GRAI ŞI SUFLET

REVISTA „INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ŞI FOLKLOR"

PUBLICATĂ

de

OVID DENSUSIANU

VOL. II — FASC. 1

BUCUREŞTI
Atelierele SOCEC & Co., S. A.
1925

CUPRINSUL

Pag.

Ov. Densusianu, Semantism anterior despărțirei dialectelor române . . . 1
T. Papahagi, Cercetări în Munții apuseni . . . 22
I. Bărbulescu, Probleme sintactice . . . 90
I.-A. Candrea, Texte meglenite . . . 100
Ov. Densusianu, Păstoritul la Bascii din Soule . . . 129

ÎNSEMNĂRI ȘI RECTIFICĂRI

Ov. Densusianu, Lat. berbex . . . 148
Vfr. verchiere, Prov. verquiero . . . 152
Al. Rosetti, „Filioque" din *Psaltirea Scheiană* . . . 153
T. Papahagi, Răspuns la o recensie . . . 155
P. Papahagi, O restabilire . . . 159

DĂRI DE SAMĂ

Les langues du monde, sous la direction de A. Meillet et Marcel Cohen (O. D.) . . . 161
I. Valaori, *Elemente de linguistică indoeuropeană* (O. D.) . . . 166
N. Drăganu, *Manuscrisul Liceului grăniceresc „G. Coșbuc" din Năsăud*; C. Lacea, *Copiștii „Psaltirei Scheiene"* (Al. Rosetti) . . . 167
Glossaire des patois de la Suisse romande (O. D.) . . . 172

Indicații bibliografice

Maurice Grammont — N. Drăganu — M. Bartoli — J. Haust — I. Birlea — *Archivum latinitatis medii aevi* . . . 182

Fiecare volum al revistei apare în două, trei fascicole și prețul lui, prin abonament, e de 175 lei; în străinătate 30 fr. francezi.

Manuscrisele, publicațiile și revistele în schimb se trimit D-lui Ov. Densusianu: București, Str. Colței 24.

Abonamentele se adresează administrației revistei: București, Str. Timpului 16 bis.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI
3698 / 1926

GRAI ŞI SUFLET

REVISTA „INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ŞI FOLKLOR"

PUBLICATĂ

de

OVID DENSUSIANU

II

BUCUREŞTI
Atelierele SOCEC & Co., S. A.
1925-1926

3617
1926

Intrat înainte
de anul 1933
Biblioteca Universității Iași
17 MAI. 1934

BCU IASI / CENTRAL U

GRAI ŞI SUFLET

BCU IASI / CENTRAL

BIBLIOTECA
UNIVERSITARĂ
IAŞI

SEMANTISM ANTERIOR DESPĂRŢIREI DIALECTELOR ROMÎNE

I

Amintind, în primul articol al acestei reviste, cuvîntul *dor* aşa de caracteristic în vocabularul nostru, spuneam că deoarece el apare cu aceeaşi nuanţare semantică nu numai în dacoromînă, dar şi în aromînă şi meglenită, această nuanţare — derivată din înţelesul latinului vulgar d o l u s „durere, suferinţă" — a trebuit să se întîmple într'o epocă veche, anterioară despărţirei limbei romîne în cele trei dialecte. Cuvîntul la care mă referiam atunci era numai un exemplu dintr'o serie întreagă şi, relevîndu-l, lăsam indirect a se înţelege că lexicul nostru cuprinde şi alte elemente care pot fi cercetate din acest punct de vedere, cu stabilirea de comparaţiuni între dialectele noastre în alt sens de cum s'a procedat de obicei.

Asemănările dintre dacoromînă, aromînă şi istroromînă au fost studiate pînă acum mai mult în legătură cu fonetica, morfologia şi o parte numai a lexicului; prea puţină atenţiune s'a dat particularităţilor semantice, cu toate că şi ele au importanţa lor — mai mult chiar uneori decît altele — dacă voim să cunoaştem fondul comun al dialectelor noastre. Pentru reconstruirea romînei primitive nu se poate să excludem mărturiile pe care ni le aduc unele cuvinte cînd le supunem analisei din punct de vedere semantic. O gropare

a acestor cuvinte așa cum mi s'a părut că reiese din străbaterea materialului nostru lexical vine și ea să arate unitatea în atîtea privințe a limbei romîne în epoca ei de formațiune, cu toate diferiențierile care s'au produs mai tîrziu, cu toată varietatea pe care o presintă astăzi dialectele ei. Și, ca alteori, din asemenea constatări lingvistice se desprind deducțiuni asupra substratului sufletesc pe care ele ni le revelează, asupra stărilor culturale și altor contingențe care au determinat caracterul lor.

Semantismul predialectal pe care vom căuta să-l punem în evidență astfel ne va duce la conclusiunea, întărită și de alte fapte, că există la noi un fond sufletesc comun și reminiscențe ori prelungiri de anumită vieață, că numai recunoscîndu-le ajungem să ne represintăm mai limpede trecutul și să ne dăm samă de unele însușiri proprii ființei noastre etnice. In considerațiunile lingvistice astfel cum le vom grupa mai departe de sigur că nu totdeauna vom putea aduce elemente de confirmare așa cum am fi dorit: vor lipsi unele puncte de comparație, nu ne va fi posibil, pentru fiecare formă, să ne întemeiem pe consensul tuturor dialectelor — sînt cuvinte care au dispărut în unul sau altul din dialectele noastre ori poate nu au fost înregistrate pînă acum de culegători —, dar aceasta nu ne va împiedeca dela deducțiuni generale, așa cum reies din cîteva constatări: au valoarea lor și formele care, pe lîngă dacoromînă, sînt atestate numai isolat pe teritoriul nostru dialectal dela sudul Dunărei.

Inainte de a trece la alte cuvinte, e locul să adăugăm cîteva observațiuni cu privire la *dor*, pentru ca să reiasă și mai bine valoarea lui psihologică. După cum am arătat altădată, înțelesul special pe care l-a primit d o l u s în limba noastră nu ni-l putem explica decît în legătură cu vieața păstorească: pentru ciobanii duși departe cu turmele, înstreinați adeseori multă vreme de locuri care vorbiau amintirei lor, de aceia care le erau scumpi, nu putea fi decît „durere, suferință" să se gîndească la ce lăsase ei în urmă. In sufletul lor „durerea" avea ceva nostalgic, venia să se

identifice cu „dorul", cu înduioşarea aducerilor aminte şi a aşteptărei zilelor dîndu-le bucurii ca altădată [1].

Privit astfel, în cadrul lui real, cuvîntul romînesc îşi găseşte analogii în lexicul altor limbi. Corespunzător latinului i n v i t u s, deci tot noţiunei de „turburare a sufletului, nemulţumire, nelinişte", în vechea lombardă şi aquilană apare *envito* [2] cu sensul derivat în acelaşi fel ca *dor* al nostru. Cum acest *envito* ne îndreaptă spre regiuni italiene locuite de păstori, putem presupune că schimbarea lui de înţeles e datorită tot influenţei păstoritului, răsfrînge asociaţiuni semantice cum s'au produs şi în cuvîntul romînesc. Dincolo de domeniul romanic găsim iarăşi ceva identic: în limba Oseţilor *ǎnkard* înseamnă „amărăciune, tristeţe" şi „dor", coincidenţă care trebue ţinută în samă cînd ştim că şi Oseţii sînt neam de păstori. Ne găsim deci în faţa unui semantism care pentru aceleaşi motive s'a efectuat în limbi diferite, iar la noi apare ca reflex al comunităţei de vieaţă pe care au dus-o strămoşii noştri. Dar cu privire la *dor* e de relevat că în aromînă semantismul fixat în romîna generală a evoluat mai departe, în sensul că derivatul *durare* a ajuns să însemne „a iubi" şi *durut* are semnificaţia de „iubit, drag", înţeles care se explică uşor din cel originar romînesc şi la care s'a oprit dacoromîna. Meglenita cunoaşte, de altă parte, o formă streină care se alătureazǎ la *dor* şi presintă un semantism analog; e *teongă* pe care P. Papahagi în studiul său despre

---

[1] La Aromîni înduioşarea mai e exprimată printr'un alt cuvînt caracteristic: *adil'os*; în dicţionarul său Dalametra îl dă chiar asociat cu *dor*, într'un exemplu: *o mutream adil'os* = *cu mari dor* = o priviam înduioşat şi cu mare dor. E un derivat din *adil'u* care corespunde dr. *adiu* şi înţelesul lui se explică din acela de „a se mişca, a se clătina": cum frunzele se mişcă la adierea vîntului aşa şi sufletul cînd emoţii vin să-l străbată. *Adil'os* cuprinde astfel şi el ceva interesant ca expresiune psihologică: el ne duce spre ceea ce am numit altădată dinamism liric bine reflectat în poesia noastră populară (v. *Vieaţa păstorească în poesia noastră populară*, I, 103 urm.).

[2] V. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 4587.

Megleno-Romînii îl explică prin „dor, jale“ (*mult ni-ĭ tăgă di casă* = mult mi-e dor de casă); cuvîntul corespunde bulg. *тъга* însemnînd „grije, durere“. Vedem și aici un proces semantic corespunzător aceluia din *dor*: Meglenițîi au transpus în forma împrumutată dela Bulgari noțiunea din forma latină *dor* și această derivare de înțeles arată anumite predisposiții sufletești, e ca o reiterație lingvistică ce ar putea fi numită metasemantism.

Caracteristică în felul ei e o altă formă care ne îndreaptă tot spre psihologie. E aceea care exprimă însăși noțiunea de „suflet“. Pe cînd în celelalte limbi romanice pentru această noțiune s'a păstrat lat. a n i m a, la noi echivalentul ei a fost redat printr'un derivat din *a sufla*, și această înlocuire s'a întîmplat foarte de vreme, în romîna primitivă, cum atestă presența lui *suflet* în toate dialectele noastre. Substituire lexicală semnificativă și surprinzătoare întru cîtva, pentru că vedem cum un cuvînt așa de curent și cu un înțeles precis cum era a n i m a a cedat locul altuia. E un caz tipic care arată că procesele lingvistice se abat de multe ori dela ceea ce ar părea firesc și lasă în urmă principiul celei mai mici sforțări. Ar fi fost foarte natural ca a n i m a să se păstreze la noi cu accepțiunea care-i era proprie, ca un element bine fixat, dintre cele mai caracteristice în vocabularul latin, și cu toate acestea el a fost înlăturat, ca atare, dela o vreme, opunîndu-i-se o formațiune nouă. Cum ne putem explica această substituire, pentru ce în vorbirea strămoșilor noștri a răsărit la un moment dat acel derivat care s'a părut expresiv pentru noțiunea care era curent redată altfel? *Suflet* atestă o asociere semantică datorită unui anumit fel de representare, propriu spiritului romînesc. E în firea poporului nostru de a privi mai concret ceea ce este abstract, și această predisposiție vom vedea că se reflectează și alteori în semnificația unor cuvinte dela noi. Străbunilor noștri „sufletul“ le-a apărut concretisat în „respirație, suflare“ și cînd în mintea lor această concepție a ajuns să primeze era firesc ca ei să derive din *a sufla* noțiunea pe

care o exprimase lat. **anima**. E ceva de psihologie naivă sau primitivă [1], dar ușor explicabilă cînd știm că în foarte multe limbi „sufletul” e exprimat la fel. Chiar **anima** e cunoscut oricărui etimologist ca derivat din ideea de „a sufla” (vind. *ániti* „suflă”, *ánilaḥ* „vînt”, gr. ἄνεμος „vînt” etc.) și semnificația lui originară știm iarăși că se mai păstrase în latină. In limba greacă ψυχή și în slavă *duchŭ* presintă aceeași alăturare de înțelesuri, „suflare, spirit, suflet” [2]; germanicul *ātum* (v. germ.) „suflare, spirit” reproduce pe vind. *ātmā* „suflare, suflet”; în albanesă *frŷmë* „suflare, suflet” corespunde lui *frŷ* „suflu”, cum tot acolo *afë* apare cu aceeași dublă semnificație, ca împrumut din it. *afa* „zăpușeală” (noțiunile acestea se întîlnesc și alteori alături); arm. *hogi* înseamnă și „suflare” și „suflet” [3]; în limbile fino-ugrice avem: est. *leil* „suflare”, perm. *lol* „suflet”, vot. *lul* „spirit vînt”; fin. *henki* „suflare, suflet” etc.; în graiuri turco-tătare: uig. ciag. *tin* „suflare, suflet” etc.; în limbile semitice: asir. *napāšu* „a sufla”, ebr. *nefeš* „suflare, suflet”, ar. *nafhatun* „suflare”, *nafasun* „spirit” (de unde pers. *nafas*, bel. *napas* „suflare, suflet”); ebr. *rūaḥ* „suflare, vînt”, ar. *rūḥun* „suflare, suflet” etc. [4]

---

[1] Cu aceasta concordă și ghicitoarea despre suflet (A. Gorovei, *Cimiliturile Românilor*, 360; cf. P. Papahagi, *Din lit. pop. a Aromânilor*, 401):

Am o lădiță
Cu o porumbiță;
Dacă zboară porumbița,
N'ai ce face cu lădița.

Concretisarea aici merge și mai departe, amintindu-ne cum în unele limbi termenul pentru „suflet” pleacă dela ideea de „a zbura” — de aici reprezentarea sufletului printr'o pasăre, un fluture (cf. S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 306).

[2] In grecește și θυμός apare cu același semantism, deși etimologicește nu pleacă dela ideea de „a sufla” (cf. nota lui A. Nehring, în *Indogerm. Forsch.*, XL, 100).

[3] Cf. Petersson, în *Zeitschr. f. vergleich. Sprachforsch.*, XLVII, 273.

[4] Pentru „suflet” derivat din alte noțiuni (de „a alerga, a călători” etc.), v. I. Scheftelowitz, în *Beiträge z. Kunde der indogerm. Spr.*, XXIX, 44; *Zeitschr. d. deutschen morgenländ. Gesellsch.*, LVII, 164.

Am citat aceste forme — la care se alătură, firește, și lat. *spiritus* care se știe că are la basa lui tot înțelesul de „a sufla" —, pentru ca să se vadă cum cuvîntul nostru se încadrează într'un șir de altele, din limbile cele mai variate și arătînd aceeaşi transformare semantică. Ea ne duce spre epoci vechi din desvoltarea limbilor, deci și spre o cultură mai puțin înaintată, cînd dominau concepții simpliste. Ca o revenire la asemenea concepții trebue, prin urmare, privită introducerea în lexicul nostru a cuvîntului *suflet*. El ne desvăluie o latură interesantă în felul ei a spiritului romînesc, ne arată că poporul nostru, la început, își represinta în mod elementar unele lucruri, era înclinat să concretiseze într'un anumit sens abstracțiunile.

Trecînd înțelesul său formațiunei nouă *suflet*, a n i m a — după cum se știe — s'a păstrat în romînește primind însă altă semnificație. Pe cînd în restul domeniului romanic, lat. c o r a continuat să trăească, la noi a dispărut, fiind înlocuit, ca accepțiune, cu a n i m a. Toate dialectele noastre sînt iarăși de acord în această privință, așa încît concordanța dr. *inimă* — ir. *ĭirine* — ar., megl. *inimă* arată că și schimbarea de înțeles a lui a n i m a datează la noi dintr'o epocă veche, se întîmplase în romîna primitivă. Chiar dacă am admite că punctul de plecare al acestei evoluții semantice s'ar găsi în latină — a n i m a apare în latinitatea tîrzie cu înțeles apropiat de acela al lui „inimă", cum a n i m u s, de altă parte, e atestat des astfel —, totuşi ca propriu zis romînească trebue să considerăm această evoluție, în accentuarea și fixarea ei. Cu deosebire ne frapează și de data aceasta tendința de concretisare: inima și în sens fisic a fost numită recurgîndu-se la un cuvînt care avea înțeles abstract. Și am putea spune că trecerea dela a n i m a la *inimă* arată cum din manifestările sufletești s'a dat precădere părței afective: Romînului i s'a părut că poate fi identificat cu „sufletul" mai ales ceea ce pleacă dela „inimă".

Din șirul cuvintelor care se referă la viența sufletească în general nu poate fi lăsat la o parte *omenie*, deși ca evo-

luție semantică se îndepărtează puțin de înțelesul care e la basa lui. Cum și în aromînă există o formațiune identică și cu aceeași semnificație, *aminil'e*, de sigur că și acest derivat, din *om*, trebue pus printre cuvintele cele mai vechi care au intrat în circulație la noi. El ne dovedește că în sufletul Romînului a trăit viu sentimentul de înțelegere a vieței altora, de prețuire a semenilor, e mărturia unei concepții etice superioare de care ai noștri nu au rămas streini. Aceasta reiese și din forma înrudită *a omeni*, care a primit însă o accepțiune specială și e proprie numai dacorominei. In schimb, e de relevat că dacă lat. h o m a n i t a s e necunoscut dacorominei, el s'a păstrat în aromînă și meglenită: *aminătate*, *aminitate*. Latinism remarcabil prin presența lui în romînește, cînd ne gîndim că în alte limbi romanice nu s'a conservat (fr. *humanité* etc. se știe că e savant).

Tendința pe care am constatat-o mai sus de a se concretisa într'un sens sau altul o noțiune abstractă o regăsim cînd ne oprim la cuvîntul *rușine* (ir. *rușire*, ar. *ar(u)șine*, megl. *rușone*). Nici *pudor*, nici *verecundia* — acesta totuși păstrat în alte limbi romanice — nu s'au transmis în romînește, ci foarte de vreme, cum resultă iarăși din consensul dialectelor noastre, au fost înlocuiți cu o formă plecînd dela ideea de „roșu“ [1]. Felul de exteriorisare a sentimentului rușinei a hotărît deci alegerea cuvîntului care să o exprime. Limba noastră și în această privință presintă o notă particulară, pentru că în celelalte limbi romanice nu găsim ceva analog. Totuși, trebue să amintim că în latină „rușinea“ era exprimată uneori la fel, dar prin alt cuvînt, nu înrudit cu cel romînesc: *rubor* apare, într'adevăr, uneori cu înțelesul de „rușine“ (exemple se pot vedea în dicționarul lui Georges; cf. tot acolo *rubens*, *rubesco*, *ruboratior*). Forma romînească ar arăta deci o continuitate semantică față de ceea ce era

[1] Cum *roșu* derivă din lat. r o s e u s, *rușine* nu poate fi decît *r o-s i o n e m (și nu r o s i n e m, cum admite S. Pușcariu, *Etym. Wb.*, 1488); aceasta o arată forma veche *rușune*, care a devenit *rușine* sub influența lui *rușina* < *rușinare*.

cunoscut și latinei, dar redat printr'un alt cuvînt. Aceasta nu o împiedecă să fie luată în samă din punctul de vedere care ne preocupă.

Printr'o transpunere echivalentă, în realitatea mai ușor de perceput, se explică și *strîmbătate* (la fel în aromînă). Deoarece *jus* și derivate ale lui — ca și *aequus* — nu s'au păstrat în romînă și locul lor l-a luat directus sau forme derivate din el, ca în cel-lalte limbi romanice, noțiunei exprimate de acesta i s'a opus cea care îi corespundea prin antiteză în aceeași sferă și cuvîntul ales pentru aceasta reproduce pe lat. strambus. *Strîmb, strîmbătate* opuși lui *drept, dreptate* arată deci un contrast din lumea materială trecut să exprime două noțiuni morale. Ceva analog ne dă romanica occidentală, unde tortus (fr. *tort*, it. *torto* etc.) a fost opus lui directus. De altfel, transițiunea aceasta semantică e cunoscută și din alte limbi; chiar lat. *aequus* și *rectus* ne dau exemple, iar germ. *recht*, slav. *prav* și *kriv* cu numeroasele lor filiațiuni ne amintesc același fel de exprimare a ideilor de „dreptate“ și „nedreptate.“

Aceste forme ne duc spre cîțiva termeni privitori la însușiri morale, intelectuale și care ne dau iarăși prilej de constatări interesante.

Deștept (ar. *dișteptu*, megl. *diștet*) < lat. *deexcitus, după ce a însemnat mai întîi „treaz“, s'a fixat în limba noastră pentru a designa o însușire aleasă, de superioritate intelectuală. Chiar dacă întîlnim și în alte limbi expresiuni similare („inteligent“ < „treaz“), cuvîntul nostru își păstrează valoarea lui din punct de vedere semantic.

Nebun mai e întrebuințat cu accepțiunea din dacoromînă numai în meglenită (tot acolo *nibunil'ă* — *nebunie*). In meglenită mai are înțelesul de „prost“ și „care nu e bun, nu e de samă“ (*di nibun soiŭ* = de soi, de neam de rînd). Ințelesurile din urmă se regăsesc în aromînă (*om nibun* = om prost, *carni nibună* = carne rea), așa că urmărit în dialectele noastre *nebun* apare cu unele variațiuni care înlesnesc explicarea evoluției lui semantice. *Nebun*, cum arată și părțile

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

din care e compus, a însemnat la origine „care nu e bun", deci „rău"[1]. Oricît de surprinzătoare ar părea întru cîtva această schimbare de înțeles, totuși ea se poate explica și-și găsește o analogie, cum a observat L. Șăineanu, în *zglobiu* ce reproduce, atenuat, pe vsl. *zlobivŭ* „rău". Vorbindu-se despre cineva „cu apucături rele", ori „care face ceva nepotrivit", putem pricepe cum în aromînă, ca și în meglenită, *nebun* a ajuns să însemne „prost". Resultă de aici că *nebun* chiar dacă în romîneasca primitivă nu evoluase deplin spre înțelesul bine evidențiat în dacoromînă, se îndrumase spre el, pentru că acesta era, mai mult sau mai puțin, cuprins în fluctuațiunile de semnificație ale compusului din *ne* și *bun*, fluctuațiuni care sînt visibile și azi. De altmintrelea, chiar ca formațiune, din punct de vedere morfologic, **nebun** se arată ca un cuvînt introdus destul de timpuriu în limba noastră.

O deviere semantică ce trebue socotită iarăși ca destul de veche e aceea pe care o găsim în dr. *măreț* cînd e întrebuințat cu înțelesul de „mîndru, fălos". Derivat din *mare*, care, la rîndul lui, în romîna primitivă a ajuns să însemne alt ceva decît lat. mas[2], forma aceasta deși nu mai e cunoscută altui dialect romîn, ne indică totuși un semantism predialectal. Dovada ne-o aduce faptul că, în tocmai ca *măreț* simplul *mare* e cunoscut nu numai daco-, ci și aromînei, în expresiuni care arată mîndria: *s ține a mari* = se ține mare, *s tradzi mari* = se poartă mîndru. Pe urmă, cum în vechea romînească se zicea *a se mări* = a se mîndri[3], tot așa în aromînă se spune *și mărire*. În plus, aromîna cunoaște derivatul *mircață* „mîndrie".[4] Deci, toate aceste forme luate la un loc pun în evidență că *mare* și derivate ale lui au tre-

---

[1] Și în dacoromînă poate fi urmărită întru cîtva această accepțiune a lui (cf. L. Șăineanu, *Incercare asupra semasiologiei*, 210-211).

[2] V. mai de aproape explicația în *Dicț. etym.*, 1048.

[3] Păstrat încă prin unele locuri (G. Cătană, *Poc. pop. din Bănat*, II, 50).

[4] Cf. Th. Capidan, *Dacoromania* II, 511, unde nu se ține însă samă de formele dacoromîne.

buit să primească o accepțiune specială, pe lîngă cea curentă, încă din epoca în care limba noastră presenta omogenitaate. Dacă admitem, cum e foarte probabil, că acest proces semantic din romînește nu este strein de cel pe care îl găsim în albanesă (*maδeni* „mîndrie" < *maδ* „mare"), atunci cu atît mai mult avem motive să privim astfel formele amintite: *mare* — *măreț* > „mîndru, fălos" ar data din vremea cînd limba noastră s'a desvoltat în proximitatea celei albanese.

Din sfera culturală avem să ne oprim la *a învăța*. Cuvîntul e comun dialectelor noastre: ir. *invețå*, ar. *nvițare*, megl. *anvițari*. Pleciud dela etimologia lui, lat. *invitiare și puindu-l alături de alte forme romanice, el dă loc la cîteva observațiuni care ne vor arăta cum trebue să-l interpretăm. Dacă este clar că la început *invitiare a însemnat „a face pe cineva să ia apucături, obiceiuri rele, a-l deprinde rău", trebue să presupunem că încetul cu încetul înțelesul acesta pejorativ s'a atenuat și cuvîntul a ajuns să însemne în general „a obișnui pe cineva cu ceva, a-l deprinde să facă ceva". De aici — dintr'o expresiune ca „a învăța carte" — ușor s'a desprins semnificația specială de „a se instrui, a se cultiva". Intrebuințarea lui *învăța* astfel, în sens cultural, o găsim nu numai în dacoromînă, ci și în celelalte dialecte; chiar derivate ale lui, ca *învățat* „om cu carte, instruit", *învățătură* „instrucțiune, cultură", au echivalentele lor în aceste dialecte: ar. *nvițat*, megl. *anvițat*, ar. *nvițătură*, megl. *anvițătură*. Deoarece și în albanesă *invitiare a evoluat în același sens (*mësonj*, *mbësonj* „învăț carte", *mësim* „învățătură, știință"), am avea dovada, ca și în alte casuri, că transformarea aceasta semantică este proprie latinei orientale. Intervine însă o coincidență care s'ar părea că înlătură o asemenea interpretare. In dialecte italiene meridionale găsim pentru *invitiare acelaș înțeles ca în romînă și albanesă (nap. *ammezzare*, cal. *mbizzare*, sic. *(a)mmizzari*, etc[1]; pentru spaniolă, v. mai departe);

[1] Cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 4536.

dîndu-se această identitate semantică, ce merge pînă în Italia, ar urma să admitem că *i n v i t i a r e ajunsese să circule cu înțelesul din romînește nu numai în latina vulgară din Orient, dar și din alte părți. Totuși, nu ne putem opri la această părere. E greu de admis că *i n v i t i a r e a putut deveni identic cu „a învăța, a se cultiva" cît timp forma simplă v i t i u m, din care se derivase, era curentă încă în vorbire cu înțelesul cunoscut. Numai cînd sau în regiunile unde acesta și-a atenuat semnificația, pentru a însemna „deprindere de orice fel", ori nu a mai fost des întrebuințat în vorbire, dispăruse chiar, *i n v i t i a r e a putut deveni sinonim cu „a se obișnui într'un fel sau altul, a lua anumite deprinderi", pentru ca mai pe urmă să primească sensul din romînă, albanesă și dialectele italiene amintite. Parcurgînd formele romanice care reproduc fie pe v i t i u m, fie compusele *i n v i t i a r e, *a d v i t i a r e[1], ne putem convinge și mai bine de aceasta: unde v i t i u m s'a menținut mai mult sau mai puțin cu sensul din latină, cum s'a întîmplat în retoromană (eng. vez „pornire rea, viciu" etc.), nu găsim nici o urmă de *i n v i t i a r e sau *a d v i t i a r e cu semnificația de „a se obișnui într'un fel" sau de „a se instrui"; aceste două înțelesuri apar numai unde v i t i u m s'a păstrat cu sensul generalisat de „deprindere" (așa în italiană, provansală, spaniolă etc.), ori acolo unde el a dispărut, cum s'a întîmplat în romînește și în albanesă. Cu alte cuvinte, putem admite că, dela o vreme, într'o parte a latinei vulgare v i t i u m se îndreptase spre un sens îndepărtat întru cîtva de cel originar pentru a reda noțiunea de „deprindere" indiferent de felul ei și, paralel cu el, formațiunile nouă *i n v i t i a r e, *a d v i t i a r e circulau însemnînd „a se obișnui, a se deprinde cu ceva". De aici, cum se poate ușor concepe, s'a putut ajunge la semnificația specială pe care am căutat să o explicăm. Procesul semantic din forma romînească și cea albanesă poate fi deci independent de acela pe care îl arată și cores-

[1] Cf. *ibid.*, 223, 9396.

punzătoarele lor din dialectele italiene. Această interpretare e întărită de o altă considerație. In vorbirea Evreilor din Salonic a fost relevată de W. Simon[1] forma *ambezar*, cu acelaşi înțeles special ca şi *a învăța*. Deoarece în spaniolă vitium şi derivate ale lui apar numai cu semnificația de „obiceĭ, a obişnui" (*vezo, avezo, avezar, avezadura*), forma *ambezar* reproduce de sigur o restringere a semnificației din urmă: in graiul evreo-spaniol din Salonic cuvîntul a ajuns să treacă dela accepțiunea de „a obişnui" la aceea de „a învăța, a instrui". Deci o transformare semantică mai tîrzie şi locală, independentă de cea din romînă, italiană şi albanesă.

Astfel, *a învăța* nu exclude de asemenea concluziuni asupra vieței noastre de odinioară. El arată că la noi cultura nu s'a întunecat de tot niciodată. La Romînii de pretutindeni *învățătura* nu a rămas nici în trecut ceva neexistent şi un om *învățat* — cît putea fi privit astfel altădată — a fost deosebit de alții. Aceasta ne duce spre cîteva considerațiuni cu privire la cultura noastră, care pot fi amintite chiar dacă ne îndepărtează întru cîtva de ceea ce urmărim aici.

„A învăța" presupune „scrierea" şi „cetirea". Nu vom insista asupra lui *scrie*, păstrat şi în aromînă, decît spre a completa concluziunile la care ne duce, pentru că valoarea lui ca latinism cultural a fost de multe ori relevată. In vechea romînească *a scrie* însemna şi „a desena, a zugrăvi" — de aici expresiunea: *parcă-i scris*, despre cineva „frumos". Tot astfel în aromînă, unde mai mult încă s'a accentuat acest înțeles: *scriat* singur, fără un cuvînt de comparație, înseamnă „frumos" (*feată scriată* „fată frumoasă", *gone scriat* „voinic frumos"). Dacă şi albanesa cunoaşte ceva asemănător (*škronj* „scriere" şi „desen"), analogia semantică din daco- şi aromînă nu rămîne mai puțin interesantă. Ea arată că înainte de a se introduce grecismul *a zugrăvi*, şi Romînii din nordul Dunărei şi cei din sud s'au servit, pentru

[1] *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XI., 180.

aceeaşi noţiune, de verbul *a scrie*, continuînd întru cîtva tradiţia latină [1].

Pentru cultura noastră în trecut *a scrie* are prin urmare o dublă semnificaţie, ne desvăluie în două direcţiuni continuitatea la noi a unor elemente de civilisaţie [2].

După cum în meglenită scribere a dispărut pentru a fi înlocuit cu slavicul *pisări* [3] — dovadă a influenţei slave în creştere asupra unor părţi din teritoriul nostru lingvistic—, tot aşa s'a întîmplat în dacoromînă cînd a fost vorba de a se exprima noţiunea de „a ceti". Nu acest slavism ne-a făcut însă să ştim întîia oară ce înseamnă cetirea. Înaintea lui latinitatea culturei noastre a trebuit să fie evidenţiată şi în această privinţă prin termenul care-i era propriu. Nu ne putem închipui că existînd scribere la noi, nu ne-ar fi fost cunoscut, pînă la accentuarea înrîurirei slave, şi legere — un termen implica pe celălalt, amîndoi trebuiau să coexiste. Dovada ne vine dela aromînă care se ştie că pentru „a

---

[1] Pe lîngă *delineare*, *designare*, Latinii întrebuinţau, într'adevăr, şi pe scribere cu semnificaţia acestora. Aşa la Catul, XXXVII, 10:

Frontem tabernae scorpionibus scribam.

Uneori şi pentru „a colora" ori „a broda" — deci apropiat de „a zugrăvi" — a dat tot acest cuvînt. Astfel la Statiu, *Theb.* XI, 514:

Arvaque sanguineo scribit rutilantia gyro,

la Silius Italicus, XIV, 660:

...quaeque Attalicis variata per artem
Aulaeis scribuntur acu.

Accepţiuni la fel avea şi compusul *describere*. Forma albaneză citată poate fi deci şi ea o reminiscenţă a acestor întrebuinţări ale lui scribere. Cît timp latina ne ajută să explicăm pe al nostru *scrie* — „desena, zugrăvi" şi pe alb. *shkruaj* nu e nevoie să ne referim la limbile slave pentru a explica semantismul acesta, chiar dacă şi ele cunosc ceva asemănător (bulg. *pišă* „a scrie, a desena, a zugrăvi"). Pentru aceeaşi noţiune în limbile germanice cf. S. Feist, *Etym. Wb. d. got. Spr.*, 267, 438.

[2] Păstrarea lui scribere a fost favorizată şi de întrebuinţarea lui în legătură cu credinţe populare (aşa e-n *fost scris*, *scrisul*, *scrisa*, ar. *scrinta*, *scriitura* = soarta). Aceasta intră însă mai puţin în consideraţie decît utilizarea lui ca termen cultural.

[3] Acestuia i s'a transmis şi înţelesul de „a meni, a hotărî soarta cuiva" — transpunere de semantism interesantă în felul ei.

ceti" a păstrat latinismul *aleulzire*. Pînă la o vreme de sigur că și Dacoromînii au cunoscut o formă corespunzătoare, **legere*. Care să fie motivul pentru care acesta s'a pierdut în dacoromînă, pe cînd *a scrie* s'a menținut pînă azi? Nu e suficient să ne gîndim la influența intensă pe care a avut-o slava asupra dacorominei; explicația aceasta lasă un vag în casul de față, pentru că rămîne întrebarea: de ce nu a fost înlocuit printr'o formă slavă și *a scrie*? Ori cît ar fi de greu să cunoaștem cele mai de multe ori rațiunea substituirilor lingvistice sub acțiunea înrîuririlor streine, nu trebue să renunțăm sistematic la găsirea unei explicații. Pentru cuvintele în chestiune cred că ne putem representa astfel soarta lor. Cetitul e mai frecvent decît scrisul și adoptarea unui cuvînt e determinată în multe casuri de faptul că e auzit des întrebuințat. Ne putem deci închipui că ai noștri au auzit mai des, dela Slavii cu care au venit în atingere, cuvîntul *čisti* decît *pisati* (sau corespunzătoarele lor bulgărești). Să ne gîndim, pe urmă, că în slujba la biserică preotul slav spunea în limba lui că „va ceti" din Biblie și putem presupune că aceasta cu deosebire a contribuit la pătrunderea în limba noastră a cuvîntului slavonesc, pentru ca încetul cu încetul să fie uitat **legere*.

Dacă mai amintim și alt cuvînt cultural moștenit dela Latini, *carte* < c h a r t a — ținînd mai mult samă de înțelesul lui vechi ori dialectal, acela de „scrisoare" (curent și în aromînă și în meglenită [1]) —, reiese limpede că poporul nostru nu a trăit în umbra inculturei chiar atunci cînd vremuri aspre apăsau asupra lui. Nu i-a fost de sigur îngăduit, cîteva veacuri, să se împărtășească dintr'o cultură cu mai bogate înfloriri, a cunoscut pustiul unor gînduri, dar nu a rămas cu totul strein de ce luminează mintea.

Se va zice poate că aceasta contrazice părerea despre vieața de altădată a Romînilor, în primitivismul mediului păstoresc. E însă o concepție greșită să ne representăm acest mediu totdeauna opus culturei. Ciobanii nu au trăit peste

[1] V. în această privință Th. Capidan, în *Dacoromania*, I, 35; II, 478.

tot în desăvîrșită ignoranță. E destul să ne amintim ce spune Varro despre păstorii romani: baciul („magister") trebuia să știe carte fie pentru ca să poată ceti sfaturi care se dădeau pentru lecuirea unor boale la vite, fie pentru ca să poată da socotelile dela stînă [1]. Fără îndoială, nu ne putem închipui că ciobanii noștri ar fi păstrat mult timp atîta cunoștință de carte, dar noțiunea scrisului ar fi greșit să credem că le-a rămas cu totul streină cînd știm că ei au avut totdeauna obiceiul de „a scrie", a cresta pe răboaje. Felul de viață al strămoșilor noștri nu exclude prin urmare ce am susținut mai sus și concordanța mărturiilor la care ne-am referit își păstrează valoarea ei, cu indicații sigure pentru chipul cum trebue să ne represintăm trecutul nostru.

Lîngă formele de care ne-am ocupat pînă aici trebue pus *cuvînt*, deoarece și el, propriu zis, se referă la activitatea sufletească și nu poate fi isolat de termenii în legătură cu viața culturală. Cunoscut și istroromînei *(cuvînt)* ca reproducînd pe lat. c o n v e n t u s, el presintă transformări semantice asupra cărora, deși au fost relevate de alții [2], va trebui să stăruim mai mult. Înțelesul formei latine fiind acela de „întîlnire de mai mulți, adunare" [3], pentru a explica sensul din romînește trebue să presupunem o trecere semantică prin fasele: „ceea ce se spune într'o adunare, convorbire" [4].

[1] Quae ad valitudinem pertinent hominum ac pecoris et sine medico curari possunt, magistrum scripta habere oportet. Is enim sine litteris idoneus non est, quod rationes dominicas pecuarias conficere nequaquam recte potest; *De re rustica*, II, 10.

[2] Cf. L. Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei*, 127.

[3] S. Pușcariu, *Etym. Wb.*, 179, și Meyer-Lübke, *Rum. etym. Wb.*, 2194, pun la basa lui pe c o n v e n t u m „convențiune, înțelegere", care întru cîtva l-ar putea explica, dar cum vor arăta formele la care ne vom referi mai departe derivarea cea mai admisibilă este din c o n v e n t u s. Etimologia cealaltă duce și la o inconsecvență, pentru că Pușcariu, *ibid.*, 480, derivă pe *cuvînta* din c o n v e n t a r e care nu înseamnă decît „a se aduna".

[4] Lîngă forma romînească trebue pus sard. log. *appenta* „convorbire, joc", *appentare* „a sta de vorbă, a se juca", etimologia lor nepuțînd fi decît a d v e n t u s, a d v e n t a r e (cu v e n t u s nu pot avea nici o legătură, cum greșit admite Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 217).

Un exemplu identic de semantism ni-l oferе aromînescul *zbor* „vorbă, cuvînt" (*zburire* „a vorbi" și, ca substantiv, „vorbire"), care nu e alt ceva decît bulg. *zborъ* „adunare, vorbă" (tot astfel în sîrbește: *zbor*). Bănățeanul *a dzivăni* „a sta de vorbă" reproduce și el un proces semantic analog; în sîrbește, de unde l-au împrumutat Bănățenii, *divaniti* (cu același înțeles) a fost derivat din *divan*, care se știe că vine din turcește și însemnă „adunare, sfat, judecată". Toate aceste forme ne ajută să explicăm pe *vorbi* (în vechea romînească și dialectal: *vorovi*). Nu încape îndoială că trebue să plecăm dela vsl. *dvorъ* „curte (domnească")", admițînd un derivat al acestuia, **dvoroviti*[1] cu însemnarea de „a se aduna la curte, a sta de vorbă acolo". Acesta a putut da foarte bine pe *vorovi*, cu căderea lui *d* inițial, ca în *vornic* < *dvornikъ*, iar forma *vorbi* ne îndreaptă spre un alt derivat al lui *dvorъ*, anume *dvorьba* (sîrb. *dvorba*) „slujbă (la curte")"; e greu de admis că *vorbi* ar fi resultat direct din *vorovi* prin sincopa celui de al doilea *o* și trecerea lui *v* la *b* după *r*[2]. Introducerea lui *vorovi* și *vorbi* în limba noastră trebue probabil pusă și în legătură cu judecățile dela curte; despre cei care luau parte la aceste judecăți s'a zis că „voroviau", steteau la „voroavă", la „vorbă" și pe urmă *a vorovi*, *a vorbi* a ajuns să insemne același lucru ca *a*

---

[1] Singur *dvorovati* e atestat în slavă (în sîrbește înseamnă „a sta, a petrece la curte sau aiurea", iar în polonește *dworować* înseamnă și „a glumi, a lua în rîs").

[2] In vechea romînească apar, ca împrumuturi din slavă, *dvorbă* „slujbă" și *dvorbi* „a sluji" și „a recurge la ajutorul cuiva, a ruga pe cineva" (v. exemplele în dicționarul lui Tiktin: cf. și St. Romansky, în *Jahresber. des rum. Inst.*, XIII, 106–107).

De *dvorьba* cred că nu trebue despărțit *horbă* dela Dosoftei cu accepțiunea de „adunare" (exemplele se pot vedea în dicționarul lui Tiktin, unde e lăsat neexplicat). Ințelesul dela Dosoftei ori cît s'ar îndepărta de cel din slavă se poate explica admițînd că *horbă* < *vorbă* a însemnat mai întîi „strîngere de oameni la curte, adunare la curte" și apoi „adunare" în general. Rămîne însă întrebarea: de unde a luat Dosoftei această formă? Direct din slavă, romînisînd-o cum a făcut în alte casuri, sau poate

cuvînta, să-l înlocuească chiar pe acesta în cele mai multe părți [1]. Ideea de „a sta la judecată" e cuprinsă și în formele amintite mai sus ca derivate din *divan* (chiar în vechea romînească se știe că *a sta la divan* însemna „a sta la judecată); spre același înțeles ne îndreaptă și lat. c o n v e n t u s, așa că se poate ca și *cuvînt* să fi fost întrebuințat, la origine, cînd era vorba de sfat la judecăți. In orice caz, toate aceste cuvinte se presintă ca un grup semantic care a apropiat forma moștenită din latină de cîteva altele de proveniență streină. Și trecînd dincolo de limba noastră, echivalente în acest sens găsim mai multe decît cele menționate din slavă pentru ar. *zbor* și bân. *dzivăni*. In grecește ὁμιλία „convorbire" și ὁμίλημα „subiect de conversație" derivă din ὁμιλεῖν „a se întîlni, a se aduna", cum ἀγορεύειν „a vorbi, a ține o cuvîntare" derivă din ἀγορά „adunare"; în limbile germanice avem: vengl. *maðel* „adunare, vorbire", vgerm. *mahal* „adunare, judecătorie, vorbire", *mahalen* „a vorbi" [2] (comp. alb. *kešilon* „vorbesc" < *kešile* < c o n-

s'auzit-o în Moldova? Foneticismul (cu ă pentru e) pare să ne arate că avem de a face cu un slavism ce pătrundea în graiul moldovenesc și în cazul acesta am avea o confirmare indirectă pentru cele ce am spus cu privire la *vorbi*, că nu poate fi izolat de *dvorba*.

Avem însă o dovadă directă că *vorbă* a circulat la noi cu un înțeles intermediar, mai aproape de cel din slavă. Și aceasta pentru graiul din Oltenia, cum resultă din glosarul lui Mardarie Cozianul publicat de Gr. Crețu: sub n-rul 3351 găsim acolo pe *vorbă* într'o glosă explicînd pe sl. *spuda* (*sputa*) care înseamnă „ospăț"; identic cu el e dat *varvară* (751) și *vorovire* (755), așa că ambele forme se vede că au fost cunoscute la noi și cu însemnarea de „ospăț" care putem înțelege cum a putut deriva din acea de „adunare".

[1] St. Romansky, l. c., 108, derivă pe *voroví* din rut. *hovoríti*, prin fazele **hovorac*, **vorovesc*, etimologie pe care o împărtășește și S. Pușcariu, *Dacoromania*, III, 890, ceea ce foneticește e imposibil. Nu se poate admite nici alăturarea lui *vorbă* la lat. v e r b u m, cum încearcă mai în urmă, după alții, Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 1093. Atît *vorbi*, cît și *voroví* nu pot fi decît de origine slavă și astfel le-am explicat totdeauna la cursurile mele.

[2] S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 264.

s i l i u m). Tot aşa se explică şi fr. *converser* faţă de lat. c o n v e r s a r i.[1]

Pentru *cuvînt* rămîne de relevat că albanesa se alătură la romînă cu al său *kuvent*[2] şi verbul *kuvendon* „cuvîntez, vorbesc", ceea ce arată iarăşi că albanesa şi romîna s'au desvoltat aproape una de alta, au urmat, pînă la o epocă, evoluţii identice.

O serie bogată de identităţi semantice ne-o ofer cuvinte care exprimă anumite acţiuni. Le vom grupa aici, fiind că ne dau oarecum transiţia spre alte serii de care vom avea să ne ocupăm[3]:

Alerga, ir. *alergă*, ar. *alăgare*, megl. *lăgari* < *a l l a r g a r e; înţelesul lui se explică din acela de a „porni în larg, a se îndepărta"[4].

Aplecа „a da să sugă, a alăpta", ar. *aplicare*, megl. *plicari* < a p p l i c a r e (la origine a însemnat a „apropia de piept, a duce la ţîţă").

Căuta, ir. *cavtă*, ar. *căftare* < *c a u t a r e < c a u t u s; între forma latină şi cea romînă legătura a trebuit să fie: „a băga de samă, a fi cu ochii asupra unui lucru".

Certa, ir. *certă*, megl. *ţirtari* < c e r t a r e; înţelesul din romîneşte e propriu şi formei albanese *kerton*.

Desmierda, ar. *dizmirdare* < *d i s m e r d a r e (a fost întrebuinţat mai întîi vorbindu-se de îngrijirea copiilor mici, cînd li se premeniau scutecele).

Ierta, ar. *l'irtare*, megl. *iertari* < l i b e r t a r e (tranziţiune semantică explicabilă din înţelesul de „a deslega pe cineva de ceva, a-i da voie să se folosească, să se bucure de ceva").

---

[1] Probabil la fel trebue interpretat sl. *besěda*; v. E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, 62.

[2] Şi în ngr. κουβέντα, de unde ar. *cuvendă* „vorbă, convorbire".

[3] Asupra cîtorva forme care urmează, cf. *Hist. de la l. roum.*, I, 297, unde le-am relevat mai mult din alt punct de vedere.

[4] Cf. *Dicţ. etim.*, 952, unde e explicată mai de aproape această transformare; şi pentru alte forme latine asupra cărora nu putem insista mai mult aici se poate consulta *Dicţionarul etimologic*.

Indupleca, ar. *(a)nduplicare* < *i n d u p l i c a r e; în vechea românească, unde apare și simplul *dupleca*, înțelesul primitiv de „a îndoi" se păstrase alături de cel cunoscut azi; în aromână se continuă pînă azi acest dublet semantic care de sigur că este vechi la noi; înainte de despărțirea dacorominei de aromînă *induplecа* a trebuit să primească înțelesul de „a învinge împotrivirea cuiva" pe lîngă acela, originar, de „a îndoi".

Îulemni și *înmărmuri*, ca derivate din *lemn* și *marmură*, au corespunzătoarele lor în ar. *(li)mnusire, mărmurisire)* și, ca atare, trebue considerate ca reproducînd o alterare semantică întîmplată de mult în romînește. E greu să admitem că în dacoromînă, independent de aromînă, s'au putut deriva și din *lemn* și din *marmură* verbele înrudite ca înțeles.

Întuneca, ar. *ntunicare*, megl. *antunicari* < *i n t u n i c a r e (< t u n i c a), la origine adică „a acoperi, a înveli" și oricît de surprinzătoare a fi alterarea aceasta de semnificație ea își găsește analogii în alte limbi [1].

Juca, ir. *žucá*, ar. *(a)ğucare*, megl. *žucari* < *j o c a r e (j o c a r i), cu înțelesul de „a dansa", cum nu mai apare nicăeri în domeniul romanic, presupune o deviere semantică tot veche în lexicul nostru. Ea e de sigur datorită influenței slavicului *igrati* care înseamnă și „ludere" și salire". Schimbarea de înțeles — întîmplată și în substantivul *joc* (ir. *žoc*, ar. *(a)ğoc*, megl. *žoc*) — ne duce spre primele noastre atingeri cu Slavii.

Leșina, ar. *lie(ș)nare* < *l a e s i o n a r e (< l a e s i o); propriu zis „a răni, a face rău", de unde s'a putut ajunge la accepțiunea cuvîntului nostru [2].

Lucra, ir. *lucrá*, ar. *lucrare*, megl. *lucrari* < l u c u-

---

[1] Etimologia i n n o c t i c a r e, dată de G. Giuglea, *Cercetări lexicogr.*, II, și admisă de Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 4440, cum și de S. Pușcariu, *Dacoromania*, II, 380, se arată dela sine că e o forțată reconstruire.

[2] G. Giuglea, *Dacoromania*, II, 639, propune altă etimologie, din lat. l i x a; dar *l a e s i o n a r e nu prezintă dificultăți, cum a arătat I. A. Candrea în *Dicț. etim.*, 983, cît timp leșina a stătut cu semnificația de „a face rău, a răni".

b r a r e, cu generalisarea ințelesului dela acela, special, de „a lucra la luminare, noaptea“[1].

Merge, ir. *mere*, ar. *nardzire*, megl. *merziri* < m e r g e r e; semantism foarte caracteristic și, fără indoială, explicabil, cum a arătat I. A. Candrea,[2] prin influența păstoritului la noi: numai cei trăind în munți au putut identifica „mersul“ cu faptul de „a se cufunda, a dispărea“ prin codri, pe drumuri cotite.

Pîngări, ar. *pinginire*, megl. *pingănir*i, din *păgîn*, cu o alterare de semnificație care iarăși nu poate fi privită ca efectuată după despărțirea dialectelor (chiar dacă a intervenit aici slavicul *pogan* „păgîn, necurat“, din care megl. *spugăniri* „a spurca“, înrîurirea acestuia a trebuit să se exercitase în epoca veche a transmisiunilor slave la noi).

Săruta, megl. *sărutari* < s a l u t a r e; cu toate că în textele vechi apare uneori cu semnificația latină (exemplele se pot vedea în dicționarul lui Tiktin), totuși nu este sigur că a fost cunoscut astfel pînă mai tîrziu, în limba curentă (se poate ca în acele exemple să avem de a face, cum a observat Tiktin, cu traducerea, inexactă, a unuia din ințelesurile vsl. *cělovati* care înseamnă și „a saluta“ și „a săruta“); în orice caz meglenita atestă vechimea schimbărei de ințeles la noi a lui s a l u t a r e.

Turba, ir. *turbă*, ar. *turbare* < t u r b a r e (la fel în albanesă: *terbon*); cu toate că ințelesul formei latine se nuanțase în unele asocieri spre acela din romînește (comp. *turbare mentem* „a turbura mintea, a înnebuni“, la Piiniu; *turbata mens* „nebunie“, la Tacit), totuși numai în latina carpato-balcanică t u r b a r e a ajuns să exprime ceea ce în alte limbi romanice e redat prin derivate din r a b i e s.

Ura, ar. *urare* < o r a r e, cu reducerea ințelesului latin la acela de „a spune vorbe bune“ la o sărbătoare (tot așa

[1] Impotriva derivărei din l u c r u m pe care o mai susține S. Pușcariu, *Dacoromania*, III, 820, v. obiecțiunile pe care le-am adus în această revistă, I, 330.

[2] *Bul. Soc. fil.*, II, 12.

alb. urov), care se întrebuințează însă și cu semnificația latină de „a ruga"[1].

Urî, ar. *(a)urire* < *horrire (horrescere): forma albaneză *urej* corespunde aproape în totul celei romînești, pentru că însemnează și „a se plictisi" (ca: *mi se urăște*), dar alături de ea nu găsim un derivat echivalent adjectivului nostru *urît*, ar. *(a)urit*, megl. *urot*.

Vindeca, ar. *vindicare* < vindicare; în latină, expresiuni ca *vindicare a miseriis* (Cicero), *vindicare a putredine, a carie* (Pliniu) arată cum s'a putut ajunge la accepțiunea din romînește. Punctul de plecare a acestei transformări semantice deși îl găsim întru cîtva în latină, ca în alte cazuri amintite, totuși accentuarea ei arată o evoluție specială în romînește, pe cînd în celelalte limbi romanice vindicare a păstrat, cum se știe, înțelesul lui obișnuit.

Ovid Densusianu

[1] Forma corespunzătoare din vechea franceză *orer* (ca și sprov. *orar*) se întîlnește cu cea romînească, cum arată acest vers din *Guillaume de Dole*, 2165: *Qui li ora bone aventure* (alte exemple se pot vedea la Godefroy); în vechea franceză însă *orer* însemnează și „a dori cuiva rău": *li ore male aventure* (în *La Queste del Saint Graal*, publ. de A. Pauphilet, Paris, 1923; 110, 27; cf. glosarul la poeziile lui Huon Le Roi de Cambrai, publ. de A. Långfors, Paris, 1913). Ar rezulta de aici că poate în latina vulgară orare ajunsese să însemne „a dori cuiva bine sau rău"; totuși înțelesul cuvîntului romînesc apare așa de precis, cu o restringere așa de caracteristică, încît poate fi pus alături de alte cazuri de semantism bine reliefat în lexicul nostru.

CERCETĂRI ÎN MUNŢII APUSENI

In spre vestul liniei ferate Alba-Iulia—Teiuş, după o mică întindere de pămînt şes şi mănos, terenul devine din ce în ce mai accidentat. Incepînd dela Ighiu, se ridică şiruri de dealuri şi munţi, pe alocurea stîncoşi şi prăpăstioşi, formînd văi în lungul cărora stau adăpostite sate romîneşti: sînt aşa numiţii *Munţi Apuseni* care se prelungesc spre v.-nv., pentru ca, trecînd peste Dealul-mare (975 m.) lîngă care se înalţă Dealul-fetei (1145 m.), să formeze Ţara Abrudului care face parte tot din Munţii Apuseni.

Prin „Munţi Apuseni" însă nu înţelegem chiar ţara propriu zisă a Moţilor, căci atît sub raportul denumirei geografice cît şi din punct de vedere al altor consideraţiuni etno-lingvistice, ţara Moţilor e redusă ca teritoriu şi ca entitate la un număr restrîns de comune retrase şi împrăştiate prin văile, coastele şi pe umerii acestor munţi. Geografia umană a Munţilor Apuseni ne determină să împărţim populaţia lor în două categorii bine distincte: în *Moţi* şi *Mocani*. Primii se pot subdivida în două clase: Moţi propriu zişi, care se ocupă mai mult cu industria lemnului, şi *Minerii* sau *Băieşii* din imediatele împrejurimi ale Abrudului.

Mocanii în genere se găsesc în regiunea sud-vestică a Abrudului, pe cînd Moţii locuesc răsfiraţi în accidentatul teren al Arieşului, la vest de Cîmpeni.

Pentru aceste consideraţiuni voi da mai întîi o sumară descriere asupra Mocanilor, pentru ca apoi să mă opresc asupra Moţilor.

MOCANII

Ighiul, centrul plasei cu acelaşi nume, e punctul iniţial al acestei regiuni mocăneşti care formează două mici ramificaţiuni, avînd fiecare caracteristicele lor: prima e însăşi valea Ampoiului, şi anume începînd din satele Miceşti-Sard pînă la izvoarele acestui riuleţ, unde găsim risipite satele Valea-Dosului şi Trimpoiele; a doua ramificaţiune se prelungeşte mai la nord, şi pe valea ei se văd împrăştiate pe distanţe mari comunele Mogoş şi Intregalda.

Din punct de vedere al geografiei fisice, aceste două ramificaţiuni se deosebesc una de alta prin faptul că a doua, cu toate că şi ea e deluroasă, presintă totuşi o înfăţişare lină şi larg deschisă; valea Ampoiului însă e şerpuitoare şi-i închisă între două lanţuri de dealuri, ceea ce contribue ca orizontul ei să fie redus. Pe lîngă aceasta, pămîntul văiei Ampoiului nu e productiv, fiind mai mult pietros şi întru cîtva păduros, pe cînd în regiunea Mogoşului mai toate dealurile sînt arabile.

Aceste două consideraţiuni par a explica în de ajuns diferenţierea ca tipuri de sate pe care o constatăm la aceste două ramificaţiuni mocăneşti, deşi, în general, amîndouă ne înfăţişează acelaşi element etnic ca tip fisic. Toate satele de pe valea Ampoiului: Sard, Tăuţi, Găureni, Poieni, Presaca Galaţi, Feneş, Pătrunjel presintă un singur tip, cu casele concentrate pe o mică porţiune de pămînt. Excepţie dela acest tip face Meticeşul din faţa Găurenilor, dar mai ales Valea-Dosului şi Trimpoiele, a căror răsfirare se explică nu numai prin faptul că sînt sate păstoreşti, ci şi prin acela că dispun de un teritoriu mai întins, mai accidentat şi bogat în păşuni.

In adevăr, configuraţia geografică a părţei superioare a Ampoiului, şi anume a regiunei unde sînt aşezate aceste două sate, e cu totul neprielnică formaţiunei de sate concentrate ca tip, întru cît această vale, începînd dela Zlatna în sus, devine din ce în ce mai strîmtă, închisă fiind de amîndouă părţile de şiruri de dealuri-munţi. Valea-Dosului, bunăoară, care e mai întortochiată decît Ampoiul, nu oferă nicăeri

vre-un loc mai deschis, măcar o poiană care ar fi putut permite concentrarea unui număr oarecare de case: aşa că satul cu acelaşi nume e risipit în lungul şoselei pe o distanţă de 10 km. Rar se văd cîte trei, patru case laolaltă, cele mai multe fiind isolate unele de altele pe o rază de 500-1000 m. Ceva mai mult: cea mai mare parte a caselor sînt căţărate pe umerii rotunzi ai dealurilor, aşezată fiecare în mijlocul „moşiei" de care poate îngriji mai bine fiind lîngă ea. Pe de altă parte, dat fiind felul lor de vieaţă, de a fi legaţi, iarna-vara, de bucata de pămînt pe care o stăpînesc, era firesc ca cele mai multe familii să-şi stabilească locuinţa fiecare pe cîte un deal sau vălcea, pentru ca astfel şi îngrijitul vitei sau al celor cîteva oi de care dispun să devie pentru fiecare casă mai uşor, mai eftin şi mai bun.

Regiunea izvoarelor Ampoiului e mai mult muntoasă decît deluroasă şi este acoperită cu dese şi întinse păduri de fag. Totuşi dealurile ofer un păşunat abundent, ceea ce contribue ca şi păstoritul să fie mai pronunţat decît pe valea Ampoiului. In Valea-Dosului şi mai ales în „hotarul" Trîmpoielelor pasc turme mari de oi şi tot aci găsim şi adevărate *muntăriţe*. Şi în satele de pe valea Ampoiului se poate constata păstoritul, dar în stare cu totul rudimentară: familiile comunei îşi string toate oile de care dispune fiecare şi formează una ori două turme de oi sau şi de capre — întru cît pădurile acestor sate sînt de stejar şi gorun — care, sub îngrijirea unui cioban, pasc de obicei în împrejurimile satelor anume destinate. In timpul iernei fiecare proprietar îşi hrăneşte oile cu fînul sau otava cosită în timpul verei, iar în satele din sud-estul Zlatnei le mai hrănesc şi cu frunză uscată de sălcii. Pentru aceasta, locuitorii din valea Ampoiului sădesc anume sălcii, ale căror ramuri le taie pe la sfîrşitul verei pentru ca frunza lor uscată să înlocuească lipsa de fîn. Că păstoritul va fi fost în trecut mai desvoltat şi în această regiune, aceasta pare să reiasă din răspunsul pe care mi l-a dat un bătrîn din Găuroni, spunîndu-mi că altădată erau turme mari de oi şi că acum „s'o micit" ca număr

1. Vedere din valea mijlocie a Gîrdei: o parte a Scărișoarei-de-sus împrăștiată pe versanturile apusene din apropierea Ghețarului.

2. Partea superioară a satului Neagra risipită pe versantul sud-estic al Măgurei.

BCU IASI / CENTRAL UN

Sub aspectul acesta, Mogoşul, ca şi Intregalda, se pre-
ntă mai bine: in afară de sămănăturile deluroase pe care
are, păstoritul se practică relativ pe o scară intinsă.
'am putut cerceta insă mai de aproape nici această comună
ntru următoarele motive: Mogoşul este răspîndit in lungul
iei sale pe o distanţă de aproape 25-30 km., formind
depărtări de 3-4 km. grupuri de case numeroase, cum sînt
exemplu Birleştii, Mămăliganii, Micleştii, Negreştii, etc.—
ntre care, dacă le-am raporta la configuraţia satelor romi-
şti din alte regiuni, ar putea forma fiecare aparte cite un
tuleţ; pe lingă această formaţiune, se mai zăresc pe umerii,
şi pe vîrfurile mai tuturor dealurilor, mici grupuri de
se sau chiar case răzleţe, inconjurate de ogoare sau pologuri
re formează „moşia" respectivă. In atari condiţiuni, evi-
nt că asemenea regiuni mocăneşti necesită, pentru o apro-
ndată şi cit mai completă studiere etno-lingvistică şi fol-
lorică, chiar din partea unui cercetător experimentat, timp
delungat şi multă abnegaţie de sine: numai Mogoşul, bună-
ră, cere pentru o astfel de monografie cel puţin o vară
treagă, fără a ne mai gindi la cele ce ne poate oferi vieaţa
iarnă. Aceasta fiind realitatea, încă de acum ne putem
ce o idee cit devin mai anevoioase atari [cercetări în ţara
oprie zisă şi cu totul originală a Moţilor.

Inainte de a trece la aceştia, voi releva citeva caracte-
tice ale aspectului etnografic pe care ni-l presintă vieaţa
scanilor.

Un prim amănunt care frapează înainte de toate pe un
rcetător este portul unei opinci, originală dintr'un punct
vedere, care constitue elementul cel mai pitoresc al intregei
ăţişări: e aşa numitul *gurgui* — vîrful opincei — inalt de
puţin un lat de mînă şi cu faţa intoarsă puţin spre la-
rea interioară a piciorului (cf. planşa VII, 1). Acest fel de
inci le poartă deopotrivă bărbaţi şi femei, dar cu o ten-
ţă mai pronunţată la femei ca gurguiul opincilor lor să
ceva mai mare şi mai înalt decît la bărbaţi. Gurguiul
sta caracterisează în deosebi pe Prisăcani şi pe cei din

Găureni care îl poartă cu o deosebită mîndrie, spre deosebire de celelalte sate unde, din causa influențelor orășenești venite din spre Alba-Iulia, ca și din spre Zlatna, e pe calea dispariției sau, dacă se menține, e departe de a atinge dimensiunile pline de originalitate ale gurguiului prisăcean ori al celui din Găureni. Gurguiul îl mai constatăm și la cealaltă ramificațiune mocănească, și anume în Mogoș; dar formațiunea gurguiului mogoșan constitue cel mai bun criteriu de a putea distinge pe un Mocan dacă e din Mogoș sau de pe valea Ampoiului, deși în tipul fisic al acestor două ramificații, care e unul și același, domină în general coloarea blondă și ochii albaștri. Gurguiul opincei mogoșene e bine vîrfuit și stă aproape drept în sus (cf. pl. VIII, 2).

O altă notă caracteristică a regiunei e distincțiunea ce se constată între femei și fete, mai ales în zile de sărbători sau dumineci: fetele umblă cu părul împletit la spate și cu capul gol, pe cînd femeile măritate, de orice vîrstă, împletesc părul de pe partea superioară a capului într'o cosiță lăsată pe frunte deasupra ochiului drept și petrecută după urechea dreaptă ca să formeze la spate un tot întreg cu restul părului; pe lîngă aceasta, toate umblă acoperite, fără ca năframa de pe cap să le ascundă împletitura de pe frunte.

Portul în genere nu presintă nimic deosebit. Bărbații umblă îmbrăcați în cămașe albă de in sau cînepă, cu cioareci de lînă strîmți, purtînd pe cap cunoscuta pălărie neagră și cu borduri mici pe care o poartă și așa numiții *Ungureni*. Femeile poartă cămașe albă lungă, cîte o păreche de zaghii, iar în loc de ciorapi au cioareci de lînă.

Industria casnică e cu totul neînsemnată; ea se reduce la strictul necesar al casei. Din causa lipsei de ape mai mari, cu ajutorul cărora să poată forma căderi trebuincioase pentru viltori, bunăoară, țesăturile lor sînt rudimentare. În trăsături generale toate satele de pe valea Ampoiului au, din punct de vedere economico-social, un aspect sărăcăcios: case sau, mai bine zis, adăposturi mici și cele mai multe acoperite cu stuf — iată satele lor.

Ceea ce m'a frapat și mai mult e sărăcia folklorică pe
are am constatat-o mai la fiece pas: chiar în Prisaca și Găn-
eni, care mi-au părut a fi mai interesante și unde am luat
ontact și cu persoane bătrîne cu părul alb ca fuiorul. Re-
evez un singur caz. Ducîndu-mă pe un deal de lîngă Pri-
aca, văd o nevastă care își lăsase jos copilașul de vre-o
îteva luni în arșița soarelui, torcînd la o mică distanță
lături de o bătrînă. Notez că în apropiere erau destui ar-
uști umbroși. Intrebînd-o de ce nu-l culcă la umbră, mi-a
ăspuns că vin șerpii și-l sug.

— Cum îl sug! Poate îl mușcă, sau îl omoară.

— Șerpii nu mușcă copii mici; lor le place laptele și
in la copii de țîță și-i sug.

Incercarea mea de a continua convorbirea în domeniul
nor asemenea credințe n'a avut nici un rezultat.

ÎMPREJURIMILE ABRUDULUI

Pornind din Zlatna, trecî prin Valea-Dosului și urci șo-
eaua șerpuitoare și încîntătoare în umbra răcoroasă a unei
ese păduri de fagi înalți și luminoși pînă pe Dealul-mare,
e unde, în lungul unei văi cu priveliști frumoase, cobori
rin Bucium-cerb spre Abrud, centrul Băieșilor. In împreju-
imile acestui orășel, care te frapează prin expresivitatea
nui naționalism pronunțat, sînt așezate următoarele sate:
orna, Bucium-cerb, Bucium-sat, Bucium-izbita, Bucium-șasa,
ucium-poieni, Bucium-muntari (toate spre sud-est); Abrud-
at, Cărpiniș, Sohodol, Peleș și Roșia (toate spre nord-est).

Pe cît de interesantă e această regiune din punct de
edere al industriei aurifere, ca și sub aspectul istoric în le-
ătură cu luptele ce s'au dat în 1848 mai ales în Bucium-
erb între Moți și Unguri, pe atîta-i lipsită de importanță
ub raportul lingvistic și folkloric. Din cauza ocupațiunei,
 care se pot adăuga efectele frămîntărilor politico-națio-
ale ale cunoscutelor evenimente istorice, toate aceste sate
stăzi pot fi socotite ca definitiv și complet pierdute pen-

tru evoluția istorică a dialectologiei romîne, întru cît modernisarea a contribuit nu numai la unificarea și literarisarea graiului lor, ci și la uitarea a tot ce e tradiție, credință, literatură, etc. In comparație cu resultatele cercetărilor mele în alte regiuni dialectale, a trebuit să fac multe sforțări ca să pot culege acele cîteva sărăcăcioase și foarte palide specimene pe care le dau la *texte*; și aceasta nu din causa firei lor cam puțin deschisă și oarecum neospitalieră, ci din crudă realitate că vieața acestor sate e lipsită de literatură folklorică ce ar putea presinta vre-un interes deosebit. Singura știință dintre cele afirmate care ar putea fi oarecum mulțumită în resultatele cercetărilor sale ar fi *arheologia*: făcîndu-se explorări temeinice cred că s'ar putea descoperi lucruri interesante privitoare, bunăoară, la vieața romană în aceste regiuni aurifere. Evident că nu intră în cadrul articolului acesta descrieri referitoare fie la galeriile romane subterane din Roșia, ori la vieața economico-socială a acestei regiuni, etc. Relevez numai că din tot ce m'a preocupat sub raportul etno-filologic n'am putut da de nimic interesant, deși urmărirea diferitelor puncte a fost făcută pas cu pas: din ce ne dau, de pildă, Frîncu și Candrea privitor la graiul abrudean[1] n'am găsit nici o urmă.

MOȚII

Inchipuiți-vă suprafața unei ape întinse în așa fel agitată, încît pe alocurea ai vedea parcă printre rupturi de valuri și fundul pămîntului: iată aspectul geografic al țărei Moților. Inchipuiți-vă acum pe pantele și umerii valurilor oarecum rotunde, ba chiar și pe creștetele lor, adăposturi omenești răsfirate pe întreaga întindere de apă răscolită mai mult sau mai puțin din adîncuri: acestea sînt satele lor. Pentru cine străbate în lung și în lat acest ținut urcînd cele mai multe înălțimi dominante, impresia căpătată corespunde unei realități existente.

---

[1] *Romînii din Munții Apuseni*, 81.

Puternic și aproape fără întrerupere încercuită de un
ㅤbrâu de munți înalți, țara Moților pare, în urma unei amă-
nunțite studieri geografice, a fi servit, încă din vremea întu-
necoaselor frământări și amestecuri etnice, de refugiu elemen-
tului pitulat aci. Să se urce cineva rând pe rând bunăoară
e muntele Călineasa, pe Măgura, pe dealul Dobreasca și
e Fericetul și nu va eșiu, cred, să-și formeze convingerea
ă, având în vedere diferitele considerațiuni de ordin geo-
rafic, social și economic, această regiune cu drept cuvânt
oate fi socotită ca un adăpost etnic în fața atâtor viscoliri
arbare din epoca de formațiune a poporului român. In
fară de valea Vidrei — și întru câtva și valea Negrei — care
mai deschisă, mai roditoare și plăcută vederei, celelalte
ursuri de ape, mai ales dela Albac în sus, ofer priveliști
ălbatice și tiorouse, cum ar fi Iarba-rea, Gârlat(-seacă), etc.,
ale căror ascunzișuri și ramificațiuni stau acinate locuințe
ăzlețe de Moți. Exceptând cursul Arieșului propriu zis în
ungul căruia se întinde singura șosea care înlesnește Moților
ntrarea și ieșirea cu care sau căruțe din țara lor, restul căi-
or de comunicație cu ținuturile înconjurătoare sânt cu totul
educe și practicabile numai pentru pedeștri și cai de munte[1].

Date fiind interesul ca și importanța pe care le pre-
ntă geografia umană a acestui original și oarecum enig-
atic colț românesc, voi da o descriere mai amănunțită a
feritelor aspecte ce ne interesează și pe care le-am urmă-
t mai de aproape în cursul celor patru călătorii făcute în
eastă țară, străbătută în întregime și în multiple direcți-
ni pe jos.

S a t e l e. — Incepând cu orășelul Câmpeni, care e centrul
ropriu zis al țărei Moților, satele care o formează sânt ur-
ătoarele: Certeja, Câmpenii-de-sus, Sohodol, Poieni, Vidrele
e sus, de mijloc, de jos, Ponorel, Secătura, Neagra, Lăzești
lbac, Gura-Arăzei, Scărișoara-de-jos, Scărișoara-de-sus, Iarba-
a și Lăpușul.

[1] Pentru tot ce privește aspectul geografic, cf. harta mei anexată.

mai mult neregulat, adică de obicei cam cirn, ochii de un albastru spălăcit în spre verziu, coloarea de un blond tot spălăcit, bătînd în castaniu. Fireşte că unele din aceste caracteristice sînt explicabile; n'am putea însă să le trecem pe toate cu vederea. Dacă e costeliv[1] şi iute, aceasta se explică şi prin faptul că istovitoarea muncă pe care o depune Moţul pentru miserabila lui existenţă zilnică, urcînd şi coborînd dealuri şi munţi, îl determină, ca şi clima de altă parte, la un atare fisic; dar nu ne-am putea gîndi că celelalte trăsături s'ar putea datori de exemplu unui amestec săsesc ori germanic, etc. Nu s'ar putea iarăşi recurge la o explicare în sensul că neregularitatea tipului său s'ar datori de pildă felului de vieaţă muntenească pe care o duce Moţul; căci aproape un trai identic ca geografie umană îl duce şi tribul albanes al Gheghilor, ceea ce nu-i împiedecă de a fi cei mai arătoşi, mai impunători şi chiar mai frumoşi dintre toţi locuitorii sud-dunăreni ai diferitelor naţionalităţi. Un exemplu din imediata vecinătate a Moţului: traiul Tomnaticenilor se aseamănă cu cel al Moţilor; totuşi tipul lor, cu trăsături regulate, se distinge radical, ducîndu-ne prin albastrul ochilor şi prin albul-roz al feţei spre o provenienţă slavă (cf. pl. VIII, 1).

P o r t u l. — In această privinţă nu există nici o deosebire între ei şi Băieşi. Poţi totuşi cunoaşte din ce sat e fiecare după coloarea şiretului cusut în lungul şi în afara cioarecilor sau cusut înainte şi în dos; se mai pot cunoaşte şi după coloarea sau ţesătura hainei. Rar vezi pe cîte unul îmbrăcat cu *gatiile* ardeleneşti (cf. pl. IV, 2). Portul lor naţional însă îl formează cioarecii de lînă.

Cel femeiesc astăzi nu presintă nici o caracteristică: zaghii nu se mai ţes şi nici nu se mai poartă, deşi arta acestor ţesături nu le-a lipsit. *K'eptarele* le cumpără tot din *bold*. Doar cămaşa e singurul element al îmbrăcămintei pe

---

[1] Om gras printre Moţi nu poate fi decît cineva eminamente sedentar: circiumarul sau circiumăreasa, primarul şi preoteasa (nu şi preotul).

1. Spre Lespezeni (Scărișoara-de-jos): drum de care urcînd pe un deal mic și cu pantă lină.

2. Casă izolată și așezată în mijlocul „moșiei" pe valea Gîrdei (Scărișoara-de-sus).

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

BCU IASI / CENTRAL

care o cos acasă. La toate însă constați că fundele pieptarelor formează tricolorul romînesc.

V i e a ț a. — In condițiunile geografice relevate, traiul Moțului e cu totul rudimentar. Casa lui e așezată în mijlocul sau lîngă *moșia* sa, care nu-i oferă decît pășunat, material pentru industria lemnului și anume brad, și pe alocurea cîteva sămînături de toamnă [1]. Rar constați situații gospodărești frumoase. Sărăcia domină. Sînt numeroase casele care n'au nici o vită măcar, nici cal de povară. Vieață păstorească nu există de loc. Rar iarăși vezi pasări de curte: doar pe cîte un *crîng* auzi cîte un cocoș. Singurul sat care face excepție e Certeju, unde se întrețin găini de dimensiuni mari. Această lipsă se explică și prin faptul că în singurătatea înălțimilor în care locuesc uliul și-ar putea oricînd găsi pradă, după cum nici vulpea nu s'ar îndepărta prea mult dela atari gospodării. Pentru aceasta, foarte rar, dacă nu chiar de loc, vezi cîte un cine la vre-o casă mai răsărită.

La aceste lipsuri vin să se adauge în vieața Moțului și altele. Sînt dealuri întregi care sufer din causa lipsei de apă, pe care locuitorii sînt nevoiți să o transporte în butoaie încărcate pe cai din văi sau dela izvoare relativ îndepărtate. Aceasta am constatat-o și la *Mununeni*, care locuesc pe creștetul sudic al muntelui în care se găsește *Ghețarul* [2] subteran, și anume pe *Munună*. Locuitori din împrejurimile Ghețarului mi-au afirmat că în anumite casuri fac uz și de ghiață. Această lipsă însă se resimte și mai mult în timpul iernei, cînd — din causa omătului abundent — sînt siliți să-și adape vitele timp de două, trei zile cu apă din zăpada topită. Dar, în afară de inconvenientele pe care li le aduc îndepărtările lor față de centrele administrative bunăoară, unul dintre cele mai mari neajunsuri pe care le îndură este înmormîntarea în timp de iarnă — mai ales în satele Albac, Scărișoara, Iarba-rea și Lăpuș. Din causa marilor zăpezi sau din

[1] Pe dealul *Părăul Bălceștilor*, în ziua de 30 august (1921) vișinele încă nu erau bine coapte.

[2] Cf. descrierea *Ghețarului* la Frinou și Candrea, l. c., 59.

sau chiar riscurilor unor asemenea deplasări. Așa că și din acest punct de vedere cred că trebue să admitem o inclinațiune etnică proprie entității sale — inclinațiune pe care o constatăm și mai desvoltată în *cărvănăritul* Aromînilor și care e perfect acoperită de scopul material al existenței pămîntești. De altfel o inclinațiune aproape identică trebue să vedem și în peregrinațiunile păstorești, cu singura deosebire că ea e îndreptată exclusiv în explorarea naturei, nu a lumei, fiind și ea cel puțin tot așa de acoperită de o grije, aceea a turmelor.

Un amănunt privitor la comerțul produselor de brad ce merită să fie relevat ar fi următorul. Cu furnisarea acestor produse se ocupă în special Albăcenii și Scărișorenii care, apoi, le transportă pe cai vînzîndu-le în deosebi Vidrenilor care le desfac la țară. Cauza e că primii, ca și Lăpușenii și toți cei ce locuesc cățărați prin meleaguri unde nici nu se poate face măcar drum de car, nu pot întreținea decît cai de munte; rare sînt dealurile din partea superioară a Arieșului ale căror pante să permită drumuri de care cu boi — nu și de căruțe. Planșa II, 1, care represintă relativ un deal lin și nu tocmai înalt (dealul care urcă spre *Leapezeni* din Scărișoara-de-jos) dovedește cu prisosință marile greutăți de transport pe care Moții nu le pot învinge decît cu ajutorul cailor și intru cîtva cu ajutorul boilor. Satele din valea Vidrei însă dispun și de o șosea bună — singura mai practicabilă —, așa că numărul căruțelor e mai mare pe această vale.

Un alt aspect, caracteristic și el, al vieței petrecute pe dealuri sau în munți ni-l oferă pășunarea vitelor. Toate vitele cornute și neîntrebuințabile de care dispune un sat sînt trimise în timpul verei la pășunat, și anume în partea muntoasă nordică a țărei lor. Pentru păscutul lor sînt angajate de obicei fete, *muntărițe*. Spre deosebire de ceea ce constatăm în Maramureș bunăoară, aci numai fetele și nevestele cîntă din *tulnice* — și aceasta mai mult în Gura-Arăzei, ca păstorițe. Pentru vitele sau prea puținele oi ce pasc în împrejurimile caselor se trimit copii pînă la 15 ani; dealurile răsună de chiotele prelungi în gamă cromatică de-

scandalul pe care le dau acești copii dintre tufișuri. Se afirmă privitor la ei că sînt atît de înapoiați în vieața socială și că ar fi așa de sălbaticiți cu firea, încît un tată — și faptul s'ar fi petrecut în Albac —, strigînd din vale pe un băiat al lui care ședea cu vitele pe deal ca să vie acasă spre a fi botezat, i-a zis:

— Mă, pucă, mă! G'iuri acasă, c'o ģirit popa să ťe boťedze!" la care fiul i-a răspuns:

— Da če-i aĉela popa? D'e mărincatu-i?

Caracterul. — Din firea lui Moțul e democrat, ceea ce se poate constata și din faptul că în vieața lui socială nu există absolut nici o deosebire de clasă. Ca și la Aromîni, de pildă, termenii de politețe (*d-ta*, *d-voastră*, etc.) erau necunoscuți Moților, adresarea făcîndu-se direct prin *tu*[1] — lucru pe care l-am putut înregistra și cu atît pe valea Bulzului din Gura-Arăzei, cît și pe valea Gîrdei, unde convorbirile pe care le aveam erau întreținute cu tutuire. — E de o cinste perfectă și cu o pronunțată independență sufletească. In ciuda configurației de geografie umană a acestei țări — configurație ce ar putea tăinui orice hoții sau chiar crime pe cari oricine le-ar putea comite cu ușurință — furtul nu există nici în anii aceștia de corupție contagioasă. In după amiaza zilei de 1 septembrie 1921 am plecat din Lăpuș ca, trecînd prin răsfirarea nordică a Ierbei-rele și prin punctul Tarnița, să ajung în Vidra-de-sus. N'am putut obținea pe nimeni drept călăuză și însoțitor. N'aveam nici hartă și nici vre-o cărare nu cunoșteam. După indicații și asigurări liniștitoare, a trebuit să trec — firește, singur — printr'una din desele și puțin umblatele păduri de fagi ce se întind la poalele Bihariei. In mijlocul pădurei, la o cotitură de cărare, întîlnesc doi Moți, cu securile lîngă ei. Deși trecerea mea — om strein pentru ei — în aceste locuri li s'a părut cu totul ciudată pentru firea lor bănuitoare, totuși „bună ziua" al meu fu întîmpinat cu „Dumnezeu ț'ajute" al lor, fără ca să mi se aducă nici

---

[1] Cf. Frîncu și Candrea, l. c., 23-24.

cea mai mică neplăcere. — Faptul că atît la Moți cît și la Bulzeșteni circulă strigătura (culeasă și de Frâncu și Candrea):

> Ține, Moț, de hastă straiță,
> Să mă h'iț cu hastă Moață! —
> Pînă mă h'ițai cu Moața,
> Moțul se duse cu straița

nu poate fi socotită ca o notă contrară corectitudinei lor, pentru că prin această strigătură se reliefează de către Moț, în sens de batjocură, naivitatea de care a dat dovadă Bulzeșteanul la *Tîrgul (de fete)* de pe muntele Găina.

E iute și violent atunci cînd îi este în joc ceva din patrimoniul lui sufletesc, național sau din interesele lui obștești. E ultra-xenofob. Așa se și explică faptul că în toate satele Moților nu există nici un strein. Mi s'a relatat că înainte de război un Evreu a încercat să deschidă o cîrciumă la mijlocul drumului dintre Albac și Secătura, la poalele Dealului-frumos. După puține zile îndrăzneața lui hotărîre l-a costat propria-i viață în chiar localul lui. De altfel această tenacitate de caracter au dovedit-o cu prisosință atît sub stăpînirea ungurească chiar față de temuții jandarmi maghiari, cît și sub cîrmuirea noastră cînd s'a încercat să li se exploateze singurul lor avut, anume pădurile de brad.

E foarte bănuitor față de oricine care le calcă țara. In vara anului 1922 urcam spre dealul Pătrușeștilor din fața Scărișoarei-de-jos. Intr'o poieniță, o nevastă stetea alături de bărbatul ei care dormia — era pe la amiazi. Cum mă vede, femeia deșteaptă iute pe soțul ei. Acesta, ca mușcat de șarpe, pune mîna pe coasă și sare sus: — îl deranjase de geaba, pentru că Moțul mă cunoștea din călătoria mea precedentă. Evident că această caracteristică sufletească și-ar putea avea mai mult sau mai puțin și o explicație istorică relativ recentă și anume: bănuiala Moțului față de un strein care-i cutreeră țara e că în acesta el vede un Ungur — ceea ce își poate avea originea în crîncenele lupte pe care întreaga Moțime, bărbați și femei, le-a dus în contra asupritorilor lor. Dar

aceasta nu poate explica totul. Suspiciunea lui cred că își are rădăcini adînci și vechi, proprii unei entități care s'a refugiat în labirintul acestor munți, rădăcini care s'au putut perpetua pînă în zilele noastre grație configurației și isolărei lor geografice; așa că, în urma luptelor din 1848 mai ales, ușor s'a putut face derivarea acestei laturi psihologice în sensul unguresc.

In susținerea acestei explicații cred că merită să fie relevată și următoarea constatare. In ziua de 21 iulie 1924 m'am dus pe dealul Feleștilor, în spre izvoarele Gîrdei. Mă opresc puțin în apropierea unei căsciοare. La marginea unei mici sămănături de cînepă stetea singurel un copilaș de vre-o 5–6 ani. Indată ce mă vede încearcă să se ascundă pe după cînepă. Cu privirile țintite în vag, dar cu fața în spre el, îl urmăresc cu ochi furiși: ca o pasăre speriată se bagă în cînepă, pitulîndu-se ghem și urmărindu-mi mișcările în neliniște. N'a fugit dela început direct în casă, pentru că între cînepă și casă era loc deschis de vre-o 15 m. Mi-am întors privirile într'altă direcție, urmărindu-l cu coada ochiului. Crezînd că a scăpat de sub urmărirea mea, fără să dea nici un țipăt, fugi cît îl țineră picioarele în casă.

Firește că acest copilaș nu putea vedea în mine un Ungur, bunăoară, ci un strein... rău-făcător, care, în sufletul lui de copil și sperios, va fi fost identificat cu acel *Goța* sau *Goața* din limbajul copilăresc: mamele, pentru ca să facă pe copiii lor să înceteze de a mai „plînge, li se adresează cu cuvintele „tăci, că vine *Go(a)ța*”[1] — echivalent cu aceeași sperietoare a mamelor romane: *Hannibal ad portas*. Dar numele acesta, care nu poate fi alt ceva decît numele etnic al Goților, ne dovedește îndeajuns cum caracteristica de suflet bănuitor al Moțului își are rădăcini adînci și vechi, care evocă vremurile turburi din epoca de formațiune a poporului romîn.

---

[1] Frîncu și Candrea, în l. c., 190. Îl explică prin „dihanie cu care se sperie copiii cînd plîng”.

Ca o consecință directă a acestei trăsături psihice, e firesc lucru ca Moțul să nu fie comunicativ, să fie un suflet închis, în deosebi față de un necunoscut. Reserva pe care și-o impune în asemenea împrejurări egalează muțenia. Din causa acestei neîncrederi pe care și-o manifestă față de orice strein, e firesc iarăși ca Moțul să apară neospitalier, foarte puțin primitor [1]. Ținuturi romînești sărăcăcioase mai sînt, dar sînt numeroase casurile care dovedesc că sărăcia nu exclude ospitalitatea. Chiar pe dealul Haiduceşti (pe versantul nordic al *Măgurei*), la rugămintea mea de a-mi da contra-cost o farfurie cu lapte acru, femeia Parastia Haiduc a lu Dumnitru m'a întîmpinat în 1922 cu cuvintele: „aîcea nu prea dau pă bani, fără numa așa, că ști-l Dumnezău că are o nu omu bani". In legătură cu această notă, de remarcat că lipsa de ospitalitate privește pe Moț, nu pe Moață, care e și natural să stea în plină reservă.

Raportate unele la altele, satele nu presintă între ele caracteristice de diferențieri pronunțate ca fire. Sufletul lor e unul și același. Așa se și explică faptul că nu se prea poreclesc unele cu altele. In afară de ce am relevat la pag. 37, despre Albăceni de exemplu se zice că sînt *turtele*, iar Albăcenii zic la adresa Scărișorenilor că „tund pita cu foarfecii cînd o scot din cuptor" — făcînd alusie la orzul păros cu a cărui făină, amestecată cu grîu, aceștia își fac pînea. Oricum, geografia lor umană, cel puțin, a contribuit și ea la lipsa unor asemenea porecliri care, printre altele, sînt în funcție și de grupări compacte și întregi de sate.

Trecînd însă peste hotarul sudic al Vidrei-de-sus, înspre Tomnăticeni și Bulzeșteni, constatăm că poreclirea e mai pronunțată și mai vioaie. Tomnăticenii, bunăoară, sînt porecliți *greluși* și batjocura le-o poți aduce printr'o simplă întrebare sau propozițiune în care să figureze forma *trij* (trei)

[1] Mă folosesc de ocasie să aduc aci viile mele mulțumiri familiei răposatului învățător Elisei Mărcan din Scărișoara-de-sus, ca și familiei avocatului Fordui din Cîmpeni, a căror ospitalitate a contrastat profund cu cele constatate în general și în toate satele.

1. Casă mai gospodărească din Scărișoara-de-jos, așezată lîngă „drumul de țară" în apropierea bisericei.

2. Coliba de toamnă și iarnă pentru vite, oi sau porci, ca și pentru muntărițe, din hotarul satului Tomnatec.

BCU IASI / CENTRAL

întrebuințată de ei: din cântecul, din trilul greerului se desprinde *trii, trii!* — pentru care motiv au fost „ciufuluiț" *greluși*. Bulzeștenii, la rândul lor, sînt poreclițí *capra în biserică:* o capră a intrat în dimineața unei sărbători în altarul bisericei: în „prostia" lor, Bulzeștenii au crezut că e Maica Precista și toți au sărutat-o sub coadă. Hălmăgenii, de altă parte, sînt poreclițí *scroafa în biserică:* în dimineața unei sărbători și în așteptarea sătenilor în fața bisericei, preotul deschide ușa și înaintează spre altar; o scroafă care se băgase înăuntru fuge repede, trecînd printre picioarele preotului; în trecerea ei, acesta rămîne călare pe scroafă, cu fața spre coadă; și astfel dus în fugă, popa zice „poporenilor" săi: „cu sănătate, poporeni, că pă mine mă duce dracu!"

Iată însă că cu aceste relevări tangentăm un alt capitol, și anume:

Folklorul. — Din cele relatate pînă aci ușor se poate forma convingerea de multiplele și variatele greutăți — unele aproape insurmontabile — de care se isbesc asemenea cercetări. Admițînd că încrederea e cîștigată și că Moțul își deschide sufletul, se ridică dificultăți fisice pe care numai o abnegație de sine *non plus ultra* le-ar putea învinge. In cele patru călătorii făcute în această țară, în mai toate convorbirile avute cu diferiți oameni eu nu m'am putut folosi în fața lor de creion și carnet pentru a nota ce mi se părea interesant de reținut, fiind că bănuiala lor i-ar fi amuțit cu desăvîrșire — ceea ce la începutul cercetărilor mi s'a și întîmplat. Riscam iarăși, dacă ași fi întrebat pe oricine și oriunde asupra nomenclaturei toponimice. Un caz din mai multe: coboram de pe Măgura în spre Neagra la 17 august 1922. Poposesc la un izvor singuratic. Iată că trece un Moț și se oprește lîngă mine. In momentul acela priviam — după o credință aromânească — omoplatul prevestitor al unui pui de găină fript.

— Bună ziuă, zice Moțul.

— Bună ziua. Poftim, stai puțin.

— Da ce faci aici?

— Uite, prinzesc. Ce zici, plouă astăzi ori nu!
— Ba. Da unde te duci?
— La Neagra. Mai e mult pină acolo?
— Ba. Da de unde vii?
— Din Scărişoara. Cum îi ziceţi voi la osul acesta?
— Os. Da de unde eşti?
— Din Cîmpeni. Ce eşti: Moţ ori Crişan?
— Ba. Da ce umbli p'aici?
— Io, să vă cunosc şi eu ţara voastră. Ascultă: nu e vre-o bătrînă pe-aici care să-mi descînte de măsele?
— Ba. Da cine eşti dumata?

In felul acesta a mai continuat convorbirea, el interogîndu-mă amănunţit, fără însă ca eu să pot obţinea vre-o lămurire la tot ce îl intrebam.

La aceste constatări vine să se adauge şi o mare sărăcie folklorică. Se poate afirma în mod peremptoriu că Moţul n'are literatură folklorică: doină, bocet, colindă, baladă, basm tradiţie, etc. N'are nici alte genuri, ca strigături, ghicitori, etc., întru cît şezători de iarnă, bunăoară, în ţara lor nu pot avea loc. Cu toată neţărmurita dorinţă pe care au avut-o Frîncu şi Candrea, de pildă, de a da cît mai mult şi mai variat material folkloric din viaţa Moţilor, totuşi realitatea de care s'au izbit a fost crudă şi mîhnitoare. Ceva mai mult: asiste cineva la petrecerile Moţilor, sau la horele lor din zile de sărbători şi rar, foarte rar va auzi vre-o strigătură sau vre-un cîntec. Nici în viaţa lor muntenească de toate zilele nu vei putea auzi vre-o doină din aşa numitele *cîntece de coastă*, după cum nici mie nu mi-a fost dat să aud vre-odată arin *Moţul la drum*, armonisată de I. Vidu, deşi am mers deseori şi în căruţele cu *Kern'ee* ale Moţilor.

Nici în domeniul credinţelor sau al superstiţiilor n'am fost mai norocos. Doar cele cîteva care urmează le-am putut culege:

a. La şură se pune o furcă cu faior şi fus în contra *năvîscăi*.

b. Pieptenuşii se aşează cu dinţii unul într'altul şi se

ții așa dela sf. Mihail pînă la sf. Andrei, pentru ca astfel și gura lupului să fie *încleșeată* chiar atunci cînd ar trece printre oi.

c. Odată cu asfințitul soarelui, Moțul nu dă din casa lui afară nimănui și nimic.

d. Țiganului îi dă în orice zi, deci și în zilele de luni, miercuri și vineri, orice de ale mîncărei, pentru că se teme că, refusindu-l, să nu se prefacă în *pricolici* (= vircolaci).

e. Lecuirea boalelor de bube sau beșici se face cu spălătură de apă fiartă la *foc viu*. Focul viu se aprinde astfel: se ia un sul, ale cărui capete se bagă în găurile anume făcute în doi brazi alăturați; la capetele lui din găuri se pune iască și apoi se învîrtește repede; învîrtirea sulului însă trebue făcută numai de doi veri dulci.[1]

f. Afumatul vitelor se face marți și sîmbătă seara.

g. La o juninca ce fată pentru prima oară i se găurește cornul drept în care i se pune „trei fire de piper, trei fire de grîu mindru, tămîie neagră și argint-viu“ (toate culese în Scărișoara-de-sus).

Iată, deci, cam la ce se reduce recolta folklorică. Am totuși impresia că nici Moțului nu-i lipsește cu desăvîrșire elementul folkloric și că, dacă i l-am cunoaște amănunțit, ne-ar orienta — alături de alte criterii — pe cărări mai sigure cînd e vorba de lămurirea istorică a entității sale.

Pentru a încheia și cu acest capitol, voi releva obiceiul de a ținea pe vîrfurile munților două tîrguri anuale[2]: unul pe muntele Călineasa în ziua de S. Petru și Pavel, și al doilea pe muntele Găina în prima duminecă ce urmează sărbătoarei Sîn-Petru — dacă această sărbătoare cade în zi de luni sau marți — sau în a doua duminecă, dacă Sîn-Petru cade într'una din celelalte zile. Tîrgul de pe Călineasa e visitat de locuitorii de pe versanturile și împrejurimile acestui munte, pe cînd la cel de pe Găina participă toate satele Moților, ca și

[1] Cf. T. Papahagi, *Din folklorul romanic și cel latin*, 76-80.
[2] Au mai fost înainte și altele, cf. Frîncu și Candrea, l. c., 71.

cele din ținutul Zărandului. Caracteristica amîndurora e prilejul pe care îl ofer participanților de a petrece laolaltă pe înălțimi mari; cu această ocasie se mai expun spre vînzare și articole mărunte de prăvălie. Niciodată însă nu a existat vre-o tendință care să poată motiva denumirea ce li s'a dat, și anume *tirg de fete*. Firește că la asemenea bîlciuri simplele cunoștințe dintre băieți și fete puteau fi oricînd și chiar imediat urmate de condițiunile căsătoriei de pe vremurile acelea; tradiția însă nu ni le preaintă ca avînd drept prim scop ceva după care le-am putea numi *tirguri de fete*.

Totuși, obiceiul acesta nu poate fi trecut pur și simplu cu vederea.

Mai intîi, asupra originei lui n'avem nimic solid și edificator. Ca simple tradiții, amintesc și eu o versiune a preotului Ion Draia din Tomnatec care seamănă cu cea relevată de Frîncu și Candrea (*l. c.*, 56), privitor la *tirgul de sărutat* din Hălmagiu și care e datată tot de pe vremea năvălirei Turcilor. O a doua, culeasă în Bulzești, e că acest tirg s'ar datori unor muntarițe care doriau să vîndă diferite produse ale lor și care se îndeletniciau cu păstoritul în jurul acestui munte. In al doilea rînd, ceea ce trebue remarcat e nu atît felul cît locul în care se țin.

Indiferent care anume din aceste două tirguri e mai vechi sau dacă amîndouă datează din aceeași epocă, logica faptelor ca și a considerațiunilor etno-geografice ne determină să socotim geneza lor ca fiind anterioară oricăror începuturi de civilisație rudimentară sau așezămînt de stat, ba chiar ca aparținînd epocei de formațiune a poporului romîn. Pentru unul care a visitat tîrgul de pe muntele Călineasa (cf. pl. v, 2) ale cărui înălțimi și aspect ofer priveliști sălbatice și pline de fiorii unei singurătăți care îți face impresia că te găsești la marginea lumei, gîndul lui se duce spre vremuri îndepărtate a căror taină caută să o pătrundă. Căci, se naște întrebarea: ce anume va fi contribuit ca pentru un atare tîrg să fie ales creștetul unui munte sălbatic și în același timp cel mai depărtat de satele Moților? O atare petrecere

în vîrful unui munte e condiționată în alte regiuni romînești de serbarea patronului sau hramului unei mănăstiri existente pe acel munte. Dar aci nu e nimic de natură religioasă. Un răspuns în sensul că muntele Găina, bunăoară, fiind între Crișeni, ținutul Zărandului și între țara Moților, era firesc ca să devie locul de întîlnire pentru un tîrg — nu e satisfăcător, pentru că nu explică elementele constitutive ale acestui tîrg sub raportul istoric, etnic, social și economic. Prin aceste tîrguri, Moții — căci ale Moților sînt ele, mai ales acel de pe Călineasa la care nu participă în afară de ei decît păstorii crișeni din împrejurimi (cf. planșa VI, 2) — nu urmăresc aproape nimic din punct de vedere economic, așa cum se poate constata la tîrgul anual din 15 august ce se ține în Cîmpeni; și apoi nu vîrful unui munte, fie el chiar mai puțin înalt decît Găina, poate fi prielnic unui bîlci. Așa că, sub orice aspect am analisa acest obicei, totul pare a ne transporta în epoca unui trecut îndepărtat, și nu vedem de ce nu ne-am opri la epoca de formațiune a poporului romîn.

Iată, deci, și o caracteristică folklorică ce vine să coroboreze, alături de alte considerațiuni, la concretisarea unui specific element etnic ce trebue văzut în Moțul din zilele noastre. Asupra causei sau causelor ce vor fi determinat un atare obicei și în atari condițiuni geografice, firește că ipotesele pot fi diverse; înclin totuși a crede că ele sînt de natură etno-socială ce s'ar datori diferitelor împrejurări istorice. In asemenea circumstanțe, e posibil, pentru vremurile acelea, să fi existat și tendința înlesnirei de căsătorii, în sensul așa numitului *tîrg de fete*.

G r a i u l. — Pe cît de firească ar fi impresia unui cercetător că, în cunoscuta isolare geografică, graiul Moților i-ar putea oferi material interesant sub toate aspectele, pe atît de sărace și chiar infructuoase îi rămîn explorările sale. Unificarea graiului, în sensul modernisărei, care a intervenit relativ repede zădărnicește orice încercare în direcția revelărei sau urmăririi vre-unei rămășițe lingvistice ce ar putea interesa istoricul limbei romîne. Totuși, din această pronunțată

penurie vom releva câteva constatări mai caracteristice [1], însoţind unele din ele cu oarecari consideraţiuni istorice explicative.

Particularităţi fonetice

Vocale

A tonic se pronunţă ca *ă* accentuat în forma *(el se) să-tură* dela indic. pres. (Bulzeşti). —

Ă apare ca *a* în mai multe forme înregistrate numai în satele Albac, Scărişoarele, Iarba-rea şi Lăpuş: *barbat*, *batut*, *caluţă*, *doban'esc*, *matatură*, *padure*, *samanaturi*, *zabov*, etc. (deci şi *ă* din *e* aton e rostit la fel). Această particularitate e mai răspândită în Bulzeşti, unde am notat forme ca: *amarală*, *(am) batrin'it*, *(se) batusc*, *camaşe*, *carare*, *caţel*, *dascariţă*, *draguţ*, *facuşi*, *farmacaturi*, *gaină*, *(să) îndragească*, *(ştie descinta de) marit*, *(să) marită*, *paduri*, *pariu*, *sacară*, *samanatură*, *sarbatori*, *satul*, *(m'am) saturat*, *vaşmint*, *(de sau am) vazut*, etc. Fonetismul acesta se aude şi în Tomnatic: *(am) batut*, *caldare*, *(am) facut*, *pastor* [2], etc. — In ceea ce priveşte cronologia acestei pronunţări, ea ni-i uşurată prin forme ca *batrin*, *sacară*, *samanatură*, *vaşmint*, *vazut*, etc. — toate dovedind că avem a face cu un *a* provenit din *ă* reproducând un *e* aton. — Apare ca *o* în *poştij* (Măgură) şi ca *u* în *sucuman*.

E se menţine constant în formele: *crep*, *crepau*, etc. şi în *(mă) 'mbet(ă)*.

I e păstrat în *ţirină* — o inscripţie mortuară din cimitirul Scărişoarei-de-sus ne oferă şi ea acest fonetism. — A trecut la *u* (prin faza *î*) în *dzuă*. — Final, în terminaţiunea -a r i u s bunăoară, se aude rar: *amnari*, *holteri*, etc.

O. Asupra calităţei acestei vocale, interesantă e de relevat următoarea constatare. In Gura-Arăzei, stând de vorbă

---

[1] Unele pot fi urmărite în *glosar* sau în *texte*.

[2] In privinţa acestei pronunţări, cf. Ovid Densusianu, *Hist. de la langue roumaine*, II, 79, şi mai ales 103-104. Cf. acum în urmă şi N. Drăganu, în *Dacoromania*, III, 480.

cu bătrînul Ion Corcăș (88 ani) din Dealul-Mușoi în 7 august 1922, l-am întrebat cum îl chiamă. După ce mi-a spus numele, l-am repetat și eu, pronunțînd pe *o* din *Corcăș* așa cum se pronunță și *o* din *cora* bunăoară. Bătrînul m'a corectat imediat, pronunțînd închis pe *o*. Repetîndu-l și a doua oară tot la fel, mi-a dat să înțeleg că nu e un *o* ca în *cora*, ci un *o* închis. — Aceeași vocală se aude ca *u* în *pusîlă* [1] (Măgura).

U final își mai păstrează pe alocurea o slabă resonanță: *(că) ieșîŭ* (Scărișoara-de-sus), *(mă) 'mbetŭ*, *mn'edŭ*, *ecvinŭ*, *certinŭ*, etc. — Nu apare în vb. *făgădui: (am) făgădit*.

Asimilație: *î — i > i — i: imbli, impli, infli; a — o > o — o: oltoi; ă — u > u — u: munușe* (XIV); *ă — o > o — o > locomi* (XVII).

Proteza lui *a* în *aspur* (formă rară; se aude mai mult în Tomnatec).

Epenteza lui *e* în *iesele* (Scărișoara-de-sus).

Consoane

P. De relevat că palatalisarea labialelor, astăzi rară, e pe calea dispariției. Existența ei ni-i doredită prin forme ca *lupk'i*, *pk'etri*, *tălk'i*, *Topk'i*, etc.

B: abgia, etc.

F: (o) h'i. — Pentru această consoană, de remarcat înlocuirea ei prin *t* în *stredel* (Albac); prin *p* în *pusîlă* (Măgura), *sparm*, *spirtica* (Albac). — Foarte rar o constatăm trecută la *s* (X). În Tomnatec se aude ca *ś (să) śie*.

V: Vidra, *viă*. — În Tomnatec și în Bulzești se aude și ca *ź*, rar și cu resonanță de *y*: *źin*, *źișin*, *źiă*. — *Mădușă* apare și ca *măduhă* (X).

M: mn'elă, *mn'ercuri*, *nimn'icä*. —

T. Rar se aude ca *t'*: *t'ină* (Albac). În Bulzești literarul *chi (k'i)* se aude și ca *t'i*: *T'itila*. — În Tomnatec *t'*, ca și *k'*, a evoluat spre *ć*: *Tomnacec*, *(o 'nćeput) stropći (să) pćice*. Acest fonetism pentru Bulzești l-am înregistrat în forma *holćeriu*.

[1] Această formă există și la Pădureni, cf. I. Popovici, *Dialectele romîne din Istria*, I, 116.

D: aceleaşi observaţiuni ca şi la *t*: *d'* şi *ǵ* în Tomnatec şi Bulzeşti: *ǵe unge*.

N palatalisat în: *in'imă*, *Mocan'i*, *n'ecredesc*, etc. — Trecut la *m* în *zdramţă* cu pl. *zdremţe* (Scărişoara). — Rotacisat, l-am putut înregistra în următoarele forme: *arinte*, *bură*, *cire*, *cire*, *circpă*, *dimireaţă*, *dumireaţă*, *ir*, *irimă*, *lură*, *buri*, *mire*, *piră*[1], *pire*, *spurem*, *ginră* (toate în Scărişoara-de-sus); *diraiute*, *dirapoi*, *spure*, *Gălbăra* (în Lăpuş); *cire*, *găiră*, *găiri*, *şiuri*, *mire*, *săptămiri*, *tire* (în Iarba-rea); *găi*^{ur}*i*, *săptămi*^{ur}*i* (Scărişoara-de-sus).

In legătură cu acest fonetism caracteristic graiului Moţilor, cred că nu sînt lipsite de interes constatările făcute în urmărirea acestei probleme. Incă din prima călătorie mi-am întins cercetările în direcţia aceasta, fără să fi putut da de ceva care să dovedească existenţa rotacismului: din contra, răspunsurile toate erau negative. Astfel, bătrînul Ion Corcăş (cf. pag. 47), ca şi bătrîna Maria Nicula din dealul Niculeştilor — ca să nu dau decît cîteva nume — tăgăduiau existenţa unui atare fonetism, afirmînd că ei nu au apucat o astfel de pronunţare. Indoiala începu să mă cuprindă. In 8 august 1022 stau de vorbă cu bătrînul Sînt-Ion Nicula din Capul-Dealului (79 ani), care mă asigură că nu a apucat forme ca *bură dimireaţă*, etc., adăugind însă că „unu o ură, d'apoi aceea tăt una e". Răspuns negativ mi-a dat şi Păvăn Dumn'itru Trit (88 ani) din După-Pleşea (părăul Bălceştilor — Albac), ca şi bătrîna Todora Matei a lu Andraşu (86 ani) de pe versantul apusean al Mununei (Scărişoara-de-sus), etc. Afirmaţiunile acestea îmi păreau cu atît mai surprinzătoare, cu cît în vara anului 1921 (1 septembre), fiind în Lăpuş şi stînd de vorbă cu un copil de vre-o 12 ani care păştea două vaci lîngă părăul stîng al Lăpuşului, am putut auzi clar cum copilaşul, fără să-şi dea samă de acest fonetism, a pronunţat cuvintele *diraiute* şi *dirapoi* — fiind vorba de o vacă ce şchio-

[1] Forma *piră* e curentă. Am înregistrat-o şi la o bătrînă din satul Cîrţa de pe valea Oltului (Jud. Făgăraş).

1. Moţul Mihai Matei Pucea de pe dealul Hoanca Matieştilor (Scărişoara-de-jos) lucrînd în casa lui la cercuri, ciubere, etc.

2. Feciori de Moţi de pe Munună (Scărişoara-de-sus), transportînd şindrile pe cai.

BCU IASI / CENTRAL

păta de un picior. Ceva mai mult: în aceaşi zi, îndreptîndu-mă spre Vidra-de-sus, în apropierea păraului Galbăna am întrebat pe un Moț de numele rîulețului; mi-a răspuns că se chiamă Galbăra. — „Cum?“ — „Galbăna“ — n'a mai pronunțat Galbăra. Ca o altă dovadă de rigurosul control pe care şi-l fac în vorbirea lor cu un strein sau chiar cu un Moț dintr'alt sat, relevez şi următorul caz. Pe la orele 5 ale aceleiaşi zile m'am oprit în partea nordică a Ierbei-rele, la un grup de femei; o bătrînă m'a asemănat cu cineva din Lăpuş, rămînînd convinsă de aceasta. Am căutat să mă folosesc de această întîmplare şi, în convorbirea angajată, am început să pronunț forme cu un rotacism nasalisat uşor perceptibil, ca: *mi^{nr}ă*, *ma^{nr}ă*, etc. In loc de a-mi atinge scopul, tocmai aceasta a determinat-o să-şi îngrădească vorba, să devie sceptică, dîndu-mi să înțeleg că eu nu sînt din țara lor.

Curiositatea fiindu-mi răscolită, am căutat să urmăresc acest fonetism cît mai mult, înfruntînd diferite dificultăți. In 16 august 1922 m'am dus în Iarba-rea. M'am pitulat după gardul unei grădini în care două femei îngrijiau de cînepă. Fără să mă fi observat, am auzit cuvintele: *cirepă, ir. uniră, gâinră, gâiri, bură* şi *dumirecă*. Intrînd apoi în vorbă cu cea care pronunțase aceste forme — o chema Ilina a lu Gheorghe Negrea, morărită în Iarba-rea —, mi-a fost imposibil să mai aud vre-o formă rotacisată. Numai forma *arint'e* (XXXII) a fost pronunțată deschis. Nu mai poate însă exista nici o îndoială de fonetismul acesta. In afară de cele cunoscute din alte lucrări, ca şi de cele relevate pînă aci (cf. şi pag. 48), merită să fie relevată expresiunea — curentă şi astăzi — *țuri la irima drumului*, ca şi următoarea relatare pe care mi-a făcut-o băiatul Constantin Neacşu (14 ani) din Secătura în 23 iulie 1924 ca o batjocură la adresa Moților din părțile superioare ale Arieşului: «cei din sus de Arieş grăiesc şi azi aşa: „țuri la irima drumului, mărînče-te ciri — nu ne lasă Dumn'edzău la pagubă“». E clar, deci, că dispariția acestei particularități s'a efectuat relativ repede şi că, printre alți factori determinanți, la aceasta a contribuit mult şi contactul

Moților cu atîtea regiuni romînești — contact resultat din peregrinațiunile lor (cf. pag. 34 și urm.).

In 1924 (21 iulie), am înregistrat în Dealul Feleștilor de pe valea Gîrdei forma *găi*^{nr}*i*. Acest fonetism -^{nr}- l-am auzit și dela o bătrînă locuind la nord de *Ghețar* în ziua de 13 iulie 1923, cînd, cu un grup de studenți[1], ne întorceam dela Tîrgul din Călineasa. Intrebînd-o cît mai e pînă la Sînta-Marie, mi-a răspuns că mai sînt șase *săptămî*^{nr}*i*. — „Dar aici numai cocoși aveți, mătușe?" — „Ba, avem și *găi*^{nr}*i*".

Privitor la controversata problemă asupra genesei în timp și spațiu a acestui fonetism — problemă desbătută de numeroși lingviști, ca Densusianu, Candrea, Pușcariu, Meyer-Lübke, Weigand, etc.[2] —, ne oprim la părerea, admisă în general, că: 1. rotacisarea a fost precedată de nasalisare (*bunu* > *bu*^{nr}*u* > *bur(ă)*); 2. nasalisarea aceasta, care era fasa intermediară dintre *-n-* și *-r-*, e anterioară așezărei masei slave în regiunile dunărene; 3. teritoriul pe care a încolțit acest fonetism nu poate fi decît Nordul iliric cu filoane norddunărene (deci și Munții Apuseni); 4. rotacismul Moților poate fi alăturat în timp și spațiu celui din graiul Toskilor — locuința acestora fiind admisă pentru acele vremuri în Nordul iliric — ca și nasalisărei din dialectul Gheghilor (cf. și pag. 62).

L apare ca *r* în *staur* (Lăpuș) și *dascăr*, *dăscăriță*.

R apare ca *n* în *ținepini* (Măgura) sau *ținepeni* (Bulzești) și în *mazin'e* (Măgura). — Pentru *r* analogic, cf. pag. 51.

Z din vb. *zice* nu se aude: *(el) ice*.

J (*z*) e înlocuit cu *r* în *pîriște* (Tomnatec), probabil prin analogie cu *miriște*.

TN > *nn* în *îndărănn'ic*, și *gn* în *Zlagna*.

---

[1] Astăzi mai toți profesori și anume: Caraman Petre, Cardaș Gh., Ciobanu M., Constantinescu Emil, Dicu D., Gregorian M., Teodorescu D. și Vițoiu Gh.

[2] Cf. în această privință istoricul concis ca și concluziunea la care s'a oprit Al. Rosetti în al său *Étude sur le rhotacisme en roumain*.

ȘT > *șc* în indic. pres. *(iși) înțeleașcă* (*gură*); la subj. însă se pronunță *(să-și) înțeleștе* (Scărișoara).

Disimilația lui *n — n* > *r — n* în *verină*; *r — r* > *l — r*: *clierț*, *greluș*, *olintari*, etc.

Proteza lui *a* apare în *(mă) atrezesc*.

Epenteza lui *r* în: *arvocat* sau *arvocatăr* (și *avrocatăr*), *cotreț* (Albac), *holterin* (Bulzești), *iștreț* (Bulzești), *sorpon*, *trafrică* (și *tafrică*) prin propaginare, etc.

Metateză în *milănc*.

Particularități morfologice

Vb. *a fi*: la pers. I-ii sing. și la a 3-a pl. dela indic. pres. circulă și formele *(eu) iest(ă)*[1] (Scărișoara-de-sus) și *(ei) iestă* (Munună). In Bulzești: „Pîn volbure mari iest pești mulț; acolo, pă la domnia-voastă, iestă munț cu paduri?.. Da moacre deaiastea iestă?. Iestă prun'e pă la dumn'ia-voastă?“ (Avram Dan din dealul Dăneștilor, 1924).—Participiul trecut: *h'iut* (Lazești): „de h'iut, sînt pești“.

Vb. *a avea*: la pers. a 3-a pl. dela indic. pres. se aude forma *(ei) ară* (XXVI). Forma aceasta am auzit-o și în Neagra, Scărișoara-de-sus, Iarba-rea, Lăpuș. Am înregistrat-o și în graiul Săliștei (jud. Sibiu): „și Săceleni ară oi“. Forma există și în graiul Fărșeroților din Albania[2].—In legătură cu acest *r* analogic, de relevat că el apare și în următoarele forme verbale: *(ei) tară* = „ei taie“ (Tomnatec), *(nu-ți) treburâ (ne-veste)?* (Bulzești).

Analogie vb. *a guri*, vb. *a sui* și-a însușit pe *r* în toate formele: *(eu) sur*, *surim*, *(să) sură*, *(a) suri*, *suriș*, *surit*, etc. O influență inversă dar mai restrînsă se constată în *a guri* care, analogie lui *a sui*, se zice *guim*, *guiș*, etc.

In graiul copilăresc am înregistrat forma *am dzicat* = „am zis“ (Bulzești).

---

[1] Forma aceasta am auzit-o și în Poiana-Țapului (jud. Prahova): „mâne, la opt, eu iest aici“.

[2] Aceeași formă o găsim o singură dată în literatura scrisă a Aromânilor (Cf. *Lumina*, II (1904), 272, rîndul al 11-lea).

E curent imperativul *vă* — „mergi, du-te“ : *vă (tăt feiga)*. Rar se aude la timpurile compuse participiul în *-ă*: *(l-am) tomnită; (să ki) venită (tăţ) era bine*.

Particularităţi sintactice

Diferitele documente publicate[1], ca şi unele regiuni dialectale de astăzi ne ofer numeroase exemple de prepunerea articolului de genitiv (masculin sau feminin) înaintea substantivelor proprii, arătînd posesiunea; în mai toate însă chiar genitivul aton feminin i l l a e i a devenit *i* (< *ei* < *l'ei*). Tonicul i l l a e i s'a păstrat în aromînă ca *l'ei*, corespunzător dr. *(e)i*; neaccentuat, a devenit *li*, şi precede numai substantive feminine, indiferent de genul substantivului care arată posesiunea. Sub această formă — *li* — s'a păstrat şi în graiul Moţilor înaintea substantivelor chiar şi masculine: „Savina *a li* Bodă; Ioan *a li* Pătru; Şeorşe *a li* Lip“ (Albac), alături de genitivul cu *a lu*[2]. Intrebuinţarea acestui *a li* chiar înaintea substantivelor masculine e oarecum rară şi se datoreşte contaminaţiei aceluiaşi *a li* întrebuinţat înaintea celor feminine: „păru a li Rafilă“ (= arom. „perlu a li Marie“).

Intru cît această particularitate sintactică vine în atingere şi cu postpunerea articolului în limba romînă, vom reveni asupra ei într'un viitor articol, cînd vom releva amănunţii şi construcţii sintactice romîneşti ca: *ale lui, ai lui*, etc. — construcţii care şi-au luat naştere din contopirea genitivelor (şi dativelor) resultate din i l l a e i şi i l l u i şi care ne duc la transcrierea *a le lui* şi *a i lui*[3], etc.

---

[1] Cf. bunăoară I. Bianu, *documente romîneşti*. Sau, printre cele mai nouă, Al. Rosetti, *l. c.*, 68, rîndul al 9-lea, etc.

[2] In transcrierea *Toma Ali-Moş* se ascunde acelaşi genitiv *a li* feminin: *Toma a li Moş*.

[3] Dacă ar fi să corespundă unei curente realităţi lingvistice, interesantă ar fi construcţia din *Catehismul luteran* (cf. Al. Rosetti în *Grai şi suflet*, I, 256, rîndul al 26-lea): „poroncitele ale lui dumnedzeu“ [=... a le lu a i dumnedzeu]. Atunci vom urmări dacă şi în ce măsură se vor fi alăturat nominativele şi acusativele lui i l l e şi i l l a în astfel de construcţii.

Lexicul

O amănunțită urmărire sau studiere științifică a vieței casnice a Moțului ne-ar putea desvălui cu siguranță elemente lexicale ce ar ușura mai mult sau mai puțin orientările cercetărilor în privința entității sale, ca origine și evoluție. Pentru multiplele motive expuse mai sus, nici această lature lingvistică n'am putut-o urmări de aproape — ceea ce contribue ca acelor cîteva forme pe care le voi releva mai jos să nu li se poată da o soluție satisfăcătoare.

Trei sînt elementele lexicale cunoscute azi ca fiind caracteristice acestui ținut: *mă dec* (mai rar *mă deic(ă)*), *feiga* și vb. *a văi* — toate trei cu o circulație redusă mult față de formele *mă duc*, *fuga* și *a vedea*. Prima formă, ca și celelalte două, se aud numai în partea superioară a Vidrei, în Bulzești și în spre Bucium-sat; *feiga* se întrebuințează în expresiunile *fuḑi feiga* și *vă (tăt) feiga*. Din urmărirea acestor elemente și cu mijloacele de control întrebuințate, pentru primele două nu ne-am putea opri la explicația că, sub o influență streină oarecare, am avea a face cu diftongarea lui *u* în *ei*[1]. Nume de proveniență germană găsim printre Moți, cum ar fi de exemplu numele *Heller*[2] (Rahila Heller, 78 ani) din Vidra-de-mijloc; dar o explicație în direcția aceasta privitor la vocala *u* nu o putem socoti plausibilă. Nici coincidența dintre *a văi* cu tema iranică *vai-*, *vae-*[3] nu ne poate presenta elemente de convingere în sensul unei origini alane a acestei forme. Dacă am admite însă — făcînd abstracție de explicația dată lui *z* < *d*[4] — că în acest *văi* trebue să vedem un *ei* > *ăi* (cf. *învăi*, *lăfăi*, *zăbăi*, etc.), atunci ne-am găsi

---

[1] N. Drăganu, în *Manuscrisul mădădean și sdraisme vechi din Dacoromania*, III, 507, îi atribue o origine săsească — ceea ce e greu de admis; cel mult am avea *uį*: **dufc*, **fulg*. Cf. și Weigand, *Jahresb.*, IV, 296.

[2] Cf. și Weigand, *l. c.*, IV, 288.

[3] Ovid Densusianu, *Originea Moților* (in *Viața nouă*, XVII (1921), 167-168).

[4] G. Weigand, *Jahresb.*, VI, 299.

în fața a trei elemente avînd pe *ei*[1]. Această ipotesă, alăturată la dubletul fonetic privitor la vocala *u* sau *i* care există între limba latină și cea elenă de pildă (cf. *fugo* — φεύγω, *duco* — **deuqo*, etc.), ne-ar îndreptăți întru cîtva să emitem părerea că în aceste trei forme putem întrevedea o veche imixtiune fonetică, streină sau mai de grabă autohtonă, sau chiar o continuare directă a unui atare fonetism alături de cel latin. De relevat însă că nu s'a înregistrat vre-o formă verbală ca **fe(i)g* sau vre-una substantivală ca **deica*, paralele cu *(mă) de(i)c* și *feiga*.

Cîteva apropieri lexicale. — Se știe — și faptul s'a relevat ca o simplă constatare fugitivă[2] — că pe versantul sudic al Pindului trăește o frîntură de neam aromînesc numită de ceilalți Aromîni *Moțan'i (și Moćean'i?)*. Sub acest nume e designată și o altă frîntură aromînească ce locuește în nordul Macedoniei, și anume Hitea (nord de Coceani)[3]. Coincidența, cel puțin, a acestor denumiri m'a determinat să relevez cîteva apropieri de natură lexicală între Moți și dialectul aromîn, fără ca, totuși, să pot proiecta o cît de slabă lumină asupra acestei probleme; căci, din cercetările mele personale făcute printre Aromînii aflători aici, în Țară, și care sînt originari din împrejurimile acestui versant al Pindului n'am putut da de elemente sigur îndrumătoare într'o direcție oarecare. Le relevez totuși pentru a putea servi unei ulterioare reveniri și asupra acestei laturi, cînd împrejurările vor îngădui studierea amănunțită și la fața locului și a acestor Aromîni poreclîți *Moțan'i*. Firește, unele din ele nu sînt cu totul necunoscute și altor regiuni dialectale romînești.

altăgară = arom. *altăoară* „altădată".

---

[1] In privința fonetismului diftongilor, cf. Iuliu Valaori, *Elemente de lingvistică indo-europeană*, 217 și 220.

[2] G. Weigand, *Die Aromunen*, I, 276.

[3] Numele *Moțan'i* se întîlnește și în diferite alte localități aromînești. In comuna Samarina de exemplu există numele de familie *Mufână*. In lămuririle unora, această formă e considerată ca fiind un plural al lui *Mocan*; de acum se și aude, cam rar, și *Moćean'i*.

apără (Dumnedzău) = arom. *(se-)apără* (Dumnidzău).

aşé (şi *aşaće*) = arom. *aşé* (şi *aşaţe*).

bariće = arom. *bară* „apă stătătoare". In toponimia Moţilor e şi forma *Bara*.

bućium = arom. *bućium* „trunchi".

căli = arom. *călire* (cu sensul de „a şterpeli").

cşiu! cşşş... = arom. *cşiu! cşşş...* „strigăt de speriat găinile".

ćiucuti = arom. *ćiucutescu* „a mînca, a înghiţi" (în afară de sensurile de „a suna, a bate, a lovi; a bea, etc."). La Moţi există şi porecla *Ćiucutilă*.

ćiup = arom. *ćiupă* „cîlţi, fire de cînepă". Forma aromînă poate reproduce şi pe turc. *tchup* „petit morceau de broussaille"; cf. sl. *čubъ (čupъ)*.

ncărcare = arom. *ncărcare* „a (se) murdări" (în afară de celelalte sensuri).

pătură = arom. *petură* „foaie de plăcintă".

sućitoare = *ş(u)ţulă* „băţul pe care se învîrteşte foaia de plăcintă spre a fi subţiată". *Ş(u)ţulă* e un derivat din vb. *şuţă* = sucesc.

vuţi = arom. *vîzire* „a roi" (în afară de sensurile „a viji, a fi mulţime mare ca un furnicar)".

Aci e locul să relevăm şi apropierea dintre *adéca* (cf. *Glosarul*) şi arom. *ádica* = „de geaba, în zadar". Deşi forma aromînă e grecescul ἄδικα, totuşi identitatea de sens şi formă e surprinzătoare.

In afară de aceste forme, între care unele presintă asemănări caracteristice, mai relevăm cîteva din onomastica Moţilor. Ca şi la Aromîni, mai toate familiile Moţilor sînt cunoscute prin cîte o poreclă.

Beni = arom. *Beni* (nume de familie în comuna Avdela).

Cacaraza = arom. *Cacaradza* şi *Gagaraţa* (poreclă în aceeaşi comună). In aromînă *căcăridză* sau *găgăriţă* înseamnează „băligar de oaie", dar mai ales „de capră".

Clempuş = arom. *clembă*[1] şi *c(ă)limbóţiu* sau *c(ă)lim-*

---

[1] „Unlu di niţi aveą trupłu cît clemba" (= unul dintre dînşii avea trupul cît prăjina), în revista *Graiu bun*, I (1906), n-rul 2, pag. 28.

băcițu[1] „lemn lung, prăjină". Frîncu și Candrea ne dau forma *cleoambe*[2] cu sensul de „ramuri" după context. Forma reproduce sl. k l ę p ъ (cf. Berneker). Cf. și *Dacoromania*, III, 1089.

Gațu = arom. *Galțu* (nume de familie în orășelul Crușova).

Galea = arom. *Gale* (nume de familie în același orășel). In regiunea Zagorului *gale* e o interjecție însemnînd „dorit și nefericit; bade": *lai gale!* = „măi bade!".

Mandralîčiu = arom. *Mandralîčiu* (poreclă în comuna Avdela).

Murgu = arom. *Murgu* (poreclă).

Păgiță = arom. *Păgiță* (amîndouă cu accentul pe *ĭ*; nume de familie în comuna Avdela).

Zgaibă = arom. *Zgaibă* (poreclă).

In afară de aceste numiri, vom releva încă cîteva.

In graiul Moaților am văzut (pag. 39) că există forma *Go(a)ța*. In aromînă forma aceasta se aude ca *Goțĭ* și se dă ca poreclă — în comuna Avdela (Pind) cel care poartă porecla de *Goțĭ* e un om înalt și roșcat. Conform fonetismului aromîn, ar trebui să ne așteptăm la forma *Goț* — *-ț* final reproducînd un *-tĭ* sau *-ciu* latin, iar *-țĭ* final reproducînd un *-cĭ* latin. Cred, totuși, că și pentru arom. *Goțĭ* avem a face cu același etimon care stă și la basa moț. *Go(a)ța*.

O altă formă care vine să se întîlnească cu una identică din aromînă e însuși numele de *Moț* ce li se dă și sub care sînt cunoscuți acești munteni; accepțiunea însă cu care ne apare forma aromînească e cu totul alta, și anume: în timpul mersului caravanei, dacă se întîmplă ca unii catîri să se îngheșuească încercînd ca fiecare să treacă înaintea altuia și amenințînd astfel cu răsturnarea poverilor, atunci cărvănarul caută să-i pună în ordine, adresîndu-le interjecția *moț! moț! moț!* — însemnînd „liniștește-te, stai". Tot așa se adresează un cărvănar unui catîr nărăvaș de care

[1] „Băgă niște climbode 'n foc" (= puse niște rămurele în foc), în revista *Flambura*, I (1912), n-rul 1, pag. 13. *C(ă)llimbačiu* înseamnă și un „arbust asemănînd cu cornul și care crește în locuri mai calde".

[2] *L. c.*, 40. Cf. și Tiktin, *Dicționar romîn-german*, sub *cleămbă*.

1. Mocani din Trimpoiele.

2. Târgul de pe muntele Călinească care se ține anual în ziua de S. Petru.

BCU IASI / CENTRAL

vrea să se apropie. După cum se vede, aşa dar, deosebirea de sens e pe atît de deosebită pe cît de identice ca formă se presintă aceste două cuvinte. Care ar putea fi originea acestei interjecţii *moţ!* din aromînă nu putem precisa [1]. Pentru porecla *Moţan'i* (cf. pag. 54), Arominul din popor o explică în sensul unei batjocuri: după relatările obişnuite, în graiul acestei frînturi aromîneşti circulă şi forma adverbială *acmoţi*, după care i s'a dat şi porecla de *Moţan'i* — explicaţie ce s'ar putea susţinea dacă ne-am gîndi la porecla de *Doţean'i* care se dă unui trib fărşerotesc din sudul Albaniei după negaţiunea albaneză *dot* din graiul lor [2]. In casul acesta, şi mai ales dacă ar fi ca să ne gîndim la vre-o corelaţiune între *Moţi* şi *Moţan'i*, originea denumirei etnice de *Moţ* se complică.

Relevări semantice. — Trecînd peste locuţiunea *de loc*, cu sensul de „imediat, îndată", care se găseşte şi în alte regiuni dialectale dacoromîne, o primă formă mai caracteristică ce merită să fie relevată din acest punct de vedere este vb. *urla*. In graiul Moţilor acest verb şi-a pierdut semnificaţia originară de „a striga tare, a urla"; astăzi înseamnează „a coborî (la vale)": „urlă d'e-a munte; urlă la vale". Prin extensiune, forma a început să însemneze şi „a urca (la munte)"; cu acest sens am auzit-o numai de două ori.

Filiera semantică prin care a trecut accepţiunea originară la cea de astăzi cred că e următoarea. Prin *a urla* înţelegem la origine un „strigăt, zgomot" produs de o mişcare oarecare. S'a putut zice, deci, alături de „lupul urlă" bunăoară şi „apa urlă 'n vale". Prin această extensiune însă uşor s'a putut trece dela sensul de „hurler" la cel de „a se mişca mergînd la vale, a coborî curgînd, a coborî". Acesta e, prin urmare, procesul urmat de actualul *urla* al Moţilor,

---

[1] Totuşi am putea presupune cel puţin că în ea se oglindeşte negaţiunea albaneză m o s „nu" urmînd ca prin acest *moţ! moţ!* al cărvănarului aromîn să înţelegem: „nu [vă înghesuiţi aşa]! nu [vă împingeţi]!" deci: „mergi liniştit, fii liniştit, nu [mişca]!".

[2] Cf. T. Papahagi, *La Românii din Albania*, 34, şi G. Weigand, *Die Aromunen*, I, 276.

mai ales că orice „coborîre" dela munte spre vale e o mişcare însoţită şi de un sunet, un zgomot.

Un paralelism aproape perfect ni-l oferă dialectul aromîn. In afară de înţelesul de „hurler", *aurlari* mai are şi următoarele accepţiuni: 1. „a certa"[1]: *aurlu-l;* 2. „a trage o palmă": *aurlă-l'i ună;* 3. „a da drumul, a slobozi": *iu l'i-aurlaşi calli?* (= „unde i-ai minat caii [să pască]?); 4. „a (se) introduce, a (se) băga, a (se) vîrî": *furil'i se-aurlară tu munţî* (= „hoţii au pătruns în munţi"), *mi-aurlai nuntru* (= „m'am băgat înăuntru").

După cum vedem, deci, sensul originar de „strigăt, zgomot" a trecut la cel de „mişcare" în general. Evoluţia aceasta o constatăm, de altfel, şi în vb. *tuna* şi *ţipa:* în afară de semnificaţiile literare de „a bubui" şi „a scoate strigăte stridente", în întregul Ardeal, ca şi la Românii din Serbia, primul înseamnă „a intra (în casă)", iar al doilea „a arunca, a azvîrli, a trînti": „tună 'n pădure" înseamnează că tunetul *intră* în pădure cu zgomotul obişnuit, etc. (cf. *tuna* la *Glosar).*

O a doua formă care, din punct de vedere al sensului, se găseşte isolată în dacoromînă dar care se întîlneşte cu acelaşi cuvînt din aromînă este *'ncărca (a se).* Ca înţeles figurat, însemnează „a se murdări peste măsură": „mă 'ncarc de tină" = mă umplu (mă murdăresc) de noroi. In aromînă, pe lîngă celelalte sensuri, mai însemnează şi „a (se) murdări peste măsură": *mi ncărcai (di lăsk'i, di fărină,* etc.) (= „mă murdării (de noroaie, de făină"), etc.), sau: *n'i ncărcai suflitlu* (= „îmi împovărai [cu murdării, nelegiuiri] sufletul"), etc. Avem, prin urmare, şi la nord şi la sud, trecerea semantică, explicabilă de altfel, dela „charger" la „a (se) murdări".

Originea Moţilor. — Infăţişindu-ne ca într'un tablou toate cele expuse pînă aci în legătură cu entitatea Moţilor, ultima şi cea mai grea problemă care se pune este

---

[1] In neogreaca populară onomatopeicul γουνδῶ înseamnă „urlu" şi „cert; alung".

originea lor. Pentru a o limpezi însă și mai bine, va trebui mai întîi să ne oprim asupra cîtorva considerațiuni preliminare.

Raportind această frîntură etnică dacoromînă la întregul romînism, prima și cea mai importantă constatare pe care o putem face e că, atît psihologicește, dar mai ales din punct de vedere al fisicului și al geografiei umane în general, Moțul represintă o entitate aparte, caracteristică și care nu presintă asemănare frapantă cu nici o altă ramură romînească decît numai cu Istro-romînii. Chiar din prima călătorie făcută în Munții Apuseni tipul Moțului mi-a reamintit pe cel al Istro-romînilor pe care i-am visitat în 1919. La această asemănare vine să coroboreze și laturea lingvistică, și anume rotacismul[1]. In casul acesta se naște întrebarea: admițind că Istro-romînii sînt o frîntură a Moților[2], care poate fi regiunea originară a lor? Trebue oare să vedem în Moți niște continuatori direcți în timp și spațiu ai unei entități locale, anterioară așezărei Slavilor? Și care putea fi acea entitate?

Pentru o regiune cum este a Moților, e surprinzător pînă la un punct că chiar în nomenclatura toponimică curentă (sate și văi) a lor găsim elemente de origine slavă, ca: *Certeža* < sl. č e r t ě ž[3], *Gîrda* < sl. g ъ r d ъ (cu sensul de „urît, φρικτός, horrendus"), *Poieni* < sl. p o l i j a n a, *Ponorteli* < sl. p o n o r ъ, *Sohodol* < sl. s u h ъ + d o l (ъ), *Vidra* < sl. v i d r a, etc. Oare asemenea numiri să fi fost date direct de un element slav, încă neromînisat, care va fi pătruns în labirintul acestor munți, ori ele sînt datorite unui element romînesc provenit și dintr'un amestec cu element slav asimilat[4]?

---

[1] E caracteristică și intilnirea fonetismului dintre istr. *bl'eru* (cf. J. Popovici, *Dialectele romîne din Istria*, I, 117) și *bjeru* al Moților. Cf. și forma *ugl'aru* din Candrea-Densusianu-Speranța, *Graiul nostru*, II, 212.

[2] Relevez sub toată rezerva că, după Moța, *Politica noastră future*, 1924, pag. 17, Istro-romînii s'ar denumi ei înșiși *Moți*.

[3] Cf. E. Berneker, *Slav. etym. Wörterb.*, sub č ь r t o. Etimologia aceasta mi-o dase într'o convorbire I. A. Candrea înainte ca eu să mă apuc a o căuta.

[4] De reținut în această privință că bună parte din toponimia slavă se datorește unui atare element.

Din restul nomenclaturei toponimice nu putem deduce nimic care să ne îndrepte sigur spre una din aceste două ipotese, căci nici un nume nu ne îndrituește să-i atribuim în mod indiscutabil o vechime datînd din epoca anterioară venirei Slavilor: *Albac*-ul, care e o numire dată după aspectul albicios pe care îl oferă ținutul său pietros mai mult, poate fi și post-slav, la fel ca și *Neagra* — după coloarea neagră pe care valea *Negrei* o presintă prin pietrele sale. Aceeași concluzie și pentru *Lăpuș*[1], ca și pentru *Iarba-rea*, *Secătura* ori *Scărișoara*[2]. Cît privește *Lăzeștii* și *Cîmpenii*, acestea sînt înjghebări ulterioare, primul fiind după numele unui *Lază*, iar al doilea fiind dat în opoziție cu locuitorii dela munte[3].

Oricare ar fi ipotesa la care ne-am opri, fapt e că nu ne putem închipui ca la venirea Slavilor să nu fi locuit în această regiune o populațiune oarecare. Toponimia slavă, sau chiar cîte o urmă de vechi fonetism slav ca -șc-[4] din *Incleșca*,

[1] Etimologia la care trebue să ne oprim cred că e cea dată de Per. Papahagi, *Notițe etimologice*, 38 (în *Anal. Acad. rom.*, XXIX, 228), fără a ne mai gîndi la forme slave ca *lap(p)a*, *lopuh*, etc.

[2] De remarcat că *Scărișoarele* se găsesc în concurență cu numirile *Gîrda-de-sus* și *Gîrda-de-jos*, care par a fi mai vechi. Numele de *Scărișoara* se crede în popor că vine dela o stîncă ce se ridica în mijlocul drumului spre aceste sate și în care locuitorii au săpat de o parte și de cealaltă mai multe trepte, făcînd astfel două *scărișoare*, care le serviau să treacă obstacolul. — Pentru *Gura-Arăzei* sau *Arada* — cum se mai aude —, etimologia cred că trebue căutată în forma slavă feminină r a d a „veselă" sau „deschisă, zîmbitoarea". În cazul acesta, denumirea ei s'a dat în opoziție cu g r a d a: *Gîrda* e, într'adevăr, o vale urîtă și înfricoșetoare, față de *Arada* care are un orizont mai vesel. În ceea ce privește fonetismul cu *a* dinaintea lui *r*, el trebue explicat din dedublarea lui *a* din *Gura*: *Gura-Răzei* > *Gura-Arăzei*. Se aude și *Gura-Răzei*.

[3] În legătură cu nomenclatura toponimică, interesantă e de relevat și următoarea tradiție privitoare la numele muntelui *Gîina*: Pe vremuri, o găină cu aripele de aur s'a oprit în sborul ei pe acest munte; un vînător „jidan" însă, căutînd s'o împuște, a silit-o să sboare și astfel ea s'a oprit tocmai la Roșia de lîngă Abrud, unde sînt minele de aur (auzită în Bulzeștii. Cf. și Frîncu-Candrea, l. c., 67. — „Jidanul" apare și în textul al VII-lea.

[4] Acest -șc- poate fi și analogic, după forme ca *împroșca*, *mușca*, etc.

nu exclude o atare presupunere bazată cel puțin pe logica faptelor. Dar care putea fi acea populațiune?

Ovid Densusianu, în articolul amintit, a opinat că Moții sînt de origine alană, relevînd întru susținerea acestei păreri pe lîngă elementul lexical văi și constatări privitoare la tipul lor, ca și la obiceiul de a purta părul lung, împletit în chică lăsată pe umăr [1]. E drept că chica a existat: textul al XXV-lea și al XXVI-lea ne dau chiar oarecari detalii în această privință. Dar aceasta nu poate constitui un element sigur pentru concluziunea dată, mai ales că relatarea din textul al XXVI-lea ne relevează acest obicei ca existînd și la Ruși [2]. Asemănările fizice pot fi luate în considerațiune fără ca totuși să ne putem opri la originea alanică a Moților.

In adevăr, pe lîngă alte considerente, logica faptelor, ca și realitatea etno-istorico-lingvistică și psihico-socială nu poate fi de acord cu această părere. Ca orice popor barbar, și Alanii trebuiau să urmeze în năvălirea lor drumurile mari de șesuri sau cîmpii ori, cel mult, lungul apelor mari cu albii sau văi larg deschise. Era firesc să evite șerpuirile înguste în susul apelor muntoase, pentru că înaintea lor se ivia mai la fiece pas fantoma necunoscutului, a surpriselor, a groazei. Și nimic mai natural ca în astfel de circumstanțe sufletul barbar să încerce fiorii groazei. Și tocmai prin faptul că în năvălirea lor erau nevoite să se scurgă spre locuri deschise, atari frînturi etnice erau condamnate unor asimilări relativ repezi și aproape fără urmă.

Dar, să admitem pentru moment că, în scurgerea lor, Alanii s'au pripășit sau că s'au refugiat de frica altor năvăliri barbare în labirintul Munților Apuseni. Configurația geografică a acestei regiuni nu ne permite să admitem că în

---

[1] Cf. planșa reproducînd pe *Horia*, din Rubin Patiția, *Țara Moților*, 168.

[2] Un obicei asemănător îl constatăm însă oarecum și în nordul Africei, la Maroc (cf. E. Laoust, *Mots et choses berbères*, 142-143).

vechime va fi putut trăi aci o populație numeroasă [1]; așa că, în atari împrejurări, și ducînd o vieață barbară, nimic nu le-ar fi putut grăbi asimilarea; din contra, ființa lor etnică s'ar fi putut menținea pe o perioadă mai lungă mai ales că, la așezarea lor, populațiunea ce va fi locuit în aceste părți s'ar fi retras în fața lor — ceea ce cu siguranță că ar fi lăsat urme numeroase și evidente în continuatorii lor de astăzi. Așa ceva însă cercetările făcute pînă în ziua de astăzi nu au constatat. Și apoi, în cas că etimologia propusă pentru *Gofaiță* (cf. pag. 39) e cea adevărată, ar fi încă un motiv ca în Moți să nu vedem descendenții Alanilor, întru cît aceștia năvălesc în secolul al v-lea, pe cînd Goții apar pe la sfîrșitul secolului al III-lea.

Atunci, care ar putea fi originea lor?

In fața penuriei documentare privitoare la popoarele autohtone, evident că tot ce se poate afirma nu poate fi decît simplă supoziție. Să avem a face oare cu resturi dacice romanisate — mai ales că acest ținut poate fi considerat istoricește ca un centru geografic al Dacilor, fiind în imediata apropiere a Sarmisegetuzei (Grădiștea de astăzi)? Ori ar trebui să admitem că la asemenea resturi se vor fi adăugat și elemente nord-ilirice, din spre coasta adriatică, ce vor fi venit aci fie în calitate de coloni, fie pentru lucrarea minelor de aur, etc.? Această din urmă presupunere ar mai avea și avantajul că, raportîndu-ne la nasalisarea lui -n- intervocalic în spre rotacisare, am vedea astfel regiunea Moților de astăzi în legături etnice cu Nordul ilric (cf. pag. 50). Această ipoteză ne-ar duce și la apropierea pe care trebue să o fa-

[1] După o statistică ungurească din 1913 apărută în *A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára*, numărul Moților propriu ziși se ridică la 34961, repartisat astfel: Cîmpeni, 2967; Certeja, 1289; Secătura, 1987; Sohodol și Poiani, 4713; Ponorel, 1672; Vidra-de-jos, 2674; Vidra-de-sus, 3612; Neagra și Iarba-rea, 3056; Albac și Gura-Arăzei, 6519; Scărișoara-de-sus, Scărișoara-de-jos, Lăpuș și Lăzești, 6272. Statistica e făcută conform repartisării administrative a satelor — repartisare care așa cum apare, e foarte incomodă pentru populație.

cem între tipul de sate al Moților cu cel al acestui Nord iliric: Gheghii de astăzi trăesc în sate cam tot așa de răsfirate pe terenuri accidentate, ca și primii. E așa numitul tip *Stari-vlah* pe care îl găsim în întreaga Dalmație și pe care și etnografia sîrbească îl consideră a fi „le type fondamental et primitif"[1].

Ca o completare a tuturor acestor considerațiuni etnice, ar fi de relevat și numele sub care sînt cunoscuți acești munteni, și anume acela de *Moți* și *Țopi*.

S'a emis părerea că *Moț* ar veni din chica de păr pe care o purtau acești locuitori, sau din mofa de păr mai lung pe care obișnuiau să o lase deasupra frunței — așa cum am constatat la cîțiva din Gura-Arăzei și după cum se poate vedea în planșa V, 1 care reproduce trei Mocani din Trîmpoiele; pentru *Țop* se crede a fi o formă slavă sau ungurească[2], nu germană, sau că — după interpretări populare — ar fi o formă onomatopeică provenită din faptul că Moțul, neștiind să danseze, *țopăe* „ca un urs". Denumirea *Țop* a fost pusă în directă legătură și cu forma Τζοπόν[3], pe care o găsim atestată de două ori în capitolul Περὶ τοῦ ἔθνους τῶν Πατζινακιτῶν dela Constantin Porphirogenet[4].

Inainte de toate trebue să se știe că acești munteni nu se denumesc ei singuri *Moți*[5] — nume pe care îl ignorează ostentativ, după cum am avut ocasia să constat chiar în prima mea călătorie cînd, mergînd spre Gura-Arăzei, „Moțul" cu care mergeam alături a protestat cu enervare în contra acestei numiri; „noi sîntem Romîni, nu Moți!". Pentru ei „Moț" e o batjocură; și dacă astăzi se observă o generalisare în însușirea din partea lor a acestui nume, causa trebue căutată în influența culturală etno-istorică, convingîndu-se și ei că

---

[1] Jovan Cvijić, *La péninsule balkanique*, 217-218.

[2] Ovid Densusianu, *Originea Moților* (în *Vieața nouă*, XVII, 170).

[3] Robin Pătrița, *Țara Țopilor*, 5.

[4] *De administrando imperio*, II, 166 (ed. Bonn, 1840).

[5] De relevat că în Sebeșul de pe Olt *moț* însemnează „gurguiul" opincei.

numele de „Moț" e o pagină glorioasă în istoria noastră națională. Și cred că aceasta e realitatea. Un paralelism identic de altfel ni-l oferă și denumirea de Fărșeroți sub care sunt cunoscuți în general Românii din Albania și pe care le-o dau ceilalți Aromâni. De fapt, ei nu se numesc niciodată *Fărșeroți*, ci *Rumân'i*[1] — numele de *Fărșerot* fiind considerat ca o poreclă a altora.

Dar nici numele de *Țopi* nu și-l dau, mai ales că la auzirea acestuia nu-și pot stăpâni indignarea; așa că e curios totuși cum Rubin Patiția[2] și-a intitulat lucrarea sa *Țara Țopilor*. Probabil, de dragul istoricului Ποπόν.

Iată însă că, paralel apropierei făcute între *Moț* și arom. *moț* (cf. pag. 57), cred că nu e cu totul lipsită de interes întâlnirea dintre *Țop* și sb. arom. *țopă*: în dialectul aromân *țopă* înseamnă „o bucată de pâine care constitue o porție prea mare pentru un copil": „ună țopă (di pâne)". Evident că forma aromână e împrumutată dela Albanesi[3], în graiul cărora avem *ťope*. Dar *țopă*, ca și *ťope*, exprimă în sens figurat și ideea de ceva „grosolan, necioplit, tăiat dintr'o bucată"; așa că această semnificație poate fi alăturată celei de „grosolănie" ce reiese din aplicarea poreclei de *Țop* — oamenii înfundați în munți fiind de obicei considerați de către cei dela șesuri drept „grosolani, necioplți"[4].

Ca încheiere, ne întrebăm: în cas că asemănările dintre Moți și Aromâni relevate până aci sânt exclusiv întâmplătoare,

---

[1] In *La Românii din Albania*, pag. IV, rândul al 13-lea, s'a omis la corectură negațiunea nu: pe care nu și-l dau.

[2] Familia *Patiția* locuește și astăzi în Poncrel, aproape de confluența Vidrei cu Arieșul. Posedă o mică dar interesantă bibliotecă mai mult religioasă, cu numeroase manuscrise reproducând diferite cărți bisericești.

[3] Cf. și Th. Capidan, *Raporturile albano-române* (în *Dacoromania*, II, 552).

[4] Mă întreb dacă n'ar trebui să alăturăm acestui *Țop* și porecla de *Șop* ce se dă de obicei Bulgarilor și prin care se înțelege — ca și prin *Zdangan* — „căpățânos, grosolan, brută".

1. Nevastă din Tomnatec, cu tulnicele în mînă, pe muntele Găina în zi de tîrg.

2. Păstori Crişeni, care îşi pasc turmele de oi în apropiere, participînd la tîrgul de pe Călineasa.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI

BCU IASI / CENTRAL U

atunci nu survine vre-o nouă complicație; dacă însă, printr'o ulterioară urmărire temeinică și amănunțită a lor, s'ar dovedi între ele o corelațiune oarecare, atunci problema originei Moților se complică și mai mult. O limpezire a acestei chestiuni e, deci, în funcție de cercetări minuțioase și mult aprofundate la fața locului, atît la *Moți* cît și la *Moțani*.

Toponimie

Afîna, munte (Ighiu-Țarna).
Bagița, vale (Lăpuș).
Băișoara (Bucium-sat).
Belezu, munte (Scărișoara-de-sus).
Bgiharia, munte (Lăpuș).
Blindiș, deal (Ighiu).
Boleasa (Bucium-sat).
Bučinișu, vale (Lăpuș).
Bulzu, munte (Ighiu).
Capu Dealului (Gura-Arăzei).
Călineasa, munte (Scărișoara).
Căprărețu, munte (Scărișoara-de-sus).
Cocoșu, pădure (Ighiu).
Copačiu, vale (Ighiu).
Cornișlea, deal (Ighiu).
Curcubăta, munte 1849m (Lăpuș).
Četatea Cravei, munte (Ighiu).
Čingău, părău (Ighiu).
Čiorok'iu, pădure (Ighiu).
Cflera, deal (Scărișoara-de-sus).
Čiumărna, munte (Ighiu).
Čiungă (Bucium-sat).
Dealul Bagiului (Lăpuș).
Dealul Bara (Neagra).
Dealul Beleștilor (Neagra).
Dealul Čeuraja (Neagra).
Dealul Čirčilor (Neagra).
Dealul Dobrului (Trimpoiele).
Dealul Drăgiții (Neagra).
Dealul Dudueștilor (Neagra).
Dealul K'ejului (Gura-Arăzii).
Dealul Măgurii (Neagra).
Dealul Morcăneștilor (Neagra).
Dealul Mătăgeștilor (Gura-Arăzii).
Dealul Niculeștilor (Gura-Arăzii).
Dealul Pătrășeștilor (Gura-Arăzii).
Dealul Stăneștilor (Neagra).
Dealul Sturo (Scărișoara-de-sus).
Dealul șerului (Ighiu).
Dealul Sleului (Lăpuș).
Dealul Todireștilor (Neagra).
Dealul Žork'ii (Bucium-sat).
Dosul caselor (Bucium-sat).
Dosul Turcii (Scărișoara-de-sus).
Drăgița, munte (Scărișoara-de-sus).
Dumbrava, pădure (Ighiu).
Fărcoșoaia, munte (Ighiu).
Feričelul, deal (Gura-Arăzii).
Frasănu, munte (Ighiu).
Galbăna, vale (Lăpuș).
Galbăra, munte și vale (Lăpuș).
Grohota, munte (Ighiu).
Grohotișu, munte (Ighiu).
Gilugu, deal (Ighiu).
Gizgitu, vale (Scărișoara-de-sus).
Hajducești, deal (Iarba-rea).
Hărăcăti (Bucium-sat).
(H)itu, deal (Ighiu).
Iapa, deal (Scărișoara-de-sus).
În scaune (Scărișoara-de-sus).
K'iatra čeții, munte (Ighiu).

Kĭatra tăĭată, munte (Ighiu).
La Negrilçasa, munte (Ighiu).
Lăpuşu, deal şi vale (Scărişoara-de-sus).
Măguliçĭu, deal (Ighiu).
Măgura (Bucium-sat).
Măgúra, deal (Ighiu), munte (Neagra).
Mestecănişu, munte (Ighiu).
Molĭd'işu, munte (Neagra).
Nîrlău, pădure (Ighiu).
Qarzăna (Bucium-sat).
Ordîncuşa, deal (Scărişoara-de-sus).
Părîu Badinului (Ighiu).
Părîu Brăduleţului (Ighiu).
Părîu Crućiĭ (Ighiu).
Părîu Ćepţilor (Ighiu).
Părîu Lilam (Bucium-sat).
Părîu miţî (Ighiu).
Părîu Qarzăniĭ (Bucium-sat).
Părîu Pîrćiului (Ighiu).
Părîu Toplîţiĭ (Ighiu).
Părîu Turcului (Ighiu).
Părîu vaćiĭ (Ighiu).
Peretu, deal (Ighiu).
Pĭatra micului (Bucium-sat).
Pîrćiul, deal (Gura-Arăzii).
Plăişorul (Bucium-sat).
Pojana furćilor (Ighiu).
Poienile ursului (Scărişoara-de-sus).
Popesele (Bucium-sat).
Porcăreţu, vale (Ighiu).
Prozu, pădure (Ighiu).
Rîpa roşie, pădure (Ighiu).
Rîturĭ (Bucium-sat).
Rogožina, pădure (Ighiu).
Runcu rău, munte (Ighiu).
Runcurile (Bucium-sat).
Sfredeluşu, munte (Ighiu).
Stănişoara, deal (Lăpuş).
Stîna, munte (Ighiu).
Striglău, munte (Ighiu).
Sub k'etri, deal (Neagra).
Suliţi (Bucium-sat).
Tranaş, vale (Ighiu).
Trifeştiĭ, deal (Gura-Arăzii).
Ţîcu, munte (Ighiu).
Valea Abruzelului (Bucium-sat).
Valea Albacului (Albac).
Valea Arăziĭ (Gura-Arăzii).
Valea Bări (Neagra).
Valea Braicului (Ighiu).
Valea Bućiumului (Bucium-sat).
Valea Comarnićelor (Lăpuş).
Valea Măgúriĭ (Neagra).
Valea Muntelui (Ighiu).
Valea neagră (Neagra).
Valea Žompului (Lăpuş).
Vîlćelile (Ighiu).
Vîrtoapele (Bucium-sat, Ighiu).
Vîrtop, vale (Scărişoara-de-sus).
Vulturu, munte (Scărişoara-de-sus).

Onomastică

A Luri (Albac).
A Toli (Gura-Arăzii).
Bara (Albac).
Bărbură (Scărişoara).
Barnă (Albac).
Barşa (Scărişoara).
Beni (Albac).
Bîndura (Gura-Arăzii).
Bleiça (Gura-Arăzii).
Bîrza (Albac).
Bîrzău (Scărişoara).
Bocul (Gura-Arăzii).
Boćianul (Gura-Arăzii).
Bodoacă (Scărişoara).

Boțogoi (Scărișoara).
Bodoloș (Scărișoara).
Bodor (Albac)—E întrebuințat și ca nume de bou.
Bodrozul (Gura-Arăzii).
Boglęu (Scărișoara).
Bogolou (Albac).
Borodel (Scărișoara).
Boș (Albac).
Bota (Scărișoara).
Boza (Albac).
Breanț (Scărișoara).
Breh (Albac).
Brezdęu (Albac).
Brindaș (Albac).
Broț (Gura-Arăzii).
Broțul (Albac).
Bufa (Albac).
Buha (Scărișoara).
Buholt (Albac).
Burănău (Albac).
Burduna (Albac).
Buturleu (Scărișoara).
Buzger (Scărișoara).
Cabeu (Scărișoara).
Cacaraza (Albac).
Cahala (Scărișoara).
Canora (Albac).
Canța (Scărișoara).
Canțu (Gura-Arăzii).
Carčęa (Gura-Arăzii).
Cațescul (Albac).
Cauačiu (Albac).
Cănăbaș (Gura-Arăzii).
Circan (Scărișoara).
Cirčiu (Albac, Scărișoara).
Cirpoza (Albac).
Clempuș (Albac).
Cocoloț (Albac).
Cočioabă (Scărișoara).
Colna (Albac).
Conțor (Albac).
Corlombęa (Scărișoara).
Cornazul (Gura-Arăzii).
Corzac (Scărișoara).
Corto (Scărișoara).
Coșomandęa (Scărișoara).
Cotręa (Scărișoara).
Cotrela (Gura-Arăzii).
Cula (Albac).
Culenči (Gura-Arăzii).
Culičiu (Albac).
Culoș (Albac).
Cușma (Scărișoara).
Cutrui (Scărișoara).
Čioaca (Albac).
Čioază (Albac).
Čioban (Albac).
Čiocoi (Scărișoara).
Čiočionęa (Albac).
Čiompera (Albac).
Čiongoș (Albac).
Čiopirtău (Albac).
Čiorbela (Gura-Arăzii).
Čiorlig (Scărișoara).
Čiortului (Scărișoara).
Čioz (Scărișoara).
Čiru (Albac).
Čiuh (Scărișoara).
Čiucuilă (Gura-Arăzii)
Čiuha (Albac).
Čiup (Scărișoara).
Čiurt (Scărișoara).
Čiutul (Albac).
Didan (Gura-Arăzii).
Digai (Albac).
Diuza (Scărișoara).
Dîrdală (Albac).
Doagă (Scărișoara).
Dobra (Albac).
Dod (Albac).
Dolgoz (Scărișoara).
Dolomina (Albac).
Doșa (Albac).
Drelęa (Albac).
Drimbul (Albac).

Druleu (Scărişoara).
Dudul (Albac).
Dupa (Scărişoara).
Ferh'eţ (Albac).
Fijor (Scărişoara).
Flocosu (Scărişoara).
Flontoş (Scărişoara).
Fluturul (Gura-Arăzii).
Fluţar (Scărişoara).
Foltoj (Albac).
Fóžet (Albac).
Fuşa (Albac).
Gaiţa (Scărişoara).
Gaju (Albac).
Galça (Scărişoara).
Gartău (Scărişoara).
Gavozd (Albac).
Gáţel (Albac).
Gigoi (Scărişoara).
Girganză (Gura-Arăzii).
Goangă (Scărişoara).
Goberna (Albac).
Golomoz (Scărişoara).
Gorţău (Scărişoara).
Gortoi (Scărişoara).
Ģebça (Scărişoara).
Ģiurcuţul (Gura-Arăzii).
Ģiuriţa (Scărişoara).
Ģiuza (Scărişoara).
Ģiurģiu (Albac), nume de botez.
Hajdău (Scărişoara).
Hajduc (Scărişoara).
Halic (Scărişoara).
Hanăş (Scărişoara).
Hiţ (Scărişoara).
Holči (Albac).
Hondrea (Albac).
Horoboači (Albac).
Hoşmolete (Albac).
Hunţi (Albac).
Hurtoi (Gura-Arăzii).
Hurţag (Albac).
Iambor (Gura-Arăzii)—Nume de bou frumos.
Ispole (Albac).
Impăratu (Scărişoara).
Incurcată (Scărişoara).
Juganul (Albac).
K'iriac (Scărişoara).
Lajeţu (Albac).
Leba (Albac).
Laterna (Scărişoara).
Libuz (Albac, Scărişoara).
Lica (Scărişoara).
Licorca (Scărişoara).
Liscău (Scărişoara).
Lučina (Albac).
Manguli (Albac).
Mandraličiu (Albac).
Martou (Albac).
Măgulă (Scărişoara).
Măgar (Albac).
Măgăluţa (Gura-Arăzii).
Melogaş (Scărişoara).
Migoş (Albac).
Mirca (Albac).
Mitroţul (Albac).
Miţigui (Albac).
Mîţ (Scărişoara).
Moţdă (Scărişoara).
Murga (Gura-Arăzii).
Murle (Albac).
Nalça (Albac).
Natul (Gura-Arăzii).
Nărăilă (Scărişoara).
Noaptea (Albac).
Ogra (Albac).
Omul (Scărişoara).
Ončiul (Gura-Arăzii).
Pandorul (Gura-Arăzii).
Panganeţ (Albac).
Pantça (Scărişoara).
Papadca (Albac).
Pasula (Albac).
Patrimanţi (Albac).

Păgiță (Scărișoara).
Papelca (Albac, Scărișoara).
Perți (Albac).
Pițira (Scărișoara).
Pirțilig (Albac).
Pirțul (Albac).
Pocole (Albac).
Pocul (Gura-Arăzii).
Porcuț (Scărișoara).
Pucă (Albac).
Pučlu (Albac).
Pulău (Scărișoara).
Pura (Scărișoara).
Relça (Scărișoara).
Sclenavai (Albac).
Scoaba (Scărișoara).
Scorus (Gura-Arăzii).
Scripa (Albac).
Sferlça (Albac).
Sopor (Gura-Arăzii).
Sor (Scărișoara).
Straiță (Scărișoara).
Sufletul (Gura-Arăzii).
Surčel (Scărișoara).
Sužococ (Scărișoara).
Sab (Scărișoara).
Șoarečele (Albac).
Șofan (Albac).
Șolini (Gura-Arăzii).
Șabuc (Scărișoara).
Tagaș (Albac).
Talaje (Albac).
Tambor (Albac). Nume și de cîne.
Tembotça (Albac).
Talecușă (Albac).
Ticul (Gura-Arării).
Tifor (Albac).
Tiptirușă (Albac).
Tiz (Albac).
Tirfan (Albac).
Todoș (Scărișoara).
Tojeș (Scărișoara).
Tolca (Gura-Arăzii).
Tolça (Scărișoara).
Toloați (Albac).
Tomșa (Scărișoara).
Torele (Albac).
Torțiel (Gura-Arăzii).
Tripulița (Scărișoara).
Tripuț (Scărișoara).
Troaca (Albac).
Trocul (Gura-Arăzii).
Tuluc (Scărișoara).
Turc (Scărișoara).
Tutămană (Albac).
Tuz (Albac).
Țaca (Albac).
Țimadel (Albac).
Țiga (Albac).
Țoc (Gura-Arăzii).
Țonc (Albac).
Țuputel (Scărișoara).
Untura (Scărișoara).
Urmea (Scărișoara).
Urca (Scărișoara).
Văzul (Albac).
Visalom (Albac).
Virčiu (Scărișoara).
Virul (Gura-Arăzii).
Vup (Scărișoara).
Zebola (Albac).
Zebrça (Scărișoara).
Zgaiba (Albac).
Zunta (Gura-Arăzii).
Žabra (Scărișoara).

Texte

I

Că de-aiči pînă 'n Brașău
Nu-i nime singur ca eu.
Ba mai este mńerla, zău.
Niči mńerla nu-i singurea:
Cucu-i frate lîngă ea,
Că tot vine și o 'ntreabă:
— Če ți-i ție, mńerlă dragă?
O ți-i foame, o ți-i sete,
O ți-i dor de codruț verde?
— Nu mńi-i dor de codruț verde,
Că mńi-i dor de soțu mńeu,
Că vine ō haisău
Și 'mpușcă soțuțul mńeu".

1921. Bučium-sat — Cosma Nicolae, 31.

II

Ai, săracu mńirele,
Că-i bătrîn ca cîńele;
Apoi săraca mńireasa,
Că-i tînără ca čireașa.

1921. Bučium-sat — Ieva Cosma, 68.

III

O fost o fată la capre; apoi ea vrea să se mărite, apoi din capră să facă zamă, apoi

Tîț, vinăta,
Pînă sîmbăta,
Apoi de sîmbătă 'ncolea
La tine pic,
La mine sic;
La tine pic,
La mńireasă sic. Aceeași.

IV

Bińele de mińe fuge,
Rău dinapoi m'ajunge.
Dă-mi și mńie, Doamne, bińe
Să nu mă mai rog de nime.
Că de čińe m'am rugat
M'ocărît ș'apoi mńi-o dat. Aceeași.

V

Apoi nunta la noi se face așa: vifelij îmblă din casă în casă cu ploscă cu vin și cu prime prinse în umăr și cînd se bagă în casă, în lontru, strigă:

— S'o 'nk'inat mńirele tînăr
Și mńireasa tînără.
Vă poftește la un țipoț frumos,
Trupu lu Hristos,
Ca să bem și să ne veselim.
— Dac'om puteą om veńi.

1921. Bucium-sat — Nicolae Dand'ea, 45.

VI

Hajdaț, fel'e, la căliće,
Că la foc nu vă e ńime;
Și ćińe vă va lua
Pă toaťe nu v'a ľuca:
Sînťeț mulťe ca jarba
Și bătrîńe ca mamu.

1921. Bucium-sat — Sofia Vădan, 17.

VII

Din bătrîni să ziće că Židani o vrut să se gură la Dumńedzău sus. Apoi o mers o mujere împovărată de Židan și o dzis că s'o trăznească Dumńedzău Detunata aceea, s'o așeze, să nu mai gură atîta d'ęata mare. Apoi, la cîtăva vreme, așa o făcut Dumńedzău c'a și trăznit-o. Inainte o fost lemn și apoi Dumńedzău o făcut-o pk'iatră, numa cuț de pk'iatră.

1921. Bucium-șasa — Vota Șendruț.

VIII

Descîntec de oimă (sau ujmă).

Sui, oimă, pă cot'e,
Int'un vîrv d'e munt'e;
Cuľęa să vie,
Oima să rămîie
Uńe cocoș nu cîntă
Și mîț nu mjaună
Și cîńe nu latră
Și vacă nu rage.
Și acolo pk'ei,
Ș'acolo răspk'ei,
Și încă aici acolo.

1921. Bucium-șasa — Sofia Costęa Aron, 77.

IX

De sclintii

Cum se strînge sfînta luni
După sfînta marți,
Să se strîngă os la os,
Și vină la vină,
Și carne la carne,
Și sînge la sînge
Și măduhă la măduhă.
Cum se strînge sfînta marți
După sfînta miercuri,
Să se strîngă os la os,
Și vină la vină,
Și carne la carne,
Și sînge la sînge,
Și măduhă la măduhă.
Cum se strînge sfînta miercuri
După sfînta joi. . . . .[1]

Aceeași.

X

Din vînt

De-o și venit cel de vînt,
Potcă neagră de nouă feluri.
De nouăzeci și nouă feluri
De-o și aruncate de bărbat
Să-i pkîce bourșele;
De-o și aruncate de mujere
Să-i pkîce țîțele;
De-o și aruncate de fată
Să-i pkîce coaițele.
Să eși din . . . .
Să te duci în munț pustii.
Unde om nu lăcuește,
Și pasărea nu ciurlică
Și cocoș nu cîntă.
Acolo stai
Ș'acolo lăcuești!

[1] Continuă în felul acesta pînă ce amintește de toate zilele săptămînei.

1. Port femeiesc din Găurenĭ (Valea-Ampoiului).

1. Moață de pe plaiul Bihariei mergênd călare spre Vidra-de-sus.

BCU IASI / CENTRAL

Eși din . . .[1]
Să rămie . . .[1]
Curată,
Luminată,
Ca de la Dumnezău sfîntu dată.

1921. Bučium-pojeni — Lina a li Iancu a li Stîlpu, 40.

XI

De sclintit

Mă luai pă calo,
Pă cărare,
Pîn' la un pod de aramă:
— Trece-mă, sfinte Petre!
— Nu te poči treče,
Nu te poči petreče
Mi-am sclinit o mînă (o un pičior)
Măduhă la măduhă,
Înk'eetură la înk'eetură,
Vînă la vînă.
Așa să-mi treacă de iute
Cum am dzis de iute.

Aceeași.

XII

Colo 'n zos, la Șesurele
Răsăriră două stele —
Ba-s două surori a mele.
Una rîde, una plînge.
Cea če plînge flori țipu,
Cea če rîde culegea.
— De če plîngi, soruța mea?
— Cum n'oi plînge, soră dragă,
C'am avut o grădiniță
Și n'am fraț să mi-o 'ngrădească,
Niči surori să mi-o plivască;
Niči n'am fraț, niči n'am surori —
Gîndești că-s picat' din nori;
Niči n'am mamă, niči n'am tată —
Gîndești că-s făcut' de piatră.

1921. Secătura — Maria Bota, 45.

---

[1] Se pronunță numele sau ființa căreia se descîntă.

XIII

Frunză verd'e de săcară,
Mînios badęa dę-asară
Că n'am eşit că n'am putut:
M'o pus maica la černut
Şi mi-a dat o sită dęasă
Să nu počį eşi din casă.
Ş'am făcut cum am putut,
Ş'am luat una maį rară
Ş'am eşit la badęa-afară.
Cînd fuseį să-mį stîmpăr dorul
Mă strigă s'aprind cuptoriu:
Cînd fuseį la sărutat
Mă strigă la frăminlat.

1921. Seçătura — Lina Roman, 22

XIV

A Iancului

Viňe Iancu de la munt'e
Cu treį miį şi şęapte sute,
Tot cataňe, nu ragut'e,
Şi fečiorį de čeį de frunte.
Şade Iancu la fintînă
Cu puşca plină a mînă
Nu ştiu plină o e goală —
Fug Ungurį de s'omoară.
Iancu puşcă printre braz,
Fug Ungurį fără nădragi;
Iancu puşcă pin mozuči,
Fug Ungurį fără papuči;
Iancu puşcă şi scînteie,
Fug Ungurį fără h'ink'ee.
Pe dęalu Felęagului
Mărg carăle Iancului:
Boi-s cu cęarňe de čeară,
Om ca Iancu nu-i în Ţară:
Boi-s cu čoarňe d'e spumă,
Om ca Iancu nu-i în lume.
— Iancule, Măria-ta,
Lasă Turda, n'o prăda,
Că-ţi dau banį cu ferdela

Şi galbenį cu merța,
Numaį Turda n'o prăda.
— Da eų 'n Turda m'oį băga
Şi eų Turda n'oį spărma.
Numa Domńiĭ oį țipa,
Ca doamńile şi poarčile
Să ţipe mununşile
Şi să ţasă pinzile,
Pocum ţăs Rumînčile.

Aceeaşi.

XV

Maşţiaran crescut în iarbă,
Treče badea, nu mă 'ntreabă,
Giudeşti că nu i-am fost dragă?,
— F... -ţi morţii čeucă neagră.
Če măį-aį dat de măi-eşti dragă?
— Nu ţ'am dat, bade, nimńică,
Če ţ'am fost dragă de mńică.
Pentru ok'i dumi-tale
Coborîį din dęal în vale
Şi sărij valea 'ncălţat.
Ničį un pic nu m'am udat,
Num' o ţiră laun pk'ičior,
C'am grăbęit că măį-o fo' dor.
Dorul meų e numa dor,
Nu-l pot spune tuturor.
Las' că-l ştie oarečine
Care-l trage ca şi mine,
Că tot d'înt'un loc ne viñe.

1931. Albac — Ioan Todęa, 62

XVI

— Viună muncă şi-l ia dračį
Pe bădiţţa — multe-mį faće.
L-aş iubi şi nu-mi prea plače,
Că-i musteața 'nțepătoare
Ca urzica din răzoare.
— Nu te ţinea, lele, tare.
Nu eşti mîndră, numa-ţ pare.
Nu gîndi, mîndra, că-mi plačį.

Că numa năcaz îmi faci;
Că 'n zadar, mîndră, gîndeşti,
Măie nu-mi maj trebueşti.
— Dacă nu ţ'am trebuit,
Pentru če m'aj čeluit?
— Frunză verde semenic,
Caută-ţ, mîndră, alt voinic
Că cu miñe n'aj nimăic.
Că cu miñe če-ai avut,
Cred'inţa nu u-ai ţinut.
La cred'inţa muerească
Dracu să să bučzujască,
Că mujerea cînd să jură
Dă-i cu palma peste gură,
Să cură sînge 'nk'egat,
Să-şi cunoască pe bărbat;
Ş'o maj suči, ş'o maj întoarče
Pînă o despoi de floače,
Şi de oasele din gură,
Că nu-i om, če-i făcătură.

Acelaşi.

XVII

Ciñe v'ine pe dos în zos?
Măicu čela frumos
Cu clopu čela flocos,
Şi cu cizme-abrudăñeşti.
Să bagă 'n casă la Moñeşti.
Moñea Pătru zîče:
„Da-s'ar mamij dracului,
Făcut-aj vasele cumnatului?
Că-ţ dau un pumn
De-ţ merge fum;
'Ţ dau o palmă —
Nu cot că eşti cu năframă".
Măicu trasă clopu pă ok'i
Şi să luă în zos cătă pop'i.
Cînd fu la Ţigañi
Să făcu Măicu pogan:
Cînd fu la Solomon
Să făcu Măicu cocon.
Să bagă la popa în casă

Și să pusă după masa:
«No, părinte, să mă cununi cu păstoare».
Popa să 'mlăgia și nu prea tare: —
Locomia păntru păstoare.
Îi cununară și-i duseră acasă.
Măiculae Pîrcăleța
Beleа luvița
Ca să d'e mîncare la ospăț;
Filimon, cuăma lărcată.
Tăia un pomnol de vatră.
Mîncară
Și să ospătară
Și să culcară.
Diminеața să sculară:
— Ilină, fați plăcută,
Hajda tu de mă sărută.
— Bucuros t'e-aș săruta,
Da-i flămîndă gura mea.
— Învață-te cu a răbda,
Numa pîră-a t'e deda;
Če nile če clop flocos port
Și rabd foame de mă 'ncord.
Da om vinde k'eptarju
Și om lua cu pătrarju,
Să maj mîncăm odată,
Cum mîncai la Văleni, fată.

1921. Scărișoara-de-sus — George Pașca, 30.

XVIII

— Măicuță, mă doare capu:
Du-te și-mi așterne patu;
Și mă doare capu rău —
Dar mi-așterne patul tău.
— Ba eu nu, că ț'am tot spus
Că mîndrele te pun sus.
Spusu-ți-am — lua-te-ar dracu —
Mîndrele t'or pune capu.
Cînd găta maica de čină,
Pe Vălean ținea lumină;
Și cînd fu la mniază-noapte,
Vălean trăgea de moarte;
Cînd răvărsa zorile,

Îi cîntau surorile.
Cîntă cucu dintr'un spin,
Pe Vălean lumină ţin;
Cîntă cucu dintr'un fag,
Pe Vălean clopote trag;
Cîntă cucu dintr'un nuc,
Pe Vălean la groapă-l duc.

1921. Scărişoara-de-sus (Hozăreşti)—Pătruse Rafila, 24

XIX

Floare albă-galbănă,
Dorul tău mă leagănă.
Nu grăbi la măritat
Ca floarea la scuturat:
Floarea mai înfloare-odată,
Dar tu n'ai să mai fii fată;
Floarea are-a mai 'nfluri,
Dar tu fată nu-i mai fi.

Aceeaşi.

XX

Adu, Doamne, vara iute,
Să mă gur şi eu la munte,
S'aud fagi vîjîin
Şi mîndra 'n frunză zicîn:
Ea să zică, eu să cînt,
Să ne treacă de urît.

Aceeaşi.

XXI

Cîtu-i lumea şi ţara
Nu-s feciori ca la Gîrda:
Horitori şi băutori
La toată crîşma detori;
Şi la mine şi la tine,
Că doară nu ştie nime.
Eu trudesc să mă plătesc —
Mai tare mă detoresc.

Aceeaşi.

XXII

O venit vorbă într'o seară că Unguri o eşit pînă la Petreasa şi veni vorba că la noaptie pk'ică la noi, că ne omoară prin casă, şi mama o fost să bage pk'ită în cuptori şi moaşa o dzis că ea nu fuge de Unguri. Da mama o dzis că ea nu şode să bage pk'ită în cuptorj, că vin Unguri şi ne omoară. N'avea haznă de pita aia. Am fugit pe dosul esta 'n sus, *Dosu Ferićetului*, pîn pădure. Ne-am aşezat acolo şi o vinit pe un drum un gornic de-a ieraiului şi o dat de noi acolo:

— Cine eşti?

Mama o dzis: „Eu sunt, Moşoaia".

— Şi copilul l-ai găsit aići?

— Şi, da.

— D'apoi, unde-i copilul?

— Iată-le, aići!

— Ai, dragu baćiului, să-ţi dee baćiu vin-ars.

Avea o palască cu vin-ars cît o roată de plug. Mi-o dat vin-ars şi am băut şi: „Mai bea..."

Dede şi mamii vin-ars. Mama dzise că nu bea.

„No, mereţi dracului acasă şi vă culcaţi".

Dacă ni-am culcat, dimineaţa a vinit acasă şi au aflat pita scoasă din cuptor, gata coaptă şi n'o fost nimnic.

Atunće bătaia dela Fîntînele s'o gătat şi o vinit şi tată-meu de-acolo, dela bătaie, noaptea, şi o intrat pe uşa căsii şi o strigat pe mine:

— Sin-Ioane, scoală-te!

— Da ćine-i?

— Eu sînt, tată-tău.

— D'apoi acuma će-ţ trebue?

— Da nu-mi treabă altă, numa mnţore.

— Pită nu-ţ trebue?

— Nu-mi trebue. No, vină la tata.

Şi m'am dus pe braţele lui şi l-am sărutat. El m'o sărutat, da plîngîn:

— Bine, dragu tatij, da tu plîngi. Da eu am plîns mai amar de cum ai plîns tu.

Apoi atunći bătaia s'o gătat.

1922. Gura-Arăzii — Sîmt-Ion Nicula, 79.

XXIII

Casa lui Horia e pă dealul Ferićetului şi acolo acum nu mai este nimnic, numa o grădină cu flori mirositoare, alta nu mai

este acolo nimic. Uşa căsii o fost tăiată fiere de mîna lui, apoi uşa s'o dus la Bucureşti pînă în bătaie [1], cam la 120 de ani după moartea lui Horia.

Oameni aceia care l-o prins pă Horia şi l-o trimes la Zlagna o fost de-aiće, din Gura-Arăzii, de pe deal(ul) Mălăşeştilor. O căpătat o poruncă că vor căpăta o plată bună de l-or putea prinde. Şi l-o prins noaptea la coliba lui, iarna. Din Zlagna, după će l-o primit pe el, le-o venit o poruncă să să ducă la Zlagna oameni ćeia care l-o prins pă Horia; şi s'or dus acolo şi or căpătat fiecare cîte o ćiublcă de galbeni şi o venit cu bani şi o cumpărat grîu; şi o măćinat grîul şi l-or dus acasă şi or făcut pită. Şi o femeie bătrînă o scos din cuptori un cocă şi l-o rupt în două să să răćească. Şi după će l-o rupt în două o găsit în cocă un dolir de sînge înk'egat şi o dzis cătră irezi: „No, vai de voi! Će aţi făcut voi? Aţi vîndut pe Horia şi iacă-tă, sîngele este îi sînge nevinovat şi acuma voi vreţi să mîncaţi sîngele Horii. Niće voi, niće copii voştri nu v'iţi fi gazde, numai sărăntoći care umblă din casă în casă să cumpere o bucată de mămăligă. Şi aşa viţi fi în veći pentru tătdeauna" [2].

1922. Gura-Arăzii — Acelaşi.

XXIV

Horia o fost cu păru mare, negru şi faţa obrazului tot neagră. Acuma eu nu l-am văzut, fără am auzit dela bătrînii care o fost înaintea mea. O fost negrićios şi om mare de oase. Era înalt şi gros, ok'i negri, barba neagră şi mare.

1922. Gura-Arăzii — Acesaşi.

XXV

Cînd am fost de treizăći de ai păru l aveam împlet'it, cu o k'ică numa la o urek'e, d'e-a dreapta, aići. K'ica era lungă, mai gios d'ela ţîţă. Măgureni numa avea două k'ići, da noi numa una.

1922. Albac (Pîrîul Balćeştilor) — Pavăn Dumitru Tril, 89.

XXVI

Eu în Rusia, înnon în Galiţia şi la Ivangorod am văzut bătrîni care sta acasă, care nu s'or dus la armată, cu păru mare şi cu barbă mare. Cînd ne-o văzut pă noi tunzîndu-ne apoi ni-o spus că de će ne tund'em? Bătrînii ţîpau păru aşa pă spat'e.

---

[1] Înainte de 1914.

[2] Vezi şi relatarea din Rubin Patiţia, Ţara Zarandului, Orăştie, 1912, pag. 141 şi urm., precum şi pag. 161.

1. Nevasta Maria Sirbu, născută Draia, din Tomnatec, cu copilul ei în leagăn împletit.

2. Tip și port din Mogoș: femeia Salvina Bucșan din grupul Micleşti.

BCU IASI / CENTRAL

îndărăpt, numa cu o singură k'ică împleı'ită. Popk'ii purtaŭ păru lung, cu k'ica împleı'ită. Care sînt bătrînį și amu arŭ păru lung. Tăt așa o fost și la noi, în țara noastră, numa că purta k'ica pe o urek'e.

1922. Albac (Dealul Sohodol) — Todea Ispas, 33.

XXVII

Descîntec de navîscă

Navîscă albă,
Navîscă neagră,
Navîscă galbără
Navîscă porumbă
Navîscă breazâ,
Navîscă de peatră
Navîscă de coastă,
Navîscă de baltă.

1922. Scărișoara-de-jos — Rusanda Ivan Ursoaia, 80.

XXVIII

De șerpe

Șerpe alb,
Șerpe negru,
Șerpe galbăr,
Șerpe sur,
Șerpe vînăt
Șerpe de apă,
Șerpe de baltă,
Șerpe de coastă,
Te taį cu cuvîntu măeu
Și cu a lui Dumńezău,
Să te seče,
Să te usče,
Să destîmfle,
Să se desgîmfe.

1922. Scărișoara-de-jos — Aceeași.

XXIX

A potk'ei

Poică verde,
Poică galbară,

Poică sură,
Poică neagră,
Poică vinătă,
Dę-ai h'i țipată în peri de porc
În peri de porc t'e du;
Dę-ai h'i țipată în floaçe de cine,
În floaçe de cine t'e du;
Dę-ai h'i țipată în floaçe de găină,
În floaçe de găină t'e du;
Dę-ai h'i țipată în vint,
În vint t'e du;
Dę-ai h'i țipată în boare,
În boare t'e du;
Dę-ai h'i țipată de văduvă grasă,
De fată frumoasă;
Dę-ai h'i țipată de duh necurat,
În duh necurat t'e du.
Că de nu tę-ai duçe
Cu foarfecele tę-oi tăĭa,
Cu mătura tę-oi mătura
Şi 'n Marea Roşie tę-oi țipa.

1922. Scărișoara-de-jos — Aceeași.

XXX

De poçitură

S'o luat pă cale, pă cărare,
S'o tîlnit cu Sinta Maria mare.
S'o slobozit pă o scară de çeară
Cintînu-să,
Văitînu-să.
— Çe te cinți,
Çe te vaiești?
— Că mi s'o pus poçitura în brincă.
— Să nu te plîngi,
Să nu te cinți,
Că putere ț'oi da
Şi durerea ț'oi lua.
În munți o-i țipa,
Unde nu cintă cocoșu
Şi oi nu bjară

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂȚII
IAȘI

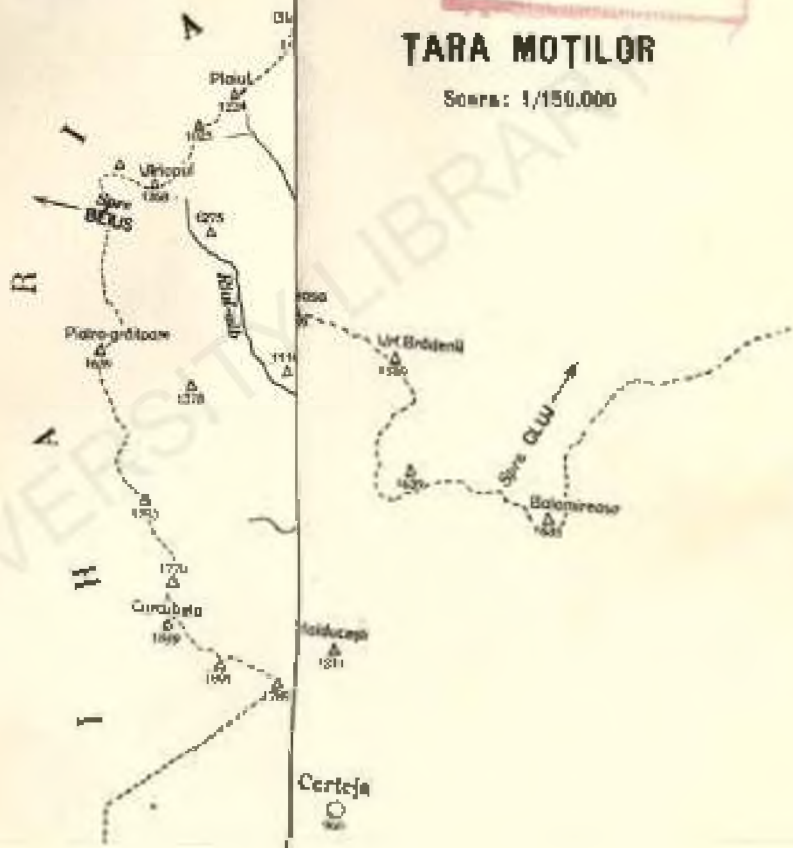

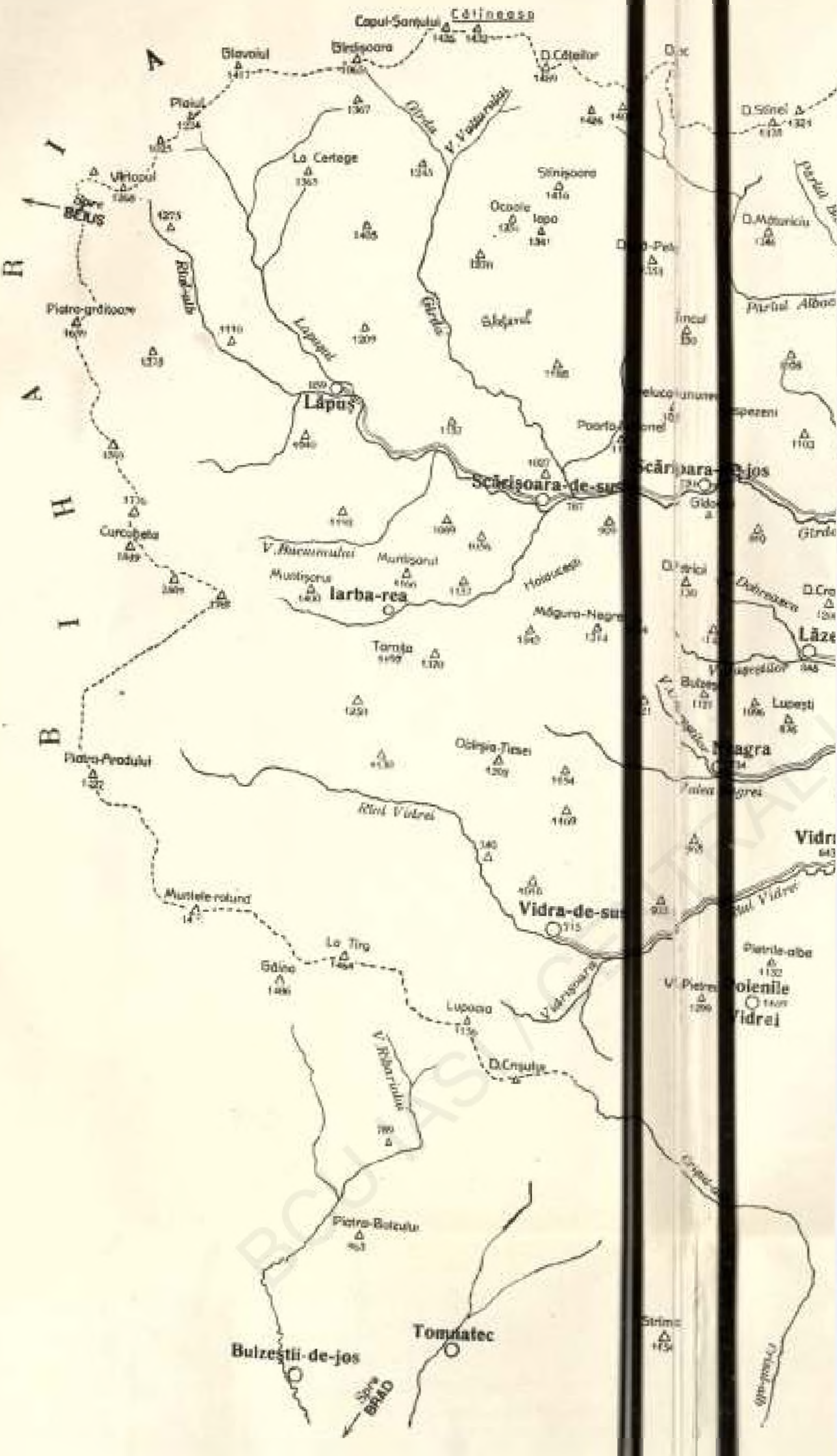

B I H A R I A
Spre BEIUŞ
Capul-Şomului
Cătineasa
Biesişoara
Blovoiul
Plaiul
Virtopul
D.Căţelor
La Certege
Stînişoara
Ocoala
Iepa
D.Sînei
D.Motoriciu
Piatra-grăitoare
Lăpuş
Gîrda
V. Vălişoarei
Sclejarul
Tîncul
Poarta
Scărişoara-de-sus
Scărişoara-de-jos
V. Bucunului
Munţişorul
Munţişorul
Iarba-rea
Curcubeta
Hoancesi
Măgura-Neagră
D.Pătrici
Dobrineasa
Lăzeşti
Lupeşti
Tomiţa
Piatra-Pradului
Ocîrşia-Tisei
Neagra
Valea Neagrei
Rîul Vidrei
Vidra-de-sus
Vidra
Pietrile-albe
Polenile Vidrei
Muntele-rotund
La Tîrg
Găina
Lupoaia
D.Crişului
V. Ribicioarei
Piatra-Bocului
Bulzeştii-de-jos
Tomnatec
Spre BRAD
Strîmba

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂȚII
IAȘI

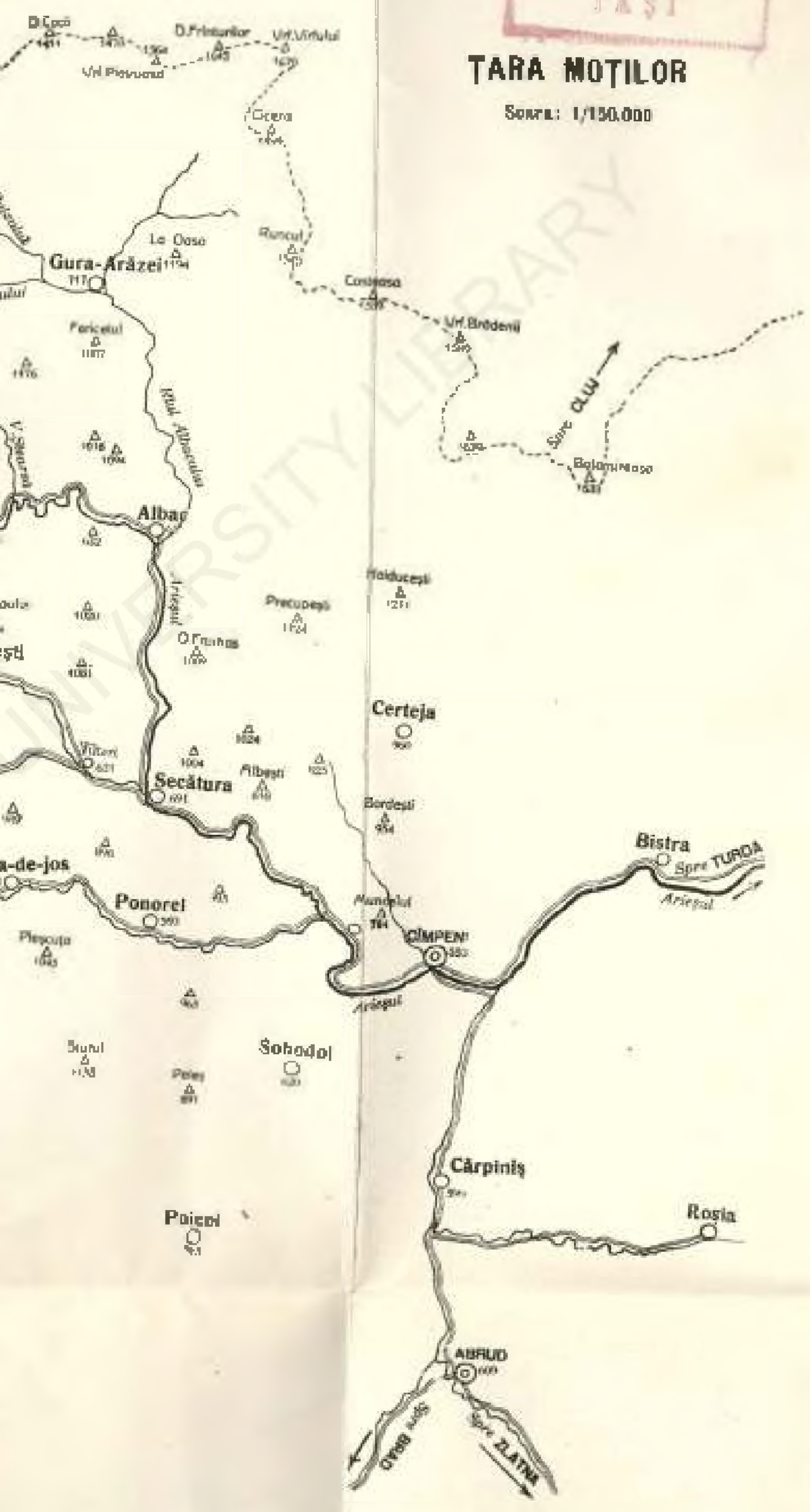

BCU IASI / CENTRAL UN

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂȚII
IAȘI

Și pasări nu cîntă:
In munți pustii
Și 'n codri sălbatici.

1922. Scărișoara-de-jos — Aceeași.

XXXI

Mă tot máir de codru verde
De ĉe toamna vestedzáște,
Primăvara înfrundzáște;
Că eu dacă bătrînesc
Nu poĉiŭ să mai 'ntinerosc.

1922. Scărișoara-de-jos — Aceeași.

XXXII

Dacă te ved'e lupul arint'e dimineața, atunĉea răgușești; ără numa coa' să-ț ții părul d'e pă creștetul capului și atunĉea nu răgușești. [1]

1924. Scărișoara-de-sus

GLOSAR

a, *la*: „ai venit a oi să cumpori"; „se duĉe a piĉiogi și-i mîncă" (Albac).

abrudăńesc XVII, *din Abrud*.

ácarį, *oricare* (Scărișoara); cu *toate că*: „ácarį că a zis" (Bulzești, Tomnatec). *Cf.* alina.

adeca, *de geaba, în zadar*: „adeca grăiești" (Tomnatec); „adeca te duĉi" *sau* „ai vińit de-adeca" (Vidra-de-sus).

ageșt, *deschis vederei și frumos*: aloc ageste (Albac, Lăzești).

alina (a să), *a se așeza pe ceva în sus, pe arbori, pe casă, etc.*: „să alińe îndeva 'n sus, c'apoi puńem brînca pe ei [pe pui]" (Bulzești); *a se așeza, a se liniști*: „lăi omu coa' să s'alińe ucarį unde" (Scărișoara-de-jos).

altă-oară, *cf.* oară.

amńiadzădzi: *a prînzi*: „să amńiadzădzim" (Albac).

apăra, *a feri*: „apără Dumńedzău" (Scărișoara-de-sus).

arint'e XXXII, *înainte*.

aspărea, *a speria*: es'o aspărĭatĭ (Tomnatec).

astară, *de seară*.

așă, *aici* (Bulzești). *Se aude foarte rar*.

așaĉe, *aici*. *Forma curentă*.

barîĉe, *fîntînă cu apă stătătoare și plină de mătasa broaștelor; mocirlă* (Măgura). *Accentul pe î*.

bjera XXX, *a zbiera*.

bîndură (*cu accentul pe î*), *veșmînt părăsit* (Gura-Arăzii).

bombăz, *pl.* bombęază, *bomboane*

---

[1]. Cf. T. Papahagi, *Din folklorul romanic și cel latin*, 129-130.

(Valea Ampoiului). *Forma am auzit-o și în Bretea-Streiului (Huniedoara).*

brîncă XXX, *mînă.*

bučium, *buștean, buturugă* (Bucium-cerb).

buholț, *vifor* (Albac).

bui, *a coborî*: „buį la vale" (Mălmăgel). *Urmărind forma și în Bulzești, mi s'a răspuns*: «numa la Vața să dziče „buį la deal o buį la vale"; Moții dzic că „amu mă goį a munte"».

bul'e, *butoi*: «bul'e de vin» (Neagra, Vidra-de-sus).

caluță, *cărare* (Scărișoara-de-sus).

canță, *iapă* (Scărișoară). *Intrebuințat ca poreclă de familie. Et.* ung. *kanca.*

cuțăvîră, *nevăstuică* (Cîmpeni).

căli, *a fura, a șterpeli*: „măi l-o călit în noaptea asta" (Bulzești).

cînta (a să), *a plînge, a jeli* (Bucium-șasa).

cîștig, *grije, pază, îngrijire*: «dau oile în cîștig».

cîștiga, *a îngriji, a păzi*: „cîștigă de vite". *La unele „crînguri" sensul curent e necunoscut.*

clăcan, *cosaș* (Gura-Arăzii).

cliori, *creeri* (Bulzești).

cocă XXIII, *pînișoară de cuptor.*

cotreț, *coteț de găini* (Scărișoara).

cșiū ! cșșș.., *strigăt pentru a speria și alunga găinile* (Albac).

*cura: *numai la perfectul compus*: o cura, *a alergat.*

custa, *a ținea în vieață*: „să-l custe Dumnedzău" (Scărișoara, Lăpuș).

cuț VIII: cuț de pk'iatră, *bucăți.*

čeapță, *împletitură de ață ce se pune pe cap* (Ighiu).

čelnic, *liber, fără nici o povară*: «cal čelnic» = *cal care nu duce nici o povară*; „mei ca čelnic" = *mergi liber, fără nici o greutate*; „uite omu čela, me' čelnic, n'are nimnic în spate" (Bulzești, Tomnatec). *Et.* sl. *čelъnikъ.*

čeucă XV, „*corvus monedula*".

čelui XVI, *a înșela.*

čilečīu, *copil, băiat* (Scărișoara); *Et.* ung. *cseléd.*

čiopor, pl. čioporă, *o parte din turmă, din cireadă*: „čiopor d'e vit'e" (Bulzești).

čioz, *păzitor* (Scărișoara). *Et.* ung. *csősz.*

čiru, *scrobeală făcută din făină de grîu fiartă* (Albac).

čiubică XXIII, *vas mic de lemn.*

čiucuti, *a paște, a mînca*: „caprele sau oile čiucutesc vîrful de plante" (Gura-Arăzei).

čiup, *puțină lînă sau iarbă* (Scărișoara).

čiurlica X, *a ciripi. Et.* bulg. *čurulikom.*

dascariță, *învățătoare* (Bulzești).

dec (mă dec), *mă duc* (Bucium-sat Albac).

dejcu (mă dejcu), *se aude numai la indic. pres. pers. I-i sing.* (Bulzești, Tomnatec).

desfătat, *deschis și încîntător*: «loc desfătat» (Bucium-muntari).

desgimfla xxviii, *a desumfla*.
destimfla xxviii, *a desumfla*.
dole, *versant de munte în formă de vale* (Tomnatec). *Et.* sl. *dolŭ*.
doscă, *scîndură* (Abrud).
dovlete, pl. dovleți, *dovleac* (Bulzești); *am auzit-o și în Breaza-Strciului*.
dric, *mijloc, toi*: „în dricu zilei" (Abrud-sat).
druleu, *lemn înturtochiat și noduros* (Scărișoara).

face, *a zice* (Vidra-de-mijloc).
făcătură xvi, *diavol*.
feiga, *fugă*: „vă lăt feiga" (Bucium-sat, Vidra-de-sus).
floiră și fluera, *fluer* (Bulzești, Tomnatec).

gavozd, *cuiul de potcoavă sau coroana lui* (Albac).
gădiș, *mulțime de fiare sălbatice* (Scărișoara).
gălbinicĭŭ (la față), *gălbui* (Secătura).
golomoz, *ceva care e înfășurat, strîns; mototol* (Scărișoara).
Go(a)ța, *nume cu care mamele sperie pe copii ca să înceteze de a mai plînge*: „taci că v'ine Go(a)ța" (Scărișoara).
greluș(ŭ), *greeruș* (Bulzești).
guri, *a sui, a urca*.
guriș, *urcuș*.
gebe, *cal slab, mîrțoagă* (Scărișoara). *Et.* ung. *gebe*.

hajduc, *polițist* (Scărișoara).
haisău I, *pușcaș*.
h'erñeu, *învelișul căruței făcut din „lipideu" de cînepă*.
h'intău, xiv, *trăsură*. *Et.* ung. *hintó*.
(h)oară, *ghindă*: «noi nu umblăm cu horĭ» (Bulzești); „cumpăr cucuruz pentru hoară" (Zlatna).
hudă, *gaură*: *numai în expresiunea* „hudă d'e nuntă o hudă la măireasă" (Bulzești).

iorar xxii, *Stat*.
ind'e și iño, *unde* (Bulzești).
irez xxiii, *descendent, urmaș*.
izvuc, *izvoraș* (Neagra).

îndălui, *a porni* (Trîmpoiele, Sohodol).
îndărămñic, *rău, încăpățînat*: «cine îndărămñic» (Iarba-rea).
înlesni, *a ieftini*: „marhăle s'o înlesnit".
învălit, sb., *adunat, strîns (în legătură cu strîngerea urzelei pe sul)* (Bucium-sat).

loagără, *revoluție (cea din 1848)* (Scărișoara).
loc: «de loc», *imediat, îndată*.
lume, *pămînt, țarine, holde*: «lumea-i goală, nu s'o făcut nimñic»; „Un Moț o spus că la Sîrg'a o ploiat, că lumea lată e bună"; *văzduh, atmosferă, vreme*: „Aĭ gînd'i că ploaie la noapte, că, uit'e, lumea e blîndă și-s norĭ"; „...vezi, lumea-i blîndă, nu abură nici un vînt, îi cald sara și-s norĭ" (Bulzești, Dealul Dăneștilor).

mazăre albă, *fasole* (Tomnatec, Bulzești).

mazine, *mazăre* (Măgura).
măgură, *măgură* (Scărişoara).
măjeţoare, *pl.* măjetori, *şură pentru oile* (Scărişoara).
măjetură, *şură de paie* (Bulzeşti, Tomnatec).
mărşină, *tren* (Măgura).
mereu, *încet*: umblă mereu (Scărişoara).
mjotina VIII, *a miorlăi*.
mîrli (a să), *termenul obişnuit pentru împreunarea oilor*.
miţ VIII, *pisică*.
mńedŭ, *idromel, un fel de limonadă* (Bulzeşti, Vidre).
moaşe XXII, *bătrînă şi bunică* (Bulzeşti).
moniţie, *decoraţie* (Albac).
moşŭ, *bătrîn şi bunic* (Bulzeşti).
mulčeşă, *moale*: „lînă mulčeşă" (Albac).
mulčela (a să), *a (se) coace*: „mereşoarele se mulčelează" (Măgura).
mursă, *apă îndulcită cu zahăr* (Bulzeşti).
mutătură, *şură de vară la munte* (Scărişoara).
muzúc XIV, *brădet*.

návieşcă, *nevăstuică* (Scărişoara).
ncărca (a să), *a (se) murdări*: „mă ncarc d'e l'ină" (Albac).
ncolęa III, *încolo*.
ncorda (a să) XVII, *a (se) îndoi, a (se) ghemui*.
noatră, *urzeală neţesută dar aranjată în război* (Bucium-sat).
ńevedit, *năvădit* (Bucium-sat).

oară: „de altŭ-oară", *de altă dată* (Albac).
ok'i de găină, *bătături la degetele picioarelor* (Scărişoara).
olintari, *orientali (ortodoxi)* (Bulzeşti).
ojmă VIII, *bubă, abces*.

palască XXII, *ploscă*. *Et.* ung. *palaszk*.
pîrişte, *pajişte* (Tomnatec).
pasulă, *fasole* (Măgura).
paşaşir, *pasager* (Ampoiul).
pazitură, „mîncare de mazine" (Măgura).
pântru, *din cauza*: „pântru secetă" (Tomnatec).
părădei, *pătlăgele roşii* (Tomnatec, Bulzeşti).
păstoare XVII, *servitoare*.
pătură, *pl.* pături, *foaie de plăcintă* (Bulzeşti).
pepingińe, *pecingine, spuzitură*.
pirci (a să), *împreunarea caprelor*
pirţilig, *om găgăuţ* (Albac).
poarcă, *scroafă* (Albac).
pogače, *colac de nuntă, cu desenuri deasupra şi uns cu ouă* (Cărpiniş).
pogán XVI, *mare şi puternic*: „ce pogană eşti, doamnă!" (Munună)
policră, *poreclă* (Vidra-de-jos).
pomnol XVII, „darab", *bucată*.
porumb,-ă XXVIII, „suriu".
postii, *păstăi* (Măgura).
predanie, *tradiţie* (Tomnatec).
primă v. „plenk'ică" (*panglică*).

răgoliţă, *răscoală* (Gura-Arăzii).
răpălit, *reparat*: „biserica răpălită" (Tomnatec).
rătăli, *a fugări* (Bucium-poieni).
rod'e, *negură care strică semănăturile şi fructele* (Scărişoara).

sărăntoc XXIII, *sărac prăpădit*.
scoruş, *arbore semănînd cu călinul* (Gura-Arăzei).

şocală, un *fel de cicric* (Hăciumsat).
şar, *şoric* (Scărişoara).
spărma xiv, *a sfărîma*.
staur, *staul* (Scărişoara).
strezi, *a trezi; a apuca*: „aşa ne-am strezit din bătrîni" (Abrud, Scărişoara).
sucitoare, *bețul cu care se subțiază foile de plăcintă* (Bulzeşti).
suri, *a sui, a urca*: „e dedat a suri şi a cobori; suri pe cal; nu surim" (Bulzeşti).
suriş, *urcuş* (Bulzeşti).
şcirtavei, *castraveţi* (Scărişoara).
şpaţir, *plimbare, călătorie* (Vidra).

tafrică, „trafică", *debit* (Albac).
tărcat xvii. *pestriţ*.
tirsă, *loc acoperit cu arbuşti mici; încîlcitură de arbuşti mărunţi* (Tomnatec). *Et. sl.* [illegible].
torţiol, *buruiană* (Gura-Arăzii).
troacă, *jgheab în care se dă porcilor de mîncare* (Tomnatec).
trocă, *căpistere mică* (Tomnatec).
tucă, *strigătul cu care sînt chemate găinile*: tucă! tucă! — „Bui la vale, Peacule, c'o lunat o «nevoe vinătă»[1] 'n sat la noi şi nu mîncă numa tucă de găină friptă şi vîrvu laptelui!" (Vidra-de-mijloc, 1924. — Iladifila Heler). *Et.* ung. *tyúk*.
tulnic, *trîmbiță făcută din lemn de cireş, lungă de 2.80 pînă la 3,40 m.*
tuna, *a veni, a sosi* (*cf.* tucă).
tuturez, *un fel de tulnic, bucium* (Scărişoara).

ţâşe, *depănătură cu ajutorul cicricului*.
ţărăni, *oameni dela şes, dela ţară* (Ampoiul, Abrud).
ţipou, v. *colac, pîne de nuntă*.
ţingău, *copil zburdalnic de 16-17 ani* (Ighiu).
ţupitel, *derivat din vb.* a ţopăi (Scărişoara).

ima, *cf.* ojmă.
urla, *a cobori*. *Cf. pag.* 51.
urmă: „urma caprei" = „fălătoarea caprei" (Bulzeşti).

vatră, *loc gol nesemănat într'o grădină* (Tomnatec).
văl, *a vedea* (Bulzeşti).
vărmeğe: «vărmeğea Clujului» *comitatul Clujului* (Certeja).
vătriş, „loc unde nu e părişte ca în curte"; *întins, tăiat pe vatră* (Tomnatec).
viţel v. *colacer de nuntă*.
vindroc: „Moţi merg vindroci la ţară". *Moţii merg încărcaţi pe spate* (*cu cercuri, ciubere etc.*) *în ţară* (Scărişoara). *Et.* ung. *vándor*.
vorovi, *a vorbi* (Bulzeşti).

vuşi, *a furnica, a roi*: «oamenii vuşesc pe dealuri» (Bulzeşti).
yigară: «apă limpede ca yigara» (Vultori). *Întrebînd ce înseamnă* „ca yigara", *bătrîna de la care am auzit cuvîntul n'a ştiut să-mi dea nici o lămurire. Fără a putea fi explicată de cei ce o întrebuinţează, forma circulă şi la aromâni în expresiunea* „apă yigară".

---

[1] Prin „nevoe vînătă" se înţelege Bulzeşteanul, care umblă îmbrăcat în haine negre. E o strigătură a Moţilor la adresa Bulzeştenilor.

zadă, pin *(pinus picea)*.
zară, *lapte bătut* (Bulzești). *Forma am înregistrat-o și în Brelea-Streiului*
zdramță, *zdreanță* (Scărișoara).
zdrăvăi, *a străuuta* (Abrud).
zgrunțari (de piatră), *piatră măruntă* (Neagra).

zeb, *buzunar* (Albac).
zingăr, *gingaș* (Bulzești).

Muzică populară.

Tarinele ce urmează sînt generale în Țara Moților. Ele constitue aproape unicele arii instrumentale la petrecerile ca și la dansurile lor. Sînt cîntate de obicei din clarinete însoțite de viori sau de contrabas. Toate aceste patru arii le-am cules dela Traian Marița (18 ani) din Poiana-Sohodolului în **1922**, cîntate din fluer.

Tarina Băeșilor

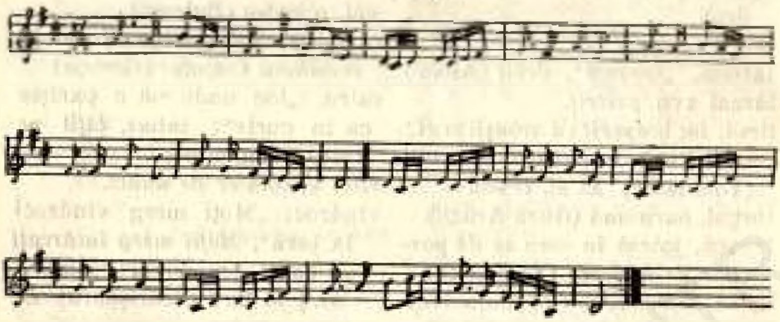

Tarina Moților

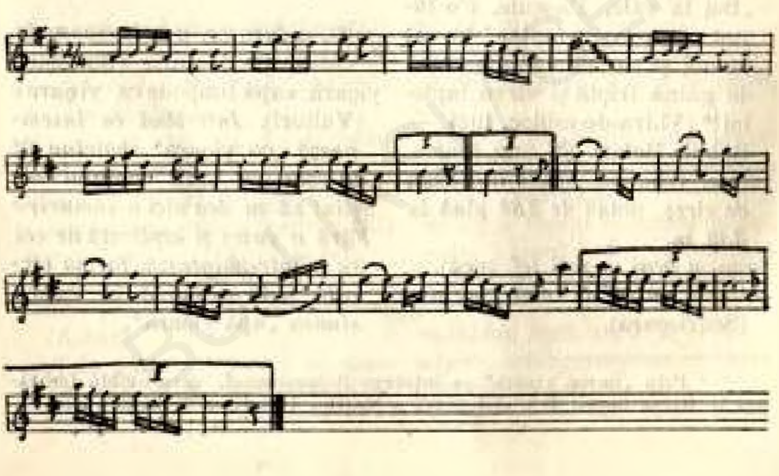

Tarina Abrudenilor

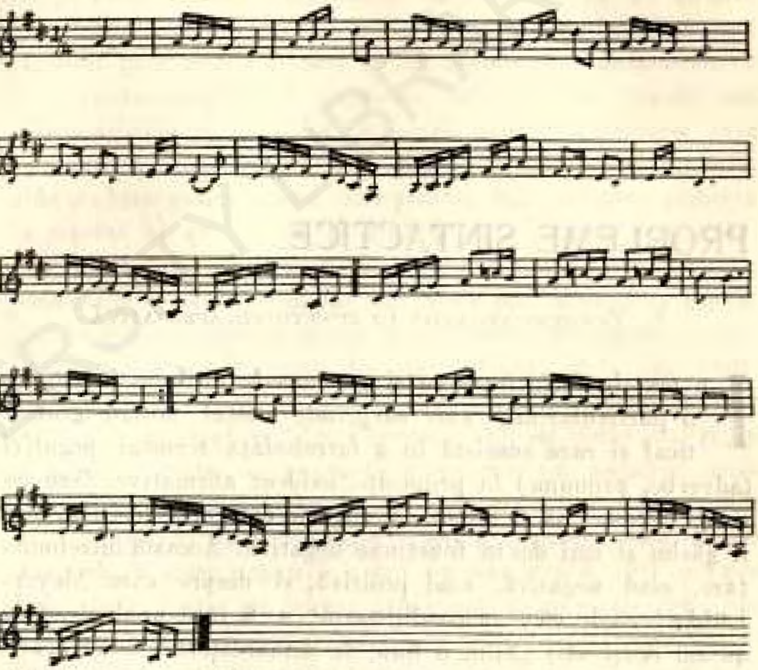

A Iancului

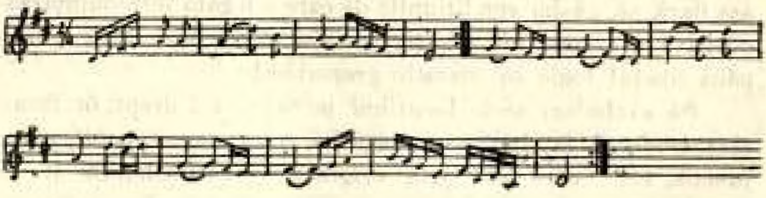

Tache Papahagi

PROBLEME SINTACTICE

I. Termeni negativi în funcțiune afirmativă

In textele vechi francese și provansale intîlnim foarte des o particularitate care surprinde simțul nostru gramatical și care consistă în a intrebuința termeni negativi (adverbe, pronume) în proposiții evident afirmative, fără ca acești termeni să fi trecut definitiv în categoria positivă, căci îi găsim și mai des în funcțiune negativă. Această întrebuințare, cînd negativă, cînd positivă, și despre care Meyer-Lübke[1] crede că e „neccondiționată", ar fi fără analogie, dacă nu am reuși să-i găsim o linie de demarcațiune netă: ori cît de mari ar fi divergențele *formale* între logică și gramatică, în fond ele nu se contrazic. In cele ce urmează vom căuta așa dară să găsim condițiunile de care e legată întrebuințarea positivă a termenilor negativi și care să fie de natură a împăca fondul logic cu formele gramaticale.

Să excludem acele locuțiuni pe care, ce-i drept, în franceza modernă le simțim ca negative (*rien*, *aucun*, *point*, *plus*, *jamais*, etc.), care însă prin originea lor etimologică și în întrebuințarea lor veche sînt positive, d. e.: *si aucuns est apelé de larrecin u de roberie..., son plege si averrad terme* = dacă *cineva* este chemat (înaintea judecătoriei) pentru pradă sau furătură, etc. (*Lois de Guillaume Le Conquérant*, 5); sau: *Donc li remembret de son seignor celeste Que plus at chier que*

[1] *Gramm. der rum. Spr.*, III, § 214.

tote rien terrestre=atunci își aduce aminte de domnul său din cer pe care il iubește mai mult ca *orice* lucru pe pămînt *Vie de Saint Alexis*, 57-58; înțelesul positiv al lui *rien* este garantat prin *tote*, cu toate că în propoziții comparative de felul acesta așteptăm o negațiune, precum vom vedea mai departe); abia în legătură frecventă cu *ne*, negațiunea prin excelență în francesa veche, cuvintele acestea devin negative, abia de mai găsim cîteva exemple de întrebuințare positivă în secolul al XVII[lea], ca la Molière (*Le Misanthrope*, 301: ... *et j'aurai lieu de plainte, Si... vous alliez me trahir et me déguiser* rien; sau in exemple mai nouă pentru *jamais*: *ses lèvres, à jamais, avaient gardé le goût glacé du dernier baiser* (Zola, *Lourdes*, 30; citat de Meyer-Lübke, *l. c.*, p. 740); sau: *Comment as-tu pu penser que j'épousasse* jamais *cette fille?* (H. de Régnier, *La Flambée*, 76), cu toate că și în exemplele acestea ar putea fi considerate ca negative aplicîndu-le explicația pe care o vom adopta-o pentru fenomenele vechi francese și provansale. Incolo, trecerea locuțiunilor acestora în sfera negativă e așa de bine fixată incît se pot lipsi chiar de *ne*: *ces graves problèmes, ce recul au fond des siècles.... enivrèrent ces enfants d'une poésie qui ressemblait à l'épouvante*; plus *de salles d'études pour écoliers*, plus *de préaux pour camarades, mais d'immenses horizons imprévus et mouvants* (M. Barrès, *Les déracinés*, 15), sau: *Elle avait l'air* rien *pimbêche, tu sais, mais c'est une maligne* (H. de Régnier, *La Flambée*, 62). Am relevat acest fenomen frances pentru a arăta analogia lui cu ceea ce găsim în dialectul nostru aromîn. Aci pronumele indefinite negative *nemo*, *nihil* se pierd (în dacoromînă numai *nihil*), iar funcțiunea lor o iau indefinitele *virnu*, *țiva*, care, la origine positive și întrebuințate în funcțiune positivă, însă în legătură cu predicatul negat, au devenit negative: *Afumsiră la pălate și nveasta nu vrea s ească la virnu, nu vrea să zburască cu virnu, mași cu h'il'ilu de-amiră țe o-aduse* (Papahagi, *Basme aromîne*, 12-13); *și-l pălăcărsi s nu-spună a* virnui *că a feațe stih'iă* (*ibid.*, 17); *Lasă, nu-i* țiva *că ti nveț, cum mi nvițai și io* (*ibid.*, 3); *ficorlu nu-aduk'i*

țiva (*ibid.*, 5); *virnu* și *țiva* negative se pot chiar lipsi de *nu*, însă numai în propoziții eliptice, în care predicatul subînțeles e negat: *Cîndu z distiptă* feata, *cari u dădea di mi-ncar și cari mutrea la nisă ș cari vrea să știbă d'iu l'-e căciula ș cîț paradz il fațe kalea!* Virnu (*ibid.*, 37); *Ti vi-dzuși?* — Țiva, *dzise ficorlu* (*ibid.*, 77); *Ș anginâ cinile: na! Caraman, na Bal'uca, nă!* Țiva. *Nu vinea necă cini, necă kipure di oi ș avdza..* (*ibid.*, 25). Dacă și *virnu* și *țiva* nu au progresat pînă acolo unde au ajuns *aucun*, *rien*, *personne*, analogia intre fenomenul frances și cel aromîn rămîne frapantă, chiar dacă nu putem admite o legătură directă intre ele; rominitatea fenomenului aromîn e contestată prin faptul că lipsește în celelalte dialecte romîne; mai curînd vom presupune că e datorit influenței limbei neogrecești, în care κανείς (= cineva) și τίποτε (= ceva) presintă un paralelism sintactic desăvîrșit cu *virnu* și *țiva*, precum se poate vedea din exemplele următoare: ἦρθε κανείς; — κανείς = a venit cineva? — nime; ἔχεις τίποτε γιὰ μένα; — τίποτε = ai ceva pentru mine? — nimic [1].

Trecerea pronumelui indefinit positiv în categoria negativă, în urma legăturei frecvente cu negațiunea predicatului, e prin urmare ceva firesc și am văzut că se poate produce oriunde; ceea ce ne surprinde sînt casurile vechi francese și provansale — se găsesc cîteva exemple răzlețe și in italiană și în ispano-portughesă în care pronumele și adverbele, negative prin originea lor (*ne*, *nul*, *neûn*, *negun*, *nient* etc.), apar în propoziții afirmative.

Ca să putem desluși mai bine anomalia ce pare că ar exista în acest fenomen, vom pleca dela acele casuri în care fondul negativ al propozițiunei, desbrăcat de forma gramaticală, se poate reconstrui cu mai multă sau mai puțină greutate. In primul rînd vin în considerație propozițiile comparative, în care un lucru, sau o acțiune, sau o însușire, în comparație cu alta, e privită ca inferioară, ca „nulă": *Plus est*

[1] Cf. A. Thumb, *Handbuch der neugr. Volkssprache*, 90 și passim.

ienels que n'est oisel ki volet = mai sprinten este decît pasărea care sboară [= pasărea nu este sprintenă. comparată cu iuțeala eroului de care e vorba] (*Chanson de Roland*, 1616); *Plus vos amai que nule creature* = mai mult te-am iubit decît oriee ființă [= nici o ființă nu este iubită în acea măsură în care este iubit Alexis de mireasa lui] (*Vie de Saint Alexis*, 483); *Mielz valt mesure que ne fait estultie* = mai mult plătește cumpătarea decît nesocotința (*Chanson de Rol.*, 1725); *Mielz m'as gabé que nus lochierre* = mai bine ți-ai bătut joc de mine decît un desfrînat [= nici un desfrînat nu și-ar fi bătut joc de mine, ca tine] (*La male Honte*, ed. Långfors, 145); *Non es meravilha s'ieu chan mielhs de nulh autre chantador* = nu-i mirare, dacă eu cînt mai bine decît oriee alt cîntăreț (*Bernart de Ventador*, 75); *Mielz le voeil vers Deu amender que nei hunir ne vergonder* = mai bine vreau s'o ispășesc înaintea lui Dumnezeu decît să mă acoper de ocară și rușine [= nu vreau ocara și rușinea, ci să ispășesc] (Marie de France, *Lais*, p. 57); *J'aim miens assez en mon corage Que vous la male Honte aiiés que mors en fusse ne plaiiés* = îmi place mai bine să aveți sacul lui Honte [joc de cuvinte] decît să fiu ucis sau bătut [= nu vreau să fiu bătut, ci să vă dau sacul] (*Male Honte*, 127). Ideea comparațiunei în timp se cuprinde în exemplele următoare: *Ainz que Rollanz se seit apercëut, De pasmeisons guariz ne revenuz, Mult grant damage li est apareüt* = pînă să observe Roland, pînă să se vindece și să-și vie în fire, i s'a ivit mare pierdere [= Roland încă nu-și vine în fire, cînd se întîmplă pierderea, adică acțiunea propoziției întîi e negată, ca prioritate temporală, față de cea de a doua] (*Chanson de Rol.*, 2035); *Ainz que nuls le sace ne l'oïe, avront il mult de lur pru fait* = pînă să știe sau să audă cineva, vor profita ei mult [= nime nu știe atunci cînd ei profită] (Marie de France, *Lais*, p. 26). Acest fel de exprimare a comparațiunei prin negațiune s'a păstrat pînă în franceza modernă, fapt pentru care nu am nevoie să aduc exemple.

O altă categorie de exemple cu întrebuințarea negati-

velor în sens positiv găsim în acele frase în care negațiunea propoziției principale se propagă în propozițiile secundare atunci cînd ele constitue o parte integrantă a propoziției principale (propoziții obiective, subiective, atributive). Din punct de vedere logic, cînd propoziția principală este negată și exprimă o judecată negativă *universală*, și părțile sale constitutive (propozițiile subiective, obiective, atributive) sînt negate, însă limba poate alege între două posibilități de exprimare: ea pune negațiunea numai o dată în propoziția principală, sau o repetă încă o dată în fiecare din propozițiile secundare *constitutive*, ceea ce se poate ilustra prin această formulă matematică: $ab + ac = a\ (b + c)$. Și atunci înțelesul positiv al negațiunei în acest fel de propoziții secundare este efectul iluziei pe care îl produce asupra interpretatorului usajul limbei proprii (francesa modernă, germana, romîna). Cîteva exemple: *Suz ciel n'out dame ne pucele, ki tant par fust noble ne bele, se il d'amer la requeist, que volenticrs nel retenist* = sub cer n'a fost doamnă, nici domnișoară, care cît de nobilă și frumoasă ar fi fost, să nu-l fi reținut bucuroasă, dacă i-ar fi cerut iubirea (Marie de France, *Lais*, p. 7). Judecata negativă universală, care se enunță despre noțiunea „doamne" și „domnișoare", include în sine firește și pe cele caracterisate ca fiind cele mai nobile și mai frumoase în propoziția relativă, care ca atribut constitue o parte integrantă a propoziției principale, și atunci vom zice că usajul vechi frances e mai apropiat de fondul logic decît francesa modernă sau romîna, care se mulțumesc cu negațiunea pusă numai o dată în propoziția principală. *N'i a un seul, tant soit espoentés, ki tiegne vraiement ne foi ne loiauté* = nu este nici unul, oricît de intimidat ar fi, care să ție credință și lealitate (*Fierebrace*, 20). Și aci, aceeași judecată negativă universală în propoziția principală, cuprinzînd în sine și atributul exprimat prin propoziția relativă. *Suz ciel n'a rei kis esligast por nul aveir qu'il i donast* = sub cer nu este rege care să le plătească cu orice avere ar da pentru ele (Marie de France,

Lais, p. 89). *Voir ne seroit mie avenant Que au pié me venist la suer Monseignor Gauvain* a nul *fuer*, ne *sa niece* = în adevăr, n'ar fi nicidecum convenabil ca să-mi vie *cumva* (în fr. în nici un chip) la picior (în rom. la picioare) sora domnului meu Gauvain, *sau* nepoata sa. Proposiția relativă subiectivă e atinsă de negațiunea universală cuprinsă în proposiția principală. Chestiunea nu se schimbă întru nimic atunci cînd negațiunea proposiției principale se ascunde în anumite locuțiuni de desaprobare, de mirare etc.: *Mes de cele amor Dieus me gart, Qu'a moi n'a vous tort cele part Ou la honte mon seignor gise* = însă Dumnezeu să mă ferească de acea dragoste care să mă împingă pe mine și pe d-ta în acea parte unde zace rușinea domnului meu (*La Chastelaine de Vergi*, 91; „Dumnezeu să mă ferească" este identic cu „nu doresc nicidecum"). *Ma bone foiz m'en a gardé Et l'amors, dont j'ai tel plenté Que merveille est se je rien hé*, neïs *celle envieuse gent* = însă [de nesinceritate] m'au ferit buna credință și dragostea, de care am atîta prisos încît e mirare dacă îl urăsc pe cineva, *fie chiar* acea lume invidioasă (Gace Brulé, după Bartsch, *Crestomathie*[10], 54a; „e mirare dacă îl urăsc pe cineva" înseamnă „nu urăsc pe nimeni"). *A paines trueve l'on traïtour* ne *felon qui tiegne* nule *loi* = cu greu găsești un trădător sau un perfid care să ție credință (*Proverbe au vilain*, 6; „cu greu găsești" înseamnă nu „găsești niciodată").

Termeni negativi cu înțeles positiv mai găsim în propositiuni interogative, ca acelea ce urmează: *U a* nulle *fille qui die A son pere par presumcie Qu'ele l'aint plus qu'ele ne deit?* = unde este o fiică ce în trufie să zică tatălui său că-l iubește mai mult de cum trebue? (Wace, *Brut*, 60); sau: *Dame, veïstes onques rei* nul *de desoz ciel, tant bien seïst espee ne la corone el chief?* = doamnă, văzut-ai *un* rege sub cer așa de bine să-i stea spada și coroana pe cap? (*Voyage de Charlemagne*, 6). Caracterul acestor întrebări fiind retoric, sîntem tentați a pune în contul acesteia termenul negativ întrebuințat în înțelesul positiv.

De fapt, găsim câteodată întrebări retorice negative care capătă înțeles positiv, prin anticipația răspunsului positiv pe care îl așteptăm. Intr'un articol din *Convorbiri literare* 1910, p. 237 și urm., am adus cîteva exemple de acestea în care proposiția negativă a pierdut chiar caracterul interogativ și exprimă o afirmațiune mai intensivă; vom cita aci cîteva din ele, ca să le putem compara cu casurile vechi franceze, pomenite mai sus. *Si unde numai sboară și a treia oară pînă la soare* (Creangă, *Povești*, 190); *Și unde nu ți-o înșfacă pe sus și se iau ba din tîlcuri, ba din cimilituri* (Creangă, *Stan Pățitul*, 28); *Am visat că unde venise o descîntătoreană* (Ispirescu, *Basme*, 66). In acel studiu am arătat originea interogativă a acestor proposiții și putem adăoga acum cîteva exemple din dialectul aromîn, care iarăși au paralele în neogrecește: *Nu treațe nisrintă oară și-l feațe Mitlu al Pit* = trece un timp oarecare și Mitu face către Pit (Papahagi, *Basme arom.*, 79); *Maș acșițe s ñi binedzi, nu-ñi aspuñi: apațe easte un suzul...* = așa să-mi trăești, spune-mi: este oare aici un monstru... (*ibid.*, 375); *Ghine viñiși, gone-alepture, ma nu ti ntreb: cum di viñiși aoațe?* = bine veniși, voinice, însă te întreb cum de ai venit pe aici? (*ibid.*, 375) [nu te întreb? — cum nu? te întreb!] P. Papahagi nici nu pune semnul interogațiunei după acest fel de proposiții, dovadă că nu le mai simte ca întrebări; în neogrecește δὲ μοῦ λές? = nu-mi spui?, adică: spune-mi, te rog [1]. Exemple din franceza modernă aduce Tobler [2] dînd o explicație întru cîtva diferită de a mea. Aceste întrebări retorice sînt caracterisate prin faptul că răspunsul se înțelege dela sine și e totdeauna contradictoriu, adică la întrebarea positivă așteptăm un răspuns negativ, la întrebarea negativă un răspuns positiv. In proposiția mai sus citată: *a a nule fille qui die...?* și care cere un răspuns negativ — aceasta resultă din text — ce motiv logic ar avea negațiunea *nule*, care dacă ar fi veri-

[1] Cf. Thumb, *l. c.*, 171.

[2] *Vermischte Beitr.*, IV, 69 urm.

tabilă ar cere chiar un răspuns positiv, ceea ce e în contradicție cu înțelesul textului? Răspunsul negativ cerut de sensul textului garantează chiar accepțiunea positivă a lui *nule*, iar explicația ei logică, întocmai ca în proposiția: *dame veïstes onques rei nul de desoz ciel?* nu zace în întrebarea retorică, ci va fi aceeași pe care o vom adopta pentru categoria de exemple ce urmează și în care nu încape nici una din explicațiile date pînă acuma (pentru proposițiile comparative, proposițiile conținînd judecăți universale negative).

Din numeroase exemple adunate dau numai cîteva, care mi se par caracteristice: *Se'l pois trover a port* ne *a passage, Liverrai lui une mortel bataille* = dacă-l pot afla într'un defileu sau o strîmtoare, îi voi da o luptă pe vieață și moarte (*Chanson de Roland*, 657); *Se nule rien a nul jor vos forfis, A tos vos pri por amor Deu merci* = dacă întru ceva cîndva am greșit față de voi, vouă tuturora vă cer iertare, pentru Dumnezeu (*Geste de Loherains*, 95); *Se par nul engin le savoit, Bien sai que molt l'en peseroit* = dacă ar afla aceasta prin vre-un vicleșug, știu că l'ar supăra mult (Marie de France, *Lais*, p. 44); *Et se riens nule me messiet, bien i savrai contredit metre* = și dacă ceva nu-mi vine la socoteală, voi ști să mă împotrivesc (*Le vair palefroi*, ed. Långfors, 270); *Mes se ja devez de nului merci avoir, si me soffrez* = însă dacă trebue să aveți îndurare de cineva, suferiți-mă pe mine (Chrétien de Troyes, după Bartsch[10], v. 25); exemple vechi provansale: *Adonc la verges say e la Garda, si ja veser poyria Vas nulla part la dreita via* = atunci fata privi ici și colo, dacă ar putea să vadă în vre-o parte calea dreaptă (*Vie de Sainte Enimie*, 276); *Pogra esser que nulh engan Agues fait per nescen vas Dyeu* = ar putea să fie că am comis vre-o înșelăciune față de Dumnezeu (*ibid*, 654); *S'anc per amor anci velhan, Ni 'n fui anc fols ni trassailitz, Ni cambiatz per chamjairitz, Era 'n lau Dieu e saint Joan* (Cercamon, *Poésies*, III, 13).

Care este trăsătura caracteristică comună tuturor acestor exemple? E aceea că *termenul negativ exprimă totdeauna*

fără abatere, *noţiunea cantităţei infime*, fie substantivală, fie verbală, adverbială etc. În proposiţia mai sus citată: *Se nule rien a nul jor vos forfis*, eroul Garin, care porneşte în cruciată, cere iertare pentru orice păcat, „fie chiar cel mai mic" şi *oricind* l-ar fi comis [= cantitatea infimă, substantivală şi temporală]. *Se'l pois trover a port ne a passage*... ajunge să-l întîlnesc o *singură* dată într'o strîmtoare... *Et se riens nule me messiet*... ajunge un *singur* lucru să mă nemulţumească, pentru ca să mă împotrivesc. *U a nule fille qui die*... unde este o fiică, fie chiar *una singură*... *Dame, veistes onques rei nul*... doamnă, văzut-ai un rege, fie chiar unul *singur*... *Pogra esser que nulh engan agues fait*... aceea, care este atinsă din nou de o boală chinuitoare, îşi cercetează conştiinţa, perindează toată sfera noţiunei „engan", pînă la acel minimum, care ar ajunge ca să justifice pedeapsa lui Dumnezeu. Aşa dară, în toate aceste exemple este vorba de noţiunea *cantităţei infime*, iar cantitatea infimă, ca să fie cît mai mult astfel, va fi exprimată prin ceea ce este mai apropiat de ea, prin zero. Vedem deci că trecerea termenului negativ în sfera positivă nu e de natură curat formală, aşa cum crede Meyer-Lübke [1], ci are un temei logic. Cînd noţiunea cantităţei este indiferentă, din punctul de vedere subiectiv al povestitorului, întrebuinţarea termenului negativ (în funcţiune positivă) este exclusă: *Ben sabes com es avengut de mo mal e de ma salut* = ştiţi bine cum s'a întîmplat cu boala mea şi cu starea sănătăţei mele (*Enimie*, 750). Aci ar fi putut să stea *ne* în locul lui *e*, fără ca versul să sufere şi mai ales fiind'că e vorba de noţiuni sinonime [2], însă lipseşte ceea ce credem că e esenţial pentru întrebuinţarea negativelor în sens positiv, adică noţiunea cantităţei infime: Enimia povesteşte baronilor cum a venit boala ei; de o ştiu mai mult sau mai puţin amănunţit, puţin importă. *Doze reis ai conquis par force et par barnet* = doisprezece regi am biruit

---

[1] L. c., § 696.
[2] Cf. *ibid.*, § 211.

prin putere și domnie (*Voyage de Charlemagne*, 152). *Se il cel gap demostret, de fer est o d'acier* = dacă îndeplinește această glumă (palavră), este de fier sau de oțel. *Si aucuns est apelé de larrecin u de roberie...* dacă cineva este chemat înaintea judecătoriei... (cineva poate să fie unul, doi, o sută, e indiferent pentru cel ce institue lege: *Lois de Guillaume*, 5).

Soarta acestui fenomen (întrebuințarea negativelor cu înțeles positiv) a fost diferită, după categoria propozițiilor în care apare. In propozițiile comparative s'a păstrat pînă astăzi, mai puțin în propozițiile cu caracter negativ universal; ca expresiune a cantității infime, se rărește tot mai mult către sfîrșitul evului mediu. Totuși mai găsim un exemplu la Molière, *Le Misanthrope*, 157: *Et c'est une folie à nulle autre seconde De vouloir se mêler de corriger le monde* = și este o nebunie în fiecare clipă [= părticică infimă a timpului] să întreprinzi a îndrepta lumea. Că felul acesta de exprimare nu mai era curent și mai ales nu corespundea mentalității măsurate a secolului al XVII-lea, dovadă este ironia lui Boileau (*Satires*, II, 37): *Si je louais Philis, en miracles féconde, Je trouverais bientôt: à nulle autre seconde.*

I. Barbbschi

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

TEXTE MEGLENITE

XXXI

(1) Ficoru mărișor di lę un an pânę lę doi cę si dulăzęcă, acu lăzęąti vrină oră, si ziți cę-ț vin oapiț.

⁂

(2) Pri drum cọn ieș, acu ți ręstal'ę vrin șarpi, si ziți cę-ț aflâ vrin ticeirat.

⁂

(3) Si pugudęąți di antră vrin l'epuri ąn cătun, tunțę zițim cę 'n cătunu țela antră nibunil'a și si țrtă cătunenil'.

⁂

(4) Cocovęica cọn contă pri vrină casă, si ziți cę tọtă fămel'a mori și casa țę rămọni pustă.

⁂

(5) Cọnli cọn urlă lę portă, si ziți cę mori stăpọnu casăl'ę

⁂

(6) Cọn si ọri cu ploiă, tunțę ziţim cę si 'nsoră lisițăli cu l'epuril'.

⁂

(7) Sămğorțu cọn cadi ńercurę, ąn țela an birik'etu nu si fați.

⁂

(8) Žoili dupu Paști nu li ọrom, dintru cę bati grindina și li spardzi agrili.

⁂

(9) Cọn da grindină, mul'erli scot pirustia ąn trină, dintru cę si prisia grindina.

⁂

(10) Cǫn męrdzį grindina, unu din fićorił' cari și fat mai dinąpoi, ți li zițim „utresuc", mąnancă dǫu gărnuță, tunțę sta grindina.

* * *

(11) Luna cǫn și ąngęrdilă cu un țerc prį dinzur dį ęa, si zițį cą mǫntiza męrdzį ploįą.

* * *

(12) Cǫn pęri sǫrli, zițim că criștinu pęri, ąră cǫn pęri luna, Turcu pęri.

* * *

(13) Cucoții cǫn ćǫntă sęrąta, acu-į vręmę pluiǫsă, si fațį sǫri mǫntiza: acu-į vręmę bună, da ploįą.

* * *

(14) Lą noį ął' zițim cą ćućuleanu, cǫn sį nalță ąn sus, sį duțį pęnę lą vintu turbat și cola męrį, și cadį diźos, și acu lą mąnancă vrin cǫnį, cǫnlį ąnturbă.

XXXII

(1) Lą noi cǫn k'inisęști vrin k'irąğiă cu vrin tar, prima iasi mul'arį-sa ili mumă-sa și runęștį sari ąntru cal. Țęsta sį zițį cą fațį k'jar omu țela.

* * *

(2) K'irąğia cǫn vinį din pąząrișțį cu vrin tar, muma ili mul'ari-sa turęștį apu ąntru cal, dintru cą si facă k'jar: dimec cum cură apa, șa sį cură k'jaru.

XXXIII

(1) An Baruvița, ąntru ună sută dį ań, rau Vlaș, și din bărbărlǫțį dį Turț fuzíră din cătun și sį disfęșiră ąn cǫmp prin cătunį bugarești. Și dupu ți stǫtură ań mul'ț, viniră ąn cătunu lor. Cola ari mul'ț cąstǫń. Cătuneńil' cǫn sį duc sį vindă cąstǫńă, mul'erlį mąi nąintį lą portă fac pązarį mincunǫsă, dintru cą s' lį vindă cąstǫńălį mąi scǫmp. (2) Mul'arę ął' da doį bań, ięł nu lį da, și dupu țį z' duțį prin cătunį, ios muștiriil' și lį da doį bań. Ięł sį źură pri fiťor cą-l' dędiră ąn cătun doį bań, și zițį cą tunțę lį vindį mąi scǫmp.

XXXIV

Lą prima Mai și ądet lą noi: mul'erlį ies cu lupata dį źar și cu un cuțot prin grădină și pri dinzur dį casă cu lupata ąn mǫń și cu cuțǫtu și vicăies: „fuziț, șǫrp cu șăprălkį, cą ia-lą

Irimija z' vą tal'ą." Ţęsta ąų zic cą ţela an şarpili nu muşcă vrin nąmal' ili vrin om din ţę casă.

XXXV

Lą doųzęţ şi şapli noemvrie vem „zęlili lupului". Tunţę dintru cą si nu̯ mąnancă vrin nąmal' lupu, mul'erli lą fac ądetu ţista. L'ą 'ncl'ucą k'iaptinili cu cari carmină lonă şi zic: „cą cum l'ą ncl'uc k'iaptinili ţista, ąş si li si 'ncl'ucą vilţa lą lup".

XXXVI

Tiniril' cęn si 'nsęră, nivęsta, dintru si nu-ų ţęrtă borbată-su, lą calcă pri pičor ţunili cęn l'ą dinzură, dinzur di buţęuă (dintru cą ęa-i ądetu la noi, cęn si ąncurună tiniril', l'ą dinzură dinzur di buţęuă). Ţista ai un ądet cą s' nu-ų ţęrtă şi s' nu-ų bată borbata-su.

XXXVII

(1) Purcaril' cęn simţęs cą ari vrină luşutiă ąn porţ, ţel' vienea doctura (vąmpirğiu) cą s'la talcască dąlacu. Ţęl vini, primu ąu dinzură casa cu mel', cą s'nu iasă dąlacu. Napcum lę un tufęc şi lą ampl'ą cu barut cęt lą un l'epur, ąl' puni şi nouzęţşinou di sęčmur şi un unluc tąl'at ąn trei şi lą ampl'ą tufęcu. Napcum lą ubideşti vąmpiru pąnă da din ţęl, şi ună ţi lą vędi, trazi cu tufęcu ąn ţęl, şi tunţę iundi trazi ţęl, si faţi ună baltă di sąndzi. Sąndzili ţi cald şi vrăžaşti. Tunţę si ziţi cą-u talčęę luşutia şi peri din porţ.

(2) Fui lą un purcar cari ąl' muriąų porţil' di dąlac. Ţęl ţi si facă? Si dusi 'ąn Nonti, un cătun propi di noi turţesc, lą lą un Turc ca si-ų tąlčască nibunil'a. Turcu si cl'amă vąmpirğiă. Şi dupu ţi vini Turcu lą purcaru ţela, mi duş şi ieų cą si ved, dintro cą nu viruiam c'ari lor lucri. Primu lą 'ntreb Turcu: „spuni-n, ąţ mi rog, cum lą faţ tu ţista lucru?" Ţęl ąă ziţi: „ficor, ziţi, s' nu spună domnu lą lainţ, ţista lucru-i mult fricos. (3) Sądi lą ţela ţi l'-u zănăiatu, poti s' lą sfărşască ţista lucru. Ţista-i un lucru. Domnu s' li vęgli di ţęl. Ieų lą 'nvăţai di lą tată-ńu, şi mult ąă vini mănços cęn lą fac ţista lucru, ca-i mult urąt. Si faţi cąt un munţi şi di ună frică nispusă. (4) Niştă or si puni pri om şi tunţę ieų lą stet pąnă si fugă. Antru ţi lą talčęs, ąă vini ună frică, ţi tremură totă snaga mę, şi dupu ţi lą talčęs, mi răslăbes." Sąndzili ţela lą vizui ieų singur cą işa pară din ţęl, şi cą si trimura sąndzili. Napcum lą spuni lą mul'er Turcu cą s' lą turęscă sąndzili pri vali, cą si nu si facă sibep lą lainţ porţ.

XXXVIII

Nicaamitliu fičor

(1) Ună oră ra un fičor sirac. Dintru cą numă-sa nu puțę s' la rănęscă, lą dędi cą izmik'jar lą un om din cătunu lor. Stăpǫnu lu fičoru, ancą an prima zuuă, la dusi pri lą ǫli agrili lui, cą s' la' nvęță. Napcunta, dupu ți la dusi pri lą ǫli agrili, vinira lą ǫala mąi din napoiu agru, ąn cari țirçu și zącață și sęmină sicară. (2) Di ţę stăpǫnu rąmasi lą agru, ară pri izmik'jar lą trimęsi casă, și lę sicară și si turnă ară lą agru, dintru cą mǫntiza țirçu și zącață și sęmină. Izmik'jaru la lǫ calu, și dusi casă, lǫ un tar di sicară și si turnǫ napoi lą agru. Pri drum, cum și dutę, nujbǫ cǫț-va fičor cari păsțçu porț și cari si žucau čutca. (3) Izmik'jaru tosta, ca vizu ca purcaril' și žucau čutca, ął' vini mirac și si žęcă și iął uncę. Dintru țęstą lo ląsǫ calu ąn drum, ară iel si turnǫ langą purcar. Bun, amǫ dupu ți izmik'jaru ąntrǫ și iel ąn žoc, lan'țil' fičor ął' lą lară și fesu lui. Izmik'jaru acmǫ țirę și si ducă lą cal și si k'inisęscă cutru agru. Bun, amǫ fesu nu puțę s' lą scapă di lą fičor. (4) Calu, cari rąmasi cola vącol fąrą stăpǫn, și culcǫ și si trăculęscă ąn pisoc. Cum si trăculę, ął' cizu sąmaru. Anǫj porțil', cari rau cola prǫpi, ună cą vizură sąmaru, si lutnirą și vinirą lângą samar, și ună și ună zącațară și mąnancă sicara. Au mąncat, mąncat pąną cǫn nu rąmasi nițí-un gărnuț. (5) Ară izmik'jaru, cari ąn țista vącǫt si trudę si-ș scapă fesu, la scapǫ, și si turnǫ lą cal. Amą ți si vędi? Samaru tot rupt, ąn sac nițí-un gărnuț di sicară. Iel, cą vizu cǫ-i ęa, si spăru și lasǫ cola și cal și tot și fuzi ąn un lant cătun. (6) Cą vini ąn țista cătun, cą zącąțǫ di lą porță porță. Ilǫ lucru lą un ǵ'iupe. Ǵ'iupcu vę un męcsǫm. Izmik'jaru ąntrǫ la țista ǵ'iupe cu pazarę ca si-l' țąnă męcsǫmu, ară di vęra si si ducă lą sițirat. Dupu cǫț-va vącąț, vini și vącotu di sițirat. Ǵ'iupcu aș lǫ fąmęl'a și dinpriună cu lan'ț ǵ'iupț si dusirą lǫ sițirat. (7) Ună zuuă, ǵ'iupțil' pusęsi vęrdză și si jarbă di račoc ąn un mari cązan. Cǫn ra prǫpi di mąncari, stăpǫnu la izmik'jaru ął' zisi lǫ iel si si ducă si vędă doli cązanu cu vęrdză ari apu ili no-ari. Izmik'jaru ąș lǫ męcsǫmu ąn brață și si dusi si vędă ți fac vęrdzălį, ierb ili nu ierb. (8) Cą vini langą cązan, si plicǫ cu capu si vędă ąn cązan. Bun, amą pare ți iąș din cązan ca lę lo męcsǫmu prisli ocl'i, męcsǫmu si găęni napǫ și ął' scapǫ din mǫnă di lą izmik'iar și căzu ąn cązan. Izmik'jaru cą și spăru, fuzi di cola, fąrą s' lą scǫtă męcsǫmu din cązan. (9) Cą ąmnǫ, ąmnǫ, pri drum dędi di un Turc cari ąra cu doi boj

Izmik'jaru gl' dędi bună zuuă lų Turc. Turcu gl' zisi şi jel bună zuuă şi la ąntribǫ undi si duţ. Izmik'jaru gl' zisi cą ubideşti lucru. Turcu tunţę gl' zisi: „tgman io am njvol'a dį un izmik'jar." Şi fęsiră pązarį ąn cola. Turcu zisi lų ficor: „sţoi tu ua, ară io s' mi duc casă, cą am unęc lucru." (10) Izmik'jaru păscu boil' pąnę cǫn ąntunicǫ. Napcunta k'inisi cutru casă ąn cătunu lu Turcu. Boil', dintru cą rau sătul', trasiră dirępt casă. Bun, amą casă Turcu vę un viţol negru. Boil', ună cą ąntrară ąn portă, viţolu si tutni si sugă. Izmik'jaru tărcǫ cą-j vrin coni, dį ţę ardicǫ tujagu şi-l' dędi unui pristi cap şi lų pugudi cǫta bun, ąucǫl viţolu si trănti mort pri pimint. (11) Izmik'jaru, cą si spăru, fuzi dį cola, fąrą si si da ąn faţa Turcului. Cą ąmnǫ, ąmnǫ, vini ąn un cătun şi ąntrǫ cą izmik'jar la un Turc, cu pązare cą si-l' portă lemni cu trei mągar. Mątiza, izmik'jaru lų mągaril' şi si dusi la lęmni. Ancę cǫn si duţę, vizu dį diparţi un arburį marį şi vru ţelu arburi s' lų tal'ǫ. Dupu cǫt-va vącǫt vini ląngą arburį şi zącątǫ s' lų tal'ą. (12) Cą tal'ǫ, tal'ǫ, si prukǫ si cadă. Bun, amą arburilį, ucu cądę, vra si si duca antos ąn trap, ca ra ąn ună cǫstă. Dintru cą fagu s' nu cadă ąn trap, ficoru ţi faţi? Lęgă arburilį cu toţi funilį dį vrău, ară lantă mardzinį dį fun au lęgă dį mągar, dimec cǫn si cadă arburilį, mągaril' s' la tragă nųfară, s'nu la lasă si cadă ąn trap. (13) Cą tal'ǫ, tal'ǫ, arburili zącątǫ si cadă şi ună şi ună, urrr! căzu cu mągaril' cu tot tot ąn trap. Mągaril' si crimnisiră şi muriră ąn trap. Izmik'jaru, cą si spăru, fuzi dį cola fąrę si apună lų stăpǫnu-su. Dupu ţi ąmnǫ cǫt-va vącǫt, si ąntunicǫ. Dintru ţesta, ficoru ţi si facă? jundi si si ducă acmo noptę? (14) Lą jel gl' vini ąn criel cą vę un čică carį ra murar ąn un cătun turçesc. Cą ąmnǫ unęc, vini ąn ţela cătun, amą ra mult noptę. Jęl si dusi direpţ lų moră şi čucni un doui or la portă, amą čică-sa durmę. Acmo jęl ţi si facă? Si duţi, torni apă dį la bucă prin lantă parti, ară jęl ąntrǫ prin gaura dį moră şi pri sup moră, ąntrǫ ąlix ąonuntru. (15) Ună cą ąntrǫ ąn moră, aş scǫsi cąmeşli, li ştirnu ąn coşu dį moră si si culcǫ si dormi, fąra s' lų distęptă čică-sa din son şi ządurmi. Prin mezlucu dį nopţi, čică-sa si sculǫ si pună grǫu ąn coş, cą si si maţină. Cą vini la coş, tinsi mǫna şi ąlni si vędă dąli ari tli no-ari ąnca dį măţinat. Amą, ţe si vędă? Mǫna gl' da dį mǫli. (16) Cą si spăru čică-sa, disclisi uşa şi k'inisi si fugă ca vint. Ficoru si diştiptǫ tunţę din son şi vizu cą čică-sa si spăru şi fuzi. Tunţę ficoru si tutni dupu čică-sa şi lų si-l' ţipă: „sţoi, cą io sam, nu ti sparį, nu fui!" Amą dį jundi? Čică-sa fuzę si mai catirǫu. Cą si putiriră, putiriră, pąnę cǫn ficoru vizu cą nu si poţi s' lų cąndisęscă şi dį ţę jęl si turnǫ lų ună mardzinį dį drum şi si culcǫ si dormă, cą ra ąnca noptę. (17) Ară čică-sa si dusi casă

an cătunu lui și din țe sparșeri feși ținț meș loș an pul. An țe nopți zacuțu si da plcià și k'inisirà puroià di apu. Fičoru, cum durme cola, vini un puroi di apu și la udo tot. Fičoru și diștilo din son și si sculo di si dusi casă. El cu vini casă, si bucurară și tăiońil' și zănuniili și toț, cu ra cotu vacot di con nu viniși casă, și tăiońil' nu știiau dali-i ǵ'iu ili nu.

XXXIX

P a ș t u

(1) Noi la Paști, di mežluca noapă di Pasl, na duțim la băsericâ, și dupu țe dirip isore băsericâ, scoțim cruțli an triușa di băsericâ și na dunom cola, mic mari, cu tut mul'er, feți, fičor, cu tut pop priună, lom cruțli, popil' contă „*Hristos a înviat*" și moșil' vicăies „Hristos anę'li" din glus. (2) Și na duțim „la Cruți", și cola contă vanǵelija popa, și di cola andinzurom cătunu din zur zur, fețili cu nivestili contă și copilașil' boujes. Și napcum na duțim la băsericâ napoi, cu cruțli, na lom nafară și na duțim sfaca casă.

XL

C ă r č u n u

(1) La noi vom adat direp Cărčun (la Bodnic) fac mul'erli un pucion, și pun di toși turliili di mâncățur, și la le mul'are an cap, iasi nafară cu un fičor cu unà olă di vin antru iel, si duc an triușă, la dinzură di trei or slezăru (slezăr si ziți la un direc anțopat an triușă, iundi l'a ligom cal'il'i con trăirom), și ziți: „va stitom cu bucuril'ă, Bodnicuți, s' na viniț cu sănătati!" (2) Și tonțe bărbatu iasi din casă și la trei lemni, două suptor și un gros, cari li zițim Bodnic, li puni pri foc și șadi an bugac. Mul'are vini din triușă și ziți: „bună sera", ură bărbatu ziți: „bini viniț cu Domnu!" și an li pun lemnili pri foc. (Țeli suptorli ard curon, ară țela groasa ardi pono la Vodița cati unec, și din țela romasu dară un glat di larnță, ca sa fost-au ardatu). Napcum pun mesa și mănâncă. (3) Nainti di mâncari, mul'arę la din iasle boilor una mono di plevă și un palienic și li puni sub mesă. Napcum laună bărtiă și si duți la gălin' cu bărbata-su și ziți: „gălin, fațiț ouă? Ili cmo z'va zunglum toți". Ară bărbatu ziți: „lasă, lasă, nu li zunglio, si facă ouă, io mi cat kifil' di iali", și li lasă. Tot sa fac și la pom și la toti lucrili di dinzur di casă și fac rod. (4) Tot antru mesă si duți mul'arę și frondzi niști virdzeli di la gardu cumșial'a și li puni pri foc. Tonțe si ziți cu pul'il' di galină la

cumșia nu-l' si fac, sędi la ţę casă ţi fură și fac mulţi. Napcum șod și mânâncă ponj. Pri puclonu ţela arj ună turtă cu ună para an ęa, și dupu ţi aș fac cruţi, mul'arę frondzj câţi un cumat din ţę turtă și lą carj si pugudęscă para si ziţi cą ţela om ąi cąsmitlią ţela an. (5) Dupu ţi mânâncă ponj, ąrdică sinia, și plęva ţę ţi si puni sup sinia antru mâncarę ąu ubides, și cąţi gărnuţă află dj sfacą ponj, cąta kilj fac ţola timp. Și męsa ţę sęrâ ąu lasă nianlicată, dintru cą noptę cąn dorm toţ vinit-ąu Cărčunu dj mâncat-ąu la męsă. (6) Mąntiza ąn Cărčun dimnęţa vin ąmiń și la 'ntrarę ąn casă ląu din trinąă cąţi-va ramur ili vrin lemn dj pricopă și ziţi: „bună dimnęţą, la mul'ţ añ", și lj punj ramurlj prj foc și ziţi: „cąșmel și birik'ot si da Domnu!" Ţę dimnęţă acu vinj bąrbat prima, dj acu arj vrină mul'arj ąncąrcată ąn ţę casă, si ziţi ca faţi ficor; ară acu vinj mul'arj, faţi fęţă. (7) Di ţę noj bąrbaţil' macsus nę duţim prima lą ţę casă iundj arj vrină mul'arj ąncąrcată, dintru cą s'lą sj facă k'efu maj mult la ąmińil' din ţę casă, ca sj facă ficor; ară noi s'nę pristęlă dj bun maj bun, și s'nę da dj tot maj bun dj mąncarę ţi ąu.

XLI

Prășori

(1) Cąn si duc fęţilj la prășorj ąu câţj-ună sapă prj numirj și sj duc lą agru și șod ąn mardzină dj agru. Cą sj dună cola toţj și napcum dupu ţe si dună, zącață si prășăscă gărnișoru. Dupu ţe prășąs dąu-trei saaţi, dară cąnţiţi dąu-trei, si duc ąn mardzina și șod și ruciąs. (2) Napcumta sj scąlă ară, cąntă dąu cąnţiţi și zącață lą prășorj. Napcum, dirip mirindi, vinj saibijca dj casă cu mąncarj ili cu codru și ară fac dąu cąnţiţi și mirindă și prășąs. Ară dj cutru sęratę sj dună toţ la un loc cu cąnţiţi priună și sj duc casă.

XLII

(1) Dupu ţe sęţiră ąntreg agru, dj dinąpoja mânată ąu lasă niţąl'ată și ziţi: „ţisla lą ląsąm la viţi, sj da Domnu maj mult birik'et din timp". (2) Dirop Približeń, fęţilj ląu câţi-un busil'uc dj sfacą om din casă și lą biliząs (lą lęgą cu k'iadin roșį) și lą pun ąn apu. Dimnęţąlę curuj busil'uc si ąmpuvinit sj ziţi cą ţela om curuj busil'uc și ąmpuvinit cutąn sj moră, ili vrină mąncă sj tragă.

XLIII

Prima zuuă cąn ąnvirdzașţj fagu, sfacą om carj arj siminătur sj duţi prin toţi agrilj și 'ntapă câţj-ună vęrcă ąn mežlucu

di agru (și casă lę stręgă), și ziți ca cum ąų vęrdi fuga, a s' iși și birik'etu.

XLIV

(1) Din Š'ivg'ilia trętim mardzina di *Muin* și pri lângă cęșmu di Muin ąn sus drumu di Grășol la *Puntę Dascalui* și ąntręm ąn *Ljumnița*. Di cola drumu lę *Balta-mari* lę *Cereș*, lę *Crimižal* și lę *Doąli-Api* și nę dutim ąn *Oșin*. Din Š'ivg'ilia ąn Cupę trętim prin *Curiă* și prin *Valę-di-Alčacu* și *la-l-Dirvișu*, *la-l-Čorbę*, ąn *Marjiă*, la *Vrua-di-pin*, ąn *Castąni-mulț* și lę *Stur*, ąn *Cupač* și zundzim ąn Cupę.

(2) Din Cupę ąn Livęz, ąn *Naparti*, lę *Meal*, lę *Străhu*, ąn *Screng* și zundzim lę Livęz.

Din Cupę ąn Oșin lę *Léguruka*, lę *Bil'u*, lę *Cęșma-di-Grămăticu*, lę *Izvoru*, lę *Cęșma-di-Crimižal*, *lę Doąli-Api* și zundzim ąn Oșin.

(3) Din Oșin ąn Livęz prin *Coasta-di-Ljumnița*, pri lę *Čalritiușinești*, lę *Cereș* și zundzim ąn Livęz.

Din Ljumnița ąn Cupę, la *Baligluo*, ąn *Valę-mari*, ąn *Cupač*, lę *Cušlarâ* și zundzim ąn Cupę.

Din Oșin ąn Birislav prin *Valę-di-Unuz* și zundzim ąn Birislav.

XLV

Proverbe și locuțiuni proverbiale.

(1) — Din buf sucol și din sucol buf.

Tu lę trag ąn bombac și ieł sį duți ąn căpină.

— Fę bun, si afląș nibun.

— Turę 'ntru tini, si afląę dupu tini.

(2) — Cal'il' cęn si clutăce, magaril' dăvăce.

— Fičoril' prunį mananca și lę moș dințil' lę strepiză.

— Lę cąlę Cărčuna (si ziți di un om cęn al' ți cęn al' ți fuți nă nibunil'ă).

— Cățaua cari si 'ngunisești, lę scoati orb cățolili.

(3) — Zer ąn arei carga di tini.

— An frunză di fag si si ascundă.

— Rănę cąnį, s' tį mucčă.

— An frundza di sangręcă tį-am zapisait.

(4) Criv si șădem și dirępt si pricăzęm.

— Pimintu mi ąrdică.

— Ca pri spin stau.

— Nu-į utęv și-į utęv, și alniv cari ń-u bun lę mini.

— Sfacą ąră valę bulvąń nu duți.

XVI

Cînd iese curcubeul pe cer, copiii îi cîntă:

Curcubęi-bęi
Pąn' s'ți pleț si bęi
Ună pică dį apu
Meų per pąną 'n pimint.

XLVII

Bolin Dųicin

(1) Ra ună ǫră dį mult, carį știă dį cǫn, un fičor di vrină dǫozǫț dį añ carį si cl'ima Bolin Dųicin. Nu vę nițį mumă nițį tată, vę sǫldį ună sorŭ. Țista fičor ra mult ubąv și mult žunį. Cǫta ra žunį, cą pąną tunțę nu si vę vizut tarį fičor. (2) Ună zuųă, Bolin Dųicin si ąnluşǫ și căzu prį crivet. A astăs si scųlă, ą mǫnį, tricură aprǫpį nǫųă añ di zǫlį și Bolin Dųicin nu si fățę sănatos, și din zuųă 'n zuųă slăbę mąį mult. Soră-sa lą cǫta cu multă vręrį, nu si muta dį la capu lui și ra ązǫr lą țe lucru s' ija, sǫldį si-l' facă k'efu. (3) Dį cą și 'nluşǫ Bolin Dųicin, si pųịvi ąn cătunu lor un „Rap" mult fricos carį fățę mulțį nibunil' lą cătunęñ. Dintru cą cătunu și scapă dį iel, isęră ąl' dųțęų cățį ună vacă, cățį ună buțį di vin și cățį ună fętă, cą si dǫrmă nǫpłę cu ęa și mǫntiza si-l' da drumu. Și ąą, cu urdinu, astăs ună fętă, mǫnį lantă, žunsį urdinu și lą sora lu Bolin Dųicin. (4) Tę zuųă, cum șădę soră-sa lą capu lui, cąțǫ si plǫngă, și cum ąų vizu cą plǫndzi, ąl' zisį: „Dį țe plǫndz, soru? Dalį ąțį si dudii dį minį dį cǫta cąlarį? — O! nu, frațį! ąl' zisi soră-sa, lą minį vrină ǫră nu-ñ si dudiaștį dį tinį, tucu ia dį țe plǫng: (5) ąñ vini și lą minį urdinu și mǫnį ęąră țerį s' mį duc și si dorm cu „Rapu" și mį čudes cum si scap dį țęsta mąncă. — Nu dună gailę, soru. Domnu ąi marį! Ięl nǫ va scąpa dį tǫțį mǫnțlį". (6) Bolin Dųicin vę trej fartaț: un nalbant, un cuțutar și un duk'iangįą. Dupa țe si čudi unęc vącǫt, ąl' zisi lą soră-sa: „mǫnį dimnęța lę-ų iapa din ąǫr și du-tį lą fartatu-meu, lą nalbantu și-ų farică, dintru cą dį nǫųă añ di zǫli nu-į faricată". (7) Mǫntiza, soră-sa fęsi dupa cum ąl' zisi iel, ąų lŭą iapa, z' dusi lą nalbantu și lą rugǫ cą si-ų farica, vįrisia. Nalbantu ąl' zisi: „Acu-mį dai ocl'il' tǫl' si-ų faric iapa, ąră nu, nu-ų faric." Fęta si răsplǫnsį și si turnǫ casă cu iapa nifaricată. (8) Bolin Dųicin ąl' dędi cąlpęca cą si-ų ducă lą cuțutaru și si-ų tučască vįrisia. Fęta z' dusi. Bun, ma și țista ąl' zisi cą și lantu fartat: „acu-mį dai ubraźil' tǫl', si-ų tučǫs, l'umintrę nu". Fęta birda si turnǫ casă cu cąlpęca nitučǫtă și fratį-su ąų trimęsi lą duk'iangįą, cą si lę patrusprățį dį ąrșǫnį dį ąstar, tot vįrisiun. (9) Duk'iangi ąl' dędi, nu

patruspręţi. tucu optuspręţi dį ąręoi. Bolin Dojcin dį cą sį ąnvârti din cap pąną 'n picori cu ţista ąstar, ąncallcǫ pri iapă, ąș lǫ cąlǫĉca și trasį direp lą prima luį fąrtat. Cum žunsį pri prag, vicni: „ieș, bra fąrtatį, s' ną videm. dintru cą dį nouă aň nu im vizuţ". (10) Ună ș' ună, cum ięș fąrtată-su, lą lǫ dį grătlan, șl' la tąl'ǫ capu și lą șutnį ąn triușă. Napeunta z' dusį lą luntu fąrtat, carį vę ţirut ubrazil' sorâ-săi, șl' lį scǫsį muţâlį și lį turi lą coň. Dį cola z' dusį lą mardzina dį câtun, iundį sį flęjiu „Rapu". (11) Ună cą lą vizu, scǫsį cąlǫĉca și cu ună ugudirį lą ąngrupǫ dovăspręţi di ąrǫoň ąn pimint. Și ąa scąpǫ câtunu dį „Rap". După ţe žungl'ǫ „Rapu", z' dusį casă, ąu lǫ sorâ-sa și z' dusį lą vęrnicu luį fąrtat, la duk'iąngiią, și după ţe ąl' apulaitisi, șl' zisį: (12) „Fąrtatį! din trei fąrtaţ ţe vęm, tu fuș maį vęrnic și io nu pot si-ţ plâteș bunu ţe-ń lą făseș; tucu ąţ las sorâ-mę, cą si-u ai ąn orija!". După ţe zisį ţęșlį zborâ, căzu prį un scand și cętǫ sį dizvârtęscă dį ąstar. Și cum sį dizvârtu, ąsllį luį sį răsurirâ și ąa muri Bolin Dojcin.

XLVIII

Cînd aud cocoşul cîntînd, copiii recită următoarele:

Cucurigu-rigu
Mena-u dori buricu
Aș la 'nvilaşli prin Gręcă.

XLIX

Cînd plînge un copil, ceilalţi îşi rîd de el cu cuvintele:

Urlį lupi, lupi,
Pristį Bila-lungă.

L

(1) — Stlcupeiu-peju,
Dę-ń dik'el'u.
— Ţi lą ver cu ieţ?
— Sį-ń sap viňa.
— Ţi-u ver cu viňa?
— Sį-ń facă uuă.
— Ţi-u ver cu uua?
— S' u vindu [1].

---

[1] La Uşani, întrebările şi răspunsurile variază, cu începere dela *S' u vindu* pînă la *Cą si-ń facă fićor*, fiind înlocuite prin:

(3) — Sį-ń dar vin.
— Ţe la ver cu vinu?
— Si-ń bę fićoril'.

(2) — Ți-u ver cu vindirę?
— Si lęu pari.
— Ți li ver cu parilji?
— Si-ñ lęu nă nivęsta.
— Ți-u ver cu nivęsta?
— Cę si-ñ facă ficor.
— Ți lę ver cu ficoril'?
— Cę si-ñ țărlăiască ąm patur,
Si-ñ mirilęscă cę la limoñ si purtucalį.

LI

Proverbe și locuțiuni proverbiale

(1) — Uomu di aŧor și galină frisă mąnancă.
— Di ąŧor ună gălină frisă mąnanc, dį inat un car dį sari.
— Axenu lucru cald nu țonj.
— Tu lų batiz, jęl lăzęștį.
(2) — Di porc bucol'ă vrină-ąră nu si fațį.
— Bę ca nivizul dį biitură.
— Bișorę cu rudirę nu-i ună.
— Blăstęmilį lu fąkiru pri uscat vărnă-ąră nu cad.
(3) — Borğu și mitil' lą ąom.
— Broșca 'n uscat nu crăcăjaștį.
— Din buf săcol, și din săcol buf.
— Tu lę traz ąn mątasi și jel si dușį ąn căpină.
(4) — Fę bun, si aflię nibun.
— Pri putrid jeu nu calc.
— Cal'il' con si cluțues, mągaril' divăes.
— Nu mor, calulį, cę ja-ų jarba vęrdį.
(5) — Ficoril' prunį mąnancă și lę moș dințil' lę 'nmarțęą.
— Dirop capį și căčuąă.
— Carj nu frondzį ąŧor, ęș frondzi capu.
— Mi ąnținsį cu căpină și mi lețį fără mąnį.
(6) — Añ ți dędį di cap.
— Capu fațį, capu trazį.
— Dęę mąñ dį un cap.
— Iefțina carnį cąinil' ąu mąnancă.
(7) — Añ lą guni cąsmolu.
— Dupu pląiă, căčuąă.
— Cămila dį urecl'ă nu crivęștį.
— Cămila ună aspră fost-au, ama cę nu vę parį?
(8) — Ia cămilă, ia cămilar.
— Al' lą strinsiră căpostru.

— Con si mergă cărnaț (: di un lucru ți nu-i si facă).
— Cățaua pșdu nu-ș zanvărlești (:ou zămiccă) coda, coțăl'i nu și duc dupu ea (și nu-u zidinoș).

(9) — Zar uă arsi corga dij tinj.
— Cl'inoțil' lę zălești și ploacă-u perdi.
— An cornu dij bou si-s' scundă și ară s' lą allum.
— An frundză di fac si-s' scundă și ară s' lą afliun.

(10) — Coinț'li mori, iel gbor nu-ari.
— Miele, coini. lę-ț lujaga (: con lęleș dij un uom și iel tunțe vinj).
— Coinț'lj nu lę 'ngrașă, s' nu ti muccă (:con lę zidineș un uom).
— Bănę coinj. s' ți latră.

(11) — Aă arsi ruguzina sau uă arsi drobu (:con gl' faț un nibun la uom).
— Sănătoasă-i ca crçmiuj.
— Cril' și șădem, și direpț si pricăzom.
— Dij cril' și dij uorp, Domnu s'lj vegl'ę.

(12) — Cruți-ș fați s' lę gamiă și 'nel'ină.
— Sfacą cacol pri lui gaoi nș conta.
— Sfacą pal' lą vremi conta.
— Cmo al' conta cacolu (:con ari puterj un uom).

(13) — Al' ți fitę bou.
— Al' ți mutę cupaña.
— Si anvijaști cą curauă.
— Crivu fați și direptu trazi.

(14) — Pri lăngă uscatu si verdjli ardj.
— Cari fură un uou, fura ș' un bou.
— Din laf laf iasi leling.
— Spunj cu cari pricazoș, ca si-ț spun cari ieș.

(15) — Al' cura ligilj.
— Soudzilj apu vrină-uara nu sj fați.
— Lucru dj aslăs nu lą lasă dj mojinj.
— Iundj-i k'jadina slap, cola si ruși.

(16) — Dintru 'nă babă surdă popa nu toca dij dou uor.
— Ună-uară mj rudeș, una-uară spun.
— Cilunu ardj și baba sj k'inptină.
— La moșă baba sj-l' spuă?

(17) — Nișj żop nu tal'ę (:con cuțoiu nu tal'ę).
— Vițolu dupu baligă sj cunoști ți turlia si iasă.
— Para pară duți.
— Calpa pară nu sj perdj.

(18) — Ai pară, ai fară.
— Și ç'iupțil' au pară.
— Suntă făr' dj cavga nu sj fați.

— Cọn si-ă jasă per ạn palmuță.
(19) — Cari arị barbă, arị și k'iaptịn.
— Per lungu și crijel cua.
— Bọrbatu si ducă cu cola și mul'arẹ prin urẹcl'il dị ac și acọlă și nu si prižundzị.
— Ti duțị satu, anu nu duțị.
(20) — K'iutecu-ị din raị.
— K'iutecu saldi dị vali nu-ị bun.
— Pọn' si scup si vin.
— Cari dună pari și cari li mọnancă.
(21) — Rẹ cạ bou.
— Uomu cọn și bẹl, târčaști cạ-ị ạmpirut.
— Fọ bun și ạștẹtă nibun.
— Dị bun nițị-carị nu fuzị.
(22) — Lạ dracu ạl' daraș bâsẹrică (: la un uom rọu cọn ạl' faț un bunị).
— Nu-ị lușutlă făr' dị lẹc.
— Lușutia antră cu cola și jasị cạ prin urẹcl'ạ dị ac.
— Pọn' si-l' vină k'efu lu čorbạgia, ạl' iasi sufliţu lạ surumau.
(23) — Un prăscoč si aị, lucu tọu s'iiă.
— Casa-ị dị mạtasị.
— Cọtị capili, cọta căčulị.
— Ocl'u stăpọnului lẹ ạngrașă boil'.
(24) — Bună mẹră porcu-u mọnancă.
— Bunu prijatil' cọn aị inịză si cunọști.
— Albi parị di nẹgri zọlị.

LII

Cătunu L'iumnița

(1) Cọn ti zạdai din Șivg'ilịa cạ ti puń pri zamcu Bila-PenAl'ạ, veš cạ prisfitea casị albi prăscalit cu var și cupiritị cu k'irmiș. Tista cătun ạị L'iumnița. Lu parlị dị cutru bọrị dị L'iumnița ạị cătunu Uma; lạ parlị dị cutru plọiă și ducẹ ạn dị lat ạị Cupa; dị cutru scapitat sọrilui ạị Landzinu; dị cutru iarị sọrilui ạị Șivg'ilia.

(2) L'iumnița arị treị sutị și gazọț și patru dị casị. Toț su Vlaș; ạn toțị casil'ị vlạsẹști si zburaști, și țel'a cọț-va cari sa ạmbitaț dị funu grătesc toịfurlị lor nu știă grătẹști. Casili din L'iumnița au toțị dvọră cu gărdin din zur dị jalị și toțị au porț ḍaratị dị scọndur dị castọń. (3) Prin L'iumnița treșị ună mică valị cari ạl' ti zițị *Valị-dị-Pitor*: cola mul'arilị si duc și spẹlạ cọnẹșli. La

murdzina di cătun arj patru coșmi cu apu mai rați și mai licșoră. Cesmili sa țeșli: *Gula-vodu*, cari aj cu apu multă cot prj ună moră; *Cesma-din-Sturlac*, cu apu multu rați: *Ourgasca*, cu unçcă apu, amș mult licșoră și *Șopătu-la-per*. (4) La *Șopătu-la-per*, duminiṭlj și șn sîrbător toṭj l'ețilj din dj tosn mală și prinilues și sj duc dj lç apu, și cola cçntă cçnticu lu *Utryca Șuleiu*. *Sa nç fu cçșmelu*.

Din zur dj L'jumniṭu arj mulṭj viñur și gărdiñur cu čçrnič. Mari ubavil'ç aj la dumari viñuelj cu turlij dj cçnuṭă prin viñur.

(5) An L'jumniṭa arj un scul'jó vlașesc cu patru dascal' și una bășercă cu doj pop. Scul'tou din L'jumniṭa arj ună sută și șaptizçț și opt dj ficor.

L'jumničanil' sirbes la agri cu urçčlçcu, cu viñurlj, cu tătunu și mai mult cu bubilj. Din L'jumniṭa ies țel'a mai bun cuzurot. Urçčlçcu la L'jumničań din zuçă șn zuçă cadj mai șn zos, ară tătonu lç cață mai mult.

(6) Ruba la L'jumničań umizeșțj unçc ca la ruba vlașçsca com pçrtă șn Timoc. Din zuçă șn zuçă portu aj sk'imbă și nu după mult vaçot s' lç andiregă ca dj prin cașaboar. Din toṭj cătunjlj vlașeșt din Meglin, sabdj Uminețil' pçrtă mai bun port și mult umizeșțj ca cu portu vlașesc.

LIII

Minčuń

(1) Un boų roșj iundj zaṭj
Iarbă vçrdj nu cucnçștj. (Focu).

* * *

(2) Scandçla-mandçla,
Pçn' la Domnu. (Fumu).

* * *

(3) Ań am un fratj:
Tçtă zuça pri sup pimint
Și nçplç după ńęă sta. (Pçliçnicu).

* * *

(4) Ań am un boų:
Tot șn pl'amniṭă antră
Și cçda nu-l' antră. (P'çra).

* * *

(5) Gçsca s' frizi,
Miduua-l' cură. (Mçra).

* * *

(6) Dudi (?) 'n pal'ă zaţi. (Ou).

* * *

(7) Aă am ună buţeuă:
Žimitati vin,
Žimitali răk'ia. (Ou).

* * *

(8) Aă am patru suror:
Tuçu sį patirea.
Şi nu poi s' si caţă. (Vărteşli dį la rudză).

* * *

(9) An bişo,
Ancă curu-l' casca. (Ugară).

* * *

(10) Cqţi steļi la Domnu
Cqta ţapi an pimint. (Stărnişlq).

* * *

(11) Di sqrqtq mqi sqrqta.
An mqnă nu-l cqtată. (Nqprqica ili muţa).

* * *

(12) Patru suror qn nă cqmeşă. (Gágoşu).

* * *

(13) Aă am ună băsęrică
Amplină cu cal' sili:
An mežluc un roşi,
Pri toţ lę bati. (Rostu).

* * *

(14) Aă am zęţi suror
Tqli cu maşol'l albį an cap. (Zęştili).

* * *

(15) Mil'ună dį fraţ
Aă an ună-gri z' brięqa. (Çqrnicil').

* * *

(16) Di dulţi mqi dulţi
An misur nu sį puni. (Somu).

(17) Aă am ună băsęrică
Pri-un direc sta. (Burękli).

* * *

(18) Triçu popa prin carlus,
Al' căzu sapca. (Žiru).

* * *

(19) Aă am un frati:
An vqru dį cap.
Foc al' ardi. (Candil'u).

LIV

Irmii *(1 Mai)*

An Irmii si puni ancă dį sęrąta baligă dį bou la ușă, și la portă, ąntindįm ună foňă nęgră și punjm și trei buzoį ąn trei locur. Napcum dąm focu la baligă și ardį. Trimęțim fęțį minuțį cu lupata și cu sistra și ğąngăres prin tot locu dį casă și ialį spun cąn ğąngăres: „fuziț, șerp și năprątk'į, cą vinį Irmija z' vą tal'ą!" Noi nu dąm țiva-godę din casă — ąn țę zuųi — carį arį ijmană; acu dai ąn zuųa țęja, li mučcă năprątk'ilį jimana.

LV

— Gugufcu,
Isufcu,
Ţi porț ąn gușa?
— Un cumat dį ticușă,
— La car' lą duț?
— La nivęsta Mara.

LVI

Cin-cincinar,
Cici zațį cą măgar,
Iana mančă din ąmbar,
Neșa veg'lă lą hunar.

LVII

Čąra bąra
Dą-ń un dintį dį jer
Si-ț dau un dį os.

LVIII

Curcubęi-bęl,
Pąn' s' ti plęț si bęį
Ună picä dį apu
Io bijui și criscuį (*sau* și tricuį).

La noi si spunį cą acu trę̧ți pri sup curcubęį, acu-į fičor si fațį fętă, și acu-į fętă, si fațį fičor.

LIX

(1) Cąn mę̧rdzį ploįą cu sori, si fut l'epuril' cu lisița.

(2) La Sâm-Čorḑ sį duc fętilį și ficoril' si 'nțapă șumă. Lę di casă yașă toę și iort din Žoį-mari, sį duc pri la viduṙ și la grădinuṙ, anțapă șomă și cpnțâ drumurlį. Dopu cę rucęs, sį duc la ļęgân și cola sį ļęgână. Lęgânu-į ąn pul'ană dį cęstęă.

LX

Scuculeții' undį cal mąnancă slminăturilį. Sį duc omińl'i și unil' lę gonęs și langil' ștętă cu čulu, și di cola lę dună ąn sac, lę 'ngrępă ąn pimint, ili lę-ardi ąn foc. Cu gęmbușu, cu țăparę l'ą gonęu; cola-į marį gęmbuș cąn gonęs scuculeții': omińil' sa cą dį la nuntă bucuroș.

LXI

Ficoril' carį l'ą cață tăuńil' dį pri boį lą puo câtu-un pal' ąn cur și lą da drumu, și nu sį 'ntęrnă pęnę cąn mąrį. Tăuńil' sa ună turliă cą albina, unęc maį marį.

LXII

Adetu la rodirį

(1) Cąn cață sį mâncască mul'arę ca sį rodęscă ęu puo pri gnoį și cola rudęștį. Micu țį lą rudęștį ąr' țį zițį piză Cą dărudęștį, lą ąncinușă și lo spęlă cu răk'iă, lą ąnfașă cu pęlițâ și lą culcă lângă mum'-sa. Sętira cu carį ąl' lą tal'ą buricu l'-ų pun lângă piză și colu sta ună săptămąnă. (2) Fac ună turtă ąn poknițâ și ąu mąnancă cu pęștį pusi ąn al' talčąt. Țę zuuă țį si rudęștį sį duc mul'erlį zęntanlį și cumnęțį, ąl' duc câtį-un misur dį pitulițâ și laolį imișur dį sănătatę pitâl'ę. Piza pęnę trei zęlį laptį dį la mum'-sa nu bę. La treįlį zęlį ąl' ęrdică pustel'a. Sį duc tot soju cu păclęnį ca s'l'-ų ęrdică pustel'a. (3) Ąu scaldă piștu mul'arę rudită, napcumia piza, și ąl' scot rubilį vecl'i cu carį vę rudit, ąu primineș cu lantį. Mul'arę țę carį ąl' vę dat lu piza trei zęlį laptį, țę zuuă cąn sį ęrdică pustel'a, ąu dutį și ęa ună turtă la mum'-sa pizăl'ę, dintru cę sį facă laptį. (4) Țę turtă l'-ų puo ąn cap la rudiun, ąuviită ąn ună dzifră bęrbatu-suį, și ąa cu turta pri cap ąu șatăss prin tęlį uștį, cu piza ąn brață. Ară mul'arę ți ąu duțį turta merdzį ąntru rudita cu čuru la ocl'i luį ca ițį sį vędă, sį vędă prin čur. Mul'arę cąn șătăįeștį, zițį: „cęlį gęur prį čur, cęta ad sį g'ińască piza și mum'-sa. (5) Dopu țį fac ądetu, mąnancă la męsă și sfacę-ș fuzį casă.

Din țę casă di-jundį rudęștį mul'arį, nu sį scęlį nițį-un lucru nąfară cę sį dăscapită sęrlįlį.

Pană la şasi săptămọni la rudita mul'ari nu-i bini si-l' zit pri numẹ luj, niţi cạ-i bini si ducnes la portă. (6) Pọrta acu-l ọnclisă cari-va om si vină şi cu iblibar, nu si discllidi. Vrin ibangię axsa acu si pugudẹşti di vinj ạu ọspiţ, la țẹ casă, nu-l' dischit. Tista ạdet lạ arj ọn L'umniţa.

LXIII

Adetu la bạtizari

(1) Cạ irẹşti un mes di la rudirẹ mọcsọmului, piza ạụ duţi la băsẹrcă baba moyă. Ară mămuşu şi mămuşa si primines cu rubili curali: mămuşu s' nu-aibă niţi-ună rubă pri ịẹl cu cari s'aibă durmit cu mul'ar'-sa, cạ acu arj pus nicurată, nu-i bini, cạ nu ģ'ijaşti ficoru. (2) Cạ z' dăprimines, mămuşa ş-ụ lẹ cạldẹruşca şi cu ună k'itcă di busil'uc, si duţi la ună cẹşmă, ụ amplẹ cu apu curată şi ọụ duţi la băsẹrcă. Cạ si fati vacọtu dirip işọrẹ băsẹricăl'ạ, si duţi mămuşu şi lạ lẹ mọcsọmu ọn braţă; mămuşa sta lăngă ịẹl cu rubick'ili şi cu faşa. (3) Cạ lẹ dăcọntă, popa, l'-ụ puni numi, dupu cum si aibă nărăncọt di casă di la mọcsọm. An Megliu, mămuşu nu pọti si pună numi dirip vrutu luj: cum si zică moşli', şa s' l'-ụ pună numi. La multj bătizuri cari lạ li vẹ pus mămuşu numili la mọcsọm, cạ lạ duţẹụ casă mọcsọmu l'-ụ pripunẹ numi. (4) Piza, cọn şi ạn băsẹrcă, doi călisark'i priminiţi cu rubili nọuă călises cu crundirili la toţ zuntuniil'. An crundiră pọrtă rik'ia dọrală cu ẑari ili cu şik'er. Cạ lạ duc mọcsọmu casă, ạụ pun sinia şi mạnancă. Mămuşu lạ faţi teslim mọcsọmu la mum'-sa, cạ mum'-sa l'-ụ sărută mọna la mămuşu. (5) Şi mọcsọmu lạ pun ọn fevu buğac şi ạn cọmara disupră di ịẹl pun un sfulgan. Cạ dămạnancă, mum'-sa mọcsọmului da la mămuşu ună scafă cu unẹc vin şi mămuşu rupi unẹc pọini di la un cumat şi lạ ọnvalẹşti mitilicu ili capicu ạn pọini şi lạ turẹşti ạn scafă. Cọn lạ turẹşti ạn scafă ziţi: „di lạ mini unẹc, di la Domnu mult!" Şi dupu mămuşu toţ ọspiţil' cari ea pri mẹsă tures mitiliţ. (6) La gozbă, cọn arj la bătizuri, nu-i bini si cọntă cọntiţă, cạ nu ģ'ijaşti ficoru. Cạ sfărẹọa scafa di dunari pari, ạụ duc ară la mămuşu, şi mum'-sa mọcsọmului si duţi ạl' sărută mọna şi ạụ lẹ scafa. Apa ţi si spẹlă mămuşu ạụ tures ạn foc. La fuzirj, lạ nirides mămuşu cu un dar şi fuc toţ zuntuniil'. (7) Mul'arẹ cari rudẹşti nu-l' zic pri numi pană cọn amplẹ patruzọţ di zọli. Cạ sfărşaşti gozba, dọụ feti mai zuntunia li duc sinilli pri la casi şi tipsilli cu unẹc uriz di sănătate mọcsọmului. Pri bạtizari la popa ạl' da ţinţ gruşiţ (= *1 fr.*); la cântăroţu doi gruşiţ (= *40 de bani*). Şa si sfărşaşti ạdetu di bạtizari ạn Megliu.

LXIV

Adeturli la nuntă

(1) Cọn si prọk'ẹ Duminica ọn cari s' ịỵă nunta, luña ọntru duminică la casa tinirluj scot g'ipt și lẹ duc la mọră cu cọnțiță filești. N'ercur cură grọnu dị tranä. Žoj si dună tọtj zuntunilli și cu cọnțiță — *Tinira curună Duminica sị pună* — ọu dară curuna tọtă niriditä cu k'itk'j di bŭsil'ẹc, acu-j jarnă, ară acu-j vẹră, cu k'itk'j dị flor. Și cẹ-u dẹdară ručọs și fuc sfacẹ casă. Pọnọ cọn sị ọncu-rună nu-j binj si-u vẹdă curuna tiniru. (2) Žoj sẹra tat'-su fičọ-rului și cu cọtj-va zuntunij, bọrbaț și mul'er, sị duc ọn ọspiț la nivẹstă. Cola, dupu țị manancă, tat'-su fičorluj scọtj k'esaj și puni prj pugačă cọtj-va lirj și lantj parl, ară tat'-su fẹtăl'ẹ lẹ vrin ọtlọlọc dị pri pugacă și sị scọlă ọn pičọri și ọu frọndzi pugača. (3) Antru fugă l'ẹ dărues ọspițil' cu cătj unä zig'iă dị čọrọp și zăniță; ară lantj zuntunij sị duc la mămușă s' lọ calisẹscă. Vinir tọtă zuọa gutuves mul'erlj dị nuntă. Sọmbăta sẹră pri la satu doăsprẹțj a la turca (șasi a la franga) cață sị sfirẹscă gọizlj, ară acu-j čurbağọjă, tọmpănlj — și sị dună tọț fọrtațil' ca s' lọ bričască tiniru, și lec un din fọrtaț carị s' ịịă cu mumă și tată cẹ s' lọ bričască tiniru. (4) Tiniru, cọn lẹ bričọs, lanț fičor cẹlises zuntunilj din cătun. Dupu bričọrẹ tinirlui fac unẹc ğambuș, și-u pun mẹsa sị țină zuntunilj. Cẹ dọțină gajdọğọja dară la sfacẹ om dirịp țirul cătj-un nẹbet, ară ọspițil' prj unä filiă dị pọinị ọn-țapă cătj-un mililic și cari cọt lẹ ți rupj din buric. Cẹ sfărșaẹlj cu nẹbetu gajdọğọjn, sị dună mult insan nicalisit la nuntă dintru ğọmbuș — sọmbăta sẹră ẹu și ọdetu cẹ și nicalisițil' pot sị sị ducă la nuntă. (5) Gajda cață sị sfirẹscă žoc dị pusestrimă: jasi pișim fẹta cari ọi pusestrimă cu sucardj tinirluj, ară dị numịr lant fičor zuntunịă cari sị žọcă cu pusestrima cu șirvetа pri numịr. Pusestrima și fičoru cari sị žọcă cu sucardị tinirluj trịbuiaștj s' ịịă cu mumă și tatä. Cọn žọcă dị trei or, lj sk'imbă lucrjlj: sucardj dị prj pu-sestrimă ọu pun prj numịr fičorluj și șirvetu dị la fičor prj nu-mịru pusestrimăl'ẹ. (6) Dupu ịẹlj ies lanț miricilj și miricliă. Dupu unẹc vạcọt vin cẹlisar dị la nunta fẹtăl'ẹ și ọu lẹ unä gajdă ili unä tọmpănă dị la fičor și ọu duc la fẹtă, cẹ și cola sị žọcă, și sị žọcă ğọmbuș. Antru cẹ sị ducă gajda la casa fẹtăl'ẹ, mum'-sa fẹtăl'ẹ cu pusestrima lor ọn un čur ọl' lị scot tọtj ru-bili ți li arj fẹta și li ọnk'ites prj unä ruguziọă ọntru tọț ọspițil', cẹ s' li vẹdă cọtă rubă arj fẹta. (7) Taman dupu dunarj rubăl'ẹ žundzj și gajda cu fọrtațil' cari țọpă: o! o! o! Cẹ antră ọnnuntru gajda, țọsta și gajdọğọja și cu doi ọmịn cari sa dị la nunta fičorluj lẹ uọălj cu tat'-su și mum'-sa fẹtăl'ẹ și ọl' zic: „cistită-ț

bucuril'a!" și al' sărută și mona. Și cą bę căți-una cave și ună rik'iă, ąu anflă gajda și pișim cață si zoca pusestrimu cu sucardi fętăl'ę dį numir și un fičor cu șirvetu pri numir, și lį ek'imbă dį trei or. (8) Dupu ięli cață si zocă toț zuntunii și cumęgi. Tǫtă sęra zocă pąnă la privideri. Duminică dimnęța pișin lę priminea tiniru cu ună cąmeșă fustănliă, un k'imer vizit cu șic ili un brąn vinąt cu sucardi, cu dzifrį și čurop, toți viziți, și ąn brąn ąl' pun un cuțǫt jundi si-u țonă mona cǫn si 'nclină duminică dimnęța. Cąlisaril' cu crundiru și cu rik'iă dgrată și cu șik'er, calises ară zuntunii. (9) Șik'eru lę pun ąn rik'ia ca cǫn bę ępiții' zic: „cum aj dulțį rik'ia, șa s'ijă dul'ț tinirii'!" Cą vin cąlisaril' dį la zuntunii, ąu anflă gajda și cață si sfirșescă cǫnticu dj drum discliș. Tuntę iasi și tiniru, si 'nclină trei or cutru sǫri, ară mum'-sa și tat'-su lu sărută pri ubrus și ąl' zic: „drum disclis, il'ulj!" Dj casă priună cu toț fęrtațil' k'inises și si duc la muhtaru. (10) Casă la muhtaru sta un čąrec dj sat și cą-l' dară un nąbot fuc dj la jel și si duc la popa cari s' lę ąncurună. Și colo cą-l' dară un nabot fuc și si duc la mămușu. Tot drumu cǫn merc pri la casi, tiniru jundi si nuįbă vrin om ili vrină mul'ari și vrin fičor si 'nclină și al' lę bună zuuă. La mămușu sǫt muți, cą lę punj męsă, ară la tiniru ąl' punj ună turtă ąn foc coptă ąn čǫnușă cu un misur dj picmes. (11) Cą dămąnancă, si scǫlă gąidągąia, ąu anflă gajda și dară un nabot la mămușu, ară tiniru l'-u sărută mona și ies nąfară. Ca-l' la fac ązǫr calu la mămușu, lą priscalică dj trei or și napcumla ancalică mămușu, lę un crundir ąn mon. ąs fați dj trei or cruți cutru sǫri și k'iniseștj priună cu tiniru și fęrtațil' casă la tiniru. Antru calu mămușului un fičor portă frugl'ăța. (12) Dupu ți si duc la casa tinirlui, mămușu dăscalică și l'-u sărută mona tiniru, ąl' la lę calu și frugl'ăța la fičor și lą pun nąfară ąn triușă si șadă pri dǫu scǫndur. Al' pun antru jel un scant cu un misur dj trană și un misur dj baclă și ună pugačă. Pąnă s' lą facă ązǫr tiniru, fičoril' și fętilj zocă pusestrimă ąn triușă, dară și căți vrin or. Cą si fați ązǫr tiniru, iasi nąfară, al' sărută mona la mămuș și ąncalică pri cal mămușu, și pri cal roș ancalică tiniru. (13) Cǫn k'inisea din triușă și ies prin portă, tures căți-va or cu mărtinurlj cą si pik'ięscă insamn cą tiniru k'inisi. Antru tiniru arj mul'ț fęrtaț ąncąlar cu cal', cari la tj ziți cuscri. Cǫn si prąk'ą dj casa fętăl'a, tures cu mărtinurlj cą sį știă fęta cą zunilj lui vini. An triușa fętăl'ą antră pișim cuscril' și trac dirept la ușa dj casă. Tat'-su fętăl'ą cu cǫț-va zuntunii au ąnclit ușa; vini și tiniru zuni. (14) Cǫn si zgda tiniru ąn triușa fętăl'ą, fęta prăzăręștj din ușă cą si-u vędă fața zunilui, și tiniru cată cutru ușă cą si-u vędă fęta. La ușa dj casă cari și ąnclisă si duți cąlągazu tinirlui și cață s' si

țogă și s' lę zică: „disclidiț, cą vinim mul'ț ospiț, vą duțim și pǫini și mǫncari și pari. Și cu mulțį lafur al' da cǫț-va milliiț la ușaru și ǫų disclidį ușa. (15) Ună ți ǫų disclidi, cuscril' cu cal'il' antră ǫn casă și l'ą ž̧ocă cal'il' prin casă și pristi meși. Iel' țer cą s' lę l'ą dapă cal'il' cu vin, și dupu ți l'ą dapă ies nafară cuscril'. Tiniru și mămușu, pǫnę cǫn sį disclidă ușa, sta pri cal', ară tiniru sį 'nclină ǫntru casa fętăl'ę. Dupu ți fac cuscril', un zuntuniă dį cutru fęlă cu ună cąnată ǫn mǫnă sį duțį și lę disfațį dį pri cal tiniru și l'-ų lę cąnata lui ți-ų pǫrtă dį la casa lui. (16) Dupu tiniru sį duțį ară țela om, l'-ų sărută mǫna la mămușu. lę disfac dį pri cal și lę buiridisea ǫnnuntru ǫn casă. An casă cǫn antră mămușu, sį scǫlă toț, mic marį, al' fac ihtibar mari și lę pun sį șadă ǫn bugac. Ca dășadį mămușu, toț zuntunil' fętăl'ę al' zic: „binį viniș, nunį!" și l'-ų sărută mǫna. Pișim vin tătǫnil' fętăl'ę. An casă mămușu lę ună cave și, acu-i zinç'in tat'-su fętăl'ę, pnuį și męsă; acu-į soruma, nu punį. (17) Dupu ți sfărșęs lucru din casă, mămușu cu ficoru carį ǫų pǫrtă frugl'ăța ies nąfară ǫn triușă pri dǫų scǫndur și prį un scanl al' pun trană, bucIă și pǫinį. Insanu ž̧ocă nąfară or, ară zuntuniil' fętăl'ę lę da vin prin triușă. Dirip k'inisirį, cǫn țer sį ducă la băsęrcă, al' primines fęta și ǫų dară nivęstă. (18) Al' pun un p'erdį dupu cap și ună p'erdi pristi ubraș cą s' nu-l' vęda lumę al' pun cătį-ună șirvetă k'itcusită prį la porț, al' pun și sucardį cu fustan maį nou di tunțę dęralį și ǫų lę dǫų fęti dį moă, și dupu ęa tǫți zuntuniiĺ ǫų scot nafară lǫngą mămușu cą s'lę le blugusovu. Cą sį duțį lǫngą mămușu sį 'nclină dį truį or și l'-ų sărută mǫna și pǫla: nivęsta cǫn sį 'nclină fęțili cǫntă cǫntic dį dispęrțǫri dį lǫngą tată. (19) Cǫn sărută pǫla mămușului, tunțę mămușu lę un sfilğan dį vin și bluguzuvęștį sa: „Sį ieș ç'işă, s' ți k'ęnduseș, și drum disclis s' ță da Domnu!" Cą sfărșașli dį la mămușu ară cu cǫnița ǫų duc ǫn casă. An casă nivęsta nouă dăruiaștį puguzelil' și zuntuniil'. (20) Dupu ți sfărșaștį cu dăruiri, pun un scanl ǫn mežlucu dį casă, ară nivesta la dirępta lǫngą ușă, și pri scanl pișim șadį tat'-su nivęstăl'ą și ǫų blugusuvęștį cu țęștį lafur: „Aį, binį viniț toț frațil', sį iț ç'ii" și cǫ lį zițį țęștį lafur, sį scǫlă, ǫų lę fęta luį, l'-ų da ǫn mǫnă la tiniru și al' zițį cu lącrum și plǫndzį: „pǫnę acmo mę, dį ua ancola te; cą cum tu cu ęa, șa Domnu cu tinį!" Țęștį lafur al' lį zițį dį truį or, dupu tat'-su al' da blugusovu și mum'-sa și zuntunil'. (21) Și cą sfărșęs dį blugusuvirį, tiniru prį cal și mămușu napcumta ǫncalică și puguzelil' niridiț toț ǫn darur, și l'ą ž̧ocă cal'il' an triușă. Tot insanu din cătun carį dį carį sį prigunes sį sį ducă s' l'ą vędă puguzelil' și nivęsta. Puguzelil' cǫn vel țiva maį bunį fęțį

l'ę žocá cal'il' lęngą ięli cą s' l'ą bindisęscá. (22) Cǫn žocá cal'il. lal'-cą-u și nivęsta cupiritá pri ubras și au purtá di supsorá fętili. Cą-u pun pri cal și 'nclină trei or cotru casa lui, și 'nclină și cotru sori, ąș fași cruți și k'inisęști. Pișim iasi frugl'áțu, napcumta mămușu; dupu mămușo, tiniru, și dupu tiniru, nivęsta. Bǫrbațil' sa tot lángă tinir, ará mul'erli lángă nivęstă. E, g'idi gąmbuș ț-și cǫn iasi nivęsta di pri pragu di portă, di mil'ili di tufęță ți și tures, di contiță și di țapari urecl'ili gasurzos. (23) Cǫn tures tufęcu cǫn ies di la nivęstă, tot insanu, muc și mari, și dună lăngă básęrcă cą și vędá nivęsta și tiniru. Cą žunc lăngă básęrcă, tiniru si 'nclină și trazi direpț an dvoru di básęrcă, ará nivęsta zęsta cola și si 'nclină la básęrcă di trei or. Cola ąl' da la nivęsta ąn brață un ficor cari s' ijă cu mumă și tată, nivęsta lą sárută ficoru și ąl' dăruiaști una zig'iă di čurop. (24) Cą lą lasă ficoru, vini majcă-sa — muma tinirlui — și ąu piçcă, al' puni ąn sin una turta cu iadiră și cu mątasi ligata, ąl' da și una cǫnată cu apu și unęo grǫn. Cąnata cu apu ąu turęști pri coma calului, ará grǫnu lą turęști pristi cap cǫn k'inisęști. Cą li dáfac țęști ądolur. k'inises tot ará cu contiță și antră ąn dvoru di básęrcă. La básęrcă tątañil' tinirului sa duș ąnco di un sat ąginti ca și-u pristęță nouá noră. (25) Cą vini nivęsta ąn dvoru di básęrcă si 'nclină trei or la sfiti-Nicola și si duți socru-su, ąu disfați ąn brață di pri cal. Dupu disfațiri di pri cal l'ę priscalicá di trei or cal'il' tinirlui și nivęstál'ę. La calu nivęstál'o al' lęgă di coma un dar una șirvetá roși. Pișim antră ąn básęrcă mămușu cu mămușa. Mămușa portá cu ęa un čur ąmplin di șik'er și di simință di bumbac. Dupu mămuș și mămușa antră tiniru și napcumta antră și nivęsta. (26) An básęrcă zęsta ąn mazluc iundi popa ari pus una męsă cu vang'elia pri ęa. Popa prindi ținț luminor cari li ari cumparat mămușu și li da una la nivęsta, una la tiniru, dǫu la mămușu și una ioni ięl. Mămușu sta dupu tinir cu luminorli prinsi și mǫñli pristi numir li țoni, ará mămușa cu čuru di șik'er și cu curuñili sta dupu mămușu. Popa lą-u cǫntá pișim tucmire și lą li sk'imbá ninęlili. (27) Cą lą-u dácontá tucmirę ąl' li da mămușu curuñili la popa, și popa li blăgusuvęști, li puni prinuná cu mămușu pristi capițili tinirilor și lą li cață mǫñli. Dupu ți lą fac ąitetu di 'ncurunari, nivęsta lą dăruiaști popa cu una șirvetá nęgră, ará mămușu ąl' da la popa ținț căpiț. Din básęrcă cǫn k'inisas, mămușu l'a lę di mǫna direptă tiniru și di mǫna lęva nivęsta, ará mămușa dupu iol' turęști șik'er pristi capițili lor, ca s'ui dulți tot vęco lor, cum și dulțl șik'eru. (28) Popa cu cántárețil' 'ntru tiniru cǫntá: „Slava, și s' liá soț di priștinț noil' tinir". Cą žunc casa la tiniru, zęsta ąn trem. Pri pragu di ușá, pun păcrovu, pállșnicu,

ară dupu tinir sta fețil'i și contă: „Nuși fost-ụo fetă ca și fost-ụo viță, nivęsta nirldilă, ca viță 'nflorită", etc. (29) Pri pragu di ușă pișin și puni ụn la ficor, ạș fați cruți, și blăgusuvęști șa: „Bluj viniț, z'vạ iț ç'li, z' vạ k'irdusiț, lemn s' cațaț frulină, sfacạ ropa s' cațaț arzint sfacạ, cọți mili ạn Nọnți, cọta fumel'ạ z' va da Domnu, cọți steli pri țer, cọta bunitọț". Dupu blăgusof lạ sărută tiniru ạn frunți și nivęsta ạn frunți, și mọna mămușului, ạș fați ună cruți și scucnęști tot cu spọțu napoi. (30) După tat'-su vini mum'-sa, și cu plọndzirę l'ạ blăgusuvęști și ea. Blăgusovu cọn la fac la ușă ari mulți mumọń și mult insan cari plọnc. Plọndzirę și dintru multă milă. Cạ sfărșọs di blăgusuviri antră 'n casă și zasta sup sọfă; cola pun un mic ficor cu mumă și tată. l'ạ dispărțaști cum sa cațaț di nọạ, și nivęsta li sărută la mic mari mọnli. (31) Dupa țe li sărută, și duc ạn cleți. Tunțę cață și zăurtanscă insan mult ca s' l'-ụ cistęscă noạa noră la stăpọnu muntăl'ạ. Mămușu cạ dạantră tinirll' ạn cleți ạș lę mămușa și l'uri casă. Cạ sfărșọs di vărviri la cistiri, și dună toț fạrtațil' toț cu pạlaurili di rik'ạ ạn brọn și priună cu gajda și duc la mămușu cu gajda.

(32) Cọn si prọk'ạ di casa mămușului, cață si țọpă: „nunj! nunj!" gutuveț prunj", și antră ạn casă. Mămușu cum și priminit cu noulj rulj, tot ạn alp șadi ạn bugac și nurănčuști la gajdagọja și sfiręscă, ară la mămușa s' li facă ạzọr păcionili, un păclon la da la tinir și un la ęli. (33) Ca dạdara ğambuș ulęli fạrtaț mai beț, cață și žọcă ạn foc cu čoulili, și s' l'ạ turęscă tăčunil'. Cạ si fac ạzọr, păclounili mămușăl'ạ, li lę ạn cap un din fạrțaț și k'nises toț priuna cutru casa tinirlui. Ạn drum cọntă conticu: *Ți fu-ț ligat capu, Mașu deli, mult ți dọrị*, etc. (34) Cọn antră ạn casă la tiniru, toț si scọlă ạn pičọrị și l'ạ pun mămușu ạn bugac. Gajda zasta sup sọfă și cață și sfiręscă puseatrima ili žoc di mọnă pọnạ cọn si facă ạzọr sinia. Cạ ạu fac ạzọr sinia, ạu pun pișin la drępta parti, pri męsă pișin pun mezeur, ạu pun și čorba di uriz dạrată cu puscă, napcumda pun și tipsiili. (35) Cạ vini vạcọtu di vin, mămușa din lęva parti trimęti păclonu la mămușu. Mămușu lạ fați prieti doi, și žimitatlj lạ trimęti napoi la mămușa, ară lantu lạ 'mpărțaști la toț cari ạọt lăngă ięl. (Păclonu mămușului și di toți mai bun). Cạ dămạnancă, cață gajda și dură nạbet la mămușu, di la mămușu la toț cari sa pri męsă, di la męsa di bạrbaț și duți lăngă mul'er și pișin dară nạbet la mămușa. (36) Dupu nạbet cață si žọcă *un cilj un*. Mămușu și ọspițil' cọn bę vin, tiniru și nivęsta lipiț unu di lantu si 'nclină sup sọfă. Cạ și satură di žoc, ạu scot si-ụ da gạlęta: (gạlęta și vinu mistical cu apu. Pișin și l' da si bę mămușa și blugusuvęști (37) Cọn ạu ọrdică scafa si bę toț fạrtațil',

sar din pićori și țopă: „O! O! O!“ Și pri urdin lę da și la bărbaț și la mul'er.

Mai mari bucuril'a și cǫn da gǫlęta și la nivesti cu fęți. Fęțil'i si scunt prin cleti g'ioa nu vor, ară ficoril' lugă după ęli. Ca sfârșęșa cu gǫlęta, vini vęcǫtu s' lę gunęscă mămușu. (38) Antru gunire lui, mămușu ąo cață dj brǫn mamușa, și dj mamușa tiniru, dj tiniru nivęsta, dj nivęstă socru și sǫcră-sa și lanti mul'er și zǫcă din zur dj sinia dj trei or. Cǫnticu ąl țista: *Picurariu pęști vraț vardar*, etc. Dupu zoc, si fați ązǫr mămușu dj fuzirj. (39) An mezlucu dj casă pun un scant și dǫu ǫlj cu vin bun, ară tiniril' si 'nclină la mămușu, după ușa dj casă mai mulț fartaț cu vęstęgorț și lęmni ąn mǫn sta ca s' lę bată mămușu. Pișin mămușu sj duțj lângă tinir și l'ę discǫpęră din trej locur, și șadi pri scant și cață si blăgusuvęscă ąa: „Și iț ć'ij, sj va da Domnu bunitoț, și drum disclis sj-ń da Domnu la minj“. (40) Tot insanu, mic și mari, sta pri sǫfă ca sj udă blăgusovu mămușuluj. Cą dąbę vinu, ąo lę ąla ąn mǫń și iasi prin ușă. Cǫn iasi prin ușă, fartațil' carj sta cu lęmni, ąu bat ușa și ąl' zic: „drum bun, nuni, s' nu tj 'ntorń“. Cu iasi nafară mămușu pęnę ąn triușa, sj 'ntǫrnă și zițj: „E! nu vę-i milă dj minj? nęun ari nęfară, nu pot s'mj duc casă“. (41) Tunțę toț: „nępoi! nępoi!“ și ąu fați dj dǫo or. La treili or, tiniril' ąl'țj nclină dj trej or și la ićl și la mămușa, li sărută mǫnli, și cu bună nopți ies nęfară, după ęli ies toț fartațil' cu gajda și la 'ndirec diparti. Cę si 'ntǫrnă dj la 'ndiręzire mămușuluj un căti un toț ąș fuc casă, și tiniril' l'a ąnclit doil'i ąn una udajă. (42) Ca sfârșęs lucru tiniril', bunęști un tufec și toț sj scǫlă. Acu iasi fęta, bucuril'a la tălgo și zuntunii și nispusă, ară acu iasi mul'ari, si frǫnc unęc, ama ară nu spun așkere. La mulți nunț, acu nu iasi fęță, aș tal'ę unęc pićoru și cu sǫndzili țela ąu fac cămęșa nivęstăl'ą. Țista lucru la fac saldi țel'a ți au marj milă și acu-i spartă fęta dj ićl.

(43). Cămęșa nivęstăl'a ąu pun ąn ćur și baba trânarca, ąu ęăbijaști dj la unu la lantu s' lę vędă sǫndzili. Cămęșa cu ćuru cǫn ąu spun și cǫn la vut sǫndzili, toț zuntunii dj mirac cą ięę fęlă tures bacșiș ąn ćur pri sǫndzi. Cą sfârșasli cu ćuru, fartațil' pri-una cu gajda si duc, s' la vik'ască zuntunii ca sj dară alvă. (44) Prin sucață lǫpă turlii turlii dj cǫntiță. Dupa ța l'ę dună toț zuntunii, cață si-ą dară alva și după dąrarę alvăl'ą, ąu pun sinia și mąnancă. Dupa mancari, lę li sărută nivęsta mǫnlj, și fuc sfacu casă.

LXVI

Proverbe

(1) — Dupa pǫpil cĕćuvă.

— Cum ąț ai știrmul, ąa s' ți cul'ț.

— Cari di lantu groapă sapă, iel singur aș cadi ạnnuntru.
— Cạ țela cu musca pri căčuyă.
(2) — Cum ạț gutuvis, ṣa s' mạnanș.
— Turcă dupu tini, ca s' afli ạntru tini.
— Șiętă, calulį, și iasă iarbă vęrdi s' mạnanį.
— Bạcșișu cal la dinț nu s' cată.
(3) — Ocl'u stąpǫnului și g'iubrį la gărdină.
— Măcosu di ăliosu z' bati pezā.
— Cạmila ubidç cǫrni, ạș rạmasį și fęrạ urecl'i.
— Dupu cum sfiręști, ṣa zǫcă.
(4) — La tari cap, tari căčuyă.
— Cari nụ-ari cap, ari picǫri.
— Aă ți dimǫ peru 'n cap.
— Capu faț, capu trazį.
(5) — Misię, cǫini, pujmę tujagă.
— Și casa arsį, și la ạorit lạ ți fătura.
— Tu lạ tras ạn bumbac, și iel fuzi ạn rug.
— Borğu-i mitil' la om.

LXVII

Salutări și urări

(1) — Bună dimnęțạ!
— Bună zuǫạ!
— Bună ạęrạ!
— Binį vạ flǫm!
(2) — S' iț g'ij!
— Binį viniș!
— Binį viniț, ǫspiț!
— Și da Domnu!
(3) — Cạsmoț și birik'et!
— Domnu s' ți udă!
— Ṣa-lạ s' iiă!
— Du-ți (*sau* duț-vạ) cu sạnạtaṭi!
(4) — Rămânęț cu Domnu!
— Și ieș g'iu!
— Bună prạvidęri și da Domnu!
— Domnu di bun!
— Domnu di bun și io ạn fost și-ă pun, și dį dușmaă alți-un!

LXVIII

Vǫmpiru și fęta[1]

(1) Aș fost-au ună ǫră ună mul'arį cu un fičor și cu ună fętă. Țela fičor fost-au ǫnglăvit ǫn un cătun și si dus-au mumă-sa si l'ą duca cămeșli și ąu lăsǫ fęta casă singură. Fęta dǫrǫ ținǫ bună. Ișǫ nǫfară și ąl' vik'ii la tetă-sa: (2) „Toti, ielă la noi, cą sum singură și dǫrai bună țină". Tunțę aį uzăvi vǫmpiru din grobur și zisi: „z' vin, amą ai bună țină? — Am, am, tucu z' viń", zisi fęta, cą viruia cą-i tetă-sa. (3) Cą s' fęsi noptę, vini vǫmpiru și ǫntrǫ 'n casă. Fęta, cą lǫ vizu, si spăru mult și zisi: „Dędulį, coțį ț-aį tǫr foș ocl'il'? — Io cu țișta ocl'i tinį s' ți bęu — (4) Dęduli, coți tǫr mąčcatį ungl'i ț-ai? — Cu țești ungl'i io la tinį si-ț fac grap! grap! — Dęduli, coți tǫr mąčcaț l'-ai dinții? — Cu țișta dinț io tinį s' ți mąnanc". (5) Și fęta zisi: „Dęduli, las'-mi nǫfară, si fac apu". Și vǫmpiru zisi: „ua fǫ apu". Și fęta zisi: „Lęgă-mi cu ună funi, 'cu nu virujeș". (6) Și vǫmpiru ąu ligǫ di pičor cu ună funį și cą ișǫ fęta nǫfară, vę capri colo; și cąțǫ ună capră și ąu ligǫ dį pičor. Vǫmpiru, cą știlǫ, ąu trasį funę și capra zbirǫ, și vǫmpiru zisi: „nu zbęră, măgărǫță, tucu ielă ua". (7) Dupu unęc vęcǫl ișǫ nǫfară și, cǫn ąu vizu capra, ąl' si fęsį žail': amą fęta ra scunsă ǫn crǫblă dį fărină. Și vǫmpiru cąțǫ si ubidęscă și ąu flǫ și ąu măncǫ. (8) Și cą-ų măncǫ, ąl' scosi mațălį și li ǫnvii din zur dį crǫblă. Și cą vini mumă-sa, li vizu mațăli di crǫblă și cąțǫ si plǫngă. Și io ąń vinij dį cola.

LXIX

Minèună

(1) Ań am ună băsęrică
Pri un dirco sta. (Čunčuperca)

* * *

(2) Patru suror, tut lagă un dupu lanti
și nu pot si žungă. (Vărtęașca)

* * *

(3) Ună cățauă toată zuua latără ǫn munti
și noaptęa dupu ușă si scundi. (Băltia)

* * *

[1] Culeasă și publicată de G. Weigand (*Vlacho-Meglen*, 64-66) cu mai multe greșeli. Textul de sus e îndreptat după versiunea lui Stavru Iovan Kiaia.

(4) Un moș dęd cu un dinți ąn grp. (Cusor)

* * *

(5) Aň am una pl'amnițá plina dį cal' al'bi;
un roși ąn mezluc tot cluțnęștį. (Gura)

* * *

(6) Aň am un bou roșl, tucu zaţį, și nu sį scoala. (Iscra)

* * *

(7) Una baba moașá și tot masticá. (Foarfițį)

* * *

(8) Scandála-mandála pân' la Domnu:
gingár-mángár păna 'n pimintu. (Fumu)

* * *

(9) Una cadánă priminită cu una mil'a dį fustani;
cų zăsuflă hoarea, curu ał' sį vędį. (Găl'ina)

* * *

(10) Una vacă tot antră 'n casă
și coada nu-l' antră. (Lingura)

* * *

(11) Una mil'ă di oamini tot zoacă
și noaptea ąn un sicul' dormu. (Găselnița)

LXX

Credință

Cân paștį capra urmau și cą vinį seara la tărăștį cu gura ąnflată, mučcată, noi zițem cą-i mučcata dį ștală.

LXXI

Lą mulg laptele ąn găleată, la strîcoră prin strîcătoare și napcunta ał' pun strigte și lą čučăjes, și lą 'ncl'agă, lą scot din putină cân sį 'ncl'agă, lę pun în țădilă și sį strîcoară săratcă, și 'nvărtoșaștį brândza.

LXXI

Dį un nițį-un

(1) Una mul'ari ąș vęa un ac și țîru sį dară multį lucrį dį fęt. Al trimęsi bărbatu sį-l ducă la cuvača, și-l' zisi bărbatu:

„Cuvačulį, dį țista ac țer sį-n dur una mașă și una lupata și un pălișnic și păna mânį țista văcât si iiă ącâr.

(2) Și mântiza z' dusi si li lça și-l' zisi la cuvaču: „dă-ń lucărli" și cuvaču al' zisi: „Bra, omuli, di țel ac ca-l pus an foc si dar mulți lucri, și si fęți di un niți-un". Și omu zisi: „Of! ți gulap si-l' dau la mul'ari?" Și cuvaču al' zisi: „Nu ti spari, si-l' ziț la mul'ari că pus an foc acu și si fęsi di un niți-un. Și omu k'inisi calęa și tot aș ziți: „di un niți-un".

(3) Și nujbă niști luvać, cari vea tăĭcit un l'opuri și dupu lantu lága, și țęl tot ziți: „di un niți-un".

Și luvačil' al' zisiră: „bra! jo țer cáli ținți șasi an zuuă, ară tu áń ziț di un niți-un. Al vătămă luvaču omu, iară omu antribă: „jo cum si zic mo?" Luvaču al' zisi: „tu si ziț căți ținți-șasi an zuuă". Și omu k'inisi calęa și tot zițęa: „ținți-șasi an zuuă, ținți-șasi an zuuă". (4) Și nujbă un mortu țe-l' purtau lainți la băsęrică. Și jęl zițea: „Căti ținți-șasi an zuuă". Și țel': „bra! zisiră, noi țiem nu putem si-l prižilim, ară tu ziț căti 5—6 an zuuă si moară?" și cățară di-l vătămară. Și omu antribă iară: „jo mo cum si zic? Si ziț *Doml'artă*, ca-ș muri! Și imna calęa și nujbă una nuntă.

(5) Și tot zițęa jęl: „Doml'artă, ca-ș muri! Doml'artă ca-ș muri!" Și țel' zisiră: „bre! noi nuntă dăram, ară tu nă ziț Doml'artă?" Și cățară de-l vătămară. Și jęl antribă: „'mi jo mo cum si zic?—Si ziț *dambăr-dumbăr* la nuntă". Și imna calęa și zițea: „dambăr-dumbăr la nuntă". Și fiă niști purcar an cali, cari păștęau porț. Și si spăręară porțil' și fuziră toț, și purcaril' al vătămară și zisiră: „Ți țeasta di tini?"

(6) Și jęl ca k'inisi calęa, gărsi. Si 'ntreabă cum si zică casă? Și ca z'dusi pri una punti, zămutri ca si veada dănăpoi căl gi vătămat. Și si 'nvărtęa, nu putea si veadă, și căzu an valį și si nicá.

LXVII

Intimplarea unui cioban

(1) Cin fęsi una uajă țeastă 'dimnoçată doi ńel' și cin al' fățęa **zbira** și ca-l fęsi di acapa la fugă, si spărça di jel', ca mărdăjau ńel'l'i dupa un pogon di loc, si zămutri napoi și căța si zbeara. Și jo-l' lai ńel'l'i și u cățai uaja si-l' pun si sugă și unu cu pičoru-al talča, lantu cu gura di coadă-al cața, și si turęa diparti, nu vrea s'al veadă. (2) Și jo-u cățai, u ligai di pičor și-l' puș ńel'l'i sup ia și ęa si culcă pri jel', ca nu la dădęa si sugă și unu al muri și jo di inat, au lai di-u puș ăm furcă s' nu si poată culcari; și s'nu poată talčiri cu pičoru, al' lę ligai și pičoarli, zuua au zgrapęam di paștea, ară noaptea ra an furcă și pičoarli ligati. (3) Au ligai patru ținți ser și ńelu nu vrea s'al priduna

niţi-cum mo şi la lanţa seară ziş cą bel'kil' s' al va ńelu şi cân mi sculaį la dimnęaţâta flaį ńelu cu ţâpă ǫn târişti flămundu, cą nu ra suplu, şi ju dį inat ǫu căţaį uaja dimnęaţâta, ǫu laį ą-u duş dupu târişta, au ligaį clo ǫn niştį şumi dį arburį şi lį zgârpii oili lanţilį. (4) Şi jo ziş moşi dį inat, „astăz nu-u las sį pască tǫata zuǫa s' ijă ǫn furcă şi tirpęască, sį-l' vină minti 'n cap. Şi cą vinį dupu făčoo tati dį-ă duşį pânį ǫn culibă şi cą işi nęfęară, uaja căţă sį zbęară cąpra ǫn furcă, şi vini lângă minį tati şi mi ǫnţirta:" a. mągarule, tu ţi ai fată? uaja dį doų liri u aį ligată s' u umori?" (5) Şi io gl' zic: „tati! bra! sį fącă ţinţi şasį ser tucu ligată aų vęam, şi ńelu nu-l priduna, unu al muri, şi ţista ţi-l' ramasį, nu va s' ęl pridună". Şi ięl ǫă zisį:" şapşalule! acu nu vręa, s' ǫu ies noaptęa, sį n 'u ięa zuǫa, ç'idiun şapşal!" Şi ięl ńu dędi pânęa şi z' duşį napoi şi 'ń zisi cą ju uaja s' u zgârpęs din furcă dį clo. Şi, uaja cą-ş lă doų trei guri dį şumă, şi cą scapă prin urman la fugă, şi z' duşį, dipartį. (6) Pri niţi un bil'uc nu bătu pąną di sęaria şi ramasį ųn urman. Sęarta cân mi duş jo la târişti, al flaį ńelu cu ocl'i scoş dį corbu, ç'iu ra, ama ocl'i nu vęa; şi uaja mulręs ǫn bil'uc dąli şi ǫn oi, ama nu ra: ǫu mąncă lupu.

I. A. Candrea

PĂSTORITUL LA BASCII DIN SOULE

Nici etnografii, nici filologii nu au cercetat mai de aproape vieața păstorească la Basci. Informații răzlețe le găsim în descrieri ale Pireneilor ori prin articole de reviste și ziare, dar un studiu amănunțit nu s'a dat încă, deși importanța lui ar fi trebuit recunoscută [1], cu atît mai mult cu cît și în Pirenei vieața de altădată, patriarhală, e tot mai mult amenințată să dispară — în cîteva decenii modernisarea și-a arătat și acolo urmările [2], astfel că va fi din ce în ce mai greu să se fixeze aspectele păstoritului basc și să se reconstituească legăturile lui istorice.

Pe lîngă interesul lor pentru etnografie, studiile asupra păstoritului la Basci, urmărite din punct de vedere lingvistic, ne-ar putea înlesni elucidarea problemei care a preocupat pe atîția învățați: originea acestui popor. Se știe cîte ipotese au fost emise, și cele mai de multe ori fără nici un temei, după considerațiuni fantesiste, așa că întreaga problemă despre înrudirea Bascilor așteaptă să fie reluată după

---

[1] Cît săracă în această privință e literatura asupra Bascilor se poate vedea la J. Vinson, *Essai d'une bibliographie de la langue basque*, Paris, 1891, 1898.

[2] Încă din 1857, în cartea sa *Le Pays basque*, 199, Fr. Michel constata multe schimbări în traiul Bascilor; pentru obiceiuri și credințe dispărute sau rar păstrate, cf. W. Webster, *Les loisirs d'un étranger au Pays basque*, Chalon-sur-Saône, VIII.

metode mai sigure. Cum nu e locul să mă ocup aici de această chestiune — voi stărui asupra ei într'un viitor studiu —, mă voi mărgini pentru moment să relevez că păstoritul se presintă la Basci cu aşa caracter încît acesta pare să fie ocupaţiunea lor străveche. Vieaţa de marinari pe care o duc, cum se ştie, o parte din ei ne dă mai puţine indicii de vechime foarte îndepărtată, ori cît de caracteristică ar fi şi ea în unele privinţe. Termenii din limba marinarilor apar în general mai puţin obscuri şi ca împrumuturi a căror provenienţă, adeseori destul de recentă, poate fi fixată prin comparaţii cu limba unora sau altora dintre aceia cu care Bascii au venit în atingere de o parte şi de alta a Pireneilor. Terminologia păstorească, foarte bogată — întrecînd chiar pe cealaltă, destul de bogată şi ea — se înfăţişează, în schimb, ca mai adînc înrădăcinată în limbă, ca un substrat foarte caracteristic îndreptîndu-ne cele mai de multe ori spre elementele primordiale ale lexicului basc şi presentînd, de aceea, un şir de probleme etimologice nelămurite pînă acum, ca însăşi originea Bascilor. Păstoritul poate fi, astfel, considerat ca mai strîns legat de alcătuirea etnică a Bascilor [1].

Inţelegem atunci de ce el se reflectează foarte deseori şi în folklorul basc. Nu găsim, e adevărat, ca la noi, multe poesii populare care să slăvească traiul la stînă [2] — folklorul

[1] Aşa îi socotesc, de altmintrelea, aproape toţi care au scris despre Basci; P. Haristoy, *Recherches historiques sur le Pays basque*, Bayonne-Paris, 1883, I, 203, spune: „Peuple pasteur....., le peuple basque a retiré de toute antiquité, comme il retire encore de nos jours, du bétail ses plus considérables revenus": tot aşa, O'shea, *La maison basque*, Bayonne, 1889, 75: „Le Basque a toujours été un peuple essentiellement pasteur".

[2] Foarte răspîndit, şi numit chiar „arie naţională bască", e cîntecul *Bortian artzaïna* etc (după culegerea lui P. Lamazou, *Cinquante chants pyrénéens*, ed. a 2-a, Paris, 1874, e reprodus de P. Perret, *Les Pyrénées françaises*, 1879-1882, II, 482): el sună în traducere astfel:

Păstor stînd la munte
Şi mulgînd oile,
Mîncînd şi bînd bine,
Huzurind acolo,

poezie basc apare mai sărac, cel puţin cum s'a transmis pînă azi, poate şi pentru că nu a fost mai bine explorat. Totuşi viaţa păstorească a dat subiecte, într'un fel ori altul, versurilor de inspiraţie populară, şi uneori cu o notă satirică, pentru că Bascii arată o înclinare foarte pronunţată în acest sens. Satirisarea ciobanilor şi la Basci nu are de ce să ne surprindă; ca şi la noi [1], ea vine dela aceia care uneori, şi cu deosebire mai tîrziu, s'au arătat ostili lor, pentru un motiv ori altul [2]; pe urmă, chiar ciobanii îşi rîd unii de alţii, printre ei se găseşte totdeauna cîte unul mai isteţ ori mai rău de gură care să petreacă pe socoteala vre-unui tovarăş sărac de duh sau neîndemînatic.

Proverbele ne duc şi ele deseori spre mediul păstoresc; astfel cînd se zice: „du-te după capră şi ai să rămîi prin mărăcini"; „cine are noroc are şi vite şi hrană pentru ele"; „fugind de lup, am dat de urs" [3]. In colecţia lui Oihenart, care ne dă aceste proverbe, e amintită şi o zicătoare care

---

Nu aşi dori de loc
Viaţă mai tihnită.
Pe lume, de bună samă,
Nu-i nimeni mai mulţumit.

Ne aminteşte, între cîteva, pe al nostru: „Măi, Mocane dela oi". Nu este însă de luat mult în samă, pentru că nu este propriu zis de origine populară; e o compunere relativ tîrzie.

[1] V. *Viaţa păstorească în poezia noastră populară*, I, 24.

[2] Despre o poezie care îşi rîde de ciobani ştim bine cine e autorul ei; este cea publicată sub titlul *Bolhondiko bertsua*, de J. Sallaberry, *Chants populaires du Pays basque*, Bayonne, 1870, 332 (cf. Fr. Michel, *l. c.*, 412), şi în ea se povesteşte cum nişte oi care nu erau bine îngrijite de cioban au pornit la drum să-şi caute alt stăpîn; Sallaberry ne spune într'o notă dela pag. 409 că ea a fost compusă de un improvizator, *koblakari*, bine cunoscut, Topet-Etchahun, şi tot lui i se datoreşte cîntecul *O, laborari gaixoa* (Sallaberry, 181; Fr. Michel, 391), popular şi el într'un fel, cu o strofă unde ciobanii sînt iarăşi ironizaţi. Printre Basci se întîlnesc şi azi mulţi asemenea *koblakari*.

[3] A. Oihenart, *Proverbes basques*, ed. a 2-a, Bordeaux, 1847, 7, 19, 63. Sînt cu deosebire numeroase proverbele în care se vorbeşte de lup (v. pe lîngă cele date de A. Oihenart şi Azkue, *Dicc. vasco-esp.-franç.*, s. *otso*): se vede şi aici influenţa puternică a impresiilor din viaţa la stînă.

sună astfel: „m'am speriat, crezînd că s'a vărsat laptele, dar, slavă Domnului, nu s'a întîmplat așa ceva: a murit tata"; la aceasta Oihenart adaugă explicația: „c'est le discours d'un pastoureau niais qui avoit plus d'affection pour son lait que pour son pere"[1]. Ca în poesii amintite, păstorul basc e presentat aici într'o lumină puțin simpatică, dar să nu judecăm după așa ceva firea lui. Bascul trăind la munte e ager, cu privirea vie, cercetătoare și ascunzînd multă judecată, cum îl disting și alte însușiri: nu are mișcări greoaie, ci, dimpotrivă, e foarte sprinten, iar în ce privește sufletul trebue să amintim și hotărîrea pe care o pune în părerile lui, exprimată însă sobru, sentimentul de dreptate care-l însuflețește, cinstea din care își fac o mîndrie, simțul de îndatorire pe care îl arată, bunătatea ce-l face primitor, ospitalier, și seninătatea cu care privește vieața, lăsînd-o cîteodată să fie străbătută de humor[2]. Fire, astfel, dintre cele mai alese printre păstori. Are și el prejudecăți, ține cu îndîrjire la unele deprinderi care nu mai au înțeles, cum, de altă parte, prin contagiuni de astăzi, urmează unele rătăciri, dar ele nu sînt întunecări prea vădite și nu ne putem închipui că ar putea altera fondul sănătos și de nobilă moștenire.

La proverbe vin să se alăture în același sens ghicitorile, cu comparații luate din lumea păstorească[3], și mai ales poveștile, legendele. E destul, să percurgem culegerea lui J.

---

[1] *Ibid.*, 50.

[2] Pentru psihologia lui, pentru cumințenia cu care judecă lucrurile și humorul pe care îl pune adeseori în convorbiri e caracteristică această povestire: „Un homme commençait à vieillir. „Quel âge avez-vous? lui demanda-t-on. — Je n'en sais rien. — Quoi, vous ne connaissez pas votre âge? — Moi, dit l'homme, je compte mes brebis et mon argent de peur de les perdre, mais je ne compte pas les années, je sais bien que je n'en perdrai pas une seule"; J. Cerquand, *Légendes et récits populaires du Pays basque*, I, 52.

[3] Ghicitoarea despre mură, de pildă, sună astfel: „cine e alb în vîrsta mieluşelului, roşu în vîrsta mielului, negru la vîrsta oiei" (J. Cerquand, *l. c.*, II, 71; cf. J. Vinson, *Le folklore du Pays basque*, Paris, 1883, 256); în două ghicitori publicate de Vinson (248) se compară capul omului cu o livadă unde pasc oi.

Cerquand[1] pentru ca să vedem ce des sînt introduse motivele păstorești în povestiri mai mult sau mai puțin fantastice. Cu deosebire interesante sînt legendele despre Roland. Ni se spune că ar fi fost găsit de niște ciobani și crescut lîngă ei; legenda — semănînd cu aceea despre Romul — ni-l înfățișează mai tîrziu pe el singur ca păstor și vorbește de vitejii ale lui înainte de a se duce în oastea lui Carol cel Mare[2]. Intr'un loc se mai spune despre Roland că a trebuit să lupte odată cu Maurii pentru că ei luase vite dela Basci[3]. Deci creațiuni ale imaginației populare luîndu-și sugestiunile din realitatea păstorească.

Numai ca o spicuire prin folklorul basc am ținut să amintesc unele concordanțe ale lui cu păstoritul — o întreagă monografie s'ar putea scrie în această privință și mai mult ca indicații pentru ca m'am oprit la aceste cîteva relevări, scopul articolului de față fiind o cercetare din punct de vedere lingvistic a păstoritului la Basci. Și numai la o parte din ei, aceia care trăesc în Soule, din departamentul Basses-Pyrénées. O călătorie, în vara trecută, prin acest ținut m'a îndemnat să adun un material care mi s'a părut că poate fi împărtășit cercetătorilor, lăsînd altui prilej, dacă îmi va fi îngăduit, să duc studiile mai departe, și pentru alte regiuni păstorești din Pirenei.

---

[1] Sub titlul amintit mai sus, a apărut la Paris în patru volume (1875-1882).

[2] „A Mauouldy... Roland *(Arolan)* est un enfant trouvé... par un berger de Soule qui l'élève à garder ses troupeaux. Dès l'âge de quatre ans, prenant un loup pour un veau, il conduit le carnassier à l'étable, en le tirant par la queue et par l'oreille. Il se débarrasse de trois chiens de berger... qu'on avait excités contre lui. Il tue les Matrise (Lamignac?) qui avaient dérobé ses vaches. Devenu grand, il s'arme d'une poutre de fer et s'engage dans les troupes de Charlemagne", I, 47; cf. și IV, 14 urm., unde e înfățișat foarte viu mediul păstoresc. V. de asemenea *Mélusine*, I, 160.

[3] J. Cerquand, l. c., IV, 16; cf. 91; Referitor la păstorit în aceeași culegere se mai poate vedea: I, 27 urm., 49; II, 28, 30, 34, 37; III, 10 urm., 41, 50, 67; IV, 11, 20, 110.

Cum observam mai înainte, lipsesc, și pentru Soule (în bască: Sūbero), studii speciale asupra păstoritului[1]. Singura descriere mai amănunțită cu privire la acest ținut e aceea pe care a dat-o H. Cavaillès într'un articol publicat

[1] Pentru trecut documentele dau numeroase informații și ar merita să fie adunate la un loc. Material interesant cuprind și „Les coutumes de La Soule" redactate în bearneză și tipărite de mai multe ori (în franceza curentă au fost transpuse de P. Haristoy, *Recherches historiques sur le Pays basque*, Paris-Bayonne, 1883-1884, II, 381 urm.). Se vorbește de păstorit aci la diferitele articole ale rubricilor II, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XX, XX[1], XXXIV, XXXV, XXXVI. Desprindem din aceste „coutumes" următoarele pasaje care ne ajută să cunoaștem întru câtva cum se practica altădată păstoritul în această regiune a Pireneilor. La rubrica XIV, art. 1 se spune: „Tout troupeau de bétail de la terre de Soule qu'on assemble selon le droit de société ou compagnie en une cabane (excepté les pourceaux et autres bêtes qu'on nourrit l'hiver dans le parc ou aire de sa maison) doit chaque année monter par les *alchoubides* accoutumés et demeurer au port du jour de *Septem fratrum*, qu'on appelle au langage du pays *Cerestebeia*, *inclusive* jusqu'au jour de Saint Pierre-aux-liens, et *illic* demeurer la vingtaine accomplie pour profiter et exploiter les herbes dudit port, et durant ladite vingtaine conserver les herbes de dessous... ledit port, au profit commun dudit pays" (după textul dela Haristoy, II, 402-403). La aceeași rubrică, art. 2: „Du jour de Saint Barnabé apôtre qui est le onzième du mois de juin, *inclusive* jusqu'au jour de *Septem fratrum*, *exclusive*, tous les ports des montagnes du pays de Soule sont vetés...; les seigneurs des cayolars et chacun de leurs familles peuvent carnaler (confisquer), chacun en son cayolar, de chaque troupeau de bétail, de jour une bête et de nuit deux. Excepté au port et montagne appelés *Aiga anchou*, autrement *Arsalaguia*, auquel du jour de la Purification de Notre-Dame, qui est le second du mois de février, jusqu'au jour de Saint Pierre-aux-liens, qui est le premier jour du mois d'août, chacun dudit pays peut faire paître et herbager franchement le bétail de jour et de nuit, si bon lui semble, moyennant qu'il ait payé le droit des cayolars desdits vetés aux seigneurs... d'iceux, tels que d'ancienneté on a accoutumé de payer" (*ibid.*, II, 403). La rubrica XXXVI, art. 2: „Au pays de Soule... l'*alchoubide*, qui est pour faire monter le bétail au port de la montagne et pour le mener au marché de Mauléon, doit avoir quatorze coudées de large". La aceeași rubrică, art. 3: „Et il est défendu par la coutume de mener ledit bétail par les chemins des campagnes au temps des blés et millets qui sont dans lesdites campagnes; mais il doit être mené par lesdits *alchoubides*, tant audit marché qu'à la montagne. Et

acum cincisprezece ani [1]. Numai o parte a păstoritului din Soule l-a preocupat însă pe Cavaillès și nicidecum laturea lingvistică, asupra căreia tocmai voi insista aici, arătind în acelaşi timp cum se presintă în general vieața păstorească în această regiune din sudul Franței [2].

Cu totul în decadență nu se poate spune că este păstoritul în Soule. E socotit şi azi ca izvor de bogăție, deşi nu ca altădată sau cum ar putea fi mai mult dacă ar exista o bine organisată economie pastorală. Cele mai bune cîştiguri nu vin însă din produsele de lăptărie, ci din vînzarea berbecilor, mieilor şi a lînei. Se cresc mai mult oi, relativ puține vaci şi capre [3], dar proprietari mari de oi nu există: cei mai bogați au numai 50-60, iar majoritatea o alcătuesc aceia care nu au mai mult de 25-30. Pentru ca să înainteze industria pastorală în acest ținut şi pentru ca locuitorii să-şi poată spori resursele s'a propus în nenumărate rînduri să se crească mai mult vaci decît oi şi să se intensifice fabricarea produselor de lăptărie, ca în estul Franței şi în Elveția [4]. Natural că aceasta ar schimba mult caracterul păstoritului basc şi l-ar modernisa cu desăvîrşire.

---

qui fait le contraire doit payer pour chaque tête de bétail, par chaque fois, une targe, la moitié pour le Roi, l'autre moitié pour la partie accusante, et payer aussi à l'endommagé la tale qui sera estimée, s'il est fait dommage aux fruits" (*ibid.*, II, 447).

[1] *L'association pastorale dans les Pyrénées*, în *Musée social* (mémoires et documents), XV (1910), 72-75.

[2] Mai multe informații în această privință mi-au fost date de P. Garat, din Lacarry, şi M. Iriart, din Trois-villes, pentru care țin să le mulțumesc aici.

[3] Chiar numărul oilor e redus mult față de cum era altădată: scăderea la intervale de cîteva decenii se poate vedea din cifrele date pentru întreg departamentul Basses-Pyrénées, de P. Descombes, *Étude sur l'aménagement des montagnes dans la chaîne des Pyrénées*, Bordeaux, 1905, 16: în 1852 erau 662.791 oi, pe cînd în 1901 numai 390.790.

[4] Părerea aceasta a susținut-o cu deosebire A. Calvet, *Note sur les associations pastorales dans les Pyrénées*, Paris, 1874 (extras din *Revue des eaux et forêts*); ea a fost discutată şi propusă ca un deziderat în congresul ținut la Toulouse în 1906 (v. broşura: *Congrès de l'industrie pastorale des Pyrénées tenu à Toulouse, 23-31 mai, 1906*; compte rendu; Orléans, 1906).

Transhumanța, cunoscută altădată, a dispărut. Toți țin oile pe pășunile din Soule și nu se mai văd aproape de loc nici treceri pe acolo de păstori din alte părți — numai pe la Pagolle mi s'a spus că ar mai veni să-și pască oile iarna ciobani din Basse-Navarre. Dispariția transhumanței e datorită în general acelorași cause ca și aiurea: reducerea numărului de oi, schimbarea condițiunilor de viață, măsurile luate dela o vreme de administrațiile locale și împiedecînd pe păstori să treacă din loc în loc, ostilitatea pe care au arătat-o uneori chiar locuitorii față de aceia care-și aduceau turmele pe pămîntul lor[1].

Anumite prescripțiuni sînt impuse celor care trăesc din păstorit. Pentru aceasta există un sindicat, cu sediul la Mauléon, unde sînt representate, prin delegați ai lor, cele patruzeci și trei de comune din Soule; este ca o anexă a Consiliului municipal și delegații sînt aleși din patru în patru ani. Una din atribuțiile acestui sindicat este să fixeze condițiunile de pășunat: se prevede pentru fiecare stăpîn de oi, vaci între ce hotare le poate lăsa să pască; treceri din Soule în Basse-Navarre sînt permise numai dacă oile sau

[1] Asupra transhumanței și efectelor ei în Pirenei, P. Descombes, *Un exemple d'aménagement pastoral et forestier dans les Pyrénées*, Bordeaux, 1906, 9, spunea: „C'est la transhumance qui a ruiné les Pyrénées: l'arrivée d'immenses troupeaux, affamés par une longue marche, a dévasté les pelouses où chaque mouton arrachait sa touffe d'herbe et piétinait l'emplacement dépouillé par son chef de file; les parcours dénudés par les trashumants ayant pas un peu d'herbe l'année suivante, les ressources du pâturage ont constamment diminué". De ce, printre altele, transhumanța nu a mai putut fi practicată prin unele regiuni din Franța se poate vedea și dintr'un articol din *La petite Gironde* (10 april, 1904) unde, sub titlul *Choses rurales*, se vorbește de turme transhumînd din Pirenei în Charentes, Dordogne, Gironde; sînt amintite acolo stricăciunile pe care le fac turmele în trecerile lor și, pentru a înlătura nemulțumirile locuitorilor, se cerea administrației comunelor să se procedeze cu asprime împotriva celor veniți din alte părți: „...on arrivera certainement ou bien à dégoûter les bergers de séjourner dans la commune ou bien à leur faire subir tant de procès qu'ils s'en iront sans délai".

PL. I

Stînă lasată (albă).

BCU IASI / CENTRAL

vacile după ce au pășunat ziua aici se întorc iarăși seara în hotarele din Soule[1].

Proprietarii de oi se adună în comunele lor odată cu venirea primăverei, în luna mart, și iau hotărîri cu privire la pornirea oilor spre pășunile de vară. Fiecare spune numărul oilor lui și cine are cele mai multe (50-60), alcătuind o *čoč*[2], trebue să trimită la stînă un cioban (*artzain*) care să stea toată vara acolo; cei care au numai 30 de oi (jumătate de *čoč*) trimit la stînă ciobani cu schimbul, fiecare avînd să stea acolo cîte 15 zile; stăpînii a cîte 20 de oi (o treime de *čoč*) trimit de asemenea la stînă ciobani cu schimbul, pentru zece zile fiecare; numai cîte o săptămînă stau pe rînd ciobanii care au sub grija lor cele mai puține oi, cîte 15 (un sfert de *čoč*).

După ce se cunoaște numărul participanților și cîte oi trimite fiecare se hotărăște, tot în adunare, plecarea sus la munte (pornirea într'acolo se zice *olhatu*). De obicei plecarea are loc pe la 25 april-1 mai.

Aceia care au să păzească oile sînt fiul, vre-o rudă sau slugă a proprietarului lor; sînt și ciobani năimiți; cîteodată și fete sau femei se duc la stînă, să ajute la munca de acolo. Celor care pornesc la munte li se dă merinde pentru mai mult timp (numită *anho*) și cît stau acolo li se reînnoesc provisiile fie prin ciobanii cu schimbul, fie prin cineva trimis din sat.

Hrana obișnuită a ciobanului la stînă e *pašteča*, un fel

---

[1] În general asupra sindicatelor din Pirenei se poate consulta H. Cavaillès, *Notes sur les syndicats de communes dans les vallées pyrénéennes*, Paris, 1910 (extras din *Bulletin des sciences économiques et sociales du Comité des travaux historiques et scientifiques*).

[2] Deși peste tot transcrierea fonetică nu este obișnuită în dicționare nu în texte basce așa cum se tipăresc cu variațiuni de redare a sunetelor după preferințele unora și altora: numai pentru *s*, care se știe că în bască are o anumită pronunțare, nu am putut întrebuința un semn special: *ś*, cu care s'ar asemăna întru câtva, mi s'a părut totuși că nu putea fi întrebuințat: l-ar fi apropiat prea mult de *ș*, așa că am renunțat la transcrierea exactă a sunetului basc, nedispunînd de o literă pentru el.

de turtă din făină de porumb [1] și de griu; se frămîntă într'o albie mică (*ohaška* (v. pl. IV. 7) și se coace pe un fel de grătar numit *grăšul'a* (v. fig. 1). Azi *pašteča* a înlocuit aproape peste tot hrana mai simplă de altădată, *meštura* [2]; cei care mai recurg la aceasta, din lipsă sau economie, o prepară astfel:

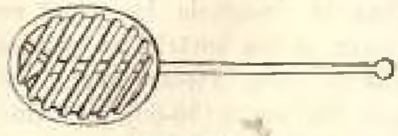

Fig. 1: Grăšul'a.

făina numai de porumb se amestecă cu apă și sare, iar amestecul se pune la cuptor într'o oală unsă sau în care s'au așezat foi de castan, ca să nu se lipească. Dimineața ciobanii iau o mică gustare, puțină *pašteča* ori brînză, și pe la 9 au primul prînz (*aškai*), consistînd din *olțata* (supă din apă fiartă în care se pun ceapă și usturoi prăjit), lapte, *pašteča*, slănină, brînză ori ouă, vre-o legumă. Al doilea prînz e pe la 4, la fel mai mult sau mai puțin cu cel dintîi (cu legume se hrănesc mai mult după ce au isprăvit fabricarea brînzei, prin august, septembre).

In ce privește portul ciobanilor, el și-a pierdut caracterul primitiv, așa că nu se deosebește de al celorlalți Basci: haina scurtă, vestonul negru sau cenușiu (*kažabeta*), pantaloni, bereta bască (*buneta*) și în picioare sandale. Poartă, firește, ca toți Bascii, bățul caracteristic *makhila*. Pe lîngă o ploscă (*šauka*) din piele de capră — pe care o poartă însă și alții, la drum — singurul amănunt mai caracteristic e punga

[1] Bascii, ca și alții din sudul Franței, cultivă mult porumbul (îi zic *artho*); făina lui nu este însă așa galbenă ca a porumbului dela noi. Cultura porumbului, ca și a altor cereale, arată, se înțelege, că păstoritul nu exclude nici la Basci agricultura, cît e necesară pentru subsistență.

[2] Cum s'au schimbat și în această privință obiceiurile se poate vedea din ce spunea, pentru timpurile mai vechi, W. von Humboldt (v. *Revue internat. des études basques*, XV, 438) și Palassou, în *Supplément aux Mémoires pour servir à l'hist. naturelle des Pyrénées*, Pau, 1821, 31; cf. A. de Castarède, *L'agriculture dans le dép. des Basses-Pyrénées*, Pau, 1892, 3.

[3] Imbrăcămintea de altădată se mai poate vedea în *Musée basque* din Bayonne: haină lungă de postav pînă la glezne, pălărie cu margini largi adînc înfundată pe cap și plecată pe spate, iar în picioare *abarca*.

Pástor Inse.

BCU IASI / CENTRAL UNI

cu sare pe care o ţin la brîu ca să dea din ea sare la oi (îi zice *galtzarpa*).

La stînă, ciobanii cîntă din *čürüla* (şi *čüla*, cu pierderea lui *r* ca în alte casuri în graiul souletan), un fluier mic cu găurelele jos; mi s'a vorbit şi de *čambel*, pe care nu l-am putut vedea, şi descrierea lui nu coincide cu ceea ce Azkue dă în dicţionarul său s. *tšaranbel* traducîndu-l prin „cornemuse"; ar fi o ţeavă cu opt găuri, şi din care se cîntă trecînd-o pe buze. Altădată, mi s'a mai spus, ciobanii aveau o *tüta*, un corn sau un fel de bucium mic din care suflau ca să pue pe goană lupii. Azi se mai întrebuinţează ca să alunge viezurii [1].

Stîna, numită *olha*, e făcută din piatră, cu un acoperiş înalt (v. pl. I) şi interiorul ei, întunecos, mai păstrează aspectul adăposturilor primitive păstoreşti: cîteva scînduri pe care dorm ciobanii, o masă lipită de zid, uneori numai o lespede pusă pe bolovani (v. pl. III, 1) şi, prinsă de grindă, atîrnă o ramură groasă cu crengile dimprejur tăiate aşa ca să facă nişte cîrlige în care se acaţă diferite lucruri; acestei ramuri (v. pl. III, 2) i se zice *khako* sau *čilinčaugia*. Focul se face lîngă zid, între două pietre lipite de el; pentru a putea aşeza căldarea (*bertza*), de o parte şi de alta a fo-

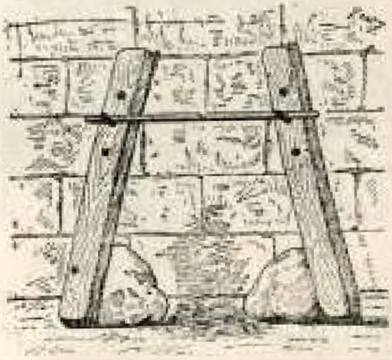

Fig. 2: *Sărkhač.*

[1] Modernisarea nu se putea să nu pătrundă şi aici, aşa că la jocurile, la petrecerile lor ciobanii se desfătează ascultînd... acordeonul. Şi jocuri, petreceri — pe lîngă cel, caracteristic basc, de *pelota* — au multe; asupra lor v. *La tradition au Pays basque*, Paris, 1899, publicaţie interesantă şi altfel pentru ţara Bascilor; A. Hérelle, în *Revue internat. des études basques*, VIII, 368 urm.; XIV, 159 urm. (cf. în special 173).

cului se înalţă două bare fixate în părete şi avînd nişte găuri în care se pune cîte un cui de lemn, pentru ca pe ele să se aşeze o altă bară transversală şi mai subţire (i se zice *bertzhaga)*; într'o scobitură făcută la mijlocul acestei bare se fixează cîrligul de care atîrnă căldarea şi ea poate fi pusă cînd mai sus, cînd mai jos, după cum sînt urcate ori coborîte cuiele din cele două bare. Intreg acest eşafodaj primitiv pentru atîrnarea căldărei e numit *sürkhač* (v. fig. 2)[1].

Lîngă *olha* este strunga *(khoralia)* şi locul unde se ţin mieii *(asüri-theşi)*; strunga e o îngrăditură rotundă, cu o portiţă numită *khihil'a* (v. fig. 3).

Trebue amintită şi *borda* care nu ţine, propriu zis, de stînă, pentru că e aşezată în locuri mai joase, mai în apropiere de locuinţele proprietarilor de oi sau vaci. E făcută tot din piatră, ca o şură, şi în ea se adună nutreţul pentru iarnă. Nu trebue să uităm că numărul mic de oi pe care îl au chiar cei mai bogaţi poate fi hrănit în timpul iernei cu nutreţul strîns vara — cînd exista transhumanţa oile erau duse prin locuri unde puteau păşuna şi iarna.

Fig. 3: *Khorale.*

[1] Cu privire la stîna bască putem aminti ce a scris Jacques de Béla (născut la sfîrşitul sec. al XVII-lea) în comentarele sale la „Coutumes de La Soule", rămase netipărite. O copie a acestor comentare se păstrează la Biblioteca naţională din Paris (nouv. acq. fr. 10,161); a fost făcută în 1893 pentru Antoine d'Abbadie după manuscrisul original care a fost în posesiunea lui Barcle de Lagrèze. J. de Béla vorbeşte în mai multe locuri de stînele din Soule (le zice *cayolars*, cu expresiunea bearneză usitată şi de alţii), cum ne dă şi alte informaţii interesante asupra păstoritului din ţinutul pe care l-a cunoscut bine, aşa că manuscrisul său ar merita să fie studiat mai de aproape. Reproduc două pasaje

1. Interior de stînă (cu masă dintr'o lespede).

2. Căimăfugia.

BCU IASI / CENTRAL U

Oaia bască *(ardi)* nu este tocmai mare şi lîna ei *(ilhe)*, de obicei albă sau albă-galbuie, e destul de lungă şi nu prea fină. Prin unele părţi — foarte rar, ca la Barcus, de pildă — se vede o specie de oi mai mari, numită *marlaša*; ea vine din Béarn, dela Morlaas, de unde şi-a luat numele. Mai există, tot foarte rar, o rasă de oi mici, negre sau roşcate şi cu botul pestriţ, de provenienţă din Basse-Navarre — sînt numite ***mancšinak*** (dela *Maneš*, numele care se dă celor din Basse-Navarre).

După coloare oile sînt numite: *šu(r)i* (= albă), *beltz* (= neagră), *nabar* (= pestriţă).

care cred că pot interesa, deşi textul cum a fost copiat în ms. din Paris nu e totdeauna clar — copia, modernizată, a fost făcută destul de neglijent. În primul pasaj se caută să se explice de ce stîna nu are o întindere mai mare: „Aussi y a t il une observance en cette matière du cayolars telle qu'un cayolar ne peut pas être de si grande étendue qu'on voudrait se l'approprier. Ains peuvent être seulement de l'espace ou distance du jet d'une hache, savoir est qu'un homme se mettant au milieu du lieu qu'il souhaitee fait au dit cayolar tenant une hache ou cognée e[n] main jete icelle hache à 4 divers élans de vers les 4 endroits du monde cayolar en croix. De manière que selon ce procedé l'étendue du dit cayolar ne contiendra plus de circonférance que le comprins en rond des places des chutes de la dite hache ou la dite circonvallation. Et pour ce qu'il est facile de fermer tel lieu, et que probablement on le fesait ainsi au temps de jadis" (pag. 330). Pasajul al doilea are interes istoric, şi ca terminologie, pentru că aminteşte numiri prin munţi de care nu se mai vorbeşte azi: „Aussi y a t il diverses sortes de cayolars, autant qu'on a en l'un des facultés qu'on n'a pas en l'autre. Il y a de[s] bornes de pierre en faveur des gens particuliers et de[s] communautés. Il y en a pour le premier occupant de l'année, dites en Soule ayteint sarúé, auquns sont esquels on peut carnaler du bétail et tels lieux sont vulgairement nommés Biscay ou Blecar ou Bortu sarñe. Aussi y a t il des cayolars situés en bas des ports establies et hors des limites d'iceux dits vulgairement Borta betaco sardac, lesquels soient ils a des particuliers ou aux premiers-occupans d'iceux de l'année ne sont jamais vetés pour y faire carnau, qu'en se[u]l cas de la 20-me des ports et durant icelle et selon ses regles, endroits dits sukuné (fouyer où les pasteurs vont repaître et prendre leurs repas d'ordinaire) et ibesqua ou lieu de refuge pour se garantir de la bandie des ports et cayolars d'iceux d'entre les onzième de juin et de juillet" (pag. 331).

Ca denumiri speciale, de amintit: *ardi-mandă* „oaie fără coarne, șută"; *ardi-antzu* „oaie fără lapte"; *ardi-erna(r)i* „oaie grea, însărcinată"; *dehota* „stearpă, fără miel"; *unheškaĉa*, se zice despre oaia care nu ține la mielul ei.

Berbecelui necastrat, aretelui, i se zice *aha(r)tzartz*, celui castrat *ahari* (a castra = *osatze*); mielului tînăr de tot: *ašuri*, celui care a împlinit un an: *bildoe*.

Pentru a putea fi deosebite, oile sînt însemnate cu o pată *(tintu)*, albastră, roșie, neagră (se face cu un praf de aceste colori amestecat cu rășină topită în seu); la urechi li se fac diferite semne: o crestătură ori două (numită *oški*), o gaură ori două (cîteodată și cîte o crestătură; gaura se chiamă *šilo*; v. fig. 4).

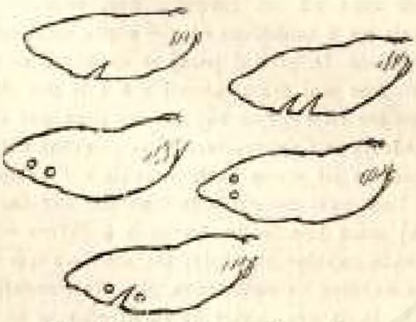
Fig. 4: Semne la urechea oilor.

Clopotul mic care se pune la gîtul oilor se chiamă *ĉinĉaško*; clopotul mare: *kăškăl'ot*.

Locul unde se adăpostesc oile, unde stau la umbră, merizișul, se chiamă *gorkhă* și *gorkhăstalçi*.

De amintit verbele: *alhatze* „a paște"; *egoškitze* „a suge"; *hi(r)aqhutze* „a ințărca".

Pentru boalele de oi mi s'au dat următorii termeni: *ahe(r)ia* „gălbează"; *bahekomin*, boală de splină; *belhaĉo* „boală căpătată dacă mănîncă prea multă iarbă primăvara" (li se ia sînge la coada ochiului); *bărkhăngără* „căpiere"; *ĉankhe(r)ia* „boală la picioare"; *garmu* „dalac"; *lăpe*, seamănă, mi s'a spus, cu *garmu*; *mušin'a* „bubulițe la gură".

Cuvinte, interjecții întrebuințate cînd se vorbește oilor sînt: *aitzina* și *pr' tia*, pentru a le mîna înainte; *tia*, *tia*, pentru a le mîngîia sau a le opri în loc: *n'o*, *n'o haigă*, pentru a le chema ori a le da sare[1].

[1] De amintit și interjecțiile ce se adresează catîrului (*mando*): *afi*, pentru a-l mîna; *ĉdo*, *ĉdo*, pentru a-l opri.

Vacile sînt de o rasă aleasă: bine proporționate, cu capul nu prea mare și coarnele potrivite; sînt de obicei de coloare gălbuie deschisă. Se văd și vaci bretone.

Vaca se chiamă *behi*; boul: *idi*; taurul: *zezen*; vițelul: *a(r)etxe*.

Ca termeni speciali aplicați vacilor, de relevat: *andere* „de coloare deschisă, frumoasă, cum e coloarea grîului“ [1]; *biandi* „cu coarnele mari și cam sucite“; *tüt* „cu coarnele drepte“; *khülo* „cu coarnele drepte și mergînd înainte“; *šabal* „cu coarnele întoarse, desfăcute în jos“ (formele acestea apar și compuse cu *adar* care înseamnă „corn“).

Clopotului mare dela vaci i se zice *metale* și cercul din jurul gîtului, de care e acățat, se chiamă *žualte*.

In ce privește numele de animale, rămîne de amintit că termenul pentru capră e *ahüntz*; țapului i se zice *akher*, iar iedului: *ahün'i*.

Tovarășul de stînă al ciobanilor, cînele, nu mai este ca odinioară sau cum se mai vede pe la noi și prin alte părți. Cînele ciobănesc (*labrit*) e mic, cu părul lung, de coloare galbenă-alburie, mai rar neagră. Cînii de altădată — rar dacă se mai văd azi — erau mari, în stare să lupte cu lupii, dar cum aceștia au dispărut [2] nu s'a mai simțit nevoia să se țină la stînă vechiul lor dușman, căruia i se zicea *artzain-hor* [3]. Cînilor li se dau cum aceste nume: *Filu*, *Fina*, *Gravašo*, *Kažimir*, *Medor*, *Simil'u*, *Šumiš*.

---

[1] In bască *andere* înseamnă „domnișoară“ și întrebînd de ce acelaș cuvînt se întrebuințează cu înțelesul de mai sus mi s'a dat explicația: „s'a zis așa despre o vacă frumoasă ca... o domnișoară“. V. și dicționarul lui Azkue, s. *andere*.

[2] Nu tocmai așa de mult, pentru că P. Perret, *l. c.*, II, 282, vorbia încă, acum patruzeci de ani, de mulți lupi și urși care trăiau prin Pirenei.

[3] Această veche rasă de cîni e descrisă de Dralet, *Description des Pyrénées*, Paris, 1813, I, 241, și D-na Ch. d'Abbadie d'Arrast, *Causeries sur le Pays basque*, Paris, 1909, 156.

La stînă, oile se mulg de două ori pe zi: pe la 5 dimineața și pe la 4 după amiazi (a mulge = *ćeste*). Trebue amintit că de îndată ce ajung la munte ciobanii trag la sorți cine să mulgă întîi, al doilea, etc., după cum sînt împărțiți în *čoć*-i și părți din ele, cum am arătat mai sus; rîndul fiecăruia e impus strict și care nu ține samă de el, nu vine în ziua hotărîtă, e pedepsit: i se scade, la socoteala dela sfîrșit, din cantitatea de brînză ce i s'ar cuveni (acestei amende i se zice *pūn'e*). Găleata în care se mulge, numită *khoče*, e de tinichea și are o toartă trecînd, drept, peste deschizătura ei, așa ca să poată fi mai la îndemînă pentru muls (v. pl. IV, 2). Laptele *(esne)* se trece prin strecurătoare *(i(r)azke(j)* și se varsă într'un vas mare *(sūr)*. Se pune chiagul *(gatzagi)* — el se scoate din stomacul mieilor — după ce laptele a fost puțin încălzit în căldarea așezată la foc, la *sūrkhaé*, cum am arătat mai sus. Pe urmă laptele se mestecă cu un băț *(markhūľa)* care are, la vîrf, niște bucățele de nuia îndoite și lipite de el (v. fig. 5). După ce s'a ales zărul *(širikota* [1]), partea închegată *(khaľatia)* e luată și, strînsă în mînă, e pusă pe un fund de lemn, cu fața puțin concavă, numit *sorse* (v. pl. IV, 1); se aruncă sare pe deasupra și se netezește grămada adunată, așezîndu-se în jurul ei un cerc din coaje de fag, pentru ca să i se dea forma rotundă (cercului îi zice *gazna-ašal*; v. pl. IV, 1). Se ține astfel toată forma vre-o jumătate de zi și pe urmă se desface, rămînînd bucata rotundă de brînză. Fabricată astfel, brînza aceasta *(gazna)* nu e de o calitate deosebită; e însă plăcută la gust, nu prea aspră, și aduce întru cîtva cu cașcavalul dela noi așa zis grecesc, cînd este proaspăt, cu acela anume pe care îl fac Aromînii. Din *khaľatia* înainte de a se pune în formă, deci nesărată, ciobanii fac

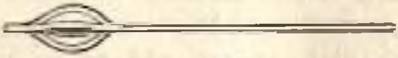

Fig. 5: *Markhūľa*.

[1] Cu toate că în dicționarul său Azkue îl traduce cu „eau qui sort du fromage, mais qui n'est pas le petit-lait" (v. tot acolo s. *sirikort*), totuși mi s'a spus precis că acesta e cuvîntul pentru „zăr", și nu *gaľuru*, cum se zice în Basse-Navarre.

1. Jos: *sorse;* sus: *gozna-ačal.*

2. Jos: *čhoie;* sus: *ohnăka*

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂȚII
IAȘI

BCU IASI / CENTRAL

uneori o brînză în bucățele mici, strînse în mînă, căreia-i zic *matku* și pe care o trimit iubitei lor scriind numele ei deasupra. Se mai fabrică și *sembe(r)a*, din zărul ce se mai fierbe odată după ce s'a scos *gazna* și ea seamănă cu ceea ce Italienii numesc *ricotta* și Spaniolii *requesón*. De cîtva timp, prin imitație, a început a se fabrica în Soule și brînză din lapte de vacă *(behi-gazna)*, în felul celei de Gruyère ș. a., dar prin ferme, nu la stînele tradiționale basce. De amintit că untul se chiamă *bur* și *gurki*, iar smîntîna *gaz*, dar la stînă nu se face unt, pentru că ciobanii, ca și în alte părți, nu-l socotesc că ar avea preț și nici nu-l întrebuințează.

Socoteala la stînă se ține pe răboaje; pentru fiecare proprietar de oi e un răboj, numit *etegla*, cu inițialele lui; e o bucată de lemn ca o linie mare și se scrie pe ea cu cifre romane, dar după un sistem modernisat, nu ca la noi, pentru că nu trebue să uităm că păstorii basci sînt știutori de carte și deci au putut modifica sistemul primitiv: cifrele romane sînt însemnate după obiceiul cărturăresc, scriindu-se, de exemplu, XI, XV, XX, XXVIII etc., cu deosebirea că pentru jumătăți se întrebuințează o linie pusă la mijloc după cifra corespunzătoare (XI —, etc.). Cantitatea de brînză cuvenită fiecărui proprietar e însemnată pe răboj ori de cîte ori e fabricată și se adună pe urmă cifrele cînd e să se dea socoteala întreagă. Socoteala aceasta, împărțirea *(partiľa)*, se face la 22 iulie, în ziua de Sf. Magdalena (*Maidalena egüna*)[1].

După ce s'a isprăvit fabricarea brînzei și împărțirea ei, se face tunderea oilor (a tunde = *biškatatze*; foarfeci = *haišiar*). Pentru aceasta ele sînt coborîte din munte la casa fie-

[1] O altă zi care are însemnătate în calendarul păstoresc al Bascilor e cea dela 3 februar (Sf. Blasiu). Despre ea, P. Lhande, *Autour d'un foyer basque*, 1908, 137, spune: „ce jour-là aucun paysan ne fait travailler ses bêtes. Il leur sert des fourrages raffinés et ne manque pas de couper l'extrême touffe de poils de la queue de ses vaches, pour que ces bons animaux aient ce jour-là leur petit air de fête".

cărui proprietar, unde stau vre-o zi, două, şi sînt aduse pe urmă iarăşi la stînă. Numai cînd stîna e sus de tot la munte, mai departe de locuinţa proprietarului, oile rămîn la stînă ca să fie tunse acolo.

Intoarcerea la căminuri, coborîrea din munte, are loc pe la sfîrşitul lui octobre şi se chiamă *ardienea-estc*.

Şi vieaţa păstorească a Bascilor din ţinutul pe care l-am cercetat, şi — cu atît mai mult — terminologia referindu-se la ea apar, cum se vede, tot atît de interesante ca transmisiuni de acelaşi fel dintr'un trecut îndepărtat pe care le găsim prin alte ţări.

In ce priveşte terminologia, aşi fi putut aminti şi mai multe forme decît cele pe care le-am înşirat, dar le-am redus la ceea ce mi s'a părut mai caracteristic sau la ce am putut controla în timpul călătoriei mele [1]. Am lăsat la o parte şi

---

[1] Unele din ele lipsesc în dicţionarul lui Azkue sau dacă au fost înregistrate nu li se dă totdeauna înţelesul precis. Azkue a cules totuşi pentru păstoritul din Soule un foarte bogat material lexical şi pentru cine ar vrea să urmărească mai de aproape terminologia păstorească din această regiune relevez aici următoarele cuvinte din dicţionarul său care se adaugă la seria pe care am dat-o: *abelzain, abre, adar-aphal, adhar-motz, adar-oker, adar-puleta, ago, aieti, alha, alhera, alkon, altu, akolegar, ahuspen, aphal, ardi-saldo, arkhaitz, arkhara, artzupotzan, arrausi, arrae, arthegi, artol, artzaigo, artzain-makila, artzaiñsa, artzar, azerkuku, atze, abuntz-ain, azartoko, aziendo, aztapar-arteko, baratkhar, basha, bazkagi, be, bebaka, bataja, behi-alde, bekada, bigantza, biribilkatu, bul'ta, burhata, adarrun, ergi, ergorgatu, errabeta, errekai, erzauro, espalgaldu, azne-utzuli, gaitzain, gaztandegi, gaztangile, gaztaruth, gastera, gozo, ibarrgei, gaurri, idisko, jegu, ilea, ilhainta, ilhebaste, jaidun, jaure, itzain, kheresatu, kitea, kurkhol, khurk, lola, larre, markiniatz, malkoru, mehaxi, nakola* (de adăugat explicaţia mai precisă pe care o găsim la Oihenart, *Prov. basques*, 222: „c'est le génie que font les brebis hors de la bergerie, sur la rase campagne, pour prendre le frais lorsqu'il fait serein"), *ñaka, olkoataz, pitiña, primul, sarl, segail'a, sokita, tchal, tchalkor, tanda, trabeta, tunka, t'al'al'a, aihaia, ulkaingo, urdaiko, dzkipe, zamar, zekhor, zezengei, zildi, zirikari, ziskatu*.

originea tuturor cuvintelor, pentru că asupra lor, ca şi asupra altora raportîndu-se la păstoritul basc, voi insista într'un alt studiu.

OV. DENSUSIANU

ÎNSEMNĂRI ŞI RECTIFICĂRI

Lat. *vervex*

Incercările de a explica acest cuvînt sint amintite în dicţionarul etimologic al lui Walde şi, de fapt, ele au rămas foarte puţin convingătoare, aşa că rămîne să vedem dacă această problemă etimologică din lexicul latin nu poate fi resolvită pe altă cale decît aceea urmată pînă acum.

Cred că o indicaţie pentru aceasta ar fi putut-o găsi etimologiştii dacă ar fi dat mai multă atenţie pasajului din Festus (ed. Thewrewk de Ponor, 32) unde se spune: *Cantherius hoc distat ab equo quo maialis a verre, capo a gallo, berbix ab ariete. Est enim cantherius equus cui testiculi amputantur.* Reiese clar de aici că *vervex* era numit astfel pentru că deriva din noţiunea de „a castra“ [1] şi atunci în această direcţiune trebue căutată originea lui. Cînd este vorba de berbeci, ca şi de alte animale, noţiunea de „a castra“ ne duce spre aceiea de „a tăia“ ori „a lovi, a bate, a strivi“ [2], cum şi de „a întoarce“ [3]. In vechime castrarea se făcea de

---

[1] Cf. glosa: *berbex* · *aries castratus*, in *Corp. gloss.*, II, 569 (cf. 459, 597).

[2] Comp. berbece *bătut*, ar. *ăuculit* „castrat“ < „lovit cu ciocanul“ (G. Weigand, *Jahresber.*, XIX, 137; cf. E. Berneker, I, 159) şi diferite forme romanice derivate din m a l l e u s cu înţelesul de „a castra“, adică „a bate cu maiul“ (Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 5268; M. L. Wagner, *Das ländl. Leben Sardiniens*, 86); alb. *tredh* „a castra“ e derivat din acelaşi înţeles şi de sigur tot noţiunea „a lovi“ explică pe *bot* din Bormio (*Studj romanzi*, IX, 37) însemnînd „berbece castrat.“

[3] Comp. berbece *întors*; în albaneză *dredh* „castrat“ pleacă tot dela ideea de „a întoarce“.

obicei prin tăiere[1], aşa că o temă cu acest înţeles trebue găsită pentru a explica pe *vervex*. Această temă nu poate fi decît aceeaşi pe care o întîlnim — oricît de surprinzătoare ar părea apropierea — în termenul referindu-se la agricultură *vervago* „a desţeleni pămîntul, a-l ara". Pentru acesta, etimologia propusă de Fick[2] şi admisă cu oarecare rezerve de Walde e singura care poate fi luată în samă: partea întîi a cuvîntului, *verv-*, trebue identificată cu gr. ἐρύω (*ϝερύω) care înseamnă „a trage, a smulge". Cum arată compusul ἐρυσί-χθων „care scormoleşte pămîntul, face brazde"[3], înţelesul de „a trage" a dus la accepţiunea de „a trage brazde"[4], aşa că ne putem explica în felul acesta şi sensul pe care îl are *vervago*[5]. Avînd astfel pentru latină dovada existenţei lui *verv-* cu sensul de „brazdă", nu este greu din punctul de vedere semantic să asociem la aceeaşi temă pe *vervex*, admiţînd că acesta e derivat dintr'o noţiune înrudită: „a brăzda" şi „a tăia" se întîlnesc adeseori şi nu e nevoie să cităm multe exemple pentru aceasta — e destul să amintim forme ca vgerm. *suoha* „brazdă", alături de lat. *secare* „a tăia"; lit. *riekti* „a ara pentru întîia oară" şi „a tăia (pîine)"; arm.

---

[1] Şi prin lovire, strivire, totuşi uneori, cum rezultă dintr'un pasaj dela Columella, VI, 26, şi cum arată gr. θλαδίας, θλιβίας „eunuc" < θλάω, θλίβω „a sfărîma, a strivi" (E. Boisacq, *Dict. étym.*, 347) comp. vind. *vádhri-* „castrat", *vadh* „a lovi" (Fick, *Vergleich. Wb.*, 129, 546; gr. ἔθρις, ἴθρις dela Hesychius e greu să fie identificat cu acesta din urmă; cf. Boisacq, 219, 380).

[2] L. c., 549. Ca forme înrudite se consideră lit. *virvė*, vsl. *vrŭvĭ* (A. Meillet, *Études sur l'étym. et le voc. du vieux slave*, 205; cf. R. Trautmann, *Balt.-slav. Wb.*, 362).

[3] E. Boisacq, 286, separă fără nici un motiv această formă de ἐρύω.

[4] Comp. gr. ἕλκω „a trage", alb. *heq* cu aceeaşi semnificaţie (şi „a smulge"), alături de lat. *sulcus* „brazdă"; lit. *vilkti* şi vsl. *vlěšti* „a trage", gr. αὖλαξ „brazdă".

[5] În partea lui din urmă cuprinde de sigur verbul *ago* şi nicidecum pe *agrum*, cum admite Walde, presupunînd că a intervenit o disimilaţie: verbul *agere* a putut fi pus pe lîngă *verv-* pentru a însemna „a brăzda", cum ne arată întrebuinţarea lui la fel în alte cazuri (comp. *rimas agere* la Cicero şi Ovid însemnînd „a despica").

jlem „a brăzda, a ara", din tema indoeur. **ghel-* care explică şi pe vind. *halá-* „plug" şi care a trebuit să însemne „a tăia", cum arată diferite forme înrudite. Că *vervex* poate fi alăturat la *vervaga* ca derivînd din aceeaşi temă *verv-* ne dovedesc şi mai bine analogii din diferite limbi, unde în jurul înţelesului primitiv de „a tăia" se grupează acelea de „a castra" şi de „a despica, a brăzda pămîntul, a ara" (uneori tot de acolo derivă cuvinte desigoînd părţi ale plugului). Lat. *capo* „clapon", la care se referia şi Festus vorbind de *vervex*, se ştie că e înrudit cu gr. κόπτω „a tăia", σκάπτω „a săpa", vsl. *kopati* „a săpa", sloven. *kopiti* „a castra", ceh. *kopaně*, *kopanka* „pămînt desţelenit sau despădurit", rut. *kopystь*, parte a plugului (v. Želechowski), vsl. *skopiti* „a castra", *skopьcь* „eunuc", rus. *skopecъ* „eunuc", ceh. slov. *skopec* „berbece castrat" (> germ. *Schöps*; alb. *škopit* etc.)[2]. Slavicul *brav* „porc castrat" (în sîrbo-cr. şi „berbece castrat", iar în slovacă, întocmai ca în slovenă, „mistreţ castrat") şi germ. dial. *Barch*, *Borch* par să ne ducă spre gr. φαρόω „a ara", φάρος „plug", lat. *forare* etc., plecînd toate dela ideea de „a tăia"[3]. Ar putea fi menţionat aici şi mgerm.

[1] E. Boisacq, 932; S. Feist, *Etym. Wb. d. got. Spr.*, 158.

[2] G. Weigand, *Alb. Wb.*, 83; *Jahresber.*, XVII, 236.

Cf. A. Walde, *Lat. etym. Wb.*, 127, 684; E. Boisacq, 492, 870; E. Berneker, I, 563; R. Trautmann, *l. c.*, 116, 262. Deşi aceste forme sînt considerate de unii ca reproducînd teme deosebite, totuşi ele nu pot fi despărţite şi în orice caz semantismul cu variaţiunile amintite ne duce spre înţelesurile lui *vervex* şi *vervaga*.

[3] V. E. Berneker, I, 75; cf. 73-74, s. *borna*; E. Boisacq, 1016. Aceeaşi formă slavă apare cu înţelesul de „vită" în general sau „oaie" şi cînd Berneker o apropie de vsl. *brati* „a lupta" nu poate fi fără temei, pentru că găsim şi alteori aceste sensuri la un loc; aşa în limbile turco-tătare: ciag. *sokmak* „a tăia", *sokuš* „luptă", *sokmu* „vită de tăiat" (H. Vámbéry, *Etym. Wb. der turko-tat. Spr.*, 150). Înţelesul din urmă al slavicului *brav* pleacă din aplicarea la alt scop a semnificaţiei de „a tăia" care e adesea şi la baza noţiunei de „a lupta". Că astfel trebue explicat sl. *brav* cu accepţiunea de „vită (de tăiat)" ne arată şi derivate romanice din lat. *culter*: sp. *cuitral*, *cotral* „bou bătrîn, bou de tăiat". Constatăm iarăşi înfiltrarea unor cuvinte referindu-se la creşterea vitelor

rîne „armăsar castrat" pe care F. Holthausen[1] a încercat să-l pună în legătură cu gr. ἐρύω etc. la care ne-am referit mai sus, dar etimologia aceasta nu e tocmai convingătoare.

Lăsînd la o parte ceea ce poate fi îndoios, rămîn destule concordanțe care ne îndreptățesc să considerăm pe *vervex* și *vervago* ca înrudiți, ca derivări dintr'o temă comună ce a însemnat „a tăia". Dovada că dela *verv-* trebue să plecăm ne-o dă și forma *vervella* „oiță", atestată de vre-o două ori și la care s'a referit și J. Vendryes cînd a încercat să explice altfel pe *vervex*[2]. Concomitent cu derivarea din *verv-* a lui *vervex* trebue să admitem că din aceeași temă a fost format *vervella* ca un diminutiv feminin pe lîngă *vervex* și de sigur că această formă a avut o circulație redusă — față de *ovis* sau *ovicula* —, cum reiese din faptul că e foarte rar atestată și nu a lăsat nici o urmă în domeniul romanic[3].

Nu tocmai bine lămurită rămîne, e adevărat, terminațiunea *-ēx* din *vervēx*, care e cu totul izolat ca formațiune în latină[4]; totuși, explicațiunea lui Vendryes — după care *-ēx* ar fi rezultat dintr'o încrucișare a lui *-ĕx* cu *-ēx* — poate fi luată în considerație.

---

cu altele din terminologia agricolă, pentru că se știe că c u l t e r apare în it. fr. și sp. cu înțelesul de „plug" și derivatul de acolo din navareză, *akutrar*, înseamnă „a ara"; cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 189. Cum și în alte cazuri cuvinte raportîndu-se la păstorit și la agricultură pleacă dela aceeași formă, prin asocieri semantice explicabile, se poate vedea, de pildă, dacă urmărim reprezentanții romanici ai lui a n n i c u l u s, s o l i d u s, v e t u s, v e t u s t u s: Meyer-Lübke, *l. c.*, 481, 8061, 9282, 9293.

[1] *Indogerm. Forsch.*, XX, 319.

[2] *Mém. Soc. lingu.*, XII, 40 urm.

[3] Un derivat al lui s'a păstrat numai în terminologia păstorească neogreacă: βερβέκι (G. Meyer, în *Indogerm. Forsch.*, III, 65).

[4] E posibil, de altmintrelea, să fi existat cîtva timp, ca derivat din *verv-*, forma **vervus* pentru „berbece" și numai pe urmă aceasta a fost înlocuită cu *vervex* (comp. *capus* „clapon", formă mai veche decît *capo*, și *verpus* „circumcis", a cărui origine nu este însă bine fixată).

VFR. *verchiere*, PROV. *verquiero*

Cum greșeli de interpretare vin cîteodată să confirme, indirect, altă părere ne dă o pildă acest cuvînt. Ocupîndu-mă de *vervex* și găsind nejustificate explicațiile care i s'au dat pînă acum, spre etimologia lui așa cum am arătat-o mai sus am fost îndreptat în parte și de vfr. *verchiere* însemnînd „terre attenant à la ferme, en particulier fonds de terre assigné à une femme", după cum prov. *verquiero, vercero*[1] are înțelesul de „terrain clos qui est près d'une ferme, terre cultivée, dot assignée sur un fonds de terre, patrimoine d'une femme". Pentru acesta[2] s'a propus un derivat din v e r v e x, anume *v e r v e c a r i a, admițînd că la origine ar fi însemnat „avere, zestre în oi", dar derivarea aceasta nu poate fi susținută[3]. Și forma vfr. și cea prov. ne arată că trebue să plecăm dela înțelesul de „cîmp arat, pămînt cultivat", din care ușor se explică acela de „proprietate" sau „zestre". In cazul acesta sîntem duși spre *veruago, vervactum*, în sensul că trebue să admitem și în *verchiere, verquiero* prezența aceleiași teme v e r v -. Ca o altă formațiune din aceasta a putut exista verbul *v e r v i c a r e cu semnificația de „a ara pămîntul" și alături de el putem admite derivatul *v e r v i c a r i a „pămînt arat"[4]. O altă indicație, prin urmare, pentru existența în latină a temei v e r v - în mai multe cuvinte de cum s'a crezut pînă acum. In același timp, avem o confirmare pe altă cale a interpretării care am arătat mai sus că poate fi dată lui *vervex*.

OV. DENSUSIANU

---

[1] Alte forme corespunzătoare se pot vedea în Mistral, *Lou tresor*, II, 1108.

[2] Cf. A. Thomas, *Nouv. essais de phil. fr.* 131; cf. *Romania*, XLI, 433.

[3] Cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 9266; W. von Wartburg, *Zur Benennung des Schafes in den rom. Spr.*, 35, care observă foarte bine că *verchiere* ar fi singurul caz de păstrarea lui v- în v e r v e x cînd acesta peste tot, chiar în Galia, a fost înlocuit cu b e r b e x.

[4] S'ar obiecta poate că fonetismul nu concordă cu această etimologie, deoarece atît în forma vfr., cît și în cea prov. ar trebui ca lat. c să fie

„Filioque“ din Psaltirea Scheiană

Se știe că *Psaltirea Scheiană*, în partea ei finală (pag. 525-530, ed. Bianu, și 336-337, ed. Candrea), cuprinde Simbolul Sf. Athanasie, în redacțiunea lui occidentală ([duhul] sfântu din tatăl și fiiul nezidit [ed. Candrea, 337/15-16] = Spiritus Sanctus a Patre et Filio non factus). O comparație între Simbol și versiunea romînească probează aceasta pînă la evidență.

Traducerea romînească nu conține începutul Simbolului, adică partea cuprinsă între „Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat Catholicam Fidem“ și „Alia est enim persona Patris“. E curios de constatat că anonimul romîn își începe traducerea (sau copia) la mijlocul Simbolului, pe care îl urmează pînă pe la sfîrșit, pentru a sări apoi la începutul rugăciunei și a continua pînă la punctul de unde plecase. Vine apoi frasa finală, prin care cetitorul e înștiințat că singuri aceia care vor crede în această rugăciune vor fi izbăviți.

Pînă la descoperirea versiunei de pe care a fost tradus Simbolul, nu putem stabili cu precisiune cui sînt datorite omisiunile din traducerea romînească. Pe de altă parte, textul romînesc cuprinde unele frase care nu se află în versiunea latină pe care am avut-o la îndemînă.[1] Mă mulțumesc să atrag din nou atenția asupra pasajului „ce între urul fiindiș obrazŭ“ dela pag. 336/16-17 (ed. Candrea), care traduce

---

redat prin g, cînd se știe că derivatului *vervecarius (*berbecarius) din vervex (berbex) îi corespunde *berger*. Obiecțiunea se înlătură însă cît timp *verchiere*, *verquiere* se pot explica printr'o sincopă timpurie a lui i în *vervicaria, pe cînd în *berbecarius sincopa lui e s'a produs mai tîrziu; acesta din urmă, ca derivat din berbex (sau berbix în latina din Galia) a putut păstra mai mult timp pe e între b...c, pe cînd *vervecaria era izolat, nesprijinit de nici o formă evident înrudită și astfel a putut suferi din vreme sincopa lui e.

[1] *Sancti Patris nostri Athanasii Archiep. Alexandrini opera omnia quae extant...*, opera et studio Monachorum Ordinis S. Benedicti..., Parisiis, 1698, II, 728-729.

frasa „unus omnino non confusione substantiae, sed unitate personae". V. Bogrea [1] a pus în legătură pe *fîndiș* cu ung. *fentes* „înălțat, loc ridicat". Această constatare ne-ar putea duce la presupunerea că traducerea romînească a fost făcută de pe o versiune ungurească. Pentru N. Iorga [2] și N. Drăganu [3] apariția Simbolului Athanasian în forma lui occidentală într'o Psaltire romînească ar proba influența husită. C. Lacea [4] se mulțumește să constate că textul din *Ps. Scheiană* reproduce un Simbol catolic. I. Bărbulescu [5] găsește în Simbol o probă hotărîtoare că cele mai vechi traduceri romînești au fost provocate de propaganda catolică.

Aceste păreri nu țin samă de faptele următoare:

In scrierile lui J. Honterus, reformatorul Sașilor din Transilvania, găsim aceste două pasaje [6]: „Officium matutinum translatum est in tempus aurorae, in quo post vernaculas cantiones et litanias, *post ordinatos matutinos Psalmos*, lectiones et responsoria canitur *Symbolum Athanasii*" și „Post secundum pulsum mox subiungitur officium matutinum... tres ex ordine *Psalmi* una cum antiphona canuntur. In solemnioribus autem festis tres antiphonae cum suis *Psalmis* usitatis retinentur... Quibus finitis, sequitur „Gloria tibi trinitas", cum *Symbolo Athanasii*" [7].

Se știe că biserica reformată cunoaște cele trei Simbo-

[1] *Revista istorică*, V. (1919), 132.

[2] *Ist. lit. religioase*, 19 și 22; *Ist. Romînilor din Ardeal și Ungaria* I, 102, n. 6.

[3] *Dacoromania*, III, 928.

[4] *Ibid.*, III, 470.

[5] *Arhiva*, XXVIII (1921), 14.

[6] In *Reformatio Ecclesiae Coronensis ac totius Barcensis Provinciae* (1543) și în *Reformatio Ecclesiarum Saxonicarum in Transylvania* (1547).

[7] V. Joh. Honterus, *Ausgewählte Schriften*, ed. Osk. Netoliczka Wien-Hermannstadt, 1898, 17 și 112-14. Cf. Mart. Schmeizel, *De statu ecclesiae Lutheranorum in Transilvania*, Iena, 1722, 170: în timpul oficiului de dimineață, mai ales duminecea, se cîntă „Symbolum Athanasii sermone germanico". După o oră urmează „summum officium" sau „missa publica". Se cîntă diferite cîntece, apoi se cetește Evanghelia, „dehinc Symbolum Apostolorum".

luri [1]. Ad. Schullerus, din Sibiiu, a binevoit să-mi comunice că biserica protestantă săsească a întrebuințat și întrebuințează redacțiunea occidentală a Simbolului Athanasian. Astfel, textul Simbolului dela Niceea, cetit în „Hochmesse", nu diferă de cel care era cunoscut în Ardeal în sec. al XVI-lea [2].

O probă despre această „indiferență" a reformaților pentru „filioque" găsim într'un „Bekenntnislied" scris de T. Clausnitzer în sec. al XVII-lea: „Wir glauben an den heil'gen Geist der von *beiden* gehet aus". [3]

Cred, prin urmare, că apariția Simbolului Athanasian cu „filioque", la sfîrșitul *Ps. Scheiene*, își găsește o explicație satisfăcătoare dacă punem în legătură traducerea acestei rugăciuni cu propaganda reformaților din nordul sau sudul Transilvaniei.

Îmi mai rămîne să răspund unei obiecțiuni:

Simbolul amintit apare în partea datorită copistului C, a cărui copie datează de pe la 1569 (Candrea, *Ps. Scheiană*, I, CVI). Constatările de mai sus n'ar avea, prin urmare, valoare probantă pentru traducerea originală de pe care a fost copiat ms. Scheian. Obiecțiunea cade însă dacă ținem samă de faptul că textul romînesc al Simbolului presintă cîteva forme rotacisate care aparțineau traducerei anterioare, pentru că știm că graiul copistului C nu cunoștea această particularitate fonetică.

---

[1] V. *Romania*, XLVIII, 328, n. 1.

[2] A. Schullerus mi-a împărtășit următorul fragment dintr'un *Missale* din 1500, păstrat în biblioteca Museului Brukenthal: „Et in spiritum sanctum dominum et vivificantem qui ex patre filioque procedit". Textul n'a fost modificat de reformați.

[3] *Gesangbuch für die evangelische Landeskirche A. B. in Siebenbürgen*, ed. 30, Sibiu, 1921, 69, n-rol 166. Partea privitoare la unitatea Treimei din traducerea romînească, relevată de N. Iorga, *Ist. lit. religioase*, 22, este în concordanță cu doctrina bisericei reformate săsești. V. în această privință Ad. Schullerus, *Luthers Sprache in Siebenbürgen*, Sibiu, 1923 (extras din *Ver.-Archiv*, XLI), I, 169 urm., unde se analisează discuția dintre Stancarus și Sașii reformați privitoare la această chestiune (1563 și anii următori).

Corolarul acestei demonstraţii este că traducerea originală a Simbolului a fost făcută în regiunea rotacisantă, în prima jumătate a secolului al XVI-lea sub influenţa Reformaţilor unguri sau saşi.

AL. ROSETTI

RĂSPUNS LA O RECENSIE

Conclusia articolului meu *O problemă de romanitate sud-ilirică*, publicat în această revistă (I, 72-99), unde am căutat să dovedesc „nu numai existenţa unei romanităţi în Sudul iliric încă dela începutul erei creştine, ci chiar un contact teritorial etno-lingvistic între această romanitate şi restul domeniului romanic din Iliria şi Dacia, cu ramificaţiuni şi în spre munţii Haemului" — o combate Sextil Puşcariu în *Dacoromania*, III, 840-841.

Intru cît şi urmărirea problemei c, g + e, i din precedentul meu articol *Din epoca de formaţiune a poporului romîn* (I, 208-218) m'a dus la aceeaşi conclusie, cred că un răspuns la obiecţiunile ridicate de S. Puşcariu e necesar.

Atenţia pe care mi-o atrage S. Puşcariu că „drumul folklorului şi al etno-psihologiei e mai alunecos decît cel al filologiei" şi că „putem aluneca pe pante primejdioase dacă ne aventurăm prea departe în direcţia aceasta", — această atenţie nu mi-a lipsit, după cum n'am fost străin nici de convingerea că criteriul cercetărilor filologice e mai sigur, mai positiv decît cel al folklorului [1], aşa că nu dorinţa după vre-o inovaţie sau vre-un sentiment naţional mă va fi îndemnat la o atare conclusie. Dacă, pe de altă parte, nu m'am oprit asupra nomenclaturei îmbrăcămintei aromîne — deşi am vorbit de port —, motivul a fost acesta: recunoscînd dificultatea pe care o ridică o atare nomenclatură şi admiţînd că „nimic nu e mai supus schimbului, modei, ca îmbrăcămintea omenească", ne întrebăm: dela care element etnic anume va fi împrumutat Aromînul portul său naţional?

[1] Cf. *Din folklorul romanic şi cel latin*, 15 sau 172.

După cunoştinţa noastră, portul său bărbătesc nu apare la nici un alt popor [1]. Dat fiind şi faptul că nu putem admite că o entitate cam e cea aromînească îşi va fi părăsit portul originar şi de dragul a ceva similar cu moda îşi va fi făurit un port nou şi atît de complicat şi costisitor, credem că e mai logic să vedem in acest port ceea ce am susţinut în articolul meu, mai ales că, dacă e vorba de schimb sau modă, în totdeauna în vieaţa patriarhală a unui popor se recurge mai de grabă la ceva care să fie cît mai comod şi mai potrivit cu ocupaţiunile sale şi cu clima regiunilor locuite.

Privitor la musică şi la literatura populară, socotim iarăşi că obiecţiunea adusă nu poate rămînea în picioare, întru cît n'ar putea fi susţinută afirmaţiunea că „în acestea se păstrează totdeauna ceva din sufletul şi firea etnică a unui popor". Cîte sau chiar ce anume din caracteristicile entităţei romane se pot dovedi ca fiind intact păstrate pînă astăzi în musica şi literatura populară romînească? Ceva mai mult: admiţînd tesa lui Sextil Puşcariu, şi raportîndu-ne la unitatea lingvistică nord- şi sud-dunăreană, ne întrebăm iarăşi: de ce din firea etnică a poporului roman, bunăoară, nu s'a păstrat în musica sau literatura populară aromînească ceva comun, care să apropie pe Aromîni de Dacoromîni şi în această privinţă? Conform acestei tese, ar resulta că acei Aromîni care astăzi şi-au însuşit musică şi literatură grecească ar fi... „Greci vlahofoni" sau Ἑλληνόβλαχοι — ceea ce, de sigur, e cu totul strein de convingerea sa. Aşa că, pentru casul nostru, cele relevate de mine la pag. 81 constitue realitatea faptelor. Dovadă? Elementul aromînesc care nu a avut contact social cu cel grecesc şi care a fost ferit de „înfrăţirea de arme creştine aromîno-greceşti" nu şi-a însuşit nici literatură, nici musică grecească; în schimb, o parte din elementul fărşerotesc din imediata apropiere a Albanesilor cîntă albaneseşte, după cum

[1] Ceva asemănător pentru partea superioară a corpului constatăm la Sarzi (cf. Max Leopold Wagner, *Das ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*, 136-145); pantalonii lor însă ne amintesc „gatiile" din Ardeal.

anumite comune vecine cu Bulgarii cîntă bulgărește — casul cu comuna Gopeși, constatat și de mine personal [1]. Cît privește părerea că „spre a putea face deducții de natură paleologică din musica aromînească, trebue studii temeinice comparative cu musica popoarelor vecine", faptul că am ridicat și problema musicei nu constitue vre-o hasardare, întru cît îmi permit a mă considera mai mult sau mai puțin un pricepător în ale folklorului musical, așa că am putut aborda și această lature a problemei.

Cred iarăși că nu în totdeauna poate fi în mod fericit enunțat un verdict ca acela dat de S. Pușcariu cînd zice că „nimic nu este mai neindicat decît ca, în locul unor studii făcute cu toată competența specialistului, să alegi din descrierile unor călători streini, mai mult sau mai puțin grăbiți, impresiile lor fugare, cînd ele se potrivesc cu teza ce vrei s'o aperi". Chiar dacă Pouqueville ar fi considerat ca un călător strein „grăbit" care ne dă impresii fugare, totuși ar fi riscat ca, de dragul numai al unor obiecțiuni sau din obișnuința de a te referi numai la conclusiile studiilor făcute de specialiști, să nesocotim informațiile etnografice pe care ni le dau atari călători, informații care constitue însăși realitatea, materialul brut, iar nici de cum exclusiv adaptarea personală a unui asemenea material. Așa că nu văd întru cît ar fi neindicate recurgeri complimentare ale istoriografiei romîne bunăoară la cronicarii bizantini sau chiar la cei romîni.

O ultimă obiecțiune ridicată de Pușcariu e cea privitoare la formele *K'ésari* și *Vla'*. Deși peste ultima formă s'ar fi putut trece cu vederea — cum s'a trecut și peste alte cîteva considerațiuni —, totuși cred că a susținea că în forma *v(e)lă* se ascunde și *Valah* nu e tocmai „atît de curios" cum crede Pușcariu. E drept că prin *v(e)la* trebue să înțelegem „frate" și în modul acesta trebue interpretată această formă

[1] Cf. și revista *Viața albano-romînă*, II (1910), 267: „Gopeșenii cîntă la nuntă bulgărește" — adică și cîntecul și aria sînt bulgărești.

atunci cînd un Albanes se adresează unui consîngean al său. Dar tot prin *v(e)la* se adresează Albanesul și Aromînului înțelegînd prin aceasta „frate Valah". O dovadă că *v(e)la* înseamnă și „Valah"? Cînd Albanesul zice *Vla° škoi*, înțelege „Romînul pleacă", după cum *V(e)léte škuza* însemnează „Romînii (Valahii) plecară"[1]. Pentru înțelesuri ale unor asemenea forme, eu cred că, adesea, e mai indicat să recurgi la însăși realitatea vie a problemei urmărite decît la clișeele care reproduc acea realitate. Pentru acest motiv, am socotit că e mai util și mai temeinic să recurg la dicționarul viu al graiului în care circulă forma discutată decît să deschid pe cel al lui Gustav Meyer la pag. 469. Prin aceasta nu înțeleg să infirm nimic din cele înregistrate de Meyer, pentru că oricui care e străin de complexul întregului mediu etno-lingvistic al poporului albanes îi va fi imposibil să înregistreze întreaga viață lingvistică a fiecărei forme. Așa că, în astfel de condițiuni, nu e neserios ca speculațiunile științifice — adesea incomplete — de birou să le completezi prin cercetări asupra înseși realității vii la care se referă studiile dintre rafturile bibliotecilor.

In concluzie, nu văd ce anume s'ar putea opune în mod indiscutabil existenței unei romanități în Sudul iliric și de ce să-i atribuim numai de cît o origine nordică.

Tache Papahagi

O RESTABILIRE

In *Municipium Aurelium Durostorum*[2], V. Pîrvan scrie următoarele: „Fino a due settimane fa, ancor non si sapeva da quando abbia cominciato Durostorum ad essere città romana. Una serie d'iscrizioni trovate in questi ultimi giorni

---

[1] Cîva mai mult: frăția de cruce („frate di cindza") o constatăm chiar între un Albanes și un Romîn (cf. și *Viața albano-romînă*, I, 187).

[2] Extras din *Rivista di Filologia e d'istruzione classica*, nuova serie, anno II, fasc. 3, 1924.

ad oriente dell' attuale città di Silistra in occasione dei soliti lavori primaverili per la ripiantagione delle vigne circostanti, ci dà una riposta non solo a questa domanda, ma anche ad altre, di una notevole importanza".

Nu contestăm nici noi însemnătatea acestor inscripţii, dar ne surprinde că autorul amintitului studiu se abate dela consacrata normă ştiinţifică de a cita şi izvorul căruia datoreşte cunoaşterea şi procurarea lor. Pentru aceasta, mă văd nevoit să relevez că descoperirea şi salvarea acestor documente se datoreşte subsemnatului şi că V. Pârvan a luat cunoştinţă de ele graţie comunicării care i s'a făcut la timp (cf. revista *Dunărea*, I (1924), 192).

Pericle Papahagi

DĂRI DE SAMĂ

Les langues du monde, par un groupe de linguistes sous la direction de **A. Meillet** et **Marcel Cohen**; Paris, Ed. Champion; 1924; XIII-811 pag. și 18 hărți lingvistice.

Ca inovații și sinteze, școala lingvistică franceză își afirmă de cîtva timp tot mai mult superioritatea, lăsînd în urmă pe cea germană care a avut apogeul ei cînd impulsiunile date de cîțiva savanți au fost urmate metodic și de numeroși cercetători în diferite direcții.

O dovadă despre aceasta o și publicația de față, apărută de curînd sub îngrijirea lui A. Meillet și M. Cohen care, pentru o atît de vastă operă de îndrumare lingvistică, au fost ajutați de colaborarea lui J. Vendryes, A. Sauvageot, J. Deny, S. Elisséev, C. Autran, G. Lacombe, N. Troubetzkoy, J. Bloch, J. Przyluski, G. Ferrand, M. Delafosse, L. Homburger și P. Rivet.

Dacă pînă acum și alții au încercat să presinte într'un tot varietatea de limbi cunoscute — și în acest sens cea mai nouă încercare a fost aceea a lui F. N. Finck, *Die Sprachstämme des Erdkreises* (Lipsca, 1909) —, de data aceasta avem sub ochi mai mult decît o înșirare sumară a diferitelor grupuri lingvistice; pentru fiecare din ele se dau elementele esențiale care pot înlesni cunoașterea lor, se relevează particularitățile caracteristice, cum și părerile care au ajuns la anumite precisări sau, uneori, acelea care sînt controversate, iar pentru urmărirea mai de aproape a studiilor consacrate unui domeniu sau altul e indicată bibliografia necesară. Ce mărește și mai mult valoarea acestei publicații sînt numeroasele hărți adăugate la sfîrșit și arătînd repartisarea limbilor în toate continentele.

In introducere, A. Meillet arată criteriul care trebue urmat cînd e vorba de a clasifica limbile vorbite azi ori dispărute. Sis-

temul vechi de împărţire în limbi isolante, aglutinante şi flexionare nu mai poate fi ţinut în samă azi. Singura clasificare îndreptăţită e acea care ia în consideraţie filiaţiunile lingvistice, fixează locul fiecărei limbi după genealogia ei. Chiar dacă se admite însă acest criteriu, sarcina lingvistului nu e totdeauna uşoară. Cum poate fi hotărîtă înrudirea unei limbi cu altele, de care particularităţi ale ei trebue să ţinem mai mult socoteală în casul acesta? A. Meillet, ca şi alţii, susţine că în primul rînd morfologia ne poate ajuta pentru stabiliri genealogice — întru cîtva şi fonetica, dar mai puţin sau de loc vocabularul, fiind că împrumuturi de cuvinte dela o limbă la alta, chiar cînd nu au nici o înrudire, sînt ceva obişnuit.

De sigur, punctul acesta de vedere are temeiurile lui şi după el trebue să ne orientăm adeseori, dar în unele casuri nu poate fi hotărîtor, apare chiar inaplicabil, cum singur Meillet observă într'un loc (pag. 9-10). Principiul adoptat astfel mi se pare că duce, de fapt, la şi mai multe renunţări decît cele admise. Cînd ne referim, de pildă, la limbile americane, constatăm între ele nenumărate divergenţe morfologice, interzicînd clasificări după principiul urmat în alte domenii lingvistice, cu toate că indicaţii de altă natură par să îndreptăţească părerea că unele din aceste limbi derivă dintr'un izvor comun. Despre graiul Ţiganilor din Armenia se ştie că în vocabular şi-a păstrat mai bine caracterul, pe cînd morfologia lui s'a alterat prin înrîurirea limbei armene. Asemenea constatări, ca şi altele, ne arată că mai des decît ne închipuim aspectul morfologic al unei limbi nu este decisiv pentru a o alătura la un grup ori altul şi că avem mai multe motive să ţinem samă de elementele ei lexicale. Poate chiar, pînă la un punct, am fi autorisaţi să admitem că limbile care au o îndepărtată tradiţie de cultură, cum e casul celor indoeuropene, semitice, sînt mai conservative în ce priveşte morfologia şi mai supuse schimbărilor de vocabular, pe cînd, invers, acelea care s'au desvoltat în condiţiuni de cultură mai puţin favorabile, acelea care apar cu un caracter de primitivitate, arată în morfologie o instabilitate mai mare decît în lexic, acesta putînd rămînea — pentru noţiuni simple, curente — redus la anumite forme, neschimbate în curs de veacuri, în vreme ce limbile culte îşi variază, îşi îmbogăţesc mereu lexicul, prin evoluţiile de civilisaţie, prin numeroasele împrumuturi care le vin din alte limbi. In orice cas, cînd ne raportăm la alte limbi decît cele cu un bogat trecut cultural şi care au preocupat mai mult pe cercetători, ducîndu-i la fixarea unor norme, nu trebue, cred, să ne lăsăm influenţaţi prea mult de ceea ce e propriu celor din urmă

şi a resultat din studiile asupra lor. Criteriile de clasificare pot să nu fie aceleaşi, după cum avem de a face cu idiome desvoltate în condiţiuni deosebite şi, poate, cu vremea, cînd explorarea atîtor domenii nebuloase încă azi va duce la constatări mai sigure, clasificarea limbilor va cere aplicări variate ale metodei genealogice şi în unele privinţe va apărea mai complicată decît ne-o reprezentăm azi. Pentru unele limbi se poate, de asemenea, ca nici astfel să nu se ajungă la cunoaşterea sigură a înrudirei lor.

Capitolul asupra limbilor indoeuropene e redactat de J. Vendryes, cu presentarea succinctă a faptelor care s'au putut stabili în această ramură a lingvisticei. Asupra conclusiilor la care putem ajunge cu privire la teritoriul locuit de Indoeuropeni, înainte de despărţirea lor, întru cît asemenea conclusii pot fi deduse din studiile comparative, Vendryes arată reservele care se impun, totuşi înclină spre părerea că indoeuropeana commună a trebuit să fie vorbită într'o „regiune rece, depărtată de mare, unde creşteau mesteacănul, stejarul, fagul şi unde trăiau ursul şi lupul" (pag. 22). Se ştie cît de complicată e această problemă şi cum unii savanţi au contestat valoarea reconstruirilor şi concordanţelor lingvistice cînd este vorba de a fixa cu ajutorul lor patria primitivă a Indoeuropenilor. Acordul mai multor limbi, cînd fireşte nu este aparent, datorit întîmplării sau împrumuturilor relativ tîrzii, e fără îndoială un criteriu de care trebue să se ţie samă. Dar nu poate fi singurul, chiar dacă recurgem şi la ajutorul paleontologiei, pe lîngă lingvistică. Numai din faptul că anumite cuvinte, în special cele designînd plante şi animale, variază mult de la o limbă indoeuropeană la alta nu resultă totdeauna că a trebuit să fie necunoscut tuturor Indoeuropenilor ceea ce exprimă ele. Dacă unele numiri de plante şi animale se păstrează cu o tenacitate chiar surprinzătoare, altele sînt susceptibile de înlocuiri, pentru un motiv sau altul, şi constatarea divergenţielor de terminologie, în casul acesta, dela o limbă la alta a aceleiaşi familii nu implică numai de cît conclusia că nu a existat, la origine, un termen comun în aceste limbi şi că, deci, au fost cunoscute în vechime şi lucrul, noţiunea redate prin forme diferite. E destul să amintim ce ne arată lexicul romanic: pentru noţiuni ca „stejar", „fag" sau „berbece", „urete" etc. care aveau în latină termeni caracteristici, bine fixaţi, în limbile romanice găsim echivalenţi foarte variaţi, devieri numeroase dela lexicul primitiv. Pentru ce nu am admite atunci că desacordul limbilor indoeuropene pentru a designa cutare noţiune nu este totdeauna un indiciu că o asemenea noţiune nu a existat şi nu a fost exprimată printr'un anumit cuvînt la origine, în presupusa indoeuropeană primitivă?

De sigur că nu trebue să mergem prea departe cu asemenea presupuneri, se impune control prin toate mijloacele, dar mi se pare că metoda urmată uneori reclamă oarecari amendări. Și totuși, chiar astfel, greu se va ajunge la stabilirea unor fapte sigure în această privință. Sînt interpretări care, deși admise în general, nu pot fi cu toate acestea deplin convingătoare. Se zice, cum relevează și Vendryes, că Indoeuropenii au trebuit să locuească un ținut unde creștea mesteacănul, fiind că pentru acest arbore găsim o temă identică în majoritatea limbilor indoeuropene și deoarece mesteacănul e răspîndit cu deosebire pe teritoriul care se întinde din spre Marea baltică spre centrul și sudul Rusiei, într'acolo ar trebui căutată patria primitivă a Indoeuropenilor. La această părere se poate răspunde că după condițiuni de astăzi nu sîntem autorisați să ajungem la deducții pentru trecut, și încă foarte depărtat: flora Europei a variat chiar în epoca istorică, așa că același lucru a trebuit să se întîmple în epoci străvechi și deci mesteacănul a putut fi răspîndit atunci chiar pe unde azi e cu totul rar sau a dispărut. Sîntem încă pe un teren puțin solid dacă încercăm deducțiuni pentru epoca străveche a limbilor indoeuropene și multe enigme vor rămînea poate în veci nedeslușite.

Ca amănunte, ar fi de relevat că sarda nu mai poate fi pusă printre dialectele italiene, cum o consideră Vendryes (pag. 57), ci trebue socotită ca o limbă romanică, întocmai ca și dalmata. În partea bibliografică unele indicațiuni nu ar fi fost de prisos și ar fi de făcut cîteva rectificări [1]; de altfel bibliografia întregei lucrări, oricît de conștiincios a fost alcătuită și oricît e ținută în curent, are unele lacune explicabile prin faptul că tipărirea durînd, se pare, vre-o doi ani nu s'au putut semnala publicațiile de tot recente.

Venind dela mai mulți colaboratori era de așteptat ca volumul să nu aibă deplină unitate — nici nu e posibil altfel în publicații de genul acesta —, dar ce poate însemna aceasta față de intenția așa de bine realisată de a da o carte concepută în linii mari și arătînd ultimele achisițiuni în explorările lingvistice?

O. D.

---

[1] Pentru albaneză, de exemplu, nu sînt citate publicațiile lui N. Jokl și G. Weigand. Pentru retoromană, putea fi amintit *Handbuch der rätorom. Spr.*, 1910, al lui Th. Gartner, care duce mai departe informațiile despre ea decît celelalte scrieri ale aceluiași autor; pentru romînă, *Rum. Elementarbuch*, 1905, al lui Tiktin, și cu privire la istroromînă *Dial. romîne* de I. Popovici; din cartea mea *Hist. de la l. roum.* nu a apărut numai vol. I, cum se spune la pag. 50, ci și o parte din al II-lea și în cursul anului viitor va fi tipărită întregirea acestui volum.

I. VALAORI, Elemente de lingvistică indoeuropeană; București, „Cartea românească"; 1924; XVII-423 pag.

Dacă pentru romanistică studiile dela noi au adus tot mai dese și mai temeinice contribuții, cum era firesc în preocupările de a lămuri trecutul limbei noastre, prea puțină atențiune s'a dat lingvisticei indoeuropene, mai ales cînd știm cîtă stăruință s'a pus în curs de mai multe decenii pentru îndreptarea ei pe căi sigure. Vine la timp, de aceea, cartea tipărită de I. Valaori și trebue să o prețuim cu atît mai mult cu cît dela ea putem aștepta stimulări de îmbogățire și în acest sens a literaturei noastre științifice. E un început care s'ar cuveni să aibă cît mai multe continuări.

Intr'o expunere cuprinzînd ceea ce este esențial, primele pagini arată cum s'a constituit lingvistica indoeuropeană, după unele intuiții, ca și reminiscențe de formalism prea mult prelungite. Cum termenul de „lingvistică" e interpretat în diferite feluri, I. Valaori caută să-l precizeze și să arate prin ce se deosebește de acela de „filologie". Părerea sa este că lingvistica, pe lîngă studiul limbilor după texte, după tradiția literară, ține mai ales samă de întreg complexul faptelor lingvistice, dă o deosebită atențiune și dialectelor, nu ia în considerațiune numai ceea ce este individual și acordă mai multă importanță foneticei decît morfologiei și sintaxei; filologia, dimpotrivă, ar fi studiul limbilor după monumentele literare, ar avea în vedere mai mult ceea ce este personal și ar socoti ca mai utile de studiat particularitățile sintactice decît cele morfologice și fonetice (pag. 9). Și alții au atribuit acelaș înțeles lingvisticei și filologiei, dar mi se pare că trebue rectificat. Nu se poate spune că filologia rămîne streină de studiul dialectelor și prețuește mai puțin fonetica ori morfologia decît sintaxa; reducerea ei la atîta e datorită impresiilor din felul cum a fost cultivată multă vreme filologia clasică și cea modernă; propriu zis, dela filologi, și cu deosebire dela aceia care s'au ocupat de limbile moderne, au pornit îndemnuri pentru o cît mai stăruitoare cercetare a dialectelor. Cred deci că lingvistica trebue interpretată ca studiul fenomenelor lingvistice din punct de vedere general și cu aplicări la diferitele familii de limbi, pe cînd filologia își mărginește domeniul la un grup de limbi, sau la una din ele, fără exclusivism totuși de preocupări chiar în acest cadru mai restrîns. Rămîn astfel justificați termenii de filologie clasică, romanică, slavă, germanică etc., cum și — cu restrîngeri în fiecare din aceste domenii — aceia de filologie latină, greacă, romînă, franceză etc. Mi se pare deci impropriu să se vorbească de lingvistică romanică ș. a., cu toate că de cîtva

timp se vede o predilecţiune pentru această denumire: o întrebuinţează Meillet, Bourciez, Millardet etc. şi se anunţă acum, sub direcţia lui A. Terracher, o revistă de „linguistique romane". Termenul mi se pare aplicat prea extensiv[1], ceea ce nu înseamnă totuşi că filologia trebue ţinută departe de lingvistică: azi nu ne putem închipui un filolog, cultivînd chiar un domeniu mai limitat, care să nu fie în curent cu problemele generale. Lingvistica dă filologilor îndrumări, cum de altă parte se poate ca din studiile acestora, îndreptate asupra unui domeniu relativ mai redus, să pornească unele sugestiuni, unele inovaţii de care să se ţină samă în lingvistica generală.

Cu o informaţie sigură, I. Valaori presintă resultatele la care s'a ajuns cu privire la locul pe care-l ocupă diferitele limbi din familia indoeuropeană, relevează particularităţile caracteristice ale lor şi pentru a putea fi urmărit mai de aproape studiul fiecăreia din ele citează bibliografia necesară (lipsesc unele menţionări, ca, de pildă, la pag. 49, *Lettische Grammatik*, 1923, a lui J. Endzelin; la pag. 53, *Gramm. der serbokroat. Spr.*, 1914, a lui A. Leskien; la pag. 63, pentru celtică, lucrările lui J. Loth ş. a., dar autorului nu i-a fost de sigur posibil să ţie bibliografia deplin în curent fie pentru că unele studii au apărut în cursul tipăririi lucrării sale, fie pentru că e aşa de greu, cum ştie oricine, să-ţi procuri azi, cu deosebire la noi, toate publicaţiile de care ai nevoie într'o specialitate). Capitolele care urmează sînt consacrate foneticei, morfologiei, sintaxei etc. limbilor indoeuropene, cu relevarea faptelor principale stabilite pînă acum (ca exemplificare pentru schimbările prin care trec limbile nu mi se pare însă potrivit aleasă, la pag. 189, comparaţia dintre versiunea *Psalmilor* traduşi la noi în secolul al XVI-lea şi cea din tipărituri bisericeşti făcute mai în urmă într'o limbă artificială).

Ca exactitate de redare tipografică de sigur că o lucrare de felul acesta ar fi cerut mai mult, dar ştim cîte dificultăţi nu pot fi învinse cînd pentru publicaţii filologice cu nenumărate semne de transcriere şi o tecnică bine controlată nu am ajuns încă la ceea ce dau tipografiile din străinătate. E de luat în samă înainte de toate gîndul din care a pornit o asemenea carte — cea dintîi la noi pentru iniţierea în studiile indoeuropene —,

---

[1] De aceea cînd am redactat articolul *Orientări nouă în cercetările filologice*, pentru primul număr al acestei reviste, m'am întrebat un moment dacă „filologice" nu ar fi trebuit înlocuit cu „lingvistice", cît timp unele idei expuse acolo atingeau probleme de lingvistică generală. M'am oprit însă la primul cuvînt, pentru că *Grai şi suflet* e înainte de toate revistă de filologie românească şi numai colateral atinge alte domenii.

cum şi munca depusă de autor pentru presentarea metodică şi clară a rezultatelor la care s'a ajuns într'un domeniu vast de cercetări.

O. D.

N. DRĂGANU, Manuscrisul Liceului grănicereso „G. Coşbuc" din Năsăud şi săsismele celor mai vechi manuscrise romîneşti, în *Dacoromania*, III, 472-508.

C. LACEA, Copiştii „Psaltirei Scheiene," în *Dacoromania*, III, 461-471.

Cu intenţia de a aduce o inovaţie în cercetările asupra limbei romîne vechi, aceste două studii pun în discuţie chestiuni care trebue urmărite de aproape.

Cercetînd un manuscris originar din satul Rohia (j. Solnoc-Dobîca), copiat între 1640 şi 1650 de pe un text dela 1600 care putea fi o copie, Drăganu ajunge la concluzia că copistul era Sas din părţile Bistriţei. Ms. a fost dăruit de descoperitor Liceului „G. Coşbuc" din Năsăud.

Unele particularităţi fonetice ale acestui ms. apar şi la copistul C al *Ps. Scheiene*. C. Lacea crede că acest copist era de asemenea Sas.

Particularitatea caracteristică a textelor de care ne ocupăm este diftongarea vocalei accentuate *a* sau *u* urmată de o consoană care poate fi o semi-oclusivă şi o oclusivă surdă, sau o sonantă.

Astfel, în ms. Liceului din Năsăud găsim formele *maire*, *saile*, *taile* (= mare, sale, tale). Exemplele din *Ps. Scheiană* (*cărraire*, *muire*, *pădaire*, etc.) sînt reproduse de Lacea la pag. 466. Casurile de diftongare a vocalei neaccentuate care apar în acest text (*măiritu-te-ai*, *minuinatu*, etc.) sînt datorite analogiei cu formele accentuate (*maire*, *minuine*, etc.).

Pentru Drăganu, această diftongare este o probă hotărîtoare de „săsism". Cred, dimpotrivă, că această particularitate fonetică nu ne poate oferi un punct de sprijin sigur, pentru că analisa fisiologică a fenomenului ne duce spre un proces obişnuit în limba romînă şi în alte grupuri lingvistice. Aceste constatări complică problema, a cărei complexitate nu a fost pusă în lumină de Drăganu şi Lacea.

Abreviaţiuni: Bîrlea = *Însemnări din bisericile Maramureşului* publ. de I. Bîrlea (în SD. XVII); DB = *Docum. romîneşti din arhivele Bistriţei*, publ. de N. Iorga; DH = *Docum. Hurmuzaki*; DR = *Docum. romîneşti*, ed. Academiei rom., Bucureşti, 1907; SD = *Studii şi documente*, publ. de N. Iorga.

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂȚII
IAȘI

Diftongarea amintită caracterisează graiul Sașilor din Transilvania și se menține pînă astăzi în părțile de nord ale acestei provincii. Ea se explică prin „segmentarea" (germ. Brechung) vocalei accentuate, care s'a produs independent de vocala conținută în silaba următoare. Analisa fenomenului nu ne lasă nici o îndoială în această privință.[1] Nu tot astfel trebue explicată diftongarea la copistul C al *Ps. Scheiene*, unde fenomenul a fost produs prin anticiparea unei mișcări articulatorii: dacă pornim dela formele de plural, putem avea pentru *păduri*, de ex., *pădu*ᵉ*ri* sau *pădu*ᵉ*ri*, după cum elevațiunea limbei spre vălul palatului se produce încet sau brusc, atingînd numai de cît punctul de articulație al vocalei i.[2] Așa dar, causa procesului a fost *i* final, contrar afirmației lui Pușcariu, care pleacă dela formele de singular terminate în *e*.[3] Că această interpretare e justă, ne-o dovedesc forme ca *straikinu*, de ex., înregistrată de E. Gamillscheg[4] în satul Curpen (j. Gorj), precum și celelalte exemple romînești examinate mai jos.

a. Aci se ivește prima complicație a problemei, dacă admitem că copistul C al *Ps. Scheiene* era strein, cum presupune Candrea (*Psalt. Scheiană*, I, XXXIX, XLIII, CXXVIII). Drăganu nu discută această ipoteză deși examinarea ei se impune, dacă ne gîndim la un copist strein. Asupra naționalității acestui copist găsim o indicație în întrebuințarea punctului și virgulei ca semn de întrebare, particularitate care nu apare în alte texte romînești. Și atunci, știind că acest procedeu este propriu grafiei grecești, și că, pe de altă parte, diftongarea așa cum apare în *Ps. Scheiană* caracterisează dialectele grecești din regiunea Maina (sudul Peloponesului)[5], se poate pune chestiunea

[1] G. Kisch. *Der Bistritzer Mundart verglichen mit der Moselfränkischen*, în *Beiträge zur Gesch. der deutsch. Sprache und Litteratur*, XVII (1893), 352-354, 358-359, 362-363, 370. Înaintea unei consoane sau a unui grup de consoane, ā > uᵃ, ē > uiᵉ sau īᵉ, ī > ěᵉ, ū > ao, dar cînd intervine „Umlaut"-ul transformarea e alta și avem, pentru *a*, de ex., *ä* sau *ä*ᵉ.

[2] Cf. Rosapelly, în *Mém. Soc. lingu.*, X, 130-131.

[3] *Dacoromania*, I, 380-381.

[4] *Oltenische Mundarten*, 55; v. și *Graiul n.*, I, 16 (Gorj).

[5] A. Thumb, *Handbuch der neugriechischen Volkssprache*, ed. a 2a, 8: „Eine besondere Art von Diphtongen findet sich in der südlichen Maina: ein in der Regel konsonantischer *i*-Laut tritt durch Umlaut (Epenthese) in die vorhergehende Silbe und verbindet sich mit deren Vokal". De ex., μάϊτα = μάτια, βάϊζει = βάζει, έϊννια = έννιά, etc. „Das Lautgesetz wirkt auch zwischen eng verbundenen Wörtern wie νάι διορθώσω = νά διορθώσω."

dacă acest copist nu era Grec. Căci celelalte particularități ale acestui text nu ne duc spre ceva specific săsesc[1].

b. Trecem la a doua complicație: am văzut mai sus că regăsim în limba romînă vorbită fenomenul care apare în *Ps. Scheiană*. S'ar părea, la prima vedere, că nu tot astfel trebue explicată diftongarea notată *saile, taile*, în ms. Liceului din Năsăud — implicit, ar trebui să admitem, atunci, că acest fenomen e săsesc. Totuși, vom vedea numai de cît că există un fenomen romînesc dialectal care trebue explicat prin același mecanism.

I. A. Candrea a binevoit să-mi comunice materialul privitor la numirile proprii din Oltenia, adunat de d-sa prin intermediul serviciului statistic. Desele exemple de diftongare a lui *a* accentuat urmat de *k'e* înșirate aci mai jos își găsesc explicația dacă pornim dela un *k* muiat (deci *-k'e*). O dovadă despre aceasta găsim în grafii ca *Iordachie*, etc.[2] Iată lista exemplelor, întovărășită de indicarea localităților, în ordinea în care se presintă dela nord la sud: *Costaįke, Dumitraįke, Enaįke, Iordaįke, Laįke, Manolaįke, Mataįke, Metaįke, Mihalaįke, Naįke, Petraįke, Postolaįke, Smarandaįke, Taįke, Tănasaįke, Vasilaįke, Zamfiraįke* (Mehedinți: Stelmlu, Sura, Gîrbovăța de j., Jirovu, Menții-din-față, Voloiacu Lumnicu, Pluta, Izvorălu, Bălțații de j. și de s., Albuleștii, Poroina-mare, Bicleșu, Smadovița, Vînju-mare, Gruia, Vînători. Gorj: Bumbești-Jiu, Runcu, Sîmbotinu, Săcelu, Magherești, Stroești, Negoești, Clinicu, Crețești, Brătuia, Roșia, Vlăduleni, Peșteana de s., Sărdănești, Gîrbovu, Turburea, Borăscu. Vîlcea: Clineni Băbeni-Oltețu).

Revenind la formele *saile, taile* din ms. Liceului din Năsăud, constatăm că diftongarea lui *a* accentuat a fost produsă prin același mecanism. In adevăr, în graiul maramureșean de astăzi *l'e* este muiat. Avem, prin urmare *-l'e*[3].

Sîntem în drept, prin urmare, să explicăm pe *taile*, de ex. prin *tal'e* (formă înregistrată de Țiplea, *l. c.*, 433/5).

Din cele expuse pînă aci putem trage concluzia că diftongarea

---

[1] Forme ca *învîrtoaşe, învîrtoaşădză*, etc. din *Ps. Scheiană* și Coresi (v. Candrea, *Psalt. Scheianǎ*, II, 422, s. v.), socotite de Drăganu ca atare (pag. 497), sînt curente în Ardeal și Moldova. Cf. N. Gane, *Nuvele*, ed. Alcalay, II, 65: „cu trăesc din munca mînilor mele, stolnice, și mînile care muncesc se învîrtoaşe."

[2] Cf. Stinghe și Weigand, *Jahresb.* VIII, 38, 276; Drăganu, pag. 503.

[3] A. Țiplea, *Poesii populare din Maramureș*, An. Ac. rom., XXVIII, liter., 413 urm., passim. Poesiile provin în cea mai mare parte din Biserica-albă. T. Papahagi a binevoit să-mi comunice că a înregistrat acest fenomen în Săpînța, Săcel, Săliște etc.

garea vocalei accentuate, așa cum apare în manuscrisele noastre, își capătă o explicație satisfăcătoare în interiorul limbei romîne. Trebue să adăugăm că nu avem dreptul să despărțim fenomenul examinat mai sus de cazuri analoge, în care diftongarea vocalei accentuate a fost provocată exact în aceleași condițiuni, în cuvinte ca *ȯįkį, miįne, piįne, ureįke, neįke*, etc. (nici unul din aceste cuvinte nu face dificultăți pentru pluralul în -į [1]).

Și atunci, ținînd samă și de forma ar. *cuibaire* (sing. *cuibar*) [2] care apare în jurul Bitoliei [3] și de forma ir. *roiș* (< *roșį*), [4] putem formula această tendință fonetică generală în modul următor:

1. voc. accentuată + cons... į > voc. accentuată + į + cons... į, sau

2. į... voc. accentuată + cons. > į... voc. accentuată + į + cons.

Dialectul aromîn ne oferă și un caz de pierdere a fonemului inductor: *cubiir(e)* (com. de T. Papahagi), adică į...į > zero...į [5].

c. A treia complicație a problemei reside în faptul că diftongarea de care ne ocupăm apare și în texte scrise de străini care nu sînt nici Sași, nici Greci. În lista de cuvinte romînești comunicată istoricului J. Lucius în a doua jumătate a sec. al xvii-lea de către arhiepiscopul catolic al Ohridei, bulgarul Francisc Șoimirovici, adj. *mare* este notat *maire* [6].

De asemenea, în *Historica relatio de statu Valachiae* (1679-88) al cărei autor presupus este Italianul Del Monte [7], găsim de mai multe ori *mare* notat *mayre*, precum și *posteyinik* pentru *postelnic* [8].

---

[1] V. *Dacoromania*, I, 380-381; III 502-506.

[2] Cf. megl. *ałįp* (pl. lui *alp*, dr. *alb*), care provine din *alpį* (G. Weigand, *Vlacho-Meglen*, 16, 27). P. Papahagi, *Megleno-Rom.*, An. Ac. rom. XXV, liter., 180, înregistrează un *į* muiat: *ałįbį*. I. A. Candrea mi-a confirmat această notațiune. Individual sau generalizat, existent sau numai pe cale de a se naște, fenomenul înregistrat de Weigand este în orice caz prețios.

[3] T. Papahagi, *Antol. aromân.*, 421.

[4] I. Popovici, *Dial. istr.*, I, 41; II, 145. Explicația dată de Pușcariu, *Etym. Wb.*, n-rul 1475 (contaminarea lui *roșu* care nu e atestat în ir., cu *roș*) mi se pare artificială.

[5] Cf. în textele noastre vechi *ğeprușkie* și *ğeprukie*.

[6] Ioannis Lucii, *De regno Dalmatiae et Croatiae*, Amsterdam, 1666, 285, și Viena, 1758, 375: „pro dictorum vero corroboratione, ponenda sunt aliqua verba Valachica, quae romanum retinent idioma a Fratre Francisco Soimirovich Bulgaro Archiepiscopo Achridiano tradita". Pasajul a fost reprodus fără schimbare de Hasdeu, *Arh. ist.*, I, pag. 255, și Cipariu, *Principia*, 236.

[7] N. Iorga, *Cronicile muntene*, I, Anal. Acad. rom., ist. XXI, 429-430.

[8] Publicat pentru întîia oară „ganz nach der alten Orthographie" de Engel, în *Gesch. der Moldau und Walachey*, I, Halle, 1804, 109-117.

Iată-ne ajunşi în faţa problemei următoare:

Diftongarea vocalei accentuate, în condiţiunile indicate mai sus, apare:

1. în texte scrise de Saşi şi în limba săsească vorbită;

2. în texte scrise de alţi streini;

3. în mss. de care ne ocupăm şi în textele semnalate de Drăganu la pag. 487-488 şi 515;

4. în scrisoarea adresată de un necunoscut lui Petru Şchiopul (*DR*, XI, 349—350);

5. în Evangheliarul slavo-rom. dela Petersburg (ed. I. Bogdan, *Conv. liter.*, XXV, 33-40);

6. în Evangheliarul lui Radu din Mănicești;

7. în dial. macedoromîn şi istroromîn;

8. în diferite puncte ale domeniului dacoromîn, şi anume:

a. în texte romîneşti din sec. al XVIII-lea şi al XIX-lea provenind din Oltenia şi j. Muscel (Drăganu, 505);

b. în limba vorbită astăzi în Ardeal, în împrejurimile Braşovului şi ale Sibiului, şi în judeţele Mehedinţi, Gorj, Dolj, Vîlcea, Muscel şi Brăila (în graiul Mocanilor? V. Drăganu, 502).

Cum vedem, diftongarea amintită nu apare, în sec. al XVI-lea şi al XVII-lea, decît în cîteva texte, unele scrise cu siguranţă de Saşi şi altele considerate de Drăganu şi Lacea ca scrise de Saşi sau influenţate de limba săsească. Faptul că majoritatea textelor romîneşti din sec. al XVI-lea şi al XVII-lea nu presintă diftongarea, l-a făcut pe Drăganu să creadă că această particularitate fonetică este de origine săsească. Implicit, deoarece în amîndouă casurile ne aflăm în faţa aceluiaşi proces, urmează că şi diftongarea în cuvinte ca *veike*, etc. are aceeaşi origine.

Acest raţionament, pe deplin justificat, l-a făcut şi Drăganu, deşi nu-l formulează: în consecinţă, d-sa a fost obligat să admită pentru a-şi salva teoria, grav ameninţată, că diftongarea, aşa cum apare astăzi în limba vorbită, este de origine săsească.

Îmi propun să arăt că această interpretare a faptelor nu este admisibilă.

Din interesanta carte a lui Brenndörfer János, *Román (oláh) elemek az erdélyi szász nyelvben*, Budapesta, 1902 (pe care o cunosc din darea de samă a lui Puşcariu, *Zeitschr. rom. Phil.*, XXVIII, 612-613), aflăm că limba săsească din Transilvania s'a diferenţiat

Ms. e datorit unui misionar catolic italian, stabilit demult în ţară (pag. 117). Naraţiunea a fost reprodusă fără schimbare în *Magazinul istoric*, V, 34, 35, 47, 50, 51, 52, 57, 58. Gh. I. Brătianu îmi comunică grafia *Mairore* (= Marioara) într'un act încheiat la Caffa în 1290, 25 april (arh. Genovei, registrul notarului Cartellino di Portovenere).

atît de mult în cît un locuitor din Orăștie, de ex., pentru a se înțelege cu un locuitor din Bistrița, vorbesc între ei romînește. Aproximativ jumătate din Sași pricep romînește. In satul Păuca (j. Blaj), care e jumătate romînesc, jumătate săsesc, Brenndörfer a făcut următoarele observații: femeile vorbesc între ele săsește, de asemenea și bărbații, în conversațiile cu soțiile lor. Altfel, vorbesc romînește. Majoritatea Sașilor pronunță corect romînește și puțini modifică sunetele romînești după normele articulatorii proprii limbei lor (cf. și Drăganu, 489). Generația nouă nu mai pricepe limba săsească. Acestea sînt constatările făcute pe teren de un cunoscător al limbei săsești.

Pentru a admite influența limbei săsești asupra limbei romîne, în sensul că Romînii au căpătat dela Sași o modificare articulatorie necunoscută lor pînă atunci, ar trebui să admitem:

1. sau bilingvismul Romînilor, care din causa deprinderei de a vorbi săsește au dat o coloratură particulară sunetelor romînești, precum Moldovenii din Basarabia, deprinși să vorbească rusește, introduc particularități articulatorii rusești în rostirea sunetelor romînești;

2. sau că numărul Sașilor a fost foarte mare și că, la un moment dat, și-au schimbat limba și au învățat cu toții romînește, pierzîndu-și totdeodată caracteristicile naționale săsești. Dar consecințele acestui amestec lingvistic nu s'ar fi oprit la trecerea în limba romînă a unei singure particularități fonetice săsești. In adevăr, în regiunile unde s'au observat schimbări de limbă populația care și-a pierdut limba primitivă a adus în limba adoptată inovațiuni de tot felul, atît fonetice cît și morfologice și sintaxice.

Realitatea este însă alta: știm că procesul examinat sub n-rul 1 nu s'a produs, iar adoptarea limbei noastre de către Sași nu s'a petrecut decît pe o scară foarte mică, cu atît mai mică cu cît ne îndepărtăm de epoca modernă. Acest proces se va accentua cu cît limba romînă va deveni o limbă de civilisație.

Drăganu nu ne spune cum își represintă procesul examinat mai sus. Argumentele pe care le aduce la pag. 504-505 în sprijinul tesei ce-o susține nu pot fi luate în considerație, fiind nesatisfăcătoare (ele sînt: stăpînirea săsească asupra țărei Bîrsei (1211-1225), influența orașelor săsești și ocupația Olteniei de către Austriaci).

Inchei acest șir de constatări cu observațiile următoare:

Gh. Șapcaliu, profesor la liceul din Cîmpulung (Muscel) a binevoit să-mi comunice că a auzit foarte des, în vorbirea elevilor din regiunile de nord ale județului, cuvintele *ochi*, *ureche*, *ze-*

ghe și n. pr. *Tache* pronunțate *oiki, ureike, zeighe* și *Taike*. In cursul unei inspecții la școala primară din com. Domnești (Muscel), la care participa și Șapcaliu, învățătorul a dictat unui elev o frasă pe care acesta a scris-o la tablă. Frasa cuprindea cuvîntul *zeghe*, ortografiat de elev *zeighe*. Invățătorul nu l-a corectat. Dacă elevul ne-ar fi lăsat un text mai întins, ne-am găsi într'o situație la fel cu cea creată prin apariția diftongărei în cîteva texte din sec. al XVI-lea, pe cînd majoritatea textelor din aceeași regiune nu cunoaște acest fenomen. Un exemplu analog l-am putut releva într'o inscripție cu litere latine de pe o cruce din curtea bisericei Șubești (Cîmpulung), din care las să urmeze un fragment: *„Această sf. cruce s'a găsit în zidu pavajiului cel veici* (sic.), *la an 1888"*. Tot astfel, în listele de nume proprii din Oltenia comunicate de învățători serviciului statistic (v. mai sus), I. A. Candrea a întîlnit de mai multe ori cuvîntul *vechi* notat *veichi* (Mehedinți: Cernaia, Ruptura, Sușița, Fîntîna Domnească. Gorj: Romanești). Ov. Densusianu a relevat în *Poesiile* lui Gr. Alexandrescu, ed. 1838, grafiile *vichiul* (p. 5) și *veiche* (p. 24).

Observațiuni similare au fost făcute de repețite ori: s'a constatat că în astfel de casuri ne găsim în fața a două forțe antagoniste, care explică întreg procesul. Ele sînt, în casul nostru:

1. norma ortografică a limbei scrise, care ignorează diftongarea, și la care se conformează cei mai mulți;

2. norma individuală, vorbită, care poate fi notată prin scris în anumite împrejurări, cînd scriitorul e semi-cult.

Se cuvine să răspundem acum la întrebarea: care sînt celelalte particularități așa zise „săsești" ale textelor de care ne ocupăm și cum le putem explica dacă nu admitem teoria lui Drăganu și Lacea?

Să cercetăm care este materialul comparativ întrebuințat de Drăganu pentru stabilirea „săsismului" acestor particularități. Vom procede, mai întîi, la eliminarea a două texte dintre cele socotite scrise de Sași. Ele sînt:

1. Hrisoavele m-rei Tismana citate de Drăganu la pag. 491-492 și care nu au nimic săsesc. Explicarea formei хрисомѣнщи (în loc de *-munți*), care apare în aceste documente, a fost dată de Bogrea[1]. E vorba, prin urmare, de contaminarea sufixului *-inți* cu forma normală, cum presupune, de altfel, și Drăganu.

2. Textele datorite lui Petru Șchiopul. Drăganu crede că P. Șchiopul scria pocit romînește „sub influența streinilor de care era înconjurat în exilul său" (pag. 497, n. 1). Nu-mi represint me-

---

[1] Cf. *Dacoromania*, I, 266.

canismul acestei influențe: grafiile bizare ale lui Petru Șchiopul, ca și ale lui Mihai Viteazul, se explică prin starea culturală a celor care ne-au lăsat aceste texte.

3. Intr'o situație particulară se găsesc documentele n-rele VII și VIII din 30 april 1736, publicate de St. Stinghe în *Docum. privitoare la trecutul Românilor din Șchei*, Brașov, 1906, V, pag. 21 urm., pe care Drăganu le atribue unui Sas. Aceste documente ne aduc, pe de o parte, o constatare negativă, în sensul că nu prezintă diftongarea vocalei accentuate (de ex. *nescari*, *minune*, *tare*, *cerere*, *măsele*, *mare*, passim). Faptul că aceste texte sînt traduse din limba germană ar explica particularitățile lor sintaxice, vădit neromânești. Cine le va fi scris? Am impresia că ele sînt traduse (sau copiate) pe la începutul sec. al XIX-lea și că sînt scrise cu litere latine. Dacă această presupunere se adeverește, ele trebuesc eliminate din discuție, pînă nu vom ști care era sistemul ortografic al scriitorului și nu vom stabili cu precisiune sistemul lui de corespondențe între sunete și semnele latine. N'ar fi exclus, atunci, ca documentele să fie datorite diacului Românilor din Șchei, după cum a binevoit să-mi comunice St. Stinghe.

Diftongarea nu apare nici în cele două scrisori românești ale lui Șimon, birăul Bistriței, citate de Drăganu (*DR.*, II, 5, n-rul 186 [publ. în întregime în *DH.*, XV, 2, 784, n-rul 1613] și pag. 73-74, n-rul 290), deși sînt scrise de un Sas.

Restul materialului comparativ invocat în sprijinul tezei amintite este cu siguranță săsesc. El se împarte în texte scrise și în texte orale, caracteristica lor este diftongarea amintită mai sus.

Pentru stabilirea „săsismelor" ms. Liceului din Năsăud, Drăganu s'a folosit de textele înșirate aci mai sus. O parte din particularitățile acestor texte (minus diftongarea) le-a regăsit și în alte manuscrise românești, de ex. în *Ps. Voronețeană* și în *Cod. Voronețean*. Această coincidență a fost suficientă pentru ca aceste msse. să fie socotite scrise de Sași (Drăganu, 916-917). Îmi propun să arăt că aceste particularități pot fi explicate în afară de limba săsească, pentru că ele apar și în texte scrise de Români.

Iată înșirarea cîtorva exemple extrase din astfel de texte[1]:

e î. l. de *ă*: *nescut*, *fecut* (și *fécut*) Lucaveț (Bucovina), DB, I, 23,

i î. l. de *ă*: *sinătate*, Cîmpulung (Bucovina), DB, I, 31 (arh. Bistriței, n-rul 302).

a î. l. de *e*: *priateni* (inedit, arh. Bistriței, n-rul 445). Cf. Drăganu, 498, n-rul 4.

[1] Exemplele sînt grupate pe regiuni. Cifrele trimit la n-rele de ordine. În citații ca *DB*, 4/3, de ex., prima cifră trimite la pag. publicației, a doua la n-rul de ordine.

Grafia *ĕ* în loc de *e* (Drăganu, 478):

Moldova: *negrĕ*, Cuv., I, 202 (258-259); *nimĕnea*, *neavoiți*, DH, XI, 197, n. 5.

Ț. Romînească: *prĕ*, *rĕnașelĕ*, *prĕntu* (= pentru), *alĕ noastrĕ*, *suflĕtĕ*, *iastĕ*, *cenĕ*, Cuv., I, 38, VI; *nĕsilit*, *punĕm*, Cuv., I, 66, XI; *dĕ omĕnii*, *zelĕ* (= zile), Cuv., I, 173, XXX.

Reducerea diftongului (Drăganu, 478):

Bucovina: *să margă*, DB, I, 25, 68, 78; *țara leașască*, DB, I, 68; *locmală*, DB, I, 72; *Arman*, DB, I, p. 85, 103.

Moldova: *să margă*, DH, XI, 370/515; *leșască*, DB, I, 30; SD, V, 82/19; *trabă*, DB, I, p. 74, 90; *locmală*, DB, 4/4.

Construcția prep. *la* + acusativul înaintea numelui complement indirect apare destul de des. Iată cîteva exemple:

Maramureș: *scriu... la birăul*, DB, I, 31 (arh., n-rul 302).

Moldova: *scriem... înkinăciune... domnului Budaki... și prcalabului și la tot svatul*, DB, I, 4; *scriem... la cei mulți-nedejuitori... la iubiți priiatenii noștri* (inedit, arh. Bistriței, n-rul 402); *dumnĕvoastră veți da știre iar la noi*, DB, I, 43.

Ms. Liceului din Năsăud, *Ps. Voronețeană* și *Cod. Voronețean* prezintă, pe de altă parte, o a doua serie de particularități pe care Drăganu nu le atribue cu siguranță Sașilor („avem apoi o serie de particularități fonetice care pot fi și romînești", pag. 479). Aceste particularități fonetice le regăsim în texte despre care știm că au fost scrise cu siguranță de Romîni. Voi înșira cîteva exemple culese din astfel de texte, pentru a arăta că ele nu pot fi întrebuințate în sprijinul teoriei lui Drăganu:

1. *i* + *n* + cons. în loc de *î*, după *s*, *dz*, *ț* și *r* (Drăganu, 479):

Ardeal: *sint (sînt)*, *sintem*, DB, I, 13; SD, V, 382/5; *rindul*, *simt*, DB, I, 58; *osindit*, *osindi(i)*, în *Conv. liter.*, XXXVIII, 929/13, 15 (copistul ardelean).

Maramureș: *rindu*, DB, I, 90; *sintu*, SD, XII, 247.

Bucovina: *sintu*, Stefanelli, *Docum. din vechiul ocol al Cîmpulungului moldovenesc*, glosar, s. v.

Moldova: *rindul*, DB, I, 10; *sint (simt)*, DB, I, 10, 11, 54; SD, V, 27/121; *vadzindu*, DB, 144/159; SD, VI, 92/1; *sintem*, SD, X, 56/1; XI, 89/184; *Țințar*, SD, XI, 274/13; *sint*, *sintem*, DH, XI, 218/351, 490/610; DB, 13/4; 65/74; 91/104; 98/109.

2. *a* în loc de *ă* (Drăganu, 479):

Ardeal: *pâna*, DB, I, 6.

Maramureș: Bîrlea: *poreka*, 42; *comparat*, 43; *să o deregu*, *plateasca*, *să o duca*, 115; *bată*, *lacă*, *tota*, *bogă*, 403; *pacatele*, 621 și 630; *dintr'alta țara*, *tota*, *dam știre*, DB, I, 90.

Bucovina: *birailor*, DB, I, p. 18, 22; *șadea*, DB, II, 162.

Moldova : *pina*, DB. I, 44; *nista treabă*, DB, I, p. 75, 100; *manastire*, Cuv., I, 192 (8); *sacure*, 194 (67); *carţii*, 194 (71); *margaritar*, 195 (88); *sepale*, 195 (91); *manastirei*, 204 (292); *jumatate*, 206 (343, 345); *caluşei*, 208 (393); *Lasar*, SD, V, 15/67.

3. *o* loc de *u* (Drăganu, 481):

Ardeal : *locori*, in *Conv. literare*, XXXVIII, 933/6 (Tudor diacul); *o* l. l. de *u* pretutindeni, SD, IV, 17/XXVIII.

Maramureş : *Marmoreş*, DB, I, 2.

Moldova : *Domitro*, *feciorol*, *nepotol*, *sole* (= sulu) SD, XI, 275/18; *boni*, *satol*, *co* (= cu), DR, 10/11; *scolotu*, DR, 17/19; *o* l. l. de *u* pretutindeni, DR, 11/12; 107/120; 143/158.

Ţ. Romînească: *loi* (= lui), scrisoarea lui Neacşu, ed. Bogdan, *Docum. privitoare la relaţiile Ţ. Rom. cu Braşovul...*, p. XXVI, n. 1; *o* l. l. de *u* pretutindeni, Cuv., I, 151, XXVI.

4. *a* l. l. de *oa* (Drăganu, 480-481):

Ardeal: *a nostră*, DB, I, 6; *pote* (= poate), DB, I, p. 76, 102; *tote*, *pole* (= poala), SD, V, 512/3; *e* şi *oa*, SD, XII, 280/8; *Conv. literare*, XXXVIII, 927-934 (Tudor diacul).

Maramureş : *amyri*, DB, I, 2; *scrisoră*, *totă*, DB, I, 90; Bîrlea: *nostre*, 29; *omini*, 47; *să nu o porte*, 89; *aprope*, *să o porte*, 333, etc.

Bucovina : *o* l. l. de *oa* pretutindeni, DB, I, 78, 79; p. 102, 138; DR, 55/63.

Moldova : *nostre*, DB, I, 5; *omeni*, DB, I, 28; *o* l. l. de *oa* pretutindeni, DR, I, 10, 11, 30; p. 86, 104; DR, 23/25, etc.

Ţ. Romînească : *o* l. l. de *oa* pretutindeni, scrisoarea lui Neacşu; *moortă*, Cuv., I, 38, VI; *nostrě*, *nostră*, 66, XI; *omeni*, 80, XIV; *moră*, *omeni*, 101, XVII; *Rotă*, *nostră*, 145, XXV; *omene*, *morte*, 151, XXVI; *omĕnii*, 173, XXX şi 231, XXXIII.

5. *e* l. l. de *ea* (Drăganu, 482):

Ardeal : *vei vede*, *să se de*, DB, I, 97, 129; *să e* (= ia), *să-l ferescă*, *aşe*, SD, V, 512/3; *rre* (= rea), p. 930/3, *nor învia*, p. 931/7, *Conv. literare*, XXXVIII (Tudor diacul).

Maramureş : *va vre*, Bîrlea, 206.

Bucovina : *va vre*, DB, I, 27; *ţara leşescă*, DB, I, 41; *nu s'ar căde*, DB, I, p. 101, 137.

Moldova : *vei pute ţine*, *va vre*, *să se de*, DB, I, p. 86, 104; *nu le-m putut ţine*, DB, I, p. 90, 111; *să-i de*, SD, V, 28/214; *a me*, *ruda me*, SD, V, 82/10; *în ce* (= cea) *toamnă*, *triaba me*, *să să de*, SD, XI, 50/10; *delul* (= dealul), *giupânese*, DR, 42/48; *ce se kemă*, p. 25, *să trecă*, p. 26, SD, XXI.

Ţ. Romînească: *jupînesa*, *nemul* (= neamul), *pusu-ne-mu*, *acestă*, *Prejba* (azi Proajba), *socră-me*, *selişte*, Cuv., I, 135, XXIV; *a me*, *acestă*, *făcutu-se-u*, *tocmela*, *le-mu vindut*, 145, XXV; *alesă*,

151, XXVI; *acestă, a cince parte*, 168, XXIX; *Negoe, Stoen*, 231, XXXIII.

Ne mai rămîne să ne ocupăm de o particularitate ortografică a *Ps. Voronețene*, socotită de Drăganu ca săsească (p. 916). Este vorba de grafia *oa* în loc de *o* (accentuat). Vom vedea numai de cît că exemplele înșirate mai jos își capătă o explicație satisfăcătoare în afară de limba săsească:

Ps. LXXVII, 51 (ed. Gălușcă, p. 95): *și ucise toați întâii în fara*. Ps. Scheiană, Coresi: *toate întâ(ie)le născute(le)*.

Contaminarea *toate* + *toți*: în ms. original figura *toate*, pe care copistul l-a acordat cu *întâii*, la masc. pl., conform cu textul slav: всѣкь прьвѣнець.

Ps. CXLV, 2 (p. 215): *în toată laudu Domnul în viața mea*. Ps. Scheiană, Coresi: *tot*. Textul slav ne explică grafia: въсхвалю г͠а въ животѣ моемь. Copistul a confundat prefixul въз cu adj. pron. вьсь (omnis), și, ca urmare, a acordat pe *tot* cu *viața mea*.

Ps. CXLVIII, 11 (p. 223): *Și toați oamerii*. Ps. Scheiană, Coresi: *toți*. Textul slav: и вси людїе. Grafia se explică prin atracția lui *toate* din rîndul următor, unde înregistrăm altă grafie greșită: *goarii* pentru *boarii*, grafie influențată de *giurii* din versetul următor.

Exemplul care urmează nu presintă fenomenul examinat mai sus, după cum probează comparația cu *Ps. Scheiană* și Coresi: Ps. CXLIX, 1 (p. 223): *cântați d(o)mnului (cântec) noău*. Ps. Scheiană, Coresi: *nouă*.

Cum se explică grafiile cu aspect „strein" din textele romînești examinate mai sus?

Încep prin a face o reservă cu privire la felul cum Drăganu interpretează particularitățile ortografice ale ms. Liceului din Năsăud. Drăganu le consideră pe toate ca notațiuni fonetice exacte, din moment ce le compară cu fenomene asemănătoare din limba săsească vorbită. Dacă ținem samă de cunoscuta antinomie dintre realitatea fonetică și felul cum ea este redată prin scris, este riscat să credem că grafii ca ѣ pentru е, de ex., sau оа pentru о represintă diftongii *ea* sau *oa*. Mă mulțumesc să reamintesc, cu acest prilej, critica ce-a făcut-o A. Philippide[1] interpretărilor lui Hasdeu, care considera drept realități fonetice unele grafii bizare din documentele publicate în *Cuv.*, I.

Să revenim la grafiile care ne preocupă: o explicație nesatisfăcătoare a lor a fost dată mai demult de Barițiu și Cihac, care atribuiau grafiile stîngace unor dieci streini (*Cuv.*, I, supl., L–LIII, și Böhmer, *Romanische Studien*, IV, 142-43). Dar, deoarece

[1] *Ist. limbei rom.*, 237 urm.

nu s'a putut proba că documentele publicate de Hasdeu în *Cuv.*, I. au fost scrise de streini, ci dimpotrivă singura explicație valabilă este următoarea: aceia care ne-au lăsat aceste texte erau semi-culți, care întîmpinau mari dificultăți cînd se apucau să noteze prin scris graiul vorbit (cf. Hasdeu, *Cuv.*, I, supl., LXXVIII-IX). Această explicație se aplică la majoritatea textelor romînești din sec. al XVI-lea și al XVII-lea.

Exemple pentru a ilustra această interpretare se pot cita foarte multe; ele pot fi urmărite și în texte moderne, de ex. în cartea lui L. Spitzer, *Italienische Kriegsgefangenenbriefe*, Bonn, 1921 (v. observațiile dela pag. 15-21 și 41-45).

Nu avem să ne ocupăm aci de alternanțele grafice care caracterisează textele noastre vechi: ele se explică sau prin întîlnirea a două curente ortografice în același text, sau prin dificultatea de a nota un sunet intermediar.

Cred, prin urmare, că ar fi riscat să considerăm drept „săsisme" grafiile bizare ale unor texte, atunci cînd aceste grafii apar și în texte scrise de Romîni și cînd ele sînt explicate în mod suficient printr'un principiu de linguvistică generală, verificat de nenumărate ori. Se poate ca unele texte romînești din sec. al XVI-lea sau al XVII-lea să fi fost scrise de Sași. Printre cele 50 de scrisori romînești din arhivele Bistriței, pe care le-am copiat în vederea unei nouă ediții (1592-1620), un singur text e scris cu siguranță de un Sas: e cunoscuta scrisoare adresată de județul Bistriței șolțuzului din Siret (*DB*. I, n-rul I). Scrisoarea lui Cocrișel (*DB*, I, 6, n-rul XI) se poate să fi fost dictată de acesta unui Sas; dar această presupunere nu e controlabilă. Pentru cîteva scrisori, avem probe că au fost scrise de Romîni. Din această categorie fac parte n-rele 14, 23, 26, 32, 39 și 41 din *DB*, I.

Se poate ca ms. Liceului din Năsăud să fi fost scris de un Sas. Luate în bloc, particularitățile acestui text ne duc, într'adevăr, spre o astfel de ipoteză. Dar această ipoteză, ca și cea privitoare la naționalitatea copistului C al *Ps. Scheiene*, nu poate fi controlată cu mijloacele de care dispunem. În toate casurile nu avem dreptul să generalisăm aceste concluzii asupra tuturor manuscriselor noastre vechi, cum face Drăganu, care afirmă categoric, în altă parte a volumului (pag. 914-920), că toate textele noastre vechi cuprind „săsisme". „Săsismele" ar fi datorite în cea mai mare parte copiștilor Sași. E posibil ca înșuși traducătorii să fi fost Sași (pag. 921-922). Am căutat să arăt că această interpretare a faptelor nu este îndreptățită.

Problema pusă de Drăganu și de Lacea este extrem de complexă și se cuvine să fie abordată cu prudență. În așteptarea

argumentelor nouă făgăduite de Drăganu la pag. 472 și 502, cred că în starea actuală a problemei orice concluzie categorică este pripită și riscă să fie desmințită printr'o cercetare atentă, care să ție samă de soluțiile diferite pe care le comportă această problemă lingvistică [1].

Las să urmeze cîteva observații de amănunt:

P. 471, n. 1 (nota lui S. Pușcariu). Pușcariu citează forma *deară* din *DB*. I. n-rul 21. De fapt, e vorba de o lectură greșită a lui Iorga. Cuvîntul figurează în frasa următoare: „Alta, dăm știre dumitale *de rănduit* Ursului dela noi" (arh. Bistriței, n-rul 49).

În *ceine*, care apare în aceeași scrisoare, cred că trebue să vedem o contaminare grafică: *cene* + *cine* (cf. *pure* + *pune* = *purene*, și *veri* + *veni* = *vereni*; *Romania*, XLVIII, 330-331).

P. 477: Epenteza unui *v* între două vocale în hiat apare și în texte scrise de Romîni, după cum resultă din exemplele adunate de Drăganu, la care pot fi adăugate următoarele:

Ardeal: *ouile* (= oile), SD, V, 382-5; *să n'aibă a o lova)* (=lua'), Bîrlea, 208; *doavo*, Bîrlea, 140; *sava* (= său), 144; *luva*, 220. Această grafie apare foarte des în textele scrise de Petru Șchiopul (v. exemple în *An. Ac. Rom.*, XX, ist., 443 urm.). O regăsim și la străini care nu sînt Sași. Astfel, în „dialogul" romînesc scris de un italian (Iași, 1770): *ieva* (= eu); *Ivon* (= Ion): *An. Ac. Rom.*, cit., pag. 201-203.

P. 487, n. 1. *Skelarii* din *DB*. I, n-rul 8, cărora li se adresează Udrea, pîrcălabul Sucevei, sînt vameșii moldoveni (*skela* = vamă).

Al. Rosetti

Glossaire des patois de la Suisse romande, élaboré avec le concours de nombreux auxiliaires et rédigé par **L. Gauchat, J. Jeanjaquet, E. Tappolet,** avec la collaboration de **E. Muret;** Fasc. premier: *a-abord*; Neuchâtel et Paris, Ed. V. Attinger; 1924; 64 pag.

După aproape treizeci de ani de muncă pe care nu o pot da decît cei care-și închină vieața unui gînd, acest „Glosar" vede, în sfîrșit, lumina, luîndu-și locul printre cele mai de samă publicații de filologie romanică. Pregătirea lui o cunoșteam întru

---

[1] Cf. M. Grammont, *Rev. des langues romanes*, 1911, 323: „on oublie peut-être que le langage est un phénomène humain, que tous les hommes qui vivent à la surface de la terre sont des organismes sensiblement pareils, et que sous l'influence de causes semblables ils peuvent imprimer à leur langage, qui est une de leurs fonctions, exactement les mêmes modifications en n'importe quel lieu, fût-ce aux antipodes, et d'une manière absolument indépendante".

cîtva din *Bulletin du Glossaire des patois de la Suisse romande* și *Bibliographie linguistique de la Suisse romande*, iar acum ni se dau, în paginile liminare, amănunte cum a decurs ea, cîte greutăți a întîmpinat uneori. Ideea acestei opere, ce va fi o mîndrie a erudiției filologice în Elveția franceză, a pornit dela L. Gauchat și, grație colaborării lui J. Jeanjaquet, E. Tappolet și, mai tîrziu, a lui E. Muret, a putut fi dusă la realisare. A avut norocul să fie înțeleasă și în afară de cercul specialiștilor, așa că sprijinită de Departamentul instrucțiunei publice din cele șase cantoane ale Elveției „romande", a putut să se concretiseze într'un plan care, cu toate înlesnirile, cerea multă perseverență. Pusă pe base solide în 1898, inițiativa a fost îndreptată spre adunarea sistematică a materialului. Prin anchete personale, prin chestionare și recurgîndu-se la numeroase texte, cum și la cercetări prin arhive, s'a ajuns în cîțiva ani la un imens material — de un milion și jumătate de fișe — din care se dă acum o mică parte. In acest fascicol se arată cîtă bogăție de informații putem aștepta dela întreaga operă.

„Glosarul" trece peste ceea ce au dat alte lucrări lexicografice: fiecare cuvînt e presentat în cadrul lui real, în legăturile pe care le are cu vieața, cu condițiunile de cultură — nu lipsesc astfel nici referințele cu privire la etnografie, folkor, așa că materialul care ni se înfățișează corespunde intenției exprimate în prefață: „Le *Glossaire* se propose de n'être pas seulement un recueil de mots, mais de conserver aussi le souvenir des choses" (pag. 14). A fost ținută în samă și toponimia și onomastica, întru cît cuprind elemente caracteristice într'un sens sau altul, și partea aceasta a lucrărei e datorită competenței în acest domeniu a lui E. Muret. Pentru unele cuvinte se dă, prin figuri, explicația concretă a înțelesului lor, cum și extensiunea lor geografică, prin mici hărți intercalate în text. Avem, astfel, o sintesă a pocedeelor de justificată tradiție filologică și a inovațiilor introduse în urmă de dialectologi.

Transcrierea fonetică e dată cu preciziunea cîtă se poate cere într'o asemenea publicație, deși cred că, de exemplu, pentru *ou* și *u* din franceză ar fi fost de preferat transcrierea cu *u* și *ü*.

Chiar pentru puținele cuvinte cuprinse în primul fascicol redactorii nu au putut da totdeauna explicația etimologică, cum se întîmplă de atîtea ori pentru formele dialectale. Totuși cîteva mi se par că pot fi identificate.

Astfel *abotintchyé* „abattre les fruits d'un arbre au moyen d'un bâton ou de pierres" nu poate fi de sigur separat, ori cît s'ar părea că se îndepărtează, de prov. *arbourika* „courir les champs

pour voler les fruits, marauder" (Mistral, *Tresor*); foneticeşte, *abolinchyé* presupune o dublă disimilaţie (întâi *r — r* > *r — l* şi pe urmă căderea lui *r*) şi cât despre *n* trebue să fie datorit contaminărei cu un alt cuvânt; ca atare, forma din Valais nu poate fi decât un derivat din a r b o r, ca şi cea provansală, şi ar corespunde unui *a r b o r i c a r e[1] (prov. *arbouriha* ne duce spre *a r b o r i c u l a r e).

Abero („objet massif et disgracieux, disproportionné. *On gro-l-abero* se dit d'un gros bâtiment"), identificat de Gauchat, după Cornu, cu *armoire*, e de fapt cu totul alt ceva. Dovada ne-o dă val. *haribier* despre care J. Haust, *Etym. wallonnes et françaises*, 131, ne spune: „précédé ordinairement de l'adjectif *grand*, il signifie: „objet d'une grandeur démesurée et encombrante" (şi în Fribourg, după exemplul dat de Gauchat, se vede că cuvântul e precedat uneori de *gro*, ca *grand* în valonă); J. Haust îl derivă, pentru bune motive, din germ. *heriberga* şi atunci forma elveţiană trebuia pusă sub *aber*, ori cât de indepărtată s'ar părea de el[2].

Pentru *abolonjyé* etimologia poate nu e iarăşi greu de recunoscut; înţelesul lui de „apaiser, calmer (enfant, personne fâchée)" pare să ne ducă spre vfr. *bolengier* „trompeur", noţiunile de „caresser, flatter, tromper" fiind adeseori înrudite (comp. vfr. *blangier* „flatter, caresser" < *b l a n d i c a r e, şi *blage* „flatterie, tromperie").

Abernao „enjoué, vif, gai, pétulant" e greu să admitem că ar avea vre-o legătură cu *bernaoza* „fête de la mi-été des Alpes vaudoises". Ne întrebăm dacă nu trebue mai curând considerat ca un germanism, derivat cu suf. *-ao* din *albern* care presintă înţelesuri apropiate de al lui *abernao*, cum se poate vedea în dicţionarul etimologic al lui Kluge. In casul acesta fonetismul din silaba iniţială s'ar explica printr'o disimilaţie: **albernao* > *abernao*, sau poate e de admis că **albernao* a devenit **arbernao* şi disimilaţia atunci s'a produs între doi *r*[3].

---

[1] Pentru alte forme din acesta, v. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 606.

[2] Printre înţelesurile acestuia se dă în schimb acela de „animal domestique", dar numai după Barman, *Gloss. des patois valaisans*, azi nefiind confirmat. Totuşi mărturia lui Barman nu poate fi pusă la îndoială: *aber* a existat de sigur în Valais cu semnificaţia din urmă, pentru că valona ne dă şi ea *habier* cu înţelesul de „bétail de la ferme" (v. asupra lui J. Haust, *l. c.*)

[3] O disimilaţie asemănătoare s'a întâmplat de sigur în *abertă* „lancer des pierres ou autre chose"; derivându-l din *arbalète* Gauchat observă: „devenu *arb(a)ető* (chute de *l* entre voy.) et avec métathèse *abertă*"; căderea lui *l* intervocalic nu-şi găseşte însă justificarea în regiunea unde apare cuvântul: de aceea cred că *abertă* se explică mai bine prin fazele: **arbaletă* > **arbaltă* > **arbartă* > **abertă* (comp. *enerpá*, ca derivat din i n şi A l p e s); că astfel trebue explicat fonetismul lui *abertă* şi forma *aibertol* „arbalète" din Fourgs, citată de Gauchat.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI

După cum ni se anunţă, „Glosarul" va apărea în cîte două fascicole pe an. Chiar dacă încheierea lui va trece peste prevederi — şi e de aşteptat — compensarea o va da îngrijirea cu care e redactat şi marile foloase pe care le va aduce filologiei şi istoriei culturei romanice.

O. D.

*

INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

MAURICE GRAMMONT, *Notes de phonétique générale*, VIII: *L'assimilation*, în *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, XXIV, nº 73, Paris, 1923, 109 pag. — Autorul lucrărei fundamentale asupra disimilaţiunei consonantice (*La dissimilation consonantique...*, Dijon, 1895; v. şi *Notes sur la dissimilation*, în *Rev. des langues romanes*, L, 273 urm.) cercetează în aceste pagini, cu aceeaşi orginalitate şi metodă sigură, o altă tendinţă fonetică generală: asimilaţiunea.

Prin asimilaţiune Grammont înţelege orice modificare fonetică produsă din apropierea modului de articulaţie a fonemului transformat de modul de articulaţie al fonemului cu care este în contact. Implicit, prin urmare, Grammont respinge termenul de „acomodare" propus de J. Vendryes pentru asimilaţiune prin contact (*Mém. Soc. lingu.*, XVI, 53-58) şi menţine denumirea de „dilaţiune", propusă mai demult (*ibid.*, XIX, 258) pe care o aplică asimilaţiunei la distanţă. De aceea nu se ocupă aci de diftongare, care e un fenomen de dilaţiune. Asimilaţiunea, ca şi disimilaţiunea, este condiţionată de legea fonemului celui mai tare. Cauza psihologică a schimbărei, care făcuse pe unii lingvişti să claseze asimilaţiunea printre fenomenele mixte (psiho-fisiologice) e socotită de autor ca „tout à fait secondaire" (pag. 2). Munca foneticianului, cînd are de cercetat acţiunea unei astfel de tendinţe, Grammont o resumă astfel: 1. să se cerceteze de ce un fonem a fost mai tare decît celălalt; 2. să reconstitue mersul evoluţiunei; 3. cînd legea nu a intrat sau pare a nu fi intrat în acţiune, să determine de ce. „Toute autre considération est sans objet" (pag. 2).

Cercetarea este basată pe principiul că fonemele trebue studiate ţinîndu-se samă de acţiunile reciproce pe care le are unul asupra altuia în înlănţuirea silabelor. Originalitatea lucrărei residă şi în faptul că ea se basează pe experienţe personale, făcute cu ajutorul aparatelor de precisiune de care se serveşte astăzi fonetica experimentală. Numeroasele exemple din grupuri lingvistice variate luminează pe deplin „legile" formulate de Grammont.

Se poate ca în unele casuri cetitorul să nu fie convins de argumentele pe care se sprijine autorul pentru a determina de ce un fonem e în posiție tare. Dar fecunditatea teoriei „dominanței" verbale reiese din ce în ce mai mult și capătă o nouă confirmare prin acest studiu, care va fi mediul de oricine urmărește cu interes mecanismul modificărilor fonetice.

N. Drăganu, *Conjuncțiile de și dacă: un capitol de sintaxă romînească*, în *Dacoromania*, III, 251-284. — De conjuncțiile romînești *să*, *de* și *dacă* s'a ocupat M. Roques, într'un articol apărut în *Mélanges Chabaneau* (*Rom. Forsch.*, XXIII, 1907, 825-829). Acest studiu a rămas necunoscut lui N. Drăganu, care ajunge la resultate asemănătoare, aducînd exemple nouă din textele moderne și din dialectele sud-dunărene. Roques ajunsese la concluziunile următoare întemeiate pe o cercetare atentă a textelor vechi. Conjuncția condițională *să* a intrat de vreme în luptă cu *de*. În traducerile *Apostolului*, conjuncția condițională e *să*; *de* și *deca* apar numai în funcțiune temporală. În *Ps. Scheiană*, *de* condițional apare o singură dată. De asemenea și *deca* (corespunde lui *se* în *Ps. Hurmuzaki*). În traducerea *Evangheliei*, *să* condițional e în luptă cu *de*. *Lexiconul lui Mardarie Cozianul*, unde vsl. *ašte* e tradus prin *de* sau *să*, presintă același stadiu lingvistic. Progresele lui *de* nu sînt paralele în celelalte texte. Funcțiunea condițională a acestei conjuncțiuni se explică pornindu-se dela funcțiunea ei temporală. La această schimbare de funcțiune e probabil că a contribuit conjuncția vsl. *da*.

N. Drăganu consideră pe *dacă* format din *deca*. Exemplele de *ca* în funcțiune temporală și condițională se găsesc în textele vechi și în dialectele sud-dunărene. Un „decalc" lingvistic de pe sîrbo-cr. *dako*, admis de P. Skok (*Arch. f. slav. Phil.*, XXXVII, 91), pare exclus, e mai probabil că avem de a face cu un paralelism.

Accentuarea lui *deca* pe silaba finală e atestată în textele care nu presintă diftongarea lui *e*. Mutarea accentului pe prima silabă, care a provocat diftongarea, s'a produs cînd conjuncțiunea nu a mai fost simțită ca un compus.

În *Dacoromania*, I, 378, S. Pușcariu a arătat că diftongarea lui *e* înaintea lui *a* final nu e probată, pentru că nu știm dacă în acel moment vocala finală era *a* sau *ă*.

Asupra tendințelor generale care provoacă reînnoirea conjuncțiilor se poate vedea studiul lui A. Meillet, *Le renouvellement des conjonctions*, publicat în *Annuaire de l'École pratique des Hautes-Études* (1915-1916), pag. 9-28. — Al. Rosetti

M. Bartoli, *Piano generale dell'Atlante linguistico italiano*, extras din *Rivista della Società filologica friulana*, Udine; 1924; 9 pag. — După atlasele lingvistice ale lui Gilliéron și Edmont, Griera și Weigand se pregătește acum un atlas pentru Italia și altul („lingvistic-etnografic") pentru graiurile italiene din Elveția împreună cu cele apropiate de ele dincolo de Alpi — se vorbește și de un atlas spaniol și de unul breton. Deci o vastă activitate se desfășură în acest sens și ne putem închipui cite fapte nouă vor aduce asemenea publicații nu numai pentru romanistică, dar și pentru lingvistica în general. In această broșură M. Bartoli ne împărtășește planul atlasului italian așa cum l-a conceput și cum l-a elaborat împreună cu Bertoni și Pellis. In multe privințe se va deosebi de planul după care a fost redactat atlasul lingvistic al Franței; experiența a arătat că trebue aduse unele rectificări și amplificări la metoda urmată de Gilliéron; pe urmă, cum relevează foarte bine Bartoli, condițiunile lingvistice din Italia se deosebesc de cele din Franța și trebue să se țină samă de ele. La adunarea materialului Bartoli arată că localitățile au fost alese după considerațiuni care se impun în asemenea anchete: pentru urmărirea formelor lingvistice are importanță dacă localitățile se găsesc pe linii de comunicații frecvente sau mai la o parte, dacă au fost mai mult ori mai puțin influențate de viența culturală, dacă aparțin zonelor de organisație eclesiastică într'un fel sau altul etc. La alcătuirea chestionarului s'au avut în vedere cît mai multe cuvinte și frase, așa că atlasul lingvistic italian va cuprinde un material mai bogat decît cele de pînă acum. Se vor da în el, pentru unele cuvinte, și desemnuri, fotografii. Se accentuează deci tendința de a apropia și astfel lingvistica de alte cercetări. Am insistat și eu, în două rapoarte la Academie (*Anale*, desbateri, XL, 154-155; XLIV, 87), asupra legăturilor mai strînse ce ar trebui să fie între lingvistică, etnografie și folklor — nu sînt destul atlasele lingvistice, ci ar trebui să se dea și completarea lor necesară, etnografică și folklorică. Ar fi de dorit, în același timp, să se publice și atlase lingvistice pentru trecut, atlase istorice care ar completa pe cele dialectale de azi și în măsura în care ele s'ar putea alcătui după textele de altădată, alese printr'o critică riguroasă — dar acestea sînt desiderate care cer încă timp ca să fie împlinite. Să ne mulțumim pentru moment că fiecare an aduce un plus față de cercetările dinainte și lingviștii își dau tot mai bine samă de innoirile care trebue să-i preocupe, cum dovedesc și paginile scrise de Bartoli.

J. Haust, *Étymologies wallonnes et françaises*; Liège, Imp. H. Vaillant-Carmanne, Paris, Ed. Champion; 1923; xv-353 pag. — Pentru graiul valon şi altele din Belgia culegerile sînt destul de numeroase şi de cîţiva ani se pregăteşte un „Dicţionar general“ al lor, dar relativ puţin au fost studiate din punct de vedere ştiinţific, deşi ele au însemnătatea lor fie pentru că au păstrat unele elemente care au dispărut sau abia dacă se mai aud în alte regiuni ale domeniului francez, fie pentru că dau loc la constatări interesante asupra infiltraţiilor lingvistice — se ştie cîte urme a lăsat în Belgia înrîurirea germanică. Studiul lui J. Haust urmăreşte istoria mai multor cuvinte valone şi reproduce, în mare parte, cu unele remanieri, cercetări anterioare ale autorului publicate în *Romania*, *Bull. du Dict. gén. de la langue wallonne* etc. Asemenea adunări de studii etimologice risipite prin diferite periodice aduc multă înlesnire filologilor, aşa că volume la fel cu acesta al lui Haust, cum ne-a dat şi A. Thomas, ar fi bine să vie şi dela alţi filologi. Cunoscător adînc al dialectelor franceze din Belgia, Haust aduce în interpretările sale şi o metodă de cea mai bună orientare, lămurind bine multe forme din dialectologia franceză, deşi asupra unora s'ar putea reveni cu completări şi rectificări (pentru *omeder* „châtrer“, pag. 8, etimologia a m e n d a r e îşi găseşte o confirmare în forme din engadină, dialecte italiene şi franceze reproducînd pe s a n a r e, cum se poate vedea în dicţionarul etimologic al lui Meyer-Lübke; *trepser* „donner à une terre le troisième labour“, pag. 257, tot mai curînd din t e r t i a r e poate fi derivat decît din t r a n s v e r s a r e; fonetismul cu -p- s'ar explica prin imixtiunea altei teme, poate a germ. *trippcare* e representat în limbile romanice prin multe forme unele referindu-se la agricultură, cum se poate vedea în dicţionarul lui Meyer-Lübke, n-rul 8915; că *trepser* nu poate fi derivat din t r a n s v e r s a r e ne arată şi forma identică din nordul Franţei cu semnificaţia de „passer outre“ (*Atlas lingu.*, 977b) şi care apare unde cuvîntul acesta latin se încrucişează cu *t r a n s p a s s a r e; ca înţeles *trepser* din valonă rămîne deci departe de t r a n s v e r s a r e).

I. Bîrlea, *Balade, colinde şi bocete din Maramureş*; Bucureşti, Ed. Casei Şcoalelor, 1924; 143 pag.; *Cîntece poporane din Maramureş*; 1924; 400 pag. — După titluri, aceste două culegeri s'ar părea independente, dar de fapt trebue puse alături şi s'ar fi cuvenit să fie tipărite cu un titlu general de „Literatură populară din Maramureş“, cu atît mai mult cu cît ele poartă indicaţia: volumul I, volumul II, ceea ce poate induce în eroare pe bibliografi, făcîn-

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

du-i să creadă că și *Baladele* și *Cîntecele* au apărut fiecare în mai mult decît un volum — sînt la noi neglijențe de presentare tipografică ce nu ar trebui să mai dăinuească. Și altfel publicația aceasta s'a tipărit, se vede, în grabă și aspectul ei e prea rebarbativ, ceea ce nu ar trebui să mai aibă acuse. Și, păcat, pentru că arată multă muncă în adunarea de texte, ne înlesnește cunoașterea producțiunilor populare dintr'un ținut prea puțin cercetat — așteptăm pentru Maramureș și lucrarea, sub presă, a lui T. Papahagi, așa că se va compensa astfel puținul ce s'a dat pînă acum pentru această regiune.

Ca în alte publicații de folklor ce apar la noi găsim aici ori prea mult ori prea puțin. Prea mult: explicații de prisos și repetări. Prea puțin: redarea nu destul de precisă a textelor și neselecționarea lor. Diferitele genuri de literatură poetică populară din Maramureș sînt însă bine represantate și unele răsar limpede cu valoarea lor estetică. Vre-o cîteva însă trebuiau excluse, pentru că se trădează ca nepopulare (așa n-rul 206 din vol. II, 185; n-rul 179, *ibid.*, 275). Și pentru dialectologie textele pot fi urmărite cu folos: apar forme caracteristice, ca *fa* = face (și alte forme prescurtate, răspîndite în Maramureș); *rumpe* = *rupe*; *oame*, voc. dela *om* II, 276, 277; *sdun* = *sinlem* II, 96, 202; *iepuroaie* II, 286; *lupoaie* II, 229; *șerpoaie* I, 44; II, 367; foarte des diminutivele în *-uc*, *-uca*; *brace* = îmbrăcăminte II, 258; *cocon*, *coconă*, *coconiță* = copil, băiat, fată (foarte des); *îmvita* = îndemna, ațîța I, 50; II, 10, 199, *a se învita* = a veni la cineva, mai mult fără voie, pe ascuns I, 43, 44, 45; *șor* = șoric II, 24; *teară* = războiu de țesut II, 120, 215, 231 etc.; *zgabură* = încălțăminte I, 374.

La sfîrșitul fiecărui volum se dau lămuriri fie pentru unele cuvinte, fie cu privire la vieața, obiceiurile Maramureșenilor, așa că trebue să recunoaștem folosul pe care-l poate avea pentru folkloriști și filologi această publicație.

Archivum latinitatis medii aevi (*Bulletin Du Cange*); Paris, Ed. Champion. — Paralel cu pregătirea unui nou dicționar al latinei medievale a început să apară această revistă, sub conducerea mai multor savanți din Uniunea internațională a Academiilor. In paginile din frunte Ch.-V. Langlois arată rostul revistei și ce s'a făcut pînă acum pentru proectatul dicționar ce va completa pe acela al lui Ducange. Articole și notițe indică activitatea ce se va desfășura în jurul acestei periodice care interesează în primul rînd pe romaniști. — O. D.

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂŢII
IAŞI

BCU IASI / CENTRAL

Publicații ale INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ȘI FOLKLOR:

Ov. DENSUSIANU

GRAIUL DIN ȚARA HAȚEGULUI

1915

25 lei

Ov. DENSUSIANU

VIEAȚA PĂSTOREASCĂ

IN

POESIA NOASTRĂ POPULARĂ

1922-1923

Vol. I 10 lei
Vol. II 15 lei

3698
1926
BIBLIOTECA
UNIVERSITĂŢII
IAŞI

GRAI ŞI SUFLET

REVISTA „INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ŞI FOLKLOR"

PUBLICATĂ

de

OVID DENSUSIANU

VOL. II — FASC. 2

BUCUREŞTI
Atelierele SOCEC & Co., S. A.
1926

CUPRINSUL

Pag.

A. Rosetti, Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle, tirées des Archives de Bistritza 187
I. Bacoișeanu, Probleme sintactice, II 255
T. Papahagi, Creațiunea poetică populară 293
Ov. Densusianu, Românismul anterior despărțirii dialectelor române, II 310
Ecat. Teodorescu, Texte populare din Bistrița-Năsăud 328

INSEMNĂRI ȘI RECTIFICĂRI

Ov. Densusianu Arom. *bara* 340
Un aromânism în graiul din Săcele: *amiromă* 348
Rom. *teleleu* 350
Basq. *erchesatze* 352
Asupra furcei de tors la Basci 352
V. Bogrea Fr. *à nulle autre seconde* 353
A. Rosetti Note asupra rotacismului 354
I. Diaconu Două variante ale *Mioriței* 359

DĂRI DE SAMĂ

Th. Capidan, *Meglenoromânii: I. Istoria și graiul lor* (O. D.) . 361
Al. Rosetti, *Étude sur le rhotacisme en roumain* (O. D.) . . . 382
Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân* (T. Papahagi) 384
T. Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului* (O. D.) . — 403

Indicații bibliografice

G. Bertoni și M. Bartoli — H. Schuchardt — M. Friedwagner — A. van Gennep — L. Colas — *Revue de linguistique romane* — *Balkan-Archiv* — C. Höeg — R. Corso — A. Resmeriță — S. Dragomir 406

Fiecare volum al revistei apare în două, trei fascicole și prețul lui, prin abonament, e de 175 lei; în streinătate 30 fr. francezi.

Manuscrisele, publicațiile și revistele în schimb se trimit D-lui Ov. Densusianu: București, Str. Cobălcescu 24.

Abonamentele se adresează administrației revistei: București, Str. Timpului 19 bis.

LETTRES ROUMAINES DE LA FIN DU XVIᵉ ET DU DÉBUT DU XVIIᵉ SIÈCLE TIRÉES DES ARCHIVES DE BISTRITZA

I

I. Généralités[1]

1. — Le fonds roumain conservé dans les archives de la Préfecture de Bistritza[2], en Transylvanie, est constitué par plus de 452 pièces, rangées en quatre paquets. Ce sont, en général, des lettres privées adressées au maire de cette im-

---

[1] Abréviations :

Berger = Dr. Albert Berger, *Verzeichnis der Bistritzer Oberrichter auf urkundlicher Quellen*, dans *Festgabe der Stadt Bistritz*, Bistritz, 1897, p. 83-100.

I. Bogdan, Brașov = I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării romînești cu Brașovul și cu Țara ungurească în sec.* XV *și* XVI, I, Bucarest, 1905.

Candrea, Psalt. = I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec.* XVI *și* XVII *traduse din slavonește*, éd. de la Commission historique de Roumanie, I, Bucarest, 1916.

DB = *Documente romînești din arhivele Bistriței*, publ. par N. Iorga, I-II, Bucarest, 1899-1900.

DH = *Documente Hurmuzaki* (*Documente privitoare la istoria Românilor*), éd. de l'Académie Roumaine, Bucarest, 1887 et suiv.

Hasdeu, Cuv. = B. P. Hasdeu, Cuvente den bătrâni, I, Bucarest, 1878.

SD = *Studii și documente*, publ. par N. Iorga, Bucarest, 1901 et suiv.

[2] En saxon de Transylvanie : *Nösen* et *Bistritz*, en hongrois, *Beszterce*.

portante cité commerciale saxonne par les villes, monastères et villages environnants. La numérotation est faite au hasard. Elle ne tient compte d'aucun critère, chronologique ou géographique.

L'importance de ce fonds a été indiquée pour la première fois par M. Iorga, en 1899, dans son édition qui contient 382 lettres (v. *DB*, I, préface). Elles vont de l'année 1593 à l'année 1781. En 1911 M. Iorga les éditait à nouveau dans la collection Hurmuzaki, publiée sous les auspices de l'Académie roumaine [1]. La date de quelques pièces est modifiée dans cette édition.

Du temps où la Transylvanie était sous la domination hongroise, les autorités locales rendaient difficilement accessibles aux Roumains les archives disséminées dans la majorité des villes de cette province. M. Iorga n'avait pu consulter que très rapidement les archives de Bistritza. Pour un grand nombre de lettres il s'est contenté de copies qui lui ont été fournies par M. I. Marțian, de Năsăud (Transylvanie).

2. —Notre édition contient 50 lettres. La plus ancienne est de 1592. La date de la dernière est incertaine : elle peut tomber entre 1620-25 et 1638. C'est une constatation que l'on peut faire très souvent : la date de beaucoup de pièces est tout approximative. Ainsi, celles qui sont rangées sous la mention très vague „commencement du XVIIe s." ne contiennent aucun élément de précision. Elles se rattachent à des faits qui n'ont aucune importance historique ou bien elles font mention de personnages qui ont joué un rôle local. On est réduit, dans ces cas, à l'hypothèse, basée sur des caractéristiques graphiques et phonétiques.

Des éléments plus sûrs sont fournis par la mention du nom du maire de Bistritza. Les registres de la municipalité saxonne de Bistritza nous ont été heureusement conservés, et M. Berger a publié une précieuse liste des maires de cette ville, depuis l'année 1403 jusqu'à nos jours. Enfin, lorsque

---

[1] Vol. XV, 1ère et 2ème parties, Bucarest, 1911-13.

le nom du Prince de Moldavie est cité, ou bien quand il est donné des précisions sur une guerre ou sur une expédition, l'histoire de la Moldavie fournit les éléments nécessaires pour préciser la date.

Notre édition s'arrête à l'année 1620. Ce choix est arbitraire. On peut toutefois le justifier : les pièces datant du XVIe siècle sont en très petit nombre. Nous avons été obligé, par conséquent, de dépasser l'année 1600. D'autre part, dans le court laps de temps que nous avons pu consacrer aux archives de Bistritza (août 1921, septembre 1922 et octobre 1923) il nous aurait été difficile d'en copier un plus grand nombre, leur identification étant rendue malaisée par le fait que M. Iorga n'indique nulle part la cote d'archive et que les pièces ne sont pas rangées par ordre chronologique.

La plupart des lettres publiées ci-dessous ont été éditées en entier ou seulement en partie par M. Iorga. La présente édition ne double pas les éditions précédentes, nos lectures étant sur plus d'un point différentes.

Les n°s 1, 5, 9, 13, 19, 26, 38, 40, 43 et 49 sont inédits. Les n°s 2, 9, 10, 18, 28, 30, 36, 38, 39 et 44 ont été publiés dans l'*appendice* à notre *Étude sur le rhotacisme en roumain*, Paris, 1924 (*Bibliothèque de l'École des Hautes-Études*, fasc. 240).

3. — Les pièces sont rangées par ordre chronologique. On trouvera ci-après un tableau où elles sont groupées par localités (§ 13). Il nous a semblé nécessaire de les faire précéder d'un court résumé, pour faciliter l'intelligence du texte.

Nous avons enfermé :

a. entre crochets droits [ ] les mots ou les signes répétés par inattention.

b. entre crochets obliques < > les mots ou signes rétablis par nous pour faciliter la compréhension du texte.

c. entre parenthèses ( ) les mots ou signes disparus (en général, à cause de l'usure du papier). Dans certains cas nos lectures ont été expliquées dans l'apparat.

Les lacunes sont indiquées en pointillé (...).

Les chiffres cyrilliques ont été transcrits en chiffres arabes.

A la fin de chaque pièce on trouvera des indications concernant le papier, le filigrane, l'encre, l'écriture et le sceau, suivies de la cote d'archive et de l'indication des éditions précédentes. Quand il y a lieu d'établir une date, on a renvoyé aux travaux qui permettent de la préciser.

La ponctuation et les lettres majuscules ont été rétablies partout. Quant à la transcription, qui est une translittération, nous avons tâché de reproduire aussi exactement que possible l'original, en substituant à son système graphique un système plus commode. Sauf exception, chaque signe cyrillique a été remplacé par un signe latin.

Nous avons établi les correspondances suivantes entre les signes de l'alphabet cyrillique et ceux de l'alphabet latin : а = *a*, б = *b*, в = *v*, г = *gh*, д = *d*, є = *e*, ж = *j*, ѕ = *dz*, з = *z*, и = *i*, і = *i*, к = *k* (devant *e*, *i*), *c* (devant *a*, *o*, *u*), л = *l*, м = *m*, н = *n*, о = *o*, п = *p*, р = *r*, с = *s*, т = *t*, ꙋ, оу = *u*, *ū*, ф = *f*, х = *h*, ѡ = *ō*, щ = *șt*, ц = *ț*, ч = *č*, ш = *ș*, ъ, ь = *ă* et ъ, ь (dans l'intérieur et à la fin du mot, quand ils n'avaient aucune valeur phonétique), ꙑ = *y*, ѣ = *ĕ*, ю = *iu*, ꙗ = *ia*, ѥ = *ie*, ѧ = ѧ, ѫ = *â* et ѫ (dans l'intérieur et à la fin du mot, quand ce signe n'avait aucune valeur phonétique), ѯ = *x*, ѱ = ѱ, ѵ = *ü*, ꙟ = ꙟ. Les groupes гъ, къ sont transcrits rъ, ĉъ.

Les mots v. slaves sont imprimés en italiques. On leur a appliqué le système de transcription employé couramment.

II. Caractères externes

4. — Toutes les lettres (nommées *carte*, *scrisoare* ou *răvaș*) sont écrites sur du papier de format dit „de fabrique", provenant d'Allemagne, de Transylvanie ou d'Italie, sur un seul feuillet, entier ou fragmentaire, et d'un seul côté. Il n'y a que de rares exceptions à cette règle : ainsi, dans les n°s 8, 19 et 29 il est fait usage aussi du verso.

La lettre une fois écrite était pliée, en rabattant les deux marges vers l'intérieur, dans le sens de la longueur.

puis dans le sens de la largeur, son format étant réduit ainsi de 3/4 (v. pl. II). On écrivait alors l'adresse. Le sceau est presque toujours apposé sur la lettre pliée, de façon à la cacheter.

5. — Nous avons pu copier les filigranes de 20 lettres. Ils sont reproduits à la fin de cette étude. Dans bien des cas l'image en est confuse et on ne peut pas en tirer partie pour les identifier. Nous examinerons ici ceux qui ont pu être comparés aux marques reproduites par C. M. Briquet, *Les filigranes: Dictionnaire historique des marques du papier*, Genève, 1907, et dans d'autres ouvrages. Cette identification n'a, d'ailleurs, qu'une portée très réduite : elle ne saurait, dans aucun cas, être prise en considération pour fixer la date d'une pièce, pour des raisons que l'on se représente aisément (cf. A. Giry, *Manuel de diplomatique*, Paris, 1894, p. 500, et I. Bogdan, *Braşov*, p. XVII).

Voici le résultat de notre comparaison, qui n'est jamais entièrement satisfaisant : aucun de nos filigranes ne correspond exactement à ceux auxquels ils ont été comparés :

a. n° 1 (1592) : écusson. Cf. Hasdeu, *Cuv.*, I, p. 107 (Tîrgovişte, 1601) et Candrea, *Psalt.*, I, p. CI-CIII, fig. 11, 13 et 14 (Transylvanie, 1563 et 1588-1600).

b. n° 4 (1595) : aigle. Cf. Briquet, n° 138, mais plus petit (Francfort s. M., 1542).

c. n°s 9 (commencement du XVIIe s.) et 38 (1615) : sanglier. Ressemble à Briquet, n° 13.574 : fabriqué à Schweidnitz. Apparaît dans les environs de Breslau, en 1593, et à Neisse, en 1595. Cf. aussi Candrea, *Psalt.*, I, p. XC et p. CVII-IX, fig. 3-5, 15 et 22-4.

n° 24 (commencement du XVIIe s.) : sanglier. Ressemble à Briquet, n° 13.592, en plus petit (Schweidnitz, 1574).

n° 40 (1615) : sanglier dans un écu. Ressemble à Briquet, n° 1.915, qui est plus petit (Autriche, 1570-91).

d. n°s 10 et 18 (commencement du XVIIe s.) : aigle à deux têtes, couronné. Cf. Briquet, n°s 288-89, mais sans les lettres que l'on voit à droite et à gauche (n° 288 : Hongrie, 1590, Vienne, 1592 ; n° 289 : Salzbourg, 1590).

e. nº 20 (commencement du XVIIe s.) : cor ou cornet (huchet). Ressemble à Briquet, nº 7.704 (Italie, 1519).

f. nos 12 (commencement du XVIIe s.) et 39 (1609-15) : armoiries. Trois épées entre-croisées. Cf. Briquet, nos 1421-22, mais sans couronne et avec un écu différent (nº 1421 : Presbourg, 1579 ; nº 1422 : Hongrie, id.).

g. nº 17 (commencement du XVIIe s.) : armoiries. Écu contenant 3 fleurs de lys. Ne correspond pas à Briquet, nº 1.681 et suiv.

h. nº 18. V. ci-dessus, *d.*

i. nº 20 (commencement du XVIIe s.) : lettres assemblées. V. Briquet, nº 9.674, mais en plus petit (Vérone, 1548-50). Cf. aussi Hasdeu, *Cuv.*, I, p. 55 (Tirgu-Jiu, 1591) ; v. ci-dessus, *e.*

j. nº 23 (commencement du XVIIe s.) : trois croissants, de grandeur inégale. Cf. Hasdeu, *Cuv.*, I, p. 134 (Vlașca, 1604) et p. 179 (Iași, 1588).

k. nº. 24. V. ci-dessus, *e.*

l. nº 27 (1601) : lion dans un écu. Cf. Briquet, nº 1.915, qui est plus petit (Autriche, 1532-66).

m. nº 29 (commencement du XVIIe s.) : fleurs de lys. Cf. Briquet, nos 6.943-44 (Neisse, 1540-52).

n. nº 33 (1604-18) : armoiries, couronne. Cf. Briquet, nº 1.185 (Vienne, 1551, Breslau, 1552-74, Schweidnitz, 1574).

6. — La couleur de l'encre est le plus souvent marron clair ou foncé et rarement noire.

7. — Toutes nos lettres sont écrites en caractères cyrilliques cursifs.

On ne peut pas établir de distinctions entre la graphie du XVIe et celle du XVIIe siècle. Mais il est facile de distinguer une écriture du XVIIe d'une écriture du XVIIIe s., caractérisée notamment par le rejet des fins de mot au dessus de la ligne.

En général, la lecture des lettres de Bistritza est aisée. Mais il y en a que l'on déchiffre péniblement (par ex. les nos 18 [pl. XI] et 40 [pl. XXI]).

8. — On relèvera la forme de ж et de ѡ et la forme de quelques ligatures, que l'on retrouve, pour la plupart, dans les textes rhotacisants (v. Candrea, *Psalt.*, I, p. CXIV-XVI) :

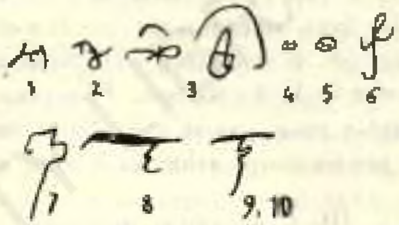

1 : мл (n° 3)
2 : мѕ (n° 3)
3 : ж (n°s 3 et 49)
4 : ѡ (n°s 1 et 5)
5 : ѡ (n° 18)
6 : ѡр (n°s 11 et 15)
7 : пр (n° 19)
8 : тѣ (n° 38)
9 : тр (très souvent employé, v. n°s 1, 2, 7, 9, 36, 45 et 47)
10 : тр (n° 19).

Le tracé du mot *amin* (v. pl. I) est composé d'après les règles de la ligature en usage dans la graphie slave. Les signatures que l'on rencontre dans quelques lettres se trouvent dans le même cas.

9. — En ce qui concerne les abréviations, il y a, d'abord, les abréviations courantes dans tous les textes roumains ou slaves. Ainsi : *mca* = mĕsecь, *vlĕt* = vъ + lĕto, *Is. Hs* = Isus Hristos.

Les noms des mois : *dek.* = decemvre, *fev.* = fevruar, *iul.* = iulie, *iun.* = iunie, *mar.* = martie, *nov.* = noembre, *ok.* = octombre.

Quelques mots usuels : *čstul* = čenstitul ; *dmnia* = domnia, *dmtale*, *dmta* = dumitale, dumneata ; *dmlor* = domnilor ; *dmndzău* = dumnedzeu ; *epcpul* = episcopul ; *sfnt(ă)* = sfînt(ă).

Parmi les noms propres on peut relever l'abréviation *Alcsadru* = Alexandru et *Câpolgu* = Cîmpulung (en slave *Dlŭgopol*, abrégé de plusieurs façons).

10. — La ponctuation n'existe pas. Les phrases sont divisées en tranches inégales, séparées par des points. Ces divisions ne correspondent à aucune nécessité logique. Les signes ъ, ь, ѫ, о, ѣ, і et *u* indiquent la limite phonique des mots. Mais, dans beaucoup de cas, il n'est pas fait usage de ces diviseurs (cf. ci-dessous, § 51). Rien n'indique, alors, le commencement et la fin du mot. Lorsque, en fin de ligne, le scribe s'arrête pour passer à la ligne suivante, le mot n'est presque jamais coupé selon sa norme syllabique.

III. Caractères internes

11. — Les lettres de Bistritsa sont rédigées selon un formulaire qui varie très peu de l'une à l'autre (les n°s 6 et 7, qui sont des reçus, mis à part), calqué sur les formulaires slaves en usage (cf. I. Bogdan, *Brașov*, p. XXXVI et suiv. et ci-dessous, § 82).

Voici les divisions que l'on peut établir (cf. A. Giry, *Manuel de diplomatique*, p. 527 et suiv.):

A. Protocole initial. *1. invocation.* C'est la croix simple, que l'on retrouve dans presque toutes les pièces, à l'exception des n°s 1, 6, 12, 13, 14, 18, 25, 28, 38 et 48.

2. *suscription:* le nom et les titres du signataire et l'indication de la localité d'où il écrit. Très souvent il est fait mention des moines ou des conseillers municipaux qui s'associent à la personne au nom de laquelle la lettre est rédigée.

La suscription est rédigée en v. slave dans les n°s 7, 11, 13, 22, 27 et 49. Elle manque dans les n°s 31, 33, 37 et 48.

La suscription commence soit par un adv.: *adecă* (n°s 14, 19, 21), soit par la conj. *iată* (n° 1), le pr. relatif *cine* (n° 2), ou par les pr. pers. *eu* (n°s 9-10, 12, 14, 18, 25, 38, 40-2, 45-7) et *noi* (n° 50). Les n°s 3, 4, 5, 7-8 et 36 n'emploient pas de particule introductive. Les n°s 29, 30 et 39 emploient la formule solennelle en usage à la chancellerie princière: *cu mila lui Dumnezeu, adecă eu...* „par la grâce de Dieu, moi..."

3. salutation. On emploie des termes tels que: „nous saluons et souhaitons bonne santé à notre cher ami", etc. Dans les lettres ecclésiastiques, la salutation est rédigée suivant un formulaire plus compliqué (v. par ex. nº 43).

4. adresse: le nom et la qualité de celui à qui est adressée la lettre. Dans un grand nombre de lettres le nom du maire de Bistritza n'est pas mentionné (nºs 5, 9-12, 14-23, 26-9, 33-4, 37-9, 41-6). L'adresse manque dans les nºs 25 et 31.

B. Texte. *5. préambule:* le texte commence par un adverbe ou une locution adverbiale: *acmu* (nº 5), *altață* (nºs 13, 16, 22-3, 32, 49-50), *cătră acea* (nº 43), *cătră aceasta* (nºs 29, 37-40, 42), *cum* (nºs 9, 30), *după acea* (nºs 2-3, 7-8, 44), *după aceasta* (nºs 1, 19, 26-7, 35); par une conj.: *de* (nº 10), *și* (nºs 11-2, 28).

Le préambule manque dans le nº 30.

6. notification: le signataire annonce au maire de Bistritza qu'il a reçu sa lettre. Il en fait un bref résumé.

Cette partie peut manquer.

7. exposé;

8. dispositif: l'objet de la lettre est énoncé en quelques phrases. Dans certains cas, il est difficile de faire le départ entre ces deux parties, qui n'en font qu'une: nºs 3, 9-10, 13-4, 38-9.

Le commencement du dispositif est marqué par une conj.: *de* (nº 21), *deci* (nºs 8, 15-8, 20, 25-7, 29, 44, 48-50); *iară(și)* (nºs 2, 19, 40, 43); *și* (nºs 11 et 28), ou par un adv.: *acmu* (nºs 4 et 35); *alta* (nº 32); *derept acea* (nºs 1 et 30).

9. clauses finales: les liens d'amitié qui unissent les correspondants sont évoqués.

10. salutation finale: souhaits de vie longue et heureuse.

C. Protocole final.

11. l'apprécation précède la *date*. Ce sont les mots *adevăr* ou *amin* (nºs 5, 7, 19, 23, 29, 31, 40-2), qui manquent dans les nºs 18, 20, 22, 25, 36, 39 et 43.

12. la *date:* le jour et le mois ne sont pas indiqués

dans les nos 1, 3, 5, 9-11, 16-7, 19, 22, 24, 28-33, 38-42, 44-7. Les nos 6 et 36, seuls, portent l'indication de l'année.

13. signes de validation: la signature est rarement employée (nos 4, 12, 29, 31, 40 et 48). Dans un seul cas (no 4), elle est écrite en caractères latins.

La fin de la lettre est marquée par quelques traits griffonnés (par ex. nos 1 et 26), ou bien par la répétition du nom de celui qui écrit, précédé d'une croix (nos 15, 20, 22, 25, 31-3, 35, 37, 41 et 48).

14. post-scriptum: l'usage du post-scriptum est assez répandu (nos 5, 7-8, 12, 23, 26, 45). Dans le no 33 il est écrit sur une autre feuille.

Le post-scriptum est précédé d'une croix.

D. L'adresse inscrite sur la lettre repliée (v. ci-dessus, § 4) n'est jamais simple. Elle est, en général, du type suivant: „cette lettre sera remise entre les mains de notre cher ami le maire de Bistritza" ou bien: „qu'on remette cette lettre avec nos souhaits de bonne santé à notre cher ami, au maire de Bistritza et à ses conseillers municipaux". Les adresses des nos 2, 27, 30, 40 et 41 sont rédigées en v. sl. Les nos 6-7, 9 et 18 n'ont pas d'adresse.

Les **sceaux** sont plaqués. Dans nombre de cas, un bout de papier a été appliqué entre la matrice et la cire. Vu leur mauvais état de conservation, on a rarement pu donner des indications sur le type du sceau et les matrices employées, qui sont quelquefois des intailles, voire même des monnaies (v. no 25).

12. — Il nous reste à dire quelques mots sur la rédaction des phrases en v. slave que l'on rencontre dans nos lettres. Elles sont prises dans les formulaires en usage qui ont été signalés par I. Bogdan (*Brașov*, p. XXXVI et suiv.). Dans certains cas, leur rédaction trahit l'ignorance du v. slave (v. par ex. nos 17 et 18): les scribes avaient appris par cœur certaines phrases stéréotypées, qu'ils reproduisaient ensuite invariablement tant bien que mal. La salutation finale, notamment, se trouvait dans ce cas. L'échappatoire c'était d'abréger les mots; ils en ont largement profité.

Pour certains mots qui revenaient très souvent, les clercs établissaient automatiquement la correspondance entre le mot slave et le mot roumain. Ainsi, *dĭnĭ*, pl. *dĭne(i)* = jour, *vă lěto* = en l'année (ce mot a été adopté par la langue, dr. *leat* et *veleat)*, *pisati* = écrire, etc.

Nous entendons par „vieux-slave" la langue de la chancellerie moldave adaptée à l'usage russe, telle que l'a définie I. Bogdan (*Über die Sprache der ältesten moldauischen Urkunden*, dans *Jagić-Festschrift*, Berlin, 1908, p. 369 et suiv.). Le nombre des phrases slaves employées dans nos lettres est trop restreint, pour pouvoir y relever de nombreux éléments russes ou ukrainiens. On peut signaler, par exemple, le traitement *ol* de *l* + cons. dans le nom de lieu *Dolgojupol* (n° 47).

IV. Conditions linguistiques

13. — Nous donnerons sous ce titre quelques indications concernant les conditions dans lesquelles les lettres qui nous occupent ont été rédigées.

La majorité des lettres provient du Nord-Ouest de la Moldavie, y compris la Bucovine (n°s 1, 3-5, 7, 9-17, 19-29, 37-50), du Nord-Est de la Transylvanie et du Maramureș (n°s 2, 8, 18, 30 et 36), et une seule du Sud de la Transylvanie (n° 6).

Voici un tableau des pièces rangées par localités :

Moldavie

Cîmpulung: n°s 3, 9-17, 31-5, 37-8, 41-2, 47-50.

Lucavetz (Bucovine, distr. Vijnitza): n° 25.

Nord-Ouest de la Moldavie: n°s 45-6.

Mre de Moldovitza: n°s 1, 26, 28, 29.

Tîrgu-Neamtzu: n° 24.

M^re^ de Rădăutzi: n° 39.

Roman: n° 43.

Mre de Slatina: n° 23.

Suceava: n°s 4-5, 7, 19-22, 27, 40.

TRANSYLVANIE

Bistritza: nos 8 et 18.

Făgăraş: n° 6.

Nord du Maramureş: n° 30.

Săliştc (Maramureş): n° 2.

Suciul de sus (distr. Solnoc-Dobica): n° 36.

14. — Les lettres de Bistritza appartiennent à un territoire linguistique que l'on peut opposer en bloc au groupe du Sud de la Transylvanie.

On sait que des Roumains venus du Maramureş ont fondé dans la deuxième moitié du XIVe siècle, après la défaite des Tatars, la Principauté de Moldavie (v. N. Iorga, *Gesch. des rumän. Volkes*, I, p. 264-68).

Les rapports fréquents entre les communautés linguistiques des deux versants des Carpathes expliquent l'unité dialectale de ce domaine étendu. Les relations politiques et commerciales que les villes, monastères et villages de Moldavie entretenaient avec leurs voisins Saxons sont très anciennes.

Les Saxons de Transylvanie apparaissent en Moldavie, comme fondateurs de villes, dès avant la fondation de la Principauté. Au début, la population des villes moldaves (Baia, Siret, Suceava, Tg.-Neamţu, etc.), est allemande[1].

Leur organisation est celle des villes allemandes de Transylvanie[2].

Les Princes de Moldavie, à partir du XVe s., favorisèrent le commerce entre les deux versants des Carpathes. Les voies naturelles qui unissaient la Moldavie du Nord-Ouest à la Transylvanie du Nord-Est suivaient le tracé des rivières qui se frayent un passage à travers la chaîne carpathique. De Bistritza, on pouvait se rendre en Bucovine par Rodna

---

[1] V. N. Iorga, *Gesch.*, I, p. 158-66, 172 et suiv.; R. F. Kaindl, *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina*, Innsbruck, 1902, p. 212-16; Id., *Die Deutschen in Osteuropa*, Leipzig, 1910, p. 30-40, et I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau.*, Gotha, 1911, p. 89 et suiv.

[2] Cf. Kaindl, *Gesch. der Deutschen in den Karpathenländern*, II, Gotha, 1907, p. 290-300.

et de là, en suivant le cours de la Bistritza, traverser le massif du Țibău (monts Cîrlibaba et Suhard). Il était facile, ensuite, de gagner Dorna ou Cîmpulung.

Une autre voie passait par le village de Borgo et la vallée de la Dorna, qui se fraye un chemin dans le massif du Călimau. En suivant le cours de la Bistritza, on descendait en Moldavie vers Piatra. Enfin, d'autres voies se trouvaient plus au Sud (défilés de Tulgheș, de Bicaz, de Ghimeș et d'Oituz; v. N. Iorga, *DB*, I, préface; I. Nistor, *loc. cit.*, et I. Borcia, *Weigand's*, *Jb.*, X, p. 150-56).

15. — On n'a, malheureusement, que de maigres indications sur les écoles de scribes qui devaient fonctionner dans ces régions. L'instruction était entre les mains du clergé.

Voici les informations que nous avons pu recueillir à ce sujet :

a. le grand-logofăt Ciogolea demande au maire de Bistritza de lui envoyer à Suceava, pour l'instruction de ses enfants, un clerc qu'il avait déjà eu à son service (1635-45 : *DB*, I, p. 54, n° 70. Cf. V. Pîrvan, *Convorbiri literare*, XXXVIII [1904], p. 927-34).

b. le fils d'un prêtre de Năsăud (distr. Bistritza-Năsăud) poursuit son instruction dans un monastère de Moldavie où il a été obligé d'entrer dans les ordres. Ce fait se répète souvent (m^re de Voronetz, même date : *DB*, I, p. 55, n° 72).

c. un moine du m^re de Homor (Bucovine) donne des leçons à un prêtre de Moisei (Maramureș) (Moisei, 1685 : *DB*, II, p. 53, n° 258).

d. un jeune homme du village de Borșa (Maramureș), va faire son instruction au m^re de Dragomirna (Bucovine) (Borșa, XVIIIe s. : *DB*, II, p. 98, n° 303).

Dans les villes les scribes étaient laïques. Nous ne savons pas qui a écrit le n° 18. C'est à coup sûr un Saxon qui parlait mal le roumain.

Etant données les caractéristiques du n° 8, on serait porté à croire que la lettre a été dictée par Cocrișel à un scribe saxon. Mais cette hypothèse est incontrolable.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

Les anomalies graphiques que l'on rencontre dans certaines pièces (par ex.: *nescut*, *fecit* et *făcut*, 25; *sinătate*, 30; *accotătore*, *pristoni*, 38; *dărăiască-vă*, 45; *figit*, *Liupul*, 46, etc.) s'expliquent suffisamment par le fait que ces textes sont dus à des demi-lettrés.

Si l'on devait en croire l'annotation finale (*eam Bil'ai pisal*), le n° 35 aurait été écrit par le maire de Cîmpulung lui-même.

Dans les autres cas on ne retrouve que des clercs: le n° 22 est écrit par le clerc Jacob (Suceava) et les n°s 37 et 41 par Pierre (Cîmpulung).

Dans les villages, c'étaient les prêtres, les seuls à posséder l'instruction nécessaire, qui faisaient office de scribes. Mais tous les prêtres ne savaient pas écrire (v. ci-dessus, *c*) Ainsi, dans un cas, il nous est dit expressément que la teneur d'une lettre a été dictée à un prêtre par un autre prêtre: „eu pop Gonțul ăal domnescu pre mai mare credință pre popa Manole am învățat să scrie cu dzisa tutoror" (n° 20; „a învăța să scrie" = dicter).

Le post-scriptum du n° 25 est écrit par un prêtre.

On voit, par conséquent, que les témoignages de nos lettres se réduisent à un nombre limité d'individus. Quelques pièces proviennent de la même personne: n°s 13, 14, 15 et 16, 31-2, 33-5, 37 et 41-2. Les n°s 45-6, quoique venant de la même personne, sont écrits par deux mains différentes. Les scribes ayant appris leur métier dans les monastères, seuls dépositaires de la culture, il y a beaucoup de chances pour que l'on retrouve des habitudes orthographiques analogues dans les textes provenant d'une même région.

C'est ce que nous allons examiner tout de suite.

V. Système graphique

Il y a lieu de relever les particularités suivantes:

16. — Emploi des signes ъ, ь et ѫ dans l'intérieur des mots ou à la finale, lorsqu'ils notaient les sons /ă/, /î/ ou qu'ils n'avaient aucune valeur phonétique.

L'usage de ъ et ь est prédominant. Ces signes sont employés exclusivement dans 26 cas, sur 50 : n°s 2, 6-9, 12-3, 15, 17, 22, 24-7, 31-6, 38-41, 48 et 49.

ѫ n'est employé exclusivement que dans deux cas : n°s 18 et 25 (dans le post-scriptum, qui est dû à une autre main).

Dans les n°s 1, 10, 19, 21, 23, 28-30, 43, 46 et 47 les signes ъ, ь et ѫ sont employés concurremment ; ѫ prédomine dans les n°s 5, 11, 16, 20 et 45.

Dans les n°s 4, 37 et 44 on relève l'emploi normal de ъ, ь, tandis que ѫ apparaît seulement à la finale (un ex. par lettre). Enfin, dans les n°s 14 et 42 l'emploi de ѫ dans l'intérieur des mots est tout aussi peu fréquent. Il est plus répandu dans le n° 50.

17. — Sur la valeur phonétique de ꙟ, v. ci-dessous, § 20.

C'est par confusion avec le signe ꙟ, auquel il ressemble graphiquement, que ѫ a été employé à l'initiale : *ѫнfelcs-am*, *ѫнkinн-mă*, 33 ; *ѫнdereptatu*, 34 ; *ѫн*, *ѫbla*, 35.

Les graphies ci-après sont dues à la confusion de ꙟ avec les signes ѫ et ѧ :

daꙟcâtrнꙟ (= dincotro), 19 ; *noaꙟdzeč* (= nouădzeci) 22 ; *ꙟe* (= ye), 25.

18. — Voici quelques exemples de mots orthographiés à la manière slave :

boiarïi, 25 et 44 (v. sl. *boljarinŭ*, bulg. *boljar*).

a pohti, 32, 40, 43-4 (v. sl. *poxotěti*). La forme *pofti* apparait dans le n° 31.

Il faut voir, peut-être, dans les graphies *posta*, *postem* (= pofta, poftim) du n° 38 une influence de la conjugaison slave (thème du prés.-*št*-, au lieu de -*t*-).

priiatin, 1, 4, 17, 33-4, 38-9, 44 (v. sl. *prijatelĭ*).

priiaten, 21-4, 26, 31-2, 38-9, 40, 42-3, 47.

Le n° 38 nous fournit un exemple de *priietini*.

Radovţi (= Rădăuţi), 39.

smĕrenie, *smĕritul* (v. sl. *sŭmĕrinŭ*, *smĕrjati*), 28.

s⟨fe⟩tii Nicolae (v. sl. *svętŭ*), 40.

Les graphies *Crъsté*, *Crъlibuholъ*, *tlъhar*, etc., que l'on

rencontre assez souvent, représentent des phonétismes *[Cîrstea]*, *[Cîrlibahul]*, *[tîlhar]*, etc.

19. — Il nous reste à signaler quelques phénomènes graphiques qui intéressent les consonnes :

a. On peut relever dans quelques pièces l'insertion d'une *n* entre une voyelle accentuée et une occlusive sourde : *oprento*, *pontem*, *făcunto* (= *oprit*, *putem*, *făcut*), 41.

Les mots *dinşii* et *atunci* orthographiés *dăşei* et *atoče* (même pièce) présentent le phénomène inverse, qui apparait dans les lettres suivantes :

aracĕt (= *argint*), 9 ; *rădu*, *la desъ*. *Căpulugъ* (= *rindu*, *la dinsul*, *Cimpulung*), 10 ; *străsore* (= *strinsoare*), 15 ; *ikeѧ* ⟨*d*⟩ (= *inkiad*), 29 ; *ude* (= *unde*), *detr'acoće* (= *dintr'acoace*), 42 ; *naĭtĕ*, *curăd* (= *naintea*, *curind*), 46 ; *încugurat* (= *încungurat*), 50.

b. *t* est noté par le signe ѳ dans les n°s 28 et 44 : *Agaѳon*, *Aѳanasie*, *Ѳeodosie*.

c. Dans quelques pièces, le groupe initial occlusive sourde + *r* est précédé d'une *s* : *SCrai* (= *Crai*), 32 ; *SCrъstĕ* (= *Cîrstea*), 47 ; *strimăs* (= *trimes*), 18 ; *stremis* (= *id.*), 37.

20. — Les défauts de ce système graphique sont apparents. Un seul signe sert parfois pour noter des phonèmes différents ou ne doit sa présence qu'à une habitude orthographique.

Ainsi, les signes ъ, ь et ѫ sont polyphones ; ils représentent les phonèmes ă et î ou ne représentent rien.

ѣ = *[ya]*, *[ea]*, *[e]* ou *[e]* ouvert (en fin de mot).

ꙗ = *[ya]*, *[ye]*.

ѫ = *[în]*, *[î]* et *[i]* nasal (à l'initiale). Le même signe sert à indiquer la nasalité de la voyelle précédente.

Il en résulte que la valeur phonétique de l'alphabet cyrillique appliqué au roumain comporte une large part d'interprétation.

VI. Système phonétique

Notre exposé est descriptif. On s'est attaché, surtout, à

relever les alternances orthographiques qui caractérisent tous les textes roumains du XVIe et du XVIIe s.

Les exemples sont groupés par localités. Les chiffres renvoient aux numéros d'ordre des pièces.

Voyelles

[a]

21. — Dans certains cas, *[a]* accentué ou non est noté par *aa:*

Mre de Moldovitza : *sănătaate, să ertaaţi* et *sănătate*, 29 ; M^re de Rădăutzi : *sărătaate*, 39 ; Mre de Slatina : *sănătaate*, 22.

Mre de Moldovitza : *laa, s'aau (curăţit)* et *la*, 29 ; M^re de Rădăutzi : *s'aara (ągrăşe)*, 39.

[e]

22. — I. *[e]* accentué est indiqué par les signes ă, ě, ea et ѧ :

Moldavie. Cîmpulung : *preătolu, Arѧmѧnilor*, 10 ; *Arѧmѧni*, 11 ; *dečii, dači*, 16 ; *deči* 17 ; *deče*, 33 ; *Sărătăloi, Armѧne, Lęge* 37 ; *Lęşii, Muntѣni*, 41 ; *dee*, 49 ; *dečii*, 50.

Lucavetz : *dăči, dăla* et *dela*, 25.

N.-Ouest de la Moldavie : *deče, Moldovenii*, 45 ; *deče*, 46.

Succava : *nѣmig, Armѣny*, 5.

Transylvanie. Bistritza : *deči*, 8. Nord du Maramureş : *dăči*, 30.

II. *[e]* accentué suivi de *[e]* ou *[a, ă]* est noté par les signes e, ě, ѣ et ѧ :

Moldavie. Cîmpulung : *lęge, păręşte*, 3 ; *nęgre, lęge*, 9 ; *vęste*, 11 ; *vrѣme*, 12 ; *vęsel, ąnѧpe*, 13 ; *Sučeveei*, 16 ; *vęste*, 17 ; *boleşte*, 32 ; *nadѧjde, lęge*, 33 ; *nadejde*, 38 ; *să se dee*, 41 ; *nadějde*, 42 ; *sѣmne*, 49 ; *lęge*, 50.

Lucavetz : *acele*, 25.

Mre de Moldovitza : *trѧčem*, 1 ; *bisĕreči*, 26 ; *cărţi*, 28 ; *trěbele*, 29.

N.-Ouest de la Moldavie : *vęste*, 46.

Tg.-Neamtzu : *trimětem*, 24.

Mre de Slatina : *besĕrici*, 23.

Suceava : *pѣşte, tocmѣle,* 4 ; *cѣreşi,* 5 ; *(să te) veselești* 7 ; *lѣge,* 19 ; *lѣge,* 21 ; *Sucѣvei, vѣaeli,* 22 ; *trimisѣse, vrѣme,* 40.

Mre de Voronetz : *fѣ⟨ţe⟩le, vѣrdele,* 44.

Transylvanie. Bistritza : *besѣrecă,* 8 ; *do⟨uă⟩sprădzѣce, lѣge,* 18.

Săliște : *iѣste,* 2.

Suciul de sus : *vrѣme,* 36.

III. La 3e pers. du sing. de l'indicatif présent du verbe „être" est représentée par les graphies suivantes :

ѣste : n°s 1-2, 11, 19, 30-1, 36, 44.

iaste : n°s 4, 17, 20, 24, 27, 32, 36, 40, 43, 45, 48.

iѣste : n° 20.

ěste : n° 46.

Le n° 25 (Lucavetz), seul, présente partout la graphie *este.*

[i]

23. — *[i]* accentué est noté par les signes ѣ et *e* :

Cîmpulung : *ştѣre,* 10 ; *ştere, ştețe, scrѣs,* 37 ; *ştere, fo-get, venet, va vene, ştem,* 41 et 42.

i inaccentué est noté par ѣ dans le n° 10 : *Bistrѣţă.*

[o]

24. — I. *[o]* accentué est rendu par *ū* et *ѫ* dans les pièces suivantes :

Moldavie. Cîmpulung : *Mѫldѫvei,* 31.

Mre de Moldovitza : *Muldăvei,* 1.

N.-Ouest de la Moldavie : *gѫrѫ* (= jos), 46.

Rădăutzi : *Mōldѫvei,* 39.

Transylvanie. Săliște : *Moldūa,* 2.

II. *[o]* inaccentué est noté par le signe *ѫ* dans trois pièces :

Cîmpulung : *să ѫ lase, nu ū vor lăsa,* 12.

Mre de Moldovitza : *Măldōviţă,* 1 ; *Mitrufan,* 29.

Suceava : *ѫroş,* 5.

[u]

25. — I. *[u]* accentué est noté quelquefois par le signe *o* :

Moldavie. Cîmpulung : *au spos, sofletele,* 9 ; *molţi, borii*

(= buni) et *buni* (= buni), 10 ; *Câmpulo⟨n⟩g*, 11 ; *cum* (= cum), *Câmpolongu*, *să adocă*, *să docă*, 32.

N.-Ouest de la Moldavie : *ꙟkynâčone*, 46.

Transylvanie. Bistritza : *apos*, *sofiet*, 8 ; Săliște : *Maramores* et *Maramureș*, 2.

II. La même graphie se répète pour /u/ inaccentué :

Cîmpulung : *Câmpol⟨un⟩go*, *mărmuresem*, *forut*, *mouresc*, 9 ; *molșfimăsc*, 11 ; *trebocște*, *să dăroiască*, 32 ; *Cenuștiol*, *Târgul Săreitoloi*, etc. (partout), 37-8, 41-2.

Bistritza : *forut*, *dorul*, etc. (partout), 8.

III. Dans quelques cas, /u/ accentué ou non est noté par ю :

Moldavie. N.-Ouest de la Moldavie : *Liapul*, *liui*, 46.

Transylvanie. Bistritza : *niumai*, *niu-s*, *niu* (= nu), *iungurească*, *liului*, 8 ; *liunto*, 18.

/ă/

26. — Dans les pièces suivantes /ă/ est noté par *a* :

Făgăraș : *Făgaraș*, *pâna*, et *acéstă*, *nostră*, 6.

Lucavetz : *cataman*ilor (orthographe du mot petit-russe *catamanĭ*) et *ficat*, *cumpărat*, etc. (on a aussi ĭ pour *a* : *Cazacul*, *au dât*), 25.

N.-Ouest de la Moldavie : *daca*, *pâna*, et *ꙟkynâčone*, *sănâtoș* (on a aussi ă pour *a* : *s'ău*), 46.

/î/

26 *bis*. — /î/ initial non nasal est noté par le signe ꙟ dans le n° 11 (Cîmpulung) : *ꙟți*.

Voyelles nasalisées

ꙟ

27. — La nasalité d'une voyelle est indiquée à l'aide du signe ꙟ qui sert aussi à noter les phonèmes /î/ et /î + n/.

On peut distinguer dans nos textes deux façons d'employer ce signe :

I. ѫ + *n* + cons. : n°s 3-5, 15, 17, 22, 25, 30-1, 33-5, 39-40, 47, 49 (ex. *ѫnkinăčiune, prentru*).

II. ѫ + cons. : n°s 1, 8, 10, 18, 19, 21, 23-4, 26-7, 37, 43, 46, 50 (ex. *ѫkinăčiune, preѫtru*).

Enfin, il y a des lettres dans lesquelles les deux orthographes sont employées concurremment : n°s 2, 4, 11-3, 20, 29, 32, 36, 39, 42, 44.

La prép. *in* unie par proclise à l'initiale du mot suivant est orthographiée ѫ*n* ou ѫ, quelle que soit l'initiale du mot suivant (voyelle ou consonne) :

ѫ*n* : n°s 5, 13, 15-6, 25, 30, 32, 35, 38, 40-1, 45, 48-50.

ѫ : n°s 2, 8, 10-11, 16, 18-21, 27, 36-7, 39, 42-4, 46.

[e] et *[i]*

28. — *[e]* et *[i]* nasalisés sont notés par les signes *e* + *n*, *i* + *n* ou *e* + ѫ*(n)*, *i* + ѫ*(n)* :

Moldavie : Cîmpulung : *pren* et *prin*, *čine*, 3 ; *diѫ*, 10 ; *diѫ*, *priѫtrü*, 11 ; *printru*, 12 ; *pren*, *činste*, 13 ; *čine*, *činste*, 14 ; *prentru*, *činste*, 15 ; *printro*, *činste*, 16 ; *den*, *pentru*, *dentr'(aiasta)*, 17 ; *den* (partout), 34-5 ; *prentru*, 35 ; *čenstitol*, 37 ; *den* (partout), *de⟨n⟩tru*, 38 ; *den* (partout) 47 ; *pintru*, *činste*, 48 ; *denъ*, *prenъ*, *prentr'(ačě)*, 49 ; *čeine*, *printru*, *din*, *činste*, 50.

Lucavetz : *den* (partout), *cuvinte*, *mene*, 25.

Mre de Moldovitza : *printru* (partout), 26 ; *deѫ*, *peѫntru*, *dentr'(acoěs)*, *čenstita*, 29.

Tg.-Neamtzu : *den*, 24.

Bădautzi : *preѫntru*, *čenstitul*, 30.

Roman : *cuvente*, *dentru*, 43.

Mre de Slatina : *pre⟨n⟩tru*, 23.

Suceava : *preѫntru*, 5 ; *deѫ* (partout) 19 ; *den*, (id.), *credință*, 20 ; *deѫ*, 21 ; *den*, *prentru*, *dentăi*, *čene*, *credința*, *činste*, 22 ; *prentru* (partout), *čine*, *činste*, 40.

Mre de Voronetz : *printru*, 44.

Transylvanie. Bistritza : *den* et *din*, *crestină*, 8 ; *pri⟨n⟩tro*, 18.

N. du Maramureș : *din*, 30.

Suciul de sus : *deѫ* (partout), *credință*, 39.

[î] nasalisé

29.—*[î]* nasalisé est noté par les signes ъ+н(м) et i+н(м):

Moldavie. Cîmpulung: *sâmt* (= sînt), 31; *sintem* et *sântu*, 33; *sintem*, 35; *frămtă*, 38; *dinsu*, 50.

Mre de Moldovitza: *dinsu*, 26.

Roman: *dinsul*, *sâmtъ*, 43.

Suceava: *sămъtĭi*, *simъteți*, 4; *simtu* (partout), 19; *sântem*, *dinsul*, 20; *rindul*, *sintu*, 27.

Mre de Voronetz: *simteți*, *dănsul*, 44.

Transylvanie. Bistritza: *simt* (= sînt) et *sămtu*, 8; Nord du Maramureș: *simtъ*, 30.

[ă]

30. — Le nom de nombre et le pron. indéfini *un* sont représentés par la graphie *u*:

Cîmpulung: *u topor*, *u caș*, 9.

Bistritza: *u caliu* (=cal), 18.

N.-Ouest de la Moldavie: *u frate*, 46.

Suciul de sus: *u lucru*, 36.

Diphtongues

[au]

31. — Dans le n° 25 (Lucavetz) la diphtongue *[au]* est notée par *av*: *av (dat)*, *av (eșit)*, *av (făcut)* (2 fois), *av (cumpărat)* (2 fois), *sav* (= sau).

[ya], *[ea]*, *[ye]*

32. — Les diphtongues *[ya]*, *[ea]* et *[ye]* (et dans certains cas, à la fin de mot, *[e]* ouvert) sont représentées par les signes *ѣ*, *ea*, *ꙗ*, *ĕ*, ѧ et ꙗ (ѩ) ou bien par des graphies *ĕ* + *a*, *ĕ* + *a*, *ѣ*+*a*:

Moldavie. Cîmpulung: *lanăța*, *cetatѧ*, *(după) acĕ*, *oprĕscă*, *Măria*, *ciné-u* (= cine au), *trĕba*, *să dĕ*, 3; *ĕara*, 9; *mucrѧ*, *acĕasta*, *muѧre*, *să se de*, 10; *ĕelul*, ѧ-u (= i-au), 11; *coѧ*, *acĕsta*, 12; *aiasta*, *puține*, ⟨*a*⟩*iasta*, *acaia*, *cinĕdză*, *coia*, *să socotĕscă*, *ĕaia*, *dĕaiasta*, *să să dĕ*, 13; *acolѧ*, *dumѧvostră*, ѧ-u (= i-au), ѧ-m (= i-am), *Mărіѧ*, *trĕba*, *dăruiѧscă*, *acĕasta*,

14 : Măria, Cundrĕ, voa, să se da, 15 ; ară, dĕca, Măriĕ, să-ș dĕ, tâat, voa, aĕstă, să să dĕ, 16 ; dĕcolo, aiaste, Măriia, aeștĕ Gĕlaly, aiasta, dĕ-m (= de-am), 17 ; anĕ, calĕ, de am pute, asĕ, 31 ; calĕ, aĕasta, veți vrĕ, puĕĕ, sănătatĕ, trebuește, trebuiaște, 32 ; vŭa, traba, sănătata, arăși, a-u (= i-au), piară, să dĕ, 33 ; a (= i-a), apă, apei, Namțu, 34 ; dumiavoastră, vŭa, apă, să nă da, 35 ; aĕsta, Sucĕvă, aĕla, lepască, să să dĕc, ĕĕstă, 37 ; domniea, aĕĕstu, șĕde, Măria, voia, să să dee, casta, 38 ; ⟨o⟩ să ceă, leșească, cra, ĕĕc, i-au, ĕestă, 41 ; ĕasta, de⟨n⟩tr'acoĕe, 42 ; viiață, Nĕmții, să slobodzĕscă, 47 ; zĕse, ĕeĕ (= ceia), să-mi dĕ, 48 ; cartĕ, aĕĕ, să să dĕ, aĕĕstă, 49 ; ĕră, ĕpă, plătĕscă, Ĕd (= Iad, n. de lieu), să ă ĕ, rĕ, dumiĕvoastră, să să dĕ, aĕĕstă, 50.

Lucaretz : șe (= ie), ĕastă, 26.

N.-Ouest de la Moldavie : să trĕcă, merĕe, dĕiasta, să să dĕ, 45.

M[te] de Moldovitza : aĕmă, netocmală, (derept) aĕa, smintĕlă, 1 ; mănăstirĕ, vom avĕ, să dĕ, dĕiasta, 26 ; voiu puta, să se dĕ, 28 ; mănăstira, domnĕalui, prĕ (milostie), să dăruască, veți vrĕ, Măria, aiĕa, să treacă, voa, domnĕa, vostră, să să dĕ, 29.

Rădautzi : voa, șgrășĕ, ĕastă, să să dĕ, 39.

Roman : viiață, prĕ, nĕ-i, dumnĕta, (direptu) aĕĕ, knauĕ, dĕĕiia, asĕ, ța-m (= ți-am), dĕĕa (= de aceia), 43.

M[te] de Slatina : dumnĕvoastră, aiĕa, să-l dĕ, de aasta, vaĕ, 23.

Suceava : Ianășă, (după) aĕĕ, fară, voa, (mai) dĕinte, aĕĕa, să dĕ, 4 ; na-ți, voa, anăș (= Ianăș), slobodzĕscă, acolĕ, ară, traba, dirapta, ĕastă, 5 ; (după) aĕiia, aĕĕia, 7 ; Sucavei, aĕĕsta, șnaintĕ, apă, nĕgră, ĕĕ (= cea), vrĕdză, 19 ; Sucavă (nu l-ara mai) șnvie, să dĕ, mieu, 20 ; nĕ-i (= ne-ai), domnĕvoastră, lĕ-m (= le-am), Crasta, (să nu vă) pĕră, 21 ; dumnialui, voia, al doile, lĕ-u (= le-au), (prentr') aĕĕ, vom avĕ, să să dĕ, 22 ; de-u (= de au), le-m (= le-am), aște (= ăștia), să slujască, veț vede, e-u (= i-au), 27 ; Sucavei, aĕasta, scrisoarĕ, dumnĕta, vor vrĕ, aiĕĕ, puținĕ, ĕastă, 40.

M^te de Voronetz : *viață*, *ačѣ*, *čѣ-u* (= ce-au), *vѣ*, *vrem* *avé*, *sfînția*, *să dѣ*, *avѣ*, 44.

Transylvanie. Bistritza : *dup'ačѣ*, *viasta*, *mé* (= mea), 8 ; *tăgădoѣște*, *nu ѣ* (= i-a) *liuato*, 18.

Făgăraș : *Badé*, *aĉéstă*, 6.

Nord du Maramureș : *acolé*, *ѣ-m* (= i-am), *știré*, *ačѣ*, *mi-au*, *ѣșѣ*, 30.

Săliște : (*dup'*) *ačѣ*, *čѣ-ți*, *čѣ-u* (= ce-ați, ce-au), *lăsѣscă*, *čau dzis* (= ei au dzis), *vѣ*, *deičѣ*, *vѣste*, *avѣ*, 2.

Suciul de sus : *nimѣrud*, *pr'ačѣ*, *ačѣ*, 36.

/ea/

33. — La diphtongue /ea/ accentuée est rendue quelquefois par les signes *o* ou *ŏ* :

Moldavie. Cîmpulung : *o* partout (*nostră*, *vostre*, etc.), 9 ; *ŏmenii*, *nostră* et *noastră*, 11 ; *vostre* (3 fois), *forte* et *nŏastră*, 12 ; *nostră*, *vostră*, *ŏmeni*, *să potă* et *toată*, 13 ; *dumѣvostră*, *strînsore*, *forte*, *scrisore*, *nostră*, *ŏmeni* et *ŏameni* 14 ; *prinsore*, *nostră*, *strînsore*, *forte*, 15 ; *o* partout, 16 et 32.

Dans les n°s 32 et 35, seule la graphie *oa* est employée ; *o* partout, 37 ; *vostre* (souvent) et *voastră*, 38 ; *vostre* (partout), 41 et 42 ; *vostre*, *vostră* et *voastră*, *foarte*, *negoațe*, 47 ; *să-i cunoscă*, 48 ; *forte*, 49 ; *glotă*, *vostră*, 50.

Lucavetz : *scrisore*, *nostre*, *vostre*, 25.

N.-Ouest de la Moldavie : *vostre*, *vostră*, 45 ; *ŏmeni*, 46.

Mre de Moldovitza : *vostre* et *voastră*, 28.

Rădăutzi : *vostre*, *nostră*, *ŏmenii*, 39.

Suceava : *nostră*, *morte* et *prinsoare*, *ășinsore*, *noastră*, 20 ; *o* partout, 27.

Mre de Voronetz : *vostre*, *totă*, 44.

Transylvanie. Bistritza : *să mă scotеț*, *scrisore*, 8.

Făgăraș : *nostră*, 6.

Săliște : *omyrѣ*, 2.

34. — La diphtongue /ea/ a été réduite à /a/ après une vibrante linguale ou une occlusive labiale :

Cîmpulung : *să vă trimață*, 33.

Lucavetz : *ungurască*, 25.

Suceava : *albață*, 19 ; *să maryă*, 21 ; *tocmala*, 27.

Le mot *seamă* (hong. *szám*) conserve son phonétisme normal :

samă, 20 et 43 (Suceava et Roman).

Voyelles en hiatus

[o|ă]

35. — Le hiatus *[o|ă]* est noté de diverses façons :

Cimpulung : *noa*, 3 ; *noă*, 41 ; *noaă*, 48.

Mre de Moldovitza : *noaă*, 1.

Roman : *noadzăă și noaă*, 43.

Suceava : *(de-)cătruă*, 19 ; *noa-dzeci*, 22 ; *-cătruă*, 27.

Consonnes

Palatalisation des labiales

36.—L'altération de *[f]* et de *[v]* devant *[y]*, *[ye]* est indiquée dans quelques pièces par le signe χ :

Cimpulung : *să hiți*, 11 ; *va hi*, 13 ; *vor hi* et *să fii*, 15 ; *să hiți*, 16 ; *a hi* (partout), 31 ; *va hi*, 47 et 49 ; *aș hi*, 48.

Lucavetz : *herul* (= fierul), 25.

N.-Ouest de la Moldavie : *va hi* (partout), 46

Roman : *hidic* (=vidic), 43.

Mre de Slatina : *să hiți*, 23.

Suceava : *va hi* et *să fie*, 4 ; *herul* et *fer* (2 fois), *să fie*, *să fiți*, 19 ; *va hi*, 40.

Mre de Voronetz : *a hi* (partout), 44.

Dans le n° 10 (Cimpulung) la spirante gutturale sourde est notée par le signe ѧ : *să ѧie*.

[dz]

37. — Toutes nos lettres notent par le signe ѕ la mi-occlusive sonore *[dz]*, à part les pièces qui suivent où ce phonème est notée par з :

Cimpulung : *dumnădzău*, 34 et 35.

Tg.-Neamtzu : *zi* (2 fois), 24.

Suciul de sus : *dumnezeu* et *dzis* (partout), 36.

Dans le n° 30 (N. du Maramureș), *dz* a passé à la mi-occlusive sonore *dj* : *gice*.

[dj]

38. — Dans toutes les pièces la mi-occlusive sonore *[dj]* est représentée par le signe џ, à l'exception des n°s 40 (Suceava) : *jupânul* et 30 (N. du Maramureș) : *juratul*, *a jura* et *a gurat*, où l'on relève l'emploi du signe ж qui note la chuintante sonore *[j]*.

Dans deux pièces *[dj]* est noté par le signe ѕ :

Cîmpulung : *Sâmgordzu* (n. de lieu, Singiorgiu) ; 10 ; *fudzit* et *fugit*, 49.

Dans le n° 9 (Cîmpulung), *[dj]* est indiqué par le signe ч : *arničel* (= argint), si l'on admet notre interprétation.

[v]

39. — Parfois *[v]* intervocalique n'est pas noté :

mre de Moldovitza : *Muldăoei*, 1.

Săliște : *Moldăa*, 2.

Sonantes

Rhotacisme

40. — Le passage de *[-n-]* à *[-r-]* est indiqué par les graphies *ѫar-*, *ѫr-*, *-r-* et *-n-* :

Moldavie. Cîmpulung : *sărătate*, *(ѫ)nrainte* (3 fois), *bătrânelore*, *irelo* (=inel), *cerrva* (=cineva), *sărătoși*, 9 ; *ѫkărăciuri*, *sărătată*, *va vini*, *pără*, (= pînă) *ѫrapoi*, *dirainte*, *umer⟨i⟩* (= oameni), *sărătoși*, *buri*, *borii* (=buni), *măra*, 10 ; *sănătate* (2 fois), *tânărь*, *eremă* (=inimă), *măna*, *sănătoș⟨i⟩*, 38.

Mre de Moldovitza : *sănătate*, *ѫpreună*, *bunь*, *mene*, *mere* (=mine), *sănătoșь*, *măna*, 28.

Rădăutzi : *sărătaate*, *buni*, *bună* (2 fois), *sărătaatate*, *bătrini*, *bine*, *va veni*, *oamenii*, *măna*, 39.

Mre de Voronetz : *sinătate, măna, byne* (4 fois), *bun⟨i⟩* (2 fois), *ꙟnainte, va spure, sănătoși*, 44.

Transylvanie. Bistritza: *ꙟkirăciure, sănătate, măna, ꙟrai⟨n⟩-te, să⟨p⟩tămără*, 18.

N. du Maramureș : *sinătate, bună, au verit, lameri(i)* (7 fois), *nemăru⟨e⟩, sinătos*, 30.

Săliște : *ĉire, ꙟnkirăciure, ĉmyra* (3 fois), *ꙟrainte, bire*, 2.

Sucinl de sus : *bură*, (2 fois), *ꙟrainte, ĝupărul, măra* (3 fois), *nimărul, ꙟrainte, (om) bur*, 36.

/*n*/ mouillée

41. — La graphie indique la disparition de /*n*/ suivie de /*y*/ :
Cîmpulung : *ai* (=ani), 15 et 17.
N.-Ouest de la Moldavie : *ai*, 45.
Mre de Slatina : *ai*, 23.
Suceava : *ai*, 40.

Groupes de consonnes

/*ḫl*/

42. — La spirante sourde suivie de /*l*/ est notée par le signe qui correspond à la spirante sonore dans deux pièces :
Cîmpulung : *(să te) ule*, 13 et 14.

/*pt*/

43. — Dans deux cas le groupe /*pt*/ a passé à /*mt*/, les deux occlusives étant différenciées seulement par les vibrations glottales et l'abaissement du voile du palais qui caractérisent le mode d'articulation de l' *m* :
Cîmpulung : *nomte* (= noaptea), 37 ; *deremtă* (= dereaptă), 38.

/*nt*/

44. — On peut relever quelques exemples du passage de /*n*/ à /*m*/ dans le groupe /*nt*/ (l'occlusion produite par le bout de la langue a été remplacée par l'occlusion labiale) :
Bistritza : *sîmt* (=sînt), partout, 8.

Cîmpulung : *frămtă*, 38.
Roman : *sămtъ*, 43.
Succava : *sămъtă*, *sîmъtești*, 4 ; *sămtъ* (partout), 19.
Mre de Voronetz : *simteți*, 44.

Anticipation

45.—L'anticipation d'un mouvement articulatoire apparaît dans *prĭintensiug* (Câmpulung, 31) : le voile du palais s'est abaissé trop tôt, d'où n (au lieu de *prĭitensiug*).

Assimilation

I. /r | n/ → /n | n/ II. /n | m/ ou /n | b/ → /m | m/

46.—I. *fănină* (Succava, n° 7) pour *fărină* : assimilation de l'articulation vibrante par l'articulation occlusive, suivant la formule : de deux intervocaliques séparées par la coupe du mot, c'est la première qui est assimilée.

II. Il y a à signaler trois cas d'assimilation de l'articulation dentale à l'articulation labiale, selon la formule : explosive appuyée assimile implosive non appuyée (la prép. étant unie au mot suivant dans la chaîne parlée) :

Cîmpulung : *ꙟm măna*, 50.
Săliște : *prim Maramureș*, 2.
Succava : *ꙟmъ bucurie*, 4.

Différenciation

/m | p/ ou /m | b/ → /n | b/ ou /n | p/

47.—Le groupe /m | b/ ou /m | p/ est indiqué par la graphie *nb* ou *np* dans trois cas :

Cîmpulung : *scnnpit*, 12 ; *străinbătate*, 33.
Succava : *strănbul*, 19.

La différenciation s'est produite suivant la formule : explosive appuyée dissimile implosive non appuyée (cf. la formule VIII de M. Grammont, *La dissimilation*, p. 48) : /b/ (ou /p/) a fait perdre à /m/, qui était en position faible, son élément labial.

Dissimilation

[r|r] → [o|r]

48. — Quelques pièces montrent la dissimilation totale de *[r]* dans les prép. *prestre* et *prentru*, alors que d'autres conservent l'*[r]*:

Cîmpulung: *pentru*, 17; *pintru*, 48; *pestre*, 32.

Mre de Moldovitza: *pentru*, 29.

Suceava: *pîntru*, 7.

La forme non-dissimilée *prentru* apparaît dans les n°s 5, 11-2, 15, 16, 18, 22, 23, 26, 33, 35, 39, 40, 44, 49-50.

Le processus s'est produit suivant la formule: combinée appuyée dissimile combinée non appuyée (Grammont, formule IX).

Fin de mot

[e]

49. — *[e]* final est noté quelquefois par le signe i:

Cîmpulung: *paĉi* (2 fois), *știri*, et *bune*, *dzile*, etc., 17.

Tg.-Neamtzu: *di* (*la noi*) et *știre*, *ţhindăciune*, etc., 24.

Suceava: *știri*, *acěli*, *paĉi* et *aeste*, *acěle*, *izvoare*, etc., 4; *știri*, *dumitali*, *trěbeli* et *paĉe*, *sănătuale*, etc., 22.

[ĭ]

50 — I. *[ĭ]* final est rendu dans quelques cas par le signe *e*:

Cîmpulung: *șe*, *cote* (=coți) 9; *deĉe* (=deci), 33; *șe*, *negoțetōre*, *ōmene*, *ștețe*, *Armăne*, *Leșe*, 37; *șe*, 41.

Mre de Moldovitza: *děĉe*, 29.

Suceava: *deĉe*, 27.

II. Très souvent, après *ś*, *n*, *r*, *ș* et *ț*, *[ĭ]* final n'est pas noté. Voici quelques exemples:

Bistritza: *Sas* et *Sasi*, 8.

Cîmpulung: *coț* (et *coțe*), *sănătoș*, 9.

Mre de Moldovitza: *sănătoș*, *toț* et *buni*, *căĉi*, *alți*, etc., 1; *să fiț* et *să fiți*, 28; *să ne daț*, *să feț* (= să fiți), 38.

N.-Ouest de la Moldavie: *podūr*, *locur*, *să fiț*, 45.

Suceava: *să fiț*, *sănătoș*, et *să fădeți*, *să grăiți*, 5.

Mre de Voronetz : *să facet, sinătoș, priătin, bun, milostivit, Vlădiĕ* et *domni, alți*, etc., 44.

Suciul de sus : *să credeț*, 36.

[u] et *[ă]*

51. — I. La fin de mot est indiquée à l'aide des signes ъ, ь et ѫ (v. ci-dessus, §§ 10 et 16). Dans certains cas, les signes *o* (ou *ō*) sont substitués aux précédents :

Cîmpulung : *Că⟨m⟩pol⟨un⟩go, jeloito, lono, bătrânelоro, forato, irelo, brъbătesco, altolo, dereptolo, dă⟨n⟩so*, 9 ; *au kemato, l-au eratato, Văseano, Platono* et *Iōnașcъ*, 10 ; *au grăbito, i-au tăiatō, au lōato, sănto, cōr(in)dō, dīiacolo* (= diacul), *adevăratō* et *am văzut, au grăbit, grăbescъ*, 37 ; *domno*, 38 ; *Câmpulungo, ōprento* (= oprit), *făcunto* (= făcut), 41 ; *dumne⟨lo⟩ro, sănto*, 42.

Bistritza : *amu* et *amo (trimis)*, 8 ; *dziso, a dato, rogămo, i-a liuato, l-au năimito*, 18.

II. D'autres fois, la fin de mot est indiquée par le signe ꙋ :

Cîmpulung : *Ianășu, au fostu, elu, a mărsu*, 3 ; *Câmpulungu, au fōstu, i-au turnatu, au mănatu, au venitu*, 17 ; *pre rându, săntu, negoțu, mĭ ѫkinu*, 32 ; *s'au ѫnlereplatu târgu, acestu*, 34 ; *trecu, mĭ hrănescu, să jelnescu, bunu, am gănitu*, 35 ; *pedu*, 37 ; *birăulu*, 42.

Mre de Moldovitza : *birăulu*, 26.

Suceava : *au fostū* (partout), 4 ; *rumănescu, armenescu, am ѫnțelesu*, 5.

Suciul de sus : *cănulu*, 36.

Bistritza : *amu scăpat, m'amu rugatu, dereptu, m'a prinsu, dzacu, sămtu*, 8.

[t]

52. — *[t]* final n'est pas indiqué dans les pièces suivantes :

Cîmpulung : *au fos* et *au fostu*, 3 ; *au fos* et *au fostъ*, 50.

Săliște : *au fos*, 2.

Abrégement

53. — Le subst. fém. *fată* apparait sous la forme *fa(-sa)*

dans le n° 10 (Cimpulung. Cf. le dr. populaire *fă*, *fa*, vocatif abrégé de *fată*: Pușcariu, *Et. Wb. d. rumän. Spr.*, n° 588).

L'abrégement des termes de politesse *domniei sale*, *domniei tale* en *dumisale*, *dumitale* (passim), est dû à la fréquence d'emploi de ces mots, négligés dans la prononciation des sujets parlants.

L'abrégement des formes de l'auxiliaire *a vrea* employées pour former le futur (v. ci-dessous § 59), s'explique de la même façon.

Les formes abrégées de l'indicatif prés. du verbe „être" apparaissent dans les pièces suivantes:

3e pers. du sing.: *acestu cal* ѥе (= ie) *de la mene*, 25; *cându-i acmu; nu-i nece ŏ grije; cumu-i ikeză calĕ; cumu-i* ѧ*ntr'această țară*, 29; ѱ*i e acmu pace*, 47; *cându-i acmu*, 49.

3e pers du pl.: *sănătoși-s au ba?*, 40.

On se représente aisément les causes de cet abrégement, l'attention du sujet parlant n'étant plus attirée par ce mot dans les phrases nominales, où le verbe „être" était dénué de sens. La chose apparaît nettement dans les cas d'enclise où *s* (ou i bref), résidu phonique de *sint* (ou de *(i)este*), remplit le rôle d'outil grammatical (copule).

Dérivation

54. — I. Suffixes. Il n'y a à relever que l'emploi des suffixes *-tor*: *nepreitor*, *nedejduitor* et *-șug* (hong. *-ság*), qui apparaît aussi sous la forme *-șig* et *-șiug*: *priteșug*, 14, 33 et 35; *priite⟨n⟩șig*, 26; *priintenșiug*, 31.

II. Préfixes. Les préfixes employés dans nos lettres sont *ne-*: *nepreitor*, 44 et *pră-*: *prămilostiv*, 29; *prăiubit*, 40.

Composition

55. — La composition adverbe + adjectif apparaît dans *multu-nedejduitori*, 1; *mult*ъ*-nedejduitori*, 26.

Dans quelques pièces, la graphie paraît nous indiquer par la gémination de *l* que le nom de lieu *Cimpulung* était encore analysé et senti comme composé: *Cămpul-lung*: nos 4, 12, 14-5, 17, 24 et 34.

VII. Les formes

Le nom et l'article

56. — I. Article enclitique. Le génitif-datif des noms féminins qui font le pl. en *[-i]*, quand ils sont accompagnés de l'article enclitique, est noté le plus souvent *-ii* (par ex. *Mării sale*, n°s 13-4, 22 et 48). On rencontre aussi des notations *-di*, *-ei*, *-eei* et *-iei*:

Bistritza: *maičiei*, 8.

Cimpulung: *cărţii*, 33; *domneei (sale)*, 37.

Mre de Moldovitza: *mănăstireei*, 26; *mănăstiriei*, 29.

Roman: *casei*, 43.

Les noms propres féminins présentent des terminaisons analogues:

Cimpulung: *Sučăveei*, 16; *Bistriţeei* et *Bistriţeii*, 50.

Mre de Moldovitza: *Bistriţeei*, 26 et 29; *Moldoveei*, 28.

Rădăutzi: *Bistriţeei*, *Mŏldoveei*, 39.

Roman: *Bistriţei*, 43.

La graphie n'indique pas l'article dans les noms masc. et neutre *vornicu* (n° 34) et *negoţu* (n° 32).

II. Article proclitique. L'*i* final de l'article proclitique *lui* suivi d'un nom propre masc. est toujours indiqué (n°s 1, 5, 8, 17, 20-1, 32, 36, 46, 49), le n° 10 (Cimpulung) mis à part, où l'on relève les deux formes: *lu Iŏnaşcu* (2 fois) et *lui Iŏnaşcu*. Mais cet exemple n'est pas probant, car il peut s'agir d'une insuffisance graphique, le mot suivant commençant par *i*. Voici un exemple qui ne prête pas à contestation: *lu dumnedzău* (Suceava, n° 20).

Dans un seul cas l'article d'un nom propre féminin est proclitique: *Gheŏrghye a i Mosostoe* (Cimpulung, n° 10).

Le pronom

57. — I. Le pronom pers. *însul* précédé par la prép. *cu* apparaît dans deux pièces: *cu nusul* (Cimpulung, n° 3); *cu nuşii* (Suceava, n° 21).

Précédé par la prép. *pre* il ne reçoit pas l'article: *pri nan* (N. du Maramureș, n° 30).

II. Les pron démonstratifs *(a)čest, (a)čeasta* apparaissent aussi sous la forme *(a)ista, (a)iasta, ăsta*:

Cîmpulung: *estĕ*, 9; *⟨a⟩iasta* (2 fois), 13; *aeștĕ*, 17; *aest*, 31.

Lucavetz: *aest*, 26.

Mre de Slatina: *aasta*, 23.

Suceava: *ește* (= ăști), 27.

III. Pour le pron. indéfini *un*, v. ci-dessus, § 30.

Le verbe

58. — Les verbes *implea (a)* et *îmbla (a)* ont conservé leur phonétisme original: *să-i ↓plă* (Cîmpulung, n° 9); *să ↓able* (id., n° 38); *să ↓mble*, partout (Suceava, n° 4).

Les verbes *toarče (a se)*, *turna (a se)* et *čerca (a)* sont employés sans préfixes.

Ruga (a se) est construit avec le datif: *și ne rugăm domnitilor voastre* (n°s 18 et 26).

Sont actifs: *grăbi (a se)*: *alții au grăbit dzua îară la Černăoțe* (Cîmpulung, n° 37);

nevoi (a): *și nevoim să n'aibă niče ŭ nevoe de oamenii noștri* (Cîmpulung, n° 35);

toarče (a se): *ș'au torsu ↓napoi la Suĉtin*, à côté de: *se s'ău toră la Camenet* (Cîmpulung, n° 37).

Formes de conjugaison

59. — Indicatif prés. du verbe „être". Pour les formes de la 3ème pers. du sing. et du pl., v. ci-dessus, § 53. La 1ère pers. du sing. apparaît dans la pièce n° 8: *sân-s perit.*

La 2e pers. du pl. *ești* est employée seulement dans le n° 1 (Mre de Moldovitza). Ailleurs, on rencontre les formes analogiques formées sur la 3e pers. du pl. *(sînt)*: *sîmtleți*, 4 et 44; *sîntem*, 20; *sintem*, 35.

L'imparfait de l'indicatif n'est pas employé.

Prétérit. Les formes faibles du prétérit sont rarement employées. On peut en relever deux exemples:

pierdum et *(țara) peri* (Suciul de sus, n° 38).

Toutes les pièces emploient la forme composée (auxiliaire „avoir" + participe passé).

Plus-que-parfait. La forme simple apparaît dans le n° 40 (Succava): *(de-l) trimisése.*

La forme périphrastique (prétérit composé du vb. „être" + participe passé ou géroudif) apparaît dans les pièces suivantes: *au fóstu veniți* (Cimpulung, n° 17); *au fost șe-dzăndъ, au fostъ cumpărat* (id., n° 50).

Futur. Le futur simple est construit avec les formes de l'auxiliaire *a vrea:*

Cimpulung: *vrem trimite*, 3; *veț(i) vré*, 32.

Mre de Moldovitza: *aœi-vrem, vrem avé, vrem ține*, 1.

Săliște: *vrem zi, vrem audzi, vrem da, vreț audzi*, 2.

Les formes abrégées *oi* (=voi), *a* (=va), *vom* et *om* (=vrem), *vețí* (=vreți), apparaissent dans les pièces suivantes:

Cimpulung: *vom trage*, 9; *vom avé*, 16; *veț(i) vré, vom da*, 32; *ț'oiu trimite*, 48.

N.-Ouest de la Moldavie: *om da*, 45.

Mre de Moldovitza: *vom avé, vom nevoi*, 26.

Succava: *nevoi-vomъ*, 4; *de l'a place*, 19.

Le futur composé (prés. de l'indicatif ou du subj. du vb. „avoir" + infinitif) est employé dans les pièces qui suivent:

iară eu mai mult am a sluji, (14); *eu am a sluji* (33); *eu am a-mi ⱡtreba, să avem a mulțemi*, (43); *noi mai multъ avem a sluje*, (29).

Dans la construction: *nimeni să n'aibă a bântui* (Făgăraș, n° 7), il faut voir un impératif futur.

Conditionnel. Présent (auxiliaire „avoir" + infinitif): *aș vrea*, 8; *are hi*, 31; *am ște, am da*, 42.

Passé: *aș hi venitu*, 48.

L'infinitif court est seul employé.

Temps et aspect

60. — Le prétérit simple apparaît deux fois. Le prétérit composé est employé fréquemment dans toutes les pièces.

L'inversion (verbe + auxiliaire) dans la forme du prétérit composé correspond à une différence d'aspect. Ainsi, dans les n°s 5, 6, 24 et 36: *scris-am (Măriei tale)* exprime l'action qui vient d'être réalisée: „je viens d'écrire" et même „j'écris".

La forme simple du plus-que-parfait est en minorité par rapport à la forme composée.

Les temps du futur sont constitués par le subjonctif, le conditionnel et par le futur proprement dit.

Les deux formes du futur sont des composés. Mais la forme avec l'auxiliaire (*a*) *vrea* n'était plus sentie comme telle.

Le tableau ci-dessous, où l'on a pris pour ex. le vbe (*a*) *scrie* „écrire" rend compte des catégories „temps" et „aspect" exprimées par les formes de la conjugaison que nous venons d'examiner (cf. A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, p. 181-90, et *BSL*, XX, p. 137-41):

	IMPARFAIT (action en train de s'accomplir)	PARFAIT (action accomplie)
Présent	*scriu* „je suis en train d'écrire"	*scris-am* „à ce moment je viens d'écrire"
Prétérit	———	*am scris* „j'ai écrit"
		scrisesem „j'avais écrit"
		am fost scris (scriind) „j'ai été en train d'écrire"
Futur	*să scriu* „que j'écrive"	
	aș scrie „je voudrais écrire"	
	voi scrie „j'écrirai"	*aș fi scris* „j'aurais écrit"
	am să scriu „j'ai l'intention d'écrire"	

Adverbes et expressions adverbiales

61. — *acmu, acolo, aiecă, alta(ă), anume, apoi, aşijdere, atunci, bă, cam, cînd, cît, cum, de aĉi, de acolo, de-ainte, de cînd, decît, de faţă, demult, depreună, derept aceea, de rîndul, dincotro, după aĉeaeia, fără greş, foarte, înainte, înapoi, încă, încolo, încotro, împreună, mainte, mai virtos, niciĉiuri, nu, numai, pînă acmu, pentru aceea, pentru căĉi, pururea, puţin, unde, mai virtos.*

Prépositions

62. — *a, cătră, cu, de, dela, din, dintru, d(e)rept, în, întru, la, pentru, peste, pînă (pîră), pre, spre.*

Conjonctions

63. — *au, ca, că, căĉi, căĉi că, ĉe, dacă (decă), de, deĉi, dvar, e, iar(ă), iată, niĉi, să (se), sau, şi.*

VIII. La phrase

Groupes nominaux

L'article

64. — La construction subst. + article proclitique + attribut adjectival + article enclitique est indiquée dans une pièce :

Alexandru Vodă dela bătrînul (Mre de Moldovitza, nº 1).

On peut relever des cas où la prép. *a* est unie à l'article, accordé avec le pron. possessif : *oamenii ai noştri* (Suceava, nº 5) ; *aceşti oameni ai noştri* (Mre de Moldovitza, nº 26).

La construction article *lui* + prép. *a* + article + pron. possessif apparait dans le nº 21 (Suceava) : *cu lui al nostru priiatin.*

Le nº 30 (Nord du Maramureş) présente la même construction devant un n. pr. masculin au génitif :... *Cozma şi Macsin crainicĭi, d'a lu a i Simion ss(te).* Le verbe n'est pas accordé avec son sujet qui aurait demandé le pluriel

(=Cozma et Maxime, des hommes à Simion). Cf. *porâncitele ale lu a i dumnedzău*, dans un texte copié au XVIIe siècle (*Graï și suflet*, I, p. 256/28) et *pentru care lucru răhnind di de a i lui Savin*, chez Dosoftei (*Dicț. Acad. Rom.*, p. 105, s. v. *al-de*).

Prép. *a*

65.— La prép. *a* devant un complément au gén.-datif ou un possessif apparaît dans les pièces suivantes :

Cimpulung : *Gheōrghye a i Mosontoe*, 10 ; *aest cap de țară a Muldovei*, 31 ; *Iōn a lui Isaia*, 49.

Roman : *birăul ōrașului Bistriței și a kidicului Bistriței*, 43.

Săliște : *doi omyrъ a noștri*, 2.

Suceava : *priatinilоro a noștri; doieprădzėte prъgari a domitale*, 4 ; *vătah mare a ținutul Sučavei*, 40.

Dans quelques pièces le nom-complément indirect est relié à l'aide de la prép. *a*:

Cimpulung : *scriem bună pače... dumitale birău de četate Bistriției și a tot činstit svatul dumitale*, 16 ; *bună sănătate și pače dumitale și a totă četate Bistriții*, 32 ; *deč ne rugăm dumitale și a tot sfatul Mării tale*, 49.

Suceava : *scriu ₊pkinăčūne... priatinilоro a noștri, ğupânului... și a doieprădzėte prъgari*, 4.

Prép. *la*

66. — Devant le nom complément indirect nos lettres emploient aussi la prép. *la*. Mais on peut relever des exemples (souvent dans la même pièce) de construction sans préposition ; dans ces cas, le nom complément est au datif. En voici quelques uns :

Cimpulung : *scriem ₊pkinăčune... domnului Hudaki... și prъgarilōr și prъcălabului și la tot svatul*, 3 ; *scriem ₊pkinăčiune... la birăul*, 12 et 13.

Mre de Moldovitza : *scriem la čei multъ-nadejduitori... la iubiți priiatinii noștri*, 20 ; *scriem... lui domnului, la čenstitul birău*, 29.

N.-Ouest de la Moldavie: *dumnetoastră ceţ da știre iar la noi*, 45.

Roman: *de mi-i scrie dumneta la noi*, 43.

Suceava: *scriu ...kinăciune... giupânului Bădaki... și pîrcalabului*, 4.

Bistritza: *la părintele miu, la Spiridon; amo trimes carte la Andriiaș*, 8;

N. du Maramureș: *scryu... la birăul*, 30.

Prép. *de*

67. — La prép. *de* est employée une seule fois dans un groupe de subordination à la place du génitif: *și tot mearital săbor de s(f)nta mănăstire de Voroneț* (m^re de Voronetz, 44).

Dans les autres cas, quand *de* est suivi d'un nom de lieu, son emploi est calqué sur celui de la prép. v. sl. *otŭ* (v. par ex. n°s 3-5, 7, 9, 11-3, 15-6 etc.).

Cette construction n'est pas exclusive: il y a des pièces qui substituent à *de* les prép. *dela* et *din*:

Cîmpulung: *scriu.... la birăul den Bistriță*, 33 et 38; *la domnii den Bistriță*, 34; *la părcălabul den četate den Bistriță*, 35.

Mre de Moldovitza: *și tot săborul dela sv(i)nta mănăstire dela Moldoviță*, 26.

Suceava: *.... măna birăului dela Bistriță*, 21.

La construction avec le génitif apparaît dans le n° 43 (Roman): *marele domnu și birăul orașului Bistriței*.

Cas régime absolu

68. — L'emploi du cas régime absolu apparaît dans deux pièces où le nom complément attributif est dans la même cas que le sujet déterminé: *feciorulu Eremie Vodă* (Cîmpulung, 38) et *marha domnu nostru* (Sucîul de sus, 36).

Structure de la phrase

Prép. *pre*

69. — La prép. *pre* qui sert à relier le verbe au complé-

ment est employée dans toutes nos lettres, à l'exception du n° 18 (Bistritza) : *l-au nâimito Ionasco vetorliu Coșmiliu* (au lieu de : *pre fećiorul lui Coșmului*). D'ailleurs, l'exemple n'est pas probant, cette pièce étant très probablement écrite par un Saxon qui savait mal le roumain.

La prép. *pre+de cătră* exprime une idée de relation : *să n'aveț nece ō grije pre de cătră noi* (= quant à nous, en ce qui nous concerne), n° 42 (Cimpulung).

La même préposition est accompagnée de l'adverbe de manière *decît* dans le n° 42 : *că oște no sânto pre decâtă Suceavă* (= il n'y a des troupes qu'à Suceava).

Pronom relatif

70. — Le pronom relatif *ćine* suivi du verbe au singulier apparaît dans le n° 2 (Săliște): *ćire aste pan Poppa Jurju... i pan Toma... scriem* (= ceux qui sont...)

Valeur expressive

71. — On peut relever dans nos lettres quatre genres de constructions qui sont employées suivant la valeur expressive donnée à l'un des membres de la phrase.

1. — Sujet-verbe-complément. C'est la construction courante. Il est aisé d'en relever de nombreux exemples.

2. — Verbe-sujet-complément. Cette construction est employée dans les phrases interrogatives. L'attention est attirée sur le verbe. Ex. : *ară-vrem ur'o pagubi, au ba?* (Mre de Moldovitza, 1).

Un autre type est constitué par les phrases dans lesquelles le pronom complément est enclitique. L'action exprimée par le verbe est mise en relief. Ex. : *scrie-am, pleacu-mă, dămu-vă*, etc. (passim), ou *cum va hi-le vōa* (N.-Ouest de la Moldavie, 40).

3. — Complément-verbe. Il y a plusieurs types de constructions à prendre en considération, selon que le sujet est exprimé ou non. Ces constructions sont caractérisées par la mise en relief du complément :

a. Complément-sujet-verbe. Ce sont les phrases dans lesquelles le sujet est sous-entendu et le pronom complément fém. inaccentué *o* est proclitique. Ex. : *și ĕpa ԋcĭ ō au trimis* (Cîmpulung, 50) ; *ce de cându ō au cumpărat* (Suceava, 19).

b. Sujet-complément-verbe. D'autres fois le sujet est exprimé. Il précède le pron. complément. Ex. : *iară Petrĕ Șutra ō au cumpărat* (Tg.-Neamtzu, 34) ; *dĕcĭi Ursul ō au dat vorniĉilor ĕpa* (Cîmpulung, 50).

c. Le complément précède le verbe. Ex. : *știre dăm* (Suceava, 19), etc.

d. Enfin, il y a le type d'inversion rendu possible grâce au rôle joué dans la phrase par la prép. *pre*. Ex. : *pre popa Manole am ԋvățat să scrie* (Suceava, 20).

4. — Il nous reste à examiner les phrases dans lesquelles l'attribut adverbial ou adjectival précède le verbe ou le nom. Voici quelques exemples :

Cîmpulung : *totă ne furata casa*, 9 ; *forte ne rugăm*, 14 ; *că sărăcescu foarte negußători mulți*, 47 ; *ne fórte rugăm*, 34.

Mre de Moldovitza : *că au foarte slăbit mănăstirea; iar noi foarte am avè a mulțemi*, 28.

Nombre

72. — En général le verbe est accordé avec le ou les sujets qui le précèdent. Ex. : *Vasilie Tălmacĭ... și Grigore... scriem...* (n° 17).

Mais on peut relever de nombreux exemples d'accord du verbe avec le premier sujet, suivi d'un second sujet de sens collectif. Ex. : *adecă eu șoltuzul și 12 pârgary... scriu* (n° 19). Plus loin, dans la même lettre, le verbe est accordé avec le sujet de sens collectif : *... și după acĕsta știre dăm.*

Enfin, le verbe peut être au pluriel et le sujet au singulier : *Eto az Dima, portar de cetatĕ Sucĕvei, scriem...* (n° 22).

Le tutoiement

73. — Le tutoiement est de règle. Toutefois, comme les lettres sont adressées au maire de Bistritza et à ses conseil-

lers municipaux, on passe très souvent de la 2e pers. du sing. à la 2e pers. du pl. Ex. : *de este dăm ştere dumnietale, birău, să-i ţei lĕge.. să ştii.. şi să feţi sănătoşi* (n° 9).

Coordination et subordination

Les rapports de coordination et de subordination sont exprimés par des particules qui introduisent les diverses catégories de propositions.

74. — L'opposition entre deux phrases coordonnées est exprimée par les conj. *če, e* et *iară:*

se nū fie sfadă şi netōcmală.., če se ne tocmim binişōr, 1 ; *că noi avem nedĕjde nūmai pre dōmniavoastră, e, de vrem avĕ pagubă*, 1 ; *de ne va aduče vr'o vaste, să vrem da a şti. Şi ꙗră.. če vreţ audzi den Moldūa... ne rugăm se ne daţ a şti*, 2 ; *că au fos doi omyrъ a noştri ꙟ ţara lĕşască, če ei au dzis că nu-s acolo neče ō veste ѧ*, 2 ; *niu-s perit, če amu scăpat*, 8 ; *ei au čerşut 300 taleri, iară Andriiaş n'au scos derepţu 100 taleri*, 8 ; *să no mă zăbăviţ aiči, če să mă scoteţ*, 8 ; *că varo şed ꙟu munţi... iară acmu cmădză la dumnevoastră*, 13 ; *ne rugăm Mării tale să ne faĕ acesta bine, iară eu mai mult om a sluji*, 14 ; *daĕi, ei s'au temutъ a veni ... să-ş dĕ vama, če-u ꙟntrat ꙟu munte*, 16 ; *am lăsat noi să nu pĭiară acĕl ōm... če să-l lăsaţi să dĕ el samă cu sufletul său ꙟnaintĕ lu dumnedzău... iar de noi... iaste ertat*, 20 ; *noi... n'am putut găsi ōameni ca acĕia, če poftim pre dōmnĕavoastră să trimiteţi un ōm*, 21 ; *să fie cumpărătura cum au fost deutăi... iar căndu au venit al doile răndu...* 22.

75. — L'adv. *cit* et la conj. *deči* introduisent des propositions temporelles :

de nu-i vei prinde, căt se va lua ōmătul dela munte ei vor ĭnčape a tălhui, 13 ; *ꙗră ōmenii... i-aū ğūns... deči ia-u tăĭatъ*, 16 ; *puţinie Tătari au fostu veniţi čiaste dzile... deči i-au turnatu ꙟnnapoi*, 17.

76. — Les rapports de causalité sont indiqués par les conj. *că, căči (că), de* et par les adv. *pentru că(či), derept acĕea:*

noi vrem ţiné de cătră domniavoastră... cărĭ ai ne sĭ prietin, 1; *dup'ačéa, de ne-ţъ tremes ómul nostru la noi, de rândul aceştii ómъ..., să dăm a şti*, 2; *derept ačéa şi acmu avem om acolo*, 2; *şi vă mulţemim... preѫntru če aţi făcut bine de naţi săcotitu oamenii ai noştri*, 5; *şi ne rugăm să grăeşte şi ucnişului... priѫtră căče că noi ѫcă lăsămъ ómenii voştri*, 11; *să-i daţ dumăvostră străнsore... căče că mulţi ómenĭ s'au pus bucatele*, 14; *să aibă străнsore... că mult rău au făcut*, 15; *dečii s'au dusъ Ghiórghi de-u cumpărat acéle vite, căče atunъči n'au fostъ oprită marha*, 16; *au mănatu... săli la Hanul pentru ačéţă Gěloly, căč au venitu*, 17; *că ačel cinstit părinte şi şi noi maĭ multъ vrem aич a face byne printru eѫa dómnilor voştre... printru če că sfinţiѫ ѫa ѫate părinte om bun*, 44.

77. — La finalité est marquée par les conj. *ca să (se)*, *de* et par la locution adverbiale *pentru să*:

că mainte vréme aţъ tremis carte la noi, de na-ţi dat a şti, 1; *mulţemim dómniilor voastre... că aţi dat noaă a şti, ca să nu păţim vr'o pagubă*, 1; *derept ačéa rugăm pre domnia voastră se puteţi face, ca se ne tocmim binişor*, 1; *deci ne rugăm domiilor vostre... ca să faceţ bine*, 12; *că cum şed ѫu munţi, de tălhuescu neguţătorii*, 13; *că l-am trimis cu dešъ solъ, de l-au petrecut până ѫu Rodnu*, 16; *dečii s'au dusъ Ghiórghi de-u cumpărat acéle vite*, 16; *rogu-mă să aibă ačeĭ oameni răi čertare mare, pentru să avem prietenşug bunu*, 35; *iară mă rog dumitale ca să aibă străнsoare ačel lucru*, 48.

78. — Les propositions consécutives sont introduites par les conj. *c* et *că*:

şi ne rugăm... că am ѫnţeles că čereţi, 5; *ne ne rugăm forte de ačésta să faceţ, că ştim că domnia sa Vodă*, 12; *şi ačé au dzis ѫnainte noastră, că s'au prinsu de a ѫpă*, 19; *şi mă mai rog şi de alta rău, să-mi sigoţi şi să mi-l trimiţi, a mia trimite toţi banii*, 46.

79. — Les conj. *să* et *de* introduisent des propositions conditionnelles:

avem om acolo, de ne va aduče vr'o carte, că vrem da a

ști, 2; *să are vr'o pagubă, să-și ѫntrêbe cъ numul*, 3; *dê are vr'o pagubă*, 3; *de nu ū vor lăsa să fie ca mainte, multu val să va faće*, 12; *de nu-i vei prinde... ei vor înćepe a tălkui*, 13; *macar niumai d'aș preși co trupol*, 8; *că de l'a plaće vre-ō marhă, ci ģură și ō au*, 19.

80. — Les propositions comparatives sont introduites par l'adv. *mai virtos*:

kibzuiți domniavoastră, că seț ѫțelepți mai vârtos, 1.

81. — Les propositions interrogatives sont introduites par la conj. *au*:

se știm, avé-vrem vr'o pagubă, au ba?, 1; *luat-a... bani dela Ionasco... au ba?*, 18; *sănătoși-s, au ba?* 40.

IX. Stylistique

Procédés de langue écrite

82. — I. Bogdan a recueilli dans des lettres roumaines du XVIIe s. un certain nombre de phrases stéréotypées que l'on retrouve dans tous les textes de cette catégorie (v. I. Bogdan, *Brașov*, p. XXXVI, n. 1).

Il est facile d'en relever un grand nombre dans les pièces qui suivent. En voici quelques exemples:

și avem nedêjde pre domniavoastră se daț nouō a ști de toate, 1; *că acъmă, cu mila lui dumnădzău, să fie Măria lui Craiu sănătos și Domnu nostru Ștefan Vodă, ioste ō țară ca alaltă*, 4; *să fie Măria lui Craiu sănătos și Domnu nostru Ștefan Vodă, ioste ō țară ca (a)laltă*, 3; *će va hi pohta și trêba domnilor voastre la noi, nevoi-vomъ să facem prenъtrū voa domnilorъ voastre*, 4; *și će va hi trêba dumilor voastre la nūi, noi avem a faće preѫntru voi dumilor voastre*, 5; *nōi mai multъ avem a sluji domnilōr vostre ѫntru će va fi pofta domnilōr vostre cătră nōi*, 39; *ѫncă na ava a faće printru voa domnilor vostre će veți pohti... și ne rugăm să faceți byne și printru voa noastră*, 44; *și dumiiale ce-ți va hi pohъta la noi, ѫcă vom faće*, 11; *de nu ū vor lăsa să fie ca mainte, multu val să va faće*, 12; *și așijdere ne*

rugăm domnilōr voastre de rândul lui Tănase, 3; *dăm știre dumitale de rândul*.... 12; *(alta), dămѫ știrĭ dumilor vostre de rândul*,... 16 et 17; *și dăm știre dumniiavoastră de rândul*..., 24; *dup'acésta dau știre dumilōr vostre de rindul*, 27; *că-dem cu fațele la vardele pămѫntѫ*, 44 (cf. la même expression dans *DB.* II, 89, nº 341 [1693] et „*cu fața plecată până la verdea pajiște*", Năsăud, 1722, *DB.* II, 107, nº 378).

Il est intéressant de comparer ces faits aux observations de M. L. Spitzer, à qui il a été facile de reconstituer une lettre-type de caractère populaire avec les phrases stéréotypées qu'il a relevées dans la correspondance d'Italiens demi-lettrés (v. L. Spitzer, *Italienische Kriegsgefangenenbriefe*, Bonn, 1921, p. 284 et suiv.).

Procédés de langue parlée

83. — L'emploi des mots composés, qui est un procédé caractéristique des langues littéraires, n'apparaît pas dans nos lettres (v. ci-dessus, § 55).

84. — Un procédé caractéristique de langue parlée c'est la reprise d'une idée ou la répétition d'un mot à la suite d'une proposition subordonnée. En voici quelques exemples:

de na-ți de a ști... și mulțemim... că ați dat nouō a ști, 1; *če vreț audzi din Moldŭa, c'am ѫpțeles că avețѫ ămyri ѫn Moldua*, 2; *cu acel boaren če au fostu vornic... să-și ѫntrebe cu acel vornic*, 3; *aste ō prestrure de apē... și de cându ō au cumpărat Ōnē acē apă*, 19; *că de l'a plače vre-ō marhă, ei gură și ō au de le plače*, 19; *deč poltim pre domniile voastre... foarte ne rugăm domniilor voastre. Iar noi foarte vom avē a mulțemi domniilor voastre*, 26; *noi rugăm pre domnavoastră..., forte rugăm pre domnăvostră... deče forte rugăm pre domnavostră*, 29; *alta, de vreți vrē să știți... alta iarăș de vreț vrē să știți*, 32; *Voivodul nostru iaste sănătos și acmo vine la scaunu, peatre trei-patru dzile veni-va la scaunul dumisale*, 32; *șe au dzes Măria sa Vodă că va vrea să vă fie priiatin... șe au dzes Măria sa să fiți șe domnia vostră priietini cătră Măria sa Vodă*, 38.

85. — Un autre procédé de langue parlée c'est de construire des phrases courtes et de les introduire à l'aide d'une conjonction. Voici quelques exemples que l'on pourra multiplier aisément:

şi dup'ačѧ vă dau ştire.. če amu achpat dela Belgrad... dečin m'au prinsu... deči u vrut să mă tac... deči nin m'au perdut. Deči eu amu trimes carte... deči mă rog... şi eu amu spus... deči iară mă rog... şi ꙟbătrănesco, şi am făcut.... şi să afle..., şi simtu... (n° 8);

ş'au avut acestъ fečor unъ cal. Deči s'au aculisitъ... dečii s'au dusъ... ѧră dècu-u trecutъ... daăi ei s'au tcmutъ... ѧră ămenii... deči ia-u luatъ şi i-au jecuitъ ş'au lăsat... ş'au luatъ (n° 16).

1

Planches I et II

Mre de Moldovitza (Bucovine), 30 juin 1592

Le supérieur du couvent de Moldovitza remercie Gaspar Budaker, maire de Bistritza, de l'avoir prévenu que les troupeaux du monastère empiètent sur les pâturages transylvains, mais il lui fait remarquer que la frontière entre les deux pays passe à l'ouest des montagnes en litige; ces montagnes appartiennent au monastère depuis le règne d'Alexandre le bon. Il espère que le différend se réglera à l'amiable, comme par le passé.

† Iată eu egumenŭl şi tot săbŏrŭl dela mănăstirĕ dela Mŭldoviţă, scriem ꙟkinăciune şi mŭltă sănătate priѧtinului nostrŭ čelui iubit, lui Bodaki Gaşpar, birăului de Bistriţă şi tŭturor svĕtnicilŏr măririei domnii sale diꙟtr'acelaş trъg. După ačѧstѧ dăm ştire domniilor voastre că mainte vrĕme aţъ tremis carte la noi, de ne-ţi dat a şti de rândul munţilor, şi aţi zis aşa, că aŭ oprit acei domni se nŭ traiem dobitoače ꙟ(t)r'acѧă parte de Bistriţă. şi mulţemim domniilŏr voastre ca alŏr noştri iubiţi priѧtini că aţi dat noaŭ a şti, ca să nŭ păţim vr'o pagubă. Aşişdere dăm ştiri şi ne rugăm domniilor voastre ca se pŭteţ face se nŭ fie svadă şi netocmѧlă ꙟtre noi, če se ne tocmiru binişor ca şi čei mai de demultъ de noi, că acei munţi săntu daţi sf(i)ntcei mănăstiri de cându sѧ-ŭ descălecat ţara Muldoŭei, şi ačastă

mănăstire şi nŏi avem uricъ ꙟcă dela Alexandru Vodă čelu bunul, şi spune: pre Săhardъ până la Coşna şi ꙟcă şi mai ꙟcolŏ; şi de cându-i uricul sântъ 200 de anii. Derept acꙗ rugăm pre domnia voastră se puteţi făče ca se ne tocmim binişŏr, că ꙗste sminteălă amăndurŏr ţărilŏr: kibzuiţi domniavoastră, că seţ ꙟţelepţi mai vârtŏs. Şi acmu ꙗră dăm ştire domniilŏr voastre că vrem se tremitem ŏile ꙟ munte. Deči vă rugăm ca pre ai nŏştri dulči priꙗtini se ne daţ a şti ca şi pân'acmu, se ştim avĕ-vrem vr'o pagubă, au ba? Că noi avem nedĕjde numai pre domniavoastră, e, de vrem avĕ pagubă, noi vrem ţinĕ de cătră domniavoastră de nu veţ da noaŏ a şti, căči că ne seţ priꙗtin multu-nedejduitori, şi avem nedĕjde pre dŏmniavoastră se daţ noaŏ a şti de toate. De acꙗstꙗ dăm ştire şi rugăm pre dŏmniile voastre. Şi se fiţ sănătŏş cu toţ ŏamenii voştri ꙟtr'ani mulţi şi bŭni, amin.

V° adresse: Priꙗtenului nostru lui Budaki Gaşpar, birăului de Bistriţă, şi tuturŏrъ svĕtničilor domnii sale din⟨t⟩r'acelaş trъg.

Papier. Filigrane no. 1. Encre noire. Belle écriture. Sceau plaqué, cire noire, détérioré.

Arch., n° 436. Inédit.

Au v° cette note, écrite à Bistritza (en caractères latins): *L⟨itte⟩re ex monasterio Moldouiẽ misse, 30 Juny 1592.*

La date concorde avec les années de magistrature de G. Budaker (v. Berger, p. 89).

2

Planche III

Săliste (Maramureş), 2 mai 1593

Jurj Pogan et Thomas, magistrats du Maramureş, annoncent à Urban (Weidner), maire de Bistritza, et à son conseiller, que l'armée de 1.000 mercenaires qui venait de traverser le Maramureş était commandée par (Gaspar) Kornis. Deux de leurs émissaires envoyés en Pologne leur ont fait savoir que la paix y régnait. Ils demandent aux magistrats de Bistritza, qui ont des moyens d'information en Moldavie, de leur communiquer ce qui s'y passe.

† Čire ꙗs⟨te⟩ pan Pogan Jurjъ, şpan *ot* Maramureş, i pan Toma jurat *ot tižъ*, scriem ꙟnkirăčiune şi slujbă pan

Orban, birov, i pan Simiōn, părcălabъ ot Bistriță. Dup'aĉѧ de ĉѧ-țъ tremes ōmul vostru la noi, de rāndul aĉeștii ōștъ ĉѧ-u trecutъ prin Maramureș, vă dăm a ști că nu fos u lui Corneș, ō mie [ō mi⟨e⟩] de omyrъ năimiți ꙟ ban⟨i⟩. De altă latură acmu nu știm, că au fos doi omyrъ a noștri ꙟ țara lĕșѧscă, ĉe sѧ-u dzis că nu-s acolo neĉe o vĕste rѧ. Deĉiѧ ꙟainte ĉe vrem ști și ĉe vrem audzi noi vă vrem da a ști ca somsidzilorъ noștri. Derept aĉѧ și acmu avem om acolo, de ne va aduĉe vr'o vѧste vă vrem da a ști. Și ѧră vă rugăm ĉe vrețъ a⟨u⟩dzi din Moldōa, c'am ꙟ⟨țe⟩les că avețъ omy⟨ri⟩ ꙟ Moldōa, ĉe vѧste vă vorъ aduĉe ne rugăm se ne dațъ a ști, aū de rāū, aū de bire; i s⟨ъ⟩p-s⟨a⟩ite s⟨ѧ⟩ o g⟨ospod⟩i, aminъ.

Pis u Selištou, mes. mai, 2 dn⟨i⟩.

Vo adrese slave: *Pan Orban birovъ ot Bistricъ.*

Papier sans filigrane. Encre marron, décolorée. Sceau tombé. Arch., nº 17. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 1, nº II, et *DB*, XV[1], p. 721, nº 1324.

La date que nous proposons est postulée par les années de magistrature de Urban Weidner, qui n'était plus maire en 1504 (v. Berger, p. 80).

3

Planche IV

Cîmpulung (Bucovine), 1595

Le maire de Cîmpulung demande à Johann Budaker, maire de Bistritza, de laisser passer librement les commerçants et les gens qui ont des affaires en Transylvanie, à titre de réciprocité, maintenant que par l'avènement au trône de Moldavie d'Étienne Răzvan les relations entre les deux pays sont redevenues normales. Les différends entre commerçants et acheteurs seront réglés dans les pays d'origine des ressortissants. Il le prie d'examiner un litige entre un habitant du village de Maor et un habitant de Cîmpulung, qui paraît être innocent.

† Scriem ꙟkinăĉune și multă sănătate domnului Budaki Iѧnășu, birăul de ĉetatѧ Bist⟨r⟩iței și pргarilor și pъrcălabului și la tot svatul domnitale. După aĉĕ ne rugăm

8 sѧ-u dzis et ne dzis

domnilor voastre să faceți bine să nu să ūprească oamenii și neguțătorii prin pâri șe pren datorii, că acmu, cu mila lui dumnădzău, să fie Măria lui Craiu sănătos și domnu nostru Ștefan Vodă, iaste o țară ca ⟨a⟩laltă. Cine va avé pără de oamenii de ceasta parte, noi vrem trimite la domnévoastră, să-i leguiți domnévoastră, ai domnilor voastre vor avé lage la domnū nostru și la noi. Și așijdere ne rugăm domnilor voastre de rândul lui Tănas⟨e⟩ dela noi, ce-l părește Micula de Maer. Noae ne pare că n'are vin⟨ă⟩, că l-au prinsu cină-u fos vornic atu⟨n⟩ce, anume Cozma. S⟨ă⟩ are vr'o pagubă, să-și ȣntrébe cu nusul, că domnévoastră unde veți trimite la trébă domnilor voastre, lui i cantă asculta. Acel om anume Tănas⟨e⟩ de Câm⟨pul-⟩lungu, elu a mărsu de nevoe cu acel boareu ce au fostu vornic atunce, dé are vr'o pagubă Micula, să-și ȣntrébe cu acel vorni⟨c⟩. Ace⟨sta⟩ ne rugâm domnilor voastre, noi ȣncă vom fi cu slujbă domnilor voastre. Și să dé dumnădzău să fiți domnévoastră sănătoș, amin.

V° adresse: Giupânul birăul de Bistrița, și la pragarii domnitale și la pracalabul.

Papier. Filigrane no. 3. Belle écriture. Encre marron. Sceau détérioré: papier appliqué sur cire.

Arch., n° 13. Publié en résumé p. N. Iorga, *DR*. I, 2, n° IV, et *DH*, XV¹, 730, n° 1319.

La date est fixée par le règne d'Étienne Răzvan (3 mai 1595—août 1595).

4

Planches II, V et VI

Suceava (Bucovine), 6 août 1595

Michel Tolnay, préfet de Suceava, demande à Johann Budaker, maire de Bistritza, de prendre des dispositions pour que ses gens laissent les habitants de Cîmpulung chasser et pêcher en liberté dans les montagnes de Cirlibaba, Tibău, Negrișoara et Coșna, qui appartiennent de longue date à la Moldavie (cf. lettre n° 1).

---

12 noae—noaā. 15 lui i cantă asculta: *sic!*

† Gūpânūl Mihaiu hatma[na]u și prъcalab de Sūčavă, scriu ѫnkinăčūne și multă sănătate priѩtinilorū a noștri, gūpânūlūi Būda(k)i Iѩnășū, birăul de Bistriță, și a doisprădzeče prъgari a domitale și prъcălabūlui. Dūpă ačĕ dămъ știri domnilorъ voastre de rândūlъ a neștе izvoare če sămъtū la munъte, anūme Grъlibaholъ și Țibăulъ, și Negrișoara și Coșъna, că ačĕli izvoară au fostū de hotariūl Molъdoveei și a fostū oamenii dela Câmъpul-lūnъgū slobodzi a ѫmъbla și a să hrăni cū dereptъtū pre acolo, vânăndu fiară și pĕște. Acъmo, noi amъ ѫnțelesū că ați oprit domnĕvoastră să nū ѫmъble ūamenii de Câmъpūlъ-lūnъgū pre ačĕle izvoare, vânăndū și hrănindū-să. Dereptъtū ačĕ ne rūgămъ domnilor voastre să făčeți bi(ne) preнъtrū voѩ noastră, să lăsați cūm aū fostū ūbičĕiul mai dĕinte vrĕme, pači și tocmĕle būne, că acъmū, cū mila (lui) dūmnădzău, să fie Măriѩ lūi Craiu sănătos și domnū nostrū Ștefan Vodă, iaste ū țară cu alalъtă și domnĕvoastră simъteți priѩtenii noștri, če va hi pohta și trĕba domnilor voastre la noi, nevoi-vomъ să făčemъ prenъtrū voѩ domnilorъ voastre. Ačĕѩ dămъ știre și ne rūgămъ domnilorъ voastre. Și să dĕ domnădzău să fiți domnĕvoastră sănătoși ѫmъ būcūrie și ū pače būne, amin.

Sc(r)isъ ѫn Sūčav(a), av(gust), 6.

Tolnaj Mihalj hatman et Suchonaj kapitan, kegelmetokonek bisodalmas somsegia es baratia, m. p.

V° adresse: † Priѩtenii noștri gūpânūl, birăūlъ de Bistriță, și prъcarii domnitale și la prъcalabūl.

Papier, feuille double. Filigrane n° 4. Belle écriture. Encre noire. Signature autographe en caractères latins, à l'encre marron. Petit sceau plaqué, ovale (intaille): papier appliqué sur cire. On y distingue, à gauche, un homme assis, à droite, une femme debout.

Arch., n° 400. Publié p. N. Iorga, *Revista istorică*, VI (1920), p. 5.

5

Suceava (Bucovine), 1593-1597

Les maires roumain et arménien de Suceava, et leurs conseillers, demandent à Urban (Weidner) et à (Gaspar ou Johann)

---

21 pači *corrigé en* pače. 26 prъcarii : *sic!*

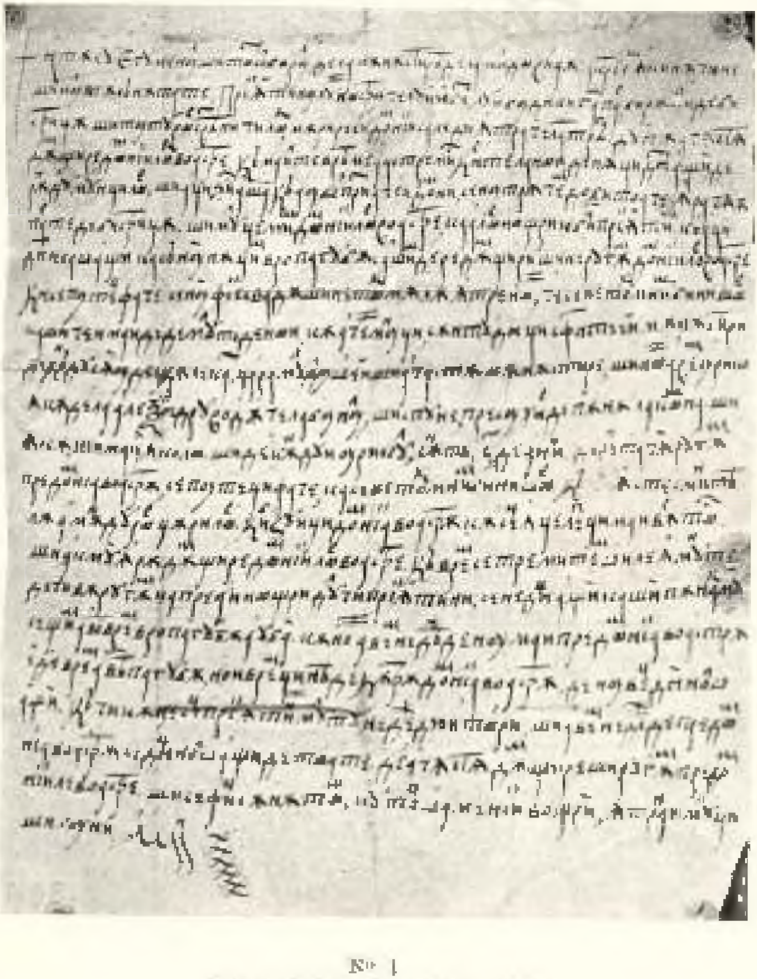

No 1
Mre de Moldovița, 30 juin 1592.

BCU IASI / CENTRAL

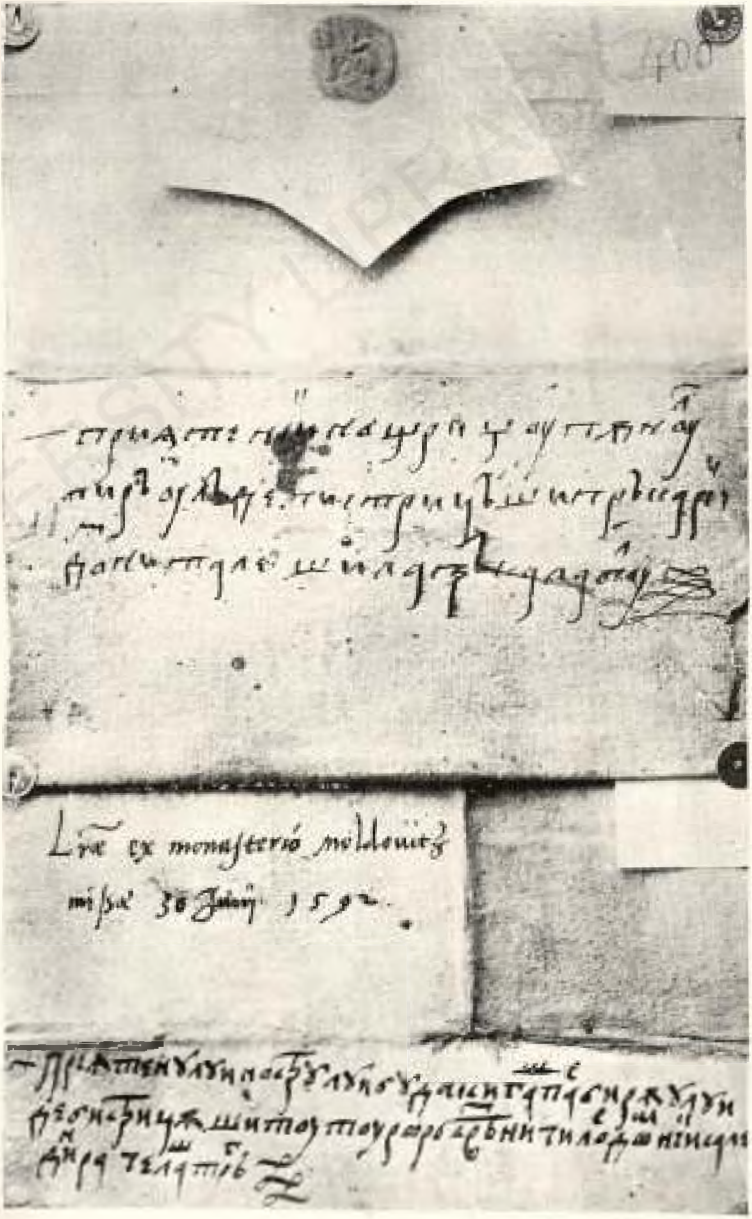

Adresses des lettres n°s 1 (en bas) et 4 (en haut).

BCU IASI / CENTRAL

Nº 2
Săliște (Maramureș), 2 mai 1593.

BCU IASI / CENTRAL U

Budaker d'intervenir auprès du chef du district pour obtenir la mise en liberté de quelques Arméniens que celui-ci détenait, et de ne pas réclamer des droits de douane à un habitant de Suceava qui a acheté en Transylvanie une paire de boeufs.

† Scris-am adecă noi, birăul čel rumănescu și cu čel armenescu și cu 22 de pr**ꙗ**gari dela uraș dela Sučav⟨a⟩, și vă mulțemim dumilor voastre ca fraților și ca vecinilor de bine și de socotință, pre-ꙟntru če ați făcut bine de na-ți socotitu oamenii ai noștri și frații. Acmu, ne rugăm dumilor voastre să facęți b⟨i⟩ne pre-ꙟntru voꙗ noastră, să grăiți ačelui nemiș mare, lui Ꙟnăș, če ține vidicul dumilor voastre pre acolě, ca să slobodzěscă pre fečorii noștri če avem acolě, ꙟnsă Armęny, și cu alții če au pre lăngă ei. Ꙟră de bine če veți face dumile voastre, noi avem a mulțemi ca fraților, și če va hi trꙗba dumilor voastre la noi, noi avem a face pre-ꙟntru voi dumilor voastre. Și să fiț dumile voastre sănătoș, adevăr. Sc⟨r⟩is ꙟn Sučav⟨a⟩.

Și ne rugăm dumilor voastre, că am ꙟnțeleam că čereți du⟨mi⟩le voastre vamă de pre ačei boi č-au luat Čaer Iușinan. Če ne rugăm să ertați [du]dumile voastre, că nu să cade, niče-i cu dirꙗptă.

† Scris-am la gupănul, la Bodaki birăul și la Orban birăul, sănăinte.

V° adresse : Častă carte, la birăul de Bistriță.

Papier sans filigrane. Belle écriture. Encre marron foncé. Au v° deux sceaux plaqués, cire verte, tombés.

Arch., n° 401. Inédit. La date est fixée par la mort de Gaspar Budaker (1592) et par les années de magistrature de Urban Weidner (1593, 1596-97) et de Joh. Budaker (1594-95, 1598-1601). V. Berger, p. 80.

6

Planche VIII

Făgăraș (Transylvanie), 26 novembre 1598.

Reçu délivré à Joh. Budaker, maire de Bistritza, par les magistrats de Făgăraș, pour un achat d'étoffe.

Scris-am eu Badě stolnicul și Iane comisul, prꙗc⟨ă⟩labii deꙟ Făgaraș, [ačě]acěstă carte a noastră păna la Bu-

dakiu Ianăș, să știie că am luat 110 tăncure de postavu roșiu dela pop⟨a⟩ Lazar și dela Șinker Gherghe. Așa să se știe. *Pis u grad Fagarašu. Pis noem. 26 dni. Vlit. 7107.*

Papier sans filigrane. Encre noire. Sceau plaqué: papier appliqué sur cire: bague à intaille: une statue d'homme. Sans adresse.

Arch., n° 63. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 3, n° VI et *DH* XV[1], 747, n° 1438.

7

Planche VIII bis

Suceava (Bucovine), 24 mai 1600.

Reçu délivré à Joh. Budaker, maire de Bistritza, par Udrea, préfet de Suceava, pour de la farine et du pain importés de Transylvanie.

† *Pan Udrě, getmanu i pryrkalabu Sučavskii, pišem žicol i mnogo zdravije* la domnělui Budak⟨i⟩ Ianăș, birăul de Bistriță. După ačiia dau știre domitale că au adus Ilis, guratul din Iad, la noi, 80 de fărtar⟨e⟩ de fănină și 2.650 de pită făcută. Păntru ačěia dăm știre domiitale. Și să te veselești de la dumnedzău, adevăru. *Pis u Sučav, meca mai, 24.*

† Și voi skelarilor, nime să n'aibă a băntui preste dzisa noastră.

Papier sans filigrane. Encre noire. Sceau plaqué, détérioré. Sans adresse.

Arch., n° 172. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 4, n° VIII et *DH*, XV[1], 763, n° 1514.

Au v° cette notice d'une autre main, en caractères latins: *Quietantia super victualibus in Zuchja administratis.*

8

Bistritza (Transylvanie), avant le 1 nov. 1600.

Lettre de Cocrișel à ses parents adoptifs, leur annonçant qu'il est tombé prisonnier des Saxons à la bataille livrée par Michel le brave à Alba-Iulia et qu'il a eu la vie sauve grâce à Andreiaș de Bistritza, qui l'a rançonné. Étant emprisonné à Bistritza, il leur demande d'obtenir sa mise en liberté.

---

5 7107=1599.

† Scriu ѫ(ki)năčune şi moltă sănătate părintelui m(eu Spi)r(i)don şi maičiei mèle Costandeei, şi dup'acѧ vă dau ştire că simtul viu până acmu, niu-s perit, če amu scăpat dela Belgrad cănd au bătut Mihaiu Vo⟨dă⟩ războiu co ungorie. Dečiu m'au prinsu neşte Sasi; deči a vrut să mă tae; eu m'amu rugatu şi a⟨m⟩ spu⟨s⟩ că simt fečor Mogăldei; deči niu m'au perdut. Deači eu amo tri⟨mes⟩s carte la Andriiaş din Bistriţ⟨ă⟩, el au tr(i)mis la Sas⟨i⟩ de m'au čerşit. Ei au čerşint 300 tal⟨eri⟩, iar(ъ) Andriiaş m'au scos dereptu 100 tal⟨eri⟩ şi m'au adus la Bistriţ⟨ă⟩. Eu amu spus că m'a prinsu Mihaiu Vod⟨ă⟩ la Hotin şi m'au dus ѫ ţara inngurească. Deči mă rog domn(i)lor vostre ca l(u)i dumnedză⟨u⟩ den čeriu să nefoiţi (să) mă scoteţi lăngă voi ѫ ţară creştină (şi să) nevoiţi să daţi ştire părinteliu m(iu) Mogăldei vornicolui, că eu dzacu ѫ timniţă de mă mănă⟨n⟩că liutul şi pă⟨du⟩kie. Şi eu amu spus c(ă)tră Andriiaş că simtu nep(o)t de frate şi fečoru de suflet gorat ѫ besč⟨re⟩că. Deči iarъ mă rog domilor vostre să no mă zăbăviţ nici, če să mă scoteţ, macar niumai d'aş presi co trupol, ѫcă să es ѫ ţara, că iu mor de dorol vostru. Şi ѫbătrănesco, şi am făcot a barbă pănă ѫ brău. Şi (s)ă afle aiasta scrisore a mè sănătoş pre domèvostră, *o g(ospod)i*, amin.

† F(e)čorol vostru Co(cr)işel; şi sămtu nomai co că(meşa).

Adresse: † La pă(rint)ile miu, l⟨a⟩ Spirid⟨on⟩.

Papier sans filigrane. Encre marron. Sans sceau. A partir de *deči* (l. 17), sur le verso. Après *amin* (l. 22), signature indéchiffrable (peut-être *iskal*). La lecture est rendue difficile à cause des déchirures du papier.

Arch., nº 156. Publié p. N. **Iorga**, *DB*, I, 6, nº XI et *DH*, XV[1], 773, nº 1591.

Pour la date, v. *DB*, II, p. VIII.

9

Planche IX

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Lettre de Toreiul, maire de Cîmpulung, contenant la liste des objets volés à Ion Isai. Le maire de Bistritza est prié de re-

chercher le voleur, sans quoi Torciul se verrait obligé de faire payer à sa place un habitant du village de Borgo (d. Bistritza-Năsăud).

† Eu voronec Torĉiul de Că⟨m⟩pol⟨un⟩go, scriem sărătate, mărătorisem cum s'aŭ jeloito Iono Isaiu ⱡurai⟨n⟩tĕ nostră șe'nrai⟨n⟩tĕ bătrăneloro čelo⟨r⟩ de sat, că s-u forat casa Văsein Alecsei, șe au spos că soflerele nostre oŭm. ș'au spos șe Iono en soflet sau ⱡurai⟨n⟩tĕ nostră cătă pagobă arъ, totă ѧ forato casa:

40 dele: 80 de potro⟨ni⟩če;
24 de sosmani nigrĕ: 48 de ⟨po⟩tro⟨ni⟩če;
12 coțe de pă⟨n⟩dze; 21 de potro⟨ni⟩če;
6 coț de somțere: 1 taler;
1 goler a fost loat pre ō ѧpa;
2 sovone co her: 20 de potro⟨ni⟩če;
1 dălban: 20 de potro⟨ni⟩če;
bane: 28 potro⟨ni⟩če;
1 irelo de aračet: 1 tal⟨er⟩;
mătase: 6 p⟨o⟩tro⟨ni⟩če;
2 če⟨n⟩gătore: 20 de potro⟨ni⟩če;
2 părăki de čerčei: 18 potron⟨i⟩če;
4 cămășe: 5 tal⟨eri⟩;
1 [ŏ] roke: 20 potroneče;
șe 6 coțe de golče: 6 potren⟨eči⟩;
ū to⟨por?⟩ de 20 potroneče;
če⟨n⟩gătore: 4 potroneče;
păere de 6 potroneče;
1 sosmăn gata negro, brъbătesco, șe altolo moeresco, șe ō socnă: 40 de potroneče;
șe ū caș de čara: 20 de potroneče;
șe ū fotă: 20 de potroneče;
șe 2 năfrămi: 5 potron⟨e⟩če.

De e⟨s⟩tĕ dăm ștere dumnie tale, bir⟨u⟩, să-i ței lĕge.

---

1 voronec: sic! 6 ara...re.

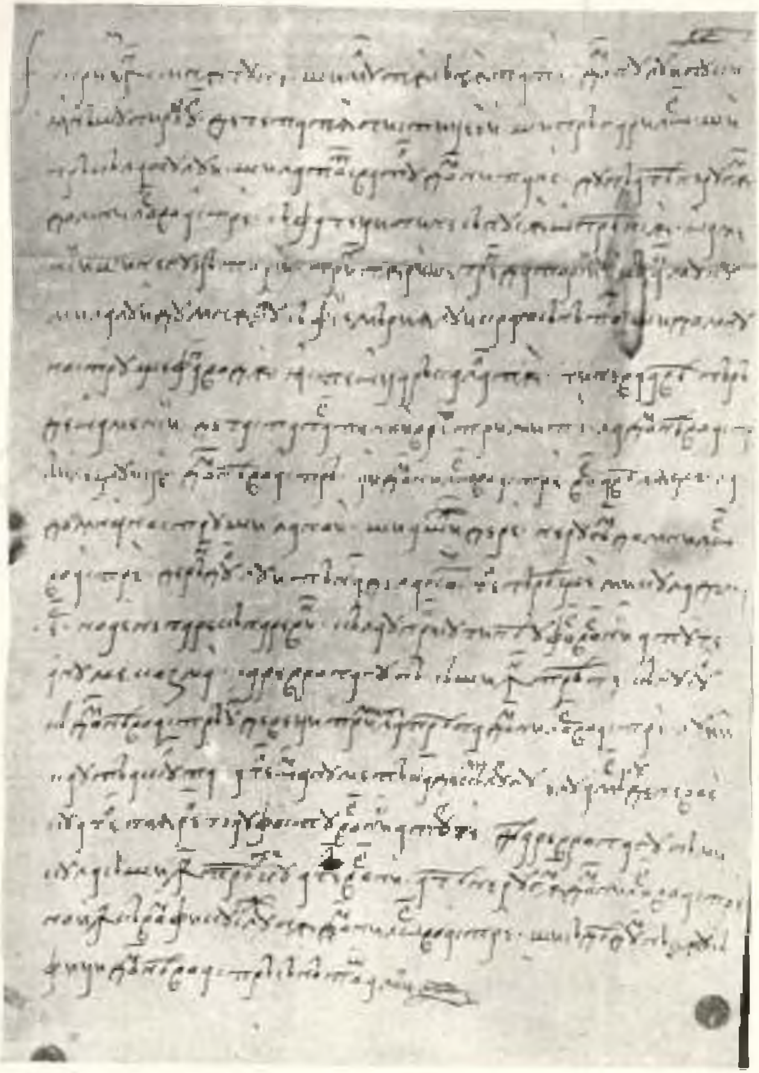

N° 3
Cîmpulung, 1596.

BCU IASI / CENTRAL

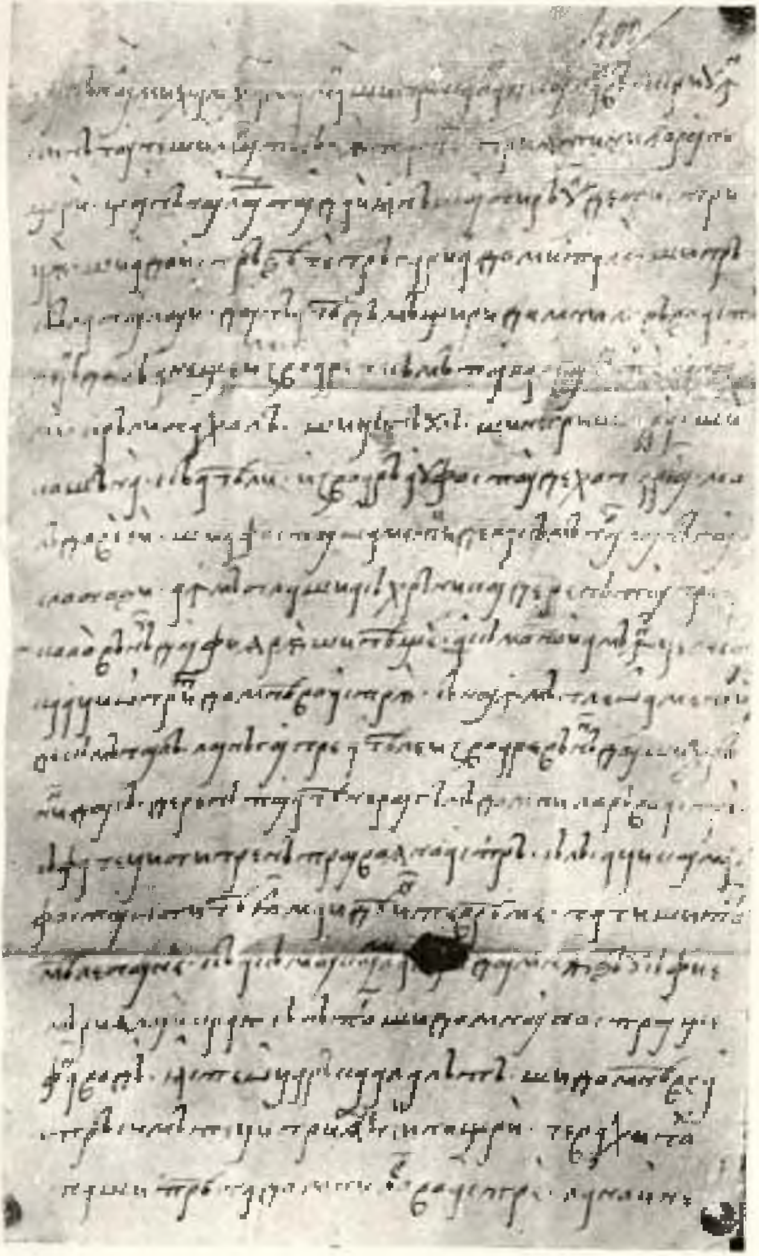

№ 4

Bisenta, 6 mai 1395.

BCU IASI / CENTRAL U

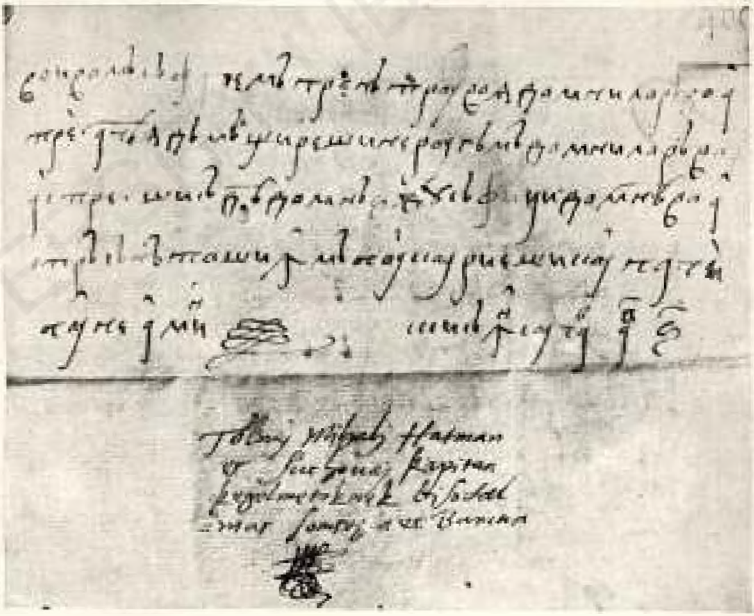

No 4
Fin de la lettre No 4 (v. pl. V) et signature.

BCU IASI / CENTRAL UN

că⟨-i⟩ dereptolo să-i ѫplă de pre dă⟨n⟩so locъ. De no vei ѫplè, să știi că vom trage pre čerera de Bârgou. De estă dau știre dumnelor vo⟨s⟩tre, șe să fe⟨ți⟩ sărătoș ѫntru Hs., aminъ.

Papier. Filigrane nº 9. Petit sceau plaqué, cire noire, indéchiffrable. Sans adresse.

Arch. nº 410. Inédit.

10

Planche X

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIᵉ siècle

Le maire de Cîmpulung annonce au maire de Bistritza que le beau-père de Ionașco, villageois de Sîngeorgiu (d. Bistritza-Năsăud), a consenti au divorce de ce dernier devant des témoins réunis à Sîngeorgiu, sa fille ayant quitté le domicile conjugal et refusant d'y rentrer.

† Eu Gheorghe de Că⟨m⟩pulu⟨n⟩gъ scrio ѫkirăčinri și sărătatè birăului de Bistrața și sfatoloi [și] domniei sale, de-i dau știr⟨e⟩ do ră⟨n⟩du lu Iônașcъ de Sâmgordzu, că-u trămăsъ carte domnii de Bistrața la mâna⟨rea⟩ lui Iônașcъ. Moerа au dzăsъ că no va vini la de⟨n⟩sъ pără va custa. După acasta acmu socru lu Iônașca, cu ō moа⟨re⟩ de Că⟨m⟩pulu⟨n⟩gu, au adusъ tar Arъmanilor, mărъgându acasă ѫrapoi. Au mărsu socro lu Ion⟨a⟩șcъ la gode ѫ Sâmъgordzu și au kemato prè Ion⟨a⟩șcъ. Deči e-u dzăsъ așè: după fa-sa să no ѫmble mai multu, če l-au ertato diraintè de umer⟨i⟩: godele Alъbalu Cozъmа, popa Ir⟨i⟩mie Crețulu, prèotolu satului diѫ Că⟨m⟩pulu⟨n⟩gu, Gheorghye a i Mosostoe, și Văsano și Platono. Și dămъ știrъ domnilor de Bistrița.

Și să ѧie sărătoși ѫtr'ai molъți și buri, ca prietinii noșъtri čeа borii, aminъ.

Vº adresse: Acastă carte să să de ѫ măra birăului de Bistrița.

---

31 să-i ѫplă — să-i umple: *qu'il lui rende les objets volés.* 2 [și] *est effacé.* 7 au adusъ tar Arъmanilor: *ils ont apporté de la marchandise aux Arméniens (de Cîmpulung). Ce fait n'a aucun lien avec le procès relaté dans cette lettre. Pour* tar, *v. notre glossaire, s. v.* 9 fa-sa = *sa fille; v. Introduction,* § 58. 10 umer⟨i⟩ = *oameni.* 14 să ѧie = *să fie.*

Papier, filigrane nº 10. Encre marron. Sceau plaqué, cire jaune, indéchiffrable.

Arch. nº 386. Publié p. N. Iorga, *DB*, II, 1, nº CLIX. *DH*-XV¹, 754, nº 1458 et *SD*. V, 381/4.

11

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIᵉ siècle.

Le maire de Cîmpulung prie le maire de Bistritza d'intervenir auprès du chef du district pour mettre en liberté les Arméniens de Cîmpulung que celui-ci avait fait arrêter.

† **Азъ** pan Gheorghye, deregătorulъ de Câmpulo⟨n⟩g, sc⟨r⟩iŭ **ꙟkinăčune și mulъtă sănătate** dumitale, **birău diꙟ** Bistriță și dumiitale, **pârъcălabe**, și **vă dăm ște⟨re⟩ și noi** dumnilorъ voastre că **ꙟ țara noastră** [că ꙟ țara noastră] **ꙟcă ѧste** acêsta **vêste**. Eu **vorъnicul** Gheorghie **ꙟți** **molъțămăscu** de či**ꙟ**ste dumiitale, **și** dumiitale če-ți **va hi pohъta la** no⟨i⟩, **ꙟcă** vomu fače.

Și ne **rugămъ** dumitale de **čei Arъmêni**, **să-i** slobudzi, **și** ne rugăm **să grăește și** **nămișul⟨u⟩i** čelnĕ če **ѧ-u** oprit, **priꙟtru** căče **că noi ꙟcă lăsămъ** omenii **voștri**, **și ꙟblă ꙟ țara noastră și** marhă **și** če le trebuêște de **totъ**. **Și** să **hiți sănă⟨to⟩și**, amin.

Vº adresse: La **birăulъ** diꙟ Bistrița.

Papier. Filigrane nº 11. Encre marron foncé. Sans sceau.

Arch., nº 46. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 20, nº XXIV et *DH*, XV², 787, nº 1619.

12

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIᵉ siècle.

Le maire de Cîmpulung demande au maire de Bistritza, d'intervenir auprès du Prince de Moldavie pour obtenir la diminution des droits de douane accrus depuis peu, cet état de choses étant de nature à empêcher la liberté du commerce.

Eu vornicul de Câmpul-lungu, scriem **ꙟkinăčiune și multă** sănătate la birăul de Bistriță și la tot **svatul** domiitale, și dăm știre domiitale d(e) rândul **aceștii** vămi, c'au venit alți

---

6 no⟨i⟩ *est en fin de ligne.* *9* *après* nemișul⟨u⟩i: če nemișulo⟨i⟩, *qui est effacé.* *10* lăsămъ: *la première syllabe est écrite deux fois, puis effacée]* voștri: *sic!*

vameş de o au mai scumpit. Deč ne rugăm domiilor vostre ca priiatenilor čelor iubiţ, ca să faċeţ bine printru voia nŭastră, să faċeţ o carte la domiia sa la Vodă, să u lase cum au fost şi mainte vrême, şi cau cu laudă, că, de nu ŏ vor lăsa să fie ca mainte, multu ral să va faċe. Če ne rugăm forte de aċêsta să faceţ, că ştim că domia sa Vodă va ⟨fa⟩ċe printru voia domiilor vostre, va lăsa pre loc ră⟨va⟩ş. De aċêsta ne rugăm domiilor vostre. Şi să fiţ sănătoş.

⟨?⟩ *ot Dlugoepol*, dek. 22.

† Neč ȋntr'un kip nu vor să mai scadză, če ne rugăm domiilor vostre să faceţ bine să faceţ carte la Vodă.

V° adresse: La birăul de Bistriţă şi la tot statul domiisale.

Papier. Filigrane n° 12. Encre noire. Sceau plaqué, cire noire, indéchiffrable.

Arch., n° 32. Publié p. N. Iorga, *DH*, I, 16, n° XX et *DH*, XV¹, 786, n° 1617.

Signature autographe, indéchiffrable (l. 12).

13

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung prie le maire de Bistritza de prendre des dispositions pour arrêter 3 malfaiteurs qui passent l'été dans les montagnes de Moldavie et se réfugient pendant l'hiver dans le village de Borgo. Le Prince de Moldavie a ordonné, de son côté, de poster des sentinelles le long de la frontière, ces malfaiteurs apportant de grands préjudices au commerce entre les deux pays (v. la lettre suivante).

Se ubo az Simion, ***urĕdnik*** *ot Dulgoepole*, scriem ȋnkinăčiune şi sănătate la birăul de četate de Bistriţă, să dăruiască m⟨i⟩l⟨o⟩stivul dumnădzău să te afle ⟨a⟩iasta puţină scrisorĕ nostră sănătos şi vêsel pre Măria ta şi toată casa Mării tale. Altă, dăm ştire Mării tale de rândul čelor tălhari, anume Candrĕ şi Corniţă şi Ştefan Rusul, că vara şed ȋn munţi de tălhuescu negoţătorii şi mişeii de ⟨a⟩iasta ţară şi de aiaia ţară, iară iarna ernĕdză la domiavostră ȋn sat ȋn Bărgău. Deč pohtim pre Măriia ta să-i prindzi, că niče de un folos nu sănt, niči domilor vostră niče Mării

sale domnu nostru, če aămai fac rău ămenilor tuto⟨ro⟩ra, că-i trec pren munte. Altă, dăm ştire Mării tale că au venit carte dela Măriia sa dela Vodă, să punem straj⟨ă⟩ până unde să ѫmpreună hotarăle. Deč, de va hi voia Mării tale să pădzim či⟨i⟩ ămen⟨i⟩, să socotăscă şi de čaia parte ca să potă u'mbla negoţătorii ѫn pače, că ačei tlъhari de nu-i vei prinde, cât să va lua ămătul în munte ei vor ѫnčѫpe a tălhui. Dăsiasta scriem şi dăm ştire Mării tale, să dăruiască m⟨i⟩l⟨o⟩stivul dumnădzău dzile multe şi bune Mării tale da la Isus Hs. Amin, ✝ *Pis* mar. 7.

V° adresse: ✝ Cu činste să să dě ѫn măna birăului de četată de Bistriţă.

Papier sans filigrane. Belle écriture. Encre marron. Sceau tombé.

Arch., no 403. Inédit.

14

Cimpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cimpulung demande au maire de Bistritza si le voleur qui venait d'être arrêté à Bistritza a dénoncé ses complices de Cimpulung (v. la lettre suivante).

Adecă eu Simion, deregătoriul de Cimpul-lu⟨n⟩g şi prenţii de acolѫ şi bătrânii satului de acolo, scriem bună pače şi sănătate şi bun prietenşug Mării tale, činstite birău de četate Bistriţii şi a tot svatul Mării tale. Pohtim pre Măriia ta şi pre tot svatul Mării tale de răndul ačelui tălhar, să-i daţ dumѫvostră strănsore să spue čine ѫ-u fost gazdăle, căče că mulţi ămen⟨i⟩ s'au pus bucatele, şi doarѫ au fost derepţi. Deč, ne rugăm Mării tale cum va spune să ne dai răspunsъ către čeş⟨ti⟩ ăamen⟨i⟩ če ѫ-m trimis la Măriѫ ta, şi să scrii şi carte pre čine va spune ačel tălhar, forte ne rugăm Mării tale să ne faě ačesta bine, iarѫ eu mai mult am ⟨a⟩ sluji či va hi trěba Mării tale la noi. Să dăruѫscă m⟨i⟩l⟨o⟩stivul dumnădzău să avle ačasta puţână

20 da: *sic!*

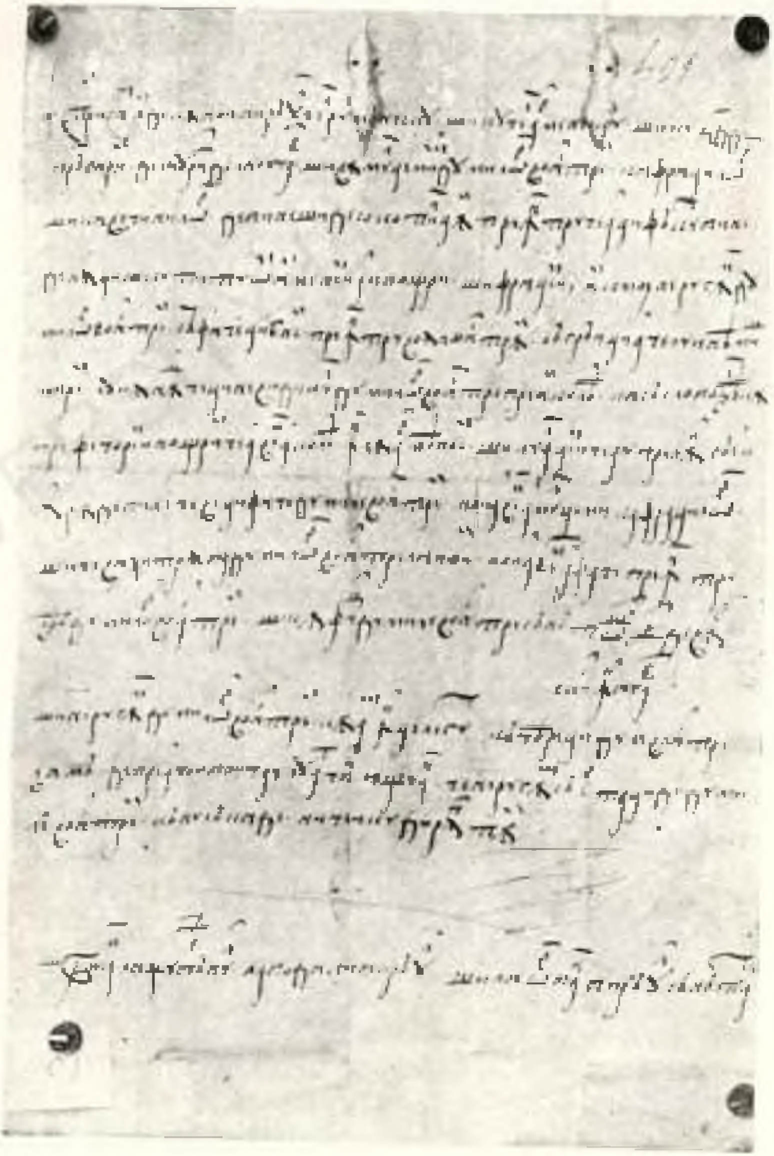

N° 5

Suceava, 1592-1597.

BCU IASI / CENTRAL

No. 6

Făgăraș, 20 noiembrie 1599.

UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL

scrisore a nostră sănătoș pre Măria ta și toț svatul Mării tale, amin., *Iun., 17 dni.*

V° adresse: Cu činste să să dě acasta car⟨te⟩... biră⟨u⟩.

Papier sans filigrane. Encre marron. Sceau tombé.

Arch., n° 177. Publié en résumé p. N. Iorga, *DH*, I. 15, n° XIX et *DH*, XV[1], 784, n° 1611.

15

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung prie le maire de Bistritza d'obtenir des voleurs mentionnés dans la lettre n° 13 le nom de leurs complices.

† Scriu ꙟkinăčiune și sănătate și bună pače la Măria sa la birăul de Bistrițâ. Pohtim și rugăm pre Măria ta că am ꙟnțeles că e prinsu Ștefan Candrě și Ștefan Rusul. Deč, de vor hi ꙟn prinsore ačei tâlhari, să fač bine prentru voa nostră să a⟨i⟩bă stră⟨n⟩sore, să spue gazdele ꙟn Câmpul-lu⟨n⟩g, la čine au găzduit, că mult rău au făcut și au tâlhuit. De acasta forte mă rog Mării tale. Să fii ꙟntru mulți ai cu sănătate și cu bună pače, amin. Iul. 7.

† Eu Simion, deregătoriul de Câmpul-lu⟨n⟩g, bun priiaten Mării sale.

V° adresse : † Cu či⟨n⟩ste să ⟨se⟩ dea acasta carte ꙟn mâna biră̆ului de Bistrițâ.

Papier sans filigrane. Encre marron. Sceau plaqué: papier appliqué sur cire, indéchiffrable.

Arch., n° 389. Publié p. N. Iorga, *DH*, II. 2, n° CLX et *DH*, XV[1], 787, n° 1620.

16

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung et les percepteurs des impôts du district de Succava prient le maire de Bistritza de prendre des

---

16 :.... *place restée en blanc dans l'original.*

dispositions pour que l'on rende à un habitant de Cîmpulung les objets qui lui ont été confisqués.

† Adecă eu Simionel, vornicul de Cămpulu‹n›g, și Vasilie Romășcel și Vasilie Tălъmač, gorștinarii de țănutŭlъ Sŭčěvei, scriem bună pače și sănătate dumiitale birău de četatě Bistriției și a tot činstit svatŭlъ dumiitale. Alta, dămъ știre dumiilor vostre de rănъdulъ čestui fečorъ, anume Ghiorghie, că l-am trimis cu čelъ solъ de l-au petrecut până ѫn Rodna. Ș'au avut ačestъ fečor unъ cal. Děči s'au acolisitъ Simiōn de ačel cal, de i l-au vănъ‹dut›, cumъ ști‹e› și Martinъ, și birăulъ de Rodъna. Děči s'au dusъ Ghiorghi dě-u cūmъpărat ačěle vite, căče atunъči n'au fostъ oprită marha de Mărič vostră. Ѩră děca-u trecutъ ѫn ğos, Mărič vostră ați oprit drumūrile, să nū să scoță marhă. Deči, ei s'au temutъ a veni pre la Mărič vostră să-ș dě vama, čě-u ѫntrat ѫm munte, să trěcă, ca neste ōmeni če nu s'au prečeputъ. Ѩră ōmenii dumiilor vostre au cursъ dup'ănșı și i-aū gă‹n›s durъminъdъ ѫ sălaș, noptě. Děči iѧ-u tăiat și ‹i-a›u jecuitъ, ș'au lăsat ūnulъ ѫn nume de mortъ, ș'au luatъ dela Ghiorghie 7 florinți, și unъ inel de arği‹n›t, și unъ nastur‹e› de arğintъ, și cuțătulъ, și punga, și un țiu, și unъ cumănac, și ō gugъlă, și desagii cu bŭcate, și ō căldare, și burdujii, și 2 păreki de ōpinči. Ș'au mai luatъ a soții čelui učis 1 suemanъ și ō gugъlă, 1 topor, 1 cumănac. Děči ne forte rugămъ Mării tale, čiustite birăū, și a totъ svatulъ Mării tale, să fači printro voѩ nostră Mărič ta, să le dai bucatele prinъtru voѩ nostră, noi mai mulъtъ vom avě a fače prinъtrū voě Mării tale. Și să hiți sănătoși o Xstě, aminъ.

V° adresse: † Să să dě ačestă carte ѫ măna činъstitъ birăului de četatѧ Bis‹tri›țe‹i›.

Papier. Filigrane n° 16. Encre marron clair. Deux sceaux plaqués, cire noire et marron, détériorés.

Arch., n° 354. Publié en résumé p. N. Iorga, *DB*, I, 15, n° XVIII et *DH*, XV², 787, n° 1621.

17

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung annonce au maire de Bistritza que le Prince de Moldavie a envoyé des émissaires au Khan des Tatars pour empêcher les bandes de Tatars de passer en Moldavie.

† Vasilie Tălmač, diregătorul den Câmpul-lungu, și Grigor⟨e⟩ dĕcol⟨o⟩, scr⟨i⟩em pač i și sănătate la ai noștri buni priiatini și frați, dumnii de Bistr⟨i⟩ț⟨ă⟩. Dăm știri dumilor vŏastre de rândul veștilor: cu mila lui dumnedzău avem veşti bune și pač⟨e⟩ de tŏate părțile; puținie Tătar⟨i⟩ au fostu veniți čiaste dzile, peste Gĕlaly, deči i-au turnatu ⱶnapoi și au mănatu Măriia sa Vod⟨ă⟩ soli la Hanul pentru aeștĕ Gĕlaly, căč au venitu. Deč a adus vĕste bun⟨ă⟩; deč dumnĕvoastră să nu aveț nič ŏ grije dentr'aiasta parte, să nu purtați, că, dĕ-m ști de rău, noi am trimĕte la dumnĕvoastră. Alta, de aveți čeva trĕb⟨ă⟩ la Vod⟨ă⟩, Măriia sa iaste la Sučav⟨a⟩ acmu. *Sič pisim i z⟨d⟩ravst⟨v⟩ui⟨te⟩ o Xs⟨t⟩ĕ.* Amin. Și să fi⟨ți⟩ să⟨nă⟩to⟨și⟩ cu bun⟨ă⟩ pače ⱶntru mulți ai. *U Dlg'mepol pis.*

V^o^ adresse: † La ai noștri bun⟨i⟩ priiatin⟨i⟩ și frați, dŏmnie de Bistrița, să să dĕ aĉiastă carte.

Papier. Filigrane n° 17. Encre marron foncé. Ecriture soignée. Sans sceau.

Arch., n° 10. Publié p. N. Iorga, *DH*, I, 14, n° XVI et *DH*, XV^1^ 788, n° 1022.

18

Planche XI

(Bistritza, Transylvanie), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Bistritza accuse réception au maire de Siret (Bucovine) d'une lettre lui apprenant que Ionașco a prêté au fils de Coșmulel de Rodna 30 florins et un cheval. Toutefois, ce dernier prétend n'avoir reçu que 3 potroniči et, une fois engagé au service de Ionașco — sans doute, pour payer de cette façon sa dette —, ce dernier lui avait évalué son service à raison de 5 potroniči par semaine, jusqu'à l'amortissement de la somme due.

---

5 puținie: *sic!* 12 sič — *sice adc. v. sl. (?)* 16 domnie: *sic!*

Ionaşco prétendant avoir droit encore à 12 florins, le maire de Siret est prié de faire sa déposition, pour que le cas soit jugé ensuite.

Eu b⟨i⟩ràuliu de Bistriţă, scriu ↑kiràčore şi mo⟨l⟩tă sàrătate domnele so⟨l⟩toze du tă⟨r⟩goliu Sirètoliu, c'aţi strimă⟨s⟩u ca⟨r⟩te la noe, la domni de Bistriţă, pri⟨n⟩tro Iōnasco dela voe, c'as tr⟨i⟩măso ↑ ca⟨rte⟩ [↑ ca⟨r⟩te] de lia voe şĕ-ţi dziso c'a dato Iōnasco ↑ mâna večoroliu Coşumiliu de Ro⟨d⟩na 30 [⟨trei⟩dzeči] de voriţi şi u caliu de dat[voriţi], co carto liu so şo me deaţi. Deči ne rogămo domnelorin v⟨o⟩astre se trimĕteţi o ca⟨r⟩te la noe: liuat-a vezĕeriuliu Coşomivauliu bani dela Ionasco de⟨n⟩tre voe, a⟨u⟩ ba? Eliu tăgădoaşte ↑rai⟨n⟩tĕ nostră că no a linato ma⟨i⟩ mo⟨lt⟩ 3 [trei] ponotronĕi, şi dopa aĕa au I nă⟨i⟩mito Io⟨n⟩asco [nă⟨i⟩mito Iinaesco] večorliu Coşomiliu să⟨-i⟩ dĕ ↑ to⟨a⟩tă să⟨p⟩tămără câte 5 potronići pră a lia slojito, do⟨uă⟩sprădzeče [12] viriţi. Pre este doi⟨spredzeče⟩ [12] să le facem lège. *Să vo z⟨d⟩ra⟨v⟩s⟨t⟩vo⟨it⟩e a g⟨ospod⟩i, amine. Me⟨s⟩eca 1.*

Papier. Filigrane nº 18. Sans sceau ni adresse.

Arch., nº 367. Publié p. N. Iorga, *DR.* I, 1, nº 1 et *DH.* XV[1] 754, nº 1460.

Grande écriture hésitante. Les signes K et Ч, notamment, ont une forme inusitée. Il s'agit certainement d'un brouillon dû, sinon au maire de Bistritza lui-même, du moins à un Saxon de son entourage.

Nous proposons la lecture suivante, quelque peu différente

6-7 u caliu de dat [voriţi]. *Cf. Bogrea, loc. cit.*, dont le *rapprochement n'est toutefois pas convaincant. Nous voyons dans* vori⟨n⟩ţi *une répétition due à l'inattention, fréquente dans cette lettre.* Cal de dat = *cheval donné — ou prêté — par Ionaşco à Coşmulei.* **7** co carto liu so şo me deaţi. *V. notre lecture. Ionaşco cherche le cheval qu'il avait donné à Coşmulei. Le maire de Bistritza demande au maire de Siret de le lui envoyer, sans doute pour figurer comme pièce à conviction au procès qui devait être jugé à Bistritza.* **11** au I năimito = *l-au năimit.* **15-16** recte: sdravstvuite] amins] nădejea **16** I = *iunie ou iulie.*

de celle qu'a donnée M. V. Bogrea dans *Revista istorică*, V (1919), p. 125, n. 1:

Eu biràul de Bistrița, scriu înkirăčore și multă sănătate domnului șoltuz de tîrgul Sirotului, c'ați trimăs carte la noi, la domni de Bistrița, pentru Ionașco dela voi, c'ați trimăs în cartea dela voi si ați dzis c'a dat Ionașco în mîna fečorului (lui) Coșmulei de Rodna 30 de florinți și un cal de dat, că-l caută și o să mi-l dați. Deči ne rugăm domnelor voastre să trimetați o carte la noi: luat-a fečiorul (lui) Coșmulei banî dela Ionașco dintru voia (lui), au ba? El tăgăduieşte înraintea noastră că nu l-a luat mai mult (de) trei potronîči, și după acéea l-au năimit Ionașco (pre) fečorul (lui) Coșmulei, să-l dea în toată săptămîna cîte 5 potronîčî pre a lui slujit, 12 florinți. Pre ăști 12 (florinți) să le facem lege.

19

Sucevа (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Lettre du maire de Suceava relative à un procès. Il attire l'attention du maire de Bistritza sur le fait que, grâce à de faux témoignages, des habitants de la Transylvanie entrent en possession de bestiaux qui ne leur appartiennent pas.

† Adecă eu șoltuzul și 12 părgary *ot* târgu Sučav⟨ei⟩, scriu ꙟkinăčune și multă sănătate birăilor de ꙟ Bistriță și după acĕsta știre dăm dŏmnilŏr voastre de ră⟨n⟩dul čestui ŏm, anume Iŏn de ꙟ Bă⟨r⟩găul de gŏs, că au venit cu carte și așĕ au dzis ꙟnaintĕ noastră, că s'au prinsu de o ѧpă. Acĕ ѧpă ѧst⟨e⟩ cumpărată ꙟ târgu ꙟ Sučav⟨a⟩ dela Onĕ și ѧste ŏ ѧpă mare galbănă și cu dungă nĕgră pre spinare, și ѧste herul de ꙟcătru ꙟcalĕ, și ѧste cu albață pre ŏkiu, ѧră de ꙟcătru ꙟcalĕ. Și vă dăm știre domnilŏr voastre că ѧste ŏ prestrur⟨e⟩ de ѧpe ꙟtr'acĕla fer, și cai și ѧpe, șe de căndu o au cu⟨m⟩părat Onĕ acĕ ѧpă sămtu doi ai acmu, ꙟ săptămănu čĕ albă. Și așĕ dăm știre dŏmnilŏr voastre că sămtu oameni buni și derepți acĕștĕ ŏameni, nu sămtu fulăi. Și vă dăm știre domnilor voastre că să jeluѧscu mulți oameni că de l'a plače vre-ŏ marhă, ei gură și o ѧu, de le plač⟨e⟩. De veți lăsa acĕsta lĕge rari ŏameni vor veni cu

8 pre okiu : *mis dessus de la ligne*. **10** prestrur⟨e⟩ : *sic!*

dobitoačele ѫnapoi. Ară de va pără cu strănbul ačelui omu, domnĕvoastră să-i daţi dzi să vie cu ѫpa, să fie de faţă să-şi credză okii. Şi să fiţi sănătoşi cu adevăr ѫ vĕči. Şi ѫste ferul aşă:

V° adresse: † Sănătate şi multă ѫkinăčune domnilŏr de ѫ Bist⟨r⟩ъцъ.

Papier, feuille double. Filigrane n° 19. Sceau plaqué, cire noire, détériore.

Arch., n° 419. Inédit. A partir de *strănbul* (l. 17), au verso.

20

Suceava (Bucovine), commencement du XVI.e siècle.

Le prêtre Văsiian Beuz demande au maire de Bistritza la grâce du meurtrier de son cousin.

† Ѫnkinăčiune şi bună sănătate scriu eu popa Văsiian Beuz şi eu fečorul mieu Nicolai diiaconul, carii săntem veri premar⟨i⟩ čelui dus de lume če l-au učis. Scriem dumitale birău de Bistriţă şi la toţ guraţii den ŏraş, cum am ѫţeles că iaste ѫ prinsoare la dumilevoastre ačel ŏm carele au učis pre fratele nostru. Deč noi am mărsu la vlădica al nostru la mitropolitul, la Sučavă, şi la toţ preuţii de acolĕ den Sučavă, şi am ѫtrebat. Deče au aflat la pravila nostră cum morte dereptъ morte nu să cade a face, că, de arъ muri căţivъ vinovaţi pentru unul čel učis, pre dinsul nu l-arъ mai ѫnvie. Deč am lăsat noi să nu piiară ačel ŏm če iaste la dumnĕvostră ⟨in⟩ ѫnkisoare, če să-l lăsaţi să dĕ el samă cu sufletul său ѫnaintĕ lu dumn⟨e⟩dzău de mortĕ fratelui nostru şi păcatele lui, iar de noi de toată ruda noastră iaste ertat. Deč şi dumnĕvostră să faceţi pre cuvăntul nostru, să-l lăsaţ la focul, să dĕ el samă de fratele nostru, că noi nu poftim morte dereptъ morte. De ačastъ scriem. Să fii dumn⟨ĕ⟩ta sănătos. *Pis u Suč⟨av⟩*, fev. 11.

† Eu prop Gonţul čel domnescu.

† Pre mai mare credinţă pre popa Manole am ѫnvăţat să scriu cu dzisa tutoror.

20 *Reproduction de la marque au fer rouge appliquée sur la jument.*

Papier. Deux filigranes nº 20. Encre marron. A partir de la date (l. 18), encre noire. Sans adresse. Trois sceaux plaqués, au noir de fumée. Sur celui de gauche on peut lire: *Tudorь*. Les deux autres sont indéchiffrables.

Arch. nº 69. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 21, nº xxvi et *DH*, XV¹, 780, nº 1405.

21

Suceava (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Les maires roumain et arménien de Suceava accusent réception au maire de Bistritza d'une lettre relative à une vente de bœufs. Les vendeurs n'ayant pas été découverts, ils lui demandent d'envoyer quelqu'un à Suceava pour les reconnaître.

† Adecă eu vornicul deѫ Sučav⟨a⟩ și șoltujul čel arменеscu, facem ѫkiнăčune și multă sănătate dumitale gupăne birău deѫ Bistriță, și-ți dăm știre dumitale ca lui al nostru priiatin și večin bunu că ne-i trimis neşte cărți dela domnĕvoastră pre čestu om, anume Costin de Rodna. Deče le-m ѫțeles tot pre rândul, de rândul a neşte boi če au vândut neşte negoțători, și a dzis c'au vândutačei boi Crъstѧ și Gavril dela noi. Noi am če⟨r⟩cat cu oameni buni și n'am putut găsi oameni ca ačeia, če pohtim pre domnĕvoastră să trimiteți un om să-i cunoască pre ačei neguțători. Noi avem să vă facem lĕge cu nușii, să nu vă pĕră bucatele do⟨m⟩n⟨i⟩lor voastre. De ačĕsta dăm știre domnilor voastre, și să fiți sănătoși cu multă pače, adevăr. † *Pis u Sučav*, iun. 26.

V° adresse: † ѫ mâna birăului dela ⟨Bi⟩striță să margă ačĕstă carte.

Papier. Filigrane nº 21. Encre marron foncé. Deux sceaux plaqués, cire noire, indéchiffrables.

Arch., nº 238. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 21, nº xxv et *DH*, XV¹, 784, nº 1442.

22

Suceava (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Dima, gouverneur de Suceava, demande au maire de Bistritza de faire vendre au même prix qu'auparavant des clous nécessaires à la réparation de la forteresse.

† *Eto az* Dima, portar de čatatě Sučěvei, scriem multă pače și sănătaate dela d⟨u⟩mn⟨e⟩dzău la bun priiatenul Mării sale Domnu nostru și al nostru, la dumialui marele biräul de Bistriță și la toți domnii de acolo, să fiț dumile voastre sănătoș și vĕsel⟨i⟩ cu toț oamenii dumilŏr voastre. Altă, dăm știri dumitali, fratele nostru mai mare, biräu (de Bis)triță, c'am tri(mi)s čest (neg)uțător den țara (no)astră cu bani gata a Mării sale Domnu nostru, tot lei, să cumpere cue de șindile de traba četății; če vă poltem pre dumiata să fači dumiata prentru voia Mării sale Domnu nostru, să fie cumpărătura cum au fost dentăi, căte trei mii la un leu bătut, să cumpere nŏa(s)dzeč de mii de cue. Iar căndu au venit al doile rându, ei lě-u cumpărat mai scumpe, prentru căč Măriia sa Domnu nostru au dat tot lei bătuț, iar čene au venit la cue, ei au adus de alți bani, prentr'ačě s'au luat mai scumpe. Iar acmu dăm știri d⟨u⟩mn⟨e⟩tal⟨e⟩ c'am trimis tot lei bătuț. Če ne rugăm d⟨u⟩mn⟨e⟩tali să fač d⟨u⟩mn⟨e⟩ta prentru voia Mării sale Domnu nostru, să să cumpere căte trei mii de cue la un leu bătut, nŏa(s)dzeč de mii, și să fač d⟨u⟩mn⟨e⟩ta scrisoare d⟨u⟩m⟨i⟩tale la noi čestui negŭțătŏr, cum s'au cumpărat, să aibă credința dumital⟨e⟩ la noi. Iar prentru če vei fači d⟨u⟩mn⟨e⟩ta prentru voia Mări⟨i⟩ sale Domnu nostru, mai multu vom avĕ a sluj⟨i⟩ trĕbeli d⟨u⟩m⟨ne⟩tal⟨e⟩, če vei pohti d⟨u⟩m⟨ne⟩ta dela noi. Dăruia⟨s⟩că m⟨i⟩l⟨o⟩st⟨i⟩vul d⟨u⟩mn⟨e⟩dzău să fii d⟨u⟩m⟨ne⟩ta sănătos și vĕsel, cu toată casa d⟨u⟩m⟨ne⟩ta⟨le⟩, și să fii d⟨u⟩m⟨ne⟩ta bun frate și priiaten cu toată ⟨in⟩ima d⟨u⟩m⟨ne⟩tali. Să fii d⟨u⟩m⟨ne⟩ta sănătos.

† Iacob diiac *pisal ot grad Sučavskoi*, *meca* iun. 8.

V° adresse: † (Că)tru măna dumisale biräului de Bistriță, cu činste să să dě.

Papier sans filigrane. Belle écriture. Encre marron. Petit sceau ovale, plaqué: papier appliqué sur cire noire. On peut lire: *Ĭŏan*.

Arch., n° 52. Publié p. N. Iorga, *DB.* I. 11, n° XIV et *DH.* XV[2], 783, n° 1410.

1 čatate: *sic!* 3 și al nostru: *sic!* 5 oamenii: *sic!*

№ 7

Suceava, 24 mai 1600.

BCU IASI / CENTRAL

N° 9

Cimpulung, commencement du XVIIe siècle.

BCU IASI / CENTRAL

23

Mre de Slatina (Moldavie), commencement du XVIIe siècle.

Le supérieur du couvent de Slatina vient d'envoyer un cheval à Bistritza pour être échangé contre des clous. Il demande au maire de Bistritza d'autoriser l'exportation de ces clous sans frais de douane.

✝ La ai noştri buni priiatin⟨i⟩ şi vecin⟨i⟩ de aproape, domnii de Bistriţă, şi la vamăşi de acōlo, multă sănătate să vă trimiţă m⟨i⟩l⟨o⟩st⟨i⟩vul dumn⟨e⟩dzău dumilŏr voastre, iar dela smeritul egumenul Galerie şi dela tot fraţii sv⟨i⟩ntei mănăstir⟨i⟩ să priimiţi dumnĕvoastră sănătate şi -ṗkinăčiune. Altă, dăm ştire dumilŏr voastre că am trimis čest frate aičă la dumnĕvoastră cu eşt⟨i⟩ fečori, şi am trimis 1 cal să-l dĕ pre cue la čine să va afla. Deča ne rugăm dumilŏr voastre să slujiţi sv⟨i⟩ntĕi besĕričĕi, noi mai mult vomŭ sluji dumilŏr voastre. De aceasta ne rugăm dumilŏr voastre ca unor buni priiatin⟨i⟩ şi vecin⟨i⟩ de aproape, să hiţi dumnĕvoastră sănătoş, dela m⟨i⟩l⟨o⟩stivul Hs. ai mulţi şi bun⟨i⟩, adevărŭ. ✝ *Pis u Slatin*, nore. 21.

Şi ne rugăm domnol⟨o⟩i de Bistriţe de ră⟨n⟩dul vamei, se făčiţ bine pră⟨n⟩tru voĭ svi⟨n⟩tei mănăstir⟨i⟩ se ⟨e⟩rtaţ, să mai multe vo⟨m⟩ sluji domni⟨lo⟩r vostre.

V° adresse: La ai noştri buni priiatini şi vecin⟨i⟩ de aproape, dom(ni) de Bistriţă şi la vamăş de acolŭ multă pač⟨e⟩ şi sănătate, să trimiţe m⟨i⟩l⟨o⟩stivul dumn⟨e⟩dzău ai mulţi şi bun⟨i⟩, amin.

Papier. Filigrane n° 23. Belle écriture. Le post-scriptum (l. 14 et suiv.) est dû à une autre main, malhabile. L'adresse est écrite par celui qui a rédigé la lettre. Sceau plaqué, circ noire, détérioré.

Arch., n° 15. Publié en résumé p. N. Iorga, *DB*, I, 14, n° XVII et *DH*, XV¹, 780, n° 1610.

24

Tîrgu-Neamtzu (Moldavie), commencement du XVIIe siècle.

Lettre du maire de Tîrgu-Neamtzu au sujet d'un procès relatif à l'achat d'une jument.

---

4 tot: *sic!*

† Șoltuz și 12 prѣgari scris-am la iubiț priiatinii noștri prѣcălab de Bistriță, sănătate și ѫkinăčiune trimětem domniia voastră și dela toți bătrănii de trѣg de Němțu, și dăm știre dumniia voastră de răndul ačestui om anume Văscan de Câmpul-lungu, cum au cumpărat 1 iapă dela Petrě Șotra, iară Petrě Șotra ō au cumpărat la zi de trѣg den trѣg de Němțu di la noi. Când cumpără dobitoc la zi de trѣg, nimeni nu čěre soduș, iară Petrě Șotra el iaste mortu, či noi știm că ō au cumpărat la zi de trѣg. De ačěsta dam știre. *Iz⟨d⟩ravstvui ⟨te⟩ o Xe., amin.*

V° adresse: Priiatiiuѣ noștri giupănul prѣcălabul de Bistriță.

Papier. Filigrane n° 24. Encre marron foncé. Sceau plaqué, tombé.

Arch., n° 233. Publié p. N. Iorga, *DB*, I 4, n° VII et *DH*, XV¹, 753, n° 1457.

V° : annotation faite à Bistritza (caractères latins) : *Verdyschlt dass diser sprich er kyndt sein Zubdass nichlt bekomen, er wer auff Ongeren.*

25

Lucavetz (Bucovine), commencement du XVIIe siècle

Costea et Grégoire Cazacul annoncent au maire de Bistritza que le cheval appartenant à Mathieu, habitant du village de Lucavetz, a été acheté par celui-ci en Transylvanie.

Eu Coste dă Lucaveț și Gligorie Căzacul, boiarii Lucavețului, scriem și mărtorisim cu častă scrisore a nostre cum av vinit popa Iōnașco den Budin⟨e⟩ți ѫnnainte nostre și av dăt samă dă čel cal če este la čest om al nostru anume Matei, če av eșit ѫn țara v(oa)tre, și nos(tr)i av fecă(t), (es)te calul de furat čel cal sur rotat; ⟨i⟩ară čine av făcut ačele cuvinte, el nu va dovădi, că ačel cal este dela popa Dumitru den Moisei, și ⟨dela⟩ popa Dumitru l-av cumpărat fečorul ⟨lui⟩ Macsim dăn Iăgeș, și dela fečorul lui Macsim l-av cumpărat popa Iōnașco, ⟨i⟩ară dăla Iōnașco l-av cumpărat acest

---

9 dam : *sic!* 5 țara v(oa)tre, și nos(tr)i av fecă(t), (es)te: *le papier déchiré à cet endroit rend difficile l'intelligence de ce passage. Faut-il lire:* și no ș(t)i(m ču) av făcut ?

ŏm al nostru anumă Matei. Dăči noi nă rugăm dumilor vostre boiarilor sav vatamanilor, sa⟨u⟩ fie unde va hi ꙟn ţara u⟨n⟩g⟨u⟩rasca, să credeţ dumnĕvostre că est⟨e⟩ ŏm bun şi direptu, că este nescut dă la noi dă Lucavăţ, dă ţara Moldovei. Şi să credeţ dumnĕvostre ĕastă scrysore a nostre unde să va arăta. *Pis u ⟨Lu⟩caveţ, mca. oc. 28 d.*

† Coste şi Gligorie *klaneest⟨a⟩*.

V° : Adecă eu popa Domitru mărturisăsca cu suvletul meu că ăcestu cal ꙟe dela mene şi pre dere⟨p⟩tate; ată şi herul : ├─┤.

Papier. Filigrane n° 25. Encre marron. L'écriture du verso est due à une autre main, peu habile. Deux sceaux, au noir de fumée; l'un d'eux est une monnaie polonaise. Légende : POLON..... TRI. Sans adresse.

Arch., n° 47. Publié p. N. Iorga, *DB*, I 19, n° xxiii et *DH*, XV², 785, n° 1615.

20

Planche XII

Mre de Moldovitza (Bucovine), commencement du XVIIe siècle

Le supérieur du couvent de Moldovitza demande au maire de Bistritza d'exempter des droits de douane le pain acheté à Bistritza pour les besoins du monastère.

† Smĕritul egumenul Andonie şi tot săborul dela sv⟨î⟩nta m⟨ă⟩n⟨ă⟩st⟨i⟩re dela Moldoviţă, multă smĕrenie şi ꙟkinăčune scrieu la čei multъ-nedejduit⟨ori⟩ şi iubiţ ai noştri buni⟨i⟩ priiatin⟨i⟩, la biräul şi la toţ domnii svatul⟨ui⟩ din Bistriţă. Şi după ačasta ꙟdrăznim şi ne rugăm d⟨o⟩mniilōr voastre ca ⟨a⟩lor noştri priiatin⟨i⟩, de rändul că iată am tremis 18 cai să ne aducă păne m⟨ă⟩n⟨ă⟩st⟨i⟩reei, că au foarte slăbit m⟨ă⟩n⟨ă⟩st⟨i⟩rĕ de păne. Deč pohtim pre d⟨o⟩mniile voastre să vă ꙟdure d⟨u⟩mn⟨e⟩dzău să faceţi printru voia svintei b⟨i⟩sĕreč şi printru voia priitesigului

13 ungurasca : *sic!* 14 nescut : *sic!* 19 ꙟe = ie. 20 *Reproduction de la marque au fer rouge appliquée sur le cheval acheté au prêtre Démètre.*

čelui de demult če am avut cu d⟨o⟩mniile voastre, să nu aibă ȋvăluială aceşti oamen⟨i⟩ ai noştri a da vamă, foarte ne rugăm d⟨o⟩mniilor voastre. Iar noi foarte vom avě a mulţemi d⟨o⟩mniilor voastre de tot priitesigul, şi vom nevoi şi noi cu dědinsu če va fi trěba d⟨o⟩mniilor voastre la noi. Děčasta scriem şi ne rugăm d⟨o⟩mniilor voastre. Şi să fiţ sănătoş ȋtru adevăratul lui d⟨u⟩mn⟨e⟩dzău, amin.

† La Moldoviţ, ms. iul. 27.

V° adresse: La iubiţ priiatinii noştri, la birăulu şi şi la tot svatul Bistriţeei.

Papier. Filigrane n° 26. Encre marron. Sceau plaqué, cire noire, détérioré.

Arch., n° 402. Inédit.

A. Rosetti

N° 10

Cîmpulung, commencement du XVIIe siècle.

BCU IASI / CENTRAL UN

N° 18

Bistrica, commencement du XVIIe siècle.

BCU IAȘI / CENTRAL U

PROBLEME SINTACTICE

II. Dela pronume relativ la conjuncție

La cele două capete ale Romaniei, în Franța din timpurile cele mai vechi pînă în secolul al XVII-lea, mai puțin în Italia și Iberia, și în Macedonia romînească, găsim două fenomene care neavînd nici o legătură istorică între ele par a sta totuși alături, unul presentînd începutul, celălalt desăvîrșirea aceleiași evoluții sintactice: e pronumele relativ, care iese din cadrul funcțiunei sale obișnuite, ca din cuvînt autonom ce este să coboare treptat la rolul conjuncției. Să vedem unde este punctul de plecare și care este calea pe care s'a petrecut acest proces.

In franceza veche și în provansală, e vorba de acel *qui* pe care P. Marchot[1] și după el Meyer-Lübke[2] îl consideră identic cu *si l'on*, explicîndu-l prin efectul unui anacolut, termen comod, dar vag și care nu explică nimic. Ce este de fapt un anacolut? E o inconsecvență de construcție gramaticală, pe care o intîlnim sau o comitem de atîtea ori în graiul familiar, necontrolat. El mai poate proveni din neiscusința unui autor sau traducător, pentru care *Codicele Voronețean* d. e. ne oferă multe exemple, sau el poate servi intenția conștientă de a produce un efect retoric. Insă întrebuințarea acestui *qui* în franceza veche și provansală revine chiar

---

[1] *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XX, 525.

[2] *Roman. Gramm.*, III, 684.

la scriitori cu limba așa de îngrijită cum e Chrétien de Troyes cu mult prea des decît să-l putem atribui neiscusinței sau să-l considerăm ca un mijloc stilistic, incidental.

Plecăm dela exemplele în care *qui* e întrebuințat substantival, raportîndu-se la un nume anumit sau e luat în sens general: *Qui l'out portet, volentiers le nodrit* (*Alexis*, 32); *Qui donc li vit son grant duel demener, Son piz debatre e son cors degeter, Ses crins detraire e son vis maiseler Et son mort fil baisier ed acoler, N'i out si dur ne l'estoüst plorer* (*ibid.*, 4-6); *Ne doit pas estre sanz peor qui ce m'a fait* (Chrétien de Tr., *Cligès*, 6501; *Je ne truis qui de moi ait pitié* (Ch. de Couci, *Chans. VII*, p. 36); *Qui Dieu ne voult croire tous les vont ociant* (Gui de Bourgogne, 3438); *Qui or s'an veult en France ariere retourner, Je lor doins bon congié* (*ibid.*, 175); *Ki lui veïst Sarrazins desmembrer, Un mort sur l'altre a la terre geter, De bon vassal li poüst remembrer* (*Chanson de Rol.*, 1970). In toate aceste exemple, între propoziția relativă și cea principală există un raport de subiect sau obiect (direct sau indirect). Insă, fapt care a fost neglijat de cei ce s'au ocupat de problema lui *qui*, în frase de acestea, între propoziția relativă și cea principală poate interveni și *un raport mai puțin strîns al interesului și care corespunde, într'o propoziție simplă, dativului interesului (commodi și incommodi), fără ca limba să simtă necesitatea de a exprima anume acest raport prin un demonstrativ, în propoziția principală.* Acest raport al interesului, mai mult sau mai puțin direct, se poate vedea din exemplele ce urmează: *A cel jor, comant qu'il soit ores,* Qui *le chastel vossist defandre, Ne fust mie legiers a prendre* (Chrétien de Tr., *Cligès*, 1239); Qui *ci me voldroit demander, Por quel chose il les fist repondre, Ne l'en voldroie pas respondre* (*ibid.*, 4622); *Mes mout i covandroit grant painne,* Qui *an la terre antrer voldroit* (id., *Lancelot*, 623); *Le chemin de plus courte fin... Conduit jusques au firmament.* Qui *bien le scet a droit tenir* (Christ. de Pisan, *Livre du chemin de long estude*, 909); *Tout vient a poinct qui peult attendre* (Cl. Marot, *Chans.*)

IV, p. 322); *Qui vous voudroit escouter, la journee se passeroit en querelles* (Marg. d'Ang., *Hept.*, 15ᵉ nouv.); *Ke no val sabers qui nol despen*, *Bernard d'Auriac: S'ieu aguen; En calque part la pena sia, Dreisar la deu hom tota via*; Qui *no la dreisa, leu se briza*, *Deudes de* Prades (Raynouard, s. v. *qui*). Chiar cînd noțiunea interesului e mai vagă, subiectul propoziției introduse cu *qui* e mai imediat atins de conseciința acțiunei din propoziția principală, în sens favorabil sau nefavorabil: Chi *purreit faire que Rollant i fust mort, Donc perdreit Carles le destre braz del cors* (*Chans. de Rol.*, 596); *Mult est bele (la veile)*, Ki *despleiela* (Marie de France, *Lais*, p. 11,); *Mes ceo n'ateint a nul espleit*, Ki *altre conseil en savreit* (*ibid.*, p. 191); *Mes* ki *puis les vuelt desevrer, La coldre muert hastivement* (*ibid.*, p. 184); *Il ne puet estre desliez (li pans)*, Ki *force u cultel n'i metreit* (*ibid.*, p. 34); *Qui 'm crida ni'm brai, Eu non auq nulha re* (B. de Ventador, *Pus mi preiatz*). Propoziția relativă, legată totuși prin un raport de interes de cea principală, arată mai mult *punctul de vedere* dela care purcede enunțarea propoziției principale: *Et* qui *a voir dire n'acope. Plus la devreit l'en tenir chiere Por l'uevre que pour la matiere; Et* qui *la verité descuevre, Miauz que l'uevre ne que li ors Valoient les pierres defors* (Chrétien de Troyes, *Cligès*, 1540); *La coche et li penon ansanble Sont si pres*, qui *bien les ravise, Que il n'i a qu'une devise* (*ibid.*, 778); *„Dites, se de rien i mesprant" „Nenil*, qui *bien esgarde a droit"* (id., *Yvain*, 2005); *Ce propos... pourroit sembler veritable, qui le transfereroit au gouvernement de Phocion* (Amyot, trad. de Plutarque, *Phocion*); *C'est un vain estude* qui *veut; mais* qui *veut aussi, c'est un estude de fruict inestimable* (Montaigne, *Ess.* artv I., cap. XXV). In toate aceste exemple pe lîngă raportul interesului, mai mult sau mai puțin îndepărtat, care formează legătura între membrele frasei, subsistă și un raport de condițiune, care însă *nu lipsește nici atunci cînd raportul dintre propoziția relativă și cea principală e subiectiv sau obiectiv*. In această privință este instructiv exemplul sus citat din *Chanson de Roland*, 1970:

Ki lui veïst Sarrazins desmembrer, Un mort sur l'altre a la tere geter, De bon vassal li poüst remembrer, remarcabil prin faptul că ideea condițională e marcată și prin întrebuințarea subjunctivului (în franceza veche în funcțiune condițională). Firește că pe măsură ce raportul primordial al interesului devine tot mai vag și precumpănește sensul condițional substituirea, de altfel arbitrară cum am văzut mai sus, prin si *l'on* se impune tot mai mult: *Aussi iere Enide bele Que nule dame ne pulcele Qui fust trovee au tot le monde*, Qui *le cerchast a la reonde* (Chr. de Tr., *Erec*, 2416); *Vez ci le plus debonere Chevalier qui onques fust nez, car* qui *li avroit toz plumez ses grenons, ne se mouvroit il* (*Percevaus li galois*, 5094); *bien set que cil l'ocirroit*, Qui *combatre les leisseroit* (Chr. de Tr., *Lancelot*, 3876); *Il auroit dure departie de ce*, qui *ne les secourroit* (*Maitre Patelin*, 1382); *Toute l'eüssent derompue*, Qui *ne lor eüst desfendue* (Rutebeuf, *Vie Elys. II*, 221); *Par dieu ilz se feront mal*, qui *ne les departira* (Rabelais, *Pantagruel*, II, 29); *Mas en no'm mogra ges enguers* qui *m'aucizes* (Guillaume IX, *Farai un vers*, 70).

Această întrebuințare a lui *qui* se continuă pînă în secolul al XVII-lea (vezi exemple la Haase, *Französ. Syntax des XVII Jahrhund.*, 90) pentru a dispărea apoi din limbă, păstrîndu-se doară în frasa: comme qui dirait (cf. Haase, *l. c.* și L. Foulet, *Petite syntaxe de l'ancien français*, 130). Rarele exemple de această întrebuințare a pronumelui relativ în italiană și spaniolă sînt suspecte de influență franco-provansală; ea este sigură d. e. la Brunetto Latini, *Tes.*, p. 76: *Che molto più risplende Lo poco*, chi *lo spende Tosto e larga mano*; poate și în exemplul citat de Meyer-Lübke, III, 684, din Boccaccio, *Dec.* 5,10: *era un chiuso di tavole vicino al piè della scala da riporvi*, chi *avesse voluto, alcuna cosa*. Interesant însă de remarcat cum la distanțe atît de mari, de timp și de spațiu, se pot produce aceleași fenomene lingvistice, urmarea acelorași premise psihologice: aceeași deviere a pronumelui relativ către sfera condițională desvoltată pe aceeași cale ca în franco-provansală, o putem constata în limba san-

scrită (cf. B. Delbrück, *Syntatkische Forschungen*, V, 562, 568) şi mai ales în elena homerică: βέλτερον, ὃς φεύγων προφύγῃ κακὸν ἠὲ ἁλώῃ, *Iliad.*, XIV, 81; sau *Odis.*, XV, 72: ἶσόν τοι κακὸν ἐσθ', ὅς τ' οὐκ ἐθέλοντα νέεσθαι ξεῖνον ἐποτρύνει καὶ ὃς ἐσσύμενον κατερύκει; acest din urmă exemplu se împărechează aşa de bine cu exemplul din Chrét. de Troyes, *Yvain.* 3130: *car ce seroit trop vilains jeus, Qui feroit d'un domage deus*, unde raportul interesului se exprimă în aşa chip că judecata (favorabilă sau nefavorabilă) enunţată în propoziţia principală se atribue subiectului propoziţiei relative (dativus commodi sau incommodi).

Dacă acest *qui* frances şi provansal îşi menţine încă autonomia pronominală, fiind subiectul propoziţiei relative condiţionale, ultimul pas spre gramaticalisare îl face dialectul aromîn, unde pronumele relativ *care* (> *carĭ*) cu forma secundară *cara*, născută probabil din *care* cu adăugarea sufixului *-a* < *h a c* (cf. *a nia* etc.) se poate întrebuinţa ca simplă conjuncţie cu înţelesul de „dacă, după ce", adeseori în legătură pleonastică cu *si* şi *di* condiţionale: *Va z greacu ş io un zbor ş* cari *s lo-afli cu cale, fă-l*, cari *s nu, ţi z dzicĭ ahit ştini, ahit dziştă* (Papahagi, *Basme*, 305_{14}); Cari *aspusiră tuţi vine arada ş'a gonilui-aleptu* (*ibid.*, 382_{12}); *Oaminĭlĭ pistipsiră, o alăsară s plîngă*, cari *nu u doare capul şi-şi mutriră lucurlu* (*ibid.*, 307_{8}): *Dipuni apoea şi nipoi,ună citi ună le-adună dim padi şi l'a-l' ţalica*, cari *poţi* (*ibid.*, 105_{21}); *cari vrei, du-ti* (Dalametra, s. v. *carĭ*): *Şi* care *s Kerim*, care *s murim Doil'i, doil'i să ne K'im*; Care *eşti gonele neu, Ce seamne are Keptul neu?* (Caragiani, *Conv. lit.*, 1869, 381, 382) etc.

Această întrebuinţare a lui *care* o găsim în tot parcursul desvoltării dialectului aromîn accesibil pentru noi la Boiagi, Daniil, Kavalliotis, pînă în zilele noastre. Fasele anterioare, pregătitoare şi care ar corespunde exemplelor franco-provansale, nu le vedem, afară doară în acest exemplu dela Papahagi, *l. c.*, 387_{24}: *Atunţea avea giudă mare, cari fura apa di la virnă*, a cărui traducere verbală ar fi: „pe atunci era pedeapsă mare, care fura apa dela cineva".

Această lacună ne face bănuitori şi ne îndeamnă să examinăm ceea ce se găseşte în limbile învecinate şi cu care dialectul aromîn a avut un schimb de influenţe. In limba neogreacă, raportul relativ se exprimă prin adverbul relativ ὁποῦ, ποῦ invariabil pentru toate genurile, casurile şi numerele, iar casurile oblice sînt indicate prin demonstrativul τὶς, în corpul propoziţiei relative: ὁ ἄνθρωπος ποῦ ἦρθε; οἱ γυναῖκες ποῦ μ'ἐφώναξαν, însă ὁ γιατρὸς ποῦ τον ἔστειλα; ὁ μαθητὴς ποῦ τοῦ ἔδωκα τὸ βιβλίο: τοῦ πλί, ποῦ ὁ βασιλιὰς χάνουνταν ιάτι αὐτό, în traducerea verbală; „puiul, care regele era pierdut din causa lui — după care regele era pierdut (cf. Thumb. *Handbuch d. neugr. Volksspr.*, 65-66, 190). Acest fel de a exprima raportul relativ este adoptat de limba neobulgară, unde vechiul *iže* şi mai noul *kojto* trăesc o veaţă precară prin dicţionare şi sînt înlocuite în limba populară şi cea familiară prin *što* şi încă mai mult prin *(g)dĕto* avînd întrebuinţarea absolut identică cu cea a lui ποῦ: *pomniš li atlaséto gdĕto ti go* kupichъ (Weigand. *Bulg. Gramm.*, 47). Această înlocuire a pronumelui relativ prin adverbul relativ local a trecut şi în dialectul nostru aromînesc, fără însă să se generaliseze ca în limba bulgară: *Fičorlu armase ca-šk'irdut, li si păru că draclu greaşte, cîndu avdzî calu iu zburaşte* (Papahagi, *Basme*, 318$_{2}$): *Aoă ţ-află feata de-amiră iu şidea pri un cufur ş aştipta s-yină lamňa (ibid.*, 342$_{25}$): *Şi feata ună cîte ună l'-aspuse anarga ş muşat cum viňe un ğone-aleptu, cum u vidzu iu plîndzea (ibid.*, 343$_{29}$) Chiar şi dialectul dacoromîn pare a nu fi rămas neatins de această influenţă neogreacă, dacă considerăm acest loc din *Codicele Voroneţean*, LXXXV, 2: *De aci vĕnirămu în loculu cela ce se chiiamă Bunu pristanişte, iuo e aproape de cetatea Lasĕei*, căruia îi corespunde în Biblia din 1648: *de carele era aproape oraşul Lasiei*, iar în 1688: *lîngă care aproape era cetatea Lasea*. In textul grecesc: ᾧ ἐγγὺς πόλις ἦν Λασαία. In afară de influenţa neogreacă, sigură în dialectul aromîn, posibilă dar respinsă în dacoromînă, în urma căreia adverbul relativ local *iu* caută să se substitue pronumelui relativ, în toate

dialectele romîneşti tinde pronumele relativ *care*, *ce* să se „adverbializeze". Originea acestui proces e cu totul diferită de cea a lui *qui* = „si l'on" şi a lui *cari* = „dacă"; ea consistă în întrebuinţarea pronumelui relativ în propoziţii *atributive*, fără a arăta raportul casului şi numărului, acestea rămînînd in sama unui demonstrativ: însuşi pronumele relativ scade deci la rolul lui πού neogrec. Însă tendinţa aceasta existînd în toate limbile romanice[1] şi putîndu-se explica prin o evoluţie naturală, nu avem nevoie de a presupune o influenţă streină. Exemple dacoromîne: *Cele două zile grele, care-i sîmbăta 'ntre ele* (Iarnik-Bîrseanu, 257); *Şi să văd pe draga mea* Care m'am *iubit cu ea În copilăria mea* (Alecsandri, *Poesii pop.*, ed. 1866, 229); *Mulţămind lui Dumnezeu de darul ce le-au trimis, care ei nici nu s'au cugetat la aceasta* (*Cron. An.*). In aromîneşte: *Aeşţi doi inşi nu arminea seară di la Dumnidzău*, ţe s *nu să aclină şi* ţe *s nu dzică*... (Papahagi, *Basme*, 116_{10}); *Ficorlu fu adus tu odălu*, ţe *era şi feata de amiră* (*ibid.* 2_{10}); *Tu hoara ţe ţidea amirălu era un aust* (*ibid.*, 351_1); *li ascumsi tu patru suti di guvi*, ţe *ne draclu s nu poată s le-află* (*ibid.*, 55_2).

O oarecare asemănare cu aromînescul *carĭ* ca conjuncţie, cu privire la întrebuinţarea modernă, o are particula sîrbocroată *jèr* = fiind că, după ce, dacă, din *ježe*[2], care este forma neutră a vechiului pronume relativ *iže*. Pe măsură ce *iže* a fost înlocuit în toate limbile slave, prin teme nouă, vechiul pronume relativ, fie în forma neutră *ježe*, fie în forma masculină *iže*, se degradează la o simplă conjuncţie, pentru care găsim exemple deja în vechea slavă bisericească[3]. Însă evoluţia aceasta s'a petrecut pe calea propoziţiei *obiective* (cf. lat. *quod* şi germanicul *dass*), fapt care nu se potriveşte cu întrebuinţarea aromînescului *carĭ*. Dacă acesta n'ar fi decît un „décalque" după forma sîrbă, el ar fi trebuit să se producă atunci cînd forma sîrbă păstra încă o

---

[1] Cf. Meyer-Lübke, *l. c.*, III § 623

[2] Cf. Vondrák, *Vergleich. Gramm.*, I, 737.

[3] Cf. *ibid.*, II, 456.

oarecare autonomie pronominală, deci înainte de sec. al XVI-lea (cf. Daničić, *Riječnik*, s. v. *jer*), și atunci forma nouă ar fi trebuit să-l înlocuiască mai întîi pe *că* și să fie representată prin *ce*, nu prin *care*. Conclusia ce se impune e, deci, că această evoluție sintactică a pronumelui relativ a pornit dela sine, în franceză ca și în aromînă, independente una de alta, franceza oprindu-se la jumătate de drum, aromîna ducînd pronumele pînă la conjuncție.

I. BACINSCHI

CREAȚIUNEA POETICĂ POPULARĂ

In cercetările mele de dialectologie, folklor și etnografie în Maramureș mi-am îndreptat privirile și în spre această interesantă și mult cotroversată latură a literaturei populare, descoperind și două talente poetice care și-au concretisat în scris producțiunea lor. Prima e Anuța Pleș din Ieud și a doua, Irina Stan din Săpînța.

Plecînd dela versurile acestor două poete ale țărănimei maramureșene, a căror creațiune e o prețioasă contribuție pentru istoricul genesei poesiei populare, vom schița mai întîi cîteva constatări și observațiuni generale în directă legătură cu problema ce ne interesează.

O primă caracteristică fundamentală ce se desprinde din poesiile lor e aceea că ele sînt în întregime de natură lirică. Nimic din ce ne-ar putea duce în spre genul epic — ceea ce, raportat, în primul rînd, la etatea la care au scris amîndouă, e deplin explicabil. Caracteristicile genului epic nu cadrează cu structura sufletească a unui poet care scrie în floarea vîrstei. Genul liric e manifestarea spontană a unor sentimente în general de scurtă durată, pe cînd cel epic cere și o concentrare intelectuală în poetisarea faptului ce va fi impresionat pe poetul creator. Creațiunea lirică e în strînsă legătură cu sentimentele celui creator, ca fiind eminamente subiectivă; pentru cea epică trebue să se producă un fapt care — direct sau indirect — să impresioneze puternic sufletul poetului din popor, al cărui eu se pierde în însuși fondul

acelui fapt. Dar sufletul femeiesc — în afară de excepțiile rare — nu e capabil de o atare abnegațiune, care e o uitare de sine. Personalitatea unei poete e în funcție de sentimentele ei proprii, iar atunci cînd îmbrățișează pe acelea care par sau chiar sînt ale altora, aceasta se datorește faptului că acele sentimente sînt în primul rînd ale ei. Atît fondul, cît și orizontul unei personalități feminine sînt departe de a cadra cu amploarea viziunilor ce le-ar comporta măreția unui fapt impresionant atunci cînd acest fapt ar urma să fie cîntat.

Se pune totuși întrebarea: oare genul epic să fie o creațiune exclusiv bărbătească, sau și femeiască?

Pentru un cercetător al timpurilor de astăzi, de vreme ce ar constata că foarte multe cîntece epice sînt cunoscute cu deosebire de femei, impresia generală pe care ar căpăta-o ar fi aceea că creațiunea acestor cîntece aparține sexului feminin. O atare impresie însă n'ar putea corespunde realității și iată pentru ce. Astăzi, ce-i drept, sexul bărbătesc nu ne oferă față de cel femeiesc nici o superioritate în ceea ce privește numărul creatorilor sau, mai ales, al depositarilor creațiunei poetice populare. Cele mai multe balade le poți culege din gura femeilor bătrîne, foarte puține dela bătrîni. Cauza? Din momentul în care patriarhalismul unui popor a început să se reducă în fața multiplelor și variatelor mijloace de civilisație contemporană, sexul bărbătesc a început și el să se simtă din ce în ce mai înstreinat de tot ceea ce constituia în alte vremuri averea și hrana lui sufletească. Atîta timp cît un popor duce o vieață pastoral-patriarhală, bărbatul e acela care, la orice petrecere, cîntă o baladă. Și cum musica populară, mai ales cea instrumentală, a fost și este exclusiv bărbătească, era natural ca și orice creațiune epică să fie cîntată pentru prima oară de un bărbat. Evident, un atare cîntec — poesie și musică — putea fi ascultat și de o femeie și, deci, învățat; în nici un caz însă purtătorul-bărbat al unor atari cîntece sau rapsodii nu le va fi ascultat, și cu atît mai puțin învățat, dela o femeie.

Intrebînd pe poeta Ioana Codrea[1] de unde a învățat toate baladele pe care mi le-a spus, ea mi-a răspuns că o bună parte din ele le-a auzit pentru prima dată în Suceava, unde a petrecut cițiva ani în tinerețe, iar altele „d'e la bătrîni". Intrebat dacă toate cîntecele bătrînești pe care le știe nu le-a învățat dela femei, bătrînul Dumn'itru Lucacia lu Istrati[2] mi-a răspuns cu un gest disprețuitor: „E! femeile învață d'e'a noi, nu noi d'ela ele!" Cînd cunoaștem vieața socială a femeiei în timpurile apuse precum și traiul bărbaților în orele și mai cu samă în zilele de repaus sau petrecere, e tot ce poate fi mai firesc să admitem că originea creațiunei epice este eminamente bărbătească. De altfel, trebue amintit că nu numai vieața internă a satelor sau cea din imediata apropiere a lor oferiau atari momente de creațiune, colaborare, localisare, răspîndire etc. a producțiunei poetice populare; vieața păstorească încă a fost și este un factor important în această problemă. In orele de odihnă, în clipele recreative precum și în nopțile de veghe ale unei stîni, toți cei care stau acolo îi vezi încă și astăzi chiar cum fac roată în jurul focului, ascultînd fermecați evocările trecutului pe care li le deșteaptă fie doina din caval, fie povestea, balada etc. ale cutărui păcurar bătrîn. In afară de diferitele relatări ca și de alte casuri constatate în alte regiuni păstorești, chiar în vara aceasta (1925) — în noaptea de 7 august — mi-a fost dat să trăesc atari clipe la o stînă maramureșeană de pe muntele Budescul din spre granița cu Polonia.

S'ar putea obiecta însă că dacă pentru sexul bărbătesc se poate invoca drept mediu creator și comunicativ orice petrecere dela care musica să nu lipsească, un mediu corespunzător pentru sexul feminin ar fi mai ales șezătorile de iarnă. Incontestabil că șezătorile constitue un mediu foarte prielnic pentru cunoașterea și răspîndirea creațiunei popu-

---

[1] Cf. cele relatate despre ea în *Graiul și folklorul Maramureșului*, LI-LII.

[2] *Ibidem*, LXXXII.

lare. Astăzi, e drept că la ele iau parte în deosebi fete, neveste și bătrîne, dar participă intr'un număr oarecare și tineri neînsurați. In ele poți auzi cum bătrînele transmit tinerelor generații cîntecele bătrînești. Dar de aci nu se poate trage vre-o concluzie în sensul că creatorii unor atari cîntece ar aparținea sexului feminin. După informațiunile bătrînești, în vechime, la aceste șezători participau în număr mare și bătrîni care, prin comoara lor literară, adesea însoțită și de musică, dominau întreaga atmosferă. In asemenea condițiuni, ne putem închipui care putea fi aportul bărbătesc nu numai în ceea ce privește creațiunea, ci și ca factor de răspîndire al ei. Că și dintre femei vor fi răsărit oarecari personalități creatoare, e tot ce poate fi admisibil; dar, în trăsături generale, în creațiunea epică se reliefează puternic inspirația bărbătească, după cum din domeniul magiei, bunăoară, se desprinde în deosebi personalitatea feminină.

Reîntorcîndu-ne la producțiunea lirică a celor două poete, o altă întrebare pe care ni-o punem e aceea de a ști dacă poesia populară e totdeauna o improvisație. Din numeroasele păreri de controversă în jurul acestui punct, reproducem pe cea a lui C. Nigra: „La canzone popolare non è improvvisata. Non è l'opera di un solo individuo. Non nasce ad un tratto perfetta. È lentamente elaborata e da molti congiuntamente e successivamente. Dei suoi elementi constitutivi una parte si può dire sempre antica. Quando dai nostri contadini si compone una canzone, si comincia a fissare la melodia, e questa è tolta ordinariamente da una canzone anteriore. Intere frasi ed interi versi, e spesso il principio della composizione, sono mutuati da canzoni già esistenti [1]". Evident că în afirmațiunea „dei suoi elementi constitu-

[1] La: Giuseppe Ferraro, *Canti popolari del basso Monferrato*, pag. XIV (în *Curiosità popolari tradizionali*, pubblicate per cura di Giuseppe Pitrè, vol. VI.

tivi una parte si può dire sempre antica" e un adevăr care, totuși, nu ne poate duce la concluzia că „la canzone popolare non è improvvisata". Firește, dacă am avea în vedere numai genul epic, am putea constata că sînt multe, chiar foarte multe cîntece care, pentru anumite popoare sau pentru anumite frînturi ale unei omogenități etnice, exclud orice improvisație, ele fiind simple transmiteri orale din generații în generații, avînd însă toate un punct în spațiu în care au luat naștere din simple improvisații. Ca exemplu s'ar putea cita cunoscuta baladă mortuară *La chevauchée funèbre* sau chiar *La donna lombarda*: pentru literatura populară romînească amîndouă aceste balade sînt simple transmiteri, presentînd numai caracteristicile unor variante localisate, ele, însă, fiind la origine, și anume în momentul în care faptele petrecute au fost concretisate în cîntece, niște improvisații. Ceva mai mult: o improvisație individuală. Bine înțeles că orice cîntec e o operă „lentamente elaborata e da molti congiuntamente e successivamente" — aceasta mai ales în genul epic. Și e firesc acest lucru, ca orice baladă să-și capete amploarea și coloritul în modul acesta, pentru că, în prima ei fasă, ea nu poate fi decît o simplă și imediată cristalisare a faptului. Zic „imediată" întru cît cu drept cuvînt se poate afirma că „il poeta rustico se non canta subito un fatto non lo canterà più. Perchè nella sua memoria se ne conservi un ricordo è mestieri ch'egli lo chiuda in un certo numero di versi e di sillabe[1]".

Revenind la genul liric, vom putea constata o și mai pronunțată improvisație. Poesia care are un caracter de durabilitate, de conservatism în timp și spațiu este cea epică. Poesia lirică — exceptînd anumite cîntece caracteristice de care sînt strîns legate melodii tot atât de caracteristice — e supusă unei puternice fluctuațiuni de alterare, înlocuire, uitare etc. — fluctuațiune în funcție și ea de ocupațiuni etnice,

---

[1] G. Pitrè, *Studi di poesia popolare*, 25 (în *Biblioteca delle tradizioni popolari siciliane*, vol. III).

preocupări de trai, schimbări de timpuri etc. Atîtea și atîtea transformări contribue ca o bună parte din producțiunea lirică a unor vremuri relativ recente să fie pur și simplu părăsită într'o bună zi, pentru a fi înlocuită cu una nouă. Așa e cazul cu cele două poete de care ne ocupăm: în general, fondul întregei producțiuni a lor, și mai ales al Anuței Pleș [1], e jalea pricinuită de desastrul războiului mondial. Avem, deci, a face cu o creațiune nouă purtînd marca individualității, o creațiune personală și improvisată care întrunește toate cerințele de a fi eminamente populară și cîntată atîta timp cît se vor resimți efectele acestui războiu.

Iată, deci, un caz caracteristic ce vine să precizeze genesa și circulațiunea creațiunei poetice populare și care dovedește în același timp o improvisație mai pronunțată și mai fecundă — ceea ce, de altfel, reiese și din comparațiunea calitativă și cantitativă a producțiunei lirice față de cea epică [2].

Trecînd acum la însuși fondul și forma creațiunei acestor două poete, relevăm, în primul rînd, următoarele distincții:

Ca fond, versurile *Anuței Pleș* sînt superioare celor ale poetei din Săpînța: inspirație ușoară, firească și simțită, pe cînd *Irina Stan*, încercînd a depăși caracteristicile poesiei populare, adesea ne apare afectată; prima se identifică cu însăși creațiunea populară, a doua vrea să aibă o notă de

[1] Pentru Irina Stan, cf. *Graiul și folklorul Maramureșului*, 51-55. În ceea ce privește creațiunea, cf. și cele relatate la pag. L-LIII.

[2] Cazul, astfel înfățișat, atinge direct o altă întrebare de o însemnătate capitală și anume: Originea genului epic la Români. Problema însă, al cărei complex ar depăși cu mult cadrul acestor simple însemnări, ne-o rezervăm pentru un viitor articol, în care o vom analiza în directă legătură cu psihologia etnică a creațiunei populare românești nord- și sud-dunărene. Cu această ocazie vom stabili și corolarul ei cu arta populară în general, și în deosebi cu muzica cu care genul epic are atingeri interesante.

personalitate cultă [1]. Găsim, totuși, și la Irina Stan versuri simțite și frumoase, cum ar fi bunăoară textul al LVIII-lea.

Ca formă, Anuța Pleș a scris — după posibilitățile ortografice pe care le cunoștea — exact în graiul maramureșean, cu toate particularitățile care îl caracterisează; Irina Stan a căutat să iasă mai peste tot din făgașul dialectal.

Asupra modului de a scrie, ca și asupra personalității creațiunei lor poetice, interesant e de relevat textul al XXXI-lea, dar mai ales al XLVI-lea, în care Anuța Pleș, cu o sinceră simplitate, ne informează asupra întregei sale creațiuni, versificîndu-și pînă și numele ei — ceea ce denotă o conștientă paternitate. După cum spune și ea, întreaga producțiune a fost scrisă în anul 1917. Textul al XLVII-lea l-a scris după intrarea armatei romîne în Maramureș. Acest ultim text l-a scris cu creion chimic pe ultima filă a caietului — ceea ce a contribuit ca sfîrșitul să se șteargă, devenind nelisibil —, iar forma în care ni se presintă e mai literarisată față de celelalte poesii ale sale; el ne reliefează în același timp și un puternic sentiment de naționalism.

Deși sînt numeroase și interesante caracteristicile textelor ce ar da loc la o analisă literară, nu vom insista mai mult asupra lor, relevînd în mod sumar numai cîteva particularități privitoare la ortografia originalului și transcrierea lui critică, redată în coloana din dreapta.

E tonic sau aton, la Anuța Pleș, e redat de obicei ca *é*.

I final lipsește chiar la forme în care se aude clar. Ex.: *copi* = *copiį* VI, [*tu*] *să zi* = *să ziį* XIX, [*tu*] *ști* = *știį* LVII, LXXXIII etc.

Diftongul *ea* e redat — nu în totdeauna — prin *e* = *ę*: *qre* V, *tre* = *tr**ę**[če]* V, *ave* LXXX, *ligne* LXXX.

Diftongul *oa* la Anuța Pleș apare cînd ca *ó*, cînd ca *óa*.

C e adesea redat la Anuța Pleș și prin *k*.

Č sau *či*, la aceeași poetă, apare în general ca *ce*:

---

[1] Mai bogată și mai fericită în creațiunea ei proprie ne apare în textul al CCLIV-lea din studiul meu asupra Maramureșului.

nicei = *niči* v, *sărăceie* vi sau *pruncei* = *prunči* i, *prunce* = *prunči* v, *duce* = *duči* v, *face* = *fači* vi etc. *C* (*i*) e redat și prin *cs*: *pruncs* vii, *nics* viii, *fecsori* alături de *fecsori*.

G(*i*) la Anuța Pleș e dat prin *j*: *lunj* v, *faji* vi etc.

K' etimologic sau resultat din palutalisarea labialei *p* se confundă cu *t'*: *t'emat* xviii, *pt'ică* xviii, *pt'icor* xi.

P S apare ca *ce* în *pegyéceaștyé* v.

Ca morfologie, relevăm: pluralul *rale* iv pentru *rele*; subj. *să dae*, *să stać* iii; condiționalul *a fi* lxxv, lxxx în loc de *aș fi*; reflexivul *a se zîmbi* lxiii.

Ca sintaxă, interesantă e forma *să trăju* — *să trăcască* xlvii pentru *dacă ar trăi*[1].

Pentru o mai ușoară urmărire a originalului, în coloana din stînga redau toate textele în transcrierea critică a ortografiei lor.

Anuța Pleș

I

Șapoi eară Mai intie	Ș'apoi iară mai întie,
Măeran flore gyin zie	Măeran floare d'in zie,
Pui kongyélu pă birtyie	Puj cond'eju pă birt'ie
Șin ceăp eară cartyu scrie	Ș'încep iară cart'e-a scrie
Cu jalé ș cu bănat	Cu žale și cu bănat
Dacă lumea so stricat	Dacă lumea s'o stricat,
Fosta sirbu maré cioyé	Fost-a Sirbu mare cîăe,
No avut grijă gyó nyime	N'o avut griză d'o ńime;
Pan paratu ferdinand	Pă nparatu Ferdinand
Wieața i o luat	Vieața i o luat:
Da ș la soțiia lui	Da și la soțiia luj —
Dacăi omu dracului	Dacă-j omu dracului.
Ion pușcat dinton motor	I-o 'npușcat dint'on motor —
Deatuncei lumea cu dor	De-atunč i lumea cu dor;
Ion pușcat gyinto mășină	I-o 'npușcat d'int'o mășină —
Deatuncei lumea suslyină	De-atunč i lumea susl'ină;
Lon pușcat cu pă muere	L'o 'npușcat cu pă muere —
Deatuncei lumea cu jale	De-atunč i lumea cu žale;

[1] Pentru această interesantă construcție cu *să*, cf. și exemplele pe care le-am relevat în încercarea mea sub § 83.

Lio lăsat pruncei orfani
Lăcominduză la bani
Lăcomniea banyilor
Multyé facéă tuturor.

II

Ardă para focului
tată țara muscului
ș galiție jumălatye
kităi a rosului partyé
să naibă ungyé să batyé
camu gyé tri ai mai bine
șpitarélés tatyé plinyé .
caré nus morț șin gropaț
pin văi ș păduri cu braz
pin corhazuri îs băgaț
șli vingyécă șli duc eară
înapoi în foc șin pară
gîngyéștyi căi musai să móră
la cătană așai dat
căi musai gyé lupiat
pă apă și pă uscat
pintru țara șin parat
cînd nyamțu porunca spupé
musai dé plécat în lumé
la porunca nyiamțului
muylă ș cruțare nui
căi poruncan părătyiască
dai musai să săn plinească
dé nu vrei să o plinéști
cu vieața o plătyéștyi.

III

Daór dumnézău să dué
aésta război să stué
o gyé nu lumea să piyeé
o gyeasi lumea să sié
ș război să nu mai țié
fostu lumé șo fo re
so stricat mai rău dea șe
deași tot așa stricată
războiu nu să mai gată

Lj-o lăsat prunči orfanj,
Lăcomindu-să la banj.
Lăcomîịa bañilor
Mulťe faćę tuturor.

Ardă para focului
Tătă țara Muscului
Și Galiția jumătaťe,
Cîtă-i a Rusului parťe,
Să n'ajbă unďe să baťe;
C'amu d'e trij aj maj bine
Șpiturele-s tăťe pliñe:
Care nu-s morț și 'ngropaț
Pin văj și păduri cu bradz
Pin corhazurj îs băgaț,
Și-i vindecă, și-i duc earăș
Înapoj în foc și 'n pară —
Gînd'eșťj că-i musaj să moară.
La cătană așa-i dat
Că-i musaj d'e luptat
Pă apă și pă uscat,
Pintru țară și 'npărat.
Cînd N'iamțu porunca spune
Musaj de plecat în lume;
La porunca N'iamțului
Mîilă și cruțare nu-i,
că porunca 'npărăťiască
Da-i musaj să să 'nplinească;
De nu vrei să o plineșťi
Cu vieața o plăťeșťi.

Da-o-ar Dumnedzău să dae
Asta războj să stae,
O d'e nu lumea să piťe;
O d'e-a si lumea să sie
Și războj să nu maj țîe.
Fost-o lume ș'o fo' re,
S'o stricat maj rău de-așa.
De-a si tot așa stricată
Războju nu să maj gată.

eară stau ę mă gīngyēsc	Eară stau şi mă gînd'esc,
eară mă sămăluēsc	Eară mă sămăluesc
ca esta tol sa găla	C'aesta tol s'a găla,
na ţīne pă cil lumea	N'a ţine pă cil lumea;
dacă ior găla pă toţ	Dacă i-or găla pă toţ
nu sor batyē cu ceăi morţ	Nu s'or bat'e cu ćei morţ.
IV	
Săracu codru cu flori	Săracu codru cu flori
cum so uscat dē tri ori	Cum s'o uscat de tri ori,
şamu earăl văd căi vergyē	Ş'amu eară-l văd că-i verd'e
ę gyē binyē nui nyēgyejgyē	Şi d'e bin'e nu-i ńed'ezd'e.
so uscat şa patra oară	S'o uscat ş'a patra oară
ş tăt nui mai binen ţară	Şi tăt nu-i mai bine 'n ţară.
vai săraca lumuţa	Vai săraca lumuţa,
tarē so putut strica	Tare s'o putut strica!
săraca lumea cu jalē	Săraca lumea cu zale,
cuprineăi tarē dē ralē	Cuprinsă-i tare de rale!
V	
Cuculē cu penē lunj	Cucule cu pene lungi,
tu tot cinţ ę oamini duce	Tu tot cinţ şi oamini duči,
nu gīngyēştyi că rămīn prunce	Nu gînd'eşt'i că rămîn prunči
nicel dē mamēlē lor	Niči de mamele lor
că ramīn tare cu dor	Că rămîn tare cu dor.
mult mni inima mē arsă	Mult mń'i inima mę arsă
dē femei cu prunce rămasă	De femei cu prunči rămasă;
pruncel strigă gyē mîncarē	Prunči strigă d'e mîncare —
la mamai maren tristare	La mama-i mare 'ntristare
dacă şti că pyită nare	Dacă şti că p'ită n'are.
bucatyēles scumpē tătyē	Bucat'ele-s scumpe tăt'e,
maica potye la prunce mórtē	Majca poat'e la prunči moart'e.
şapoi ę ei lę poftye	Ş'apoi şi ei lę poft'e',
că dóră halădue	Că doară hălăduę'
gyē năcazu ceăi pă e	D'e năcazu ćę-i pă ę,
să nu vadă ceă plinye	Să nu vadă cę plin'ę'.
varai vară şa mai tre	Vara-i vară ş'a mai trę',
zinē earnai tarē gre	Zine çarna-i tare grę,
nuşcum or eşi gyin e	Nu ş' cum or eşi d'in ę.
că nui ceine lē lucra	Că nu-i ćine le lucra
să mai aibă să trăia	Să mai ajbă să trăja'.
cān la eştyi tri ai gyē zīlē	Că 'nt'eşt'i tri ai d'e dzile
ę bucatyie fo puţinyē	Şi bucat'e-o fo' puţińe

dacă nu nyiam purtat binyé
căn duminyéce am lucrat
pă d-zéu nam rugat
besérica nam păzit
pă domnul lam suduit
nyiam purtat cum nu iubeşté
pintruacca nyé pégyécsaştyé
nyiam sfăgyit fratyé cu fratyé
nam făcut gyé feli dréptatyé
pintruacea domnu nyé batyé
d-zéu facea dréptatyé
noi sintyém tăt in păcatyé

Dacă nu ne-am purtat bine;
Că 'n dumineci am lucrat,
Pă Dumnezeu n'am rugat,
Beserica n'am păzit.
Pă Domnul l-am suduit:
Ni-am purtat cum nu iubeşte,
Pintru-acea ne ped'epsaşt'e;
N'i-am sfăd'it frat'e cu frat'e
N'am făcut d'e felj dreptat'e
Pintru-aca Domnu ne bat'e.
Dumnezeu face dreptat'e.
Noi sint'em tăt in păcat'e.

VI

Cuculé cu penyé éştyi
ş tot cinţ ş gyéspărţăştyi
gyéspărţăştyi fajl dé braz
femeilé gyé bărbaţ
ş gyéspărţăştyi cityé ştyi
părinţi gyéla copi
mamé prunce i laş săracé
la părinţ moartyea lé face
cîţ oaminyi o fo gyé rînd
jumătatyés în mormînt
şa ceáia careor mai si
nuşcum or putyé trăi
şa ceáia ceor rămînyé
nuşcum sor putyé ţinyé
căn ta ést veac blăstămat
nui cu modru gyé scăpat
la caréi născut bărbat
fără bétyiag şin gropat
o vai şa mar gyé bărbaţ
mulţis bolnazi şin gropaţ
pă munţi gyéla cărpaţ
şin galiţiea pustié
ş plină gyé săracelé

Cucule, cu pene eşti
Şi tot cinţ şi d'espărţăşt'i;
D'espărţăşti fagi de bradz
Femeile d'e bărbaţ;
Şi d'espărţăşt'i cit'e şt'i,
Părinţi d'e la copii,
Mame, prunc i laş sarac,
La părinţ moart'ea le fac.
Cîţ oamini o fo' d'a rînd
Gumătat'e-s în mormînt;
Ş'aceia care-or mai si
Nu ş' cum or put'e trăi;
Ş'aceia c'or rămîne
Nu ş' cum s'or put'e ţine.
Că 'nt'aest veac blăstămat
Nu-i cu modru d'e scăpat
La care-i născut bărbat,
Fără bet'jug şi 'ngropat.
O, vai ş'amar d'e bărbaţ,
Mulţi-s bolnazi şi 'ngropa
Pă munţi d'e la Cărpaţ
Şi 'n Galiţiea pustie
Şi plină d'e sărăcie!

VII

Eóu gyé multé ori am zis
asta nui şagă nice ris
acétai lucru dé plins
plînj odată kînd ţi gréu

Eu d'e multe ori am dzis:
Asta nu-i şagă, nici rîs,
Aesta-i lucru de plîns.
Plîngi odată cînd ţi greu,

nu poţ plînjă tot meréu
plinj odată kînd ţi jalé
şa poi ş mai uiţ gyé ralé
amu la ceâlai mai binc
la karé naré pă nyimé
kă omuţu singurél
plînjă numai pîntru él
da la ceal caă aré prunce
i de plîns mai pîntru mulţ
vai săraka lumuţa
taré so putut strica
săraca lumea ku jalé
kuprinsăi taré dé ralé

Nu poţ plînge tot mereu:
Plîngi odată cînd ţi zale
Ş'apoi şi mai uiţ d'e rale.
Amu la čeia-i mai bine
La care n'are pă n'ime,
Că omuţu singurel
Plînge numa pîntru el;
Da la čeĭ če are prunčĭ
I de plîns mai pîntru mulţ.
Vai săraca lumuţa,
Taro s'o putut strica!
Săraca lumea cu zale
Cuprinsă-i tare de rale!

VIII

Aşai lumea gyé stricată
kum no mai fo nica odată
kă nu so mai pominit
să sié mai kătunit
tată ş ku doi fécsori
să pórté la şapkă flori
da amu văd kă să gată
ş kătunésk gyé odată
fécsori ku tăt ku tată
fak izişir la olaltă

Aşa-i lumea d'e stricată.
Cum n'o mai fo' ničiodată,
Că nu s'o mai pominit
Să sie mai cătunit
Tată şi cu doi fečori,
Să poarte la şapcă flori.
Da amu văd că să gată
Şi cătunésc d'e odată:
Fečori cu tăt cu tată
Fac izişir laolaltă.

IX

Auziţam éu asară
co zinit vesté gyin ţară
să plecsă kătané sară
să plecsă ş de 50
kă ceăi tyneri la morţ tăţ
kă so dus ş opşitari
fécsori kîţ o fo tari
tăţiş morţ ş pin spitari
Inpărate undé şăz
nu ţi mnyilă kîtyé véz
tot răguţ ku hainyé verz
înyékaţ în sînjă tăţ
kă dóră véz ku otyi
kă ptyica kaşi znopty
ka holda dusă dé vînt
tăţ să kulkă la pămînt

Audzît-am eu asară
C'o zinit veste d'în ţară
Să plece cătane sară,
Să plece şi de čîndzăčĭ.
Că čeĭ t'ineri îs morţ tăţ;
Că s'o dus şi opşitari.
Fečori cîţ o fo' tari
Tăţ îs morţ şi pin spitari.
Inpărate, unde şădz
Nu ţi milă cît'e vedz?
Tot răguţ cu haine verdz
Înecaţ în sînge tăţ.
Că doară vedz cu oč'i
Ca pl'ica ca şi znopt'i,
Ca holda dusă de vînt
Tăţ să culcă la pămînt.

ptykă morț ș bolnazíț
numai domnédzău ști kîț
la nimé nui zinén gînd
kîț kokoni rămîn plîngînd
ș nyévestyé sustynînd
inpăratyé éș din kurtyé
ș tyé du pînă la muntyé
ș véz bgyatyélé răgutyé
inpăratyé ța si jalé
să treakă plumgy pin elé
ka ploia pintré nuelé

Pl'ică morț și bolnăziț,
Numai Dumnedzău ști cîț.
La nime nu-j zine'n gînd
Cîț coconi rămîn plîngînd
Și nevest'e sust'inînd.
Inpărat'e, eși din curt'e
Și t'e du pînă la munt'e
Și vedz bęțele răgut'e!
Inpărat'e, ț'a si țale
Să treacă plonği pin ele
Ca ploaja pintre nuele!

X

Wai supărare né spusă
la prunca la inima pusă
mulț nu știu dea lor părinț
gyé kînd so dus dipa ics
nu știu pă ungyio murit
mórtea kum liso văjit
ș cainéva ion gropat
ori nymé nu io aflat
pă coalea străinătăț
păduri ș pustiétăț
maré sustyin ș duréré
fără nics o mîngîeré
rămîn pruncsi părăsîț
in vece fără gyé părinț

Vaj supărare nespusă,
La prunčj la inimă pusă!
Mulț nu știu de-a lor părinț
D'e cînd s'o dus di p'aiči;
Nu știu pă und'e-o murit,
Moartea cum li s'o văžît
Și cineva j-o 'ngropat
Orj nime nu j-o aflat
Pă calea străinătăț,
Păduri și pustietăț.
Mare sust'in și durere
Fără niči o mîngîere!
Rămîn prunči părăsîț,
In veči fără d'e părinț!

XI

Măeran verdén krăngat
domné multplîns ș bănat
gyipcao murit ferdinand
véz sîrbuie afurisît
kă pă él lai omorît
ș bătaia so pornît
ș pă kînd so apukat
ș muskanu so skulat
batyél domné blăstămat

Măeran verde 'ncrăngat,
Doamne, mult plîns și bănat
D'ipč'o murit Ferdinand!
Vedz, Sîrbule,-afurisît,
Că pă el l-ai omorît
Și bătaja s'o pornit.
Și pă cînd s'o apucat
Și Muscanu s'o sculat —
Bat'e-l, Doamne, blăstămat!

XII

Wai săraká lumé ra
num gîndit să si așa
kă óamini nor rămîne
săraká lumé pustié

Vaj săracă lume rę,
N'am gîndit să sij așa,
Că oamini n'or rămîne:
Săracă lume pustie,

nam gingyt aşa să sie
kă oaminy să nu rămlé
nam gingyt să si kum eşti
kă domnye amară eşti
nuş la alţi kum le paré
mnyé mny amară laré
nuş kum paré la alţi
da eu nu mai poca trăi
gyea mari lumea ceămny
jalémny kă lumea treceă
ş dé biné nam cea leja
şim trăeak lumea cus mar
zilélé bunén zădar
la să sié ş să treakă
kă nyo fo lumea ş dragă
şam avut bině ş trai
amuş tri ş patru ai
amu sié kum a si
numai pacea gyer zini
kind stau ş sămăluéak
gyé paceă nu mai gingyeak
kă dumnezău na da paceă
pină lumea nuşan torceă
kă sint mulţ gyé nu le pasă
kit sinjă gyé om să varsă
da trébé numai odată
ku mnyk ku mare să vadă

N'am gînd'it aşa să sie,
Că oamińi să nu rămîie!
N'am gînd'it să sij cum eşti,
Că, Doamne, amară eşti!
Nu ş' la alţi cum le pare
Măie mă'i amară tare!
Nu ş' cum pare la alţi,
Da eu nu mai poči trăi
D'e-amară lumea če mă'i!
Žale mă'i că lumea treče
Şi de bine n'am č'alege,
Şi-m trăesc lumea cu-amar,
Dzilele bune 'n zădar.
Las' să sie şi să treacă,
Că ńi-o fo' lumea şi dragă
S'am avut bine şi trai
Amu-s tri şi patru aj.
Amu sie cum a si,
Numai pača d'e-ar zini.
Cînd stau şi sămăluesc,
D'e pače nu mai gînd'esc,
Că Dumnedzău n'a da pače
Pînă lumea nu s'a 'ntoarče.
Ca sînt mulţ d'e nu le pasă
Cît sînge de om să varsă,
Da trebe numaj odată
Cu mńic, cu mare să vadă.

XIII

Măéran ku frunză rară
adă domné paceă cară
kăi mult dor ş jalén ţară
părinţi pling după prunca
nyévestyé după soţ dulce
karéa duş ş nu să ştj
zinyor ori nor zini
ş karé ar inturna
nuştyu sinătoş ori ba

Măeran cu frundză rară,
Adă, Doamne, pače cară,
Că-i mult dor şi žale 'n ţară!
Părinţi pling după prunči,
Nevest'e după soţ dulči
Care-s duş şi nu să şt'i
Zińi-or orj n'or zini.
Şi care ar inturna,
Nu ştiu sinătoş orj ba.

XIV

Wai sărakă primăvară
trékutai şa triea oară
gyé kindi bătaean ţară

Vaj săracă primăvară,
Trecut-aj ş'a trięa oară
De cînd i bătaęa 'n ţară.

supăraria ş doru
Ínpluto tăt pămîntu
şi supărat tăt omu
doru ş supăraria
ínpluto tătă lumea
nuştiu kînd sa stîmpăra
Ínpăratye ínpăratye
punyé pacea nu tyé batyé
gyé kîndai prins atyé batyé
nu rămîn óaminy pă satyé
fără kokoni mityțyéi
vai şamar a ai gyé ei

Supăraria şi doru
Ínplut-o tăt pămîntu
Şi-i supărat tăt omu;
Doru şi supăraria
Ínplut-o tătă lumea,
Nu ştiu cînd s'a stîmpăra.
Ínpărat'e, ínpărat'e,
Puńe pače, nu te bat'e;
D'e cînd ai prins a t'e bat'e
Nu rămîn oamini pă sat'e,
Fără coconi mit'it'ei —
Vai ş'amar a ai d'e ei.

XV

Wai sărakă lumé hei
tot gîngyésk gyipcea nu plyei
după cea binyéi în tynyé
nar mai păre rău la nymé
nyče mnyé nu mnyar păre
argyeai nai mai rămînye
dakă so sucelt aşa
gyé nyműroi nu tygnyé
pîno fost în lumé binyé
tygnyto hatăr la cetnyé
gyé kînd lumea so strikat
tăţ óaminys ku bănat
gyé kînd lumea so sucelt
tăţ óaminys ku urît

Vai săracă lume, h'ei,
Tot gînd'esc d'ipče nu pl'ei!
După če bine-i în t'ińe,
N'ar mai păre rău la ńime:
N'iče mńie nu mni-ar păre —
Ard'ę-ai, n'ai mai rămîne.
Dacă s'o sučit aşa
D'e ńimăruj nu t'ińe.
Pin' o fost în lume bińe
T'ińut-o hatăr la čińe;
D'e cînd lumea s'o stricat
Tăţ oamińi-s cu bănat;
D'e cînd lumea s'o sučit
Tăţ oamińi-s cu urît.

XVI

Ínpăratyé ínpăratyé
nai făkut bună dreptatyé
ínpăratyé mnykulaé
kînd tyai pus să face bătaé
nai gîngyt la dumnyezău
kă tyia batyé el mai rău
gyé kînd tyai prins gyé bătaé
sînjălé kură păraé
sînjălé féčoorilor
pă munţî kărpaţilor
şîn galiţia kînd tyé duce
vez tot mormintyé ş kruce
gyé féčeori tynyéri ş prunce

Ínpărat'e, ínpărat'e,
N'ai făcut bună dreptat'e.
Ínpărat'e Mńiculae,
Cînd t'e-ai pus să faci bătae
N'ai gînd'it la Dumńedzău,
Că t'e-a bat'e el mai rău;
D'e cînd t'e-ai prins d'e bătae
Sîngęle curǎ părae,
Sîngęle fečorilor
Pă munţî Cărpaţilor.
Şi 'n Galiţia cînd t'e duci
Vedz tot mormint'e şi cruci
D'e fečori t'ińeri şi prunci

ș gyé oaminț însuraț
pa kolea morț șin gropaț
șo rămas ku dor ș jalé
nyévostyélé tynyérelé
ș kokony milytyéi
domnyé grijaștyé gyé éi

Și d'e oaminį însuraț —
P'acolo-s morț și 'ngropaț.
Ș'o rămas cu dor și žale
N'evost'ele t'iăorele
Și cocońi mit'il'ej —
Doamńe, grižaște d'e ei!

XVII

Frunză vergyé iarba sacéă
gyin anu patru sprăzacéă
anu patru sprăzacéă
gyé mayéu binyé nam cea lejă
tot ku dor ș ku dor cară
trăitam lumea amară
pétrékutam dor ș jalé
ș bugatyé zilé rilé
asta lumé ceá să gată
stai să mori gyé supărată
asta lume ceá mai zinyé
stă să moră batăr cetnyé
cătunyé afurisită
să tyé văd aférluită
kătunyea kum să vagyé
nui sir gyé măéran vergyé
ceái siruț gyé mătrăgună
nymărui nui pare bună

Frundză verd'e iarba sače,
D'in anu patruspradzače,
Anu patruspradzače
D'ę-a măcu bińe n'am č'alege,
Tot cu dor și cu dor cară
Trăit-am lumea amară;
Petrecut-am dor și žale
Și bugăt'e dzile rale.
Asta lume čę să gată,
Stai să mori d'e supărată;
Asta lume čę mai zińe,
Stă să moară batăr čińe.
Cătuńię-afurisită,
Să t'e văd aferluită!
Cătuńiea, cum să vad'e,
Nu-i sir d'e măeran verd'e.
Čę-i siruț d'e mătrăgună —
Nimărui nu-i pare bună.

XVIII

Frunzukă vergyé gyin zié
nam gingyi așa să sié
păminiu tăt bătălie
gyeaș trăi să văd odată
lumea cară înpăkată
kă gyea țînyé mult așa
puținyéi or rămînyé
kăn to nóptyé șin to zi
nu ptykă sutyé ceă mny
kăn părați so skulat
ș gyé război so gătat
șin țară porunko dat
tăț oaminy gyé plékat
frunză vergyé măéran
ceăi gyé 20 gyé any

Frundzucă verd'e d'in zie,
N'am gînd'il așa să sie,
Pămîntu tăt bătălie.
D'ę-aș trăi să văd odată
Lumea cară înpăcată!
Că d'ę-a ține mult așa
Puțîńei or rămînę,
Că 'nt'o noapt'e și 'nt'o dzi
Nu pt'ică sut'e, čę mńii;
Că 'npărați s'o sculat
Și d'e război s'o gătat,
Și 'n țară porunc' o dat
Tăț oamińi d'e plecat,
Frundză verd'e măeran,
Čei d'e doauădzăči d'e ańi.

ș gyea kolo înapoi
pînă 42
tăț so dus așa pă rînd
supăraț ș tăț plîngînd
ș puțîn io învățat
la război io ș minat
earam auzit asară
ko zinyt gyn țară
să plecea kălanyé eară
gyéla any 18
pînă la 50
să să strîngă gypă satyé
pă muskan săl poată batyé
așa pă tăț io tyémat
pînă mu ceă io gătat
rămîn prunce rămîn nyévestyé
lumea întristată estyé
fémei multyé supăratyé
o rămas amu pă satyé
nyévestyélé năkăjîtyé
érburilé nyé kosityé
maré plîns ori în ceă sat
ș pămîntul supărat
kă nu să vegyé lukrat
numai gyé șanțuri săpat
ș dekumuri gyén pușkat
o lumé re ș strikată
kum no mai fo nyce odată
plînsuri mai ș chinuri grelé
mulț prunce sînt gyé mărea ceare
că sunt taré năkăjîț
ș gyé tată părăsîț

Șî d'e-acolo înapoi
Pînă 'n patrudzăč-și-doi.
Tăț s'o dus așa pă rînd,
Supăraț și tăț plîngînd;
Și puțîn i-o învățat,
La război i-o și mînat.
Ear' am audzît asară
Č'o zîčit [știre] d'în țară
Să plečę călańe ęara
D'e la ašî optsprădzăčę
Pînă la čindzăč-și-șasę,
Să să strîngă d'i pă sate
Pă Muscan să-l poată bat'e.
Așa pă tăț i-o t'emat,
Pîn' amu čę i-o gătat;
Rămîn prunči, rămîn ńevest'e,
Lumęa întristată est'e;
Femei mult'e supărat'e
O rămas amu pă sat'e;
N'evest'ele năcăjît'e,
Erburile ńecosît'e.
Mare plîns ori în čę sat
Și pămîntu-i supărat,
Că nu să ved'e lucrat,
Numai d'e șanțuri săpat
Și d'ecumuri d'e 'npușcat.
O lume rę și stricată,
Cum n'o mai fo' ńičodată,
Plînsuri mai și k'inuri grele,
Mulț prunč sînt d'e mărea a čare,
Că sunt tare năcăjîț
Și d'e tată părăsîț.

XIX

Nușt'yu

Nuștyu înpăratyé ceaș fa
să mă duk la dumata
ș să face așa gyé binyé
să zi în oraș ku minyé
ș săl véz kîtui gyé maré
șii tăt rînduri gyé șpitaré
ku oaminy fără ptyceoré
la inymă răni doré
stréinului săraku
amărîtui traiu

Nu șt'iu

Nu șt'iu, înpărate, č'aș fa',
Să mă duc la duma-ta
Și să faci așa d'e bińe
Să zîi în oraș cu mińe,
Și să-l vedz cîtu-i d'e mare,
Și-i tăt rînduri d'e șpitare,
Cu oamin'i fără pi'čęoare,
La ińimă răn-i doare.
Streinului, săracu,
Amărîtu i traiu.

XX

pa munț

Pá munțî karpatului
argyé para fokului
da nu argyé fok ku pará
fárá bătaė gyé țará
da nu argyé fok ku fum
fárá gyé plumb ė gyn tun
nu argyé fok ku lumuyná
fárá gyn giver mășiná
gîngyéșty kâ lumea o miná

Pá munț

Pá munțî Carpatuluĭ
Ard'e para focului.
Da nu ard'e foc cu pará,
Fărá bătae d'e țará;
Da nu ard'e foc cu fum,
Fárá d'e plumb șî d'in tun;
Nu ard'e foc cu lumińá,
Fárá d'in giver-mașină, —
Gînd'eștĭ cá lumea o miná.

XXI

Sărakă țară

Săraká țará pustié
no putut nimé sá știé,
kâ tri ai așa sá sié
tăt război ė bătălié
no putut nymé a sty
kâ tri ai bătuca si
șor duceá tăț oaminy
kînd son ceăput războĭu
așa o zîs tăt omu
na ținye un an foku
ku karé armés amu
iatátyai ko trékut doi
ė gyea tunce i tăt război
nu zinyé nymén napoi
tăt război ė bătălié
nu vez óaminy să zié
kînd má uit la lumé ceăi
numai kokony ė femėi
maĭ binyé lumé săpțyėi
. . . .[1]

Săracă țară

Săracá țará pustie,
N'o putut ńime sá șt'ie
Cá tri ai așa sá sie,
Tăt războĭ șî bătălie;
N'o putut ńime a șt'i
Cá tri ai bătuę-a si
Ș'or duĉę tăț oamińi.
Cînd s'o 'ncęput războĭu
Așa o dzîs tăt omu;
„N'a ține un an focu
Cu care arme-s amu".
Iată-t'e-ai c'o trecut doĭ
Șî d'e-atunĉĭ i tăt războĭ,
Nu ziće ńime napoĭ;
Tăt războĭ șî bătălie,
Nu vedz oamińi să zie.
Cînd mă uit în lume ĉe-i,
Numai cocońi șî femeĭ,
Maĭ bińe, lume, să pl'eĭ.
. . . .

XXII

. . . .[1]
nyce așa nu nya tygny
gyor ziny pa ice ruși
ka mu so dat ku tăți

. . . .
N'iĉi așa nu ńi-a t'igni
D'e-or zińi p'alĉĭ Rușĭ,
C'amu s'o dat cu tăți,

---

[1] Lipsă în original, din cauza unei file rupte.

tăi alésk să zien kö
glagyéak kă țara or lo
kă so dat ș rumînu
șu mui mai maré foku
nuș kînd a si kapătu
mai rumînyé nu tyé batyé
nu facéă pradă pă satyé
bugalo făkut rusu
gyé kînd son ceăput foku
. . . .

Tăt aflesc să zic 'nco,
Gînd'esc că țara or io.
Că s'o dat şi Rumînu,
Ş'amu-i mai mare focu,
Nu ş' cînd a si capătu.
Măi Rumîńe, nu t'e bat'e,
Nu face pradă pă sat'e;
Bugăt o făcut Rusu
D'e cînd s'o 'ncęput focu.
. . . .

XXIII

. . . .[1]
punyé pacéă nu tyé batyé
nu meré kîtă rumîn
véz kă oaminy nu rămîn
ceă tyé du kîtă muskan
kă meré pa patra an
o na si paceă șohan

. . . .
Puńe pace, nu t'e bat'e;
Nu mere cîtă Rumîn,
Vedz că oamińi nu rămîn,
Ce t'e du cîtă Muscan,
Că mere p'a patra an,
O n'a si pace șohan.

XXIV

Muszkulé

Muskuléo pușkă ku rînd
kă rămîn kokony plîngînd
gypceă nai ș altu gînd
să pui paceă kumi rînd
Muskuléo pușkă ku rînd
kă rămîn kokony plîngînd
ș mamélé blăstămînd
șa tita tyor blăstăma
tu muskulé ty uska
ty uska kașî frunza
kîndi mai maré bruma
potyéo pușka kîti placeă
kă nyémuykă nu nyé faceă
nu meré mai înaintyé
nyco naré gyéstulă mintyé
numuș pradăn pușkătura
mînînceăl groza ura

Musculo

Musculę, 'npușcă cu rînd,
Că rămîn cocońi plîngînd,
D'ipce n'ai şi altu gînd
Să pui pace cum i rînd.
Musculę, 'npușcă cu rînd,
Că rămîn cocońi plîngînd
Şi mamele blăstămînd,
Ş'alita t'e-or blăstăma,
Tu, Musculę, t'i usca;
T'i usca ca şi frundza
Cînd i mai mare bruma.
Poat'e 'npușca cît i place,
Că ńemńică nu ńe face.
Nu mere mai înaint'e,
N'ići n'are d'estulă mint'e,
Numa-ș pradă 'npușcătura —
Mânînce-i groaza [şi] ura.

[1] Lipsă în original, din cauza unei file rupte.

XXV

Wai gyé minyé

Wai gyé minyé ceam ajuns
ké végyem mâşiny pă sus
nuştyu cea mai si gyea mu
kâs aprópé ku foku
da potşé kom ş ajunjă
kă gyea ice gyn sat nyor duceă
ş nyor punyé pă mâşină
nyor ducean ţară streină
ş nyor da ptytă poţnă

Vai d'e miñe

Vai d'e miñe č'am ažuns,
Că ved'em mâşiñi pă sus!
Nu şt'iu č'u mai si d'ę-amu,
Că-s aproape cu focu.
Da poat'e c'om şi ažungę
Că d'ę-aičį d'in sat ñi-or dučę,
Şi ñi-or puñe pă mâşină,
N'i-or dučę 'n ţară streină
Şi ñi-or da pt'ită puţină.

XXVI

Máeran

Máeran kréskut în sus
Mâi nyamţulé ş mâi rus
mulţ óaminy în lut aţ pus
gyé tri ai gyé kînd iţ dus
şi iât nu végyeţ gyea juns
kîtyé rînduri aţ mai dus
kîţ óaminy o fo gyé fruntyé
tâţis îngropaţ pă muntyé
nu trăésk kă nui gyé ungyé
ka mu gyé tri ai în kócea
multă mortyé să mai fácea
gyé tri ai ceă ţînyeţ fok
ptykă óaminy polog
ş iât duceâţ alţîn lok
nu gîngyţ să vân pakuţ
óaminy să nui prádaţ
voi pă kînd pacea uţ punyé
nu rămîn óaminy în lumé
voi pă kînd pacea uţ fa
óaminy tâţ iţ práda
ceă va si bună ţara
kă pustiea rămînyé
ceă haznăţ ave gyé a
mai binyeer si fost aşa
kum aţ fo ş mai gyé mult
karé ku kît aţ avut
războí să nu siţ făcut
kă mulţ putrégyéek în lut

Máeran

Máeran crescut în sus,
Mai N'amţule şi mai Rus
Mulţ oamiñi în lut aţ pus
D'e tri ai d'e cînd i-ţ dus.
Şi iât nu ved'eţ d'e-ažuns
Cît'e rînduri aţ mai dus,
Cîţ oamiñi o fo' d'e frunt'e,
Taţ îs îngropaţ pă munt'e,
Nu trăesc că nu-i d'e und'e:
C'amu d'e tri ai încoačę
Multă moart'e să mai fačę;
D'e tri ai čę ţîneţ foc
Pt'ică oamiñi polog
Şi iât dučeţ alţ în loc.
Nu gînd'iţ să vă 'npăcaţ,
Oamiñi să nu-i prădaţ.
Voi pă cînd pača u-ţ puñe
Nu rămîn oamiñi pă lume;
Voi pă kînd pača u-ţ fa'
Oamiñi taţ i-ţ prăda.
Čę v'a si bună ţara!
Că pustię-a rămîñę,
Čę haznă-ţ avę d'e ę!
Maį biñę-ar si fost aşa
Cum aţ fo' şi mai d'e mult,
Care cu cît aţ avut.
Războí să nu siţ făcut,
Că mulţ putred'esc în lut.

XXVII

Fosto lume

Fosto lumė oarė kind
so strikat fără gyė rind
gyom ajunja șa mai si
ștyam ș rău kumi
kă pina mu num știut
numai kit nyso părut
karėn lumė no înblat
gyė kind țările să bat
nu spuė ko fo bărbat
nyice nu pominyea ko fost
bălaė în traiu nost
la să spuė karė șty
kă arė ceă povėsty
gyn la ėsty doi ai ori tri

Fost-o lume

Fost-o lume carecind,
S'o stricat fără d'e rind.
D'ę-am ażunğę ș'a mai si
Ști'am și rău cum i;
Că pin' amu n'am ști'ut,
Numai cit ni s'o părut.
Care 'n lume n'o înblat
D'e cind țările să bat
Nu spue c'o fo' bărbat,
N'ičį nu pomińęa c'o fost
Bălae în traiu nost.
Las' să spue care ști'i.
Că are čę povest'i
D'int'acest'į doį aį orį tri.

XXVIII

Rău sa ugyė rău a si
binyea bla karea skăpa
gyntrė tunuri ș gyn fok
asi tarė ku nărok
da d-zėu gyea voi
pă om îl poatyė feri
kîndai zilė ș nărok
trėce pin apă ș pin fok
dakă ai nărok ș partyė
d-zėu sfîntu tyė skotyė
gyėla ralė gyėla tătyė
ș la tăț nya ajuta
d-zėu gyė sau dura
kă pă mîna lui sîntyėm
nu putyėm faceă ceă vrėm

Răų s'aud'e, răų a si,
Bińe 'nbla carę-a scăpa
D'intre tunurį și d'in foc,
A si tare cų năroc.
Da Dumnezeų d'ę-a voi
Pă om îl poat'e feri,
Cind aį dzile și năroc
Treči pin apă și pin foc;
Dacă aį năroc și part'e,
Dumnezeų sfîntu t'e scoat'e
D'e la rale, d'e la tăt'e,
Și la tăț ńi-ar ażuta
Dumnezeų d'e s'a 'ndura,
Că pă mîna luį sînt'em,
Nu put'em face čę vrem.

XXIX

Auzîiam ėu amu
kă punyė paceă rusu
kamu gyė o lunăn coceă
tăț oaminy zic kăi paceă
cară stau ș mă gîngyėsk
kă numai babėlė graėsk

Audzit-am eų amu
Că puńe pačę Ruso,
C'amu d'e o lună 'ncoačę
Tăț oamińi dzic că-i pačę,
Eară stau și mă gînd'esc,
Că numaį babele grăesc

şin părațî nu gingyésc
kăn părațî gyear gingyi
oare kum sar învoi
înpăratye înpăratye
punyé pacea nu tyé halyé
că gyea ţinye mult aşa
puţinyéi or rămînye
kătanyélé gyé rumîn
gynto mnyé tri rămîn
da jizi ş unguri
gynto mnyé plykă tri
sîmt bugăţ rămaş pă satyé
nui mai duk pă tăţ la mórtyé
kă unguri ş jdani
ştyu ungyé să dae bani
să nui omóră dujmani

Şi 'npăraţi nu gînd'esc,
Că 'npăraţi d'e-ar gînd'i
Oare cum s'ar învoi?
Inpărat'e, înpărat'e,
Pune pace, nu t'e bat'e,
Că d'e-a ţine mult aşa
Puţinei or rămîne.
Cătanele d'e Rumîn
D'int'o mie tri rămîn;
Da Židzi şi Unguri
D'int'o mie pl'ică tri.
Sînt bugaţ rămaş pă sat'e,
Nu-i mai duc pă tăţ la moart'e,
Că Unguri şi Židanî
Şt'iu und'e să dae bani
Să nu-i omoară dužmani.

XXX

Măi kukulé pasăro,
kum mai cînţ pă sama me
spuném kum mai kînta
pă anu al patrélia
gyé ny kînta kan eşty tri
mai biné lumé nai si
kukulé kukuţulé,
kîntăţ tu kîntărilé
kîntamu cea si să sié,
nu ţine lumean robdié
kîntă tu la primăvară,
să să facă paceăn ţară
să sié pacea gyea si,
ku doru nu né topty
gîngyésc la cealea trécuté,
kît dé greleo fu ş multé
gyé gînduri multés sătul,
krédé kă mnio fost déstul
destul o fost ş pé mult,
bineo fost kă so trécut
cîteo trécut le trécuté,
cîteor si îm par mai multé
ş deor si mai puţinelé,
tot îm par multé ş grelé
kăs sătul dé cealea lalté,
dé tri ai ş jumătaté

Măi cucule pasăre,
Cum mai cînţ pa sama me.
Spune-m cum i mai cînta
Pă anu al patrelia?
D'e ŏ'i cînta ca 'n eşt'i tri,
Mai bine, lume, n'ai si.
Cucule, cucuţule,
Cînta-ţ tu cîntările,
Cînt' amu č'a si să sie,
Nu ţine lumea 'n robd'ie;
Cîntă tu la primăvară
Să să facă pace 'n ţară,
Să sie pace d'e-a si,
Cu doru nu ne topt'i.
Gînd'esc la čalea trecute,
Cît de grele-o fo' şi multe;
D'e gînduri multe-s sătul,
Crede că mni-o fost destul.
Destul o fost şi pe mult.
Bine-o fost că s'o trecut.
Cîte-o trecut le trecute.
Cîte-or si îm par mai multe;
Şi de-or si mai puţinele.
Tot îm par multe şi grele,
Că-s sătul de čalealalte
De tri ai şi jumătate.

XXXI

Dakái aşa şli aşa
skrieai kiţyeo horicea
dakă văd kăi lumea re
tol skriu dóă tri şiruri
nu pot skrie gyé gînduri
tot skriu dóă tri şireiă
gyé gînduri nu ştiy cea lejă
gyé gîndurl ş gyé bănat
dakă lumea so sirîkat

Dacă-i aşa şi-i aşa,
Scrieaj cîťe-o horîcea
Dacă văd că-i lumea re,
Tot scriu doauă-tri şiruri.
Nu pot scrie d'e gînduri;
Tot scriu doauă-tri şireţe,
D'e gînduri nu şťiu ć'alege,
D'e gînduri şi d'e bănat,
Dacă lumea s'o stricat.

XXXII

F o k u b a t ă

Foku bată rău să şagyé
kă nus féceori numai fetyé
tăţ féceori mărg la fok
luptă ku puţîu nărok
mor féçeori ceai iubiţ
mor ku toţ nyé prohogyţ
mor ku toţ fără lumnynă
gyé plumb ş armă stróină
mor féceori tăţ pă rînd
în galiţia ş la sîrb
în italia înka şa
kă nyamţu lé poruncea

F o k u b a t ă

Focu bată, rău să şad'e,
Că nu-s feciori, numai fet'e.
Tăţ feciori mărg la foc,
Luptă cu puţîn năroc;
Mor feciori cei iubiţ,
Mor cu toţ neprohod'iţ.
Mor cu toţ fără lumină
D'e plumb şi armă streină;
Mor feciori tăţ pă rînd
În Galiţia şi la Sîrb,
In Italia înc' aşa,
Că N'amţu le poruncea.

XXXIII

S t a u s ă m o r

Stau să mor gyea tîta dor
pintru tynyé mîndrior
sara kînd ès tu vranyţă
gyé doru tău mai bágyţă
kă nu ştyu pă ungyé éşty
nyco cîtyé rale plînyéşty
dumnyezău tyé pórtyén pacea
kă alta nu ştyu cea facea
gyaş şty mîndruţ cea fa éu
nu tyaş mai lăsa la rău
gyaş şty mîndruţ ceá să fac
xinyóai pă săbăşag

S t a u s ă m o r

Stau să mor d'e-atîta dor
Pintru ťińe, mîndrior,
Sara cînd es la vraniţă,
D'e doru tău, mai bad'iţă;
Că nu şťiu pă und'e eşťi,
N'ići cîťe rale plîńeşťi.
Dumńedzău ťe poarťe 'n pace,
Că alta nu şťiu ce face.
D'e-aş şťi, mîndruţ, c'a fa' eu,
Nu ť'e-aş mai lăsa la rău;
D'e-aş şťi, mîndruţ, ce să fac,
Ziń-o-ai pă săbăşag.

XXXIV

Iinoratui ceăriu rotă
supăratăi lumea totă
da mai supăratssi
kind gyé paceă sa grăi
şom végye kiţ nor zini
nor ziny kăs îngropaţ
în galiţia şin karpaţ
ş pă mîndru şo krĕskut
frunză ş earbă gyé mult
ş pajăştyén ţălinytă
în galiţia prăpăgytă

Inoratu-i čeriu roată,
Supărată-i lumea toată;
Da mai supărat' a si
Cîud d'e păcę s'a grăi
Ş'om vedę cîţ n'or zini.
N'or zińi că-s îngropaţ
In Galiţia şi 'n Cărpaţ,
Şi pă mîndru ş'o crescut
Frundză şi earbă d'e mult,
Şi pažăşt'e 'nţălinită
In Galiţia prăpăd'ită.

XXXV

Muskulé jalea tyé ştyé
nymé să nu tyé minglé
mulţ féceori ai pus supt glié
féceori harnyce ka brazi
ş şo lăsat părinţi
harnyce ka şi nyéştyé braz
şo lăsat surori ş fraţ
tynyéri kaşi frunzan kodru
nor înturna kă nui modru
gyeaice tunu sa ugyé
morti mîndru óaré ungyé
să ştyu ungy mort maş duceă
la mormînt iaş punyé cruceă
la mormîntu mîndrului
ştyu binyé kă kruceă nui
ku drag maş duceă săi pui
ş săi skriu numéle lui
să ştyé ceinyea végye
ko murit gyé mórtyé gre

Musculo, žalea t'e şt'ie,
N'ime şă nu t'e mînglie,
Mulţ fečori ai pus supt glie,
Fečori harńiči ca bradzi
Şi ş'o lăsat părinţi;
Harńiči ca şi ńešt'e bradz
Ş'o lăsat surori şi fraţ;
T'ińeri ca şi frundza 'n codru,
N'or înturna că nu-i modru.
D'e aiči tunu s'aud'e,
Mort i mîndru, oare und'e!
Să şt'iu und' i mort m'aş ducę,
La mormînt i-aş puńe crucę;
La mormîntu mîndrului
Şt'iu bińe că crucę nu-i,
Cu drag m'aş ducę să-i pui
Şi să-i scriu numele lui,
Să şt'ie cińe-a ved'ę
C'o murit d'e moart'e grę.

XXXVI

Supăratăs nam kui spunyé
dakă nam pă nymén lume
kă ş pă ceinyeam avut
dusulo nyamţu gyé mult
mărg la poştă kartyé nui
numai doru mîndrului
nuştyu morti ori trăe
văd kă kartyé num sosa

Supărată-s, n'am cui spuńe,
Dacă n'am pă ńime 'n lume;
Că şi čińe am avut
Dusu-l-o N'amţu d'e mult.
Mărg la poştă, cart'e nu-i,
Numai doru mîndrului —
Nu şt'iu: mort i ori trăę?
Văd că cart'e nu-m sosa'.

măi mîndrulé gyé éșty ziu
skriem kartyé au sá știu
sá tyașiyépt kit gyé tîrziu
da ța zinyt hirun sat
kai murit ș lyan gropat
pá lynyé tyo împușkat
gyéla ancat împárat
ș tyo tare bolnázit
doftori tyo adurnyt
ș altu nu tyai trézit
tyo adurnyt doftori
ș nu tyai putut trézi
ai murit în tu șpitari
între doftori ceái mari
mîndruț kînd tyo îngropat
no știut nymé gyn sat
no știut kîndai murit
mórtya kum țîsa văjît
mîndruț kînd nyam gyéspárțît
gyea astya nam mai gîngyt
nam gîngyt mîndruț gyé tynyé
sá rămîi pá țări străinyé
sá mori sá nu știe nymé
nu da domnyé nymărui
supăraria mîndrului
dapoi supăraria me
gyé nyémnyká num tigne
gyé nyémnyk nu mnyo tygnyt
kînd gîngyésk kum am trăit
kam trăit kași doi frați
gyn doi párinț kununați

Măi măndrule, d'e eșt'i ziu
Scrie-mi cart'e eu să șt'iu,
Să t'ę-ast'ept cît d'e tîrziu.
Da ț'a sinit b'irui 'n sat
C'ai murit și t'ę-a 'ngropat;
Pă t'in'e t'ę-o împușcat
D'e la a nost împărat
Și t'ę-o tare bolnăzit,
Doftori t'ę-o adurnit
Și altu nu t'ę-ai trezit;
T'ę-o adurnit doftori
Și nu t'ę-ai putut trezi;
Ai murit înt'un șpitarį
Între doftori cęi mari.
Mîndruț, cînd t'ę-o îngropat
N'o șt'iut nime d'in sat,
N'o șt'iut cînd ai murit,
Moart'ęa cum ți s'a văzît.
Mîndruț, cînd ne-am d'espărțît
D'e-ast'ęa n'am maį gînd'it;
N'am gînd'it, mîndruț, d'e t'ine
Să rămîi pă țări străin'e,
Să mori să nu șt'ie nime.
Nu da, Doamne, nimărui
Supăraria mîndrului;
D'apoi supăraria mę —
D'e nemnică nu-m tignę;
D'e nemnic nu mai-o tignit
Cînd gînd'esc cum am trăit;
C'am trăit ca și doi frați
D'in doi părinț cununați.

XXXVII

Héi tu mîndrulutule
kînd aud ká poșta zinyé
tot gîngyésk mîndruț gyé tynyé
ká tráésty pă țări străinyé
și trimetyé kartyén sat
ká éșty la alt împárat
kînd o gată gyé ceátyt
mai binyé nar si zinyt
ká kartyé nam auzit
știu mîndrulé kai murit

H'éį tu, mîndrulutule,
Cînd aud că poșta zine
Tot gînd'esc, mîndruț, d'e t'ine,
Că tráeșt'i pă țări străine
Și-ț trimet'e cart'e 'n sat,
Că eșt'i la alt împărat.
Cînd o gată d'e cęt'it,
Mai bine n'ar si zinit,
Că cart'e n'am auzit.
Șt'iu, mîndrule, c'ai murit

In galiţia pă un rît
pă un rît fără gyé flori
ş ţo fo musai să mori
gyn surorí fraţ ceai avut
nu tyo astupat ku lut
numai bunu dumnyézău
ţo ploat pă kopîrşău
da no fo kopîrşău gyé brad
nycel kruceiţă la kap
nycel éu kă mnyai fo drag
nyce no fo ceinyéţ aducea
la mormînt săţ pué krucea
ş săţ scrié ku ceárnyală
kai murit gyépartyéu ţară

In Galiţia pă un rît,
Pă un rît fără d'e florį
Şi ţ'o fo' musaį să morį.
D'in surori, fraţ c'aį avut
Nu ţ'e-o astupat cu lut,
Numaį bunu Dumńedzăų
Ţ'o ploat pă copîrşăų.
Da, n'o fo' copîrşău d'e brad,
N'ičí cruciţă la cap,
N'ičí eų că mńį-aį fo' drag,
N'ičį n'o fo' čine-ţ aduč̨ę
La mormînt să-ţ pue cruč̨ę
Şi să-ţ scrie cu čęrńeală
C'aį murit d'eparťe 'n ţară.

XXXVIII

Into sară păla ceină
stam ku prelynu gyé mînă
şa mîndoi ţînyem un sfat
kumi omu supărat
dakă să ducea gyn sat
dakă pliakăn drum gyé ţară
nu şty mai zinyéa eară

Înt'o sară, pă la čină,
Stam cu preťinu d'e mînă
Ş'amîndoį ţińem un sfat
Cum i omu supărat
Dacă să duč̨ę d'in sat,
Dacă pleacă 'n drum d'e ţară,
Nu şťi mai zińi-o-a ţară?

XXXIX

Măeran

Măeran în grăgynuţă
hai mîndrulé ş tyén struţă
nam sămînat făro liakă
kît ţî punyé tu la şapkă
la şapcă nuţ trébé struţ
kă şapcai ku tri bumbuţ
pă bumbu ceăl mărişor
skrisi pîntru ceinyé mor
la şapcă nuţ trébé flori
kăţ pun vektări kînd mori
gyé trăéşty nuţ mai tygnyc
să pui flori mîndré la e
gyé tri ai ş jumătatyé
rămîn florilé uskatyé
gyé féceuraş nyé purtatyc

Măeran

Măeran în grăd'inuţă,
Haį, mîndrule, şi ťe 'nstruţă,
N'am sămînat făr' o ľeacă,
Cît ţî puńe tu la şapcă;
La şapcă nu-ţ trebe struţ
Că şapca-i cu tri bumbuţ:
Pă bumbu čęl mărişor
Scris i pîntru čińe mori:
La şapcă nu-ţ trebe flori
Că-ţ pun vecităr cînd mori.
D'e trăeşťi nu-ţ mai ťigńę
Să puį florį mîndre la ę.
D'e tri aį şi ģumătaťe
Rămîn florile uscaťe,
D'e fečoraş nepurtaťe.

batár fetyélé lé pórtyé
ş fetyéléa supăratyé
kă féceori márg la mórtyé
gyé kínd i bătaéa țară
nyce fetyélé nau tygnyală
és ín drum ş in tórnă eară
és ín drum ş earăn torc
daká nui celnyé la jok
féceorașí jokului
das ín fruntya fokului
féceorașí ceăi gyé mult
ku karé so înceaput
tăț pína mu so trékut,
numélé li skris în peștyé
pă mormínt earbă lé kréștyé
puțíny fukă tot mai simt
jumătatyéa ín mormínt
ori săraku ori bogatu
la război unu ka altu
kă plumbu ceăl blăstămat
nul întreabă kăi bogat
aiastai dréptatyo dată
în lumea aiast strîkată
ceă dómnyé pótyé să sié
kît a mai şi bătălié
pă kínd bătaia sa tre
nuştyu ceinya rămînye
héi tu mîndrulețulé
multyé zíléș ín tri ai
ín tătyé la rău să stai
la jok ş la băutură
or si fost póstyé măsură
da la pară ş la foc
vai şa mar gyea vost nărok

Batăr fet'ele în poart'e;
Şi fet'ele-s supărat'e,
Că fečori murg la moart'e.
D'e cînd i bătae 'n țară
N'ičj fet'ele n'aų t'igńeală:
Es în drum şi 'ntoarnă eară
Es în drum şi eară 'ntorc,
Dacă nu-i čińe în ğoc.
Fečorașî ğocului
Da-s în frunt'ea focului;
Fečorașî čej d'e mult
Cu care s'o înčeput,
Tăț pîn' amu s'o trecut,
Numele i-i scris în Peșt'e,
Pă mormînt earbă le creșt'e.
Puțińj încă tot mai simț,
Gumătat'e-s în mormînț.
Orj săracu, orj bogatu
La război, unu ca altu,
Că plumbu čel blăstămat
Nu-l întreabă că-i bogat—
Ajasta-i dreptat'e-odată
În lumea ajast' stricată.
Če, Doamńe, poat'e să sie?
Cît a mai şi bătălie?
Pă cînd bătaja s'a tre'
Nu știu čińe-a rămîńe.
H'ej tu, mîndruluțule,
Mult'e dzile-s în tri aj,
În tăt'e la rău să stai
La ğoc şi la băutură
Or si fost post'e măsură;
Da la pară şi la foc
Vaj s'amar d'e-a vost nă roc.

XI.

Wai săracei féceori
kum io kréskut părinți
gyéș harnyce kași brazi
ş să duk kași nori
ştyi bgyala kareor zinyi
ş karé or întorna
nu lia si dragă lumea

Vaj săračí fečorj,
Cum i-o crescut părinți
D'e-s harńičj ca şi bradzi
Şi să duc ca şi nori—
Şt'i bgeala care-or zińi!
Şi care or înturna
Nu le-a si dragă lumea,

kor si bolnazi la bgyata
unui înpușkat pin pîyceor
altu strigă vai kă mor
unui înpușkat pinto mînă
altu strigă nam hogynă
kă moy plumbu la inymă

XLI

Frunză vergyo gyé briboi
vai șa mar fécoori gyé voi
kum meréț tăț la război
nu șăgyéț în sat cu noi
ku părinți să lukraț
duminyéka să jukaț
să nu trăiț supăraț
gypaice în gyépărțaț
să jukaț ș să horiț
ku fetyé să vă tîlnyț
supăraț să nu trăiț
gypa icel prăpăgyț
ș gyn tunuri bolnăziț
kînd var sin lumé mai drag
vă joră nyamțu supt styag
supt styag roșu gyé mătasă
șî musai gyé măra gyea kasă
supt styag roșu mohorît
musai sutu gyé urît
ș pă nyamțu gyé slujit
țara lui gyé stăpînyt
șa șa tynyéri gyé murit

ș

floricea gyé gyșînyelé
știm noi binyé kă vi jalé
kaț ajuns aestya ralé
gyéi musai la mortyea meré
da numai na vém ceă fa
nu vă putyém ajuta
kă gyéla ralé vam tra
kă nyce noă nu ny drag
kă nu nyé ziny la prag
sărilé să nyé tîlnym
supăratyé să nu sim

Cor si bolnazj la bçeata.
Unu-i înpușcat pin pîčior,
Altu strigă „vai că mor!":
Unu-i înpușcat pint'o mînă,
Altu strigă „n'am hod'înă,
Că mi'i plumbu la ińimă!"

Frundză verd'e d'e briboj,
Vai ș'amar fečorj d'e voj,
Cum mereț tăț la războj,
Nu șăd'eț în sat cu noj.
Cu părinți să lucraț,
Duminéca să ĝucaț,
Să nu trăiț supăraț,
D'i p'aiči înd'epărtaț;
Să ĝucaț și să horiț,
Cu fet'e să vă tîlńiț,
Supăraț să nu trăiț,
D'i p'aiči prăpăd'iț
Și d'in tunurj bolnăziț.
Cînd v'ar si 'n lume maj drag,
Vă ĝoară N'jamțu supt st'çag,
Supt st'çag roșu d'e mătasă,
Și-i musaj d'e mîrs d'ç-acasă;
Supt st'çag roșu mohorît,
Musaj sutu d'e urît
Și pă N'jamțu d'e služit,
Țara lui d'e stăpîńit
Ș'așa t'iñeri d'e murit.

și

Floriča d'e gișińele,
Șt'im noj biñe că v'i žale
C'aț aĝuns aest'ça rale
D'e-i musaj la mçart'ç-a mere.
Da numaj n'avem čç fa',
Nu vă put'em aĝuta,
Că d'e la rale v'am tra',
Că ńiči nçaųă nu ń'i drag
Că nu ńe zińiț la prag
Sările să ńe tîlńim,
Supărat'e să nu sim.

XLII

Mái kukulé

Mái kukulé kum kíntai
amus tri ș patru ai
am kintat șaș mai kinta
da mny urítá lumea
ka ud nyévestyé borind
duminyékan kijmé bínd
țlnyé dómnyé rázboiu
batár șaplyé ai gyea mu
sá nu zié urítu
sá má ibgyésk ku míndru
batává foku nyévestyé
multá jalén tré voi estyé
daká vor ziny bărbați
kum vor pirăi grumazi
gypceá vă ibgyț ku alți
da nu lóț lukru pá sus
pá la noi gyea ceale nus
da am auzit ká sint
oaré ungyé pá pámint
nyévestyolé kum tráésk
gyé kokony nu mai gíngyésc
ká podu-i gol kámară nui
tát să duk să beém kui
gyé doru bărbatului
ká bany io kăpătat
gyn lumé după bárbat
márgínd bgyata supărată
sá tíinyé ku ceaea laltá
șa ceaca poșta óa ștyaptá
sá gráésc sá beéo dată
domnyé num sién pulat
nyce astáz nam mínkat
da nom be făron fártai
ka ceála nu nya fa bai
povéstynd povestyé multá
gyé kokony gyé kasă uitá
nyce gyé bărbaț nu gíngyésc
kítyé ralé mai plínyésc
elé beu să vésălésk
lé véz zuoan kijmé bínd

Máj cucule

—Măj cuculo, cum cíntaj
Amu-s tri și patru aj?
—Am cíntat ș'aș maj cínta,
Da má'i urítă lumęa,
Caud ñevest'e borind,
Dumiñeca 'n cîżme bînd:
„Țîñe, Doamñe, războiu
Batăr șapt'e aj d'ę-amu,
Sá nu zie urítu,
Să mă ibgęsc cu mîndru".
Bată-vă focu, ñevest'e,
Multă żale 'ntre voj est'e;
Dacă v'or ziñi bărbați,
Cum v'or pirăi grumadzi
D'ipcę vă ibd'iț cu alți!
Da nu loaț lucru pă sus,
Pă la noj d'ę-ačalę nu-s;
Da am audzit că sînt
Oare-und'e pă pămînt,
N'evest'ele cum trăesc,
D'e cocoñi nu maj gînd'esc:
Că, podu-i gol, cămară nu-i,
Tăt să duc să bęę-un cuj
D'e doru bărbatului,
Că bani i-o căpătat
D'in lume după bărbat.
Mărgînd bęata supărată
Să tîñę' cu čaçalaltă,
Ș'ačaęa poșta o-aștęaptă;
Să grăesc să bęę-odată:
Doamñe nu-m sie 'npulat [?],
N'ičj astădz n'am mîncat;
Da n'om bę, făr' on fărtaj,
C'ačęla nu ñę-a fa' baj.
Povest'ind povest'e multă
D'e cocoñj, d'e casă ujtă,
N'ičj d'e bărbaț nu gînd'esc
Cît'e rale maj plîñesc.
Ele beu, să veselesc,
Le vedz dzuoa 'n cîżme bînd,

nusă duk la lukrun kimp
olé zik kă nor lukra
kăn pŭratu bany lia da
şor trăi mai pă uşor
nu sor mai topty gyé dor
pina si kityon féceor
nyce nor trăi cu bănat
pina şi un om în sat

Nu eă duc la lucru 'n câmp:
Ele dzic că n'or lucra,
Că 'npăratu banj lj-a da
S'or trăi maj pă uşor,
Nu s'or maj topt'i d'e dor
Pin' a si cit'ę-un fečor:
N'ičj n'or trăi cu bănat
Pin' a si un om în sat.

XLIII

Săraku omu stréin
nymé nui tyiamă la zin
în lok gyé zin apă be
foku bată rău trăé
în lok gyé zin i dau apă
foku bată răul kată
strĕinu tăli strĕin
gyé iai facea apa zin
gyn stréin pînă face fratyé
nuţ rămînyé sănătatyé
pînă cea face fratyé dulceă
sînătatya ţisă duceă
streinu aşa să batyé
să duce dor gyé sînătatyé

Săracu omu strein,
N'ime nu-l t' iamă la zin;
În loc d'e zin abă bę—
Focu bată, rău trăç'.
În loc d'e zin i dau apă —
Focu bată, rău-l cată.
Streinu tăt i strein,
D'e j-ai facę apa zin;
D'in strein pînă faci frat'e
Nu-ţ rămîńe sănătat'e;
Pînă ce faci frat'e dulçę
Sînătat'ea ţi să duçę.
Streinu aşa să bat'e,
Să duči dor d'e sînătat'e.

XLIV

Săraka ţara străină
multi gyé supărări plină
săraku omu strein
multi gyé supărări plin
la karé om mintyé aré
nui trébé altă mai maré
numai dor ş supăraré
gyé karé om naré mintyé
supăraria nusă pringyé

Săraca ţara streină,
Mult i d'e supărărj plină!
Săracu omu strein
Mult i d'e supărări plin!
La care om mint'e are
Nu-i trebe altă mai mare,
Numai dor şi supărare.
D'e care om n'are mint'e
Supăraria nu să prind'e.

XLV

Skrieaş multyé ş nam rind
ka ud kukuţu kintînd
kuku kintă ş toţ zicea
kă ku lumea noi în vinjă
şapoi stau ş mă gingyésk

Scrię-aş mult'e şi n'am rînd,
C'aud cucuţu cîntînd.
Cucu cîntă şi toţ dzîcę
Că cu lumęa n'oi învingę
Ş'apoi stau şi mă gînd'esc

tare sá nu má skirgyésk
tálá lumea trajáŋ ráu
știu ká nu trag numa éu
kopilaș tynyéri ș prunce
ku zilélé draj ș dulce
daká dau mina ku ráu
gyé él pot skápa ku gréu
ráu după ceái în celnjă
ku gréu pot ku él an vinjă

Tare să nu mă scîrgesc:
Tată lumea trage 'n rău,
Știu că nu trag numa eu.
Copilaș t'ineri și prunci,
Cu dzilele dragi și dulci,
Dacă dau mîna cu rău
D'e el pot scăpa cu greu:
Rău după ce-i încinge
Cu greu pot cu el a 'nvinge.

XLVI

celoyé kartya óa ceáty
săi sié drag a trái
ș karé or askulta
multyé zilé sá tráia
ș
Héi tu miká poézié
gyea vre cenyéva sá știé
celoyé tyan ceápul a skrié
frunză vergyé gyé cèlrèș
gyn komitat mar murés
ș numélé satului
éud i numélé lui
măéran vergyé ku frunză
numélé mny Pléș Anuțá
má tyamă Anuță Pléș
éu am skris aésta vérș
în anu 1917.

Cine cart'ea o-a citi
Să-i sie drag a trăi,
Și care or asculta
Mult'e dzile să trăia'.
și:
H'ei tu, mică poezie,
D'e-a vre cineva să ști'e
Cine t'e-a 'nceput a scrie.
Frundză verd'e d'e cîreș,
D'in comitat *Marmureș*,
Și numele satului
Eud i numele lui.
Măeran verd'e cu frundză,
Numele mn'i *Pleș Anuța*;
Mă t'eamă Anuță Pleș,
Eu am scris acsta vers
în anu 1917,

XLVII

Floricea mindră de rit
mulțámásk domnului sfînt
cam ajuns cîtcam gîndit
că ruminu o zinit
în țara ungurului
nio scos dé supt mîna lui
săm rumîni adévărați
scoș din tré unguri spurcați
tisa pișta nu trăe
să vadă cum né ligne
dacă él nu poruncea
co fo vrut să poruncea
ș féméi să omora
săm pușté pa zacealea
ceo gîndit ison plinit

Florica mîndră de rît,
Mulțămăsc Domnului sfînt
C'am agiuns cîte-am gîndit,
Că Rumînu o zinit
În țara Ungurului,
Ni-o scos de supt mîna lui.
Săm Rumînj adevărați,
Scoș dintre Ungurj spurcați.
Tisa-Pișta nu trăe'
Să vadă cum ne ține'
Dacă el nu poruncea.
C'o fo' vrut să poruncea'
Și femei să omora',
Să 'mpuște p'a dzăcelea.
Ce-o gîndit i s'o plinit,

că pă él lo omorît
să trăia iar spînzura
tăt dă rîs iar si mórtea
că ș niamțu om mărét
cînd i mnirue pă tăț
gîndito că nor mai si
săi pótă lui poruncei
gîndito că na afla
lui nimé săi poruncea
cean vîrtí tătă lumea
dear ave lumea o tórtă
oar în vîrtí dinto dată
șamui vai dé capu lui
co fujît din țara lui
nu poruncea nimărui
i păcat să poruncea
ș să mai împărăța
măi niamțule om dé cîné
nai știut cea si cu tine
nai putut să șăz pă loc
să nu ții atîta fok
mai biné așa să sie
să trăiascăn pribéjie
a sosît din pribejît
din țara lui o fujît
o fujît din țara lui
dacăi omu dracului
. . . . [1]

Că pă el l-o omorît,
Să trăia l-ar spînzura,
Tăt de rîs i-ar si moartea.
Că și Niamțu, om măreț,
Cînd i mn'irue pă tăț,
Gîndit-o că n'or mai si
Să-i poată lui porunci;
Gîndit-o că n'a afla
Lui nime să-i poruncea',
C'a 'nvîrti tătă lumea.
De-ar ave lumea o toartă
O-ar învîrti dint'odată.
Ș'amu-i vai de capu lui,
C'o fugît din țara lui,
Nu poruncea' nimărui.
I păcat să poruncea'
Și să mai împărăța'.
Măi Niamțule, om d'e cine,
N'ai știut c'a si cu tine,
N'ai putut să șădz pă loc.
Să nu ții atîta foc.
Mai bine așa să sie,
Să trăiască 'n pribegie.
A sosît di-o pribegît,
Din țara lui o fugît;
O fugît din țara lui,
Dacă-i omu dracului.
. . . . [1]

Irina Stan

XLVIII

Șăz inim ăn sînu meu.
Nu spune cînd țafi rău
zi inimă că ți bine
că mulț pizmaș am pingă mine
ei cînd știu că mi rău mie
tăț joacă de bucurie.
și nuștiu ce poate fi
de nu mă pot suferi
mulț și multe mar mînca
de leam făcut rău de ba
Doamne cumi poț răbda?
fi inimă răbdărie

Șăzi, inimă, 'n sînu meu,
Nu spune cînd ț'a fi rău;
Zi, inimă, că ț'i bine,
Că mulț pizmaș am pingă mine:
Ei cînd știu că m'i rău mie
Tăț joacă de bucurie
Și nu știu ce poate fi
De nu mă pot suferi.
Mulț și multe m'ar mînca
De le-am făcut rău, de ba —
Doamne, cum i poț răbda?
Fii, inimă, răbdărie

[1] Restul rămîne nelegibil, fiind șters.

ca tina de sub călcie
fi inimă răbdătoare
ca tina de su picioare
da de dor şi supărare
veştezitai ca o floare
cîndo rumpi şo pui a soare
vara la căldură mare
că de dor şi de urît
bătrîneşti ca floaren rît
las şi las săm bătrînesc
că nemic num bănuesc
că soarelei sfînt cu rază
şi te uită dimineaţă
căn zori de zi cînd răsare
dai mai tînăr cao floare
pă cînd soaă la sfînţît
tare tareo bătrînit
cîteo văzut pă pămînt
da eu cu trup pemîntesc
cum pot să nu bătrînesc
cîte rele mai tîlnesc
că de cînd mam cunoscut
tăt cu dor am petrecut

Ca tina de sub călcie!
Fij, inimă, răbdătoare
Ca tina de su picioare!
Da de dor şi supărare
Veştezit-aj ca o floare
Cînd o rumpi ş'o puj a soare
Vara la căldură mare;
Că de dor şi de urît
Bătrîneşti ca floarea 'n rît.
Las' şi las' să 'mbătrînesc,
Că nemic nu-m bănuesc;
Că soarele-i sfînt cu rază,
Şi te uită dimineaţă:
Că 'n zorj de zi cînd răsare
Da-i mai tînăr ca o floare;
Pă cînd soaă' la sfînţît
Tare, tare-o bătrînit
Cîte-o văzut pă pămînt.
Da eu cu trup pemîntesc
Cum pot să nu bătrînesc
Cîte rele maj tîlnesc?
Că de cînd m'am cunoscut
Tăt cu dor am petrecut.

XLIX

frunză verde frunzule
hei tu mămuleoara me
cînd pă mine mai născut
zori de ziuă so făcut
cînd întîie mai scăldat
zori de zi so luminat
cînd soarileo răsărit
Dumnezeu mio rînduit
nici să trăesc nici să mor
săm petrec vieaţan dor
săm petrec vieaţan jele
şi tăte zilele mele

Frunză verde, frunzule,
Hej tu, mămuleoara me,
Cînd pă mine m'aj născut
Zorj de ziuă s'o făcut;
Cînd întîie maj scăldat
Zorj de zi s'o luminat;
Cînd soarile-o răsărit
Dumnezeu mi-o rînduit
Nicj să trăesc, nicj să mor,
Să-m petrec vieaţa 'n dor;
Să-m petrec vieaţa 'n jele
Şi tăte zilele mele.

L

şi cînd Maică mai născut
mai bine să fi făcut
doauă fîntînele răci
păste între 2 dealuri săci

Şi cînd, maică, m'aj născut
Maj bine să fi făcut
Doauă fîntînele răcj
Păste (între) 2 dealurj săcj:

cine dealu ofi suit
la eleo fi hodinit
dacă apofi băut
afi zisă cu dor mult
cineo făcut fîntînile
ertei domnu păcatile
dașă Maică mai făcut
fată fire pemintească
lasă săte suduească

Ĉine dęalų-o fi suit
La elę-o fi hodinit
Dacă apă-o fi băut:
A fi zisă cu dor mult:
„Ĉinę-o făcut fîntînile
Erte-i Domnu păcatile".
D'așă, majcă, m'ai făcut
Fată, fire pemintęască—
Lasă să te suduească.

LI

fămă Doamne cum mi dor
o păsărică să zbor
da să zbor pă supămînt
la a mîndrului mormînt
sămă uit cum putrăde
mîna cu inelele
ochi și sprincenele
gurița și buzăle
tăt gurița zîmbitoare
și brațăle strîngătoare
fața frumoasă mirie
cam iubito mai înție

Fă-mă, Doamne, cum m'i dor
O pasărică să zbor,
Da să zbor pă su pămînt,
La a mîndrului mormînt,
Să mă uit cum putredę'
Mîna cu inelele,
Ok'i și sprîncenele,
Gurița și buzăle;
Tăt gurița zîmbitoare
Și brațăle strîngătoare;
Fața frumoasă, mirie—
C'am iubit-o mai înție.

LII

zisam vîntului asară
mergi vîntuț din țarănțară
dute spune mîndrului
că mi dor de fața lui
vîntu o și pornit îndată
și mo lăsat supărată
noapte ntreagă nam durmit
statam și lam agodit
cută ziuo și sosit
și mio spus în graiu sfînt
pă Drăguțu tău iubit
nu lam gasît pă pămînt
și poate co și murit
murito și lo ngropat
la Italiea pușcat
că dear trăi lafi aflat
că pă pămînt tăt lam cotat
dear trăi lafi găsît
că lam cotat tăt pă pămînt

Zis-am vîntului asară:
„Merği, vîntuț, din țară'n țară,
Du-te, spune mîndrului
Că m'i dor de fața lui".
Vîntų-o și pornit îndată
Și m'o lăsat supărată.
Noapte 'ntręagă n'am durmit,
Stat-am și l-am agodit.
Cătă ziu-o și sosit
Și mi-o spus în graiu sfînt:
„Pă drăguțu tău iubit
Nu l-am găsit pă pămînt
Și poate c'o și murit.
Murit-o și l-o 'ngropat
La Italięa, pușcat;
Că dę-ar trăi l-a fi aflat,
Că pă pămînt tăt l-am cotat;
Dę-ar trăi l-a fi găsit,
Că l-am cotat tăt pă pământ".

LIII

cînd îmi vine dorun gînd
ea la uliță plîngînd
și mă uit șin sus șin jos
cu oținț lăcrămoș
da mă uit șin jos șin sus
încătrău Mîndru so dus
cîndam plîns și eam fost spus
e sama Mîndrule bine
camu nai parte de mine
dacă meri pă țări străine
cum am zis so și plinit
eu trăesc Mîndro murit.

Cînd îmi vine doru 'n gînd
Ea la uliță plîngînd
Și mă uit și 'n sus și 'n joș,
Cu ojuți lăcrămoș.
Da mă uit și 'n joș și 'n sus,
Încătrău mindru s'o dus.
Cînd am plîns și i-am fost spus:
„E sama, mîndrule, bine,
C'amu n'ai parte de mine
Dacă meri pă țări străine".
Cum am zis s'o și plinit:
Eu trăesc, mîndru-o murit.

LIV

frunză verde din grădine
Mîndruț doru de la tine
la inimioarăi la mine
așăzati acolo bine
da nu spun să știe nime
așăzati pă vecie
da nu spun nime să știe
țîe Mîndruleor țaș spune
da văd bine cum i lume
că noi Mîndruț niom lăsa
și nu te vreu supăra

Frunză verde din grădine,
Mîndruț, doru de la tine
La inimioară-i la mine,
Așăzat i-acolo bine,
Da nu spun să știe nime;
Așăzat i pă vecie,
Da nu spun nime să știe,
Ție, mîndrulșor, ț'aș spune,
Da văd bine cum i lume,
Că noi, mîndruț, ni-om lăsa
Și nu te vreu supăra.

LV

hei tu Mîndruliorule
eu ascultămi vorbile
că și ioț plac da și tumi placi
ce căs de oameni săraci
ioț plac țîe și tu mie
das fată fără avuție
și văd că țîs pă placere
da mie fată fără avere
că avere deaș avea
tăt ar fi pă voia mea
așă nu poi cugeta
fimea pă voe cîndva
nu poi nu Mîndrule știi
fimea pă plac nu mea fi

Hei tu, mîndruliorule,
Eu ascultă-mi vorbile,
Că și io-ț plac, da și tu-mi plăci
Ce căsi de oameni săraci!
Io-ț plac ție și tu mie,
Da-s fată fără-avuție;
Și văd că ți-s pă plăcere,
Da mi-s fată fără-avere.
Că avere de-aș avea
Tăt ar fi pă voia mea;
Așă nu poi cugeta,
Fi-mi-a pă voe cîndva;
Nu poi, nu, mîndrule, știi
Fi-mi-a pă plac, nu mi-a fi.

LVI

frunză verde viorele
coatăţ Mîndruţ cu avere
dacă nu ţîs pă plăcere
că numai buzălea amele
buzăle şi guriţa
să vorbesc cu Dumata
nici nam averi cu sume
numa eu singuren în lume

Frundză verde, viorele,
Cọată-ţ, mîndruţ, cu avere
Dacă nu ţî-s pă plăcere,
Că numai buzăle-s a mele,
Buzăle şi guriţa,
Să vorbesc cu duma-ta;
Nici n'am averi cu sume,
Numa eu singură 'n lume.

LVII

ştiu eu ştiu Mîndrule bine
că teai supărat pă mine
poţ să nui fi supărat
că nemic nu ţam stricat
şi la noi cînd ai venit
tăt voioasă mai găsit
tăt voioasă şi rizînd
şi şti cam zis cătă tine
că ti supăra pă mine
miocări cătă altu
tu tare teai prins că nu
dai zis şi eom auzît
vorbe cum nam osîmbrit
da nu mă vorbi de rău
că tea bate Dumnezeu

Ştiu, eu ştiu, mîndrule, bine
Că tẹ-ai supărat pă mine.
Poţ să nu fiî supărat,
Că nemic nu ţ'am stricat.
Şi la noi cînd ai venit
Tăt voiọasă m'ai găsit.
Tăt voiọasă şi rizînd.
Şi ştiî c'am zis cătă tine,
Că ţ'i supăra pă mine;
M-î-ocări cătă altu,
Tu tare tẹ-ai prins că nu.
D'ai zis şi cọ-am auzît
Vorbe cum n'am osîmbrit.
Da nu mă vorbi de rẹu,
Că tẹ-a bate Dumnezeu.

LVIII

cum ţi Mîndruţ inima
dete faci amă uita
batetoor pă Dumata
orduri scrisă cu pana
şîre drepte ca aţa
scrisă sara la lumină
cu doruţ dela inimă
şapoi eară pintre flori
cu lacremi din ochişori
că de iubit team fost iubit
da vezi că nu team celuit
meai dat o viriguciоară
ina poi ţam dato eară

Cum ţ'i, mîndruţ, inima
De te faci a mă uita!
Băte-tẹ-or pă duma-ta
Orduri scrisă cu pana,
Şîre drepte ca aţa
Scrisă sara la lumină
Cu doruţ de la inimă.
Ş'apoi eară pintre flori,
Cu lacremi din ok'işori.
Că, de iubit tẹ-am fost iubit,
Da, vezi că nu tẹ-am čeluit;
Mi-ai dat o virigučioară,
Inapoi ţ'am dat-o eară.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI

LIX

sară Mîndrultorule
nasculta minciunile
careţ spun noamorile
că de tine nam grăit
şohan rău nici on cuvînt
da tu singur poţ să vez
că lumei cu donuă feţ
tu nime să nuten crez
tuma soră deţa fi
cu dreptu nu tea ibi
Soră de ţa fi o frate
nu tea iubi cu dreptate

Eară, mîndruljorule,
N'asculta minčiunile
Care-ţ spun neamurile,
Că de tine n'am grăit
Şohan rău nici on cuvînt.
Da tu singur poţ să vezi
Că lumea-i cu donuă feţ,
Tu nime să nu te 'ncrezi;
Tuma soră de ţ'a fi
Cu dreptu nu te-a ibi;
Soră de ţ'a fi o frate,
Nu te-a iubi cu dreptate.

LX

Cucule pasăre ra
nu purta de grija meă
Mirluţă pasăre sură
num tot bănui din gură
că mi găsî supărată
şoi mere la tineodată
şi ţoi sparge cuibuşoru
şi ţoi rumpe ciocîşoru

Cucule, pasăre ră,
Nu purta de grija me.
Mirluţă, pasăre sură,
Nu-m tot bănui din gură
Că m'i găsi supărată
Ş'oi mere la tine-odată
Şi ţ'oi sparge cuibuşoru
Şi ţ'oi rumpe ciocîşoru.

LXI

cine Doru loscornit
mai întîi pă pămînt
să nu fie hodinit
căi greu doru cîte odată
cum ar fi on sac cu peatră
pă umăr la mine pus
şi săl duc pă dîmb în sus
şi asud şi mă trudesc
nam loc sămă hodinesc
inimam suspinăm plînge
cu ochi nu pot învinge
greui doru de poveste
în inimă locueşte

Cine doru l-o scornit
Mai întîi pă pămînt
Să nu fie hodinit,
Că-i greu doru cîte-odată
Cum ar fi on sac cu peatră
Pă umăr la mine pus
Şi să-l duc pă dîmb în sus,
Şi asud, şi mă trudesc,
N'am loc să mă hodinesc,
Inima-m suspină, plînge,
Cu ok'i nu pot învinge.
Greu-i doru, de poveste,
La inimă locueşte.

LXII

Frunză verde din grădine
mo făcut Mama pă mine

Frunză verde din grădine
M'o făcut mama pă mine

parăturița cu holdă
la mai mulț oameni de vorbă
pa răturița cu scai
la mai mulț oameni de grai
da zică cine cea şti
videma carea trăi
purtarea mea cum a fi
şi zică cine cea vrea
carea trăi mă vedea
cum a fi purtare mea

P'arăturița cu holdă —
La maį mulț oameni de vorbă;
P'arăturița cu scai —
La maį mulț oameni de grai.
Da zică čine če-a şti,
Vide-m'a care-a trăi
Purtarea mea cum a fi,
Şi zică čine če-a vrea,
Care-a trăi m'a vedea
Cum a fi purtarea mea.

LXIII

en ca bădiță sama
cum te blastămă lumea
dela ceri pînăn pămînt
țăt să fi afurisît
zic că dacă neam iubit
dipceai mărsi şi mai urît
da eu stau şi mă zîmbesc
nici rău nu pot săț glodesc
că noi cuatăta neam iubit
cam grăit nu neam sfădit
noi cu atîta neam ştiut
cu cît că neam cunoscut
dară care să ibăsc
ori şi ce să sfătuesc
să cuprind să drăgostesc
mai multe nu neam grăit
şohan nu neam drăgostit
să rămie afurisît
cineo zis că neam iubit

En ça, bădiță, sama
Cum te blastămă lumea
De la čeri pînă'n pămînt
Tăt să fiį afurisît;
Zîc că dacă ne-am iubit
Dipče-aį mărs şi m'ai urît;
Da çu stau şi mă zîmbesc,
Nîčį rău nu pot să-ț graesc,
Că, noį cu-atăta ne-am iubit,
C'am grăit, nu ne-am sfădit;
Noį cu-atăta ne-am ştiut,
Cu cît că ne-am cunoscut.
Dară care să ibăsc
Orişiče să sfătuesc,
Să cuprind, să drăgostesc.
Maį multe nu ne-am grăit,
Şohan nu ne-am drăgostit.
Să rămîe-afurisît
Čine-o zis că ne-am iubit.

LXIV

am eu am on drăguşor
tînerel mîndru fecior
la măre leginat să poartă
ochi lui muriță coaptă
ruptă dipă rugul verde
Doamne bine isă şede
cu sprinceue 'npreunate
iubescil Mîndrele toate
de nu laş iubi şi eu
pedepsimar Dumnezeu

Am eu, am on drăguşor
Tinerel, mîndru fečior,
La măre leginat să poartă,
Ok'i lui — muriță coaptă
Ruptă di pă rugul verde—
Doamne, bine i să şede!
Cu sprinčene 'npreunate—
Iubescu-l mîndrele toate.
De nu l-aş iubi şi eu
Pedepsi-m'ar Dumnezeu.

LXV

hei tu Mindrulioruie
satu tot de noi vorbe
şi aşa vorbesc de noi
că ne iubim amindoi
zic că mă cunosc pă rîs
căn brață mai fost cuprins
şi mă cunosc pă uitat
că voioasă team sărutat
eu zic că nu mi ruşine
nam iubit fie pă cine
ceon voinicel caon strut
isă şede de drăguț
deț zic Mindrule şi ție
tăt ruşine să nuț fie
şi ios cao floricuță
misă şede de drăguță
săne iubim drept avem
că noi mindruț săminăm
la făptură cam deo samă
gurițăle ca deo Mamă
la făptură dupolaltă
gurițăle ca deon tată

H'ei tu, mîndruljorule,
Satu tot de noj vorbe;
Şi aşa vorbesc de noj,
Că ne iubim amîndoj.
Zic că mă cunosc pă rîs,
Că'n brață m'aj fost cuprins,
Şi mă cunosc pă ujtat,
Că vojoasă ṭe-am sărutat.
Eu zic că nu m'i ruşine,
N'am iubit fie pă cine,
Ce-om vojnicel ca on struṭ,
I să şede de drăguț.
De-ț zic, mîndrule, şi ție,
Tăt ruşine să nu-ț fie:
Şi io-s ca o floricuță,
Mi să şede de drăguță.
Să ne iubim drept avem,
Că noi, mîndruț, săminăm
La făptură cam de-o samă,
Gurițăle ca de-o mamă;
La făptură dup'olaltă,
Gurițăle ca de-on tată.

LXVI

sub pomuțu rămurat
Mindru şădea supărat
tăt cu gindu de plecat
de Satu lui străinat
eu mam dus pin oarbă verde
puind flori după ureche
plecindîmă dupo floare
eam picat în brățișoare
sara la sfințit de soare
flori de roauă am scuturat
nbrață la mindru am picat
mo cuprins mo sărutat
de cînd în brață mo strîns
inima miso aprins
şi să poată Mindru şti
inimioara mea cumi
ar zice cum pot trăi

Sub pomuțu rămurat
Mîndru şădea supărat,
Tăt cu gîndu de plecat,
De satu luj străinat,
Eu m'am dus pin earbă verde,
Puind flori după urek'e.
Plecîndu-mă dup' o floare,
I-am picat în brățişoare
Sara la sfințit de soare.
Florj de roauă-am scuturat,
'N brață la mîndru-am picat,
M'o cuprins, m'o sărutat.
De cînd în brață m'o strîns
Inima mi s'o aprins.
Şi să poată mîndru şti
Inimioara mea cum i
Ar zice: cum pot trăi?

LXVII

numa morți Dorului
de tătuș slujnica lui
îi slujăsc mare robie
fără bani fără simbrie
ioi sluji vieața toată
tăt fără de nici o plată
plata mi vorbile rele
că din veci o fost a mele
plata mi vorbe urîte
deacele am bătăr cîte

Numa morți dorului,
De tătu-ș služnica lui;
Îi služăsc mare robie
Fără bani, fără simbrie.
Î-oi služi vieața toată
Tăt fără de nici o plată:
Plata m'i vorbele rele,
Că din veci o fost a mele;
Plata m'i vorbe urîte,
De-aĉele am batăr cîte.

LXVIII

cine mă veden videre
șascultă vorbile mele
fațăm zice că fac rele
cine mă veden văzute
și gurița mio aude
fațăm zice că fac multe
și eu spun adevărat
că om frumos.... (?)
numai cît lam sărutat
și cu atăta lam lăsat
șîncam zic tăț oameni
că eu după ceoi muri
de talpă la ead oi fi
Doamne mai modru să fiu
păcate grele nu știu
nu mai pentru sărutare
nu mi lăsa la perzare
și dip dragoste curată
nu mia fi eadu răsplată

Ĉine mă vede 'n videre
Ș'ascultă vorbile mele
Fața-m ziĉe că fac rele.
Ĉine mă vede 'n văzute
Și gurița mi-o aude
Fața-m ziĉe că fac multe.
Și eu spun adevărat
Că om frumos . . . . .
Numai cît l-am sărutat
Și cu-atăta l-am lăsat.
Ș'încă-m zic tăț oameni
Că eu după ĉe-oi muri
De talpă la jad oi fi.
Doamne, mai modru să fiu,
Păcate grele nu știu,
Numai pentru sărutare
Nu m'i lăsa la perzare;
Și dip dragoste curată
Nu mi-a fi jadu răsplată.

LXIX

țîneu gînd Mîndrule bine
cum ai fost zis cătă mine
ca să nu gîndesc de nime
să fetesc căi feciori
săte aștept pînăi veni
cîndi voi săten sori
neom cuprinde soțiori
da eu dacă nus găzdagă

Ține 'n gînd, mîndrule, bine,
Cum ai fost zis cătă mine
Ca să nu gîndesc de nime:
Să fetesc că-i feciori,
Să te-aștept pînă-i veni.
Cînd i voi să te 'nsori
Ne-om cuprinde soțiori;
Da eu dacă nu-s găzdacă

îț ține vorba cade Șagă
că tu Mîndruț mi iubi
numai pînăi feciori
cîndi voi ate 'nsura
numa tu de ți cola
fie mută fie tută
numai să fie avută
ardăl cu para iosag
la mulț face pi ne plac
ardo cu para avere
la mulț face pă scădere
și de mea face și mie
Suspinnoi pe vecie

Îț ține vorba ca de șagă.
Că tu, mîndruț, m'i iubi
Numai pînă-i feciori.
Cînd i voi a te 'nsura,
Numa tu de ț'i cola
Fie mută, fie tută,
Numai să fie avută.
Ardă-l cu para, iosag,
La mulț face pă neplac;
Ard-o cu para, avere,
La mulț face pă scădere;
Și de mi-a face și mie,
Suspina-oi pă vecie.

LXX

Doamne fămă cum gîndesc
pasăre să pribăgesc
da să am glas de cîntat
la omuțu supărat
și să pot în glas să cînt
la omuțu năcăjit
cunosc omu supărat
pă vorbe și pă uitat
că vorbiles foarte lini
ochi is de lacrămi plini
și la rîs cînd să zîmbește
fața isă rumenieste
minten eară gălbinește

Doamne, fă-mă cum gîndesc,
Pasăre să pribăgesc,
Da să am glas de cîntat
La omuțu supărat;
Și să pot în glas să cînt
La omuțu năcăjit.
Cunosc omu supărat
Pă vorbe și pă uitat,
Că vorbile-s foarte lini,
Ochi i-s de lacrămi plini,
Și la rîs cînd să zîmbește
Fața i să rumenieste,
Minten iară gălbinește.

LXXI

bădișor numai bădiță
rău poț fi tu la credință
vezi ce boală greaam bolit
nici odată nai venit
săm pui mîna păla spate
să vezi sîngele cum bate
Doruțu tău cum mă arde
dacă nai înit Mîndruț nu
iaț doruțu și te du
și mă lasă la focu
și mai mult pînăi trăi
de mine nici nu gîndi
și pînă sa perembla

Bădișor, numai bădiță,
Rău poț fi tu la credință;
Vezi ce boală gre-am bolit,
Niciodată n'ai venit
Să-m pui mîna pă la spate
Să vezi sîngele cum bate,
Doruțu tău cum mă arde!
Dacă n'ai înit, mîndruț, nu,
Ia-ț doruțu și te-ț du
Și mă lasă la focu.
Și mai mult pînă-i trăi
De mine nici nu gîndi;
Și pînă s'a perembla

pă ceri soare cu luna
să nu dzici cu gura ta
că ţam fost dragă cîndva
dacă tiară credinţa

Pe ceri soare cu luna
Să nu dzîci cu gura ta
Că ţ'am fost dragă cîndva,
Dacă ţe-ară credinţa.

LXXII

frunză verdeo doauă ruptă
da şi acsai mare mută
care lasă şio sărută
mam gîndit şi eu odată
nus zină din ceri picată
să nu mă las sărutată
mo sărutat Mîndru odată
şapoi am fost supărată
că el cum mo sărutat
mo spus cătă alţin sat
şi mai mult nu moi lăsa
Domn de mar vrea săruta

Frunză verde'n doauă ruptă,
Da şi aţea-i mare mută
Care lasă şi-o sărută.
M'am gîndit şi eu odată,
Nu-s zină din ceri picată
Să nu mă las sărutată;
M'o sărutat mîndru-odată
Ş'apoi am fost supărată,
Că el cum m'o sărutat
M'o spus cătă alţi 'n sat,
Şi mai mult nu m'oi lăsa,
Domn de m'ar vrea săruta.

LXXIII

frunzăo prun frunză suprun
ori şi cui aş şti săi spun
că cui i da gurişoară
minten îmblă săle omoară
apoi dear fi de fin şpan
nici eu nus de haram
dear fi mîndru Domnişor
nu mă calce su picior

Frunză 'n prun, frunză su'prun
Orişicui aş şti să-i spun,
Că cui i da gurişoară
Minten îmblă să ţe-omoară
Apoi de-ar fi de finşpan,
Nici eu nu-s de haram;
De-ar fi mîndru domnişor
Nu mă calce su' picior.

LXXIV

auzitam auzit
mai de multe ori vorbind
auzitam mîndrulior
că de or oamini mor
cineo zis vezi nau gîcit
eoam avut dor mai trăznit
eu am avut mai greu dor
dip ce beata mea nu mor?

Auzit-am, auzit
Mai de multe ori vorbind,
Auzit-am, mîndrulior
Că de dor oamini mor.
Ciną-o zis vezi n'au gîcit,
Ie-am avut dor mai trăznit;
Eu am avut mai greu dor,
Dipce, beata mea, nu mor?

LXXV

Să fi ştiut mai de mult
cîte am de petrecut

Să fi ştiut mai de mult
Cîte am de petrecut,

de științ cîte mia scrisă
șapte sateafi aprinsă
șo întreagă Țărișoară
șafi marsăn temnicioară
da nui om așa cu minte
să știe ceafin nainte
Dumnezeu nu vrea să știe
pînă pă vremea tîrzie

De științ cîte mi-a scrisă,
Șepte sate a fi aprinsă
Ș'o întreagă țărișoară.
Ș'a fi marsă 'n temnicioară;
Da nu-i om așa cu minte
Să știe ce-a fi nainte.
Dumnezeu nu vrea să știe
Pînă pă vremea tîrzie.

LXXVI

noi Mîndruț de neom lăsa
nune trabă supăra
căci cu dragoste deplin
mulț să iubăsc și rămîn
da noi Mîndruț deom trăi
și dea mu neam mai iubi
dei muri și ioi muri
și tăt eară neom tîlni

Noi, mîndruț, de ne-om lăsa
Nu ne trabă supăra,
Căci cu dragoste deplin
Mulț să iubăsc și rămîn;
Da noi, mîndruț, de-om trăi
Și de-amu ne-om mai iubi,
De-i muri și io-i muri
Și tăt iară ne-om tîlni.

LXXVII

frunză verde iarbă crudă
pă mine la mulț li ciudă
lasă ciudă săle fie
tăt ibăsc cum place mie
de sar ciudi cîde mult
ceam iubit nu pot să uit
ceam iubit nici noi uita
batăr cîte mor mînca
și de urît moi depărta

Frunză verde, iarbă crudă,
Pă mine la mulț l'i ciudă.
Lasă, ciudă să le fie,
Tăt ibăsc cum place mie;
De s'ar ciudi cît de mult,
Ce-am iubit nu pot să uit;
Ce-am iubit nici n'oi uita,
Batăr cîte m'or mînca
Și de urît m'oi depărta.

LXXVIII

frunză verde frunzuliță
mîngiemă măi bădiță
mai vino la noi sara
ș mă mîngie cu gura
căci mă supără lumea
cu vorbe dipt Dumata
căci vorbesc de ce vorbesc
mai mult de noi pominesc

Frunză verde, frunzuliță.
Mîngie-mă, măi bădiță,
Mai vino la noi sara
Și mă mîngie cu gura,
Căci mă supără lumea
Cu vorbe dipt duma-ta,
Căci vorbesc de ce vorbesc,
Mai mult de noi pominesc.

LXXIX

și cîte rele mo mîncat
din tăte bineam scăpat

Și cîte rele m'o mîncat
Din tăte bine-am scăpat.

da dinta esta deamu
nuştiu scăpaoi o nu
dinta esta deacuma
nuştiu scăpaoi ori ba
lasă treacă şaşasta
doară nui cîti coasta
lasă treacăsă şamu
doară nui cîti dealu
nici noi trăi cît pămîntu
trăioi doară tri zile
şi moi trece ca altile
oi trăi o zî o doauă
şi moi treçe ca o roauă
şi voi lăsa lume noauă
teoi lăsa lume lăsa
pă braţăle altora
cui ţi drag de Dumata
că mie nu miai fost dragă
numa tăt cerneală neagră

Da dint'aesta de-amu
Nu ştiu scăpa-oi o nu;
Dint'aesta de-acuma
Nu ştiu scăpa-oi ori ba.
Las' să treacă ş'aesta,
Doară nu-i cît i coasta;
Las' să treacă-să ş'amu,
Doară nu-i cît i dealu,
Nici n'oi trăi cît pămîntu.
Trăi-oi doară tri zile
Şi m'oi trece ca altile;
Oi trăi o zî o doauă
Şi m'oi trece ca o roauă
Şi voi lăsa lume noauă.
Te-oi lăsa, lume, lăsa
Pă braţăle altora,
Cui ţi drag de duma-ta.
Că mie nu mi-ai fost dragă,
Numa tăt cerneală neagră.

LXXX

frunză verde brebenei
aşa zic părinţ mei
sămă duc că mear fi bine
şi pă satele străine
mafi dus Mîndrule dus
că nime nu marfi ajuns
dusîmafi să nu vin
da mi jele să mă străin
că omuţu străinat
tăt dea unai supărat
ori cît bine der ave
dacăi străin nui tigne

Frunză verde, brebenei
Aşa zic părinţî mei
Să mă duc că mi-ar fi bine
Şi pă satele străine.
M'a fi dus, mîndrule, dus,
Că nime nu m'ar fi-ajuns;
Dus-m'a fi să nu vin,
Da m'i jele să mă străin.
Că omuţu străinat
Tătdeauna-i supărat;
Ori cît bine de-ar ave,
Dacă-i străin nu-i tigne.

LXXXI

hei! batăte beata lume
alte avea şi zile bune
alte avean tine tigneală
eu nam avut nici o sară
nu mai plînsuri şi ocară
cine nu şti doru cei
da tea lăsan drum să pei
cine nu şti cei doru

H'ei, bată-te beata, lume,
Alte-avea şi zile bune;
Alte-avea 'n tine tigneală,
Eu n'am avut nici o sară,
Numai plînsuri şi ocară.
Cine nu şti doru ce-i,
Da te-a lăsa 'n drum să pei;
Cine nu şti doru ce-i,

ziuai tignea de lucru
noapte Doarme ca puiu
eu de cînd Iam învățat
num stă gîndu de lucrat
sara mintea mi turbată
naș durmi nici leginată

Ziua-i tignęa' de lucru,
Nǫaptea dǫarme ca puįu.
Eu de cînd l-am învățat
Nu-m stă gîndu de lucrat;
Sara mintea m'i turbată,
N'aș durmi niči logănată.

LXXXII

trifoeș cu frunza lată
trăi inimă supărată
că tăt așa țisă gată
de satu tău străinată
și așa țiso gătat
străinată dea tău sat
da pentru acee am gura
că și de moi străina
sămă mîngîiu cu dînsa
și pentru acee am ochi
și străine de mioi fi
să mă mîngîiu cu dînși

Trifoeș cu frunza lată,
Trăi', inimă, supărată,
Că tăt așa ți să gată,
De satu tău străinată;
Și așa ți s'o gătat,
Străinată dę-a tău sat.
Da, pentru-ačeę am gura,
Că și de m'oį străina
Să mă mîngîių cu dînsa;
Și, pentru-ačeę am ok'i,
Și străină de mį-oį fi
Să mă mîngîių cu dînși.

LXXXIII

ceoi zice băi Maică eu
că de crez în Dumnezou
credem și cuvîntu meu
străinată nu mă da
destul ai înit Dumnata
ai înit între străine
șai văzut cîti do bine
dei vrea nu mă da pă mine
știi băi Maică voe ai
dei vrea poț să numă dai

Čę-oį zice, băį maică, eų,
Că de crez în Dumnezeų
Credę-mi și cuvîntu meų:
Străinată nu mă da.
Destul ai înit duma-ta;
Aį înit între străine
Ș'ai văzut cît i de bine.
De-i vręa, nu mă da pă mine;
Știį, băį maică, voe ai,
De-i vręa poț să nu mă daį.

LXXXIV

sămă pot Mîndrule în
floare albăn cale ta
să văd cu ți inima
mai gîndești de mine o ba
că eoț spun mîndrule bine
cămă tăt gîndesc de tine
cași sara cînd mă culc

Să mă pot, mîndrule, fa'
Floare albă 'n calea ta,
Să văd cum ț'i inima,
Mai gîndeștį de minę-o ba?
Că io-ț spun, mîndrule, bine
Că mă tot gîndesc de tine,
Că și sara cînd mă culc

de tinceamintem aduc
demineaţa cînd mă scol
tăt cuprinsăs doa tău dor
Doru tău Mîndrule tot
milai dat mie săl port
acasă ţîloi tremele
că eu am doruri hogate

De ţînç-aminte mj-aduc;
Demineaţa cînd mă scol
Tăt cuprinsă-s de-a tău dor.
Doru tău, mîndrule, tot
Mi l-aj dat mie să-l port;
Acasă ţî l-oi tremete,
Că eu am doruri hoçate.

LXXXV

eu vezi mîndruliorule
cum îţ zice lume ră
să nu coţ la gura meă
că nui trăi de după eă
cum îţ zic oamini răi
să nu coţ la ochi mei
că nui trăi dedupă ei
ţîe deţ place de mine
să nasculţ vorbe de nime
cineţ zic tăţ ţîs Duşmani
că ţigneala no eai dibani
avere ţi faceo tu
ţigneală dragoste nu
şi iosag ţi cumpăra
ţigneală dragoste ba

En vezj, mîndruljorule,
Cum îţ zice lumea ră
Să nu coţ la gura me,
Că nu-j trăi de după e;
Cum îţ zic oamini răj
Să nu coţ la ok'i mej
Că nu-j trăi de după ej.
Ţîe de-ţ plaće de mine
Să n'asculţ vorbe de nime:
Cine-ţ zic tăţ ţî-s duşmani,
Că ţignçala n'o eaj di banj;
Avere ţ'i face-o tu,
Ţignçală, dragoste, — nu;
Şi iosag ţ'i cumpăra,
Ţignçală, dragoste — ba.

LXXXVI

hei tu Mîndruleoara mea
dăm gura şoi rămînea
guriţă de nu mi da
singură ti supăra
coi mere şi teoi lăsa
alta Mîndră meoi afla
ba guriţă nu ţoi da
nici nule supăra
că şti cînd mai sărutat
sai spus cătă altun sat

— H'ei tu, mîndrulçoara mea,
Dă-m gură ş'oj rămînça.
Guriţă de nu m'i da
Singură t'i supăra,
C'oj mere şi te-oj lăsa,
Alta mîndră mj-oj afla.
— Ba, guriţă nu ţ'oj da,
Nići nu te supăra,
Că ştij cînd m'aj sărutat
Ş'aj spus cătă altu 'n sat?

Ca elemente lexicale dialectale, relevăm următoarele:

aferluit,-ă XVII, acurs, demobilisat, desfiinţat, nimicit; *arăturiţă* LXII, dim. al lui arătură; *carte* XXXVII, scrisoare;

decum XVIII, adăpost de tranșee (germ. *Deckung*); *fečori* LXIX, a petrece vieața de fečior; *fati* LXIX, a petrece vieața de fată; *fișpan* LXXIII, prefect; *giver-mășină* XX, mitralieră (*Gewehr-maschine*); *ixițir* VIII, exercițiu (germ. *exerzieren*); *lumuță* IV, dim. lume; *opșțar* IX, care a obținut concediu; *ord* LVIII, vers, șir; *orimbri* LVII, a merita ca plată, ca leafă; *perembla* (a se) LXXI, a se plimba; *pușcătură* XXIV, victimă, ființa împușcată; *sămălui* III, a lua sama; *tut,-ă* LXIX, nebun; *vectăr* XXXIX, străjer (germ. *Wächter*.)

Tache Papahagi

SEMANTISM ANTERIOR DESPĂRȚIREI DIALECTELOR ROMÎNE

II

Printre cuvintele exprimînd o acțiune și pe care le relevam în altă parte a acestui articol nu am amintit pe *închina*, pentru că ne duce spre un grup special, acela al terminologiei creștine din limba noastră. Cu toate că în vechea romînească *închina* mai apare bine păstrat cu semnificația lat. i n c l i n a r e [1], totuși de vreme, ca reflexiv, cum arată și ar. *si ncl'inare*, megl. *si nclinari*, a primit nuanțarea în sensul creștin, ajungînd să exprime la noi ceea ce în alte limbi romanice e redat prin forme derivînd din p r e c a r e.

Alături de *a se închina* trebue pus *a se ruga*, arătînd și el cu echivalentele lui din ir. *(rugà)* și megl. *(si rugari)* că r o g a r e a fost derivat de timpuriu spre o accepțiune în legătură cu creștinismul. Ținînd samă de forma istroromînă, trebue să presupunem că la origine *ruga* nu a fost întrebuințat ca reflexiv cînd avea acest înțeles și numai mai tîrziu s'a zis *a se ruga*, sub influența slavicului *moliti se*, influență ce a fixat aspectul cuvîntului în dacoromînă și meglenită.

Ca referindu-se, prin întrebuințarea lui obișnuită, la creștinism trebue amintit și *sărbătoare*, ar. *sărbătoare*, megl. *sărbătoari*. Lat. s e r v a r e, păstrat numai în dacoromînă *(sărba*,

---

[1] Candrea-Densusianu, *Dicț. etim.*, 846.

serba), și-a redus în romînește înțelesul la ceea ce exprima în legături ca *servare ferias, festum* „a lua în samă, a ținea o sărbătoare" și derivatul lui, *s e r v a t o r i a, a înlăturat pe f e s t u m care numai în romanica occidentală mai apare astăzi (ir. *feste* se știe că e un împrumut recent, cr. *fešta* < ven. *festa*).

Credințele păgîne, folklorul cu reminiscențe străvechi a lăsat și el urme în semantismul nostru primitiv. Dr. *scrisa* cu înțelesul de „ursită, soartă" îi corespunde ar. *scriata* și *scrîtura*, cum în amîndouă dialectele *a scrie* înseamnă „a hotărî soarta cuiva, a meni" [1], și la basa lor stă credința că destinul fiecăruia e însemnat, scris de Ursitoare într'o carte. E o concepție primitivă care se întîlnește și aiurea [2], iar la noi poate să fie o moștenire dela Romani. S. Fl. Marian [3] amintia în această privință acele *fata scribunda* din mitologia latină de care vorbește Tertulian *(De anima*, XXXIX): erau Ursitoarele care însemnau pe o tăbliță, pe un sul, soarta fiecăruia. Originea acestei credințe la Romani nu e cunoscută; în orice cas proveniența ei etruscă, admisă de unii, e foarte îndoioasă [4]. Se poate mai curînd ca ea să fie din spre Orient, cu atît mai mult cu cît la Romani apare relativ tîrziu [5]. Se pune atunci întrebarea dacă și la noi semantismul acesta al

---

[1] În aromînă înțelesul acesta a fost transpus și în împrumutul din grecește *grăpsire* < γράφω, cum în meglenită, unde *scrie* a dispărut, îl găsim în forma luată din slavă *pisiri* < bulg. *piša*.

[2] *Cf.* O. Schrader, *Reallexikon*, ed. a 2-a, II, 15 urm. Ceva asemănător găsim și în vocabularul iranic: în graiul Curzilor se întrebuințează *sernevišt* „soartă", un compus însemnînd propriu zis „ceea ce e scris pe frunte" (*Mém. de la Soc. de ling.*, XVI, 382).

[3] *Nașterea la Romîni*, 159.

[4] De părerea aceasta e J.-A. Hild, în *Dict. des antiquités* al lui Daremberg și Saglio, II, 1020: „Il est probable que cette idée des divinités qui écrivent, inconnue des Grecs, est venue d'Étrurie à Rome".

[5] Înainte de Tertulian totuși, pentru că ecouri ale acestei credințe le întîlnim la scriitori anteriori (cf. Daremberg și Saglio, *l. c.*). Marțial spune într'un loc (X, 44, 5-6):

. . . . at non et stamina differt
Atropos, atque omnis scribitur hora tibi.

lui *scrie* nu e datorit unei înrîuriri streine, firește veche, și nu unei transmisiuni din folklorul latin.

In folklorul nostru e interesantă iarăși presența cuvîntului *zînă*. Il cunosc și Aromînii *(dzînă)* și Megleniții *(zǫnă)*, iar etimologia lui e fără îndoială lat. D i a n a, păstrat și în alte limbi romanice [1]. Pe cînd însă în italiană, sardă, vechea franceză, provansală, spaniolă și portugheză înțelesul formelor corespunzătoare e restrîns la acela de „vrăjitoare, strigoaică" sau de „zînă a izvoarelor", „zînă care toarce noaptea" [2], la noi cuvîntul apare cu un înțeles larg, ca denumire pentru ființe supranaturale cu însușiri variate. Zînele noastre concretisează ceea ce în mitologia latină era atribuit diferitelor divinități, așa că numele zeiței Diana a fost generalisat pentru un șir întreg de ființe supranaturale. Prin *zînă*, cu reminiscențe de păgînism, se înțelege într'o cîtva ceea ce Latinii exprimau prin *dea*. Cum să ne explicăm această generalisare a numelui unei singure divinități, Diana? Cred că la aceasta a contribuit forma cuvîntului, mai mult decît motive folklorice. In inscripțiile latine găsim deseori scris *Deana* în loc de *Diana* [3] —particularitate căreia mi se pare că nu i s'a dat

In legătură cu acest pasaj e de amintit că pe un basrelief din Museul Capitoliului Ursitoarea Atropos ține un sul pe care e scris ce i se va întîmpla cuiva în viață. Credința aceasta o găsim, de altfel, trecută dela Romani la Greci.

[1] G. Weigand, *Die Aromunen*, II, 118; S. Pușcariu, *Etym. Wb.*, 1942. Derivarea lui din d i v i n a, cum am crezut altădată *(Hist. l. roum.*, I, 102), rămîne la o parte.

[2] Cf. E. Tappolet, în *Schweiz. Archiv f. Volkskunde*, XXII, 225 urm.; Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 2624; A. Horning, în *Romania*, XLVIII, 185; G. Rohlfs, in *Arch. rom.*, IX, 156.

Alb. zǝnε „zînă a cîntecelor", deși e pus de obicei în legătură cu zǝ „glas", nu poate fi decît tot D i a n a (N. Jokl, *Studien z. alb. Etym. u. Wortbild.*, 97-98; G. Weigand, în *Balkan-Archiv*, I, 264; cf. M. Lambertz, *Die Volkspoesie der Albaner*, Sarajevo, 1917, 42; *Alb. Märchen*. Viena, 1922, 40).

[3] Astfel: *CIL.* III, 424, 3156a, 12370, 12557, 14076, 14086, 14206 [31], 14209, 14211 [18], 14414; IX, 4187, 6314; X, 5046, 5671, 8071 [b]; XI, 1211, 3552; XII, 1278, 1812; XIII [1], 8173-5; XIII [4], 12048; XIV, 2212—citatele ar putea fi ușor înmulțite.

destulă atenție. Se poate foarte bine ca *Deana* să nu fie datorit unui fenomen de grafie, redărei hiatului *ia* prin *ea* sub influența cazurilor în care aceste două hiaturi se confundau. Prin frecvența cu care apare, *Deana* ne face impresia unei forme cu fonetismul alterat din cauză că se stabilise o legătură între *Diana* și *Dea*, crezîndu-se că cel dintîi era direct înrudit cu cel din urmă, un derivat al lui. Această apropiere s'a putut întîmpla cu atît mai ușor cu cît vorbindu-se despre *Diana* se zicea adeseori *Dea Diana*. Printr'o asemenea asociere și falsă derivare *Diana* — *Deana* a putut deveni cu vremea o denumire generică, echivalentă cu *Dea*[1], și aceasta cu deosebire atunci cînd din cultul păgîn s'au mai păstrat numai unele elemente, noțiuni vagi, cînd numele altor divinități au dispărut, nu însă și *Diana* care a fost favorisat de sigur să se menție pentru că se referia la vieața mai simplă, rustică, așa cum și alteori o vedem continuată din epoca romană și lăsînd urme caracteristice în vocabularul nostru sau din alte ținuturi romanice. In aromînă, pe lîngă *dzînă* găsim și o formațiune nouă, masculinul *dzîn* cu înțelesul de „zeu"[2], de unde se vede iarăși cum noțiunea generală despre divinități păgîne s'a păstrat la noi în jurul numelui Dianei.

Ca raportîndu-se la folklor trebue menționat și *mărțișor*, ar. *marțu*[3], care ne îndreaptă spre superstiții comune în legătură cu luna mart.

---

[1] Cum *zînă* este identic cu „zeiță" și corespunde lat. *Dea* ne arată bine aromîna: într'o poveste publicată de P. Papahagi (*Basme aromîne*, 439-441) se spune despre *Dzîna Lună* că e soră cu *Dumnidzălu Soare* — evidentă urmă de păgînism și cu atît mai semnificativă cu cît se știe că în mitologia latină Diana era însăși luna.

O indicație indirectă că numele Dianei a putut fi interpretat cum spuneam ne-o dă expresiunea franceză *pardienne* în loc de *pardieu*, arătînd apropierea — artificială însă — care s'a făcut între *Dieu* și *Dianne* (cf. W. von Wartburg, în *Arch. rom.*, IV, 279).

[2] Apare chiar un *Dzîn a măril'ei*, *Dzîn de amare* „Zeu al mărei" (P. Papahagi, *l. c.*, 250).

[3] Forma *marț* ca în aromînă se aude în jud. Prahova; despre *marțu* la Aromîni, v. *Lumina*, II, 68; IV, 79.

Un grup relativ bogat îl formează termenii referitori la înrudire. Dr. *bărbat* < b a r b a t u s, ir. *bărbat*, ar. şi megl. *bărbat* arată aceeaşi evoluţie semantică spre înţelesul de „soţ prin căsătorie", cum în acelaşi timp serveşte a designa sexul masculin, corespunzînd astfel lat. *vir*, care, de altfel, nu numai în romîneşte, dar şi în alte limbi romanice nu a lăsat nici o urmă. Deşi înţelesul romînesc poate fi urmărit pînă în latină [1], totuşi avem de a face şi de data aceasta cu o formă caracteristică a lexicului nostru şi, ca atare, nu poate fi despărţită de celelalte. Dr. *făt*, *fată* şi *fecior* < f e t u s („puiul unui animal", dar şi cu semnificaţie apropiată de cea din romîneşte, v. Georges), f e t a, *f e t i o l u s, împreună cu ir. *fet*, *fętę*, *fečor*, ar. *feată*, *fičior*, megl. *fętă*, *fičior*, atestă un semantism special, prin aceea că apar ca reflexe ale vieţei păstoreşti dela noi, pentru că numai în graiul ciobanilor f e t u s, cu derivate ale lui, a putut deveni un cuvînt tipic, alături de *fiu* sau *băiat*, după ce la origine sensul lui curent fusese acela de „puiul unui animal" [2]. Ca dr. *fin*, ar. *hil'in* ne duce spre lat. *f i l i a n u s şi acesta reapare în alb. *fijan*, cu acelaşi sens, aşa că avem un alt exemplu de comunitate semantică între romînă şi albanesă. Dr. *văr*, ar. megl. *ver* presintă un cas de semantism datorit unei isolări: reproducînd pe lat. v e r u s, la origine a fost un adjectiv pus pe lîngă *cusurin* < c o n s o b r i n u s şi însemnînd „văr adevărat, drept", cum arată aromîna care pe lîngă *ver* întrebuinţează cu acelaşi înţeles pe *cusurin ver*; dacoromîna şi meglenita trebue să presupunem că au cunoscut şi ele altădată forma *cusurin* şi cînd ea a dispărut înţelesul ei s'a transpus în *ver*, *văr* la care fusese alăturată mai înainte.

In denumirile pentru părţile corpului dialectele noastre se întîlnesc foarte des, deosebindu-se mult de ceea ce în sensul acesta ne dă lexicul altor limbi romanice. *Creştet*, ar. *creaştit* [3]

---

[1] Cf. *Dict. etim.*, 134.

[2] Cf. *ibid.*, 560.

[3] Şi *creştic*, v. *Jahresb.* lui Weigand, XIII, 70.

arată o derivare comună din noțiunea de „a crește", pentru că aceasta trebue să fie etimologia cuvintului, și în felul lui e un termen expresiv pentru a designa partea de sus a capului. *Falcă*, identic în aromînă și meglenită, presintă un semantism caracteristic prin trecerea dela noțiunea de „seceră" a lat. f a l x și pe care o atestă și alb. *fel'kin'e*, reproducînd un derivat al acestuia din urmă (*f a l c i n e a). Cu toate că și în alte limbi [1], prin asemănarea care s'a stabilit între seceră și falcă sau altă parte a corpului, găsim forme analoge celeĭ romînești, totuși *falcă* trebue pus și el în seria latinismelor cărora li s'a imprimat de timpuriu un înțeles special în limba noastră. *Lingurea*, *lingurică*, trans. *linguriță*, mold. *lingurice*, alături de ar. *lingurice*, *linguriță* [2], megl. *lingurițik*, sînt denumiri caracteristice în dialectele noastre pentru o parte a corpului care s'a părut că seamănă cu lingura. *Mădular*, în aromînă cu acelaşi înțeles (dar şi „partea occipitală, ceafa"), arată de asemenea o accepțiune particulară, ca derivat din m e d u l l a (*m e d u l l a r i u m). *Rost* „gură" (mai ales în vechea romînească), şi tot astfel în meglenită, arată o ușoară deviere dela înțelesul primitiv, pentru că lat. r o s t r u m însemna „cioc, bot" şi numai rareori era întrebuințat între citra ca în romînește. *Şale* (tot aşa în aromînă) arată, față de lat. s e l l a, o modificare semantică ce se regăsește în albaneză (*šal'e*). *Şezut* şi ar. *șidzut* au acelaşi înțeles, ca derivate din *ședea*, *șidcare*, după cum un înțeles analog îl avea uneori în latinește *sedes* [3]. Poate fi menționat aici şi *subsuoară*, ar. *sumsoară*, megl. *suptăsoară*, fiind compus din *supt* (< s u b t u s) şi *soară* (păstrat în meglenită pe lîngă forma compusă), acesta din urmă reproducînd pe lat. s u b a l a, din s u b + a l a [4]; deşi chiar în latină a l a alături de „aripă" înseamnă şi „subsuoară", totuşi forma romînească

[1] *Dicț. etim.*, 646.

[2] G. Weigand, *Die Aromunen*, II, 100.

[3] Comp. şi formele romanice corespunzătoare lui s e s s u s (Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 7882).

[4] V. S. Pușcariu, *Etym. Wb.*, 1667.

astfel cum este compusă și ca termen răspîndit pentru a arăta o parte a trupului se alătură la altele tipice din vocabularul nostru. Asupra lui *inimă*, v. cele spuse în prima parte a articolului (pag. 6).

Privitor la îmbrăcăminte, avem de relevat următoarele concordanțe. *Baier* „salbă" (în Transilvania; prin unele părți și „amuletă" purtată la gît)[1], întocmai ca ar. *bair*, *baieră*, megl. *baier*, reproduce, după etimologia lui I. A. Candrea[2], pe lat. b a j u l u s „cel care ajută la dus, la purtat ceva", tranziție semantică surprinzătoare, dar explicabilă totuși: pe *baierul* dela gît „se poartă" bani, mărgele. *Balț* „vălul miresei" (dialectal dincolo de Carpați)[3], în aromînă *balțu* „fășie de pînză, de stofă pe care o pun femeile pe cap", nu este alt ceva decît lat. b a l t e u s „cingătoare" cu o trecere de înțeles înlesnită de noțiunea „ce se pune peste ceva, ce se înfășură ceva". *Izmene*, ar. *zmeani*, megl. *(i)zmeană*, cuvînt cum se știe de origine slavă (vsl. *izmĕna* „schimbare"), se explică în acelaşi fel ca it. *mutande*: „ce se schimbă" > „haină ce se schimbă" (comp. prov. *mudá*, *mairá* „changer un enfant de langes", cum și al nostru *schimburi* și ar. *alăxămintu*).

Cuvinte cu care sînt numite unele boale apar iarăși identice în dialectele noastre. Astfel: *blîndă*, la fel în aromînă, ca derivat din *blînd* < b l a n d u s și explicabil în sensul că s'a înțeles prin el o bubă mai ușoară; *greață*, tot așa în aromînă, reproducînd pe *g r e v i t i a (< g r e v i s, g r a v i s) și derivînd din înțelesul de „greutate" pe care *greață* îl mai avea în vechea romînească și l-a păstrat încă aromîna, alături de celălalt; *vărsat*, ca derivat din *vărsa* < v e r s a r e și întîlnindu-se cu forma compusă ar. *arăvirseare* „a căpăta bube, după o boală, pe buze" (și sb. *arăvirsătură* „bube ce ies pe buze după o boală, după friguri")[4] < r e v e r s a r e; sensul

---

[1] V. *Dicț. l. rom.*, publ. de Academie, I, 462.

[2] *Dicț. etim.*, 127. Cf. V. Bogrea, în *Anuarul Instit. de ist. naț.*, Cluj, I (1922), 319.

[3] *Dicț. l. rom.*, I, 432.

[4] I. Dalametra, *Dicț. mac.-rom.*, 21; P. Papahagi, *Din lit. pop. a Aromînilor*, 241.

formelor romînești se explică prin aceea că erupțiunile pe corp au părut că sînt ceva ce „se varsă" și se împrăștie pe piele. Poate fi relevat aici și *mătrează*, ar. *mătrață*, care presupune o formă latină vulgară *m a t r i c i a, derivată din m a t e r care uneori apare cu sensul de „materie ce se depune", așa că de aici a fost dedus înțelesul romînesc[1].

Ca termeni pentru anumite obiecte în primul rînd e de amintit *amnar* care sigur că are la bază înțelesul de „mînă" („fier care se ține în mînă") și poate fi derivat chiar direct din lat. m a n u a l e ; pe lîngă *amnar* meglenita cunoaște forma simplă, necompusă cu *a*, *mănar*, iar în aromînă avem *mînar* (și *mîngar*). *Leagăn*, ir. *legăr*, ar. *leagîn*, megl. *legin*, pe care în *Dicț. etim.* l-am explicat ca derivat din verbul *a legăna*, ar arăta de asemenea un semantism special: admițînd că *legăna* e rezultat din *l e v i g i n a r e (< l e v i s)[2], am avea ca punct de plecare înțelesul de „a mișca ușor", dela care s'a putut ajunge la semnificația din romînește.

Semantism dialectal comun arată cu deosebire cîteva nume de lucruri referindu-se la țesătorie.

Lui *fuior* îi corespunde în aromînă și meglenită *fuľor*, iar originea lui nu poate fi decît *f o l l i o l u s < f o l l i s, înțelegîndu-se prin acesta forma umflată (ca un „foale") pe care o are grămada de lînă pusă pe furcă.

După cum s'a observat și de filologi și de etnografi[3], chiar *furca* de tors, numită astfel în toate dialectele, nu corespunde la noi, ca înțeles, latinului f u r c a, pentru care sînt atestate numai celelalte semnificații, păstrate și în romînește (furcă de fîn, furcă de spînzurătoare). În albaneză *furkë* apare cu același înțeles și ne întrebăm atunci care

[1] Cf. *Dicț. etim.*, 1071.

[2] Altfel, ca de proveniență autohtonă, încearcă să-l explice N. Drăganu, în *Dacoromania*, III, 509 urm.

Pentru etimologia pe care am admis-o cred că vorbește și prezența lui a g i n a în sardă (camp.) cu înțelesul de „leagăn" (cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 282).

[3] Cf. I. A. Candrea, *Straturi de cultură și straturi de limbă*, 10, 21.

poate fi explicația lui. Deoarece Romanii, după informațiile pe care le avem asupra industriei lor casnice, nu par să fi cunoscut furca de tors cu coarne, obișnuită la noi și la Albanesi, ar urma ca ea să fie de proveniență străină, un motiv etnografic transmis dela Iliri sau Traci. Intr'un studiu asupra furcei dela noi D. Pușchilă[1] a exprimat părerea că ea, sub forma care explică schimbarea de înțeles al lui f u r c a, ar fi fost cunoscută mai întîi la sudul Dunării și de acolo ar fi trecut la nord. E o presupunere care nu ne ajută la lămurirea acestei particularități din vocabularul și etnografia noastră și, de fapt, ea cade în fața altei constatări[2]. In sudul Franței, în Hautes- și Basses-Pyrénées și în Haute-Garonne, cum am amintit în *Dicț. etim.*, 693, și cum relevase chiar Pușchilă, un derivat din f u r c a, anume *hurscro (hustre)* apare cu semnificația din romînește, de „furcă de tors"[3]. Mai mult: în basca avem iarăși ceva analog: Azkue dă în dicționarul său următoarele forme: *burkila* (la Salazar, în Basse-Navarre, și în Roncal), *murkila*, *murkil'a* (tot acolo și în Labourd), *urk(h)il(a)* (Basse-Navarre) cu înțelesul de „quenouille à filer la laine" și derivînd din f u r c a. Deci în Pirenei, și chiar la Basci, cuvîntul latin a ajuns să însemne același lucru ca la noi și la Albanesi. E o coincidență de luat în samă și pe care am căutat să o urmăresc mai de aproape. Din informațiile pe care le-am cules cînd am călătorit în ținutul basc nu am putut avea confirmarea că ar fi cunoscută acolo furca de tors la fel cu cea dela noi. M'am adresat atunci directorului *Museului basc* din Bayonne, Comandantul W. Boissel, și d-sa a avut bunăvoința să-mi comunice că în colecțiile museului nu se găsește această formă de furcă, dar, cum a putut afla, se pare că ea era întrebuințată altădată — și în această privință d-sa îmi scrie: „je reçois un mot de M. Eugène Béguerie, de

[1] *Conv. lit.*, XLVIII, 465, 660 urm.

[2] Cf. T. Capidan, în *Dacoromania*, III, 197.

[3] *Atlas lingu.*, 1119.

Tardets, en Soule. Il me dit qu'il „croit beaucoup que les quenouilles à fourche existaient autrefois dans le pays" et qu'il fera des recherches à ce sujet". Pînă la tipărirea acestui articol alte știri nu am mai avut, dar se poate ca ele să-mi aducă asigurarea că la Basci se torcea altădată din furci ca ale noastre. Pentru Hautes-Pyrénées, neputînd face direct o anchetă, datoresc prieteneștei bunătăți a lui Joseph Ageorges informația aceasta care, la rugămintea sa, i-a fost dată de L. de Bondidier, conservatorul Museului etnografic (*Musée Pyrénéen*) din Château-Fort (Lourdes): „Je ne connais pas de quenouilles à crampons ou à croissant dans les Hautes- et Basses-Pyrénées. Je n'ai jamais eu l'occasion d'en voir. Il n'y en avait pas dans la collection de quenouilles de Frossard, qui m'a été donnée pour le Musée. Je connais ici seulement deux modèles de quenouilles: la quenouille à laine en bois, le plus souvent sculptée d'après des motifs rappelant l'art maure, et la quenouille à lin en roseau, souvent ornée également mais de façon moins riche". E posibil totuși ca și în Hautes-Pyrénées să fi existat furca rămurată, pentru că altfel nu ne putem explica forma *hursero*. In casul acesta neavînd dovezi că ea s'a transmis dela Romani, rămîne să presupunem că era cunoscută populațiilor primitive din Pirenei, din Carpați și Balcani și aceasta a făcut ca latinul f u r c a să fie aplicat la același obiect. Concordanță etnografică și semantică interesantă, asupra căreia am crezut că trebue să insistăm pentru că se alătură la altele pe care le constatăm între Pirenei și regiunea carpato-balcanică.

Răschitor, ar. *arăschitor* [1], megl. *dișchitor* (prin înlocuirea lui *răs-* cu *dis-*), deși nu este clar ca etimologie, cuprinde probabil și el un semantism special plecînd dela înțelesul de „a desface un fir, a-l întinde, a-l așeza pe ceva". S. Pușcariu [2] crede că forma verbală corespunzătoare *răschia* „a pune pe

[1] Și *arăschitor* în dicționarul lui Dalametra și în revista *Lumina*, VI (1908), april. pag. 20?, dar forma aceasta se vede bine că a fost dacoromînizată de cărturari.

[2] *Etym. Wb.*, 1441; cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 7072.

răşchitor" reprezintă un latin vulgar *r a s i c u l a r e „a zgăria, a scobi, a săpa" şi accepțiunea din romîneşte s'ar datori influenței lui *răşchira*. Etimologia e departe de a fi convingătoare şi cred că *răşchia* poate fi mai curînd raportat la r e s t i c u l a „sforicică", admițînd un derivat al acestuia, *r e s t i c u l a r e[1].

Rost, dela înțelesul de „gură" amintit mai sus, a ajuns să însemne „deschizătura ițelor prin care trece suveica", şi tot astfel în aromînă *(arost)* şi meglenită *(rost)*, unde se întrebuințează şi *gură* cu o semnificație analogă (comp. *grainri* „firele dela război"). De amintit şi *tort* care, identic în aromînă şi meglenită, arată o abatere dela accepțiunile lui t o r t u s. Cît despre *pînză*, ir. *pinze*, ar. *pîndză*, megl. *pŏndză*, deşi etimologia propusă de S. Puşcariu (*p a n d i a < p a n d e r e) nu e absolut sigură[2], nu poate fi îndoială că arată o derivare semantică comună dela un înțeles deosebit la origine.

Referindu-se la animale avem de înregistrat următoarele forme. *Albină*, ir. *albire*, ar. *alyină*, megl. *albină* din lat. a l v i n a < a l v u s „stup". Dr. dialectal (în Bănat) *nămaie*, ar. *nămal'e (numal'e* şi *nămal'ă, numal'ă)*, megl. *nămal'ă*, însemnînd „oaie", ne duce spre lat. a n i m a l i a, pl. lui a n i m a l, şi restringerea înțelesului stă în legătură cu vieața

[1] E numai întîmplătoare asemănarea de formă cu sîrbo-cr. *rašak* „răşchitor" (v. dicționarul lui Karağić şi *Arch. f. slav. Phil.*, XXXIII, 369), derivat din tema *rak-* însemnînd „a desface, a răşi" (cf. Miklosich, *Etym. Wb.*, 272). Sau poate trebue să admitem o influență slavă în înțelesul formei romîneşti aşa cum am explicat-o din latină. O presupunere îndreptățită cînd ne gîndim că termenii noştri de păstorie arată adesea influență slavă.

[2] În sprijinul ei vorbeşte totuşi sard. log. *istema* „bucata de pînză sau de postav întinsă pe război" < *s t e n s a (cf. M. L. Wagner, *Das ländl. Leben Sardiniens*, 134), deşi cu o schimbare de înțeles ce s'ar apropia de acea a formei romîneşti, dacă derivă într'adevăr din p e n d e r e. Comp. şi vind. *tantra-* „război de țesut, urzeală", din tema indoeur. *ten-* „a întinde", bine reprezentată în diferite limbi (cf. Boisacq, *Dict. étym.*, 947-948).

Etimologia *p a n d e a < *p a n n e a < p a n n u s, propusă de P. Skok şi K. Oštir, *Arh. za arb. star.*, I, 15, 90, 225, nu ne poate convinge.

păstorească dela noi: creșterea oilor fiind îndeletnicirea de căpetenie a strămoșilor noștri, pentru ei oaia însemna mai mult decît toate celelalte animale și de aceea cuvîntul latin a ajuns să fie aplicat în special la ea, să capete o accepțiune redusă [1]. *Fluture*, ca și ar. *flutur*, presupune, cum a arătat I. A. Candrea [2], un latin vulgar *f l u t u l u s < f l u t a r e (f l u i t a r e) „a pluti, a se mișca încoace și încolo, a fîlfîi" (comp. alb. *flutur*) [3]. Deși italiana cunoaște ceva analog, *fiudola* „specie di farfalletta" [4], totuși forma romînească rămîne de luat în samă ca termen care a înlocuit pe lat. *papilio*. *Vită* (tot astfel în megl.) corespunde lat. v i t a prin o schimbare de înțeles pe care o întîlnim și alteori, ca în cors. *vitu* „bestiame minuto, capre, pecore" [4], sau în formele slave plecînd dela tema *živ-* și însemnînd „vieață, animal, vită" [5].

Cu privire la natură avem de înșirat mai multe cuvinte, nu mai puțin semnificative decît cele precedente.

Codru „pădure" și „munte", tot așa în aromînă, iar în istroromînă numai cu înțelesul de „munte", apare ca unul din latinismele care a suferit multe schimbări semantice. Plecînd dela *q u o d r u m < q u a d r u m [6] „bucată pătrată",

---

[1] Cu privire la această formă v. mai de aproape cele spuse de I. A. Candrea în această revistă, I, 172.

[2] *Dicț. etim.*, 610.

[3] Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 3384, admite mai curînd etimologia *f l u c t u l a r e > *flutura* > *fluture*, dar nu vedem nici un motiv să renunțăm la *f l u t u l u s, cît timp verbul corespunzător acestuia, f l u t a r e, f l u i t a r e, explică foarte bine înțelesul românesc (comp. *fluitantia vela* la Pliniu).

Pentru derivarea de nume ale fluturelui din „a fîlfîi", cf. H. Schuchardt, în *Zs. f. rom. Phil.*, XLI, 360; B. Munkácsi, *Árja és kauk. elemek*, 443.

[4] F. D. Falcucci, *Vocab. dei dial. della Corsica*, s. v.

[5] Miklosich, *Etym. Wb.*, 411.

[6] Etimologia aceasta e singura admisibilă, cu toate contestațiile unor etimologiști care consideră cuvîntul ca împrumutat din albaneză, unde *kodrë* înseamnă „deal" și după părerea acestora ar deriva din fondul indoeuropean al albanezei (cf. mai în urmă, H. Barić, *Albano-rum. Studien*, 40). V. și Th. Capidan, *Dacoromania*, I, 508-510; II, 481.

codru se explică prin înlăturarea semnificației speciale de „pătrat" și prin asocieri cu forme ca *pămînt*, *pădure*: *codru de pămînt*, *codru de pădure* „bucată de pămînt, bucată de pădure"[1], de unde prin isolare *codru* a putut să însemne „pădure", sub influența mai ales a vieței strămoșilor noștri în munți. Sensul de „munte" din acela de „pădure" se explică și mai ușor, exemple de asemenea semantism fiind cunoscute și din alte limbi[2].

Pădure, tot așa în aromînă, din p a d u l e m (p a l u d e m), cu o alterare semantică pe care o arată și alb. *pül*. Analogii (în slavă: sorb. *bloto* „pădure mlăștinoasă" față de vsl. *blato* „baltă") ne arată că trecerea dela noțiunea de „mlaștină" la aceea de „pădure" poate fi înțeleasă[3]. E posibil, de altfel, ca evoluția semantică pe care a urmat-o p a d u l e m în limba noastră să fie și ea un reflex al vieței păstorești: ciobanilor deprinși să trăească în munți, cînd se coborau la șes, a putut să li se pară ca locuri împădurite mlaștinile cu papură înaltă pe care le întîlniau in cale[4].

Cînd zicem despre soare că *răsare* sau *scapătă* redăm iarăși, fără să bănuim, ceva propriu împrejurărilor de vieață dela noi. Cum am arătat, împreună cu I. A. Candrea[5], amîndouă aceste cuvinte nu se pot explica decît gîndindu-ne la traiul strămoșilor noștri în munți. După cum *răsări*, din lat. *r e s a l i r e, a putut fi aplicat la soare pentru că în munți, într'adevăr, cînd el se ivește din nou face impresia că „sare" peste culmi, tot așa *scăpăta*, ar. *(a)scăpitare*, megl. *scăpătari*, reproducînd, pe *e x c a p i t a r e < c a p u t, arată o

[1] La exemplele date în *Dicț. etim.*, 384, de adăugat: Răsp. la Chest. N. Densusianu, mss. Acad. rom. 4547, f. 125; 4548, f. 20; 4550, f. 303.

[2] Cf. N. Jokl, *Linguistisch-kulturhist. Untersuch.*, 162. Semantismul lui *codru* se poate explica fără să admitem influența slavică, părere pe care a exprimat-o P. Skok, în *Arch. f. slav. Phil.*, XXXVII, 84.

[3] De comparat poate și lat. *silva* alături de gr. ἕλος, cum admite M. Niedermann in *Anzeiger f. Indogerm. Forsch.*, XXIX, 36. Cf. și Berneker, *Slav. et. Wb.*, 738, s. *loga*.

[4] Cf. P. Papahagi, în revista *Dunărea*, 1923, 114.

[5] *Bul. Soc. fil.*, II, 11-12.

asociere cu impresii din munți: acolo soarele apunînd se vedea trecînd peste „capul“, vîrful lor (comp. *capita montis* la Virgil; basc. *kapeta* „vîrf de munte“). Ceva analog ne oferă albaneza (cal.): *kaptim* „apusul soarelui“ și *kapte* „partea din dos a unui munte“, concordanță semnificativă și ea. Că astfel trebue interpretat semantismul lui *scăpăta* ne dovedesc și unele întrebuințări ale lui *ascăpitare* în aromînă: se vorbește în basme de *muntile Ascăpitat, iu k'are soarle*[1]; prin comparație cu apunerea soarelui, se zice despre cineva care trece peste vîrful unui munte, unui deal, că *ascapită*: *scăpitai munțâl'i*[2]; *cît ascăpită mușlu dupu dzeană; cît ascăpitară nișî dipu dzeană; cît ascăpitară alanțî după dzeană; cît ascăpită după dzeană Griva; după țe ascăpită dzeana frate-su*[3]; *lu dzeana, dzeana, că vile stear pe ascăpita nuparte—tu aridzim*[4]; *scăpitaș dao măgule*[5]; ar. *dzeană* se știe că înseamnă „deal“ și din exemplele citate, ca și din numele muntelui pus în legătură cu apusul soarelui, se vede bine cum *scăpăta* ne evocă și el viața de altădată pe pămîntul nostru.

Pentru că am amintit acest cuvînt să ne oprim un moment și la el. Deși nu este absolut sigură etimologia din lat. p a v i m e n t u m, totuși *pămînt*, împreună cu ir. *pemint*, ar. *pimintu*, megl. *pimint*, arată un semantism comun ce l-a făcut să se îndepărteze dela noțiunea formei latine pe care o reproduce, oricare ar fi ea. Istoria acestui cuvînt ne-o putem representa, în parte, astfel. Alături de t e r r a a circulat în latina orientală o formă în -m e n t u m cu un înțeles de sigur mai restrîns decît al celei dintîi. Cîtva timp *țeară* a fost cuvîntul obișnuit pentru a exprima același înțeles ca lat. t e r r a, cum dovedește ar. megl. *țară* și derivatul dacoromîn *țarină*; mai tîrziu forma derivată din cea latină în -m e n t u m și-a lărgit accepțiunea, apropiindu-se tot mai mult

---

[1] P. Papahagi, *Basme arom.*, 224.
[2] P. Papahagi, *Din lit. pop. a Arom.*, 942.
[3] P. Papahagi, *Basme arom.*, 28, 118, 156, 190, 230.
[4] *Frăția*, I (1903), 228.
[5] *Lumina*, III, 88.

de *țară*, cu care s'a găsit în concurență. Acesta a continuat totuși să mai fie întrebuințat uneori cu semnificația lui primitivă în aromînă și meglenită, pe cînd în dacoromînă a rămas restrîns la semnificația cunoscută, față de preponderența pe care a luat-o *pămînt*. De altă parte, în aromînă alături de *țară* și *pimintu* a început să fie întrebuințat dela o vreme, cu o accepțiune analogă, forma *loc*[1] și încetul cu încetul aceasta s'a impus în fața celorlalte, reducînd circulația lui *țară* și făcînd aproape să dispară *pimintu*, care se mai aude numai în expresiunea *anurzeaște a pimintu* „miroase a pămînt".

Este de relevat și *lume* care în toate dialectele noastre, după ce a însemnat „lumină" ca lat. l u m e n — sens păstrat încă în unele expresiuni —, a ajuns la semnificația actuală sub influența vsl. *světъ* „lumină, lume"[2]; schimbarea de înțeles ne duce și de data aceasta spre primele contacte ale noastre cu Slavii.

Două adjective care nu trebue uitate în această serie de relevări semantice sînt *albastru*, tot astfel în aromînă[3], și *tare*, ir. *tare*, megl. *tari*: cel dintîi, ca derivat din a l b u s (*a l b a s t e r), e ușor de explicat prin faptul că s'a plecat dela noțiunea: „de coloare apropiindu-se de alb, alburie", mai puțin lămurit apare cel de al doilea, din t a l i s; P. Skok[4] îl

---

[1] Semantismul acesta, deși i s'ar găsi poate alte analogii (cf. H. Pedersen, *Kelt. Gramm.*, I, 80; A. Walde, *Etym. Wb.*, s. *tellus*), e probabil datorit influenței turcești, așa că ar fi relativ recent (comp. turc. *jer* „loc, pămînt" și alte forme corespunzătoare la H. Vámbéry, *Etym. Wb. d. turko-tat. Spr.*, 127-128).

[2] Și la slavi semantismul acesta se poate să fie împrumutat; el se întîlnește cu acela din limbi orientale, în special turco-tătare, unde aceeași formă are înțelesul și „lume" și „lumină" (H. Vámbéry, l. c., 1, și *Die primitive Cultur des turko-tat. Volkes*, 149). Am avea atunci un caz analog aceluia pe care îl presupuneam cînd am studiat forma *parte* „soartă": *Graiu și suflet*, I, 322.

[3] Și *albastru*, cu înțelesul de „cenușiu" (G. Weigand, *Rumänen u. Aromunen in Bulgarien*, 86).

[4] *Arch. f. slav. Phil.*, XXXVII, 87.

consideră ca influenţat de slavă, pentru că acolo *jak* pe lîngă înţelesul de „asemenea, atare" presintă uneori şi pe acela de „tare" [1]; aceasta ar putea găsi o confirmare în semantismul identic al alb. (Borgo Erizzo) *atiö*, *atit* [2], al cărui înţeles de „tare" s'a desvoltat din acela de „asemenea, atare" sub influenţa croatului *jak*; ne întrebăm totuşi dacă schimbarea de înţeles nu s'a putut produce în romîneşte independent de slavă: din expresii ca: *se crede tare ca mine, nimeni nu e tare ca mine* însemnînd „se crede astfel ca şi mine, nimeni nu este tot aşa ca mine" (adică: „puternic, sdravăn ca . . ."), s'a putut ajunge la semnificaţia obişnuită azi [3].

Din toate formele pe care le-am alăturat aici — şi am ales pe acelea care mi s'au părut că trebue ţinute cu deosebire în samă [4] — se evidenţează şi din punct de vedere al semantismului comunitatea de desvoltare, pînă la o epocă, a dialectelor noastre. Numai interpretări unilaterale şi prejudecăţi învechite — cum le mai întîlnim prin unele studii, mai ales ale istoricilor — pot să înfăţişeze altfel trecutul nostru, să-l ducă spre părerea că romînismul dela nordul Dunărei s'a desvoltat independent de cel dela sud, că Dacoromînii, Aromînii şi Istrienii represintă elemente de latinitate isolată din Orient. Toate deducţiunile filologiei vin să desmintă această părere.

[1] Cf. E. Berneker, *Slav. et. Wb.*, I, 417.

[2] G. Weigand, *Jahresb.*, XVII, 224.

[3] Cf. şi V. Bogrea, în *Dacoromania*, II, 890. În Maramureş, cum a arătat T. Papahagi (*Grai şi suflet*, I, 330), *tare* se mai aude încă cu înţelesul lui primitiv.

[4] Am lăsat la o parte cuvinte ca *(în)junghia* (ar. *ǵungl'are*), *pieu* (ar. *ḱicura*, megl. *picurǫ*), *mătură* (ir. *mature*, ar. megl. *măturā*), *muche* (ir. *mucl'e*, megl. *mucl'ă*), *păstaie* (ar. *pistal'e*), *stup* (ar. *în fal*), fie pentru că mi s'au părut mai puţin semnificative, fie pentru că rămîneau isolate de grupurile semantice pe care le-am studiat (pentru vre-o două din ele nu avem nici indicaţii etimologice sigure); ar fi fost de relevat şi identităţi de semantism în întrebuinţarea cîteodată a unor verbe ca *petrece*, ar. *pitreaţire*, *trage*, ar. *tradzire*, megl. *trăgiri*, dar şi acestea mi s'au părut că presintă mai puţin interes decît acelea asupra cărora am insistat.

Din cuvintele studiate reiese şi unele constatări cu privire la raporturile dintre romînă şi albanesă (v. cele spuse despre *mărel*, *învăţa*, *cuvînt*, *certa*, *turba*, *ura*, *uri*, *fin*, *falcă*, *vale*, *pădure*, *scăpăta*), cum şi asupra înrîuririi slave mai vechi la noi (v. observaţiunile privitoare la *juca*, *lume* şi ce este poate de admis pentru *tare*). Nu am putea înţelege istoria lor dacă anumite infiltraţiuni albanese şi slave nu s'ar fi produs în romîna primitivă.

Ocupîndu-ne de forma *zînă*, am relevat că ea apare ca o urmă de păgînism mai accentuat decît în alte ţări romanice unde s'a păstrat latinul D i a n a, şi aceasta concordă cu ceea ce resultă şi din alte elemente ale folklorului nostru. S'au transmis şi aiurea motive arhaice, credinţe, obiceiuri din epoca păgînă, cum şi cuvinte referindu-se la ele, dar la noi, fie că le luăm isolat, fie că le privim în întregime, ele atestă supravieţuiri mai caracteristice.

Ca reflexe ale vieţei păstoreşti am văzut că sînt semnificative cuvintele *dor*, *merge*, *făt*, *scăpăta* (poate şi *pădure*). Seria lor, de semantism comun, e redusă, dar aceasta nu ne împiedecă să le luăm în consideraţie, cu atît mai mult cu cît ele se alătură la alte forme care, isolat, în dialectele noastre dovedesc tot semantism păstoresc.

Pentru psihologia poporului nostru cu deosebire elocvente sînt acele cuvinte care arată devierea dela o noţiune abstractă la una concretă (cum este *inimă*) sau redarea prin ceva concret a unei noţiuni abstracte (*suflet*, *ruşine*, *dreptate*, *strîmbătate*). Cîteva din aceste cuvinte, ca *inimă*, *suflet*, *ruşine*, şi tot aşa *sărbătoare*—la care s'ar putea adăuga altele în afară de cele din seria pe care am studiat-o — pun în lumină spiritul de inovaţie care a străbătut adeseori vocabularul nostru. Elementele lui latine arată abateri dela formele tradiţionale. Romînul voind să redea unele noţiuni a lăsat la o parte ce era fixat în vocabularul latin şi a recurs la exprimări nouă, din acelaşi fond lexical, chiar pentru noţiuni foarte curente. E ca o emancipare lingvistică, o înlă-

torare a convenţionalismului de vorbire—şi de sigur că nici aceasta nu se poate trece cu vederea cînd căutăm să fixăm unele aspecte ale sufletului romînesc.

Ov. Densusianu

TEXTE POPULARE DIN BISTRIȚA-NĂSĂUD

Literatura populară a acestei regiuni ardelenești cuprinde o bogăție din care am ținut să dau o parte în textele ce se înșiră aici. In poesii se reliefează bine lirismul, spiritul de observație și ironia țăranului nostru. Se reflectează în ele și viața păstorească, înfloritoare altădată prin acest ținut. Astăzi turmele de oi s'au rărit, dar în cântece răsună încă dragostea pentru traiul la stână și dorul de libertate. Această preferință e plastic exprimată în versurile:

Decât slugă și cătană
Mai bine la oi cu pană.

Și tot spre păstorit ne duc versurile în legătură cu viața intimă:

Decât cu drăguța proastă
Mai bine la oi pe coastă.

Pe lângă creșterea vitelor ocupațiunea locuitorilor din aceste părți este mai ales plugăritul. Printre ei sânt și de aceia care au călătorit mult. Unii au fost și prin America, iar despre alții aflăm că s'au așezat pentru totdeauna acolo. In timpurile din urmă unii au trecut adesea munții, venind după lucru. Regiunea viticolă din Odobești și Vârtișcoi le este cunoscută multora. La Vârtișcoi am întâlnit în primăvara anului 1924 o familie de săteni din această parte a Ardealului și atunci am cules dela ei câteva texte. Graiul lor și cele dintâi culegeri m'au interesat și aceasta m'a îndemnat să fac o că-

lătorie spre Bistriţa, în decembre 1924. Continuind cu adunarea textelor am făcut culegeri din Nuşfalău, Şerling, Bilsag, Neţ şi numai intîmplător din Monor şi Ruşchior. În Nuşfalău părintele Protopop Ioan Pop, pe lingă ospitalitatea în familia sa, cu multă bunăvoinţă mi-a dat informaţiuni asupra acestui interesant ţinut.

In ce priveşte fonetismul, trebue să amintesc că e foarte inegal: aceiaşi rostesc cînd *ḍ, ǵ*, cînd *ś, ź* etc., aşa că variaţiunile din texte nu trebue luate ca inconsecvenţe de transcriere.

I

Frundză verd'e, iarbă neagră,
D'e ćine doru să leagă
Nu-i pară lucru d'i şagă;
Şî d'e min'e s'o fost legat,
Nu-mi pare lucru curat,
Că stau casa să mi-o las
Pe minută şî pi ćeas.
Eu d'i lucru nu m'apuc:
Tăt cu gîndul să mă duc.

Şerling — Petrea Pop. 20 ani.

II

Tatăl nostru milităresc

În numele răgimentului
Ş'a bataljonului
Ş'a sfîntului pluton.
Amin!

Tatăl nostru care eşti în cămară, sfinţască-să mîncarea noastă d'in iasta sară, pe cum şî noi vrem. Deşkid'e, Doamn'e, traficăle cu tutun, să luăm şî noi ţigări făcute, ca hatca mai plăcute. Şî n'e fereşte, Doamn'e, d'e instrucţie şî d'e pas alergător. Şî nu n'e duśe, Doamn'e, în calo d'e război, să n'e tundă ca pe oi. Mai bin'e n'e dă bilete d'e voie, să merem acasă la oi.

Şerling — Silvan Pop 21.

III

Fă-mă, Doamn'e, će mi-i faće,
Fă-mă, Doamn'e, flori d'e crin.
Să mă poarte mîndra 'n sîn;
Fă-mă floare d'e grăd'ină,
Că mîndruța mi-i prelină,
M'a rupe sîmbătă 'n mînă.
M'a rupe și m'a purta,
Dumin'eca m'a uda,
Cînd o fi d'e cătră sara
Ea mă pun'e la prima jară:
„Prind'e-t'e, floare d'e struț,
Ruptă d'ela-al meu drăguț".
Șerling. — Ion Jelbeanu, 23.

IV

Cîte flori sînt pe răzor
Toate-mi strigă să mă 'nsor,
Numai floarea d'e pe laz
Ea-mi strigă să mă mai las,
Căči m'oi brăni d'e năcaz.
Năcazul d'e 'nsurăție
Mai amar ca 'n cătănie.
D'e năcaz am fost bogat,
Nu mai trăbue să-l văd.
Acelaşi.

V

Mîndră, cînd ți-i dor d'e min'e,
Știi calea pi und'e vin'e.
D'e-ți pare calea d'eparte,
Trimete-mi, mîndruță, carte;
Că și eu-ți trimăt scrisoare,
Ș'o trimăt pi sfîntul soare,
Sau oi trimăte-o pe lună,
Să-ț aducă veste bună,
Căči luna-i mai răcoroasă,
Duče scrisoarea frumoasă.
Să-ț aducă, mîndruță, aminte
D'e-ale noastre dulči cuvinte,
Care noi le povesteam
Știi, mîndră, cînd n'e iubeam.
Acelaşi.

VI

Mîndră, dorul dumitale
Face la Dumnezău floare,
O floare d'in grădinuță.
Mă rumpe la inimuță;
O floare d'i lîngă cărare,
Căči inimuța mă doare.
Mîndruluča, al tău dor
D'e s'ar face un izvor,
Un izvor cu apă răče,
La inimuță mi-ar treče.
Același.

VII

Mîndruță, floare d'e crin,
Tăt mă'ntrebi d'i če nu vin.
Dar eu-s floare d'e pe mare,
Nu aud vorbele tale;
Nu le-aud, că sînt departe,
Trimite-mi, mîndruță, carte:
Scrie-mi două, tri cuvinte,
Să le țin, mîndruță, minte.
Dacă vorbele le-ei şti,
Eu, mîndruță, oi veni
Ş'amîndoi om povesti,
Dup' ačeia ne-om iubi.
Același.

VIII

Măi bădiță, nu ți dor
După mîndruța cu flori,
D'e nu vii adeseaori?
Măi badiță, d'i pi luncă,
Nu ți dor d'i mîndruluca?
Cu gîndul la dumn'iata,
Tot gîndeşte că-i pica,
Bădiță, d'i undeva.
Gîndeşte că doară, doară,
Mi-a veni bădița iară;

Că și lui un pic i dor
Și-a veni mai tirzior,
Dar bădița-i cam d'eparte
Și vine numai cînd poate.
Același.

IX

Păsăruica cîntă 'n vie,
Cine dragostea nu știe
Poate feričit să fie;
N'are dor, n'are urît,
Poate trăi feričit.
Căči doru și dragostea
Ele-s boala čea mai grea
În lume d'e-a le purta;
Nu ești d'e nimic lovit,
Fără t'e uști pe pămînt;
Niči nimica nu l'e doare,
Fără t'e uști pi pičioare,
Ca și fînul cînd e soare.
Același.

X

Bată, Doamne, pe mîndra,
Că mi-a furat inima.
Eu am zis s'o lese la loc,
Ea mi-a aruncat-o 'n foc,
Și mi-a învelit-o 'n dor,
Să nu o uit pînă mor.
Același.

XI

Mîndrulucă, oki tăi
I-a cam amăgit pi-ai mei;
Mîndruță, dragostea ta,
Rău mi-a aprins inima,
D'i arde mereu în foc,
Nu t'e poči uita d'e loc.
Pînă če oi stinge-un dor,
Nu t'e uit pînă ča mor.
Același.

XII

Copilă, frumoasă eşti,
Cu drăguţul cum trăieşti?
D'e-o duči rău cu drăguţul,
Du-t'e 'n lume cu altul.
Şi d'e nu-i avea cu čine
Vino, mîndruţă, cu mine
Pin la munţi 'nrouraţi,
C'om trăi necununaţi.
La părinţi le-om scrie carte
Că trăim fără păcate.

Acelaşi.

XIII

Mă duc la mîndra la poartă.
Să ved'em če minte poartă;
D'e va purta minte bună,
O iubăsc un an ş'o lună;
D'e va purta minte slabă,
Ia, mîndruţă, lumea-i largă.

Acelaşi.

XIV

Mîndruluca mea d'in sat,
Nu gîndi căči ţ'i-am lăsat,
Eu nu-s o trestie d'e baltă
Ca să t'o las dintr'odată.
Căči eu-s floare d'e bujor,
Nu t'e uit pînă če mor.

Acelaşi.

XV

Iubeşte, mîndră, iubeşte,
Dar d'e duşman t'e fereşte,
Căči duşmanii mulţi-or zîče
Dragostea ca să n'i-o strice.
Strica-or, dar n'or puţea,
Căči badea s'o şti purta
Cînd se duče la mîndra.

Acelaşi.

XVI

Cine, mîndră, ni-a 'ntîlnit,
Fie-i trupul hod'init
Şi sufletul ispăşit;
Fie-i trupul ca un pai,
Sufletul să-i margă 'n rai.
Şi cine n'e-o d'esparţit
Fie-i moartea d'e cuţit;
Trupul fie-i ca un brad,
Sufletul să-i margă 'n iad.
Acelaşi.

XVII

O fost un împărat şi împărăteasa o fost grea şi trii dzile înaintea naşterii o plîns copilu în mă-sa. Ş'o dzis mă-sa: „Taci, dragu mamii, nu plînge, că ţiie ţ'oi da pe Ruža 'nflorită, fată frumoasă, d'in cosiţe ruža-i cîntă şi d'in gură aur cură." Atunči pruncul o tăcut şi mă-sa l-o născut. Şi cînd o fost d'i trii dzile, o dzis: „Mamă, dă-mi če mi-ai făgăduit." Mă-sa o dzis cătră băiet că o hi craj şi împărat. Copilu o dzis aşa: „Nu-mi spune d'i halea, dă-mi če mi-ai făgăduit, pe Ruža 'nflorită, d'in cosiţe ruža-i cîntă, d'in gură mărgăritar îi cură." Mă-sa d'e necaz i-o dzis că „d'e nume nu i-am audzit." El o dzis: „Dă-mi bani d'e drum şi mîncare d'e ažuns." Şi s'o luat şi s'o dus multă lume, împărăţiie, ca Dumn'edzău să n'e ţiie, mîndră şi frumoasă, s'ascultaţ şi dumn'eavoastră. Cine ascultă, bine a 'nvăţa, cine-a durmi s'a hodini!

Cînd o fost d'i sară, o ažuns la o căsuţă în margine la o pădure ş'o strigat că: „sînt gazdă acasă?" D'in casă o răspuns: „D'e eşti om d'e pădure, te bagă afund în pădure, că am o haită cu d'inţi d'e hier, cu măsăle d'i oţăle, d'e-o slobod d'ipe tine, tăt mîii şi bucăţăle t'e fase." El o răspuns:

— Îs om pemînțean, moşule.

— Hai'da în casă.

Cînd l-o vădzut moşneagu:

— A, le, lele, fičior d'e 'mpărat, če flori t'e bat pe aiči?"

— Flori bune, moşule. Eu am plîns în mama trii dzile şi trii nopţ şi mi-o făgăduit pe Ruža 'nflorită, fată frumoasă, d'in cosiţe ruža-i cîntă, d'in gură mărgăritare-i cură. Nu ştii, moşule, un'i-o hi?

Moşul o dzis că: „nu ştiu". Moşul o dzis că are două coşniţ d'i albin'ini, umblă jumătate lumea, „apoi d'i n'o şti aheia,

apoi nu t'e poț îndrepta". Sara i-o dat d'e cină și s'o rugat lu Dumn'ezău și s'o culcat. Dimin'ața s'o sculat și pi obraz s'o spălat și moșu a luat un bușium mare și-o suflat în două părț tare și s'o strîns albîginele și moșu a întrebat: „Nu știț d'i Ruža 'nflorită, fată frumoasă, în coslțe ruža-i cîntă, din gură mărgăritare-i cură?" Ș'o dzis albîginile: „Nici de nume n'am audzit". Și moșu o dzis: „Na măru aist d'e aramă, cînd ai hi trud'it trîntește-l îm pămînt, că ți-a face un cal d'i aramă, cu hainele și pi tine d'i aramă". Și mai mere pi cărare și s'o dus într'o dzî d'e vară pînă 'n sară ș'o ažuns la altă casă. Iar o strigat la ferçastă, că:

— Sînt gazdă 'n casă?

— Sînt și n'ice prea. Da, d'e eșți om d'e pădure, t'e bagă afund îm pădure că am un cine cu dinți d'e her, cu măsăle d'e oțăl, d'e-l slobud după t'ine mînij și bucățele t'e face.

O strigat Cipăruș Petrea:

— Îs om pemîntean.

— Hai în casă, o dzis moșneagu. Eu-s d'i șase sute d'e ai, da eu n'am vădzut om pămîntean, pînă amu pe t'ine. Da, ce flori t'e bat pi aici?

— Flori bune, moșule, că eu am plîns în mama trii dzîle și trii nopț și mi-o făgăduit pi Ruža 'nflorită, fată frumoasă, din coslțe ruža-i cîntă, din gură mărgăritare-i cură.

O dzis moșneagu că nici d'e nume nu i-o audzît. „Am trii coșniț d'i albîgini, umblă trii părț d'e lume.

Dimin'ața cînd s'o sculat a luat un bucium mare ș'a suflat în trii părț tare. Atîta albîgin'e s'o adunat d'e nu se vedea soarele ș'a 'ntrebat moșu:

— Nu știț d'e Ruža 'nflorită, fată frumoasă?

— Nu știm, o strigat.

Moșu i-o dat calu lui din holk'oțiș, un măr d'i argint. „Na, dragul moșului, țipă-l în pămînt, s'a face un cal d'i arżint, hainele pi tine încă d'i arżint".

O scăpat cu doi cai Cipăruș Petrea. Cînd fugea cu hăla cal, cînd fugea cu hăla cal. Într'o dzî d'e vară pînă 'n sară, cînd o fost d'isară, o ažuns la altă casă. Iar o strigat la ferçastră: „Sînt gazdă 'n casă?" O strigat din casă că sînt și nice prea. „D'e eșți om d'e pădure t'e bagă afund în pădure, d'e eșți om pemîntean hai în casă". Cînd o intrat în casă bătrînul o ridicat genile cu cîrżile ș'o dzis:

— Cipăruș Petre, ce flori t'e bat pe aici, că eu îs d'o nouă sute d'e ai, da n'am vădzut nici pasăre măiastră, nici om pămîntean pînă amu pe tine.

— Eu îmblu, moșule, c'am plîns în mama trii dzîle și trii

nopț și mi-a făgăduit pi Ruža înflorită, fată frumoasă, d'in coste ruža-i cîntă, d'in gură mărgăritare-i cură.

— Da nisi d'i nume n'am audzit. Am patru coșniț d'i albgini, ale'a umblă toată lumea. D'e este pe pămînt ele trebi să știe.

Cînd îi diminiața, s'o sculat, o luat un bușium mare, o bușiumat în patru părț tare, d'i s'o adunat atîtea albgini d'i nu s'o vădzut soarele. O strigat moșu: „Tăt'e sînteț aișî?" O dzis albginele că nu-i una. O bușimat după ea moșneagu. O ven'it cu grumazu tăt belit. O dzis moșneagu:

— Und'e șădz tu d'i nu vii, că t'e strig oț odată într'un an?

— Lasă-mă, nu mă bate, că bătută sînt d'estulă, c'am k'icat în hotarele Ružęi înflorită. Are un pîndaș cu cornu în frunte care d'e cît loc t'e ved'e t'e prind'e și m'o prins și pe mine și m'o pus la plug d'e trii dzile. Am arat d'i malai, mănunțele.

— No, să iei pe Cipăruș Petre în spate, să-l țîpi în hotarele a Ruži înflorite.

— Mă t'em că m'a prinde.

Cînd s'a apropiat d'e hotare, o dzis albgina: „Să vede o sîe strălucind?" Zîce Cipăruș Petre, „văd". Dzîce: „ahala-i pîndașu." Și cînd l-o țîpat pisțe gard, o și pus mîna pi el pîndașu.

— Ho, tîlharule, še caț la hotarele Ruži înflorite?

— Nu caut nimîc. Dumn'edzău îi ierte păcatele, că m'o luat o gadînă mare să mă mînce și, und'e ți-o vădzut așa, reped'e m'o scăpat gos. O dzis pîndașu că „să t'e duc legat la 'mpărăteasa".

Și l-o dus la împărăteasa. O dzis împărăteasa:

— Če-i căutat în hotarele mele?

— M'o luat o gardînă mare și dac'o vădzut pîndașul, m'a scăpat în hotarele aistea.

— Da, băga-te-ai la boi?

— Boi mă 'mpung.

— D'apoi la cai?

— Mă lovjesc cu pčicioarele.

— D'apoi la oi?

— Mă mîncă lupk'i.

— D'apoi la porci?

— Mă scurmă.

— Apoi n'am la še t'e băga.

— O strigat o mîță: „N'ai gloacar!"

Împărăteasa:

— Iacă n'e trebe, băga-te-ai la gîșt'e, mă!

— Băga, c'acolo o murit și fata.

— Da simbriie îț dau bună: tăt din zeče pui unu țîie și d'in zeče ouă, iară, unul țîie.

Cînd o fost ca mini d'iminⁱață, împărăteasa ai tînără o avut d'e mers la bal. Čipăruș Petre o măra cu gîștele în drumu ei și ea o strigat: „Poartă bine, gînscarule, gîșt'ele, că bună plată îț dau jo ție, d'in dzeče pui unu ție și d'in dzeče ouă iară unu ție." Čipăruș Petre, dacă o trecut ea, li-o dzis un žoc la gîște și o trîntit măru d'i aramă în pămînt și s'o făcut un cal d'i-aramă. O dzis calu: „Und'e merem?" Să merem la bal, că-i dusă Ruža înflorită la bal, să dăm mîna cu ea".

Ruža înflorită, acolo la bal, o avut un fuișol, sus, și čine s'a sui la ea după ăla a mere. Cînd o ažuns ie la bal, Čipăruș Petrea îmbla cu calu înpregiurul fuișorului. Ruža înflorită cum l-o văd̦ut odată s'o suit la el ș'o dat mîna.

Norodul d'i žos o strigat că-s înžeri la Ruža înflorită. Ș'o dzis Ruža înflorită:

— Cînd vii a peți?

— Da'n ia sară.

Ea s'o grăbg'it, s'o scoborît žos. El o împucat cu calu la gînșt'e. O venit Ruža înflorită ș'o strigat: „Poartă bine, gînscarule, gînștile, că bună plată îț dau eu ție: d'in dzeče pui unu ție și d'in dzeče ouă iară unu ție. Da oči tăi ard inima mea".

A măre Ruža înflorită acasă. O dzis mă-sa:

— Cum de-i venit așa d'e grabă?

— Am venit, mamă, să ne gătăm d'i tocmală în ia sară, că vine un pețitor care d'i ahăla nu mai sînt pi pămînt.

L-o așteptat pîn la miezu nopții. N'o venit nime.

El o fost la gînște. Ruža înflorită dimin'ința s'o sculat mînioasă și s'o înșkimbat mai fain și s'o dus la bal a doua sară. Čipăruș Petrea iar o fost cu gînștele în drumul ei. „Poartă bine, gînscarule, gînștele, plată bună-ț dau eu ție: tăt d'in dzeče pui unu ție și d'in dzeče ouă iar unu ție, da oči tăi ard inima mea".

Cum o trecut d'ila el, o dzis un žoc la gînște și o trîntit măru d'i aržint în pămînt și s'o făcut un cal d'i aržint, da hainile pi el încă d'i aržint și cum o gin'it o și sosit și striga norodul d'i žos: „Uite la Ruža înflorită că vin înžeri". Ea, cum o ažuns, odată a sosit la el ș'o dat mîna cu el și l-o sărutat.

— Da cum d'e n'ai venit asară?

— Cînd am ažuns acasă, am găsit niște vindiči și o trecut noaptea ș'am uitat să vin.

— No, dziče, pi sară oi veni? No, dziče, n'e-om duče noi acasă să ne gătăm.

Ea s'o slobodzit pi pămînt. El s'o dus cu calu'n aer. O ažuns la gînște ș'o făcut calu măr, l-o pus în žeb. Iacă vine Ruža înflorită. D'e cît loc îl vede îl strigă: „Poartă, gînscarule, bine gînștile...".

Da, dacă o ajuns acasă o dzis mă-sa:

— Pęcă d'e vreme ai venit.

— Am venit că-mi vine îi ia sară peţitor, c'asară n'o putut să vije, că i-o picat vindiči.

Să gată cu băuturi şi cu mîncări, aşteaptă peţitori pînă noaptęa la doisprece. Nu vine nime. „Da, dzîče mă-sa, asta-i un čiuf pe tine".

Cîn o fost dimin'iaţa, care haine i-o avut mai scumpe cu halęa s'o îmbrăcat să să ducă la bal. El iar o stat cu giuşt'elo în drumul ei.

Şi mă-sa i-o făcut o turtă d'i ćară, care haia dacă i-o pus-o n'o mai putut-o nime lua, care, cînd s'o drăgosti cu el la bal, să i-o lipască în ćeafă, că să poate să h'ije d'ila curt'e v'un crai, v'un ministor d'i-a noşi.

Şi s'o dus la bal. Čipăruş Petre o trîntit măru d'i aur îm pămînt şi s'o făcut cal d'i aur şi hainele pi el d'i aur şi cît o gin'it o sosît la bal. Norodul d'i zos striga: „Aista-i înğer d'in ćer, o vinit la Suzana Cosînzana". Ęa d'i cînd l-o văzut d'i pe pămînt s'o suit în foişot ş'o dat mîna cu el şi l-o sărutat d'i două ori.

— Cum d'i n'ai venit niči asară?

— O venit un frate d'i-a talii la noi, care io nu l-am văzut pînă acuma.

— Da pi sară vij?

— Vin, de bună samă. D'apoi, dzîče, n'i-om duče d'ila bal.

Ęa s'o scoborît pi pămînt. El s'o dus în aer. Ş'o dzis mumă-sa că: „ţi-ai venit amu mai d'e vreme?" „Ş'am venit, mamă, c'o dzis că amu d'e bună samă vine".

S'o apucat şi s'o gătat pîn la doisprezęče. Nu vine nime. Mă-sa îndată o dat raport că niči o căţană să nu iasă, ş'o dat ş'o căţat dimin'iaţă mă-sa pe crai, pi ministor, pînă la băi mai miči soldaţi, ş'o căţat şi g'irişi. Ş'o uitat să-l caţe pe glacaru. O bătut un cucoş în aripk'i ş'o strigat că „glacaru nu l-aţ căţat". Ruža înflorită: „D'iasară trębue, că oki lui ard inima mea... Hai, glacarule încoaęe". Îl cată în ćeafă, găsęşte turta lik'ită.

— Da će ai tu aişea? Să će duči să vij cum ai venit ęri la bal.

El iasă din curte afară, trîntęşte măru d'e aramă îm pămînt ş'odată o fost cu calu pi d'ęasupra curţii.

— Aista-i, dragu mamii?

— Aista, mamă.

— Ai zos, mă, mergi, vino cum ai venit a doua oară.

Trînti măru d'i argint îm pămînt, odată o fost pi d'ęasupra curţii.

— Aista-i, dragu mamii?

— Aista, mamă.

— No, dziče, să vii cum ai venit al treilea.

Cînd l-o vădzut în haine d'e aur şi cu calu d'e aur s'o întrebat mă-sa: „aista-i, mamă?" o dzîs tare, atît i-o fost d'i drag: „aista-i mamă!".

Odată o dat poruncă la bendz să 'ncăpă bendzîle a dzîče şi s'o gătat frumos şi s'o dus la biserică şi s'o cununat.

Cînd o fos dumin'ică dimin'ața s'o dus împărătesele la biserică şi i-o dat čeile să umble în toate kiliile, să vadă bunătățile, „da în kilija nouă nu umbla, că-i moartea şi ț-o muşca". El o socotit că: še ieste acolo să văd. O vădzut un buclau spîndzurat. D'in buclanu o strigat: „Nu te spăria, Čipăruş Petre. Mai bine te du şi adu-mi un pahar d'i vin, că mor d'i sete". Şi i-o dat un pahar d'i vin ş'o plesnit un čerc d'e pe buloi. O dzîs că să facă bine să-i mai dea unul. I-o mai dat unul, o mai plesnit un cerc d'e pe buclau. O dzîs: „fă bine şi-mi mai dă unu, că şi eu ț'oi ierta trii greşăli". Cînd o datu ală d'i-al treilea, o ieşit un zmău tăt întraurit şi s'o dus la biserică ş'o luat pi Ruža 'nflorită ş'o venit mă-sa acasă plîngînd d'ila biserică:

— No, dragul mamii, amu še-i făcut? Tu n'ai nevastă, io n'am fată.

— Las, mamă, că še cai am io oi aduše-o.

Cînd e dimin'ața să ie şi se duče după ie. Cînd o ažuns la poartă, zmăul o fos la vînat. Calul zmăului o strigat: „Hai, că-ț duče pi Ruža înflorită, fată frumoasă". „Poči prinzi un prînz şi dormăi un somn?" O dzîs: „poți".

Čipăruş o fugit cu cai lui ş'o venit zmău acasă ş'o prinzit un prînz ş'o însomnat un somn, o țipat trii sărite şi l-o ažuns. Şi i-o tras o palmă. „No, d'i-ț trebi viiață, mai vino odată". El, toată noaptea năcăjit, cînd o fost dimin'ața o dzîs:

— Mamă, mă mai duc odată.

— Nu te duče, dragu mamii, ca pi ea nu-i mai avea alta.

— Să nu mă duc, mamă, s'o aduc, dară mă duc s'o învăț să 'ntrebe d'i und'e are calu aista zmău.

Şi s'o dus la ea dimin'ața. Ea o dzîs:

— Vai, la še-i venit, că amu n'o avea mama niči pi tine, niče pi mine.

— Întreabă tu d'i-unde are el calu aista. Dar, tu ie sama că ț'a da o palmă, da nu-ț pasă d'e palmă.

Vine sara zmăul d'ila vînat. Ea-i făči mîncări şi băuturi bune, şi să dă pi lîngă el şi-l drăgosteşte şi drăgostindu-l dziče: „Ca či-i d'e Čipăruş Petre, umblă cu cai lui să mă aducă d'i-aiči.

da a nostu cal că mama trij sarite o țipat și nj-o ažuns. Da pi und'e sînt caj d'i-aișțea?" Atunči i-o tras o palmă și o dzis: „Mișç să hije mîni-ta. Tu vrej să mînči capu mjeų. D'e und'e-j calul aista, nu-j d'e Čipăruș Petre să margă : fundu jadului, d'în mama dračilor. Am služit trij aj pi el". Diminĭața, Čipăruș Petre o întrebat-o și-o dzis: „Da", o dzis, „că din fundul jadului, d'ila mama dračilor, o služit trij aj pi el". Și s'o luat el și s'o dus la jad și mergînd s'o întîlnit c'un lup: „Eu t'i 'mpușc, lupule!" „Ba", dzîče, „nu mă 'mpușca, mai bine scoate-m vjermele din čičioru aista". Și el, mintenaș, s'o coborît d'i pi cal, o scos vjermul și l-o spălat și i-o dat drumu d'i-a mers. Ș'o mers mai încolo și s'o 'ntîln'it c'o cĭoară și-j mînca bjermi o aripă. „Eu t'e 'mpușc, tu, čioară!" „Nu mă împușca", dzîče, „scoate-m bjermele, că d'e bună treabă ț'oi hi eų mîjne, poimîne. O kicăzut-o ș'o mers mai încolo și s'o întîln'it cu o vulpe. Îj mînca bjermi o ureke. „Te 'mpușc!" „Nu mă împușca, că d'e bună treabă ț'oi hi, scoate-m bjermele și-m dă drumu". O ažuns în jad, o întrebat că und'e-j Pica bătrîna, mama dračilor, ș'o îndreptat la ea:

— Bună diminĭața, mătușă.

— Sănătate bună, dragă mătușă, če cauț tu la noj?

— Vreų să t'e služesc pi un cal.

— No, aj timp mult să mă služești? Apoj îț daų d'in zăče care vrei să ți-l iej.

Cînd o fost sara, i-o dat pi jâpa cu doj mînzj: „No, asta, dimin'ață, s'o aduči acasă, că d'i nu, paru ăl d'i-ul nouădzăci și nouăčea n'are cap d'i om, acolo mere capul tăų!" El sliește să ducă iapa. O dzis că el n'o adormi. Atîta n'o dormit cît o vrut baba. O dat un somn piste el ș'o adurmit și s'o dus iapa și s'o dus și s'o dat piste cap și s'o făcut trij oj și s'o trezit trij oj în turmă. „Vaj d'e mine, ce-am făcut, că capu-mjeų i'n par! Di-ar veni lupu ca să mă 'nvețe čeva". Lupu ažunge la el: „Stăj, nu t'e cînta, du-te la păcurari și spune să lege cînj, că mă duc eų între oj." S'o dus la păcurari și li-o dzis să lege cînj, că „am o pagubă niči între oj". Și s'o țipat între oj ș'o aflrticat pi iapă și-o fugit la păcurari d'i-o țipat frîu în cap. „Ĉiu, iapa babei cu doj mînzj!" Și s'o făcut iapa și s'o suit pi ea călare și s'o dus la baba.

— Bună dimin'ața, mătușă.

— Sănătate bună! Adus-o-j iapa?

— Adus!

— Nu cred.

O ieșit c'o frigare ferbinte în foc să-l frigă pi el, da o fript iapa. O bătut pe iapă ș'o dzis că: „tu vrej să mînînci capu mjeų". I-o dat d'i băut și d'i mîncat, d'i lucru nu i-o dat n'imic pînă sara.

Cind îi sara îi dă iapa, că „d'e nu o aduci capu-ț un par". O dzis: „Las că n'oi dormni ca ast noapte". Mintenaș o adormnit și s'o suit iapa tuma pi șer și s'o făcut trii stele, da veni cioara și s'o suit la iapă ș'o sparto-o în spate și s'o dat-o zos. S'a dus la babă:

— Bună diminĭața, mătușă!

— Ai adus iapa?

— Adus, ieș afară și vodz.

Pe iapă o bătut-o, lui i-a dat d'e beut și mincare. Cind îi baia noapte, cum adourme, iapa vine și să face cloșcă cu doi pui su picioarele Plefi sup vatră. Cind s'o trezit el, nu-i iapa. „Veil d'e-ar veni vulpea baia, că amu capu mieu să duče în par!"

Iacă hulpea că vine:

— Nu plînge, că ț'o scot eu!.

— D'apoi, dzîče, und'e-i?

— Da-i cloșcă cu doi pui su picioarele ei, sup vatră.

— D'apoi cum ăi scoate-o d'e-acolo?

— Haida, atunči, după ușă'n tindă. Eu mă sui în pod, că are un cocoș d'i nu-l dă pi toată averea ei, și-l apuc să-l triulesc pin pod și, cind s'a sui ea îm pod, eu mă țîp sup vatră și ieu cloșca cu pui și mă țîp afari.

S'o suit hulpea îm pod, începe a trînti cocoșu pin pod. Da, ea numa făcea cotcodac și da cu furca îm pod. Dacă o văzut că mai omoarî cocoșul, o fuzît îm pod baba. Hulpea sî țîpă și ea și ia cloșca cu pui, cu mînzî. „Ța, iapa băbei cu doi mînzi!" Dzîče hulpea așa: „În sama că din nouă cai o scoa inimile și le-o băgat lat într'un cal, al pelicos din fund ală îl ia. Da baba n'o vrea să ți-l dea, bălu să-l iei, c'a dzîče că-i hid. Ț'i-o kema baba să-ț dea băutură și mîncare, să dzîči: nu mînc, cît am slujît am mîncat și băut, că-s cu otrăvi".

Strigă Čipăruș Petre:

— Bună diminĭața, mătușă!

— Adus-ai iapa?

— Adus!

— Iacă că ai iapa.

Două sărite, ș'o fost afară din iad și s'o dus la Ruža înflorită. Cînd o intrat în ocol, calul zmăului o rînčezat. Zmăul o strigat:

— Ce strigi așa?

— Vino, că duče pi Ruža înflorită, fată frumoasă.

— Da poči prinde un somn!

Cu cît ai grăit că-i zăbăhit o venit zmău acasă. Čipăruș Petru numai o sărit, a țîpat aista fugit... „Frățîcule, ațteaptă-mă că trece cinele d'e zmău cu pintini pin mine", o strigat calu. „Frățîcule, o

strigat calu lui Cipăruş Petre, trîntește-l să-i duruiască oasele pim pămînt". Şi aşa l-o trîntit pi zmău, d'e i-o duruit oasele pim pămînt.

Şerling—Constantin Bartoş, 71.

XVIII

Cînd am fost în rîgat m'o băgat napoîu la Pecu. Era trii fişiori d'e Nçamţ. Şi noapţça s'o aprins şi ars cînčizăči d'e metri d'i făină. Fişiori o fuzit. Am ieşit în ocol şi mă duc la bojer, să strig şi nu mă aude. Dau cu pişioru în uşi pînă s'o deskis şi strig: „bojer, vino cî tot ardem". O strigat boieru la ulişi şi o ven'it focari şi s'o stins şi eu am ven'it acasî atunči. Am ven'it pi drum d'ila Focşănî pînă la vamă la Palanca. Şi m'am întîln'it pri drum cu patru oameni.

— Pînă unde vrei să pleşi?

— Pînă la Sîn-Dumocuş.

Acolo am avut un cumnat tandar. „No", dzis-a, „haida cu noi, că dacă-i călca bine, pi sară eşti în Sîn-Dumocuş". M'o îndreptat pi un plai şi pînă'n sară d'iabia am ažuns în vîrfu muntelui. Amu era sara. Und'e să mă duc? Acolo am n'emerit în munţî ăi goli, numa d'e piatră. Tăt turnuri d'i piatră era, ca cum îi turnu d'i piatră d'in Bistriţa. Acolo numa trii bradz o fost. Nî-am făcut foc sup un brad. Atîta găini sălbatiče o venit, tăt sure şi roşii. No, amu, dzîc: oi prinde una şi oi tăia-o. N'am putut durmî pînă n'o cîntat cocoşi. Şi cocoşi aşa cînta d'i mîndru, nu ca a noşti, mai groş, mai fain. D'imin'iaţă mi-oi tăia o găină. D'apoi çç-o fost? Cînd m'am trezît n'o fost n'iči o găină. N'am avut noroc să mănînc o găină. No, apoi m'am uitat în sus şi'n žos, am văzut d'oparte o turmă d'e oi şi m'am dus peste izvoare, nu-i vedeai fundu d'e afund. Ş'am văzut urme d'e urs proaspăt, da eu nu l-am văzut pi urs, urme d'e boi sălbateči, da d'e văzut nu i-am văzut. Şi am ieşit la oi. Şi dacă am ieşit la oi o sărit uopt cîni la mine, ca uopt boi. o strigat păcuraru la iei şi s'o dat d'e-o parte şi cînd am ažuns jo la stînă mămăliga o fost gata. Da dzîče păcuraru:

— D'ila Bistriţa?... d'i und'e eşti? Am fost jo în Bistriţa, da să-mi spui că če flori t'e bat pe aiči?

— Ia, moşule, acolo am mas jo ast noapte und'e să ved'e ca un petec trii bradzi pi muntele ăl gol.

— Da, vădzut-ai minuni acolo? Acolo umblă čiurz d'i caj sălbatiči, d'i boi sălbatiči, tăt felu d'i ghiligane.

— N'am văzut, numai urme, niči un pui d'i iepuri, d'in găin'i afară.

N'i-am dat d'i-am mîncat și-o mînat un fičior cu mine să mă ducă la carare cu činči cruši.

„Haj, bad'e, haj bad'e!"

Da el era hod'in'it, tînăr.

— Viu cît poči, dragu bad'ii.

— No, apoi dacă am ažuns la činči plopi, ia cărarea oblu. Și pi haja m'am dus pînă în Sîn-Dumocuș, Sîn-Micláuș, Toplița, pi la rîpi, la Gl'od'in, la Monor și apoi acasă.

Același

XIX

Eu am stat unsprizăči ani la America și eram d'e șapteapreče. Am mers șase zîle pi žos pi sup Carpaț pînă am ažuns la Cracova. Am plecat singur și pi drum n'i-am căpătat ortáči, în țara Oltului, tavarăș. D'i-acolo am plecat cu trenu la Mislovița, acolo pînă n'am ažuns am sărit trii inși pi ferească trenului, pentru că n'aveam pașapoarte. Dacă am ažuns la Mislovița, am plecat la Hamburg. Bani n'am putut primi d'i-acasă. Ș'am stat două luni și trii dzîle, pînă am putut pleca cu bani di-acolo. Cînd am plecat la America, acolo iar mi s'o gatat bani și am stat trizăči și unu d'i dzîle la închisoare. Și am dat în foaie că čine mă recunoaște să-mi trimiată bani. Și cînd s'o plinit trizăči și unu d'i dzîle, am primit bani d'ila nănaș al meu tăt din America. N'am lucrat un an și žumătate. Am umblat pi stradă d'i colo, colo. Datorije mi-am făcut trii sute și činčizăči dolari. La un an și žumătate am căpătat lucru la o fabrică d'e fer. Și am lucrat trii ai d'i dzîle. La trii anj d'i dzîle n'i-am făcut scopu cu datoria și d'i-acolo și d'i-acasă, a părinților miei. După trii ai d'e dzîle am învățat școala d'e box și d'e luptă. După če-am învățat-o am umblat cu čircusu patru anj. După če-am lăsat čircusu m'am apucat d'i-o faše rakiu, meșteșug bun, nu aveam voie. Trii prinsorj care m'a prins, fără speze, patru mii opt sute dolari amende și mi-o rămas mije două mii și două sute dolarj și cu ašeja am plecat la Baltimora să plec acasă. Și ažungînd acolo am căpătat o telegramă d'ila o soră a mea s'aștept să plecăm cu toți odată, ca să-i ažut la transporturi. Eu am plecat îndărăt la Jongstan. Acolo am stat trizăči și unu d'i dzîle după sori-mea să să gate să pleče acasă. Așteptînd o venit doi rolčeri, d'intr'o fabrică s'atîta stau d'e mine d'e m'au îndoit d'e m'au dus în fabrică îndărăt. Dacă m'am apucat d'i lucru am mai lucrat opisprezeče dzîle și în a noăspričea mi-a prins mîna în rolă și vijața mi-am scăpat-o numai cu mîna stîngă, care nime din acel accident n'a putut scăpa cu vijața. Și poi

pentru mînă mi-au plătit două mii dolari și lucru pentru viață. Dar eu am plecat ș'am venit acasă. In timp d'e zăče ani pot să plec să mă duc îndărăt iară, în caz cînd n'oi putea trăi în Romînia. Dar eu așa cred că pot să trăiesc și în țara mea cu ažutorul ce mi l-a dat și cu bani ce i-am avut io. Așa cred, căči cu șaizăči și činči d'e mii pot să-mi subțin traiul vieții pi un an d'i dzile, care dobîndă o capăt după bani care-i am în banca čentrală din Bistrița.

Șerling—Ion Bartoș, 29 ani.

XX

Foaie verd'e și una,
Mult îm spune inima,
Căči plec la America.
Tači, inimă, nu mai plînge,
C'America-i altă lume.
Cînd t'e sui sus pe vapor,
T'e duče cu mare dor.
Vaporu-i cu fereșt'i verzi,
Cînd t'e sui moart'ea ți-o vezi;
Vaporu-i cu fereast'ele,
T'e duče cu mare žele.
Și să știi, măicuță bună,
Cînd ieram de-o săptămînă
Să pune o neguria,
Nemica nu să ved'ia,
Fără valurile vine
Și bučinu bučina,
Vaporu să tremura.
Vai, amar inima mia.

Același.

XXI

Foaie verd'e d'e săcară,
Colo 'n zos între hotară
Este-un nuc cu frunza rară;
Dar în vîrvu nucului
Șad'e pujul cucului,
Ačela nu-i pui d'e cuc,
Că-i al meu dulče frățiuc;

Mai în żos pe crengurele
Șăd mătuș și-a mele vere;
Pi-o criangă d'e nuc mai lungă
Șad'ie un cuc bătrîn și cîntă;
D'ačela nu-i cuc bătrîn,
Că-i al meu tată străin;
Mai în żos către trupină
Cînt'o pasăre bătrînă,
Ba nu-i pasăre bătrînă,
Că-i măicuța mia străină,
Plieacă fruntea și suspină,
C'a crescut rîndŭri d'e pui
Și-acum nu-i al nimărui.

Acelaşi.

Ecaterina Teneschi

ÎNSEMNĂRI ȘI RECTIFICĂRI

Arom. *bura*

Nu s'a relevat pînă acum asemănarea pe care o presintă acest cuvînt din aromînă cu numeroase forme romanice. P. Papahagi ne spune că *bura* e „cuvînt de îndemn pentru cîni, cînd se asmuț asupra cuiva" [1]. Cum se poate vedea din dicționarul etimologic al lui Meyer-Lübke (n-rul 1250), foarte multe cuvinte romanice ne duc spre același înțeles [2] și pentru ca să reiasă înrudirea lor cu forma aromînă voi aminti numai ce ne dă vocabularul provansal; după *Tresor* al lui Mistral *bourrá* însemnă „haler, exciter un chien, mordre, attaquer, en parlant d'un chien qui se rue sur les autres" (sînt citate acolo expresiuni ca: *bourras-ié lou chin* „lancez le chien contre lui"; *bourro, bourro, bourro-lou!* „serre, serre-le! crie-t-on à un chien qu'on excite"). Care poate fi originea acestei teme *burr-*? O origine celtică sau germanică, admise pînă acum, sînt excluse cît timp ținem samă de forma aromînă. Meyer-Lübke crede că se poate pleca dela un „Schallwort" *br* și compară cu el forma *borrit* din *Corpus glossariorum*, dar aceasta, ca și *burrit* dat tot acolo (V. 173), e o alterare a lui *barrire* (*barritus*), cum s'a

---

[1] *Basme aromîne*, 554.

[2] Nu sînt înregistrate toate acolo; pentru altele se pot vedea diferitele articole unde s'a încercat explicarea acestei serii lexicale și care sînt citate de Meyer-Lübke (cf. *Arch. glott.*, XVI, 322).

relevat în glosele emendate (VI, 130). Concordanţa lui *bura* cu celelalte forme romanice ne lasă să presupunem că avem de a face cu un cuvînt latin. Acesta, după părerea lui C. Nigra[1] spre care înclină şi Schuchardt, ar putea fi b u r r a care se ştie că în italiană, franceză etc. s'a păstrat cu înţelesul de „lînă tunsă, cîlţi" etc. In sprijinul acestei etimologii ar veni fr. *bourrer* care, ca termen de vînătoare, înseamnă „enlever du poil à un lièvre (se dit d'un chien qui, saisissant un lièvre, lui enlève du poil"); la aceeaşi interpretare ne-ar putea duce o expresie din provansală ca: *manjarié 'n loup emé tanto sa bourro* „il mangerait un loup avec tout son poil" (Mistral, s. *bourro*). In cazul acesta ar trebui să admitem că în latina vulgară a circulat un verb *b u r r a r e derivat din b u r r a şi însemnînd „a prinde de lînă, a smulge lîna, a scărmăna"[2]. Ne întrebăm însă dacă un asemenea verb a putut într'adevăr exista în latină; forma franceză nu poate fi absolut convingătoare cît timp între *bourre* şi *bourrer* — admiţînd că are altă origine — s'a putut uşor stabili o legătură[3]. Se pune pe urmă întrebarea dacă formele care se întîlnesc cu al nostru *bura* au fost la origine din terminologia de vînătoare, cum admit toţi care s'au ocupat de ele. Se poate tot aşa de bine să avem de a face cu o temă din graiul păstoresc şi atunci *b u r r a r e ar fi fost întrebuinţat de ciobani pentru a îndemna cînii să alunge lupul ori ursul[4]. Ar rămînea de cercetat şi dacă în cuvintele

[1] *Arch. glott.*, XV, 496.

[2] După Nigra, evoluţia semantică ar fi: „calcar la borra nel basto > pestare, spingere > inseguire, cagnando l'animale da pelo." Evoluţie posibilă, de sigur, şi în sprijinul ei s'ar putea aminti înţelesuri apropiate pe care le avea în latină *cogo* (şi derivate ale lui, în special *coactor*).

[3] Dovadă că asemenea apropiere putea să se facă ne-o dă acest exemplu din dicţionarul lui Godefroy (s. *bourrer*): comme *le bourreau de le bourrer*, unde *bourreau* e asociat cu *bourrer* cu toate că, foarte probabil, nu au nimic de a face unul cu altul (etimologia lui *bourreau* se ştie că e obscură).

[4] A. Boucherie, în *Revue des langues romanes*, III, 70, raportă la păstorit forma *bourzolèje* pe care o auzise în Angoulême şi Saintonge, reproducînd astfel ce i se spusese de ţărani de acolo: „Quand par hasard

romanice care sînt puse de obicei la un loc nu s'a amestecat vre-o altă temă decît aceea care ar fi la basa lui *burră* şi a formelor celor mai apropiate de acesta ca înţeles; semnificaţia unora din elc. aşa cum au fost grupate pînă acum, pare întru cîtva prea îndepărtată pentru ca să nu admitem o încrucişare de teme.

Chiar dacă nu am reuşit să lămurim mai bine proveniența cuvîntului aromîn, fonetismul lui vine să ne dea o indicaţie precisă în sensul că ne arată cum trebue să plecăm dela o temă conţinînd vocala *u*, pentru că un **bor-* sau mai curînd **borr-* nu l-ar putea explica.

Rămîne de lămurit în alte privinţe aspectul formei aromîne. Dacă ea trebue considerată ca un imperativ — pentru că astfel pare să fi fost la început — ar trebui să avem *bură*. Presenţa lui *-a* trebue să fie datorită faptului că **bură* a ajuns să fie socotit ca o interjecţie şi i s'a dat terminaţia *-a* proprie multor interjecţii (*ela*, *inha*, etc.).

Tot o interjecţie (anume *o!*) a intervenit ca *bura* să fie dat uneori ca *obura*: aşa îl găsim în dicţionarul lui Dalametra [1]. De altă parte, T. Papahagi îmi face cunoscut că se aude şi *o, bura ni!* — cu adausul lui *ni* care trebue să fie privit tot ca o interjecţie.

Un aromînism în graiul din Săcele: *amiroană*

Intr'o schiţă publicată de G. Moroianu în *Semănătorul*, I[1] (1901), 120, am remarcat cuvîntul *amiroană* şi mai tîrziu i-am atras atenţia lui G. Giuglea, ca fiind din Săcele, să-l

le loup paraît et qu'elles [les femmes qui gardent les moutons] l'aperçoivent elles lui jettent tout ce qu'elles ont sous la main ... et, en même temps, elles poussent l'exclamation traditionnelle: *Au bourrais!* ou: *Au bourras!* (*bourrais* est plus usité) c'est-à-dire: *Au loup!*" Deci Boucherie credea că *bourras/is* însemnă chiar „lup" şi în legătură cu aceasta se referia la numele, latinisat, de *Borracio* dat lui Arnaud, conte de Angoulême, pentru că ar fi prins un lup. Identificare ce rămîne nedovedită.

[1] *O, bura*, cum trebue despărţit, e dat de P. Papahagi, *Basme arom.*, 298; tot aşa într'un text din *Frăţil'a*, I, 137.

urmărească și să vadă dacă mai este des întrebuințat acolo. Nu am mai putut afla nimic pe urmă despre această interesantă formă și când la Congresul filologilor Th. Capidan într'o comunicare despre arominismele din dacoromână s'a ocupat și de originea Săcelenilor, contestând că ar fi Aromâni, i-am atras atențiunea asupra acestui cuvânt pe care nu-l menționase. Publicând acum comunicarea sa, Th. Capidan se referă la el, dar nu-i acordă nici o importanță pentru motivul că nu ar fi cunoscut Săcelenilor și pentru aceasta invocă mărturia lui G. Moroianu că existența lui *amiroană* „la bătrânii din Săcele nu e sigură"[1]. Nu știu pentru ce acum G. Moroianu dă ca îndoielnic acest săcelenism după ce altădată mi l-a confirmat și când, tot după mărturia d-sale, Sextil Pușcariu l-a înregistrat în *Dicționarul Academiei*, I, 150.

De fapt, cuvântul nu poate fi înlăturat, pentru că există într'adevăr. Despre aceasta am putut avea o confirmare adresându-mă profesorului N. Colceag, de origine din Săcele; d-sa a avut bunătatea să-mi comunice următoarele: „Răposatul preot Victor Popea îmi povestia că bunica mea, Maria Neagoe Scutaru, dojenia pe fetele ei, când nu se prea îndemnau la lucru, cu cuvintele: „ce stai ca o amâiroană"; *amâiroană* îl tălmăcia părintele Victor cu înțelesul de „împărăteasă". In același timp, Tache Papahagi îmi comunică cum într'o călătorie pe care a făcut-o anul trecut la Săcele a aflat dela femei bătrâne că *amâiroană* era un cuvânt bine cunoscut altădată Săcelenilor — azi puțini dacă-și mai aduc aminte de el.

Deoarece numai în aromână găsim o formă corespunzătoare, *amirăroańe* și *amiroańe* „împărăteasă", ca feminin al lui *amiră* „împărat" (< gr. biz. ἀμηρᾶς < arab. emir), nu mai încape îndoială că *amâiroană* al Săcelenilor este un arominism. Pronunțat de ei la început ca *amiroańe*, a fost dacorominisat pe urmă, alterându-i-se terminațiunea care cuprindea sufixul -*oańe*.

[1] *Junimea literară*, XIV (1925), 280.

Pentru originea Săcelenilor acest cuvînt are deci o importanță ce nu se poate contesta [1]. Mai sînt unele considerații care dovedesc proveniența lor dela sud și cred că s'ar mai putea culege altele. E păcat că acest grup de Romîni nu a fost studiat mai de aproape din punct de vedere etnografic, folkloric și dialectal — am stăruit de mai multe ori pe lîngă elevi ai mei, cunoscînd Săcelele, să dea o asemenea monografie, dar pînă acum nimeni nu s'a gîndit. Multe lucruri s'au pierdut din vechea vieață și graiul Săcelenilor, dar cred că din ce s'a mai păstrat s'ar putea da un studiu care să lămurească deplin originea lor.

Rom. *teleleu*

Nu am crezut niciodată în etimologia lui Cihac, că am avea de a face cu un derivat din *telal*. Văd acum că și Tiktin în dicționarul său o crede îndoioasă, dar altă explicație nu ne aduce [2]. Numai o vagă asemănare ne-ar putea face să-l identificăm cu o poreclă din rusește *Thalalej* care se dă celor nătingi, proști, și în care se ascunde numele Sf. Thalalea [3] — înțelesul nu se potrivește, pentru că *teleleu* se vede bine că s'a aplicat cuiva care umblă încoace și încolo, fără rost. Mi se pare atunci că explicația lui — cum arată și terminațiunea — se poate găsi în ungurește, dar într'un cuvînt cu totul depărtat ca semnificație și vom vedea că totuși ne putem opri la el. Ung. *telelő* — ca derivat din *tél* „iarnă" — înseamnă „de iarnă, care stă iarna, care petrece iarna". Ce legătură ar putea avea cu al nostru *te-*

[1] L-a amintit, în treacăt, și P. Papahagi într'un articol din *Dunărea*, 1923, 67.

[2] Relevează acolo și fem. *teleleică*, dar cu înțeles deosebit de cel adevărat (v. *Rev. crit.-lit.*, IV, 86): un derivat verbal nu pare să existe, pentru că *tălălăi* (*Comoara satelor*, III, 52) „a merge încolo și încoace, nesigur pe unde calci, a bălăbăni" trebue privit ca format din *tălălău*, nu din *teleleu*.

[3] V. articolul lui W. Christiani, *Ueber die persönl. Schimpfwörter im Russischen*, în *Arch. f. slav. Phil.*, XXXIV, 326.

leleu? Să ne gîndim la ciobanii care la apropierea iernei se îndreptau spre anumite locuri cu turmele lor. De aceştia, veniţi din Ardeal, ştim că mulţi au cutreerat cîmpiile Moldovei şi Munteniei în timpul iernei şi cum am arătat în *Vieaţa păst. in poesia noastră pop.* nu au fost totdeauna bine priviţi de locuitorii din aceste ţinuturi, aşa că li s'au dat diferite epitete. *A umbla teleleu* s'a putut deci zice la început despre acei ciobani care porniau cu oile ca să le ierneze dincoace. Cuvîntul unguresc a trebuit să li se aplice de sigur prin ţinuturi unde, în trecerile lor, s'au întîlnit cu Unguri, cum era prin Săcuime şi prin unele locuri din Moldova [1]. Deoarece *teleleu* pare să fie mai des întrebuinţat prin Moldova, acolo cred că a fost dat mai întîi de ai noştri drept calificativ acelora care rătăciau cu turmele şi nu erau tocmai bine văzuţi.

Cum accepţiunea lui *teleleu* poate fi derivată din împrejurări ale vieţei păstoreşti ne arată forme din alte limbi. În dicţionarul lui Radlov [2] turc. *badiĵăpaima* e dat cu înţelesul de „nomad (cioban) ce rătăceşte prin stepe, cascăgură, vagabund". În provansală *landaire* (după *Tresor* al lui Mistral) înseamnă „batteur de pavé, fainéant", şi alături de el avem verbul *(se) landá* „errer, battre le pavé, fainéanter, flaner"; e adevărat că aceste forme se întîlnesc cu o serie romanică de origine germanică şi de care Meyer-Lübke se ocupă în dicţionarul său sub n-rul 4976, dar de fapt cred că avem de a face cu o contaminare; chiar dacă *landaire*, *landá*, ne duc spre germ. *landern*, cum arată fonetismul lor şi cu *r* (*landraire*, *landrá*), de fapt cred că ei nu

[1] Chiar în ungureşte întîlnim semnificaţia păstorească în verbul *teleltetni* „a ierna (vorbindu-se despre oi)". Cf. Szarvas és Simonyi, *Mag. nyelvtört. szótár*, III, 547-548.

Provenienţa ungurească a lui *teleleu* e confirmată indirect de o altă formă dela noi (dialectală, din părţile Năsăudului), terminată tot în -eu şi cu un înţeles apropiat, anume *hebereu* (*umblă hebereu* „umblă fără nici o treabă"), pe care N. Drăganu a explicat-o prin ung. *heberd* (în *Dacoromania*, III, 719).

[2] *Opyt. slov. tjurak. nar.*, IV, 1519-1520.

sînt streini de „landele" din sudul Franţei strîns legate de vieaţa păstorească de acolo; despre ciobanii care străbăteau aceste „lande", umblau teleleu pe acolo, s'a putut zice *landă* care s'a încrucişat cu forma germanică; această încrucişare reiese şi din fonetismul altei forme provansale: *alandà* „donner la clef des champs, lâcher le troupeau" e sigur un derivat din *lando* (adică: „a lăsa oile să pască pe landă, pe cîmp)"; dar alături de *alandà* apare şi forma cu *r* (*alandrà*), aşa că vedem bine şi aici contaminarea lui *lando* cu germ. *landern*. In orice caz, formele provansale dintîi ne duc tot spre vieaţa pastorală, aşa că ne ofer şi ele ceva corespunzător lui *teleleu*.

Basc. *etebeatze*

E înregistrat de Azkue în dicţionarul său (I, 264), cu înţelesul de „vomir" (în dialectele din Bizkaya şi Guipuzkoa; tot acolo forma *etebea*, ca substantiv însemnînd „vomissement"). Extensiunea lui geografică vine dela început să ne spună că poate fi un împrumut din spaniolă (gal.), şi într'adevăr avem acolo *revesar* cu acelaşi înţeles (tot aşa port. *revessar* şi cat. *reversar*). Etimologia lui e clară, lat. r e v e r s a r e, şi dacă am ţinut să mă ocup de el e pentru că se întîlneşte cu rom. *vărsa*, fr. dial. *(re)versé*[1] şi nu s'a relevat pînă acum această coincidenţă. Să admitem că încă din latină (re)v e r s a r e ajunsese să fie întrebuinţat astfel? Nu este imposibil, deşi desvoltarea semantică din spaniolă, portugheză şi franceză poate fi independentă de cea din româneşte: înţelesul primitiv al lui (re)v e r s a r e a putut duce uşor şi de o parte şi de alta la aceeaşi semnificaţie[2].

Asupra furcei de tors la Basci

Articolul despre *Semantism*... — unde aminteam (pag. 318) ce am putut afla despre furca de tors la Basci — era tipărit

[1] In Loire-inférieure şi Sarthe; v. *Atlas lingu.*, 1413.
[2] Comp. alb. *vjel* şi formele germ. citate de G. Meyer, *Etym. Wb.*, 175.

cînd am primit aceste rînduri cu lămuriri nouă dela directorul *Museului basc* din Bayonne, Comandantul W. Boissel: „Je viens de trouver une tige de quenouille, en joli bois, bien ouvragé, se terminant par un trident. L'antiquaire qui nous en a fait présent dit qu'elle provient de la région de Hasparren, du Labourd par conséquent. Il ajoute qu'une vieille femme lui a indiqué comment on employait cette quenouille (laine fichée dans le trident, tige tenue dans le bras gauche, fils dévidés par la main droite). Je vous adresserai prochainement le dessin exact du trident". Nu am primit pînă acum desenul, așa că nu-l pot reproduce aici, cum ași fi dorit.

Informația aceasta înlătură orice îndoială asupra întrebuințării altădată la Basci a furcei de tors la fel cu cea dela noi. Direct sau indirect avem prin urmare indicații că ea a fost cunoscută în tot ținutul basc frances. E de mirare totuși că pentru Basse-Navarre, de pildă, furca de tors nu ne e confirmată astfel acum vre-o două sute de ani; în cartea lui L. Colas, *La tombe basque,* de care mă ocup mai departe, mai multe stele funerare vechi au săpate pe ele unelte de țesătorie (v. n-rele indicate acolo, I, 396, la rubrica „fileuses"), dar pe nici una furca nu este rămurată, ci în formă de băț lățit în partea de sus, ca o placă pe care se punea lîna (v. în special desenul dela stela n-rul 668; cf. și vol. II, 79). Oricum, confirmarea deplină — în afară de ce rezultă din cuvîntul *burkila* dat de Azkue — e de așteptat să o avem și pentru Basse-Navarre.

Ov. Densusianu

Fr. *à nulle autre seconde*

Studiul publicat de I. Bacinschi în fascicolul precedent al acestei reviste, despre *Termeni negativi în funcțiune afirmativă*, cuprinde, în partea finală (p. 99), o inadvertență care socotim că trebue relevată, fără a atinge întru nimic soliditatea meritoasei contribuțiuni sintactice.

Inșelat probabil de rom. *secundă*, I. Bacinschi traduce

pe fr. *une folie à nulle autre seconde* prin: „o nebunie în *fiecare clipă* [— părticică infimă a timpului]“.

Confusiunea cu *à chaque instant* e tot atît de evidentă, pe cît de evident e că adevăratul sens al expresiei franceze — copie savantă a lat. *nulli secundus* = gr. οὐδενὸς δεύτερος — este acela de: „qui ne cède le pas à personne, ne lui cède en rien, ne lui est point inférieur“, deci: „de tout premier ordre, sans égal, sans rival, sans pareil, à nul autre pareil“ [1].

V. Bogrea

Note asupra rotacismului

— Cu prilejul unei dări de samă —

In *Arhiva*, XXXII, 151-156, D-ra Marg. Ștefănescu publică o dare de samă asupra cărței mele, *Etude sur le rhotacisme en roumain*, Paris, 1924. Nu voi discuta aci cresiile recensentei, precum existența rotacismului în aromînă sau traducerea cărților rotacisante în Principate (p. 153), nici conclusiile d-sale provocate de lectura pripită a cărței. Cetitorul nepărtinitor va compara în liniște amîndouă textele și va trage conclusiile ce i se vor impune. Doresc, numai, să rectific următoarele interpretări eronate ale profesoarei din Iași:

1. *bire*. Fonetismul *bire* f. l. de *bine* a fost relevat de N. C. Bejenaru în c. Vuteani, j. Fălciu (v. *Arhiva*, XXXI, 287; cf. XXXII, 150). Bejenaru îmi comunicase această informație odată cu următorul comentar, care nu-mi explic din ce motiv nu figurează în *Arhiva*: „*bire* se aude în graiul copiilor. In graiul oamenilor maturi, numai în sens ironic. De ex., X îl roagă pe Y să-i facă cutare lucru; X a insistat de multe ori și Y, ca să scape de dînsul, îi răspunde: „*bire*... *bire*,

---

[1] [Rectificarea pe care o publicăm se întîlnește cu ce ne-a scris în același sens prof. Leo Spitzer, din Marburg, cu cîteva zile înainte de a primi această notiță: cum dînsul nu și-a exprimat dorința de a se publica observațiile d-sale în revistă, ne-am crezut totuși datori să menționăm această coincidență. — O. D.]

am să fac", deși e convins că nu va aduce la îndeplinire făgăduiala" (comunicare orală, Iași, octobre 1923).

Mi se pare că interpretarea acestei inovațiuni fonetice nu poate fi decît următoarea: trecerea lui *-n-* la *-r-* e o deformație recentă, care caracterisează graiul copiilor. Valoarea afectivă a lui *bire* reiese limpede din comunicarea de mai sus. Cuvîntul a fost cristalisat în această funcțiune oarecum peiorativă. Mă mulțumesc să aduc două exemple, care ar putea fi ușor înmulțite, pentru a ilustra această interpretare: un cunoscut mi se plîngea de *mideriile* (= miseriile) vieței. Alfred Jarry, autorul lui *Ubu Roi*, nu se despărția de un băț cu vîrful ascuțit, menit să perforeze „les *oneilles*" (=les oreilles) unei anumite categorii de burghesi [1]. Nuanța comică sau satirică cuprinsă în aceste deformații este evidentă; ele intră în categoria faptelor studiate de Ch. Bally în *Traité de stylistique française* [2], încît socotesc inutil a mai insista asupra lor.

Aceste constatări fac legătura între *bire* și forma *rapoi* (=înapoi), atestată în scrierile lui M. Sadoveanu. S. Pușcariu relevase încă din 1910 acest fonetism [3].

Observ, mai întîi, că apariția rotacismului în j. Suceava nu e de loc surprinzătoare, dat fiind că inovațiunea a fost cîndva normală în Bucovina. N'am înregistrat această formă în studiul amintit, pentru că ea nu e confirmată prin studiile dialectologilor. Nu mă îndoiesc de existența ei; cred, numai, că avem de a face, în acest cas, cu ceea ce F. de Saussure ar fi numit „un fait de parole". S'a întîmplat, adică, în această regiune ceea ce s'a petrecut în țara Moților, unde rotacismul a dispărut din „limbă". Diferența între aceste două categorii de fapte este capitală. De aceea, mi se pare că propoziţiunea „le rhotacisme a disparu totalement au-

[1] V. *La nouvelle revue française*, XXIII (1924), 260: „Carré sur la banquette des cafés, le bâton à perforer les oneilles entre les jambes, Jarry jouait le père Ubu".

[2] Ed. a 2-a, Heidelberg, 1921, I, 231 urm.

[3] *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, 41. Cf. *Arhiva*, XXXII, 150.

jourd'hui du daco-roumain" (*Étude*, p. 11 şi 16) corespunde cu realitatea faptelor. Cercetările lui T. Papahagi în Ţara Moţilor confirmă această interpretare. Cu mare greutate Papahagi a putut înregistra cîteva casuri de rotacism, acolo unde un cercetător neprevenit n'ar fi cules nimic cu privire la această particularitate fonetică (*Grai şi suflet*, II, p. 48-50). Dar e evident că aceste fonetisme nu interesează „limba", care a eliminat cu desăvîrşire astăzi rotacismul.

2. Prep. *pîră*. La p. 152 se arată că n'am vorbit de fonetismul *pîră* î. l. de *pînă*, care apare în Basarabia şi în Moldova.

Chestiunea e mult mai complicată de cum îşi închipue recensenta.

Fără îndoială, avem de a face cu un caz de rotacism. A. Procopovici a arătat cu dreptate în *Dacoromania*, II, p. 198, că etimologia porro ad propusă de Puşcariu, *Et. Wb.*, 1319, nu e confirmată de notaţiunile din textele rotacisante, care presupun un -*n*- originar. Notaţiuni ca *păɲră* sau *pănră* din *Ps. Hurmuzaki* (ed. Candrea, p. 13[37], 28[42] etc.) probează aceasta pînă la evidenţă. Totuşi, etimonul paene ad nu satisface toate cerinţele. Dacă formele istr. *pir*, *pirę* şi megl. *pînă* sînt normale (pene atestat în *Corpus gl. lat.*), mr. *pănă* sau *pînă* face dificultate pentru această etimologie, din causa timbrului vocalei accentuate. Ne-am aştepta, în adevăr, la **pină*.

Dar, indiferent de vocalismul etimonului, presenţa lui *pîră* în Moldova nu poate fi explicată prin rotacism, pentru că forma cu -*r*- apare în regiuni care n'au cunoscut această inovaţiune fonetică, de ex. în judeţele Covurlui, Tutova şi Vaslui [1]. Repartiţia geografică a lui *pîră* ne arată că preposiţia a percurs mari distanţe, astfel încît astăzi apare în regiuni unde fonetica locală nu justifică trecerea lui -*n*- la -*r*-. Faptele care au determinat această migraţiune rămîn însă obscure. Pe de altă parte, problema e complicată prin

[1] *Graiul nostru*, I, 314, II şi III; 404, I şi 410 IV; 492, XVIII.

apariţiunea fonetismului *fănă* i. l. de *fără*, acolo unde întîlnim *pînă* [1].

3. La p. 153-155 mi se reproşează că nu cunosc lucrările lui I. Bărbulescu, care arătase încă din 1904 care era valoarea lui ꙟ în textele rotacisante.

Recensenta se înşală în două privinţe:

1. cunosc lucrările lui I. Bărbulescu,

2. tocmai din această cauză nu le-am citat la locul cuvenit, pentru că nici în *Fonetica alfabetului cirilic*, nici în articolele publicate în *Arhiva*, n'a reuşit să aducă vre-o lumină în chestiunea valoarei fonetice a slovei ꙟ.

Bărbulescu susţine că slova ꙟ avea în textele romîne aceeaşi valoare ca şi în textele medio-bulgare [2]. Pentru ca această interpretare să fie admisibilă, ar trebui să se probeze:

a. că ѫ (şi ꙟ) îşi păstrase valoarea nasală în textele medio-bulgare, în regulă generală,

b. că ꙟ în textele romîne avea o valoare fonetică analogă.

a. Valoarea lui ѫ în textele medio-bulgare şi romîne. ꙟ e o modificare grafică a lui ѫ operată pe domeniul bulgar [3]. In v. slavă, ѫ representa fonemul ǫ. Nasalisarea dispare în medio-bulgară începînd cu prima jumătate a sec. al XII[lea]. In prima jumătate a sec. al XIII[lea] denasalisarea ǫ > ъ se operase cu siguranţă. Resturi ale nasalisărei s'au păstrat în dialectele bulgăreşti meridionale. Avem de a face, în acest cas, cu o vocală obscură + м sau н: ъм, ън [4].

Litera ѫ în textele romîne din sec. al XVI[lea] şi al XVII[lea] are valoarea ă sau î. Intrebuinţarea ortografică a

[1] Candrea-Densusianu, *Dicţ. etim.*, 540, explică pe *fănă* prin influenţa lui *pînă*. Afară de dificultatea de a justifica întîlnirea acestor prepoziţiuni „dans les mêmes chemins de la pensée" (M. Roques), trebue ţinut samă de faptul că *fănă* e atestat acolo unde avem *pînă*. Cf. *Arhiva*, XXXI, 287.

[2] *Fonetica*, 231 urm.; *Cercetări istorico-filologice*, 24; *Arhiva*, XXXI, 176-180 şi 303-305.

[3] I. Bogdan, *Lui T. Maiorescu, Omagiu*, 588; Bărbulescu, *Fonetica*, 231-237.

[4] Vondrák, *Vergl. slav. Gr.*, I, 114-132; *Altkirchenslav. Gr.*[2], 140-144.

acestei slove a fost împrumutată grafiei medio-bulgare după denasalisare, adică la sfîrşitul sec. al XIII[lea] sau în sec. al XIV-[lea]. Nu se poate proba că ѫ păstrase în textele medio-bulgare sau slavo-romîne altă valoare decît ъ. Bărbulescu recunoaşte categoric aceasta: „dacă în textele romîno-slave ѫ are şi valoarea nasală de ън sau ѹ... nu putem constata cu siguranţă. Aceasta am văzut (p. 201) că nici în textele bulgaro-slave nu se poate şti cu siguranţă decît prin deducţiuni" (*Fonetica*, 210). Dar aceste „deducţiuni" sînt lipsite de orice valoare probantă, prin faptul că Bărbulescu confundă valoarea grafică cu valoarea fonetică pe care o exprimă slova. In adevăr, ce probă valabilă pentru fonetica romînească poate fi trasă din comparaţia slovei ѫ, care în medio-bulgară representa sunetul ъ, şi fonemele ън şi ъм din dialectul vorbit astăzi în împrejurimile Salonicului, care represintă tratamentul normal în această regiune al v. bulg. ѫ? Cît priveşte exemplele extrase din documentele slavo-romîne din sec. al XV[lea], în care ѫ are valoarea ъм, pe cînd ѫ notează de obicei în aceste texte fonemele ъ sau ѹ [1], ele sînt datorite influenţei ortografice a v. bulgare.

Iată înşirarea exemplelor [2]: *Dѫbovicѫ*, p. 4, 6, 11, 14 şi 16 (anii 1413, 1415-1418, 1421, 1424-1427, 1422), p. 21 (1424). In doc. n-rul XVII, p. 32 (anul 1431), găsim de două ori *Dѫmbovic(i)* înlocuit într'un duplicat prin *Dѫbovicѫ* (p. 36). La p. 226 (anul 1508), un exemplu de ѫ = ъм: *Dѫbovica*.

b. Valoarea lui ѧ în textele medio-bulgare şi romîne. In monumentele medio-bulgare ѧ are aceeaşi valoare ca ѫ. Bărbulescu recunoaşte că n'a găsit nici un exemplu sigur de ѧ = ѣн (*Fonetica*, 243). In textele romîne întîlnim exemple de ѫ scris în locul lui ѧ (*Fonetica*, 215-221), grafii inverse, ѧ î. l. de ѫ şi ѧ î. l. de ѫ (Densusianu, *Hist. de la langue*

[1] Bărbulescu, *Fonetica*, 210, şi *Arhiva*, XXIX, 180; I. Bogdan, *Docum. privitoare la relaţiile Ţării Romîneşti cu Braşovul...* I, Bucureşti, 1905, XXXI.

[2] Cifrele trimit la paginile ed. Bogdan citată la n. 1.

roum., II, 49-50). Grafiile se explică prin confusia visuală între aceste litere, a căror formă e asemănătoare.

Resultă din aceste constatări că valoarea fonetică a lui ꙩ în textele romîne nu poate fi căutată în textele medio-bulgare. Intrebuințarea acestei slove pentru a indica nasalitatea vocalei precedente, așa cum a fost fixată de A. Procopovici [1], este, prin urmare, o inovație care s'a petrecut pe terenul romînesc.

A. Rosetti

Două variante ale „Mioriței"

Problema *Mioriței* — după cum se știe — nu e definitiv resolvată de cercetători. Variantele cunoscute pînă acum au dat o parțială explicare; se simte nevoia unor mărturii nouă. Dăm mai jos două variante pe care le-am cules în Vrancea (comuna Spinești). Prima am cules-o dela bătrîna Costanda Păun, de 71 ani; a doua dela Simioana N. Diaconu, de 58 ani. Variantele acestea se cîntă pe o melodie care e uniformă în tot ținutul Vrancei. In special ciobanii o cîntă frumos din fluier și din caval. Nădăjduim să o transcriem și să o publicăm mai tîrziu împreună cu alte variante pe care le vom mai găsi pe plaiurile vrîncene.

I

— N'iorițî lai,
Lai, bucălai,
Di trii zîli 'ncoaši
Gura nu-ț mai taši:
Ori iarba nu-ț plaši,
Ori apa nu-ț plasi?
— N'ie iarba-ñi plaši,
N'ie apa-ñi plaši,
Dar ții, stăpîni,
Nu știu si ț'or faši,
Căši am auzît
Cî s'au sfătuit
Colea în disarî
Ca să ñi ți-omoarî
Șiobăneșî tăi,
Pentru-a ta sarici,
Cari-o porț mai lungi,
Și-al tău fluieraș
Cu cari pînî 'n sarî
În el ni cîntaș,

---

[1] *Despre nasalizare și rotacism*, în *An. Ac. rom.*, XXX, liter., p. 267-270 și 279.

Din cimp oi-adunaș
Și ni cuvîntaș:
„Turma mea di oi,
Eu v'am adunat
Din cimp și zăvoi.
Cășî di astăz, dragi,
Mă duc dila voi
Și vă las cu zeie
Pi-ali moli oi.
Dar eu crez așa
Că nu veț lăpta.
Gălot s'or usca,
N'iorița mea,
Steanului[1] cu unto
Îi va cădea fundu,
Sub înkegătoari
Va crești șicoari
Sub crinta[2] di caș
Tot vor crești fași,
Fași și păltinași,
Și în locu stînii
Îni vor crești pomi,
Pomi șiroșitori
Și vor fași flori,
Floriseli șii
C'ali meli oi;
Șîni s'a umbri
Îni va mulțumi
Și m'a pomini".
Șiobănaș frumos,
Sus la munți, sus,
Pi Șboina[3] în sus;
Șiobănaș frumos,
Cu turma aleasă,
Oi cu lîna creață,
Pasc di-o frumuseță,
Și li tot păscu
Și apoi porni
Cu bâțu'ntri speti,
Pi-un plai ăi li deti,
Mereu șuerînd,
Din gură cîntînd.
Di-odată 'nsotă,
Oili-ăi kemă
Pi-un plăiuț în cali,
La stînî di vali.
Iată cî'ntîlni
Hoț moldovenesc
Și îl înșfăcă,
Oili-i luă.
Dar ășia șioari,
Oai năzdrăvani,
Si tot ascunsări,
Di cînd rămăsări,
Grija îi purtari
Pînî-l îngropari:
Cîni îi komari,
Groapa di-i săpari
În locu di oi,
Să hie cu ei.
N'iorița ziși:
„Stăpîni, stăpîni,
Si ti 'ngrop, stăpîni,
În strunga cu oi,
Si hii tot cu noi;
Noi toați ni-om strînși

---

[1] Un fel de putină în care se păstrează untul la stînă.

[2] O scîndură de brad sub care se așează cașii ca să se scurgă de zăr, pentru ca apoi să se dospească.

[3] Una dintre culmile cele mai înalte ale Carpaților din ținutul Vrancei, renumită prin pășunile ei. Și astăzi vin aici ciobani din Buzău și Ireșteni cu oile lor la pășunat. Pentru aceasta se îngrijesc din timp să arvunească iarba Vrîncenilor. Trebue știut că cele mai multe stîni vrîncene se găsesc aici. „Brînza dela Șboina" este renumită în tot acest ținut.

Și merou ți-om plînżi
Cu lacrimi di sînżi
În lătratu cînilor,
În zg'eratul oilor;
Și la cap ți-om puni:
Flueraș di os,
Să-ț cînți frumos;
La k'ișioari bușiumu,
Să-ț mîngîi sufliţu".
N'iorița-l mormîntă
Și dupî turmî plecă.
Și merou umblînd,
Oili căţînd,
O babî 'ntîlneşti,
O babî bătrînî
Cu brîu di lînî,
Din mînî 'ndrugînd,
Din okį lăcrămînd,
Din gurî 'ntrebînd
Di-a ei feşiorel,
Nalt şi supţirel
Ca tras prin inel;
Feţișoara lui
Spuma laptilui;
Mustășioara lui
Sk'icu grîului;
Okișori lui
Mura cîmpului.
Dar baba 'ndrăzneațî:
— N'iorițî creațî,
Spuñe-ñi cu credinţî
De l-aţ mormîntat,
Să nu ñi-l mai caț.
— Măicuțî bătrînî,
Cu brîu di lînî,
Eu îţ spui curat
Că el s'a 'nsurat
Și nevasta lui
Soarija-soarilui;
Și ai lui nuntaș
Greierį, greierraș;
Ai lui lăutari
Lăcustili mari,
Eli-au tot cîntat
Prin iarbă sărind,
Peste el pășind.

II

N'iorițî lai,
Lai bucălai,
Di trij zili 'ncoaśi
Gura nu-ț mai laśi;
La apî ti dau,
La iarbî ti dau,
Tu iarbî nu paști,
Niși apî nu bei.
Eu mă năcăzii,
C'un bâț c'azvîrlii.
— Măi stăpînî cîni,
Nu-ñi azvîrli 'n mînî,
C'asarî pîn śinî
Eu cî m'am făcut
Șkioapa șkioapilor
În urma oilor,
Și c'am auzît
Tovarîșî tăi
Cum ñi sî vorg'iau
Cu sî ti omoarî
La apus di soari —
Unu-i Moldovian,
Și unu-i Muntian —,
Cî ai oį mai multi,
Multi și mai buni,
Ai dulăi mai mulţ,
Mai mulţ și mai buni.
— N'iorițî lai,
Lai bucălai,
Si li spui așa:
Di m'or omorî
Sî nu mă îngroapi
Tuma[1] 'n dosu stînii,
Undi zac și cînii,
Si sî mă îngroapi
În strunga oilor,

[1] Tocmai.

În zocu ńeilor.
Voi să-ńi puneţ aşa
Cîn m'or îngropa:
Flueraş în alunaş,
Busiumaş în pălinaş;
Vintu cin a trazi
Flueru ńi-o zisi,
Oili s'or strinzi,
Pi mini m'or plînzi
Cu lacrińi di sinzi;
Iar vintu ńi-a trazi,
Busiumu ńi-a zisi,
N'ieilli s'or strinzi
Şi lgali m'or plînzi
Cu lacrińi di sinzi.
N'oriţi lai,
Lai bucălai
N'i-aţ merzi pi drumu mari,
Întîlniţ o babuşoari
C'un caer mari di lîni,
Din pişior mergînd,
Din drugi 'ndrugînd,
Din oki lăcrămînd,
Din guri 'ntrebînd:
— Ia, n'aţ întîlnit
Şi nu ńi-aţ zărit
Mîndru şiobănaş,
A ńeu feşioraş?
— Nu ńi l-am văzut,
Kiar să-l hi văzut
Nu l-am cunoscut.
— Ia, un şiobănaş:
Feţişoara lui
Spuma laptilui;
Okişori lui
Mura cîmpului;
Kicuşoara lui
Sk'icu grîului.
— Ba ńi l-am văzut,
Cu ńi s'a 'nsurat,
— Pi sini a luat?
— Pi negru pămînt.
— Sini l-a cununat?
— Sapa şi lopata.

Ion Diaconu

DĂRI DE SAMĂ

TH. CAPIDAN, Meglenoromînii: I. Istoria și graiul lor; București. Cultura națională; 1925; VII + 225 pag. (*Studii și cercetări*, VII, publ. de Academia romînă).

Domeniu al dialectologiei noastre ajuns să fie mai bine cunoscut numai de cîteva decenii, prin studiile lui G. Weigand și P. Papahagi, meglenita aștepta cercetări nouă și acestea ne sînt date de Th. Capidan în lucrarea ce urmează să cuprindă încă două părți (texte și un dicționar etimologic al acestui grai dela sudul Dunării).

Pe basa materialului adunat de d-sa, și nu numai pentru dialectologie, dar și pentru etnografie, ajungem să ne înfățișăm mai limpede regiunea Meglenului, cu însemnătatea pe care o are pentru expansiunea elementului romînesc. După schița dată de Weigand putem urmări acum mai bine particularitățile meglenitei, pe care Capidan le studiază în expuneri amănunțite ținînd samă de constatările de pînă acum ale dialectologiei noastre și de ceea ce arată comparația cu limbile balcanice.

Asupra felului cum trebue privită meglenita Capidan se raliază la părerea celor care o consideră ca un dialect, tot așa ca istro- și aromîna față de dacoromînă. Părerea aceasta se opune aceleia pe care am susținut-o în *Hist. de la langue roum.*, unde caracterisam meglenita ca un subdialect, și ca dovadă că ea ar fi neîntemeiată Capidan amintește divergența în care, singur, mă găsesc cu alții, partisani ai punctului de vedere pe care îl împărtășește și d-sa. E în litigiu o chestiune care de multe ori a fost discutată de dialectologi, fără să se ajungă totdeauna la fixarea unor norme sigure de interpretare a variațiunilor linguistice între anumite limite. Noțiunile de dialect și subdialect pot fi înțelese în diferite chipuri, după cum ținem samă de condi-

ţiunile speciale în care se presintă un teritoriu lingvistic. Cînd ne referim la albanesă, de pildă, e convenit să distingem în ea două dialecte, tosc şi gheg, pentru că cel dintîi presintă fenomenul rotacismului. Raportîndu-ne la limba romînă şi ţinînd samă de aceeaşi particularitate fonetică, nu mai sîntem totuşi îndreptăţiţi să ne oprim la acelaşi termen ca pentru albanesă: ce apare acolo ca dialect în limba noastră se înfăţişează ca subdialect. Rotacismul e, într'adevăr, la noi o particularitate care la un moment dat a despărţit dacoromîna în două şi deoarece aceasta se presenta ca un dialect faţă de celălalt, aromîna, teritoriul ei caracterisat prin rotacism apărea ca un subdialect. Dacă rotacismul s'ar fi păstrat în dacoromînă astfel cum era în secolul al XVI-lea sau dacă s'ar fi întîmplat să cîştige ca extensiune, astăzi de sigur că ar trebui să distingem între hotarele ei, din acest punct de vedere, un subdialect, cel cu rotacism. Condiţiuni de repartisare lingvistică deosebite fac deci să varieze întrebuinţarea termenilor de dialect şi subdialect, chiar atunci cînd punctul de vedere dela care plecăm e acelaşi. Evoluţiile lingvistice ne duc însă şi spre altă constatare: un subdialect poate deveni dialect. E cazul istroromînei. Desprinsă, ca subdialect din regiunea dacoromînă cu rotacism, ea a ajuns să fie un dialect prin desvoltarea specială pe care a urmat-o mai tîrziu, prin adausul de particularităţi care-i dau o fisionomie aparte. Ceea ce în primul rînd totuşi îi imprimă caracterul de dialect este păstrarea rotacismului, pentru că într'un complex de divergenţe lingvistice au mai multă valoare în acest sens acelea care răsar din fonetismul consonantic: alterarea consonantismului în aşa fel încît să se ajungă la forme foarte deosebite de cele primitive face să se reliefeze mai bine aspectul dialectal al unui grai decît alterările de vocalism, care în general trec prin nuanţări mai apropiate ori apar mai puţin frapante (caracterul dialectal al aromînei, printre altele, reiese mai mult din consonantismul ei, cu ţ pentru č, *dz* pentru *ǧ*, şi palatalisarea labialelor, decît din vocalism, păstrarea lui *e* după labiale, presenţa lui *i* în loc de *î* în forme ca *vimtu* etc. O comparaţie—prin presupunere—cred că poate evidenţia şi ea temeinicia acestor consideraţiuni cînd este vorba de a distinge la noi dialectele de subdialecte. Să ne închipuim că acei Romîni care au ajuns în pribegiile lor pînă în Moravia ar fi dus cu ei vorbirea rotacisată şi aceasta s'ar fi păstrat pînă azi (împreună, fireşte, cu alte modificări introduse în cursul timpului): am avea atunci un dialect romîn în Moravia analog aceluia din Istria. De altă parte, dacă acei Romîni duşi în Moravia nu au cunoscut rotacismul şi presupunînd că graiul lor

s'ar fi menținut pînă azi. In casul acesta nu am fi mai avut de a face cu un dialect bine diferențiat ca în prima ipotesă, ci cu o variantă a dacorominei, cu o prelungire a ei putînd fi socotită ca subdialect. Aplicînd aceste observațiuni la meglenită se explică în de ajuns, cred, pentru ce am considerat-o ca un subdialect: derivînd-o din dacoromînă și deoarece nu și-a însușit de acolo o particularitate așa de caracteristică cum este rotacismul, mi s'a părut că ea nu poate fi privită ca un dialect, cum este istroromîna, ci ca o ramificare subdialectală din dacoromînă. Dacă alături de termenul „dialect" poate fi admis acela de „subdialect" — și ei sînt întrebuințați adeseori chiar de Capidan — trebuia arătat atunci de ce acesta din urmă ar fi exclus pentru meglenită. Din argumentarea d-sale lipsește însă tocmai precisarea acestei distincțiuni în dialectologia noastră.

Părerea lui Capidan despre meglenită ca dialect e dedusă din aceea care formează ideea centrală a studiului său, anume că meglenita nu poate fi un grai nord-dunărean transplantat la sud, desprins deci din dacoromînă. Teoria aceasta e desvoltată la pag. 60 urm. și rămîne să vedem dacă faptele o confirmă.

Meglenitii ar representa, după Capidan, o parte din Romînii sudici, aceia care au continuat cîtva timp să trăească aproape de Dunăre și în contact cu Dacoromînii, după ce majoritatea populației sud-dunărene, aceea care avea să constitue grupul aromîn, s'a coborît mai spre miazăzi, unde se găsia în plină retragere pe la sfîrșitul secolului al IX-lea. Legăturile Meglenitilor cu Dacoromînii și despărțirea lor de Aromîni sînt arătate astfel la pag. 62: „Cînd... Romînii au trebuit să se despartă, fie din causa năvălirei tot mai crescîndă a poporului slav, sau din alte împrejurări, cei dintîi care au apucat drumul pribegiei coborînd în spre sud pînă în munții Pindului și pe cîmpiile Tesaliei au fost, probabil, aceia care se aflau în părțile din miazăzi. După aceștia, și numai după un interval de mai multe veacuri de convietuire cu Romînii nordici și cu Slavii, a urmat coborîrea acelor Romîni sudici care ocupau părțile răsăritene și pe care astăzi îi găsim așezați în munții Caraglovei". Atribuind năvălirei Slavilor perturbările care s'au produs în elementul romînesc dela sudul Dunărei, dislocarea unei părți a lui, Capidan înfățișează faptele nu tocmai cum sîntem autorisați să ni le representăm. După ce la început năvălirea Slavilor, venind dela nord la sud, a avut ca urmare isolarea noastră de elementul latin din Dalmația, Italia, mai tîrziu — ca o presiune spre răsărit, concomitentă cu cea spre apus și urmînd linia Dunărei — ea a provocat mișcări în populația romînească dela sud. Mișcările acestea pornind din ținuturile

apropiate de Dunăre au avut repercursiune spre miazăzi, în masa de populație romînească sud-danubiană și încetul cu încetul aceasta s'a coborît spre locurile unde se găsește azi. Cînd Capidan spune că aceia care cei dintîi s'au îndreptat spre Tesalia trebue să fi fost cei așezați în partea meridională a teritoriului vechi din spre Dunăre—de sigur că are dreptate. Dar strămutarea acestora se explică prin faptul că din preajma Dunărei populația romînească ajunsese să simtă presiunea slavă și era silită să se coboare spre sud. Capidan pierde din vedere aceasta și de aici resultă că, deși se referă la urmările năvălirei slave, lasă ca posibilă păstrarea lîngă Dunăre a unui element destul de numeros care avea să dea naștere Megleniților, pe cînd despre o altă parte a populației romînești dela sud spune că a trebuit să-și schimbe locuințele, înaintînd spre miazăzi. Nu reiese rațiunea acestei distincțiuni și se vede că numai dintr'o idee preconcepută e astfel presentată situația elementului romînesc sud-dunărean prin secolul al IX-lea. Trebuia să ni se explice pentru ce acei Romîni care aveau să devie Meglenițil nu au urmat același drum ca și ceilalți, de ce adică nu s'au coborît dela Dunăre spre sud, pentru ca să se amestece cu Aromînii. Nu putem înțelege cum, în împrejurările de atunci și găsindu-se în fața aceluiași element strein ce-și afirma expansiunea, strămoșii Meglenițilar trăind alături de Aromîni și vorbind un grai foarte asemănător, cum admite Capidan, nu ar fi fost atrași de aceștia din urmă și împreună să se coboare spre sud. Nu se poate obiecta că Meglenițîi au putut continua să trăească în apropierea Dunărei cît timp prin acele părți, pe teritoriul sîrbesc și cel învecinat bulgăresc, găsim populație romînească și atestările toponimiei o arată chiar pe unde n'am fi bănuit că a existat. Nu trebue însă să uităm că avem de a face pe acest teritoriu cu element romînesc din evul mediu ce apare redus, ca mici insule răzlețe, ca vagi prelungiri, la sud, ale dacoromînismului. Aceasta vine de asemenea să infirme, indirect, teoria lui Capidan. Se știe că numele romînești de persoane atestate în evul mediu în ținuturi sud-dunărene slavisate azi, cum și cele toponimice din aceleași regiuni, au caracter dacoromîn [1]; ne întrebăm atunci cum se poate explica după părerea lui Capidan că nu întîlnim, prin părțile pe

[1] Dintre numele romînești în toponimia sîrbească relevate de S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, 103, unul singur care ar arăta fonetism aromîn și meglenit ar fi *Muncela* (de cetit: *Munțela*), dar să fie oare exact redat? În aromînă și meglenită nici nu e atestată forma corespunzătoare dr. *muncel*.

unde s'ar fi găsit Megleniții mai multe veacuri, forme toponimice sigure aiestiud fonetism al lor, în special alterarea labialelor care, după d-sa, le-a fost cunoscută de mult, chiar atunci cînd locuiau la Dunăre, aproape de Dacoromîni.

O considerațiune de care Capidan trebuia să ție iarăși samă e ocupațiunea primitivă a Megleniților. Dacă ei erau păstori—și numai astfel ni-i putem închipui—cum puteau oare rămînea izolați prin locurile pe care li le atribue, despărțiți de Aromînii coborîți spre sud? Identitatea de ocupațiune și mișcările acestora spre miazăzi în chip firesc trebuiau să-i ducă și pe ei în aceeași direcțiune, să facă să se continue comunitatea lor de vieață. E o logică a realităților pe care nu trebue să o trecem cu vederea în problemele filologice [1].

Capidan admite că Megleniții ar fi început să părăsească malul drept al Dunărei numai prin secolul al XII-lea, al XIII-lea, pentru ca să se îndrepte spre locurile pe care le ocupă azi. Deci după separarea lor de Aromîni ar fi stat aproape de Dunăre încă vre-o patru veacuri. În cazul acesta rămîne surprinzător că nu avem nici o mărturie despre petrecerea lor prin acele părți pînă așa tîrziu. Ne-am aștepta, de altă parte, să ni se arate ce împrejurări au putut determina strămutarea Megleniților prin secolul al XIII-lea, de ce, cu alte cuvinte, această strămutare a fost posibilă atunci și nu mai curînd, prin secolul al IX-lea, cînd, cum am văzut, Capidan admite că Aromînii se despărțise de Megleniți și urmau mișcarea lor spre sud. Nici în această privință nu ni se dă vre-o lămurire.

Înainte de a se așeza în ținutul Caraglovei, Megleniții, susține Capidan, au trebuit să petreacă cîtva timp prin munții Rodope. Părerea aceasta, exprimată în treacăt și de I. A. Candrea [2] e presentată cu o argumentare filologică mai bine susținută și dîndu-ne impresia de a fi absolut convingătoare. Capidan relevează faptul că fenomenul caracteristic din vocalismul meglenit, înlocuirea lui ĭ și ă accentuați cu ọ, se întîlnește cu fonetismul unor graiuri bulgărești din Rodope, cu deosebire cel din Ahîrcelebi. Sînt totuși de făcut unele reserve. În vorbirea din Ahîrcelebi sunetul asemănător celui din meglenită, nu o deschis pronunțat

---

[1] Prea puțină atenție a dat Capidan păstoritului la Megleniți și de aceea nu a urmărit mai de aproape terminologia corespunzătoare, cită s'a păstrat după ce dînșii, cum se știe, s'au dedat mai mult plugăritului. Material bogat însă în această privință ne-a dat I. A. Candrea în studiul publicat în *Grai și suflet*, I, 23 urm.

[2] *L. c.*, 24.

aproape ca o^a, apare în locul lui ъ, ѫ şi chiar al lui ѧ, ѩ[1]; trebue deci să admitem că a trecut relativ multă vreme pînă ce fonemele acestea din vechea slavă s'au confundat într'unul singur, aşa cum îl găsim la Abircelebi. Numai dacă am avea dovada că prin secolul al XIII-lea, data admisă de Capidan, la Abircelebi fonetismul în chestiune ajunsese să evolueze spre o^a am putea admite că Megleniţii l-au împrumutat de acolo, dar asemenea dovadă lipseşte. Şi chiar atunci ar trebui să presupunem că Megleniţii au petrecut multă vreme în Rodope înainte de a se aşeza în Meglen. Pentru că într'adevăr, ar fi să ne representăm în casul acesta lucrurile astfel: ajungînd în contact cu Bulgarii din Rodope şi avînd în graiul lor sunetele ă, î ele s'au întîlnit cu ъ etc. din vorbirea bulgărească de acolo şi cînd în aceasta ъ a evoluat spre o[2] pentru ca mai tîrziu să ajungă la o^a şi graiul meglenit a urmat aceeaşi evoluţie, sub înrîurirea bulgărească. Proces fonetic ce nu s'ar fi putut produce repede şi de aceea nu vedem cum totuşi Capidan admite ca posibilă aşezarea Megleniţilor în Caragiova prin secolul al XIII-lea, după ce ei trecuse prin Rodope. Că transformarea lui ă, â în ǫ din meglenită poate fi în parte datorită influenţei bulgare, aceasta nu pare imposibil, dar ea nu exclude derivarea ei din bulgara occidentală în locul celei orientale, admisă de Capidan. Se ştie că transformarea lui ъ în o, în silabă accentuată, e un fenomen cunoscut dialectelor bulgare din vest, în special din Macedonia; se poate chiar spune că în regiunea occidentală a apărut întîi această particularitate şi pe urmă s'a transmis spre răsărit, în măsura în care o presintă dialectele de acolo. Aşezîndu-se printre Bulgarii din vest, putem deci presupune că dela o vreme, cînd

---

[1] Despre acelaşi fonetism la Kupčos şi Cepino, unde se aude şi o, e alături de o^a v. L. Miletič, *Das Ostbulgarische*, 216; *Die Rhodopemund.*, 193, 204.

[2] Deşi se admite în general că trecerea lui ъ în silabă accentuată la o^a a fost precedată de faza o (cf. B. Conev, *Istorija bălgarskij ezik*. 606), totuşi schimbarea s'a putut face prin intermediarul lui ə care cu o pronunţare specială a putut să se apropie pe urmă de o, o^a. Că această evoluţie era posibilă în regiunea estică a dialectelor bulgare ne arată faptul că la Erkeč, de pildă, ə este redat printr'un sunet despre care L. Miletič (*Das Ostbulg.*, 164) spune că se aseamănă mult cu o^a dela Abîrčelebi. Miletič, *Die Rhodopemund.*, 99, pare să admită şi dînsul pe ə ca bază a lui o^a, după ce mai înainte îl explica din o (*Das Ostbulg.*, 216). Cf. Vondrák, *Altkirchensl. Gramm.*, ed. a 2-a, 142.

în pronunțarea acestora ȧ s'a îndreptat spre o, Meglenițiî și-au însușit această pronunțare pentru ȧ, ǎ, înlocuindu-i cu o avînd o pronunțare specială — în Liumnița apare chiar o în loc de ǫ: *mond* etc. = mînă (cf. pag. 97, 100) —, iar mai pe urmă o a putut să fie nuanțat spre rostirea de azi[1]. Deci asemănarea cu fonetismul dela Ahîrcelebi poate fi numai întîmplătoare: independent într'o parte și într'alta s'a putut ajunge la un fonetism identic[2].

Dacă Meglenițiî ar fi petrecut mai mult timp în Rodope — pentru că numai astfel am înțelege de ce și-ar fi apropriat de acolo pronunțarea cu ǫ — ar trebui să întîlnim în toponimia din acele părți vre-o formă romînească explicabilă prin fonetismul lor. Nici una însă nu este atestată astfel. De altă parte, toate numele romînești de localități pe care le întîlnim în Bulgaria și le putem socoti ca vechi apar cu fonetism dacoromîn sau meglenit, unde acesta corespunde celui dintîi; nu avem nici un exemplu sigur arătînd alterarea labialelor sau ǵ în loc de č și putînd fi explicat prin aromînă sau meglenită, cînd aceasta presintă același fonetism, îndepărtîndu-se de dacoromînă. Asemenea forme toponimice le putem urmări în studiul lui G. Weigand, *Rumänen u. Aromunen in Bulgarien*, unde în special la pag. 49 se relevează caracterul lor, nepresentînd nimic aromînesc. Weigand le pune, de altfel, într'o vagă legătură cu meglenita și ne miră că despre aceasta nu amintește de loc Capidan. Precisînd, putem spune că aceste forme atestă existența în evul mediu a unui element identic cu cel dacoromîn în Bulgaria și deoarece ele apar și pe teritoriul pe unde trebue să fi trecut Meglenițiî în drumul lor spre Caragiova, cu ramificări de migrațiune păstorească, putem admite

[1] În discuția asupra provenienței lui ǫ Capidan nu amintește că acest sunet înlocuește și pe ŷ din elementele turcești și chiar pe un ô final rezultat din a în aceleași elemente (cf. pag. 99). Nu este oare și aceasta o dovadă că fixarea lui ǫ în fonetismul meglenit trebue să fie relativ recentă? Avem, se vede, de a face cu o evoluție fonetică întîmplată încet, gradat, și la care au putut participa și cuvintele luate din turcește.

[2] La pag. 92 Capidan mai amintește două particularități care ar putea fi considerate ca provenind în meglenită din bulgăreasca răsăriteană, dela Rodope. Singur însă recunoaște că una din ele (presența lui ł palatal) nu e deplin convingătoare și insistă mai mult asupra celeilalte, păstrarea lui ea < ѣ dinaintea lui e, i în împrumuturi mai nouă decît cele din prima epocă a contactului cu Slavii; lipsește încă dovada acestor împrumuturi mai nouă; ele pot fi relativ mai vechi și să provie chiar din dialectele bulgare vestice (cf. Vondrák, *Vergleich. Gramm.*, ed. a 2ª, I, 80),

că ele provin din graiul lor și că, prin urmare, acesta era la origine asemănător celui dacoromîn. Dacă Meglenîții, cum susține Capidan, ar fi dus dela Dunăre, în coborîrile lor, un grai apropiat de cel aromîn, ar trebui să găsim în toponimia bulgărească a regiunilor pe unde s'au coborît forme redînd acest grai. Deoarece ele lipsesc și cele atestate își găsesc echivalentele lor numai în dacoromînă, mărturia acestora — ca urme ale trecerei Meglenîților prin Bulgaria cum nu avem motive să le contestăm — vine de asemenea să infirme părerea lui Capidan.

Din așezarea Meglenîților la dreapta Vardarului mai tîrziu decît s'a susținut pînă acum Capidan deduce imposibilitatea amestecului lor cu Pecenegii, cum a crezut C. Jireček. Și aceasta pentru motivul că Pecenegii aproape pierise la sfîrșitul secolului al XI-lea, în lupte cu Bizantinii, iar aceia despre care se spune că au fost colonisați în Meglen după 1091 nu au putut să se mai păstreze multă vreme, pînă în secolul al XIII-lea cînd Romînii veniră să se stabilească acolo. Afirmarea lui Capidan că Pecenegii din Meglen ar fi dispărut repede, înainte de secolul al XIII-lea, este prea categorică, deoarece nu avem aici o dovadă în acest sens. De altfel, partea aceasta a argumentărei sale se înlătură cît timp, cum am văzut, nu este dovedită nici data admisă de d-sa pentru coborîrea Meglenîților spre Caragiova. Nu voesc prin aceasta să apăr ca sigură părerea că Meglenîții s'au amestecat cu Pecenegii; am considerat-o altădată, referindu-mă la Jireček, ca probabilă și nu voi adăuga acum mai mult la ea. Propriu zis, nu avem nici o probă convingătoare pentru amestecul ori neamestecul Meglenîților cu Pecenegii. Chestiunea rămîne nedecisă astfel, dar că ei au primit infiltrațiuni streine, că datoresc înfățișarea lor încrucișărei cu un element oriental, aceasta nu poate fi tăgăduit.

Pentru a arăta că meglenita se apropie mai mult de aromînă decît de dacoromînă și trebue privită ca dialect sud-dunărean, Capidan insistă cu deosebire asupra felului cum se prezintă ea din punct de vedere al foneticei labialelor dinaintea lui *e, i, i*. Constatările în privința aceasta le resumă astfel: *p, v, m* apar cînd alterați în *k', g', ń*, cînd păstrați; *f* e alterat totdeauna (în *h'*, dispărut pe urmă ori lăsînd o slabă aspirație); *b* se păstrează peste tot. Pentru *b* e de făcut însă o rectificare: el apare alterat în *žirćagh* < bulg. *žrěbi*, deci avem un exemplu și de prefacerea lui *b* în *g'* și ne miră că nu a fost relevat de Capidan, cu toate că citează de mai multe ori acest cuvînt în legătură cu alte particularități ale lui. Asupra fenomenului care leagă meglenita de aromînă, Capidan se exprimă foarte categoric astfel, la pag. 74:

„și în dialectul meglenit, la început, nu au existat decît cuvinte cu labialele alterate", adăugînd că aceasta o va dovedi mai departe, la paragrafele unde studiază deaproape soarta labialelor. Referindu-ne la acele paragrafe, și în special la pag. 126-127, cetim acolo că ar fi posibil ca meglenita să se fi desvoltat „pe un teritoriu unde din vremurile cele mai vechi au fost două tendințe, una pentru alterarea și alta pentru menținerea lor intactă [a labialelor], așa cum s'a întîmplat cu dialectul dacoromîn", iar după ce se dă aceasta numai ca o presupunere, la urmă se adaugă: „drumul cel mai sigur ar fi ca să admitem că formele cu labiala nealterată se datoresc influenței din vremea cînd Meglenîții nu întrerupseseră contactul cu Romînii nordici". Nu ni se dă tocmai ce așteptam, dovada că Meglenîții au cunoscut la început toate labialele alterate: încheierea este evasivă, cu o preferință aleasă dintre două suposiții. S'ar părea totuși că o dovadă în acest sens ne este adusă ceva mai înainte, la pag. 125-126. Capidan relevează acolo că la Țîrnareca toată seria labialelor e alterată, spre deosebire de ce constatăm în celelalte graiuri meglenite, și aceasta s'ar putea interpreta în sensul că la Țîrnareca s'a păstrat fonetismul primitiv al meglenitei. Atingem aici o problemă complicată și asupra căreia Capidan nu a insistat pentru ca să ne-o represantăm mai clar. In diferite locuri ale studiului său particularitățile vorbirei dela Țîrnareca, îndepărtîndu-se de ale altor localități, sînt explicate printr'o influență recentă a aromînei, în special a graiului dela Livădz, care se găsește aproape de Țîrnareca. Pentru labiale însă Capidan e înclinat a crede că la Țîrnareca s'a păstrat fonetismul vechi al meglenitei. Punînd aceasta alături de ce am văzut că admite ca posibil pentru celelalte regiuni meglenite cu privire la labiale, ar urma că la coborîrea lor din părțile Dunărei unii din Meglenîți pronunțau peste tot cu labialele alterate—urmași ai acestora ar fi cei din Țîrnareca—, iar alții numai în cîteva casuri și dualitatea aceasta de fonetism s'ar fi menținut tot timpul cît ei au rătăcit prin Rodope, pentru că numai astfel ne-am putea explica divergențele de fonetism de azi la Țîrnareca și celelalte comune meglenite. Se pune însă atunci o întrebare. La Țîrnareca constatăm și păstrarea lui *ă*, *î* accentuați, neschimbarea lor în *ọ*, altfel ca în alte ținuturi meglenite. Nu am putea oare admite atunci că și această particularitate e o persistență de fonetism vechi, că, adică o parte din Meglenîți au continuat să pronunțe *ă*, *î* chiar în timpul cînd s'au găsit în Rodope, pe cînd alții au schimbat aceste vocale cu *ọ*? Alăturarea astfel a acestei particularități din meglenită se impune cînd urmărim teoria pe care a căutat s'o formuleze Capidan. Iar dacă

d-sa a lăsat acest punct nelămurit, care ne putem represenla faptele așa cum ar resulta din teoria d-sale? Nu vedem cum graiul din Țîrnareca ar fi păstrat dela origine, într'un grup lingvistic restrîns, diferențieri așa de caracteristice față de celelalte graiuri meglenite, cum nu ne putem explica exclusiv din atingerile mai nouă cu Aromînii dela Livădz unele forme care-i sînt proprii. Mi se pare că problema se presintă mai limpede dacă admitem că locuitorii dela Țîrnareca sînt Aromîni care în contact cu Meglenîții au primit multe particularități din vorbirea lor și s'au confundat cu ei — deci nu Meglenîți influențați tîrziu de Aromîni. În acelaș fel ar fi de privit cei dela Huma care au și ei în vorbirea lor unele aromînisme — și caracteristice — care nu se găsesc în vorbirea celor din comunele învecinate. Vom reveni, de altfel, mai departe asupra acestui punct.

Proba cea mai convingătoare că palatalisarea labialelor, în măsura în care apare, nu poate fi în meglenită o particularitate aromînă suprapusă fondului ei dacoromîn e găsită de Capidan în faptul că pentru *v* alterat meglenita presintă *g'* (*g'aspi* — viespe), pe cînd în aromînă avem *y*; deci nu poate fi vorba de un împrumut fonetic din acest dialect[1]. După Capidan, acest *g'* trebue socotit ca o particularitate a meglenitei păstrată din timpul cînd ea s'a desvoltat alături de aromînă, dar a urmat în această privință o evoluție specială. Nu înțelegem de ce pentru alte labiale în epoca de comunitate a meglenitei și aromînei — deci pînă prin secolul al IX-lea — Capidan admite o desvoltare identică, pe cînd pentru *v* presupune că cele două graiuri au evoluat deosebit. Dar un fapt vorbește decisiv împotriva acestei interpretări. La Țîrnareca în loc de *v* > *g'* avem *y*, *i* care apoi dispare: *in* < v e n i o etc. Dacă într'adevăr meglenita ar fi cunoscut dela început pe *g'* < *v*, cum susține Capidan și cum am văzut că presintă teoria sa asupra labialelor în general referindu-se la graiul din Țîrnareca, în casul acesta tocmai fonetismul din această localitate rămîne neexplicat: *in* nu poate fi resultat din *g'in*, ci numai din *yin*. Cu alte cuvinte, numai plecînd dela un fonetism asemănător celui aromînesc (*yin* etc.) putem să ne explicăm reflexul actual al lui *v* alterat. De altă parte, acolo unde avem *g'* nu vedem de ce nu s'ar putea să-l explicăm tot din *y*, deci plecînd dela acelaşi fonetism ca în aromînă. Capidan admite în alte casuri evoluții fone-

[1] Pentru *g'* < *y* la Gopeș, Molovişte, Obrida și în Albania, particularitate care nu trebue isolată de cea din meglenită, v. Weigand, *Die Spr. der Olympo-Walachen*, 42-43; *Die Aromunen*, II, 356; *Rumänen u. Aromunen in Bulgarien*, 70; P. Papahagi, *Basme arom.*, 738.

tice ale meglenitei diferențiind-o de aromînă: nu vedem de ce nu ar admite-o și pe aceasta, cu atît mai mult cu cît trecerea dela *y* la *g* se poate întîmpla ușor, cum arată și dacoromîna cu unele forme dialectale ale ei, identice.

Mai este însă o obiecțiune ce se poate aduce teoriei lui Capidan — și cea mai hotărîtoare. Meglenita nu ne dă nici un caz de alterarea labialelor în terminațiunea substantivelor și verbelor cînd această terminațiune cuprindea pe -*i*, avem astfel *rop* pl. lui *ropă*, *lacrăm* = lacrămi, *pom* = pomi, *rup* = rupi, *scap* = scapi etc.; în toate aceste forme *i* final a căzut printr'o particularitate proprie meglenitei și pe care Capidan o studiază la pag. 113 (cf. 141-142, 158)[1]. Rezultă de aici că alterarea labialelor în meglenită este posterioară amuțirei lui *i* final în asemenea casuri și altele. Dacă pe vremea cînd Meglenițlî se găsiau la un loc cu Aromînii vorbirea lor ar fi cunoscut labialele alterate, ar urma ca ei să fi înlocuit pe *m*, *p* cu *ń*, *k'* în forme de felul celor amintite, să fi rostit deci *poń*, *rik'*, și acestea s'ar fi păstrat astfel, cu același fonetism ca în aromînă. Neavînd nici un exemplu de labiala alterată în acest caz sîntem duși la concluzia că Megleniții au cunoscut la început numai formele *ripi*, *pomi* etc. care au devenit mai tîrziu *rîp* (*rop*), *pom* și numai după ce s'a fixat acest fonetism a pătruns în graiul lor alterarea labialelor care a atins o parte din cuvinte. Incă o dovadă că în meglenită palatalisarea labialelor este un fenomen suprapus, un fonetism adventice și, ca atare, explicabil numai prin contactul relativ tîrziu cu aromîna.

In problema labialelor nimic decisiv nu este, prin urmare, adus de Capidan pentru ca să renunțăm la părerea că meglenita poate fi derivată din dacoromînă și casurile de labiale alterate provin din infiltrațiuni aromîne. Intervine și aici o chestiune în care afirmațiile lui Capidan sînt prea categorice. Am văzut, dintr'un pasaj reprodus mai sus, că d-sa admite pentru dacoromînă o veche scindare dialectală în ce privește labialele: un teritoriu cu labialele conservate și altul cu ele alterate. E, se știe, părerea lui S. Pușcariu care pune la îndoială aromînismul, prin imigrări la nord, al palatalisărei labialelor într'o parte a domeniului dacoromîn. Această părere, ca și altele asociate ei, pleacă dela unele inconsecvențe și neținerea în samă a cîtorva

[1] Fonetismul deosebit al dat. pron. pers. *im* = îmi (pag. 123) nu are de ce să ne preocupe aici, pentru că e datorit funcțiunei speciale a acestui cuvînt, întrebuințărei lui în legături sintactice unde *i* final s'a putut păstra, în special dinaintea unei vocale.

fapte care totuşi alteori nu sînt contestate. Se admite că romîna nord- şi sud-dunăreană s'au diferenţiat dela o vreme prin unele particularităţi, şi una din ele a fost palatalisarea labialelor; cu toate acestea tocmai diferenţierea aceasta e lăsată la o parte cînd se vorbeşte despre dacoromîna veche şi aromînă, în sensul că se introduce presupunerea că cea dintîi a putut cunoaşte şi ea, în unele regiuni, alterarea labialelor, că deci acest fenomen al ei nu este nevoie să-l atribuim unei transmisiuni din aromînă. De altă parte, se recunoaşte că nu a putut exista o isolare, în care de mai multe veacuri, între romîna dela nord şi cea dela sud, ceea ce înseamnă, implicit, că schimburi dese s'au putut produce între ele. Cu toate acestea pentru explicarea unor fenomene se lasă la o parte acest principiu de care totuşi trebuie să ţinem mereu samă cînd studiem trecutul limbei noastre. Inlăturîndu-se sistematic ceea ce totuşi e admis, şi într'un cas şi într'altul se ajunge la anihilarea unor fapte care au valoarea lor şi în loc să ni se presinte mai limpede epoca de formaţiune a limbei noastre ni se dau ipotese vagi ori sîntem readuşi în haos.

Asupra repartisărei — oricît s'ar părea de capricioasă — a formelor meglenite cu labialele schimbate şi celor care nu apar astfel, cred că putem ajunge la o explicaţie. La început, MeglenIţii necunoscînd alterarea labialelor, au primit dela Aromînii cu care au venit în contact mai multe forme presentînd această particularitate şi acelea care s'au impus în primul rînd au fost cele care apăreau cu *f* schimbat în *h'*, care pe urmă a dispărut sau a lăsat numai o aspiraţie. Dacă meglenita presintă peste tot această transformare a lui *f* e pentru că nu i-a fost greu să-şi însuşească din aromînă formele cu *h'* în locul celor cu *f*, trecerea în pronunţare dela această din urmă consoană la cea dintîi putîndu-se uşor întîmpla: dela *fier* la *h'er* diferenţa de fonetism nu este prea accentuată. Nu era tot astfel cu formele care presentau pe *y*, *ñ* faţă de *v*, *m* şi mai ales cele cu *k'*, *g'* faţă de cele cu *p*, *b*; fonetismul aromîn în casul acesta se deosebia mai mult de cel propriu Meglenîţilor, ca al Dacoromînilor, şi acceptarea lui nu se putea produce atît de uşor, de aceea s'a întîmplat numai parţial. O analogie cu ce observăm în meglenită ne-o oferă constatarea din vechile noastre texte, unde alterarea lui *f* e redată de multe ori, pe cînd aceea a lui *p*, *b*, *v*, *m* este neatestată sau apare extrem de rar, pentru că diferenţa între *k'iatră* şi *piatră* etc. era aşa de frapantă încît chiar dacă se pronunţa cu *k'* această pronunţare prea deosebită de cealaltă nu putea să se strecoare uşor în scris [1]. Fonetismul meglenit poate fi datorit şi altei împrejurări,

[1] Cf. *Hist. l. roum.*, II, 112.

Dacă percurgem lista de forme date de Capidan pentru *p, b, v, m*, observăm că cele mai multe exemple cu aceste labiale alterate sînt acelea care le presintă dinaintea lui *ie, ia*, pe cînd mult mai rare sînt acelea cu labialele dinaintea lui *i*. Aceasta nu pare să fie o simplă întîmplare, ci s'ar explica în sensul că, de pildă, *yaspi*, *k'atră*, cu labialele alterate dinaintea lui *ia* se apropiau întru cîtva mai mult de corespunzătoarele lor nealterate (*viaspi, piatră*) decît *yin*, *k'in* de *vin*, *pin* și puteau fi mai repede primite decît cele din urmă. E o nuanțare de fonetism în pronunțarea labialelor, după cum erau urmate de *ie, ia* sau de *i*, care mi se pare că trebue ținută în samă [1]. De altfel, chiar în istoria palatalizarei labialelor ar fi de urmărit dacă fonetismul la care ne referim nu ar fi de luat în considerațiune: se poate foarte bine ca seria întreagă a labialelor să se fi alterat mai întîi dinaintea lui *ie, ia* și ceva mai tîrziu dinaintea lui *i* (cînd începuse, adică, să se rostească **piatră* a fost posibil să se păstreze încă vechea pronunțare pentru *pin* și acesta numai pe urmă să se fi îndreptat spre același fonetism).

Soarta lui *c+e, i* lat. e studiată și ea de aproape de Capidan, fără să ni se aducă însă vre-o dovadă sigură că asemănarea meglenitei cu aromîna în această privință (trecerea lui *c* la *ț*) ar proveni din comunitatea lor de evoluție pînă într'o epocă. Nimic nu ne împiedecă de fapt să considerăm pe *ț* din meglenită, corespunzător lui *č* din dacoromînă, ca înrîurire fonetică de mai tîrziu a aromînei, cum în acelaș fel ne putem explica pe *g+e, i*, devenit *dz, z*. Asupra raporturilor dintre *č* și *ț* Capidan se exprimă cu oarecare ezitare, așa cînd la pag. 61 spune că „s'ar putea dovedi pînă la un punct" că *ț* din aromînă s'a desvoltat din *č*. Totuși la pag. 131-132, cercetînd problema în amănunte, relevează formele din meglenită și corespunzătoarele lor din aromînă presentînd pe *č* păstrat și alături de *činușă*, *șoaric* (ar fi de adăugat *čireșă*), la care s'au referit și alții, amintește foarte bine pe *mučcari* (dr. *mușca*) [2]. Nu mai poate fi atunci

---

[1] E semnificativ că pentru *b* singura formă atestată cu *y'* este, cum am amintit, *širțag'ă*, deci cu labiala schimbată dinaintea lui *i*; rămîne nehotărît însă dacă în meglenită chiar, sub înrîurirea aromînei, s'a produs transformarea lui *b* în *y'* sau dacă acest cuvînt a pătruns acolo, alterat astfel, din aromînă — în acest dialect e atestat izolat (în Macedonia) *širțagl'ă*, cu *y'* înlocuit prin *gl'* sub influența formelor latine presentînd în terminațiune acest grup consonantic; faptul că tocmai la Aromânii din Macedonia apare acest cuvînt ar fi o indicație că dela ei l-au luat Meglenitii.

[2] Putea fi menționat și ar. *k'ițare* = pișca, al cărui *ț* se explică în

îndoială că și aromîna a cunoscut altădată poate tot fonetismul cu *č*, așa că problema de care s'a ocupat mai în urmă și T. Papahagi [1] trebue considerată ca lămurită.

Că *ǵ* în loc de *č* în meglenită ar fi o derivare fonetică mai tîrzie din aromînă Capidan contestă cu desăvîrșire și cu acest prilej insistă asupra faptelor care i se par că militează în favoarea teoriei sale. La pag. 73-74 observă că Megleniții, acolo unde se găsesc azi, nu au putut veni în atingere cu Aromînii decît tîrziu de tot, după ce parte din aceștia s'au îndreptat spre nord, părăsind locuințele din Pind. De altă parte, contactul între ei se întîmplă numai în preajma unor localități ca Livădz și Ghevgheli, așa că nu ar putea explica o aromînisare intensă a tuturor Megleniților, transmiterea în graiul lor a unor particularități așa de caracteristice cum le constatăm. Raționamentul acesta e prea mult influențat de stările de azi ori dintr'un trecut apropiat. După coborîrea lor la sud nu ne putem închipui pe Aromîni rămînînd statornici în Tesalia și Epir în tot cursul evului mediu; oricît ar fi fost concentrați acolo, vieața de păstori i-a făcut să se miște mereu și în aceste peregrinări nu se putea să nu urmeze și drumuri spre nord-est și est. Capidan recunoaște, e adevărat, că Aromînii „singuratici", ca păstori, au putut să se îndepărteze de Pind, să ajungă mai la miazănoapte, dar erau prea puțini sau prea depărtați de Megleniții din Caragiova pentru ca să-i poată influența. Trebue însă să ne reprezentăm numai astfel contactul între Aromîni și Megleniți? Aceștia înainte de a ajunge în Caragiova au putut întîlni Aromîni, în drumurile lungi pe care le-au străbătut și ei coborîndu-se dela Dunăre. Singur Capidan admite aceasta cînd, în altă parte (pag.

---

același fel, din *č*, pentru că etimologia cuvîntului nu poate fi decît *p i c c i o n a re, din tema *p i n- cu numeroase reflexe în limbile romanice.

Pentru *feáă*, aparținînd și el seriei cu *č* netrecut la *ǵ*, Capidan propune o explicație care nu mi se pare admisibilă: *č* s'ar fi păstrat în casul acesta sub influența perf. în *-ș*: *-pușe* etc. E o diferență de fonetism care cred că nu putea favorisa menținerea lui *č*. Mai curînd putem admite, cum am explicat altădată pe *poči* (pots, 1 sg. dela ind. a lui *putea*), un fonetism fixat prin legătura sintactică *feáă* *ǵo*, bine înțeles din epoca în care *ǵo* era tot așa de des întrebuințat ca în dacoromînă, pentru că se știe că azi în aromînă apare mine pentru *ǵo* în cele mai multe părți. Tot astfel s'ar explica și menținerea lui *ǵ* în *freǵe*, perf. lui *frîndzere*, care și mai puțin își poate datori păstrarea lui *ǵ* formelor cu *-ș*.

[1] *Grai și suflet*, II, 703 urm.

62), relevînd asemănări între vorbirea Aromînilor din Gopeș, Moloviște și aceea a Megleniților, spune: „... întru cît și acești Romîni [Meglenițiil], ca și Aromînii, nu s'au îndreptat în spre locuințele lor actuale decît treptat și în cete singuratice, se poate presupune că *Romînii din Gopeș și Moloviște, în al căror grai... se observă unele particularități care țin numai de dialectul meglenit, au fost primiți Meglenoromîni care, în drumul lor spre miazăzi, au ajuns pînă aproape de centrele aromînești*, unde, cu timpul și mai ales în cursul secolului al XVIII-lea, cînd Aromînii din Albania au invadat aceste centre, ei s'au contopit cu aceștia, după cum alți Meglenoromîni, poate, care se vor fi coborît și mai departe, s'au pierdut printre Aromîni" (cf. pag. 75).[1] Dacă, prin urmare, în coborîrile lor spre miazăzi Megleniți au întîlnit Aromîni — și ca un amestec al lor trebue priviți cei din Gopeș și Moloviște — nu vedem pentru ce acest contact între ei nu ar fi avut ca urmare asimilarea din partea Meglenițilir a unor particularități din vorbirea Aromînilor. Contestînd, cum am arătat, posibilitatea de conlocuire la sudul Dunării a celor două grupuri de Romîni, pînă prin secolul al IX-lea, asemănările între graiul lor nu se pot explica decît astfel, prin atingeri ale Meglenițilir — după părăsirea teritoriului dacoromîn — cu Aromîni, fie că aceștia erau printre cei rămași mai în urmă în așezările spre sud — ceea ce nu este de asemenea exclus —, fie că, desprinși din cei dela Pind, rătăciau prin ținuturile mai spre miazănoapte, mînînd turmele lor. Influența aromînei asupra vorbirei din Țîrnareca și a celei din Huma, pe care o pune în evidență mereu Capidan, reduce la prea puțin contactul între Megleniți și Aromîni. Această influență — foarte accentuată mai ales în cea dintîi din aceste localități — și pe care Capidan o admite ca datînd din secolul al

[1] Nu rezultă tocmai clar de aici cum își reprezintă Capidan strămutarea Meglenițilir. Dacă, după cum spune în acest pasaj, ei s'au coborît dela Dunăre spre sud-vest ca să ajungă pînă la Gopeș și Moloviște, ar urma că de acolo s'au îndreptat spre răsărit, spre munții Rodope, pentru ca mai pe urmă să se întoarcă iarăși spre apus și să se așeze la Caragiova — drumul acesta am văzut că-l admite d-sa în altă parte ca urmat de Megleniți pînă la așezarea lor la dreapta Vardarului. Dacă într'adevăr ei s'au coborît spre sud în direcția Gopeș, Moloviște, mai putem oare să-i ducem și spre Rodope și să ne închipuim că au trecut prin preajma Caragiovei pe care au lăsat-o la o parte pentru ca pe urmă numai, la întoarcerea din Rodope, s'o aleagă pentru stabilirea lor? Și aceasta mi se pare că vorbește împotriva teoriei d-sale despre petrecerea Meglenițilir în Rodope.

xvIII-lea pune în același timp un semn de întrebare la părerea d-sale asupra celor mai vechi contacte între Megleniți și Aromîni: dacă de un secol și ceva aromîna a putut influența atîta graiul din Tîrnareca încît să apară în multe privințe ca aromînesc, atunci de ce toți Megleniții pe timpul cînd trăiau la un loc cu Aromînii, pînă prin secolul al IX-lea, nu ar fi ajuns să se confunde cu Aromînii, să vorbească la fel? Revenim și pe această cale la una din obiecțiunile care am văzut că face contestabilă teoria d-sale.

Insistînd asupra particularității frapante ce apropie meglenita de dacoromînă, epenteza lui *ị* în formele *coịni*, *poịni* etc., Capidan o explică în acord cu teoria d-sale, adică prin contactul care s'ar fi menținut pînă la o epocă între meglenită și dacoromînă (pag. 75). După părerea pe care o împărtășesc, ar fi de considerat ca un fenomen dus de Megleniți din nord împreună cu alte particularități dacoromîne, însă problema apare mai complicată dacă ne referim la atestări ale dialectologiei noastre. Și aromîna, în graiuri dela nord (Bitolia, Megarovo, Ohrida), cunoaște forme analoge: *caịnľi*, *mạịnle*, *mịịnľi*[1]. Pe urmă, epenteza lui *i*, sau mai curînd transmiterea lui dinaintea uneia sau a două consoane, se întîlnește și în alte cazuri: Al. Rosetti[2] a relevat, în legătură cu *maire*, *păduire* etc. din textele vechi, forme ca ir. *raịți*, megl. *oịļp* (sau mai curînd *aľbị*, cum dă Capidan la pag. 136), ar. *cuibaịre*, și la acestea putem adăuga: megl. *caľį* = calci, *cuľį* = culci, *muľį* = mulți, *sgaịru* = sgărîu; ir. *ăncăntoịį* = încîntați[3]; *ăịlțį* = alți[4]; *zacopeịru* = acoper (acesta rezultat deci din *acoperiu*)[5]; ar. (la Olimp): *oịlu* < *aľŭ*, *caịl* < *caľi*, *maịlu* < *maľŭ*, *taịlu* < *taľŭ*, *bemeịlu* < gr. θεμέλιον[6]. Capidan (pag. 99) semnalează dela Tîrnareca forma *taịți* (pentru *tați*) și în același fel trebue interpretați *poịp* (pentru *popi*), la Cupa, și *zeịțit* (pentru *zeạzit* = deget), la Lugunța, relevate tot de d-sa (pag. 119, 128). Deci un fenomen destul de răspîndit în fonetica noastră dialectală și care-și gă-

---

[1] G. Weigand, *Die Aromunen*, II. 124, 191, 354 (cf. 282); la sing. se zice însă *cîine*, ca și *pîine*, ceea ce confirmă explicația pe care am dat-o asupra formelor cu *i* în *Hist. l. roum.*, II, 16.

[2] *Grai și suflet*, II, 170.

[3] Intr'un text publicat de G. Weigand, *Jahresber.*, I, 134.

[4] I. Maiorescu, *Itinerar*, 84; I. Popovici, *Dial. rom. din Istria*, I. 5 și glosar; S. Pușcariu, *Studii istroromîne*, 47-48, 54, 61.

[5] S. Pușcariu, *l. c.*, 8.

[6] G. Weigand, *Die Sprache der Olympo-Walachen*, 31, 35, 46, 61.

seşte analogii în albaneză [1], în neogreacă [2]. Revenind la formele dela care am plecat, de sigur că rostirea cu î (*cîine, pîine, mîine, mîini*) într'o parte a dacorominei şi în meglenită e o coincidenţă care nu poate fi uşor trecută cu vederea, dar se pune întrebarea: fenomenul poate fi considerat ca absolut sigur de origine dacoromînă şi transmis meglenitei? Nu s'ar putea să-şi fi luat naştere într'o parte a arominei şi de acolo să fi trecut în dacoromînă şi meglenită? Ipoteza a doua şi-ar găsi un sprijin în faptul că în dacoromînă pronunţarea *cîine* etc. apare ca o particularitate a vorbirei din sud, din spre Dunăre, şi în afară de zona ei veche (nordvestul Olteniei, sudvestul Transilvaniei, Banatul) sau dacă o întîlnim uneori acolo se vede că este o infiltraţiune tîrzie. De altă parte, presenţa prin diferite ţinuturi a unor forme arătînd un fenomen analog nu ne permite să localisăm cu certitudine genesa pronunţărei *mîine* etc. Se impun deci unele reserve cînd e vorba să explicăm acest fonetism în meglenită.

Pentru raporturile dintre meglenită şi dacoromînă ar fi fost de insistat asupra unor forme a căror mărturie mi se pare că e de luat în samă. Cum am observat altădată [3] megl. *scant* = scaun se întîlneşte cu *scăunt* din Bihor [4] spre care ne duce şi ir. *scănt*. O coincidenţă care este iarăşi semnificativă ne-o oferă megl. *ariç* cu înţelesul de „curte", relevat de Capidan la pag. 30, 37, 198, ca derivat din *arie* care apare cu acelaşi înţeles tot prin ţinutul Bihorului [5]. Nu am putea oare admite atunci că Meglenîţii sînt Dacoromîni din părţile Bihorului? E posibil chiar ca ei să fi fost siliţi să-şi părăsească locuinţele din aceleaşi motive pentru care Istroromînii s'au coborît din spre ţara Moţilor. Şi atunci drumul lor trebue să fi fost prin Bănat—cu şi al Istrienilor—înainte de a trece Dunărea. E drumul pe care şi în timpurile mai nouă l-au luat uneori cei din Bihor siliţi de împrejurări, cum aflăm din articolul lui M. Pompiliu asupra acestui ţinut (*Conv. lit.*, XX, 997): „E foarte caracteristică pentru starea cea rea a Romînilor de aici călătoria depărtată ce o fac oamenii săraci în fiecare an pe aproape de timpul coasei şi a secerişului şi cu cîteva săptămîni înainte de culesul viilor. Anume se întovărăşesc mai mulţi înşi, îşi iau merinde, coasele şi secerile în spinare, trec codrii Vaşcăului spre apus şi după ce străbat, zile întregi, districtul

[1] *Grdr. d. rom. Phil.*, ed. a 2-a, 1043.

[2] Cf. Rosetti, *l. c.*, 108.

[3] *Hist. l. roum.*, I, 340.

[4] G. Weigand, *Jahresb.*, IV, 263; *Convorbiri lit.*, XX, 1017.

[5] G. Weigand, *Jahresb.*, IV, 325.

Ardealului, se pierd în cîmpiile Bănatului Timișan". La distanțe în timp și indiferent de cauzele care intervin, mișcări de populație se întîmplă pe aceleași drumuri.

Ce a putut determina pe Megleniți să emigreze spre sud? Poate năvălirea Ungurilor, căreia știm că Hasdeu îi atribuia strămutarea Istroromînilor[1]. Să ne gîndim că Bihorul și Țara Moților se găsiau, ca puncte extreme ale romînismului, în vecinătatea ținuturilor năvălite de Unguri, așa că o parte din populațiunea de acolo a putut fi silită, în fața acestora, să-și caute alte adăposturi. În cazul acesta lipsa elementelor ungurești în meglenită, pe care Capidan o interpretează altfel (pag. 63), se poate ușor înțelege și ne îndreptățește să admitem că Meglenitii începuse să se coboare spre sud încă din secolul al x-lea. În staționările lor prin Bănat putem presupune că și-au însușit de acolo unele particularități și printre acestea cred că putem pune înlocuirea de azi a terminațiunei *-eș* prin *-ele* despre care Capidan vorbește la pag. 107-108 (particularitatea aceasta se întîlnește, de altfel, și în Țara Hațegului și în Oltenia); de asemenea prezența formei *meară* în loc de *mer* (în Bănat *mară*) și fonetismul special al lui *ńazăș* — amiazăzi (*amiazăș* în Bănat, dar și în Țara Hațegului)[2].

Nici asemenea coincidențe nu pot fi lăsate la o parte dacă voim să înțelegem originea Meglenitilor. Cu toate contestările lui Capidan, elementele fundamentale ale graiului lor ne duc spre dacoromînă — nu este vorba numai de „mici asemănări", de o „apropiere formală" între aceste două graiuri, cum susține d-sa (pag. 57, 59), ci de un șir întreg de particularități arătînd un fond identic, o comunitate bine accentuată de desvoltare pînă la o epocă. Nimic nu ne îndreptățește să privim meglenita altfel decît ca un bloc eratic al dacoromînismului. Ceea ce trebuia să evidențieze Capidan în studiul său e posibilitatea de derivare a meglenitei mai ușor din romîna sud-dunăreană decît din dacoromînă. Aceasta nu reiese însă din expunerea d-sale, pentru că

[1] Pentru treceri de element romînesc dela nord la sud în urma năvălirei Ungurilor avem, se știe, mărturia anonimului care ne-a lăsat *Descriptio Europae orientalis*, publicată de O. Górka (pag. 13).

[2] Capidan (pag. 67, 124), fără să amintească forma din dacoromînă, spune că înlocuirea lui z cu ș e datorită faptului că în meglenită consoane sonore devin „mute" (trebue spus: surde), așa că (*a*)*miazăz*(*i*) s'a schimbat în **ńazăs* și pe urmă, prin asimilarea lui *s* cu *z*, a rezultat *ńazăș*. Nu se poate însă înțelege această asimilare, așa că fonetismul așteaptă altă explicație și, în orice caz, forma meglenită nu poate fi izolată de cea din dacoromînă.

excluderile pe care le face la dacoromînismul meglenitei rămîn neconvingătoare [1] și, în acelaşi timp, aduce în interpretările asupra dialectologiei noastre un element vag, presupunerea că ar fi existat la sudul Dunării o zonă lingvistică mixtă în stare să explice geneza meglenitei.

Neîmpărtășind teoria d-sale, nu voesc prin aceasta să pară diminuată valoarea atîtor capitole de bun control filologic și înlesnind cunoaşterea meglenitei [2]. Dialectologia noastră înregis-

---

[1] E cazul și pentru lipsa unor elemente albaneze în meglenită pe care Capidan o consideră ca foarte semnificativă (pag. 74; cf. 62): deoarece meglenita, ca și aromîna, nu cunoaște albanisme ca *bungeț, viezure, zară* etc., aceasta ar dovedi „apropierea mai mare" între aceste graiuri și desvoltarea lor sub influențe albaneze mai reduse decît cele pe care le arată dacoromîna. Nu se poate însă deduce nimic de aici, cînd știm că asemenea albanisme lipsesc și în istroromînă. Ele au putut fi cunoscute și meglenitei și istroromînei la despărțirea lor de dacoromînă, dar cu vremea au dispărut.

[2] Asupra interpretării unor forme și etimologiilor admise de Capidan ar fi de făcut totuși mai multe rectificări; mă mărginesc la înșirarea cîtorva: *burete* nu este numai de cît nevoie să fie derivat dintr'un *b o l e t i s (pag. 76) cît timp se poate explica din b o l e t u s ca refăcut după pl. *bureți*; *pația* nu poate fi *p u t i n u s (pag. 77), ci *p u t i n e u s, pentru că *n* se păstrează în meglenită cu rotacism; *frămînt* e derivat cînd din f e r m e n t o, cînd din f r a g m e n t o (pag. 77, 108, 157), pe cînd numai etimologia din urmă, dată de S. Pușcariu, poate fi luată în samă; *rușine* (pag. 77; cf. 126) e de sigur *r o s i o n e m, nu r o s i n a; *stăpon* nu poate fi un albanism (pag. 83), cît timp arată acelaşi fonetism ca dr. *stăpîn*; *proaspăt* nu e un caz de disimilare (pag. 84), ci, dimpotrivă, de asimilare a lui *f* cu *p*; *biserică* nu arată *i* pentru *ă* „sub influența asimilatoare a vocalei din silaba următoare" (pag. 102), ci e datoria disimilării *e—ea* > *i—ea* după ce se întîmplase asimilarea *ă—ea* > *e—ea* (*biserică* < *beserică* < *băserică*); *dirept* nu arată „schimbare de prefix" (pag. 102), ci disimilare (*derept* > *dirept*); pentru *mijloc* nu este nevoie să admitem *m e d i o l u s l o c u s (pag. 103) cînd *j* se poate explica prin sl. *mežda* sau prin asimilarea lui *z* de *ž* la forma de plural (*mizloace > mijloace*); *năstegarcă* < bulg. *nastegarka* nu văd cum poate fi un caz de înlocuire a lui *e* cu *a* prin disimilație (pag. 127); *b a n n e a nu ar fi dat *bîie* (pag. 137), ci *baie*, pentru că *a* nu trece în *î* dinaintea lui *n* dublu; *diriptati* nu poate fi dus spre latina vulgară (pag. 159) — nici nu e atestat d i r e c t i t a t e m —, ci este o formațiune romînească; *încîrgațcă* nu cuprinde suf. *-uică* + *-că* (pag. 169), ci reprezintă pe *încîrcal'ă (comp. ar. *ancărcal'ă*, dr. *încărcă*) la care s'a adăugat *-că*. Nu e exact că

trează încă o lucrare care duce înainte cercetările de pînă acum.

O. D.

AL. ROSETTI, Étude sur le rhotacisme en roumain; Paris, Éd. Champion; 1924; x-76 pag. și 6 hărți lingvistice (fasc. 240 din *Bibliothèque de l'École des Hautes Études*).

Pe cît de simplu îi apărea lui Hasdeu fenomenul rotacismului, pe atît de complicat s'a arătat acelora care au venit să-l studieze altfel decît după prime impresii. Monografia lui Al. Rosetti — de informație temeinică și cu aceeași bună orientare pe care d-sa a arătat-o în alte studii publicate — reia problema în întregimea ei pentru a trece în revistă părerile susținute pînă acum asupra rotacismului și a adăuga la interpretarea lui unele considerațiuni nouă.

In acord cu ce s'a recunoscut și de alții, Rosetti consideră ca punct de plecare al rotacismului nasalisarea vocalelor și asupra ei aduce o serie de observații pentru care a ținut samă și de constatări ale foneticei experimentale. Referindu-se la condițiunile în care se întîmplă nasalisarea, după natura vocalelor vecine cu *n*, un punct de fonetică pe care caută să-l lămurească e căderea lui *n* în formele *brîu*, *frîu*, *grîu*, particularitate ce le deosebește de alte cuvinte presentînd rotacismul și pentru care nu s'a dat pînă acum o explicație convingătoare. Fonetismul special al acestor cuvinte ar fi datorit faptului că *n* se găsia între i și u, vocale care presintă în articulare o deschidere mai mică decît celelalte, ceea ce în procesul nasalisărei și pentru soarta lui *n* ar fi fost hotărîtor: rostirea lui i și u, cu aperturi puțin deosebite, s'ar fi

dr. *căția* (pag. 80) apare numai în toponimie; din *Dicț. etim.*, 288, se poate vedea că e atestat și altfel. Este inexact iarăși că în aromînă ar fi necunoscute formele *gaură*, *înțelege*, *junghia*, *negru* (pag. 79, 80); pentru cele două dintîi și cea din urmă, v. G. Weigand, *Die Aromunen*, II, 361, 342, iar cît pentru *junghiare* se poate vedea dicționarul lui Dalametra. La pag. 60 *scund* e amintit din greșală de două ori, ca existent și neexistent în dacoromînă; tot așa la pag. 69, 90 se spune despre *seacie* că este și cunoscut și necunoscut aromînei.

Mă surprinde să văd scris la pag. 160 „persoana treia"—tocmai filologii ar trebui să vegheze la înlăturarea formelor necorecte; suprimarea lui *a* la *a doua*, *a treia* etc. a început să fie contagioasă—o văd des prin ce se publică—, dar trebue condamnată.

Lipsesc din volum „îndreptările" la multe erori de tipar: ar fi fost bine să se dea, pentru că sînt unele de tot supărătoare.

produs printr'o trecere directă dela unul la altul, prin suprimarea oclusiunei consonantice (pag. 35 urm.). Interpretarea aceasta lasă însă și ea îndoieli, pentru că nu înlătură o obiecțiune. Dacă *i* și *u* ar fi determinat căderea lui *n* și deci lipsa rotacismului în *brîu*, *frîu*, *grîu*, de ce în alte casuri nu constatăm acelaș resultat? Lui manus îi corespunde ar. *mînu* și toţi cu *n* apar *fîn*, *sîn*, *spîn*, iar ir. *săr* < sanus se opune lui *brâu*, *grâu*. Deci nu presența lui *i* și *u* a putut determina căderea lui *n* în *brîu*, *frîu*, *grîu*. Se pune atunci întrebarea dacă fonetismul special al acestor forme nu e datorit mai curînd faptului că toate trei apar cu *r* în silaba inițială, ca al doilea element al grupului consonantic. În casul acesta s'ar putea să avem de a face cu un fenomen de disimilație. Plecînd însă dela **brînu*, **frînu*, **grînu*, disimilația rămîne exclusă, pentru că nu mai găsim aici un exemplu analog: *n* în acest cas nu a dispărut niciodată (comp. *prun* etc.). Numai ținînd samă de alte forme din morfologia acestor cuvinte am putea găsi condițiuni favorabile disimilației. Ar fi să ne gîndim astfel la pluralele **brînurĭ*, **frînurĭ*, **grînurĭ*, admițînd că *n*, găsindu-se aici în apropierea a doi *r*, a fost asimilat și s'a ajuns astfel să se zică: **brîrurĭ*, **frîrurĭ*, **grîrurĭ*. În aceste forme — dacă nu, mai curînd, în cele articulate (**brîrurile* etc.) — *r* dintre *î* și *u* a putut pe urmă să cadă prin disimilație, de unde *brîurile* etc. și după acestea s'au refăcut sing. *brîu* etc., în loc de **brîn*. O confirmare indirectă a acestei explicații ne-ar da-o faptul că toate aceste trei cuvinte nu au pierdut pe *n* în dialectele unde forma lor obișnuită de plural e în *-e*, nu în *-urĭ*: ar. *brîne*, *frîne*, *grîne*[1], megl. *brơni*, *frơni*, *grơni*. Formele fără *n* sînt, dimpotrivă, proprii dialectelor unde ele apar la plural numai cu terminațiunea *-urĭ* sau cu aceasta și cu *-e*: ir. *brâwur*, *grâwur*[2], dr. *brîurĭ*, alături de *brîe* etc. (și în acest dialect formele în *-urĭ* trebue să fie destul de vechi, nimic nearătîndu-ne că ar fi fost introduse într'o epocă relativ recentă)[3]. Putem deci presupune că în vechea românească, înainte de despărțirea dialectelor, au circulat pluralele **brîrurĭ*, *brîne* etc. și în regiunile unde era întrebuințată prima formă aceasta s'a redus dela o vreme la *brîurĭ*, păstrîndu-se aiurea cea de a doua, *brîne* (dr. *brîe* e refăcut, cum se știe,

---

[1] I. Dalametra în dicționarul său dă și pl. *brînurĭ*, *grînurĭ*, dar se vede că a fost influențat de dacoromînă, pentru că aceste forme sînt necunoscute aromînei.

[2] T. Popovici, *Dial. rom. din Istria*, I, 59.

[3] *Grîurele* e dat de Coresi, *Psaltire*, LXIV, 11.

după sing. *brîu*). In sprijinul acestei interpretări pare să vie şi fonetismul formei derivate din g r a n u m: *grăunţ* < *g r a n u c e u m. După Rosetti, *grăunţ* s'ar explica printr'o disimilaţie (formula îi inversată a lui Grammont: *n*—*n* > zero—*n*): **grănunţ* > *grăunţ*, disimilaţie în care ar fi intervenit asocierea cu *grîu* ce ar fi apărut evidentă (pag. 24-25). E contestabil totuşi că această asociere s'a putut produce: dacă într'adevăr *grîu* ar fi influenţat pe **grănunţ*, ne-am fi aşteptat să-i fi transmis acestuia şi pe *î*, să se ajungă la forma *grîunţ*. Mi se pare că *grăunţ* are alte antecedente fonetice: *g r a n u c e u m după ce a devenit **grănuţ* a evoluat, în unele regiuni, spre **grănunţ* şi acesta s'a schimbat în **grărunţ*, urmînd fonetismul pe care îl constatăm în **cărunt* > *cărunt*, *mănunt* > *mărunt* etc. **Grărunţ* a putut fi pe urmă disimilat în *grăunţ* (e posibil, de altfel, ca disimilaţia să fi pornit dela derivate ale acestuia: **grărunţel*, **grăruncior*). Şi de data aceasta confruntarea cu aromîna şi meglenita pare să ne dea o indicaţie pentru fonetismul special al lui *n*: *g r a n u c e u m e redat acolo prin *gărnuţ* şi *gîrnuţ*, fără introducerea nasalei după *n* (ca în **grănunţ* care e la baza formei dacoromîne), particularitate care se ştie că e proprie aromînei şi meglenitei; păstrarea lui *n* în **grănuţ* care explică pe *gărnuţ*, *gîrnuţ* poate fi atribuită împrejurării că el nu se mai găsia de data aceasta, ca în dacoromînă (cu forma ei **grărunţ*), în faţa unui alt *n* şi să treacă la *r*, pentru ca pe urmă acesta să cadă prin disimilaţie: lipsind condiţiunile fonetice din dacoromînă soarta lui *n* în acest caz a fost alta atît în aromînă, cît şi în meglenită. Coincidenţa căderei lui *n* în *grîu* şi *grăunţ* tocmai acolo unde avem pentru cel dintîi pl. în *-uri* şi pentru cel de al doilea fonetismul *n* + voc. + cons. > *n* + voc. + *n* + cons. > *r* + ... mi se pare că nu poate fi trecută cu vederea în lămurirea acestei probleme fonetice[1].

Asupra rotacismului *nr* alături de *r* deşi studiul lui Rosetti aduce unele precizări, cred totuşi că în această privinţă cercetările ar putea fi duse mai departe. Ar fi, în special, de urmărit dacă accentul nu a avut un rol în păstrarea sau înlăturarea nasalisărei precedînd pe *r*. Nu este exclus ca în silabă atonă nasalisarea aceasta să fi dispărut mai curînd decît în silabă accentuată; *bărdiate*, de pildă, a putut evolua spre *burdiate* mai curînd decît *bîru* spre *buru*. Să ne gîndim, în legătură cu aceasta, la ce s'a întîmplat în formele *cuconi*, *cuprinde*, etc.: ca reflexe

---

[1] Pentru *brîu* etc. o altă explicaţie a încercat să dea P. Skok, *Arh. za arb. star.*, II, 326, referindu-se şi la fonetismul albanez; explicaţia sa nu lămureşte însă pentru ce *n* a căzut şi în *grăunţ*.

ale lui c o n v e n i r e, c o m p r e h e n d e r e, ele au trebuit să sune altădată *cînveni*, *cîprinde* și pe urmă nasalisarea din silaba atonă a dispărut; de altă parte, o formă cum este *rumpăr* arată păstrarea nasalei în silaba inițială, pentru că aceasta era accentuată[1]. Fără a identifica în totul un caz cu celălalt, apropierea aceasta poate fi o sugestiune în sensul de a cerceta dacă accentul nu a fost hotărîtor în menținerea sau suprimarea nasalisării cînd ea întovărășia rotacismul. Prin fonetica experimentală și cea istorică ar urma să se studieze problema mai de aproape și poate astfel s'ar explica uneori șovăirile între *nr* și *r* pe care le constatăm în aceleași forme din textele rotacisante: dacă *burătate* a fost cîtva timp și în unele regiuni pronunțarea normală alături de *bũru* s'a putut pe urmă să se confunde un fonetism cu celălalt și în vorbirea aceleiași să apară cînd *burătate*, cînd *bũrătate* și cînd *bũru*, cînd *buru*. Poate s'ar ajunge și la constatarea că î aton a favorisat mai puțin decît celelalte vocale dispariția nasalisării, pentru că unele forme cu acest fonetism ne sînt cunoscute și nu au fost bine explicate pînă acum. Rosetti relevează (pag. 15), după Frîncu și Candrea, formele din graiul Moților *cîrepiște* și *cîros*[2]; s'ar putea, foarte bine, după cum observă și Rosetti, să avem de a face cu o încrucișare a lui *crepiște* etc. cu *cînepiște*, dar nu e iarăși imposibil ca ele să atește continuarea rotacismului cu *nr* în silabă atonă după î[3]. Chestiunea se complică, de altfel, prin faptul că tot Frîncu și Candrea ne dau în *Rotacismul la Moți și Istrieni* (pag. 43) și în *Romînii din Munții-apuseni*, 277, 278, încă o formă cu *nr*: *unre*, alături de *ure* (aceasta pentru *une* = *unde*); deci și un caz de *nr* după *u*, cu toate că acesta poate fi despărțit de celelalte, cu *nr* după î, deoarece în *unre* rotacismul este de dată recentă, după ce *unde* ca aton în frază a trecut la *une*, și poate fi considerat ca o adaptare fonetică. Mai mult ne-ar putea lămuri în această privință istroromîna, dar după descrierile fonetice care ni s'au dat și textele publicate nu ne e posibil să ajungem la o conclusie. Iosif Popovici[4] a constatat de mai multe ori nasalisarea pe lîngă ro-

[1] Ar. *cîmpăr* (Grammosta), dat de Weigand (*Rom. u. Arom.*, 70), e refăcut după *cumpăra*.

[2] E citat acolo și *dinrainte*, dar din eroare, pentru că nu e dat de Frîncu și Candrea; în schimb găsim în glosarul lor (pag. 33) altă formă, *dinrăuntru*.

[3] Și *dinrăuntru* ar fi de interpretat astfel, cît timp conținea la origine tot un î dinaintea lui *n*.

[4] *Dial. rom. din Istria*, I, 118.

tacism în istroromînă și ne asigură că a înregistrat-o în transcrieri atunci cînd a auzit-o, dar în același timp lasă a se înțelege că uneori s'a putut să nu o semnaleze, pentru că urechea nu o poate prinde totdeauna. În textele publicate de d-sa nasalisarea o găsim în prepoziția *an* = în cînd se întîlnia cu o vocală: *ãr o, ãr o* (= la o)[1]; tot această prepoziție apare cu rotacism și nasalisare în textele publicate de alții[2] și un fonetism analog ne arată *darẽnte* = înainte[3], *dinrẽnte* = dinainte[4]. Deci tot numai casuri de ˜r după *ă* (î) aton, ceea ce ar vorbi în sprijinul presupunerei pe care o indicam mai sus. E surprinzător totuși că în istroromînă nu s'a relevat nici un caz de rotacism cu nasalisare în silabă accentuată[5].

Referindu-se la textele vechi care presintă grafii neconsecvente (d. e. *meure, mere, mene* = mine) și care nu lasă bănuiala că ar fi fost scrise de mai mulți, ci de unul singur, Rosetti caută să explice aceste variațiuni grafice și ajunge la concluzia că ele nu represintă propriu zis divergențe de fonetism, ci sînt datorite neîndemînărei celor care scriau de a reda rotacismul precedat de nasalisare: „ces graphies diverses recouvrent un même son difficile à noter, l'r nasal; *n* est une graphie extrême, mais elle représente le même son" (pag. 47). Interpretarea aceasta poate să fie justificată în unele casuri, dar cred că nu trebue generalisată. De ce nu am admite că uneori acela care scria amestecă formele cu *n* și pe cele cu *r* fie pentru că era dintr'o regiune cu rotacism și trecuse în ținuturi unde se vorbia cu *n*, fie pentru că, invers, era originar dintr'o localitate cu rostirea din urmă și trecînd aiurea, unde exista rotacismul, și-a însușit cîteodată acest fonetism? În felul acesta s'ar putea explica, de pildă, alternanța de forme în glosele romînești dintr'un manuscris slav publicate de I. Bogdan și din care Rosetti (pag. 5) relevează cuvintele cu rotacism alături de cele cu *n*; dacă ele au fost scrise la Mănăstirea Neamțu ne putem închipui că acela care le-a însemnat venise

---

[1] *Ibid.*, II, 9, 12, 35, 62, 64, 67, 79.

[2] V. exemplele relevate de A. Byhan în *Jahresb.* lui Weigand, VI, 298.

[3] V. A. Byhan, *l. c.*, 299, care îl interpretează însă greșit, ca recompus cu *ăr* din *rente*; alte exemple de *darent'e* se găsesc la I. Popovici, *l. c.*, II, 33, 58; S. Pușcariu, *Studii istroromîne* (extr. din *Anal. Acad.*, mem. lit., XXVIII), 7, 14, 16, 24, 35, 43, 46, 53, 55, 57, 60, 61.

[4] S. Pușcariu, *l. c.*, 60.

[5] T. Papahagi a mai întîlnit însă în vorbirea Moților asemenea forme: *gẵⁿrĭ*, *săptămîⁿrĭ* (v. *Grai și Suflet*, II, 60).

acolo din nord-estul Ardealului și cunoștea deci rotacismul, dar cu vremea ajunsese să fie influențat de rostirea din jurul lui și, scriind, a amestecat forme care-i erau proprii cu cele pe care le auzia, fără rotacism, în vorbirea din Moldova. Să nu uităm, pe urmă, că unele texte, în special scrisori, au putut fi copiate după o ciornă ori dictate, așa că și pe această cale era posibil să se introducă inconsecvențe de scriere: o ciornă sau dictarea cuiva ce pronunța cu rotacism au putut să fie revăzute de vre-unul dintre acei care vorbia altfel, cu *n*, și în scrierea lui să se strecoare inconsecvențe; s'a putut întîmpla și casul invers, dar cu aceeași urmare, cu amestecul de forme. Dacă cei care scriau ar fi distins așa de puțin pe *r* de *n* și *nr*, după cum admite Rosetti, aceasta ne-ar autorisa să presupunem că și în vorbire trecerea dela un fonetism la altul s'a putut întîmpla ușor și pe tot teritoriul dacoromîn, cu alte cuvinte într'o vreme rotacismul ar fi fost general la nordul Dunărei și mai tîrziu s'a revenit în cele mai multe părți la fonetismul cu *n*. Părerea aceasta a fost susținută de I. A. Candrea, dar nu o văd împărtășită de Rosetti, cu toate că ar fi întru cîtva în acord cu ce susține asupra fonetismului esitant din unele texte. Nu cred nici eu că rotacismul ar fi fost general în dacoromînă: nici o probă decisivă nu vine să-l confirme.

Dispariția rotacismului din regiunile unde era cunoscut pînă în secolul al XVI-lea, cum și rara lui apariție azi în graiul Moților se explică de Rosetti prin răspîndirea limbei cărților bisericești fără rotacism, prin transmutări de populație, relații comerciale, serviciul militar (pag. 13, 14). Fenomenul e datorit de sigur unor cause complexe, greu de precisat totdeauna, și chiar din cele expuse de Rosetti nu ajungem să ne dăm samă pentru ce în nord-estul Transilvaniei, în Maramureș și Bucovina rotacismul a dispărut mai curînd decît în Țara Moților. Venirea mai des în atingere cu cei care aveau vorbirea curentă, cu *n*, a putut fără îndoială grăbi dispariția rotacismului, dar aceste relații trebue să le privim dependente de anumiți factori. Și într'un trecut depărtat, dîndu-se condițiunile de vieață dela noi, întîlnirile de păstori din regiuni deosebite, relații dese au existat între unii și alții, între cei care rostiau cu rotacism și cei care nu cunoșteau această particularitate, cu toate acestea în curs de veacuri rotacismul s'a menținut cu toată vigoarea lui. Aceasta trebue să o atribuim cu deosebire faptului că în timpuri primitive diferențele de pronunțare izbesc mai puțin, dau mai rar prilej la satirisări sau chiar dacă acestea se întîmplă sînt mai puțin luate în samă, nu fac pe cei ironisați să reacționeze adoptînd

vorbirea ce pare mai firească și are mai mult prestigiu. Cu vremea și țăranii au ajuns mai susceptibili în unele privințe, au căutat să evite umiliri și cînd li s'a părut că vorbirea lor dă prea des loc la ironii s'au silit să înlăture ce li se părea ca o scădere, apropiindu-se tot mai mult de felul de exprimare al altora. Accentuarea acestui sentiment mi se pare că lămurește și mai bine, printre altele, dispariția relativ repede a rotacismului în epoca mai nouă — singure relațiile mai dese între cei vorbind în dialect rotacisant și ceilalți nu ne dau explicația suficientă.

Pentru fixarea epocei cînd s'a produs rotacismul Rosetti (pag. 48 urm.) trece în revistă faptele lingvistice invocate pînă acum ca dovadă că schimbarea aceasta fonetică trebue să fie anterioară secolului al VI-lea, al VII-lea. În primul rînd se ocupă de formele *jupîn*, *smîntînă* care printre cele streine, alături de trecerea lui *an* la *în*, vin să ateste rotacismul (cel dintîi apare astfel într'un document din Suciul-de-sus și în graiul Moților, cel de al doilea, cum se știe, în istroromînă: *smîntîre*)[1]. Amîndouă aceste cuvinte, observă Rosetti, se poate să fi pătruns la noi dela populațiuni iranice sau avare cu care am venit în atingere, cum tot astfel s'ar putea explica prezența lor în slavă. Fie că le-am interpreta așa, fie că le-am considera ca împrumuturi indirecte iranice ori avare transmise prin slavă, fonetismul lor în ce privește *an* > *în* e recunoscut și de Rosetti ca anterior împrumuturilor sigure din slavă și care nu prezintă aceeași transformare a vocalei *a+n*[2]. Împărtășind această părere, Rosetti nu admite că rotacizarea lui *n* ar fi fost un proces încheiat prin secolul al VI-lea, al VII-lea, cînd limba noastră începe să fie intens influențată de slavă. Faptul că nici un element de proveniență

[1] Dintre celelalte două cuvinte streine cu *an* > *în*, *stăpîn* e atestat cu rotacism numai la Moți (și nu el direct, ci derivatele: *stăpîri*, *stăpîritor*, Frîncu-Candrea, *Rom. din Munții-ap.*, 272; *Rot.*, 42) — rotacismul lui poate fi însă o adaptare tîrzie, — iar *stînă* nu a fost relevat pînă acum niciodată cu *n* trecut la *r*, deși trebue să presupunem că forma aceasta a existat. Asupra lui *stînă* în însemnările istriene ale lui Glavina, v. S. Pușcariu, *Dacoromania*, III, 393; cît despre *stănărie* relevat de Pușcariu tot acolo, el nu poate fi decît un derivat din *stân*, *stanče*, împrumuturi din croată.

[2] Cu privire la cronologia trecerei lui *an* la *în* Rosetti spune (pag. 46) că ea „oscille entre le I-er et le VI-e s. ap. J.-Chr." Secolul I-iu ca prim termen al acestei transformări este o imposibilitate; am putea admite atunci că și *a* aton începuse de atunci să treacă la *ă*, etc., dar aceasta ne-ar duce la transpunerea în latina vulgară a unor schimbări care sunt evoluții de fonetism romînesc.

sigur slavă nu apare rotacisat în textele vechi și în istroromînă nu i se pare că ar fi o indicație pentru fixarea în secolul al VI-lea sau al VII-lea a epocei cînd rotacismul a încetat de a se mai produce. După Rosetti, *n* intervocalic din împrumuturile slave era pronunțat altfel decît cel latin și nu ar fi putut trece la *r* chiar dacă procesul rotacismului se mai continua încă prin secolul al VII-lea: „L'*n* slave se trouvait dans d'autres conditions phonétiques que l'*n* latine et son action sur les voyelles qui l'entouraient a été différente" (pag. 50)[1]. Nu avem însă nici o indicație că *n* intervocalic din formele slave ar fi fost pronunțat la noi altfel decît cel latin; chiar astăzi fonetica experimentată cred că nu poate stabili nici o deosebire, cu privire la *n*, între lat. *pană* d. e. și sl. *hrană*. Este, de altfel, și o contrazicere între această părere a lui Rosetti și ce am văzut că admite cu privire la formele *jupîr*, *smîntîrę*: dacă acestea, la origine iranice ori avare, au pătruns la noi prin intermediul slavei, cum Rosetti recunoaște că nu este exclus, aceasta înseamnă că ele au fost rostite cu un *n* analog celui din elementele latine și ca atare au fost rotacisate. Să admitem însă că atît *jupîr*, cît și *smîntîrę* ne-au venit direct dela Irani sau Avari: și în cazul acesta *n* strein apare tot așa de susceptibil de rotacisare ca și cel latin. Pentru ce Rosetti contestă identitatea de pronunțare cu *n* latin numai pentru elementele slave care s'au introdus la noi după secolul al VI-lea, al VII-lea? Nu văd motivele. Tot așa de puțin convingătoare apare diferența de fonetism pe care caută să o stabilească Rosetti dacă ne referim la albaneză: după cum observă chiar d-sa (pag. 54), albaneza cunoaște și elemente slave cu rotacism, ceea ce arată că *n* al acestor elemente nu a fost deosebit de acela al formelor latine sau indoeuropene. Trecînd din domeniul oriental în cel occidental, constatăm iarăși că între *n* latin și cel de proveniență streină nu a existat o diferență cum o presupune Rosetti pentru romînă: în regiunile din Alpi unde apare rotacismul și elementele germanice au participat la el. De ce atunci numai în limba noastră s'ar fi făcut o distincțiune între cele două proveniențe ale lui *n* intervocalic? Lipsa rotacismului în elementele slave pe care le-am împrumutat după secolul al VI-lea, al VII-lea nu o putem deci atribui unei particularități de fonetism, articulărei speciale a lui *n* pe care îl conțineau, ci trebue explicată prin motive cronologice și revenim atunci la părerea susținută

---

[1] Părerea aceasta a exprimat-o și Al. Procopovici, *Despre nazalizare și rotacism* (în *Anal. Acad.*, mem. lit., XXX) 291, 305, dar recunoscînd că nu poate fi dovedită.

pînă acum, că elementele slave introduse la noi din secolul al VI-lea, nu ne dau nici un exemplu de $n > r$ pentru că în acea epocă rotacismul era un proces fonetic încheiat.

La aceasta nu se poate aduce ca obiecţiune numărul mare de cuvinte slave şi chiar ungureşti presentînd rotacismul în graiul Moţilor. Sînt forme care trădează o adaptare fonetică, o derivare artificială spre rotacism. De aceeaşi părere e şi Rosetti (pag. 15). Particularitatea aceasta a graiului Moţilor ne face să ne gîndim la ce s'a petrecut cu palatalisarea labialelor în unele regiuni: şi acolo la seria de cuvinte vechi cu labialele alterate s'au adăugat mereu altele, printr'un fel — am putea spune — de zel fonetic imitativ. Fenomenul acesta se întîmplă de obicei la confluenţa de curente lingvistice, sînt o indicaţie de amestecuri dialectale: cei care se întîlnesc cu alţii vorbind cu o anumită particularitate îşi însuşesc această particularitate ducînd-o mai departe, exagerînd-o, aplicînd-o oarecum artificial. De aceea despre Moţi, cum apar din scrierile lui Frâncu şi Candrea, iar mai în urmă din studiul lui T. Papahagi, s'ar putea spune că ei represintă o populaţie mai puţin omogenă de cum se crede: vechii Moţi, al căror grai seamănă cu cel istrian în ce priveşte rotacismul — de o consecvenţă în acord cu cronologia împrumuturilor străine — s'au amestecat cu alţii şi aceştia au adus o perturbare dialectală prin introducerea, imitativ, a rotacismului în forme nouă.

Un cas de adaptare fonetică analog celor din graiul Moţilor crede Rosetti (pag. 15) că ne-ar fi dat de istroromînă în cuvîntul *comarde*, corespunzînd dr. *comănac*. Originea lui este obscură şi cu toate că variază ca fonetism[1] se pare că trebue să plecăm dela o formă începînd cu *cam-* şi cuprinzînd un *n* intervocalic (în prima silabă *o* trebue privit ca resultat din *a* sub influenţa labialisatoare a lui *m*). Ca înţeles şi, în parte, ca fonetism cuvîntul se întîlneşte cu forme slave pe care Berneker le înşiră sub *kalamanak*[2] şi le derivă din lat. medieval *calamaucum*, fără să cunoaştem provenienţa sigură a acestuia. Cum se întîmplă însă şi cu alţi termeni referitori la îmbrăcăminte, se poate să avem de a face cu un cuvînt venit din Orient, în primii secoli d. Cr. În casul acesta *comănac* ar fi de considerat ca un element străin introdus în limba noastră într'o epocă destul de veche.

---

[1] Se zice şi *coromade*, *caromade* (v. *Jahresber.* lui Weigand, VI, 245; I. Popovici, *Dial. rom. din Istria*, II, 99); metateza e datorită probabil influenţei de fonetism croat (comp. acolo d. e. *koromač* alături de *komorač*).

[2] *Slav. etym. Wb.*, I, 471.

atunci cînd rotacisarea se mai putea întîmpla. Ir. *comărde* s'ar explica astfel, pentru că rotacismul lui rămîne surprinzător dacă-l atribuim unei adaptări fonetice tîrzii; ar fi singurul caz în istroromînă de o asemenea adaptare. Nu avem, într'adevăr, nici un alt exemplu care să dovedească introducerea mai tîrzie, prin adaptare, a rotacisonului în acest dialect. *Pelir, plumiră* și *ćechir*, dați de I. Maiorescu și putînd fi considerați ca atare, trebue înlăturați, pentru că de fapt nu există [1]. *Mirio* și *sărăcir*, dați tot de Maiorescu, sînt și ei de eliminat, deoarece numai formele *man'ă* și *sărăčin* sînt confirmate [2].

In legătură cu rotacismul cîteva forme din istroromînă cred că ar fi trebuit relevate de Rosetti, pentru că presintă un fonetism particular. Intr'un studiu, de începător [3], am grupat altădată cîteva din aceste forme și voi adăuga altele care așteaptă lămuriri. Sînt cuvinte care, deși latine, apar și cu rotacism și fără. Astfel, *cărbun* și *cărbundr*, alături de *cărbur* și *cărburdr* [4]; formele dintîi sînt de sigur influențate de ven. *karbon* și *karboner*; *farinę*, în textele tipărite de Weigand (n-rul XII, 5 și 6) [5], pe lîngă *farirę*, tot sub influența formei identice din italiană (ven. *farina*) [6]; *semindt*, de asemenea la Weigand (n-rul VIII, 1), refăcut în locul obișnuitului *semirdt* după ven. *semenar*. In schimb, *macin*, dat numai de Maiorescu, alături de *macir* (=*mačir*), nu poate fi decît un dacoromînism introdus de el; de asemenea *fontînă, gălină, june* [7], *sarcină, splină* și *vină* (*lină*) = vînă, dați tot de el [8].

Găsim și numai forma cu *n* atunci cînd ne-am aștepta la rotacism. Astfel, *ćin* = in, care în locul lui *ćir* ce a trebuit să existe a fost refăcut de sigur după ven. *lin* sau cr. *lan* [9]; *ǯiner* = ginere (numai la Schitazza, după Maiorescu), explicat de S.

---

[1] Pentru cei doi din urmă, cf. I. Popovici, *l. c.* II, 137, s. *pieťe*, 143.

[2] Cum Maiorescu ținea să rotacizeze unele cuvinte, împotriva pronunțării adevărate, se vede și cînd în vocabularul său (pag. 85, s. *opir*), citind o frază, pune acolo forma *Țigari*, cu toate că mai departe (pag. 119) nu dă decît forma *Țigan*, acea care într'adevăr există.

[3] *Rotacismul în dialectul istrian*, în *Rev. critică-lit.*, V, 15, 33 urm.

[4] I. Popovici, *l. c.*, II, 97-98; într'un text (*ibid.*, 33) vedem urmînd după *cărbun* forma rotacisată, *cărbur*.

[5] *Jahresbericht*, I, 154.

[6] I. Popovici, *l. c.*, I, 55, ne asigură însă că a auzit peste tot numai *farirę*.

[7] Aceasta, la plural (*junili*), e dat la pag. 107 s. *om*.

[8] Alături de *splirę* apare și *sprilę*: I. Popovici, *l. c.*, I, 60; II, 151.

[9] Cf. A. Byhan, în *Jahresb.* lui Weigand, VI, 270.

Pușcariu [1] ca un cas de nerotacisare din causă că *n* se găsia în vecinătatea lui *r*, dar aceasta e contestabil cît timp tot în istroromînă avem formele *țirer*, *virer* = tînăr, vineri, cu *n* rotacisat, deși se găsia în aceleași condițiuni; *žiner* nu poate fi și el decît un cas de revenire la fonetismul cu *n* prin influență italiană, a ven. *zenero*. *Vetin*, *žun* „post" = ajun ne îndreaptă de asemenea spre ven. *zunar* și *dezun*. Tot aici trebue pus *strin* = strein, dacă-l comparăm cu *striir* din textele vechi și admitem, cum nu se poate altfel, originea lui latină, deși nu i s'a stabilit etimologia; presența lui *n* ar fi de atribuit contaminărei cu croatul *stran* care are același înțeles [2]. Că asemenea alterări de fonetism prin încrucișări cu forme italiene ori croate s'au putut întîmpla în istroromînă ne arată și *cavestru* = căpăstru, prin contaminare cu *cavețe* < ven. *kavetsa*; *fermentă* = frămînta, sub influența ven. *fermentar*; *munže* = mulge, cu *n* din ven. *monzer*; *žuriță*, resultat din *žuriče (= juninců) + cr. *junica*.

Asupra casurilor de pseudo-rotacism Rosetti insistă pe mai multe pagini (17 urm.) și pentru cuvintele cu acest fonetism se dă la sfîrșit chiar o hartă indicînd repartisarea lor geografică. Pentru *irimă* d-sa admite o disimilație (*n—m* > *r—m*), împotriva părerei pe care am susținut-o împreună cu I. A. Candrea că *r* ar fi resultat din atingerea lui *n* cu *m* după căderea lui *i*: *inmă > irmă*, de unde *irimă* prin încrucișare cu forma curentă *inimă* [3]. Nu e totuși altă posibilitate de a explica această formă, deoarece disimilația admisă de Rosetti e necunoscută în romînește: *ce ream* = ce neam, dela Moți (după Frîncu și Candrea), cred că nu poate fi interpretat decît ca un cas de adaptare rotacisantă prin fonetică sintactică; cît despre *nimeri* = nimeni la care Rosetti se referă de asemenea, observînd că „le passage de *n*... à *r* s'explique parfaitement par sa débilité dans cette position, provoquée par la chute de la voix à la finale" (pag. 26), fonetismul lui nu poate fi datorit decît influenței lui *nimărui* care, la rîndul lui, se explică prin schimbarea terminațiunei sub înrîurirea lui *cărui*.

---

[1] *Dacoromania*, III, 383.

[2] *Strin* dela Moți, în texte cu rotacism (Frîncu-Candrea, *Rom. din Munții-apuseni*, 94, 273), nu dovedește nimic, cînd în aceleași texte rotacismul nu apare nici în alte forme de origine latină.

[3] In ajutorul părerei că *irmă* e resultat din *irimă*, și nu invers, Rosetti (pag. 26) citează cîteva versuri din colegerea lui S. Mîndrescu, unde apar *irma* și *irmuța* care ar arăta că în locul lor s'ar putea pune *irima* și *irimuța*; nu văd însă cum aceste versuri pot fi interpretate astfel: numai formele din urmă corespund ritmului.

Nu poate fi un caz de disimilaţie *m—r > m—n* nici *(a)semăna* < **asemăra* (pag. 24, 29), cît timp schimbarea lui *r* în *n* se înţelege mai bine plecînd dela infinitivul **(a)semărare*, cum se explică şi *suspinare* < *suspirare* (de altmintrelea şi Roselli recunoaşte ca admisibilă această explicaţie)[1]. Fonetismul altor cîteva cuvinte studiate de d-sa în legătură cu rotacismul poate fi de asemenea interpretat altfel. *Pingări, singera* (pag. 23) sînt mai curînd cazuri de asimilaţie (considerînd formele de infinitiv lung, *pingănire, singenare > pingărire, singerare*) decît de disimilaţie *n—n > r—n*. *Funingine* se explică nu din *funigine* < **furigine*, deci prin asimilarea lui *r* cu *n* din terminaţiune (pag. 20), ci prin fazele: **furigine > furingine* (comp. **pecigine > pecingine*), de unde forma actuală prin asimilarea lui *r* cu *n* dinaintea lui *g*. *Lunecare* < *lurecare* prin disimilaţie la distanţă *r—r > n—r* (pag. 24) e greu de explicat; e mai probabilă contaminarea cu alt cuvînt[2], fără să ştim care anume.

---

[1] O formă care putea fi amintită e ir. *rumeră* = numără, nu ca un caz de disimilaţie a lui *n* în *r*, pentru că nu poate fi considerată astfel, ci în legătură cu *lume* = nume, ir. *lumer* = număr, relevat la pag. 20. *Rumeră* a rezultat din **lumeră* < n u m e r a r e, prin asimilarea lui *l* de *r*, şi acest fonetism, în care constatăm acţiunea lui *r* din ultima silabă asupra lui *l* din iniţială, ne duce poate la o altă interpretare decît cea admisă pînă acum pentru trecerea lui *n* la *l* în *lume* = nume. Dacă ir. *lumer* se poate explica prin cr. *lumer*, el însuşi un împrumut din veneţiană (*lumero*; comp. totuşi al nostru *lumăru*, din Oltenia, *Jahresb.* lui Weigand, VIII, 310), pentru *lume* = nume, din acelaşi dialect şi din Muntenia, se pune întrebarea dacă înlocuirea lui *n* cu *l* nu trebue explicată mai curînd altfel decît prin disimilarea *n—m > l—m*. Ţinînd samă că pluralul vechi al lui *nume* era *numere*, şi trebue să-l fi cunoscut şi istroromîna, nu este exclus ca trecerea lui *n* la *l* să se fi produs întîi în această formă de plural (*numere > *lumere*) şi pe urmă *l* a fost transmis la singular. Cînd ne gîndim că şi ar. *lindură* arată o alterare a iniţialei sub influenţa lui *r* din terminaţiune, mi se pare că şi acest caz alături de *rumeră* ne autorizează să considerăm ca posibilă transformarea lui *n* în *l* din *lume* aşa cum am arătat-o, plecînd dela *numere*. Deci *lume* ar fi deosebit la noi de formele din alte limbi romanice arătînd disimilaţia *n—m > l—m*. Rămîne, e adevărat, ar. *lumtă* = nuntă, care s'ar părea un exemplu sigur de disimilarea lui *n* de *m*, dar se poate ca *l* să fi fost disimilat de *n* cînd şi în aromână se zicea *numtă* (comp. o disimilaţie analogă *fuingine*, în Ialomiţa, pentru *funingine*); e posibil de asemenea ca *l* în cazul acesta să fie nu rezultatul unei disimilări, ci al asimilării iniţialei cu *l* din terminaţiunea de plural sau chiar cu *l'* dela gen.-dat.: *numtile > lumtile, numtil'ei > lumtil'ei*.

[2] *Cf. Dict. etim.*, 1021.

Amănunte de fonetică ce dau loc la controverse, cu atît mai mult o problemă cum este aceea a rotacismului, dar studiul lui Rosetti ne-a înlesnit lămurirea multor puncte ale ei.

O. D.

Th. Capidan, Elementul slav în dialectul aromîn; Bucureşti, 1925; 91 pag. (în publicaţiile Acad. rom., *mem. secţ. lit.*).

Se ştie că factorul hotărîtor care a întrerupt continuitatea teritorială a elementului romînesc nord- şi sud-dunărean despărţindu-l în două ramuri principale — Aromînii şi Dacoromînii — a fost aşezarea Slavilor pe ţărmurile dunărene, începînd cu secolul al VI-lea. Acest fapt istoric presintă o importanţă capitală şi un deosebit interes pentru lingvistica romînească. Din acest punct de vedere, valoroasa lucrare a lui Th. Capidan proectează o lumină clară asupra multor probleme însemnate, aparţinînd unei epoci ce nu e satisfăcător şi amănunţit cunoscută. Cunoscător adînc al dialectului aromîn — în deosebi al celui „nordic" — şi un sigur mînuitor al problemelor lingvistice romîne în directă legătură cu cele slave, Th. Capidan are meritul de a fi soluţionat chestiuni pe basa cărora vor trebui de acum înainte să se facă orientările respective.

În afară de unele probleme asupra cărora mi-am exprimat chiar aci părerile şi la care nu văd ce anume m'ar putea determina să renunţ — asupra lor voi reveni într'alt rînd —, voi releva în ordinea capitolelor studiate cîteva însemnări şi unele completări, mai ales la lexic. Voi trece cu vederea unele rectificări sau adausuri ce privesc chestiuni mărunte, cum ar fi, bunăoară, forma *jongă* (pag. 7) ce este mai cunoscută decît pluralul *jong'i*, care a influenţat ca **jombă* să devină *jongă* — cf. *purungu* pentru *purumbu* după pl. *purung'i*[1] etc.

În legatură cu forma *dăh* presentînd pe *g* > *a*, cred că avem a face cu o trecere efectuată chiar în dialectul bulgar, de unde forma va fi fost împrumutată ca *dăh* — pentru această trecere cf. dialectalul bulg. *zăb* „dinte". V. exemple date de autor la *lexic* sub *dăh*.

În forma *sprimă* < *sprĕma* nu avem *ĕ* atou (pag. 10).

Sunetul γ, care la Aromînii sudici înlocueşte pe *g* slav în forme ca *aγunescu*, *γaoru*, *γrio* (pag. 13), se datoreşte, de sigur, unei influenţe greceşti.

---

[1] Cf., de exemplu, Zicu Ad. Araia, *Enoh Arden* (traducere), Monastir, 1911, pag. 37.

Presupunerea autorului că în formele articulate *do(i)l'i, treil'i, patrul'i* etc. (pag. 19) am putea avea o influență bulgărească cred că trebue redusă la o simplă apropiere de paralelism morfologic, ce ar urma să-l aplicăm și la cele relevate în pagina următoare.

E sigură influență bulgărească în construcțiuni ca *lai și mică, lăi și doarme* etc. (pag. 21), mai ales că în regiunea Pindului ele nu sînt cunoscute; trebue înlăturată însă cînd e vorba de construcții ca *'ș' doarme* etc.

Soluțiunea problemei trecerei lui *ọ* la *un (scump)* alături de *in (mîndru)* e sigură și satisfăcătoare, admițînd că această trecere a lui *ọ* la *un* s'a efectuat în sînul limbei sîrbe (pag. 36).

Cu o argumentație bine susținută, Th. Capidan admite, ca și alți filologi romîni, că elementul slav a început să pătrundă în limba romînă nord- și sud-dunăreană după secolul al VIII-lea. Dată fiind identitatea fonetică din aromînă și dacoromînă la unele forme care privesc epoca paleoslavă ca și separațiunea acestor două dialecte, evident că primul contact lingvistic romîno-slav trebue admis înainte de secolul al X-lea, dacă vrem să ținem samă și de realitatea pe care ne-o oferă aromîna. Considerentele pe care le relevează și Th. Capidan dovedesc cu prisosință — sub înfățișarea în care ni se presintă în această lucrare — că contactul cu Slavii nu poate fi post-pus secolului al X-lea.

Trecînd la lexic, vom avea de relevat oarecari completări cu forme și sensuri, precum și cîteva adausuri ca element lexical — ceea ce mi se pare că nu e superfluu, deși autorul, în dorința de a fi concis, n'a ținut să ne dea pretutindeni varietatea fonetică, morfologică sau semantică.

alincire, *erătore, vedente*: „Zefirul lișor adil'e și dizńardă cu plăcere fronțea mea tot amărîtă di mărate alinciri"[1] (*Frățil'ia întru dreptate*, I, n-rul 4, *pag.*, 30. *Cf.* și revista *Peninsula balcanică*, II (1924), 44).

alugosescu. *E cunoscut și în aromîna nordică*: „Fără ca noi doil'i să știm, inimile ne-alugosiră" (C. I. Cosmescu, *Poesii armânești*, 94; *cf.* și *pag.* 25). *Citatul e reprodus și de autor din* Dalametra.

anăpădescu. *Sensurile mai cunoscute sînt cele de „a namili, a înconjura, a stăpîni"*: „dulțe yise l'i-anăpădea suflitlu" (*Flambura*, I, n-rul 1, *pag.* 12). *Cf.* năpădescu.

angel. *Cred că forma aromînă e împrumutată direct din limba greacă.*

a r ă v u ș e s c u[2], *năpădesc, potopesc*: „[Arbineșil'i] s'aproak'e, a-

---

[1] Formele culese spațiat nu sînt înregistrate de Th. Capidan. Deși mai toate îmi sînt cunoscute din grai viu, totuși dau mai pentru fiecare cel puțin cîte un citat din publicațiunile aromînești.

[2] Dintr'o poesie aromînească, dar literarizată, a lui Bagav.

ğjungu, arăvuoscu și la casa al K'endra" (*Lumina*, II, 14; *cf. și pag.* 12). *Cred că reproduce el.* revati.

arisă, *are și sensul de „firicele de tort"* (*Graiu bun*, I, *n-rul* 3, *pag.* 19).

a r i s (ă), *„felis lynx"*, *dr.* ris. *St.* risъ.

aristoacă, *se aude și ca* arostoacă.

arnescu, *se aude și ca* arănescu.

arob. *Nu pare convingătoare etimologia propusă cu* borъ.

aroz, *se aude în întregul Pind.*

arugoz *și* aruzescu *circulă și ca* rugoz *și* ruzescu.

azvarna. *Circulă și forma verbală* azvărnuescu.

a z v i r l e s c u, *zvîrlesc* (*Flambura*, II, 3,9).

bașnă. *Se aude și forma* baștină.

biguri. *Din această formă de plural se va fi format și va fi circulat cîndva forma de singular* bigă — *analog cu* țară-țăruri *etc.* —; *această presupunere ar găsi confirmare în forma toponimică* Bigă *ce-i dată unei regiuni, cu piatră poroasă și ardesie suprapusă în straturi, din hotarul comunei Avdela.*

b o l'i, *dispoziții bune (în sens peiorativ), dispoziții anormale, furii*: „te-acățară bol'ile", *te apucară furiile*; „burbuteą, ca arapsile cîndu lę-acață bol'ile" (*Flambura*, I, 1, 8). *St.* bol'ъjь.

bosil'iac. *Se aude și ca* busul'iac.

boz. *În regiunea Pindului mai ales, forma se aude ca* iboz — *cu* i *datorit, probabil, foneticei sintactice*: di boz > di iboz — : „frundză vęarde di iboz, bate vimtul multu-avros" (*ziarul Ecoul Macedoniei*, I, *n-rul* 12). *Mai circulă și ca* ibot: „frica pizul'ile cu friudză di ibot" (*Lumina*, II, 204). *În hotarul comunei Avdela e o pădure numită* (La) Ibuța. *Cf.* și Per. Papahagi, *Din lit. pop. a Arom.*, 332.

c ă l e s c u, *călesc*; *șterpelesc*; (*mă*) *îmbăt etc. St.* kaliti. *Derivatul* călit,-ă, *călit, oțelit*: „putęare călită" (*Graiu bun*, I, 103).

căpăescu. *Mai relevăm și următoarele expresiuni*: „căpăiră di foame" (*Lumina*, I, 227); „oarfăn căpăit" (*Graiu bun*, I, 133 *și* 257); „curcubeată lrjarlă căpăită" (*Frățil'ia*, I, 189); „mutrim cu ocl'i căpăiț" (*Lumina*, II, 352).

căzol'e, *cuaje de migdale* (*Frățil'ia*, I, 158). *Cf. la autor sub* cuaze.

c l a t i n, *mișc, clatin*: „Niți frundza nu s'clătină" (N. Velo, *Cîntițe junești*, 31; *cf. și Flambura*, II, 3, 8).

clăndu. *Etimologia propusă prezintă dificultăți. În Samarina se aude* cl'indzu (Per. Papahagi, *Graie aromîne*, 142).

c l ă t e s c u, *a spăla clătind în apă. Același cu dr.* clătesc.

clembă. *Cf. și sensurile pe care le-am dat în* Grai și suflet, II, 56.

cob. *Apare des sub diferite forme*: *sb.* cob = *cobe*; *solitar* (Per. Papahagi, *Din lit. pop. a Arom.*, 769 *și* 773); cobăiescu, cobăire (Nic. C. Velo, *Cîntițe junești*, 20): „cobo! și nu-armînă di tine..."

(*Graiu bun*, I, 127); cubăire etc. (*Macedonia* I, 3, 61). *Cf. forma dată* cubăescu.

cular. *Etimologia formei* cular *„fare de oi"* < *lat.* **cubitalis** (*dată de Per. Papahagi în* Analele Dobrogei, IV, 371-372).

cotcă, *cu sens nelămurit* (*cf.* Per. Papahagi, *Din lit. pop. a Arom.*, 148). *Ar putea fi sl.* **kotьka.**

crăsat,-ă. *Circulă mai des forma* crasat *și înseamnează „de coloarea vinului roșu". E, deci, un derivat din gr.* κρασί *„vin"*.

crișmă, *aldămaș, bacșiș. Deși accentul cade pe* ă, *totuși nu poate fi separat de forma slavă* križma.

crop, *apă căldușă; apă fierbinte. Sl.* ukropъ.

cușor și **cușoră**, *stup; coș*: „bl'earbe-alg'ina tu cușor" (*Flambura*, II, 5, 9; *cf. și* Per. Papahagi, *Din lit. pop. a Arom.*, 815).

cutlă. *Înseamnează și „lingură mare de lemn întrebuințată la stînă și în care încap până la 2 litri de lapte"*.

čeflă *și* čehlă, *coaje, pieliță subțire* (cf. și P. Papahagi, *Din lit. pop.* 113). *Sl.* čehlъ.

čemiră. *venin, otravă. Formă des întrebuințată și astăzi.*

čiačia, *întrebuințată mai ales în expresiunea copilărească* čiačia, mačiala = *bucăți, fărâmi; nimicuri. Sl.* čačn.

čiol'iŭ, *maxilar. Nu știu de ce anume această formă, care e aceeași cu dr.* čiolan, *nu e înregistrată ca element slav.*

čiucă, *creștet, vîrf. Mai înseamnează și „proeminențele superioare ale frunței". Sl.* čuka.

čiulescu, *ciuleșc; șterpelesc. Într'o convorbire, Th. Capidan a opinat că elementul acesta nu e slav, ci grecesc. Pare a fi slav.*

duh. *Forma circulă și astăzi*: „Ți-apitrusi dicinlu ș'un duh pângină s'ţeasă", *cu sensul de „suflu, duh; popor"* (*Graiu bun*, I, 5; *cf. și pag.* 100. *Pag. citatului din* Lit. pop. *e* 665.

fălescu (*mi*), *mă fălesc, mă mîndresc* (Per. Papahagi, *Din lit. pop.*, 404). *Derivatul* fălos (*Macedonia*, I, 1, 23), făloasă (*Revista Pindul*, I, 1, 1).

firčă, **perie**. *Forma se aude în regiunea Bitoliei. Ca fonetism, e un împrumut bulgăresc local.*

fortumă. *Cred că forma bulgărească reprodusă e un împrumut din aromână.*

găvană, *vas de lemn fără coadă. Etimologia cred că trebue căutată în bg.* **gavana,** *nu în it.* vagon.

găvozdu. *Circulă și* găvoždu *sau* guvoždu.

giscă. *Întîlnim și forma* giscu (*Flambura*, II, 11, 8).

gîșniță, *omidă. Formă curentă în Pind-Tesalia. Sl.* gosenica.

glas, *știre, veste*: „pînă nu si da glas în hoară" (*Flambura*, II, 6, 6).

gloată, *gloată* (C. I. Cosmescu, *Poesii armânești*, 32). *Sl.* glota.

gol. *De relevat și formele*: goaliș,-e: „lumák'i goalișe", *ramuri golașe* (*Flambura*, I, 2, 4); „dzeană goalișe", *creștet (deal) plașuv* (*Revista Pindul*, I, 1, 6). — Golnă *și* goltnă. — *În legătură cu* zgolub, *de amintit și formele* zgolbu, zgoaltă (*Lilicea Pindului*, I, 2, 33).
g r ă d i t ă, *oraș*: „mi dușu la grădită — *mă dusei la oraș*" (C. I. Cosmescu, *Școala vec'ie*, 8). *Sl.* gradъ, graditi.
g r ă m a d ă, *grămadă*: „grămezli mași di k'etri grescu", *numai grămezile de pietre grăesc* (*Flambura*, I, 1, 2; *ibid.*, II, 3, 8).
g r e b ŭ *și* g r e b l u, *loc rîpos, pantă prăpăstioasă cu povirnișuri multe, în formă de pieptene. Derivate toponimice*: Grebini *și* Gribiniți. *Sl.* greblo. — *Cu aceleași sensuri în aromîna din masivul Pindului mai circulă și forma* grem. *Probabil ca această formă să fi rezultat din încrucișarea formei slave* greblo *cu gr.* κρεμῶ, κρέμασμα „(sus)pendre", *mai ales că în aromînă se zice* loc aspindzurat *cu sensul de „rîpă"*.
gribuescu. *Circulă și der.* gribuit,-ă.
g r i v ă, *coamă*: „pîn la ca în grivă ți ved tăl'iat arău" (*Lumina*, II, 38). *Sl.* griva.
guștur *și* guștir.
hui(e). *Cred că forma reproduce turcescul* hui „*coutume, habitude*".
i a v ę a. *Forma curentă e* iavęa „*iată*" — *indiferent de genul substantivului la care se referă*; *-a final e analog cu cel de la adverbe ca* amuia, apoia, atumța *etc.*
l a z n ă, *popas în transhumanța pastorească de primăvară. În urcarea lor spre munți, Aromînii oieri se opresc cu turmele în apropierea munților, făcînd astfel un popas de cîteva zile sau chiar de două săptămîni, pentru a mulge oile*: băgăm laznă la Mavrańiți „*făcurăm popas la Mavrani*". Laznă *se face mai ales atunci cînd așezarea stînei la munte întîrzie, fie din cauză de vremuiri grele, fie din cauza altor neajunsuri. Sl.* laziti.
l ę a s ă, *leasă*: „tatăl pligalit fu adus acasă pi lęasă" (*Lumina*, III 113). *Sl.* lěsa.
l o s c u t, *zgomot*: „pulbirę-amărîtă di loscut ṣi di vręavă", *pulbere amărîtă de zgomot și de vuet* (*Macedonia*, I, 3, 69). *Sl.* loskutъ.
loz. *Se întrebuințează și derivatul verbal* luzescu: „luzim aoa, lalo?", *poposim aici, unchiule?* (*Flambura*, II, 6, 4).
l'i u ș p ă, *bubă; solzi*; l'iușpe di pescu (*Almanahul macedo-romîn*, 1903, 24). *Sl.* lj(j)uspa.
mănăstirŭ, *pare a reproduce mai de grabă gr.* μοναστήριον (*cu* o>a>ă>ă, *ca în* murmintu>mirmintu>mărmintu *etc*).
m i r, *în expresiunea* „mir di oasile a ...": „mir di oasile a tale" (*Almanahul macedo-romîn*, 1902, 51); „Dumnidză si-l l'iartă și

mir di qasile a lui!" (*Viața albano-romînă*, I, 128); „... ș'ca s'moară — mir di qasile a lui ș'nipoțľi a nipoților va lu-aducă aminte" (*Graiu bun*, I, 94; *cf.* și *Lumina*, IV, 310). *Evident că înseamnă „pace, repaos, odihnă"*. *Sl.* mirъ „εἰρήνη"

mirșe. *Circulă și der.* mirșuit,-ă: „mirșuit di sîndze", *înecat în sînge* (*Flambura*, II, 3, 3).

mizgă. *E și forma verbală* mizgălescu (*Graiu bun*, I, 27).

mprostu. *Pentru alte sensuri ale vb.* mbrustedzu, *cf. a mea* Antologie aromânească. *Se aude și forma* mprustișor,-oară, *prostuț, naiv* (*Flambura*, II, 5, 3; Per. Papahagi, *Graie aromîne*, 193).

na. *Cf. pentru această interjecție și cele ce relatează Șt. Mladenov* în „Zu den slavischen *na*-Sätzen" (în *Streitberg Festgabe*, 1924, 272-277).

n a d ă, *speranță*: „Ľirut și fără nadă" (*Lumina*, I, 166; *cf.* și N. Velo, *Cîntițe junești*, 27).

n ă p ă d e s c u, *podidesc* (*Graiu bun*, I, 127). *năvălesc* (*Revista balcanică*, I, 1, 9; N. Velo, *l. c.*, 50). *Cf.* anăpădescu.

n ă v a l, *năvală*: „Vurgariľi fac năval tu Evrope" (*Revista Pindul*, I, 3, 2). *In Zagor e și un munte* Navală.

o s i n d ă, *osîndă*: «Atumțialui aduk'i ahanda osînda ťiloasă a banăľeio, *atunci simți adînc osînda jalnică a vieței* (*Flambura*, II, 5, 6). *Forma corectă ar fi* usîndă. *Sl.* osądъ.

ovez(ŭ). *Citatul e dat din* Per. Papahagi, *Din lit. pop.*, 727. *Existența formei în dialect nu e dubioasă; singura deosebire e că ea circulă ca* uvez(ŭ). *Astfel, în Zagor, în comuna Floriu, se aude* uvez „*ovăz*"; *în comunele Baiasa și Breaza înseamnă „otec"*.

pangu. *Se aud și formele* paiangu, paingu.

p ă z i r e, *economie* (*în Samarina*). *Sensul de „avere" al formei slave a putut trece prin fasele de „a păzi ce se pune la o parte; a păstra; a economisi"*. *Sensul propriu nu e necunoscut*: „Pizindalui 'nă flambură", *păzind un steag* (*Flambura*, I, 3, 4); „Pizită si-ești di noi-nă", *păzită să fii de noi [înșine]* (*ibid.*, I, 3, 4). *Cf. la autor* pădzescu.

p i ș t i r e a u ă, *peșteră; stîncă mare* (*cf.* Antol. arom.; Basme aromîne; *Dalametra etc.*). *Sl.* peštera.

p î r l e s c u, *pîrlesc*. *Der.* pîrlit (*Lumina*, V, 182).

p l o a č o, *placă de piatră, ardezie*. *Sl.* ploča. *Forma e scăpată din vedere: cf. pag. 33.*

p l o d, *mulțime*: „Pulea si lu-așteaptă plod di dușmańi", *puiea să-l aștepte mulțime de dușmani* (*Flambura*, II, 6, 5). *Sl.* plodъ.

p l o s c ă, *ploscă*. *Sl.* plosca.

pristănescu. *Forma nu e izolată*: „măcară di s' pristinire" (*Flambura* I, 2, 8).

p r i s t i n i s i r e, *grăbire* (*Lumina*, II, 282). *Sl.* pristati (?).

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

prișlină, *baţ de lemn. Et. sl.* prištitana. — *Nu ştiu ce va fi însemnînd forma* priştină (di ană) (*Lumina*, IV, 257) *şi dacă trebue pusă în strînsă legătură cu* purușlină „*drapite*" (*ibid.*, V, 187; *Lilicea Pindului*, 124). *Cf. dr.* prăştină.

rondo(?) *Circulă şi forma* (a)rindé, *care reproduce turc.* rondó.

silă. *Există şi derivatul* silaşos.

siv, -ă, *cenuşiu, sur;* ursă sivă. *Sl.* sivъ.

sobor, *adunare. Pentru forme şi sensuri mai vechi, cf. cele pe care le-am relevat în* Grai şi suflet, I, 344-345.

stăpiţă, *cursă* (Per. Papahagi, *Din lit., pop.*, 659; *Lumina*, IV, 187 *etc.*). *Sl.* stupica.

stircu, *stirc; barză (?)* (*Revista Pindul*, I, 10-11, 14). *Sl.* strakъ.

stulčin (*Fraţilia*, I, 68) *şi* stulčinedzŭ (*Almanahul macedo-romîn*, 1903, 66), *stilcesc. Der.* stulčinat (*Flambura*, II, 5, 7). *Sl.* stulčamъ.

stup(ŭ), *stup* (*Lilicea Pindului*, I, 203; *Graiu bun*, I, 9; *Fraţil'ia*, I, 98).

survă, *sorcovă (?)*: „alagă survа". *colindă* (*Flambura*, I, 1, 9). *Sl.* surva, *de unde bg.* survakar. *Cf. şi* K. Νικολαΐδου Ἐτυμολογικὸν λεξικὸν τῆς κουτσοβλαχικῆς γλώσσης.

suvaliţă, *suveică* (*Lumina*, I, 5). *Se aude des şi ca* zvalindză. *Cf. şi* St. Mihăileanu, *Dicţ. macedo-romîn etc. Sl.* suvalnica. *Forma e scăpată din vedere* (*cf. pag.* 12, 13 *şi* 14).

şaică, *luntre, barcă. Nu putem preciza dacă reproduce turc.* šajka *sau sl.* šajka.

şiguit, *plumit* (*Graiu bun*, I, 251). *Derivat din sl.* šega.

şumă. *Se aude şi* şum, *cu pl.* şumuri „*surcele*".

şupliv: nucă şuplivă, *nucă găunoasă, stricată* (*Almanahul macedo-romîn*, 1903, 61; *Lumina*, V, 11-12, 25). *Din sl.* šuplь, *de unde bg.* šuplivamъ.

şuţ(ŭ). *Autorul revine asupra originei slave pe care i-o atribuise în studiul său* „*Romînii din peninsula balcanică*", 1924, *pag.* 113 (*apărut în* „*Anuarul instit. de istorie naţională*" *pe* 1923) — *origine ce nu cadra cu cele ce relevase la pag.* 98-99. *Cf. şi observaţia mea din* Grai şi suflet, I, 210.

tăvălescu (*Graiu bun*, I, 130), tăvălit (*ibid.*, I, 31). *Se aude şi* andăvălescu. *Forma e identică cu dr.* tăvălesc.

teslă, *secure* (Z. Araia, *Enoh Arden*, 13). *Sl.* tesla.

tirlit: iarbă tirlită, *iarbă călcată, uscată* (*Flambura*, II, 4, 8). *Cf. dr.* tîrăsc.

tornic. *Cf. ce am dat în această revistă*, I, 331.

tream, *clădire...* (*Lumina*, II, 200). *Sl.* trěmъ.

trupŭ. *De relevat şi derivatele* îtrupusescu (*Fraţilia*, I, 185) *şi* ntrupusedzŭ (Per. Papahagi, *Scriitori aromîni*, 294).

ţipă! *strigăt cu care sînt chemate caprele:* ţipă, ţipă, ţipărrr! *Probabil că fie acelaşi pe care ni-l dă Berneker:* čip. *Această interjecţie nu trebue confundată cu forma* ţipă *„vod de mireasă", pentru care cf. şi forma albaneză din* Gustav Meyer.

uraciŭ. *Forma se aude şi astăzi ca* araciŭ *şi* uraciŭ *(Flambura,* II, 4, 11).

viţă, *nuia, vargă. Sl.* vica.

vlăngă. *E şi forma* vlagă, *umezeală (Revista Pindul,* 1, 5, 7).

volă, *voie:* „da-n'i volă s'n'ergu acasă" (C. I. Cosmescu, *Şcoala veclie,* 45; *cf. şi* 37). *Sl.* volĕ.

vristă. *Se aude şi der.* vristnicŭ.

zale, *furie, violenţa:* „lu-acăţă zalea" *il apucă furia; drac:* „ţe zale, va nă tal'i!", *ce dracu, ne vei tăia? Der.* zăloe. *Sl.* zĕlъ.

zăpălescu, *biciuesc cu o nuia. Cf. forma dată* pălescu.

zbircescu, *zbircesc:* „faţă zbircită" *(Graiu bun,* I, 130).

zbirlescu (Per. Papahagi, *Din lit. pop.,* 663 şi 1044). *Forma e aceeaşi cu cea din dacoromână.*

zborŭ, *visită. Cf.* sobor, *relevat aci.*

zbuc, *sunet, zgomot:* „Un zbuc se-avdzi tu none, un zbuc cît zbuclu-al sfulgu", *un zgomot se auzi în urmă, un zgomot [mare] cît zgomotul trăsnetului* (Z. Araia, *Enoh Arden,* 27). *Sl.* zbukъ.

zdrob. *Etimologia propusă nu e satisfăcătoare, mai ales că se ivesc şi formele* zdrol *„desmierdat"* (Per. Papahagi, *Din lit. pop.,* 9; *cf. şi pag.* 974); zdrudescu *„unghi" (Revista Pindul,* I, 1, 5); zdurdit *(Antologie aromânească,* 505).

zgilescu, *strig, ţip. Cred că forma aromână, ca şi cea albaneză, trebuesc derivate din sl.* vikamъ. *In aromână sb.* zgic(ŭ) *„ţipăt".*

zgrob, zgroabă, *gîrbov(it)* (P. Papahagi, *l. c.,* 708; *Flambura,* I, 2, 3 şi II, 6, 6). *Sl.* grobъ?

zvičiŭ, *biciu (Lumina,* III, 93). *Sl.* bičъ.

zunozŭ, *beţul cu ajutorul căruia se fixează sulul dela războiu:* zunozŭ mare, *pentru sulul de dinapoi, şi* zunozŭ nicŭ, *cu care se strînge şi fixează sulul dinainte. Cred că forma e aceeaşi cu sl.* zanъzati.

žagină, *însemnează şi „stratul gălbui ce se aşează pe dinţi nespălaţi":* „dinţi ncărcaţ di žagină" *(Almanahul macedo-romîn,* 1903, 22; *Lumina,* V, 119; Per. Papahagi, *Scriitori aromîni,* 220). *Se aude şi cu* žegină *„muşchi"* (C. I. Cosmescu, *Poesii armâneşti,* 19).

žar, *mai are şi sensul de „mulţime":* „un žar di fumeal'e", *o familie numeroasă, o grămadă de copii (Flambura,* I, 2, 3; *ibid.,* II, 6, 6). *Pluralul e* žari. *Există şi derivatul* înžiredzu: „nžireadză foclu".

župă, *rochie; antiriu. Se întrebuinţează în satele Gopeşi şi Moloviştea* (*cf.* C. I. Cosmescu, *l. c.,* 93). *Sl.* župa.

župîn, *om de rînd, Țigan:* „limba a Vlăhuțlor easte limbă di župîńi" *(Graiu bun*, I, 250). *Derivatul župinescu* „*ordinar*": „Vlăhuțlï va s'h'ibă niscînțî fusari țe zburăscu 'nă limbă župinească", *Dacoromînii or fi niscaiva [Țigani] fusari care vorbesc o limbă de rînd (ibid.*, I, 250). — *Forma aceasta nu e un împrumut slav (bulgăresc sau sîrbesc); ea e un împrumut recent din dacoromînă, efectuat pe calea următoare: în a doua jumătate a secolului al* XIX-*lea Țigani — ursari, fusari etc. — veniau din Carpați în peninsula balcanică. În trecerea lor prin sate aromânești se adresau Aromînilor cu* župîn = „*domn, boier*". *Aromînii nenaționaliști sau grecomani au identificat în acești Țigani vorbitori ai graiului dacoromîn pe* Vlăhuți *(=Dacoromînii) și astfel acest cuvînt a început să circule cu sens peiorativ în aromîna din jurul Bitoliei, datorită batjocurei Aromînilor grecomani față de Aromînii naționaliști. — Totuși, alături de această relatare sigură, de relevat — după o informațiune — că în toponimia satului Călarîi (Tesalia) ar exista forma* Župîńu, *ca nume de fîntînă.*

žužul, *orice viețuitoare neplăcută* (*cf.* și Basme aromîne, *St.* žužek.

Țin să relevez că nici lista adaosurilor mele nu e completă din punct de vedere lexical: multe forme încă, a căror origine pare a fi neîndoielnic slavă, n'au fost inserate aci, întru cît mi-au lipsit unele lucrări lexicografice bulgărești și sîrbești. Sub raportul fonetic, morfologic și semantic am omis relevări mai mult sau mai puțin neînsemnate[1], pentru ca — printre altele — să nu se pară că intenționez vre-un gînd de umbrire a valoarei reale a lucrării lui Th. Capidan. Căci într'adevăr, deși e prima lucrare de prezentare sintetică în această direcție, totuși ea e o operă închegată cu o temeinică cunoștință a problemelor ridicate, formînd pentru filologia romîno-slavă un luminos criteriu de orientare.

Tache Papahagi

[1] Avem, de exemplu: *vișnă* și *vișină*; *efrendin* și *efrendine*; *vlgată* și *nelgată*; *bimță* și *pimniță*; *čanie* — [illegible]; *puștu* — *puștiliu*; *sinjacu* — *sinjacat*; *smeană* — *smăour* „care umblă în zdrențe, golan"; *čeuplescu* = înăuntru, înghit; *pierpelsco* etc. Mai amintesc că diferitele forme slave ce se oglindesc în anumite denumiri proprii — toponimie sau onomastică — n'au fost inserate aci. — Regretăm strecurarea unor greșeli de tipar precum și unele scăpări din vedere la alfabetizarea lexicului: *gr.de* e dat după *gușturiță*, *čelnic* după *čep* etc.

T. PAPAHAGI, **Graiul și folklorul Maramureșului**; București, Cultura națională; 1925; LXXXIII-240 pag., o hartă și 22 planșe (vol. XXXIII din col. publ. de Acad. rom.: *Din vieața poporului romîn*).

Ajungem să cunoaștem tot mai bine teritoriul nostru dialectal și după cercetările prea schematice de altădată — cum au fost ale lui G. Weigand, avînd totuși valoarea lor, ca începuturi și îndemn pentru alte studii — informații mai bogate și un material redînd viu particularitățile regionale vin să înlesnească acea sinteză spre care trebue să tindă dialectologia noastră. Cu mai mulți cercetători, bine pregătiți, și cu mijloace care li s'ar pune la îndemînă, domeniul nostru dialectal ar putea fi explorat în întregime într'un deceniu ori două. Și asemenea anchete științifice nu ar mai trebui amînate, pentru că anii trec și din graiul celor dela țară multe elemente vor rămînea pierdute pentru totdeauna.

Prin monografia publicată de T. Papahagi putem ști mai bine acum ce este și ținutul maramureșean. Cum arată titlul ei, nu e numai o monografie lingvistică, ci și folklorică, iar în introducere se descrie vieața Maramureșenilor, se dau prețioase amănunte etnografice.

Partea istorică, în special originea Maramureșenilor, nu e lăsată nici ea la o parte. Și în această privință Papahagi pune în evidență cîteva particularități de limbă — între cîteva și de folklor — care se regăsesc la Aromîni. De unde concluzia că Maramureșenii ar putea fi socotiți ca un grup de Romîni veniți dela sudul Dunărei. Cîteva din concordanțele relevate la pag. LXXXI sînt într'adevăr semnificative; astfel: *corbă* cu înțelesul de „nenorocită, vai de ea, biata"; *a se dori* „a se iubi"; *scradă*, nume de plantă[1]. Putea fi amintit și *a se greși* „a uita" (ca ar. *mi-agîrșescu*), dat în glosar. Prezența unor aromînisme în vorbirea maramureșeană nu poate fi prin urmare contestată, dar ne întrebăm cum ar fi să o interpretăm. Să vedem aici o dovadă că Maramureșenii sînt Aromîni peste care a trecut valul nivelator al dacoromînismului? Sau: Dacoromîni dela origine în al căror grai au pătruns une'e elemente transmise dela sud, cum s'a întîmplat și în alte părți ale domeniului dacoromîn și cum cred că nu poate fi pus la îndoială? Nu văd argumentele decisive fie într'un sens.

[1] Alte forme citate acolo (*armar*, *baier*, *cămară* etc.) nu pot fi luate în considerație, cît timp sînt cunoscute și aiurea în dacoromînă, nu prezintă nimic particular ca să ne îndrepte spre aromînă.

fie într'altul. Problema apare cu atît mai complicată cu cît în Maramureş a existat rotacismul[1] şi atunci particularitatea aceasta nu ar putea veni în orice caz dela Aromîni. Să presupunem că Maramureşenii nu au cunoscut la început rotacismul şi l-au primit printr'un amestec cu Romînii din Munţii-apuseni cu care ar fi venit în contact înainte de a se fi îndreptat spre nord şi a se aşeza în Maramureş? Se poate însă tot aşa de bine ca ei să se fi desprins din populaţia care trăia prin Munţii-apuseni şi acolo sau mai pe urmă să fi primit oarecari înrîuriri ale elementului răzleţ venit dela sudul Dunării.

Partea folklorică aduce observaţii interesante asupra baladei şi creaţiunei populare; asupra doinelor ar fi fost însă locul să se insiste mai mult, pentru ca să reiasă mai bine fondul lor de inspiraţie.

Glosarul, foarte bogat, ne ajută să urmărim forme rar atestate ori ne dă material lexical necunoscut pînă acum. La cîteva cuvinte sînt de făcut rectificări: *aleuta* nu cred să fie slavic, ne aduce mai curînd aminte de *aretul*, *ariatul*, în glosarul lui Viciu (ar fi un fonetism alterat, poate sub influenţa ung. *mellett* „lîngă"); *cararabă* nu e „conopidă", ci „gulie"; *ciuguri* e forma cunoscută din ghicitori, *ciguri* (asociat cu *miguri*); *hiboş* e ung. *hibás* cu sufixul schimbat; *însimbra* nu poate fi „a angaja cu simbrie", ci „a lua ca tovarăş, a se întovărăşi"; *înzila ('nzila)* înseamnă „a îndemna (la rău), a aţîţa", nu „a invita, a îmbia"; *mairiu*, cu adausul „albiu" (după „albastru") nu este exact, pentru că numai înţelesul din urmă îi corespunde, iar ca etimologie nu poate fi un derivat din *micre* (explicaţiile ce i s'au dat pînă acum îl lasă tot nelămurit); *răsteţ* e formă inexistentă de infinitiv: trebuia relevat *să răst'eţe = să răspicie (să răspiară)*, cunoscut din descîntece (ca derivat din *pieri*).

Fiindu-mi cunoscute cîteva forme maramureşene pe care nu le găsesc în glosar, profit de acest prilej ca să le relevez: le-am cules în timpul refugiului la Iaşi dela un Maramureşean (Nicolae Danciu, din Săcel), care fusese prizonier în Ruşi; sînt anume: *amiazăţ* = amiazăzi (cunoscut şi aiurea), cu înţelesul şi de „prînz la amiazi"; *heteş* = slugă la vite („care să bagă numa d'e ajutor, îmblă cu vil'ele") < ung. *hetes (béres)* „servitor tocmit cu săptămîna"; *răvaş* = răboj al ciobanilor; *strecură* = strecurătoare pentru lapte, la stînă („d'in fire d'e cînepă"); denumiri

---

[1] Dacă rotacismul a dispărut cu desăvîrşire în Maramureş, cum ne informează Papahagi la pag. LXI, o urmă indirectă a vechiului fonetism e *luceafăn* — luceafăr (prin falsă restabilire fonetică).

pentru semne la urechea oilor: *furcuța* (două tăieturi în lung), *nošița* (o gaură rotundă), *pișcătură* (tăietură în unghi).

Textele, foarte îngrijit transcrise, ne înlesnesc să urmărim și mai bine particularitățile dialectale; cîte sînt înșirate, peste cinci sute, nu sînt de loc de prisos, deoarece studiile dialectale, cred că trebue să ne aducă material de felul acesta cît mai bogat. Dialectologia nu se poate reduce numai la urmărirea cîtorva cuvinte sau frase; cercetările lui Gilliéron și școalei sale, oricît le-am prețui, ni se par că păcătuesc prin unilateralitate și ceva prea mecanic: cuvintele studiate sînt reduse la isolări sau grupuri mici, pe cînd dialectologia trebue să ne dea și texte cît mai multe în care să vedem vieața întreagă a cuvintelor, multiplicitatea de asocieri ale lor. Chiar dacă am ajunge să avem și noi un atlas lingvistic, culegerea de texte cît mai numeroase nu va trebui neglijată de dialectologi.

O. D.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

Breviario di neolinguistica; Parte I: Principi generali, di G. Bertoni; *Parte II: Criteri tecnici*, di M. Bartoli; Modena, Soc. tip. modenese; 1925; 126 pag.—Nu e tocmai un manual pentru acela care voesc să se inițieze în problemele lingvisticei nouă, ci gruparea cîtorva orientări în spiritul cercetărilor de azi. In prima parte G. Bertoni, cu unele precisări, dar și cu observații prea difuse cîteodată, arată deosebirile între lingvistica nouă și cea de acum cîteva decenii, în sensul că fenomenele au ajuns să ni le representăm mai viu și cu complexități nebănuite altădată. Inovațiile nu trebue însă să excludă, cum foarte bine observa Bertoni, ceea ce ne-a învățat și ne mai poate învăța lingvistica istorică. Din stăruințele de schimbare a directivelor nu ar trebui să lipsească, adaugă Bertoni, nici studiile de estetică a limbilor, prea puțin cultivate pînă acum. Intr'o expunere concentrată, pe care nu prea ușor vor putea-o urmări cei care vor căuta să se inițieze în lingvistică, M. Bartoli arată criteriile după care trebue studiate faptele lingvistice în raporturile lor cronologice și pentru a cunoaște iradiațiunea lor, cum și causele care determină inovațiunile. Cu privire la punctul din urmă Bartoli amintește (pag. 93) părerea lui Ascoli, după care multe transformări romanice ar fi datorite influenței elementelor preromane, ceea ce ar fi contestabil, pentru că am avea mai decisive motive să explicăm aceste transformări prin înrîuriri streine de mai

tîrziu (germanică, slavă, arabă). Se poate obiecta totuși că în Galia și — mai mult — la noi latina suferise schimbări caracteristice încă înainte de înrîurirea germanică și cea slavă. Putem atunci considera aceste schimbări ca independente de influența limbilor străine cu care s'a întîlnit latina? Cred că și un factor și celălalt trebue ținuți în sumă dacă vrem să înțelegem aspectul limbilor romanice față de latină — în ce măsură fiecare din ei a produs diferențierile e greu de spus și, dacă este să ajungem la păreri mai clare în această privință, va trebui să urmărim mai de aproape pentru fiecare ținut romanic stările etnice și culturale din trecut. Pentru infiltrațiuni, dar nu prelatine, ci grecești, Bartoli dă la pag. 99-100, 103-104, o serie de forme care dacă nu sînt totdeauna convingătoare deșteaptă atenție asupra unei probleme sugerînd cercetări nouă în ce privește înrîuririle greco-latine. O rectificare în circulația cuvintelor o aduce Bartoli cu privire la *basilica* și *ecclesia*, arătînd că cel dintîi e mai vechi decît cel din urmă, invers de cum au crezut alții. Propagarea lor ar fi de studiat și în legătură cu răspîndirea echivalentelor lor din grecește și cred că s'ar ajunge la constatări interesante asupra schimbărilor sociale și extensiunei creștinismului în primele secole.

H. Schuchardt, *Das Baskische und die Sprachwissenschaft*; Viena și Lipsca, Hölder-Pichler-Tempsky; 1925; 34 pag. (extr. din *Sitzungsb. d. Akad. d. Wissensch. in Wien*). —Cîteva pagini ale maestrului lingvisticei ne aduc cît nu găsim în cărți întregi ale unora, sînt ca un cuvînt plin de înțeles, la locul lui, față de frase multe și sărace în fapte. Așa și această broșură în care basca e luată ca punct de plecare pentru considerațiuni generale asupra metodei lingvistice. Dintre particularitățile bascei relevate de obicei H. Schuchardt insistă asupra pasivismului verbal și arată cît de elastic e acest termen, cum se cuvine să-l interpretăm și, în orice caz, nu poate servi drept criteriu sigur de stabiliri genetice. Aceasta îi oferă lui Schuchardt prilejul de a pune în discuție pînă la ce punct poate fi invocată morfologia cînd e vorba de a fixa înrudirea unei limbi, și răspunsul său e că nu putem să-i acordăm valoarea pe care i-o atribue mulți lingviști. În filiațiunea limbilor lexicul trebue luat de sigur și el în considerație, dar în ce măsură? Schuchardt referindu-se la bască spune că și pentru alte limbi problema e complicată, pentru că urmărind cuvintele le vedem în continue treceri, mereu împrumutate, și în această privință observă: „jedes Wort ist irgend einmal ein Lehnwort gewesen“ (pag. 28). Enunțare ce mi se pare prea categorică. Cuvîntul e totdeauna un împrumut doar în sensul că e

luat de un vorbitor dela altul, dar nu orice cuvînt propriu unui grup lingvistic a fost transmis altuia, strein — nu a trecut totdeauna un cuvînt dintr'o limbă într'alta nici chiar atunci cînd ele erau de aproape înrudite. In discuțiile asupra originei unui idiom, asupra raporturilor lui cu altele mi se pare că se acordă prea multă importanță unor particularități și prea puțină altora, după acele înclinări ale fiecăruia, după acel subiectivism pe care îl relevează și Schuchardt; cred că atențiunea noastră trebue îndreptată în asemenea probleme și spre morfologie, sintaxă, cum și spre lexic și fonetică, rămînînd să distingem cum filiațiunile răsar mai mult sau mai puțin evidente după cum ne raportăm la una sau alta din aceste diviziuni. Raporturile lingvistice sînt confirmate în cele din urmă de fiecare din aceste categorii de fenomene și greutatea este de a trece peste dibuiri în care cercetătorii lasă loc anumitor preferințe.

Ca și alte studii ale statornicului educător de vederi nouă, acesta stabilește unele puncte, dar și deșteaptă îndoieli asupra unor chestiuni care altora li se par limpede conturate, sfătuindu-ne să nu lăsăm nici în lingvistică să domine încrederile. Orice problemă cînd o adîncim ne dă ceva liniștitor, dar și turburător: înlătură unele umbre, dar ne arată cîte altele rămîn în calea cercetărilor.

Asupra unor fapte privitoare la bască Schuchardt a revenit, de altfel, într'o notiță din *Anzeiger* al Academiei din Viena (n-rul XIII, 1925), cu observații la studiul din urmă al lui Trombetti, *Le origini della lingua basca*. Părerea sa, exprimată și altădată, e că basca se apropie mai mult de limbile hamitice, pe cînd Trombetti găsește în ea asemănări cu limbile caucasice care ar fi mai hotărîtoare — ceea ce este problematic și, de altmintrelea, singur Trombetti adaogă la părerea sa unele reticențe.

M. Friedwagner, *Zur Aussprache des lateinischen C vor hellen Vokalen* (extras din *Hauptfragen des Romanistik: Festschrift für Ph. A. Becker*). — Dacă în liniî generale cunoaștem procesul alterării lui *c* latin, sînt încă aspecte ale lui care ne-au rămas streine sau pe care nu am ajuns să ni le explicăm. Clarificarea deplină a acestui capitol de fonetică o putem aștepta dela cercetări de amănunt în fiecare domeniu romanic și dela studiul formelor latine păstrate dincolo de regiunile romanice. Cu deosebire toponimia ne poate aduce lumină în acest sens, cum arată studiul lui Friedwagner, cu reconstruiri limpezi în care și istoria și arheologia sînt luate în considerație, astfel cum se impune în probleme de toponimie. Explicînd numele localității *Kellmünz*—între

Ulm și Memmingen — prin *Celio Monte* și pe acela de *Kelsbach* — afluent al Dunărei în Bavaria — prin *Celeusum*, Friedwagner deduce din fonetismul lor că în a doua jumătate a secolului al V-lea și chiar la începutul celui următor exista încă pronunțarea latină cu *k* (sau *k'*) dinaintea lui *e*, *i*, pentru că atunci au ajuns să le fie cunoscute Alamanilor și Bavarezilor aceste nume din toponimia romană.

Încă o dovadă deci că alterarea lui *k* latin s'a produs cu variațiuni cronologice, în unele locuri mai curînd, în altele mai tîrziu, pe cînd aiurea sunetul a rămas fixat cu valoarea lui veche. De sigur, cum relevează și Friedwagner, această întîrziere sau accelerare în evoluția fonemului latin a putut fi dependentă de condițiuni locale: în regiuni mai izolate de curentul transformărilor latinei vulgare *k* a putut să se păstreze nealterat sau în parte. Ar fi totuși de luat în considerație și alte împrejurări, în special resistența opusă unor inovațiuni în anumite regiuni. Oare fonetismul lui *k* în dalmată față de cel din limba romînă nu s'ar explica mai curînd astfel decît prin considerațiuni geografice? Sînt inovațiuni ale latinei vulgare la care dalmata a participat, pe cînd romîna a rămas streină de ele, cu toate că tot ea în ce privește pe *k* a urmat curentul alterărei. E greu să izolăm într'atîta dalmata de romînă și italiană încît aici să găsim explicarea fonetismului ei mai arhaic în ce privește pe *k*. O problemă, și aceasta care așteaptă revizuiri.

A. van Gennep, *Le folklore*; Paris, Libr. Stock; 1924; 125 pag. (în col. „La culture moderne"). — Oricît se vorbește de folklor, mulți nu prea au o idee clară de ce înseamnă el și nu cunosc resultatele la care s'a ajuns în acest domeniu de cercetări. Pentru orientarea lor publică A. van Gennep această cărticică — de propagandă deci, cum spune singur, în favoarea unor studii ce au locul lor în cultura generală. Sînt arătate diferitele interpretări care s'au dat folklorului și, asupra felului cum trebue înțeles azi, van Gennep se exprimă cu hotărîre împotriva tradiționaliștilor, unilateralității lor, insistînd asupra urmărirei faptelor vii, actuale pentru că: „la vie sociale change sans cesse, et par suite les enquêtes folkloriques ne peuvent cesser" (pag. 29). Cum folklorul trebue să țină mai mult samă de actualitate, să nu se oprească la convenționalul metodei de pînă acum, am arătat și eu mai de mult, așa că această întîlnire de păreri vorbește în sprijinul unei interpretări a folklorului care nu poate fi neîntemeiată. Dacă folklorul a stagnat uneori sau a făcut drumuri rătăcite, aceasta se datorește preocupărilor arhaisante, maniei istorice, observă van

Gennep (pag. 32, 34) — de aceea el nu datorește nimic istoricilor, ci altora, care l-au înțeles mai bine. Raporturile dintre folklor și lingvistică sînt amintite de asemenea de van Gennep și pentru fixarea unor achisițiuni arată utilitatea metodei cartografice, a publicărei de atlase folklorice.

Broșura, oricît de sumară, aduce cîteva puneri la punct și dă unele sugestiuni.

L. Colas, *La tombe basque*, vol. I: *Atlas d'illustrations*; 401 pag.; vol. II: *Etudes, notes et références diverses* (cu prefețe de C. Jullian, J. Vinson și o introducere de l'Abbé P. Lhande); 98 pag.; Bayonne, Poltzer; 1923. — Ani mulți de muncă ne dau această monografie prețioasă pentru cunoașterea ținuturilor basce și mai cuprinzătoare decît s'ar părea după titlu. Proiectată ca o descriere a mormintelor basce din Labourd, Soule și Basse-Navarre, ea duce mai departe materialul arheologic și epigrafic, presentîndu-ne și inscripții găsite aiurea. Chiar pentru studiul bascei inscripțiile — unele sînt în latină și în franceză — nu sînt lipsite de interes și cîteva particularități au fost relevate de P. Lhande în observațiile sale din fruntea volumului al doilea (pag. XXV-XXVI). Culegerea înlesnește și cunoașterea vieței din trecut a Bascilor și uneori ne dă interesante amănunte pentru documentări etnografice. Din ornamentația stelelor funerare L. Colas relevează motivul foarte frecvent care de alții a fost confundat cu svastika; părerea sa e cu totul alta, în sensul că acest semn pe care îl numește „ovifil" i se pare o reminiscență de vieață pastorală: „ce... signe existe presque exclusivement dans les régions du Pays Basque où l'on rencontre le plus de moutons... C'est... un véritable talisman. Placé au-dessus de la bergerie, il protège les troupeaux (et je l'ai rencontré au-dessus des étables); on l'a ensuite reproduit sur les tombes" (II, pag. 35). Toate considerațiile invocate de L. Colas dau temei acestei păreri.

Revue de linguistique romane; Paris, Ed. Champion; 1925; n°s 1-2; 180 pag. — Ca publicație a *Societăței de linguistică romanică*, întemeiată prin inițiativa lui O. Bloch și A. Terracher, revista aceasta e consacrată în primul rînd geografiei lingvistice și informațiilor despre activitatea desfășurată pentru studiul fiecăreia din limbile romanice.

În articolul din frunte A. Meillet stărue asupra orientărei romanisticei spre interpretările comparatiste cît mai întinse, deoarece problemele ei au strînse legături cu ale lingvisticei indoeuropene și desvoltarea limbilor romanice trebue privită în ans-

mite raporturi de continuitate: „Une forte partie des innovations romanes prennent place dans de grandes séries de faits indo-européens, et on ne les comprend bien que si on les situe dans les ensembles dont ils sont des cas particuliers". K. Jaberg și J. Jud arată cîteva din considerațiunile de care au ținut samă pentru atlasul lingvistic italian și din materialul adunat Jud desprinde un studiu cu interesante constatări asupra repartisării diferiților termeni pentru noțiunea de „a începe". W. Meyer-Lübke analisează cîteva publicații de romanistică apărute în anii din urmă, iar Griera, A. Rosetti și A. Alonso ne dau cronici despre studiile privitoare la domeniul catalan, romîn și spaniol.

Programul revistei și articolele publicate arată bine utilitatea ei. Cronicile vor înlocui ceea ce era dat altădată de *Jahresbericht*-ul lui Vollmöller, iar pentru geografia lingvistică sînt de adus rectificări, unele armonisări de metodă; Jud le indică în parte cînd amintește de „convergence des méthodes" preconisată, cu bună dreptate, de Millardet, și pentru înlăturarea unor exagerări, unor neînțelegeri, așteptăm să contribue cît mai mult și această nouă revistă de romanistică.

Balkan-Archiv, I; Lipsca, J. A. Barth; 1925; xv-266 pag. — Ne mai continuînd *Jahresbericht*-ul, G. Weigand începe publicarea acestei serii închinate studiului limbilor balcanice. În introducere și, incidental, în articolele care urmează d-sa ține să-și exprime mai categoric decît pînă acum unele păreri cu privire la limba romînă, felul cum înțelege desvoltarea ei. Plecînd dela cîteva cuvinte mai de mult ale lui Schuchardt — și cred că nu tocmai exact interpretate — G. Weigand spune: „dacă... se pune întrebarea: este romîna o limbă romanică? răspunsul cel mai potrivit va fi: romîna e limba romanică a Balcanilor, după cum bulgara e slava Balcanilor, pe cînd albaneza este limba Balcanilor κατ' ἐξοχήν" (pag. VIII). Formularea aceasta pleacă dela ideea că latinitatea limbei noastre ar trebui privită cu oarecari reserve, dar pe calea aceasta s'ar ajunge la ierarhisări care nu văd ce importanță pot avea pentru romanistică. Procedînd astfel, s'ar putea zice, de pildă, că și sarda e limba romanică a Sardiniei, dar prin aceasta ar scădea latinitatea ei față de acea a italienei? Ca teritoriu pe care s'a format limba romînă Weigand, urmînd părerea lui Tomaschek, admite regiunea Sofia-Niš-Skopje, iar continuitatea elementului romînesc în nord pînă în secolul al XIII-lea o consideră nedovedită (pag. XII, 6, 37). Un studiu amănunțit a consacrat de Weigand toponimiei din părțile Crișului; sînt bine explicate mai multe forme, dar altele rămîn de interpretat altfel: *Abrud* nu poate fi sl. *Obrod* (pag. 17); *Mogoș* e ung.

mages, nu din *Moga* (pag. 9), iar *Trîmpoiele* nu poate avea nimic de a face cu *trampa* (pag. 6), ci e *Intre Ampoiele* (cf. N. Drăganu, în *Dacorom.*, I, 132). Ca etimologii, în altă parte (pag. VI), ne surprinde să vedem identificați *cîrti* și *ura* cu alb. *kertoń* și lat. a u g u r a r e, cînd cel dintîi e slav (v. dicționarul lui Berneker, s. *karp*), iar al doilea e lat. o r o. Două articole asupra albanesei, unul de Weigand și altul de Mladenov, se referă și la limba romînă: e interesant ce relevă Mladenov din graiul albanez, din nordul Macedoniei și Serbia veche, anume alterarea lui p, b (pag. 63, 65, 67), fenomen asemănător celui din aromînă. — O. D.

CARSTEN HÖEG, *Les Saracatsans: une tribu nomade grecque; I. Étude linguistique précédée d'une notice ethnographique*; Paris, Éd. Champion, și Copenhaga, Pio-Branner; 1925; xx-312 pag. — Tribul nomad al Sărăcăceanilor presintă atît pentru etnografie, cît și pentru lingvistică o deosebită importanță. Pentru cei ce cunosc împrejurările etno-geografice în care trăesc popoarele balcanice, sacrificiul și perseverența autorului devin cu atît mai lăudabile cu cît hotărîrea lui s'a oprit tocmai asupra Sărăcăceanilor — tribul eminamente nomad al peninsulei balcanice. În primul capitol studiază „vieața materială a Sărăcăceanilor din Epir"; în al doilea, „vieața lor morală" — cu 35 vederi etnografice. Apoi se ocupă de extensiunea lor și de numele *Sărăcăcean*, iar în capitolul al VI-lea, de originea Sărăcăceanilor. Pag. 97-312 sînt consacrate dialectului sărăcăcean, studiind amănunțit și metodic fonetica și morfologia.

Conclusia la care se oprește C. Höeg e că în Sărăcăceani trebue să vedem un vechi trib grec nomad și nicidecum Aromîni grecisați — părere pe care A. Meillet nu și-o însușește (*Bulletin de la Société de linguistique*, XXVI (1925), 92). Nu putem împărtăși presupunerea lui A. van Gennep că Sărăcăceanii ar fi un rest de imigranți de origine turcească (în *Mercure de France*, 1925, 15 nov., pag. 211), dar nici la părerea lui C. Höeg nu ne putem opri deocamdată (Per. Papahagi, *Numiri etnice la Aromîni*, 14-22, îi consideră ca Aromîni, iar numele lor ca un derivat din *sarică*). Problema presintă o mare însemnătate etno-lingvistică, așa că studierea ei ne-o rezervăm pentru mai tîrziu, cînd va apărea și al doilea volum (texte și glosar), cu care ocasie vom îmbrățișa în recensie întreaga operă.

RAFFAELE CORSO, *Folklore: Storia, obbietto, metodo, bibliografia; con una carta geografica a colori e IX tavole*; Roma, 1923; XII-148 pag. — Din punct de vedere folkloric, atît pentru culegeri, cît și

pentru cercetări. Italia ocupă un loc de frunte în literatura respectivă. Nepreţuita bogăţie şi varietate folklorică, precum şi numeroasele studii metodice apărute în această direcţie contribue ca această ţară să fie cea mai bine representată în bibliografia folklorului romanic. Opera de concentrată sinteză ştiinţifică şi de vastă erudiţie a lui R. Corso vine să ilustreze această constatare. Fără să intre în concretisări exemplificatoare decît rar şi incidental — cum ar fi, bunăoară, casul cu „la cerimonia del ceppo nuziale", pag. 36 —, autorul se menţine într'o pură expunere sau discuţie teoretică, doctrinară, analisînd în capitole următoarele puncte: I. *I precursori*; II. *Il nome* (1. *Folklore*; 2. *Le classi povere e le classi rustiche*); III. *La definizione* (1. *Il folklore come scienza generale*; 2. *Il folklore come disciplina subordinata*; 3. *L'etnografia del volgo*); IV. *Il metodo* (1. *La raccolta*; 2. *La comparazione*); V. *Le scuole*; VI. *Il folklore italiano* (1. *La poesia popolare*; 2. *La mitologia popolare*; 3. *La paremiografia. L'etnica tradizionale. La demopsicologia*). Urmează o bogată bibliografie — însă, pentru folklorul romîn, lipseşte aproape în întregime — şi un indice alfabetic.

Civilisaţia, ca şi atîţia alţi factori ai timpurilor de astăzi, vor împuţina din ce în ce mai mult culegerile, ca şi însăşi, comoara de folklor tradiţional şi de valoare. De aceea, de acum înainte literatura folklorică va trebui să se afirme din ce în ce mai intensiv în direcţia studiilor monografice sau comparate, avînd ca bază de orientări şi discuţii materialul cules. În această privinţă, *Folklore* al lui Raffaele Corso e un preţios îndrumător în diferitele aspecte pe care ni le oferă această ramură de studii

RAFFAELE CORSO, *Patti d'amore e pegni di promessa*; S. Maria Capua Vetere, ed. „La fiaccola"; 1925; 137 pag. — Aspectele pe care savantul folklorist italian le analisează în această nouă lucrare sînt în directă legătură cu logodna şi nunta. Urmărind problema din punct de vedere al principiului filosofic la diferite popoare în timp şi spaţiu, autorul supune unui minuţios criteriu de discuţie toate elementele caracteristice nunţii sau logodnei. Începînd cu „junctio dextrarum" şi trecînd rînd pe rînd la sabia noului căsătorit, la ramură sau măr, la furca cu caier, la cheie etc. R. Corso ne înfăţişează o documentată sinteză a întregei probleme, luînd în discuţie amănunţită diferitele păreri ale folkloriştilor cunoscuţi. Pe lîngă partea atractivă a fondului studiat, autorul interesează şi prin alura stilistică. Sînt capitole de un real interes — cf., bunăoară, *La scapigliata*. Studiul se încheie cu *Rilievi critici*, care măresc şi mai mult valoarea acestei lucrări. Ca o

simplă părere de rău, relevăm că în cursul acestui studiu sînt amintite și elemente aparținînd folklorului albanez, bulgăresc și sîrbesc; — folklorul romîn, deși bogat și variat, a rămas necunoscut autorului.

ALEXANDRU RESMERIȚĂ, *Dicționarul etimologico-semantic al limbei romîne, care arată originile și semnificările vorbelor, ale numirilor geografice și ale multor nume de persoane; întocmit după cele mai nouă cercetări filologice, cu o prefață asupra formărei limbei romîne;* Craiova, Institutul de editură „Ramuri"; 1925; 40-1031 pag. — Autorul — maestru de dexterități — în ciuda greutăților materiale de astăzi, a reușit să publice tot ce i-au șoptit divagări filologice: mai întregul procent lexical neiatin, și în deosebi cel de origine slavă, a fost pus în samea lexicului latin sau celui „dacogrec". Pentru ca etimologisările date să pară acceptabile, improvisatul lexicograf forțează în explicări sau definiții și sensul formelor. Dar, pentru o completă convingere, vom ilustra fantasmagoricele-i visiuni cu cîteva exemple luate la întîmplare:

abitir < lat. *habiliter*; *aldămaș* < lat. *ad-almas*; *afif* < fr. *à vif*; *alabala* < lat. *alio-balu*; *angara* < lat. *angor*; *baclava* < lat. *bacca-lavare*; *bade* < lat. *pater*; *balamuc* < lat. *balo-mugio*; *basca* < lat. *pasus*; *basma* < lat. *vasum*; *beci* < daco-gr. *bessa*; *bezna* < lat. *bis-nox*; *bleg* < daco-gr. *blèchron*; *bunda* < lat. *culnus*; *bogat* < lat. *pecuatus*; *boier* < daco-gr. *boo-archos*; *bostan* < lat. *pustan*; *bragă* < gr. *bregma*; *brighi* < lat. *praecludere*; *călăuz* < lat. *callis-usus*; *candriu* < fr. *cendrée*; *capac* < *cap* + lat. *ac*; *caraulă* < lat. *calo-ululo*; *castravete* < lat. *castribetu*; *calir* < daco-gr. *kalarases*; *ceacîr* < lat. *caecare*; *ceată* < lat. *centum*; *cergă* < lat. *tergus*; *chef* < lat. *quies*; *chiabur* < lat. *habere*; *chibrit* < lat. *qui* + gr. *pyritēs*; *chior* < lat. *cocles*; *cioban* < lat. *cabanus*; *ciubuc* < lat. *siphonculus*; *coajă* < lat. *cortex*; *dobîndă* < lat. *dependo*; *drag* < lat. *traho*; *duh* < lat. *duco*; *fel* < lat. *velut*; *flăcău* < lat. *floccus*; *grajd* < lat. *grex*; *groază* < lat. *horreo*; *habar* < lat. *habere*; *hamal* < lat. *humus*; *haz* < daco-gr. *chasmé*; *iadeș* < lat. *edicere*; *izmene* < lat. *ex-minuo*; *jigni* < lat. *se-igneus*; *mahmur* < lat. *magis-morior*; *marafet* < lat. *marra-fetus*; *mezeluri* < lat. *mediolis*; *mușam* < daco-gr. *muchon*; *naiba* < lat. *in-a-ibam*; *nărod* < lat. *ne-ratus*; *obicei* < lat. *habitus*; *obraz* < lat. *ob-rasus*; *păcală* < lat. *bi-calleo*; *pingea* < lat. *pinguis*; *pîrcălab* < lat. *percolo*; *prost* < lat. *pro-stultus*; *pușlama* < lat. *pus-lama*; *resmeriță* < lat. *res-militiae*; *slugă* < lat. *ex-slau(s)*; *șandrama* < daco-gr. *sanidos-drama*; *șatră* < lat. *cetra*; *tain* < *tăiere*; *țap* < *țeapă*; *veac* < lat. *vetus*; *zăbavă* < daco-gr. *za-pauō*; *zarzavat* < lat. *sero-suavi*; *zîafet* < lat. *dies-festa*; *zor* < lat. *se-orior* etc., etc.

Cîteva specimene și din nomenclatura toponimică: *Chișinău*

« lat. *qui-signeo*; *Ialomița* « lat. *eluvies*; *Ilfov* « lat. *eluvialis*; *Neamțu* « lat. *ne-amicus*; *Omul* « lat. *hiems*; *Teleorman* « lat. *deluor-mano* etc.

Și asemenea monstruositate lexicografică se spune că e „întocmită după cele mai nouă cercetări filologice". — T. P.

SILVIO DRAGOMIR, *Ueber die Morlaken und ihren Ursprung*, in *Bulletin de la section historique (Acad. roum.)*, *XI*: *Congrès de byzantinologie de Bucarest)*, București, Cultura națională, 1924. — Însemnătatea de odinioară a elementului romînesc din peninsula balcanică ne-o dovedește și presența lui în partea apuseană a peninsulei, în special în părțile dalmatine, în decursul evului mediu. Studiile lui C. Jireček, Novaković și altor învățați, sîrbi mai cu samă, au adus destulă lumină pentru a cunoaște într'o suficientă măsură vieața și locurile unde trăiau odinioară.

Expresiunea „Morovlah" este de proveniență bizantină și a fost folosită de aceștia din veacurile IX-XI, atunci cînd stăpînirea lor s'a întins din nou asupra coastelor nord-dalmatine: noii stăpîni s'au folosit de această denumire pentru a deosebi acest element romînesc de acela din Tesalia și Epir. Termenul a fost întrebuințat apoi curent de cancelaria venețiană.

Basîndu-se pe marea publicațiune etnografică a lui J. Cvijić *Naselja srpskih zemalja*, autorul în această comunicare cu fapte ce ne sînt cunoscute din altă lucrare a d-sale, *Vlahii și Morlacii*, stabilește că acești Romîni ca să ajungă pe coasta dalmatină au făcut două etape: prima între Cattaro și vărsarea Narentei și a doua între Cetina și Tersato. Se cercetează din materialul publicat toate urmele de limbă care ar arăta presența elementului romînesc în regiunile amintite.

Locul de origine a acestui element romînesc este la răsărit de Drina, în vechea Moesie superioară. În vremea stăpînirei acestor teritorii de către împăratul Vasile II Romînii s'au bucurat de privilegii deosebite, între care cel mai însemnat era acela al aparținerei tuturor Vlahilor din Bulgaria de biserica din Ohrida. Se pare că, după mărturia unui catalog din veacul al XII-lea, ei au avut un episcopat special cu reședința în Vranja care a dăinuit cu reședința în Prilep sau Florina pînă în secolul al XIV-lea.

Ocupația lor de căpetenie era păstoritul; cu toate acestea au avut și un rol militar special și nu este exclusă posibilitatea ca între „proniari", acei apărători ai granițelor, să fi fost un puternic contingent de element romînesc. Cuvîntul „cătun" care se găsește la acești Vlahi este un împrumut din organisația militară care s'a întins după aceea și în vieața lor pastorală. Lipsa acestui cuvînt — de origine romanică, după Jireček, sau al-

banes, după părerea lui Jokl — la Aromîni, ne-ar arăta că atunci cînd această organisație militară s'a introdus prin veacurile VII-VIII, în partea nordică a acestui ținut balcanic, Aromînii se scoborîse în părțile Tesaliei și ale Epirului, unde neavînd nevoie ca să fie apărătorii unei granițe veșnic amenințate n'au primit o asemenea organisație militară ca acea din părțile nordice și apusene ale peninsulei Hemului.

Cînd în veacurile IX-XI Bizantinii au fost siliți să părăsească Bulgarilor biruitori regiunile Dardaniei și Moesiei superioare Romînii s'au îndreptat de aici către Bosnia, unde nu găsiau numai pășuni pentru numeroasele lor turme de oi, ci și o situațiune social-juridică bine orînduită într'un stat care se organisase temeinic. Resturile populațiunei romînești care s'au topit în masa slavă, în regiunile unde odinioară a fost străvechea locuință a Romînilor, au contribuit la crearea unui tip de sat și de casă romînească în Muntenegru, Albania, Dalmația, Serbia-vestică, Novibazar, precum și în munții apuseni ai Bulgariei.

Vlahii din Bosnia și din Croația pomeniți în izvoare de pe la anii 1070-1080 sînt înaintașii Istrienilor și Romînilor din insula Veglia. Rotacismul care se vede în resturile de limbă din Bosnia și Croația este un indiciu suficient pentru a putea trage concluzia că graiul acelor Romîni era identic cu cel istroromîn.

Împotriva concluziei că Romînii din Dalmația și-ar avea patria lor primitivă chiar pe țărmurile Adriaticei este faptul că ei erau de religiune ortodoxă, ceea ce ar fi o imposibilitate istorică dacă ei s'ar fi născut și s'ar fi desvoltat într'un mediu de aprigă propagandă și influență catolică. — ALEX. P. ARBORE.

[illegible] — la Arcadia [illegible] [illegible] Arcadia [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] — [illegible]

INDICE

ROMÎNĂ

Dacoromînă[1]

Abrud 410
adia 3
albastru 324
albină 320
aleatu 404
alerga 18
amiroană 348
amnar 317
amiazăzi 401
apleca 18
Arada 50
arie 370
baier 316
balț 310
bărbat 314
blîndă 316
brace 185
brîu 382
cădraire 167
carte 14
căuta 18
certa 18, 320
ceti 14
cline 378
cîrti 411
codru 321
comănac 390
corbă 403
creștet 314
crinăă 390
cuotet 16, 320
dacă 187
da 183
deca 183
desmierda 18
deștepi 8
dor 2, 320
dori 403
dreptate 320
dupleca 19
dourbă 16
dăiodări 16
falcă 316, 326
fănă 357
făt 314, 326
fată 314
fecior 314
fiu 314, 326
fluture 321
frîu 382
fuior 317
furcă 317
furculiță 405
Goața 30
grăunț 384
greuță 316
greși 403
grîu 382
haleș 404
horbă 16
iepuroae 180
ierta 18
îmmărmuri 19
încărca 58
închina 310
îndupleca 19
inimă 6, 316
(în)junghia 325
însemni 19
întuneca 19
înnădța 10, 326
înnădțat 10
înnădțătură 10
încila 186
irimă 392
izmene 316
joo 19
juca 19, 326
leagăn 317
lepăna 19
lingurea 315
linguriță 316
lingurice 316
lingurița 315
lucra 19
lume (nume) 393
lupoaie 180
lunte 324, 325
mădular 315
maira 167
măreț 9, 320
mărire 9
marț 313
mărțișor 313
mătrează 317
mătură 325
merge 20, 326
mînuțe 167
Mogoș 410
moț 83
muche 325

[1] V. și glosarul din graiul Moților, pag. 83 urm., și formele din Maramureș, pag. 308-309.

Muncel 385
nămaje 320
nebun 8
noăiță 405
ojki 170
omenie 6
păduire 167
pădure 322, 326
pămînt 326
păstaie 325
petrece 325
pica 325
pingări 20
pînză 320
pîră 356
pișca 376
pișpăiură 405
pricoliči 13
răsări 322
răsakitor 319
răvaș 404
roșt 315, 320
roșu 7
rugu 310
rușine 7, 326
saile 167
șale 315, 326
sărm 186
sărba 310, 311
șărbătoare 310, 320
săruta 20
scăpăta 322, 326
scaiuni 379
schimburi 316
scradă 403
scrie 12
scrisa 311
serbu 310, 311
șerpoaie 180
șezut 315
sor 186
șteaua 390
strașkind 168
strecură 404
strilr 392
strîmbătate 8, 326
stup 325
subsuoară 315
suflet 4, 326
Taike 173
talie 167
țară 323
țare 324, 326
tetră 180
teleleu 350
țipa 53
Țop 63, 64
torț 320
trage 325
Trimpoiele 411
turba 20, 320
ura 20, 320
ureike 173
urî 21, 320
văr 314
văraul 316
rîndeca 21
viță 321
vorbi 16
vornic 16
coroană 17
coronire 17
zeigha 173
zguburā 180
zglobiu 9
zînă 312
zugrăvi 12

Istroromînă

albire 320
alergă 18
aurente 387
bărbăt 314
cawid 18
čertă 18
codur 321
comargc 390
dimrenťe 384
faťor 314
fet 314
fețe 314
legăr 317
lucră 10
lume 324
mere 20
mature 325
muclje 325
pănaș 320
pemînt 323
roiș 170
rugă 310
sar 383
țare 324
turbă 20
zucă 19

Meglenită

albină 320
amnar 317
aniunicari 10
baier 310
bărbat 314
discl'itor 319
falcă 315
feță 314
fičior 314
fil'or 317
furcă 317
(î)steagană 310
lăgari 18
legăn 317
l'erlari 18
linguricĭă 315
mănar 317
merziri 20
mekură 325
muclă 325
nămul'ă 320
nel'inari 319
nihunil'ă 8
picari 325
pimint 323
pisăiri 13, 311
pîcari 18
ponază 320
roșt 315, 320
rugari 310
sărbătoari 310
scăpăiari 322
soară 315
știagănari 20
supt-suoară 315
țară 323
tare 324
țirturi 18
tpangă 3
tort 320
trazîri 325
uminitate 7
ver 314
viță 321
zonă 312
žucari 19

Aromînă[1]

adil'a 3
adil'os 3

[1] V. și corigiatele dela pag. 395 urm.

(a)jucare 19
alăgare 18
alăxăminta 316
albastru 324
aleadzire 14
alg'ină 320
amirărgoaile 349
aplicare 18
arăşel'ilor 319
aroş 320
aruoirsare 310
aruoirsătură 316
(a)scăpitare 322
(a)urire 21
aurlare 58
bair 316
balţu 310
bărbat 314
blindă 316
bara 346
căftare 18
clembă 55
codru 321
creaştiu 314
creştic 314
cufbairc 170
cuvendă 18
dişdirdare 18
durçare 3
durut 3
Dzîu 313
dzină 312
falcă 315
Fărşerot 64
fcată 314
fecîu 376
fiĉior 314
flutar 321
fredă 376
ful'or 317
furcă 317
grăpsire 311
greaţă 316
gungl'are 325
h'il'in 314
k'icare 325
leagăn 317
limnusire 19
linguriĉe 315
lingurită 315
l'irtare 18
liş(ţ)inare 19
loc 324
lume 324
lucrare 19
lumină 308
mădular 315
Mandraliĉĉia 60
mărmurisire 19
marţu 313
mătrafă 317
matură 325
min(ĉ)ar 317
mirşaţă 9
moş 56
nalbastru 324
nămal'e 320
nardzire 20
neărcare 58
nel'inare 310
nduplicare 19
nibun 8
niunicare 19
noiţat 10
pădure 322
piminta 323
pindză 320
pingînire 20
pistal'e 325
pitrenţire 325
sale 315
sărbătoare 310
scriat 12
scrimă 311
scritiură 311
şidzuţ 315
stup 325
sumsoară 315
ţară 323
ţopă 64
tort 320
tradzire 325
uminil'e 7
umindiate 7
urare 20
ver 314
vindicare 21
zbor 10
zmeană 316

ITALIANĂ

afa 5
ammezzare 10
endio 3
fiutola 321
imbizzare 10
mutande 316
viva 321

SARDĂ

appentare 15
isteza 320

FRANCESĂ

abero 181
abernao 181
abolinchyé 180
abolonjyé 181
ameder 185
bernaoza 181
blanga 181
blangier 181
balangier 181
bourrer 347
concerser 18
haribier 181
orer 21
pardienne 313
(ra)cerse 352
trepser 185
verchiere 152

PROVANSALĂ

alandi(r)á 352
arbourihá 180
bourrá 346
hursero 318
husere 318
landi(r)já 351
landi(r)aire 351
meirá 316
mută 316
orar 21
verquiero 152

CATALANA

reversar 352

SPANIOLĂ

ambazar 12
cuitral 150
revesar 352

PORTUGHESĂ

recessar 352

LATINĂ

adventus **15**
aequus 8
agina 317
**albaster* 324
**allargare* 18
alvina 320
anima 4, 5
animal 320
animus 6
applicare **18**
**arboricare* 181
**arboriculare* 181
bajulus 316
balteus 316
basilica 405
**blandicare* 181
blandus 316
burra 347
**burrare* 347
capo 150
**cautare* 18
cautus 18
certare 18
charta 14
consilium 18
conventus 15
conversari **18**
culter 151
Deana 312
**deexcitus* 8
Diana 312, 320
**dismerdare* 18
ecclesia 406
emendare 185
**excapitare* 322
extensa 320
falx 315
faba scribunda 311
feiva 314
**filianus* 314
**filiolus* 317
flutare 321
**flutulus* 321
forare 150
**granuceum* 385
**grevitia* 316
**horrire* 21
inclinare 310
**induplicare* 19
**intunicare* 19
**invitiare* 10
invitus 3
**jocare* 19
**lacsionare* 19
legere 13
**leviginare* 317
libertare 16
lixa 19
lucrum 20
lucubrare 19
lumen 324
mas 9
**matricia* 317
**medullarium* 315
mergere 20.
orare 20
padulem 322
**pandia* 320
pavimentum 32
**quadrum* 321
**rasiculare* 320
rectus 8
resticula 320
**resticulare* 320
reversare 310, 352
rogare 310
roseus 7
rostonem 7
rostrum 315
rubor 7
salutare 20
sanare 185
secare 149
sedes 315
sella 315
servare 310
sessus 315
silva 322
strambus 8
subala 315
sulcus 149
terra 323
tertiare 185
torius 8, 320
**transpassare* 185
transversare 185
tunica 19
turbare 20
verbum 17
verpus 151
versare 310, 352
verus 314
**vervecaria* 152
vervella 151
vervex 148
**vervicare* 152
vindicare 21
vita 321
vitium 11

GREACĂ

ἀγορεύειν 17
ἄδικα 55
ἀμηρός 349
ἄνεμος 5
αὖλαξ 160
ἕλκω 149
ἕλος 322
ἐρύω 149, 151
θλαδίας 149
κόπτω 150
ὁμιλέω 17
πέμφιξ 5
σκάπτω 150
σκαφίον 63, 64
φάρος 150
φαρόω 150
ψυχή 5

Neogreacă

βερβελιά 151
κουβέντα 18

CELTICĂ

tantra- 320

SLAVĂ

besěda 18
blato 322
brati 150
brao 150
chlocati 20
čisti 14
duchъ 5
dvorъ 16
dvorba 16
dvorovati 16
dvorovití 16

horaviti 17
izména 316
jak 325
kalamanak 300
klepъ 58
kopanъ 150
kopati 150
kopiti 150
kriv 8
piša 13
pogan 20
prav 8
pasati 14
ruda 90
rašak 320
sborъ 16
Thalalej 350
sočъ 324
taga 4
cěšti 149
črъvъ 149
globicъ 9

LITUANĂ

vilkti 149

LIMBI GERMANICE

albern 181
ātom 5
Borch, Borch 150
landern 351
mahal, mahalen 17
recht 8
rāne 151
suoha 149
tripp- 185

ALBANESĂ

afъ 5
afë 325

fəkkinъ 315
fijan 314
fl'utur 321
frūmъ 5
frūn 5
furkъ 318
ke(l')k 149
kapъ 323
kaptim 32
k'erinъ 18
kušlon 17
kodrъ 323
kuşmi 18
mašni 10
mbesoň 10
mesoň 10
mus 57
šalъ 315
škopit 150
škronъ 12
ťopъ 64
uršъ 21
uroň 21
o(r)ka 158, 159
Vla' 158
zynъ 312

ARMEANĂ

kogi 5
jlem 150

LIMBI IRANICE

ānkard 3
nafas 5
nécasuri nаtak' 311

VECHEA INDICĂ

(SANSCRITĂ)

ānti 5

ātmā 5
hala- 150
vadh 149

LIMBI FINO-UGRICE

henki 5
leil, lol 5
magos 411
telelő 350

LIMBI TURCO-TĂTARE

bedijilpūima 351
dinan 16
jer 324
sokus, sokmak, sokma 150
tin 5

LIMBI SEMITICE

nafasun 5
nafšatun 5
napšu 5
rūhun 5
rūah 5

BASCĂ[1]

barkila 318, 353
erebenatze 352
kapeta 323
markila 318
ark(h)il(a) 318

[1] V. şi terminologia păstorească dela pag. 137 urm.

[illegible] 161
[illegible] 194

[illegible]

[illegible] 5
[illegible] 5
[illegible] 314
[illegible] 161

[illegible]

[illegible] 266
[illegible] 288
[illegible] 5

[illegible]

[illegible] 5
[illegible] 76
[illegible] 5
[illegible] 5

[illegible]

[illegible] 312
[illegible] 312
[illegible] 113
[illegible] 311

[illegible] 313
[illegible] 3
[illegible] 313
[illegible] 5
[illegible] 319
[illegible] 313
[illegible] 17
[illegible] 313
[illegible] 101
[illegible] 10
[illegible] 100
[illegible] 100
[illegible] 101
[illegible] 24
[illegible] 313
[illegible] 313

[illegible]

[illegible] 5
[illegible] 196

[illegible]

[illegible] 313
[illegible] 5

[illegible]

[illegible] 5

[illegible] 17
[illegible] 315
[illegible] 320
[illegible] 102
[illegible] 5
[illegible] 12
[illegible] 5
[illegible] 14
[illegible] 58
[illegible] 313
[illegible] 17
[illegible] 313
[illegible] 5
[illegible] 5
[illegible] 249
[illegible] 150
[illegible] 9

[illegible]

[illegible] 142

[illegible]

[illegible] 161
[illegible] 5
[illegible] 159
[illegible] 17
[illegible] 5
[illegible] 161
[illegible] 240
[illegible] 158

[illegible]

[illegible] 5
[illegible] 313

[illegible]

CUPRINSUL

		Pag.
BACIUSCHI I.,	Probleme sintactice	90, 255
CANDREA I. A.,	Texte meglenite	100
DENSUSIANU OV.,	Semantism anterior despărţirei dialectelor romîne	1, 310
	Păstoritul la Basci din Soule	129
PAPAHAGI T.,	Cercetări în Munţii-apuseni	22
	Creaţiunea poetică populară	263
ROSETTI AL.,	Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle, tirées des Archives de Bistritza	187
TEBESCU ECAT.,	Texte populare din Bistriţa-Năsăud	328

ÎNSEMNĂRI ŞI RECTIFICĂRI

BOGREA V.,	Fr. *à nulle autre seconde*	353
DENSUSIANU OV.,	Lat. *vervex*	148
	Vfr. *verchiere*, prov. *verquiero*	152
	Arom. *bura*	346
	Un aromînism în graiul din Săcele: *amiroană*	348
	Rom. *ieleleu*	350
	Basc. *ehebestatse*	352
	Asupra furcei de tors la Basci	352
DIACONU I.	Două variante ale *Mioriţei*	359
PAPAHAGI P.,	O restabilire	159
PAPAHAGI T.,	Răspuns la o recensie	156
ROSETTI AL.,	„Filioque" din *Psaltirea Scheiană*	153
	Note asupra rotacismului	354

DĂRI DE SAMĂ

Capidan Th., *Meglenoromânii: I. Istoria şi graiul lor* (O. D.) . 363
Capidan Th., *Elementul slav în dialectul aromîn* (T. Papahagi) 394
Cohen M., v. Meillet A.

Pag.

N. Drăganu, *Manuscrisul Liceului grăniceresc „G. Coşbuc" din Năsăud şi săsismele celor mai vechi manuscrise româneşti* (Al. Rosetti) . . . 187
Gauchat M., v. *Glossaire.*
Glossaire des patois de la Suisse romande, par L. Gauchat, J. Jeanjaquet, E. Tappolet et E. Muret (O. D.) . . . 179
Jeanjaquet J., v. *Glossaire.*
Lacea C., *Copiştii „Psaltirei Scheiene"* (Al. Rosetti) . . . 187
Meillet A. et Cohen M., *Les langues du monde* (O. D.) . . . 161
Muret E., v. *Glossaire.*
Papahagi T., *Graiul şi folklorul Maramureşului* (O. D.) . . . 403
Rosetti Al., *Étude sur le rhotacisme en roumain* (O. D.) . . . 382
Tappolet E., v. *Glossaire.*
Valaori I., *Elemente de linguistică indoeuropeană* (O. D.) . . . 165

Indicaţii bibliografice

Archivum latinitatis medii aevi . . . 186
Balkan-Archiv . . . 410
Bartoli M., *Piano generale dell'Atlante linguistico italiano;* v. şi *Breviario* . . . 184
Bertoni G., v. *Breviario.*
Bîrlea I., *Balade, colinde şi bocete din Maramureş* . . . 185
Breviario di neolinguistica; Parte I, di G. Bertoni; Parte II, di M. Bartoli . . . 405
Colas L., *La tombe basque* . . . 409
Corso R., *Folklore* . . . 411
Corso R., *Patti d'amore e pegni di promessa* . . . 412
Drăganu N., *Conjuncţiile* de şi dacă: *un capitol de sintaxă romînească* . . . 183
Drăgomir S., *Ueber die Morlaken und ihren Ursprung* . . . 414
Friedwagner M., *Zur Aussprache des lateinischen C vor hellen Vokalen* . . . 407
Gennep van A., *Le folklore* . . . 408
Grammont M., *Notes de phonétique générale, VIII: L'assimilation* . . . 182
Haust J., *Étymologies wallonnes et françaises* . . . 185
Höeg C., *Les Saracatsans* . . . 411
Resmeriţă A., *Dicţionarul etimologico-semantic al limbei romîne* . . . 413
Revue de linguistique romane . . . 409
Schuchardt H., *Das Baskische und die Sprachwissenschaft* . . . 406